

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

72

חמשה חומשי תורה

מתורגמים איטלקית ומפורשים עברית
עם הקדמה איטלקית

מלאכת

שד"ל זצ"ל

ספר שמות

הוצאת

דב

הוצאת

המחבר

בבית דפוס פראנצסקו סאקינו

שנת התר"ל

IL PENTATEUCO

VOLGARIZZATO E COMMENTATO

DA

SAMUEL DAVIDE LUZZATTO

CON

INTRODUZIONE CRITICA ED ERMENEUTICA

OPERA POSTUMA

Vol. II. — ESODO

**IN MEMORY
OF
MORRIS Z. ALBERTS
BOSTON
1850-1925**

Premiata Tipografia edit. F. Sacchetto

1872

Bi 18.71.5

HARVARD COLLEGE LIBRARY
IN MEMORY OF
MORRIS Z. ALBERTS
SEPT. 29, 1926

0

Proprietà letteraria dei figli dell'autore

ספר שמות

א

יג (א) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים
 מִצְרֵימָה אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: (ב) רְאוּבֵן
 שָׁמְעוֹן לֵוִי וַיהוּדָה: (ג) יִשָּׁשְׁכָר זְבוּלֹן וּבְנִימֵן:
 (ד) דָּן וְנַפְתָּלִי גָד וְאֲשֵׁר: (ה) וַיְהִי כָל-נַפֶּשׁ
 יִצְאֵי יֶרֶךְ-יַעֲקֹב שִׁבְעִים נַפְשׁ וַיּוֹסֶף הָיָה
 בְּמִצְרַיִם: (ו) וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל-אָחָיו וְכָל הַדּוֹר
 הַהוּא: (ז) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ
 וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֶאֱדָה וּתְמֹלֶה הָאֶרֶץ אֹתָם: פ
 (ח) וַיָּקָם מֶלֶךְ-חָדָשׁ עַל-מִצְרַיִם אִשֵּׁר לֹא-יָדַע
 אֶת-יוֹסֵף: (ט) וַיֹּאמֶר אֶל-עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מְאֹד: (י) הָבָה נִתְחַכְמָה

(א) ואלה שמות: מפני שהוא בא לומר ובני ישראל פרו וישרצו וגו', הקדים
 להזכיר כי בבואם למצרים לא היו אלא שבעים (רש"י כ"ג ורמ"במקו). (ב) ראובן
 שמעון: בני יעקב מסודרים כאן על הסדר שלקח נשיו, כי תחלה לקח את לאה
 (ובניה ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולון), ואח"כ לקח רחל (והיא ילדה יוסף
 ובנימין, והזכיר תחלה בנימין, ויוסף הזכירו לבסוף, כי לא בא עם אחיו, כי היה במצרים
 בעת בואם), ואח"כ לקח בלהה (ובניה דן ונפתלי) ולבסוף זלפה (ובניה גד ואשר)
 (א"א ז"ל). (ה) ירך: ע' בראשית מ"ו כ"ו. (ו) וישרצו: עיין בראשית א' כ'.

I

(1) Sono questi i nomi dei figli d'Israel andati in Egitto — vi andarono con Giacobbe ciascheduno colla propria famiglia. — (2) Ruben, Simeone, Levi e Giuda. (3) Issachâr, Zevulùn e Binjamin. (4) Dan e Naftali, Gad e Ascèr. (5) Le persone derivate dalla coscia di Giacobbe erano in tutto settant' anime. Giuseppe poi era (già) in Egitto [perciò non è qui mentovato cogli altri fratelli, ivi passati col padre]. (6) Giuseppe morì, come pure tutti i suoi fratelli, e tutta quella generazione. (7) E i figli d'Israel prolificarono, si propagarono, e divennero numerosi e forti oltremodo, ed il paese [di Gôscen] ne divenne pieno. (8) Sorse poi un re nuovo sull'Egitto, il quale non aveva conosciuto Giuseppe. (9) Questi disse al suo popolo: Ecco il popolo degl'Israeliti è [si va facendo] numeroso e forte più di noi. (10) Or via studiamo contro di lui qualche stra-

ותמלא הארץ אותם: ארץ גושן. (ח) ויקם מלך חדש: דעת החכם יאסע
 Allgemeine Geschichte des Israelitischen Volkes) כך ראשון, עמוד ל"ד) כי
 פרעה שהיה בזמן יציאת מצרים היה (לפי מה שמלאו האחרונים שעמדו על הכנת
 כתיבת המלרים הקדמונים) המצויי משפחת רעמסס (Ramesses), ומלכי משפחת רעמסס
 הכריזו כמלכים שנה קדם לכן את המלכים הרועים אשר באו מארץ ערב וכבשו
 את המצרים ומשלו בסמלם שנים. והנה הוא אומר כי יוסף וא"ח כל בית אביו
 באו מצרימה בזמן משפחת הרועים, והמלכים הרועים אהבו אותם להיותם מבני
 ומאנשי ארץ ומדברים לשון הקדושה לל"ה, ואולי היו גם הם נקראים עברים מבני
 יקטן בן עבר. והנה פרעה שנינו יוסף שהיה אהב העברים הושיב בני יעקב במצב
 הארץ בארץ רעמסס, והארץ היא קרוב להאמין שהיתה ארץ אחת משפחת אחת
 של מצרים הנקראת משפחת רעמסס, ובני ישראל לקחו כחלום כלל או רובה וישנו
 בה ואחרי מלכים שנה אירע כי אנשי משפחת רעמסס מרדו במלך הכנכי ומשפחת
 הרועים והכריזו אותם, ומלכו תחתיהם; ולהיות אנשי המשפחה הוא שוכני ישראל
 מבני עמלקו כחלום, וגם מבני אהבני הרועים; היה שפרעה גזר על ישראל מה
 שגזר. (י) נתרבמה לו: נעשה עמלנו תכמים בשבילו וכפעל עמו בערמה, תכמה

לֹא פֶן-יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי-תִקְרָאנָה מִלְחָמָה
וְנוֹסַף גַּם-הוּא עַל-שְׂנָאֵינוּ וְנִלְחַם-בָּנוּ וְעָלָה
מִן-הָאָרֶץ: (יא) וַיִּשְׁימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן
עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם וַיָּבֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעֹה

תקרא נל' הקדש ההנהגה בשכל לעומת התכלית המכוונת, ויש חכמה כללית ויש חכמה פרטית, החכמה הכללית היא ההנהגה לעומת התכלית הכללית, שהיא הנלחמת האדם בכל עניניו בימי חייו, ולהגיע אל ההלכה הכללית הזאת נריך שיהיה ההנהגת האדם תמיד בתבונה, ושימשול בנורו ויתנהג תמיד בנדיקה וכשרון ויראת ה', וזה הוא סתם חכמה במקרא, והחכמה הפרטית היא ההנהגה לעומת תכלית פרטית, תהיה מה שיהיה, טובה או רעה, כמו ויובד איש חכם מאד (ש"ב י"ג ג') היה איש יודע להתנהג בשכל להשיג תמיד מנוקשו יהיה מה שיהיה, וכן כאן בתחכמה לו נעשה עמלנו חכמים על דבר העם הזה להשיג מנוקשנו שלא ירבה באופן שיוכל להלחם בנו, אבל אל תתחכם יותר (קהלת ז' י"ח) הוא לענין החכמה הכללית, אל תעשה עמלך חכם יותר מחאי באהבת הברך, כאמור שם אל תהי נדיק הרבה, ורכ"הו (בספרנו נן בעול) לא הבדל בין החכמה הכללית והפרטית, ולפיכך הוגרך לשגש קצת כתובים וזה בכללם, וחשב כי בא בהתפעל להורות שלא יהיה חכמה אלא בדמיון פרעה ויועניו, ושקר הוא שיהיה ההתפעל מורה כלל על פעולה מדומה ובלתי אמתית, ובפסוק יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב (משלי י"ג ז') מלות ואין כל מלות והון רב הן המורות כי פעולת ההתעשרות וההתרוששות אין באמת כ"א בשקר, לא שיהיה זה בכח ההתפעל כאשר כבר העיר על זה בעל ענף עץ עבות דף כ"ט. כי תקראנה מלחמה: אותיות כה יתרות, כמו ידה ליתד תלחמה (שופטים ה' כ"ו), ברגלים תרמסנה עטרת גאות (ישעיה כ"ח ג'). ונלחם בנו ועלה מן הארץ: רש"ס ורמ"במן פירשו ולא טוב לנו לאבד עבדינו, והכורס טען כי עדיין לא היו ישראל עבדים, והוא מפרש ועלה מן הארץ ויקח עמו את כל ההון והרכוש אשר רכש בארצנו, וגם זה בלתי נורק, כי הונס ורכושם הלא שלהם היה ולא היה למזגרים שום זכות עליו, מלבד שאם כן העיקר חסר, ובני אובד נר ז"ל היה מקיים פירוש רש"ס ורמ"במן, והוא אומר כי גם קודם שיעבדו כפרך, כבר משעה ראשונה היו ישראל מועילים למזגרים ע"י מלחמתם לרעות הכאן, כי המזגרים לא היו רועי לאן, אבל היו גריבים לרועים, ואם היו יוגלים מזגרים היה זה נזק למלכה. ואני הייתי אומר כי הנכון שהמלך המדש שקם על מזגרים היה

tagemma, per ch'ei non s'aumenti a segno, che accadendo qualche guerra possa unirsi ai nostri nemici, guerreggiare contro di noi, e poscia andarsene via dal paese. (11) Quindi istituirono sopra di esso (popolo) dei commissari di leva [incaricati di toglierne gl'individui più robusti], affine di oppri-

ירא מחרידת מלרים, אך היה בטוח שאם יתחילו למרוד יכה בהם ויכרוג גדולי המורדים וכל העם ישמעו וייראו; אך יותר היה ירא מכני ישראל, כי להיותם ככרים וגרים בארץ ההיא, ולא היתה כפסחם דבקה בארץ מלרים כמו המלרים, קרוב היה שיתקוממו עמו כשחזומו להם שעת הכושר, ואף אם תגבר יד המלך על אויביו ועליהם, לא יוכל להנקם מהם כי ועלו מן הארץ ההיא אל ארץ האויבים אשר התחברו עמהם. דעת הסכם יאסע כי נמלא בספרי הקדמונים כי הרועים לקחו ארץ מלרים עד Memphis והעמידו שם מלך, ואחרי כן בנך Avaris שהיא לדעתו Hiroopolis, והיא היא פי המירות (כי פי הוא כמו ה"א הידיעה בל' מלרי), ואחר זמן כשעמד עליהם מלך Thebais וכלם נמלטו לשם, ואחר שלא יכלו המלרים להביאם תחת עלם, גרשום גם משם, ולפ"ו הוא מפרש ונלחם בנו ועלה מן הארץ שהיה פרעה ירא שחל ישראל יתחברו אל אוהביהם הרועים שהיו בפי המירות קרוב לגושן וילחמו במלרים ע"י שיגורו מן הארץ ויתחברו אל שארית הערביים, ויפלו יחדו על המלרים, וכל כי לפ"ו ה"ל ועלה מן הארץ תחלה ואח"כ וכסף גם הוא על שונאיו. (יא) וישמחו עליהו וגו': אחר שאמר פרעה הנה נתחכמה לו כראש שהופך ג"כ הנה נשימה עליו שרי מסים וכו', והתורה קצרה הענין. שרי מסים: שרים ממונים לגבות המס, והמס הוא לפעמים נתינת דבר מה, ולפעמים עשיית עבודה מה לצורך המלך; וכל כי מס (אע"פ שלפי הנראה הוא משרש מסם) הוא נאמת משרש נשא, וקרוב למילת וישא משאות, ומס קרוב לתרומה, והאנשים הנבחרים לעבודת המלך הם עלמם בקראים מס להיותם מורמים מתוך הקהל, וכן ויעל המלך שלמה מס על כל ישראל ויהי המס שלשים אלף איש ושלשים לבנונה (מ"א ה' כ"ז). ובני אוהב גר ז"ל היה אומר כי כן בל' איטלקי leva שענין שרשו נשא והרים, נאמר על חלוניו הנבואה שהמלך לוקח מן העם. למען ענותו בסבלותם: שמתוך שיהיו מועבדים בעבודת פרך ימלאו כחוסם, ולא יתורו כל כך, הם הנולדים לא יהיו כ"כ בריאים וחזקים. בסבלותם: אין ענינו נשיאת המשאות מהם על הכתף (כפירוש רד"ק ורמ"ב) אלא הושאל לכל עבודה שאדם מעמית על פנרו (כמו בלעז peso, carica), וכן והאיש ירבעם גבור חיל, וירא שלמה את הנער כי עושה מלאכה הוא ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף (מ"א י"א כ"ט). ויבן: אפשר שכבר היו הערים האלה כי שרש בנה נאמר ג"כ על מדוש וחזק מה שכבר נבנה (ר"י קלער' ורז"ו). ערי מסבנות: לכנס בהן תבואות, כמו מכנסות, משרש כנס,

אֶת־פֶּתֶם וְאֶת־רַעְמָסִס׃ (יב) וְכַאֲשֶׁר יַעֲנֶנּוּ אֹתוֹ
 בֶּן יִרְבֵּה וּבֶן יִפְרָץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
 (יג) וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּפָּרָךְ׃
 (יד) וַיִּמְרְדּוּ אֶת־חֵייהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֶמֶל
 וּבִלְבָנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־
 עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בַּפָּרָךְ׃ (טו) וַיֹּאמֶר
 מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵּדֶת הָעֵבְרִית אֲשֶׁר נָשָׂא

כמו מסכנות לתבואת דגן ותירוש וזהר (ד"ה ב' ל"ב כ"ח), וערי מסכנות נזכרו בד"ה
 ב' ח', ד', ו', ו"ז י"ב (ראו'). את פיתום: הירדות מזכיר עיר ששמה Patumos ואומר
 שהיא קרוב לים סוף (ראו' גיו'). רעמסס: זו נפ"ת העי"ן, דעת Jablonski שהיא
 עיר השמש (Heliopolis) כי re בלשון מצרי הוא שמש בעברי, messe שדה; והעובר
 ארמות ימים Iorskal אחר לכניעבור כי בלכתו מן Cairo לאלכסנדריאה פגע בכפר
 שהיו קוראים אותו Ramsis, ושקרו לואותו כפר יש מרבית עיר נוספת (ראו'), דעת
 החכם יאסע כי פרעה גזר על ישראל לבנות ולמזק את עיר רעמסס, שהיתה מקדס
 לבני משפחתו, ואולי גם בתוכה אכזי נבא להשגית על ישראל שלא ימרחו. (יב) וכן
 יפרץ: שרש פרץ הוא פעל יולא, וענינו שנירה, כמו יפרצני פרץ על פני פרץ (איוצ
 י"ו י"ד), ובפרט הריפת גדר וקיר כמו למה פרצת גדריה (תהלים פ' י"ג), ואח"כ שמשו
 בו כאילו הוא פועל עומד, ואמרו ופרצת ימה וקדמה (נרא' כ"ח י"ד) שענינו תהרוס
 כל גבול ותגבר על כל מוכע ותתפשט ימה וקדמה, והואשאל על כל דבר העתירה יותר
 ממהנה של עולם, כאילו הוא פורץ הגבול אשר שם לו הטבע, כגון כי מעט אשר היה
 לך לפני ופרוץ לרוב (נרא' ל' ל'), ומקנהו פרץ נארץ (איוצ ח' י'), וגם אמרו על
 האדם שהוא פורץ, והכוונה שכתבו מתרבים, כמו ופרץ האיש מאד מאד ויהי לו נאן
 רבות (נרא' ל' מ"ג), ואולי אמרו ג"כ לשון פרינה על תוספת כח ומחזק חו דעת
 המתרגם הארמי שתרנס כן פגן וכן תקפין. ולדעתי אינו זו מענין הרבי במספר כאילו
 אחר וכאשר יענו אותו כן היו מתרבים, וכן היה רבויים יולא מן המנהג הטבעי.
 (יג) בפרך: וכן ויקרא כ"ה מ"ג מ"ו וכ"ג ומקאל ל"ד ד', והוא בלי ארמי לשון

merlo colle loro gravetze. Esso fabbricò per Faraone delle città ad uso di magazzini, Pithòm e Raamsès. (12) Però quanto più essi l'opprimevano, tanto più esso s'aumentava, e tanto più straordinariamente s'aumentava; cosicchè si crucciavano a cagione dei figli d'Israel. (13) Gli Egizi fecero quindi servire gl'Israeliti con durezza. (14) Ed amareggiarono la loro vita con lavori penosi, colla malta e coi mattoni, e con ogni lavoro di campagna: ogni lavoro, cui gli assoggettavano, (ve li assoggettavano) con durezza. (15) Indi il re d'Egitto disse alle ostetriche delle Ebree, delle quali l'una aveva nome Scifrà,

שְׂבִירָה וְרִנָּה (רש"ם ורד"ק), והעניו בקרא בל"הק רנָה, ואת מי רנתי (ש"א י"ב ג'), עשוק ורנָה (דברים כ"ד ל"ג) ואלה רנָותם חפשים (ישעיה כ"ו ו') ורנָו את ישראל (שופטים י' ט') הרנָות אֲבוֹנִים (עמוס ד' א'). (יד) בחומר ובלבנים: נעשיית החומר והלבנים, והיא עבודה קשה כי לידך לעמוד אֵל כִּנָּן האֵל. חמר: כמו בראשית י"ח ג'. את כל עבודתם: יש מפרשים מלמד כל עבודתם, והפירוש הזה נכון לפי הטעמים, והנכון כרא"נע כי מלות עבדו בהם כאלו כתובות שמי פעמים: את כל עבודתם אשר עבדו בהם עבדו בהם נפרד. עבד ב.... ענינו העבדה, וזלתי כשה"בית להוֹסֵף נעבור, כמו ויעבד ישראל באשה (הושע י"ב י"ג) (רא"נע). (טו) למילדות העבריות: דעת רז"ל ואנקלוס ורש"ב ורמ"נמן ורש"י שהיו המילדות האלה מזרע ישראל, ודעת המתרגם האלכסנדרי והירושלמי ויוסף פלאחיוס ודון יצחק שהיו מזריות מילדות העבריות, וכן כראה, כי איך יתכן שיזוה לבנות ישראל להכרית את כל בני עמם, וחמין שלא תגלינה הדבר? וקלעריקוס טוען שאם לא היו עבריות הי"ל לעבריות, ורש"י הגיה ואמר שהי"ל את העבריות; ואין זו טענה כי אחת שיכול היה לומר למילדות את העבריות, אך אפשר ג"כ לומר למילדות העבריות בהשמטת מלת את, כמו האדם האוכל הבוסר (ירמיה ל"א ל') ומה שטענו ממה שכתוב ותיראן המילדות את האלהים איכנה טענה כלל, כי את ה' אין כתוב כאן, אלא את האלהים, וכל מי שיש לו אלוה (יהיה אלהי אחת או אלהי עקר) הלא יירא מהכרית עוללים שלא חטאו, יהיו מחזיקים עם אלהיהם, והוגמת זה כאמר בעמלק ויזכר כך כל הנמשלים אחריו ואחרי עין ונע ולא ירא אלהים (דברים כ"ה י"ח); ותלמידי חב"ני החכם ר' יעקב מי פארחו ז"ל מוסיף שאם היו מעם אחר יזדק לומר שעשו זה מיראת האל ולא מההבה, אך אם היו עבריות אין צורך להזכיר יראת האל, כי כל אדם אוהב בני עמו. גם מה שטענו משמות שפרה ופועה שאינם מזריים אלא משרשים עבריים, איכנה טענה, כי לדעת המילדות האלה לא היו מזריות ממש, אלא מארץ גושן שהיתה קרובה לארץ כנען (עין בראשית מ"ו ל"ד), וקרוב שהיו מדברות שפת כנען ושמותן כנעניים ועבריים. והנה

הָאֶחָת שְׁפָרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה: (מ) וַיֹּאמֶר
 בִּלְדָּכָן אֶת־הָעֲבָרִיּוֹת וּרְאִיתָן עַל־הָאֲבָנִים
 אֲסִיּוֹן הוּא וְהִמָּתֵן אֹתוֹ וְאֲסִיּוֹת הוּא וְחִיָּה:
 (נ) וַתִּירָאן הַמִּלֻּלֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ
 כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵינָם מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַתַּחֲיִין אֶת־
 הַיְלָדִים: שֵׁנִי (ז) וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמִּלֻּלֹת
 וַיֹּאמֶר לָהֶן מְדוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיִין
 אֶת־הַיְלָדִים: (ח) וַתֹּאמְרֵן הַמִּלֻּלֹת לֹא־פָרַעְהָכִי
 לֹא בְנָשִׁים הַמִּצְרִיּוֹת הָעֲבָרִיּוֹת כִּי־חַיּוֹת הֵנָּה

הדבר ברור כי עם רב ועמים לא יתכן שלא תהיו לו אלא שמים מילדות בלד, על
 כן רא"ב (ואחריו רא"ז), אומר כי שמים אלה היו שרות על כל המילדות, ור' עובדיה
 ספורנו אומר כי פרעה דבר תחלה עם המילדות שהיו בעירה, ואחר שהן לא עשו
 דבר, לא בטח עוד באותן של אשר מקומות; וזה רמז בעיני, כי ישראל היו בארץ
 גשן, לא במצרים, ואין לפרש ותחלה הארץ אחס שכתפזרו בכל מצרים, כי גם למטה
 מואב רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד; ואני אומר כי לא רנה פרעה
 לדבר עם כל המילדות בפעם אחת, שם היו כלן הורגות ילדי ישראל בזמן אחד, היה
 הדבר כיכר ותפרכס, לא כן אם היו שמים מהן הורגות אחס, ולא כן האחרות,
 היו יכולים לומר מקרה הוא, והיה נדעו לזנות כן לכל המילדות בזו אחר זו לסירוגין
 כדי שלא יודע הדבר. (מז) בילדכן: נענין ההפך שנין פֶּעַל להפעיל ע' ב"ה
 תק"פ עמוד 130. על האבנים: יש מפרשים כסא היולדת, ויש מפרשים על הרקס;
 לדעת קלר המלה מן אבן, ולדעת אחרים מן בנה ובן, וגו' אומר שהם שתי אבנים,
 אחת שוקעת, ואחרת על גבה לְמַכָּה ובשוקעת היו רוממים התינוק הנולד; וכן העיר
 Thévenot כי מלכי פרס היו מְנֻסִים להמית בשעת הרמינה את בני קרובותם; ולפי

e l'altra Puà. (16) Disse cioè: Quando assisterete al parto le Ebree, osserverete sopra la seggiola [o: sul vase da lavare il neonato]: s'egli è un figlio, lo farete morire; e s'è una figlia, viva pure. (17) Però le ostetriche temettero Iddio, e non eseguirono quanto avea loro ordinato il re d'Egitto, ma lasciarono vivere i fanciulli. (18) Quindi il re d'Egitto chiamò le ostetriche, e disse loro: Com'è che faceste tal cosa, che avete cioè lasciati vivere i fanciulli? (19) Le ostetriche dissero a Faraone: Perchè le donne Ebree non sono come le Egizie, ma sono vigorose: innanzi che l'ostetrica sia venuta a loro, hanno

זה אנשים הנאמר כאן הוא דומה לאנשים הנאמר בירמיה י"ג ג'. עיין שם. וְהַמִּצֵּן: מִן הַיָּמִים יֵאָמֵר הַמִּצֵּן גַּם הַמִּצֵּן, כְּמוֹ הַמִּצֵּן וְהַמִּצֵּן, וּבְמִלֵּאִים וּבְמִלֵּאִים לֹא כִמְלֵא כִמְקֵרָא בְּשֵׁם שָׂרָא מִכֵּי עֵינָי, אֲךָ רָאִי לִמֹּר הַמִּצֵּן (בְּמִטָּף סָגוּל לֹא בְּזִמְרִי כְּמוֹ שֶׁחֲבוּב בִּנְתָה"ש, כִּי בְּהִתְרַנּוּת הַמֶּלֶךְ בְּתַנּוּעוֹת, וַיִּרְדּוּ הַטַּעַם מִמִּקְוָם, לְרִדֵּק שֶׁשֶּׁחֲבָה א' מִן הַתַּנּוּעוֹת לְשׂוֹא, אִם אֵין שֶׁס מוֹכֵעַ, וְעֵינָי תּוֹלְדוֹת רַחֲמֵי"ן דְּפִיּוֹם וְעֵינָי, דָּף אֲחִירוֹ) אוֹ הַמִּצֵּן, וְכֵן כֵּאֵן הָיָה רָאִי וְהַמִּצֵּן (לֹא וְהַמִּצֵּן כִּי לֹא יֵאָמֵר שֶׁנִּתְּןָה, כְּתַנּוּב, אֲלֵל שֶׁנִּתְּןָה כְּתַנּוּב) אוֹ וְהַמִּצֵּן אוֹ וְהַמִּצֵּן, וְכֵן וְהַמִּצֵּן בְּמִירָק ע"ד לֵד לָדוּ, פֶּת פֶּתָהּ, וְהִנֵּה בְּשִׁמּוֹת הָאֵלֶּה שֶׁס מִן הַכְּפֻלִּים (לֵד מִן לֵד, פֶּת מִן פֶּת) הַמִּירָק בֹּא עַל כֵּוֶן, כִּי הֵיוּ בְּלִמּוּתָם לָדוּ פֶּתָהּ כְּמוֹ בְּגָדֵי בְּגָדָה; וְלִהְיוֹת מֵלֵת וְהַמִּצֵּן דּוּמָה כִּאִילוֹ הֵיחָל מִן הַכְּפֻלִּים, שֶׁהֵי גַם הֵיחָל רָאִי וְלִשְׁתִּי תוֹי"ן (וְהַמִּצֵּן) אֲמָרוּ אוֹתָהּ בְּמִירָק ע"ד הַכְּפֻלִּים, וְאֵין לִיחַם הַזֵּרוֹת הַזֹּאת לְנַעֲלֵי הַנִּקְדָּה, כִּאִילוֹ מִלֵּגָם בְּדוֹ אוֹתָהּ, כִּי אֲמִנֵם מִלֵּאֵנוּ וְהַמִּצֵּן (ש' א' י"ז ל"ה) בִּי"ד, וְהוּא רָאִי שֶׁכֵּן הֵיחָל קִרְיָת הַקְּדוּשָׁנִים, וְכִינִיָּה בְּזֵרוֹת הַזֹּאת מִן מוֹרֵג מוֹרֵגִים, וְגַם הוּא כִמְלֵא בִי"ד (ד"ה א' כ"א כ"ג). וְהִדָּה: לְרִבּוֹ הַשִּׁמּוֹת בְּשָׂרָא הֵיחָל אֲמָרוּ לְפַעֲמִים חֵי (וְאֲרַכְכֵּשׁ חֵי) בְּמִקּוֹם חֵי, וְכֵן כֵּאֵן וְהִי בְּמִקּוֹם וְהִיחָה, וְהִי"ד רַפָּה, כִּי בִּצְמַח אֵינֵנוּ מִן הַכְּפֻלִּים. וְלִדְעָת נִסְתָּרִים הַתַּנּוּב מִשָּׂרָא חֵי, וְאֲרַכְכֵּשׁ חֵי עוֹמֵד מִנְּגַד, שֶׁס הֵיחָל הַשָּׂרָא חֵי הֵיחָל הַחֵי"ת נִקְמָל. (יז) וְהִדָּה: הַנִּיחּוֹם חֵי, כְּמוֹ לֹא תִּחְיֶה כֹל נִשְׁמָה. (יח) מְדוּעַ עֲשִׂיתָן זֶה: אֲדָה הֵיחָל שְׁעִיתָן כֵּךְ, לֹא לִמָּה עֲשִׂיתָן כֵּךְ, אֲלֵל אֲדָה הֵיחָל שְׁעִיתָן כֹּל כֵּךְ לְנַעֲלֵי אֵת מְנוּחָה? (עֵינָי אֲזִכָּר הַשָּׂרָא"ס). וְהִדָּה: יָדוּעַ כִּי תִּפְקְדָה זֶה לְמִלֵּאִים וּלְנִסְתָּרוֹת. (יט) דְּרוֹת: שֶׁס הַחֵל מִשָּׂרָא חֵי עַל מִשְׁקַל דְּוָה דְּוָה, אֲלֵל חֵי הוּא מִן הַכְּפֻלִּים, חֵה לְהַנְדִּיל בֵּין הַזֵּרוֹת הַבְּרִיאוֹת וְהַחֲזוֹק לְהַזֵּרוֹת בְּהִמָּה וְהִיחָה, אֲע"פִּי שֶׁס הַחֵי לֹא נִקְרָא כֵךְ מִתְחֵלָה:

בְּטָרֶם תָּבוֹא אֵלֶיךָ הַמִּילֶדֶת וְיִלְדוּ: (א) וַיֵּשֶׁב
 אֱלֹהִים לְמִילֶדֶת וַיִּרְבֶּה הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד:
 (בא) וַיְהִי כִּי־רָאוּ הַמִּילֶדֶת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ
 לָהֶם בָּתִּים: (בב) וַיֵּצְאוּ פָרְעָה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר
 כָּל־הַבֶּן הַיְּלֹוד הַיֵּאֲרָה תִּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבֶּת
 תַּחֲיוֹן: פ

אלא על שם החזק והחזק. (ב) ויישב אלדו למילדות וגו': האל היטיב למילדות
 במה שנתן להן רחמים לפני פרעה, שלא המיתן בחרון אפו; ואם היה הורג אותן
 ומעמיד אחרות תחתיהן, המדשות היו מקיימות גזרתו לבלתי ימית אותן; והנה מן הטובה
 הזאת שהיטיב ה' למילדות נמשך ג"כ שנתרצה העם והיה עלום מלד (יא"ח). (בא)
 ויעש להם בתים: רש"י על פי רז"ל פירש כי ה' עשה למילדות בתי כהונה ולויה
 וחלכות, וכן רש"י נע אחר שהוא גמול מאת ה' אל המילדות, וכן דעת קלער' ורזא'
 שנשכר שמו המילדות את בני ישראל, הרבה להן ה' משפחות ונאלצים (ע"ד) ונבנו
 בתך עמי (ירמיה י"ב י"ו), אלהים מושיע יחידים ביתה (תהלים ס"ח ז'); וגו' (The-
 saurus p. 193) פירש במים לשון הון ועושר, כמו במכמה יבנה בית (משלי כ"ד ג'),
 וכן גונעביוס אומר כי הוראת ההלכה נכללת עם רבוי הזרע, כטעם גם נבנו עושה
 רשעה (מלאכי ג' ט"ו); ורש"י נ"י עראמה והכורס פירשו שעשה פרעה במים למילדות
 לשמן שלא תלכנה אל העבריות היולדות; זה רמז ממשמעות הלשון, והעיקר מסר,
 כמו שהעיר רמב"ם, ור' משה מפז (מלאכת מחשבת) פירש שאמר שנודעה נדקת המילדות

ב

(א) וַיִּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֹוִי וַיִּקַּח אֶת־בֶּת־לֹוִי:

(א) וילך: כך אומרים על המתעורר לעשות דבר מה, וכן חלק ראובן וחסכב
 (בראשית ל"ה כ"ב), חלק ויקח את נמר (הושע א' ג') (רמ"ב), חלק ויעבד אלהים

già partorito. (20) Iddio beneficiò le ostetrici, ed il popolo divenne numeroso e forte oltremodo. (21) Ora, poichè le ostetrici temettero Iddio, egli fece loro delle case [cioè famiglie, vale a dire diede loro numerosa figliuolanza]. (22) Faraone poi comandò a tutto il suo popolo, con dire: Ogni figlio che nasce [agl'Israeliti] lo gitterete nel Nilo, ed ogni figlia lascerete vivere.

כתרבו להן הנשים הקוראים אותן, כמו שאנו אומרים על המילדות, ha molte case ורח"נמן מירש הפסוק מחובר לשאמריו, והיה כי יראו המילדות את האלילים וכי עשה האל להם (לישראל) בתים ומשפחות רבות אז וינו פרעה לכל עמו כל הבן הילוד וגו', ועדיין מליצת ויעש להם בתים קשה, ובלתי נהוגה להורות על רבוי הזרע, כי מה תוסיף המליצה הזאת, וכבר ידענו שהיו בישראל משפחות הרבה, ואח"כ אמר כי ישראל רנו לשלם גמול למילדות, ולהיותם מלומדים נחמד ובלבנים, בנו להם בתים; וגם לפירוש יקשה שה"לל ויבן, ולשון ויעש הוא דוגמת כי בית יעשה לך ה' (ש"ב ז' י"א), והוא כראש סיוע לפירוש רז"ל, וכראה לי שהיה מנהג כי רק הנשים שלא היו להן בנים ולא היה להן טיפול בביתן, היו מילדות, וה' ברך את המילדות האלה, ונתן להן בנים ופרו ורבו והעמידו בתים. לרם: במקום להן, כמו למטה ב' י"ז את נאכם. (בב) לכל עמו: כשראה שלא הועילה ענתו לעשות הדבר כסתר, ואולי כבר נתגלה נזויו למילדות עשה הדבר כפרהשיא וזה לכל אכזי מזרים כשיזדמן להם לראות או לשמוע טיטוק עברי, שילכוהו היאורה. כל הבן הילוד: א"ס שהכוונה הילד לעברים כמו שתרם אנקלום והירושלמי. הילוד: הטולד, וכן הבן הילד לך (ש"ב י"ב י"ד), הילדים במדבר בדרך (יהושע ה' ה'), הילודים לו נירושלם (ש"ב ה' י"ד), הילדים במקום הזה (ירמיה י"ג ג'), והוא שם המאמר העומד במקום פעול או ביטוי כפעל, וטעמו הטולד, והוא משמש לעבר ועתיד כדרך הביטויים; וקלער' אמר כי יתכן לקרוא הילוד ואין כ"ל אמר שמלאנו הילדים חברים וי"ו.

II

(1) Un uomo della famiglia di Levi era andato ed aveva

אחרים (דברים י"ג ג'), וילך ויעבד את הבצל (מ"א י"ו ל"א), ותלך ותון גם היא (ירמיה ג' ח'): והנה הלקוחין האלה היו קודם לכן, כי כבר נולדו מרים ואהרן; ור"ל

(ב) וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתֵּרָא אֹתוֹ כִּי-טוֹב
 הוּא וַתַּצְפֶּנָּהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים: ^(א) וְלֹא-יָבִלָהּ
 עוֹד הַצִּפְנָנוּ וַתִּקַּח-לּוֹ תִּבְתָּ גִמְא וַתַּחֲמֶרָה
 בַּחֲמֶר וּבִזְנוּת וַתִּשָּׂם בָּהּ אֶת-הַיֶּלֶד וַתִּשָּׂם
 בְּסוּף עַל-יִשְׁפַת הַיָּאֵר: ^(ה) וַתַּתְּצֵב אֶחָתוֹ
 מִרְחֶק לִדְעָה מִה־יַּעֲשֶׂה לּוֹ: ^(ה) וַתֵּדַר בַּת-
 פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל-הַיָּאֵר וַנַּעֲרָתֶיהָ הִלְכֹת

אמרו כי הוליד עמרים את אשתו מפני גזרת פרעה, ואח"כ המזירה בעלת מרים;
 ועיין למטה ו' כ'. (ב) כי טוב הוא: רא"צ ור"ע עם ור"מ כמן וראז' וגו' פירשו
 כי יפה הוא, כי לא הבינו איך יתכן לומר על ילד הנולד שהוא טוב; ורש"ם פירש
 כי נולד לסוף ו' חדשים, והסתכלה בו וראתה שהוא נשלים בנורו וזהו נר קיימא,
 ולא נפל ול"כ ברור (כדעת א"אזל) כי פירוש טוב כמשמעו, וקוראים טוב לחיזוק
 כשאינו טובה וזעק, ואם היה זעק לא היה אפשר ללפנו, כי היה קולו נשמע מרחוק,
 מפני שהיה טוב יכלה ללפנו. (ג) הצפינו: דגש הנ"ד לתפארת הקריאה, ועשו זה
 כדי שיהיה השוא נע, ואורך המלה ירבה, חה כדי שיוכלו לנגן יפה הסגול שעליה, שאין
 לפניה מלה בטעם משרת שתביע בנגונו; וכיוצא בזה מִקֶּדֶשׁ ה' כוננו ידך; והוא הפעיל,
 והנה הנופן מחזיק את חזרו, אבל אפשר שחזרו ילא מחלפנו, ולא יתפוז להיות כנפן;
 לא כן החלפין, כי הוא מכריח את חזרו להיות כנפן; והנה יוכבד גם אחר ג' חדשים
 הראשונים יכולה היתה לנפון את בנה, אך לא היתה יכולה להכריחו שיהיה כנפן, כי
 יתן את קולו בבכי ושמעו מזרים, וכן מי יתן בשאל תלכיני (איוב י"ד י"ג), הכוונה,
 מי יתן ותמיתני, ובכן תכריחני להיות כסתר מנגד עיניך, ולא אתהלך לפניך בארצות
 החיים, ולא תוכל מדת הדין לפגוע בי. נמא: הוא papyrus הגדל אצל היאור, ונקרא
 כן מלשון גמיאיני כא, להיותו גדל אצל המים, וכאילו הוא נרדף לשתיה, וכן לוקאנוס
 קוראו bibula papyrus, והיו עושים מחמו בגדים, מכעלים, סלים וגם ספינות, חה ל'
 לוקאנוס: (Pharsal 4. 136.) conseritur bibula Memphitis cymba papyro (ראז')
 וגו'. ותלמידי ינחם יהודה קלינבערג אומר כי תחלה קראו הנחם ההוא בשם נמא,

preso una figlia di Levi. (2) La donna, divenuta incinta, partorì un figlio; e vedendo ch'era buono, lo tenne nascosto per tre mesi. (3) Ma non potendo più tenerlo ascoso, gli prese una cassetta di papiro, la spalmò di bitume e di pece, vi pose il fanciullo, e la pose nella giuncaja, sulla riva del Nilo. (4) E la sorella di lui si collocò da lungi, per sapere ciò che ne avverrebbe. (5) La figlia di Faraone era discesa a lavarsi presso al Nilo, e le sue donzelle passeggiavano sulla riva del Nilo;

וא"חכ אירע גשמו מיס בנכה של גומא, כגון שהולך אדם לשתות מים מן הכהל ולא יהיה לו כלי, ולקח גמא הגדל אלל הכהל ועשה ממנו קנה ושמה מעט מעט ממימי הכהל, ואותה שחיה הכעשית מעט מעט קראו לה גמיהה או גמיעה על שם הגמא. ותחמרה: פעל מן חמר והה"א ראוייה למפיק. בסוף: כמו קנה וסוף קמלו (ישעיה י"ט ו'), והוא מין כטע גדל אלל היאור, ונקרא בל' מצרי Sari, חה לשון פליניוס Fruticosi est generis Sari, circa Nilum nascens, duorum : (Hist. nat. 13. 13.) ferme cubitorum altitudine, pollicari crassitudine. וכוות האם בתתה את בנה. וכוות האם בתתה היא (כדברי רע"ם) אולי יראהו איזה מצרי ויביאהו אל ביתו כשאר אסופי; ואני מוסיף כי האם אמרה בלנה, מוטב שיהיה בנית איש מצרי משימות ומכל מקום לא כתיאשה ממנו, אבל שלחה את בתה לדעת מה יעשה לה, ומסרה לה מחשבותיה, באופן שהילדה אמרה לבת פרעה האלף וקראתי לך אשה מייבקת מן העבריות, ועל ידי כן יכלה להודיעו שהוא יהודי וללמדו לשון אבותיו ואמונתם. (ד' ותחצב: מלה זרה כי משפט ותחצב; ואולי אפשר לומר כי קריאתה ותחצב כלומר והצב, והיא חזרת לאם הילד כי היא העמידה שם את אחותו לדעת מה יהיה בבנה, כי לא כתבתו שם כדי שימות, כי לא יתכן לאם שחיות את בנה בידיה מפקד שמו יומת, לולא שתצור לו מיתה יפה, וכאן אף המצרים לא היו עושים זו דבר אשר אלל להשליכו היאורה, והיא ע"י התנה היתה מביאהו למות ברעב, שהיא מיתה קשה הרבה מחמת הטביעה במים; והנה ידענו כי שרש יצב הוא בבנה כדרך מסרי כ"ן, חה על דרך ל' ארמית, כמו תכדע מן ידע, וידענו כי בארמית לפעמים מוסיפים ת"ו בשארשים הנחשים כדי שתאמר ההכרה האחרונה בשוא נע קודם התנועה, כמו שהיא בשלמים, כגון נכנין אתפעל אתקס, יתזין בת"ו דגושה, ובסורי אתקס אתתרים; וזוה יז בארמית שרשים המתחילים בת"ו שכינה בעברית, כמו אחת שענינו הניח (וזה אחתמחה) כגון מתנכי להו סימני (עירובין כ"ג) וכן כאן מן יצב התזיב במקום הניב וזה ותחצב. לרעה: במקום לדעת, כמו ללדה (מ"ג י"ט ג'). (ה' לרחץ על הראור: ר"י

עַל־יַד הַיָּאֵר וַתֵּרָא אֶת־הַתִּבְּה בְּתוֹךְ הַסּוֹף
וַתִּשְׁלַח אֶת־אִמָּתָהּ וַתִּקְחָהּ: ^(א) וַתִּפְתַּח
וַתֵּרָאֶהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נָעַר בִּכָּה וַתַּחְמַל
עָלָיו וַתֹּאמֶר מִי־לִי הָעֶבְרִים זֶה: ^(ב) וַתֹּאמֶר
אֲחַתּוֹ אֶל־בֶּת־פְּרֹעֶה הָאֵלֶּךְ וּקְרָאתִי לָךְ
אִשָּׁה מִיִּנְקַת מֶן הָעֶבְרִיִּת וַתִּינַק לָךְ אֶת־
הַיֶּלֶד: ^(ג) וַתֹּאמֶר־לָהּ בֶּת־פְּרֹעֶה לָכִי וַתִּלָּךְ
הָעֵלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אִם הַיֶּלֶד: ^(ד) וַתֹּאמֶר
לָהּ בֶּת־פְּרֹעֶה הִילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה
וְהִינֵקְהוּ לִי וְאֲנִי אֶתֶּן אֶת־שִׂכְרְךָ וַתִּקַּח
הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתִּנְיָקֶהוּ: ^(ה) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד
וַתִּבְאֶהוּ לְבֶת־פְּרֹעֶה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מָשִׁיתִהוּ:

ורמ"זמן ורמז' פירשו ותרד על היאור לרמז' בן ואין כן דעת ז"ל, וכימחקו עמו, כי לא יתכן למד ותרד על, אלא טעמו לרמז' אלל היאור. את אמתה: שפחה; ואין לפרש זרוע (ולנקד אפסחה) כי אמה שם מיוחד לחדת הזרוע לא לזרוע עצמו ולא מלאכותה רק פעם אח' להוראת הזרוע, כפסוק תשע אמות ארכה, וארבע אמות רחבה באמת איש (דברים ג' י"א), וגם שם ענינו מדת הזרוע לא זרוע חמש. (ו) וחפחה: את התבה, כראש שהיה עליה מכסה, כמו בתבת נח. ותראהו את הילד: מלות את הילד יורות כי כבר ידענו מה היה בתוך התבה, לפיכך כתוב ותראהו בכניו, והוסיף את הילד לרמז על המעשה הגדולה שהיתה לה בזה בראותה ילד בתבת נח

vide la cassetta in mezzo alla giuncaja, e mandò la sua ancella, la quale la prese. (6) L'apri, e lo vide, il bambino, e trovato ch'era un fanciullo piangente, n'ebbe pietà, e disse: Quest'è dei bambini degli Ebrei. (7) La sorella di lui disse alla figlia di Faraone: Vuoi ch'io vada a chiamarti una donna lattante, delle Ebree, che ti allatti il bambino? (8) La figlia di Faraone le disse: Va. — E la donzella andò, e chiamò la madre del bambino. (9) La figlia di Faraone le disse: Prendi teco questo bambino, e allattalo per mio conto, ed io (ti) darò la tua mercede. La donna prese il bambino e lo allattò. (10) Cresciuto il bambino, lo recò alla figlia di Faraone, la quale l'ebbe qual figlio, e gl'impose nome Mosè, soggiungendo:

מושך בתוך הסוף; והנה אחר שראתה אותו וראתה שהיה נער צובה מחלה עליו. מילרד העברים זה: שפטה כי קרוב הדבר שאחד מן העברים נתן גם את בנו, אולי איש מזרי יאספסו ולא יומת. (ו) מן העבריות: כי הרבה עבריות היו מיניקות, כי הרבה מהן היו שהחמו לילדיהן (אח"ז), או שתאכל התינוק ותשגיח עליו יותר להיותו הוא עברי והיא עברית (ראו'). (ז) דרילי: כמן הוליכי, נשקל ייטיב, היניקי (רא' צע רל"ג רמב"ן וראו' וגו'), ויש שפירשו כמו הלא ליכי, אך לא מלאכו ליכי במקרא, ועד מלת את לא תחישנא אלא ליכי, ואולי נכתב היליכי במקום הוליכי לזווג המלה עם והיניקיהו (וכן דעת מהר"שד). (ח) ותקרא שמו משה ותאמר וגו': דון יצחק מפרש ותקרא שמו שאמו קראה לו גם, לא בת פרעה, ומפרש משיחיהו משיח אותו (כמו ילדתי, לבנתי) ומביא ראיה לזה מחסרון הו"ד אחר ה"ו. ואמנם אחר שהיה לָבֵן לַבַּת פרעה, ושהיא לא ידעה כי המינקת היתה אמו, הנכון כי בת פרעה קראה לו גם. ומ"מ משה היה שמו (ולא גם אחר כגון מוכיז כדברי רא"צ), כי mo נל' מזרי מים, uscē מַצֵּל, והנה משה ענינו מַצֵּל ממים. ומה היה כי התרגם האלכסנדרי במקום משה כותב משיד מוֹסֵס (Mo-yses) להיות תחלת גזרותו Mo-iscē, וכן יוסף פלאחיוס כתב כי המלה מורכבת מן Mo-yses, שענינו מַצֵּל ממים (Jablonsky וראו' וגו'). גם Clemens Alexandrianus (Strom. L. I) כתב כי המזרים קוראים מוֹסֵס לכל העולה מן המים ומי. ול"כ כי פעל משה בעברי משם משה נגזר, והשגש הזה לא כמנא אלא להוראת ההגלה מן המים, ימשיני ממים רבים (ע"כ כ"ב י"ז, ומהלים י"ח י"ז), ויחזר ימי עולם משה עמו (ישעיה ס"ג י"א), ופירש אח"כ איה המעלם מים. ולא שנגזר הפועל משמו של מר"עה, אלא אומר אני כי כל מי שהיה כופל אל המים וניטל היו המזרים קוראים לו משה, ומה למדו גם בני ישראל בהיותם במזרים וכו

שלִישִׁי (יא) וַיְהִי בַּיָּמִים הֵלֶם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא
 אֶל־אָחָיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי
 מִבְּתָה אִישׁ־עֲבָדֵי מֵאָחָיו: (יב) וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא
 כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּךְ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל:
 (יג) וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עֹבְרִים
 נֹצִים וַיֹּאמֶר לָרִשָּׁע לָמָּה תִּבָּה רַעְךָ: (יד)
 וַיֹּאמֶר מִי שְׁמֶךָ לְאִישׁ שָׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ
 הִלְהַרְגֵנִי אַתָּה אָמַר בְּאִשֶּׁר הִרְגָתָ אֶת־
 הַמִּצְרִי וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר:
 (טו) וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ
 לַהֲרֹג אֶת־מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה
 וַיָּשָׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר: (טז) וּלְכֹהֵן
 מִדְיָן שִׁבְעַת בָּנוֹת וַתִּבְאֶנָּה וַתִּדְּלָנָה וַתִּמְלֹאנָה
 אֶת־הַרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן: (יז) וַיָּבֹאוּ
 הָרָעִים וַיִּגְרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיִּנְשָׁעַן וַיִּשָּׁק

להם פעל משה להוראת ההגלה מן המים. ותלמידיו מוה"ר מ"ח אומר כי אחר משה
 מפני שכבר היה להם פעל משה שגם הוא קרוב בהוראתו לפעל משה; חס ככון. וזוה
 היה כי פעל משה בל"הק אין הוראתו הגלה מן המים דווקא, אלא משיכה בעלמא,
 ולמביך אחר כי מן המים משייתיה, יושני ממים. והכורס אומר כדון ינחק, והוא מוסיף

poichè dall'acqua lo salvai. (11) Ora, in quel tempo, cresciuto Mosè, uscì appo i suoi fratelli, ed osservò le loro gravetze; vide un uomo egizio, che batteva un uomo ebreo, dei suoi fratelli. (12) Voltatosi di qua e di là, e visto che non c'era persona, percosse l'Egiziano, e lo nascose nella sabbia. (13) Uscito un altro giorno, vide due uomini ebrei che si azzuffavano; e disse a colui che aveva il torto: Perchè batti il tuo prossimo? (14) Ma colui disse: Chi t'ha costituito signore e giudice su di noi? Pensi tu d'uccidermi, come uccidesti l'Egiziano? Mosè temette, e disse (tra sè): Dunque la cosa s'è saputa. (15) Faraone, udita questa cosa, voleva uccidere Mosè; ma Mosè se ne fuggì da Faraone, e andò ad abitare nel paese di Midjàn, e [a prima giunta] si soffermò vicino ad un pozzo. (16) Il sacerdote di Midjàn aveva sette figlie. Esse vennero, attinsero acqua, ed empirono i canali, per abbeverare il bestiame minuto del loro padre. (17) Venuti i pastori, le scacciarono; ma Mosè si alzò e le difese, ed abbeverò il loro

כי לא נתגדל משה אצל בת פרעה, אלא אצל אמו, ומפרש יהי לה לנן לאמו, כי לא קבלה שכן היניקה, אלא בקשה שתחזיר לה בנה. זה רחוק מן הדעת מזה, שיאמר יהי לה לנן על אמו, והל"ל ותשיבה לאמו, או יהי עס אמו, וכינא בזה; גם מ"ש אה"כ וינא אל אחיו משמע שלא היה אצל אחיו. כי מן המים משיתרו: היא אחרה בל' מזר, והכתוב אחר בל'הק, והזכיר פעל משה להיותו ל' הנופל על הלשון. (רא) ויצא אל ארדו: כי הגידו לו את מולדתו והיה ספן לראות את אחיו (רמ"במן), אולי כי אמו אשר היניקתו היתה הולכת בפעם בפעם לראות את שלום הנער בדרך החיכיות, וכנגדל מעט הגידה לו שהיא יהודי ושהיא אמו. וירא בסבלותם: טעם בב"ית שנסתכל בעבדים צעין החמלה, כמו כי ראה ה' בעבדי (בראשית כ"ט ל"ב); וכן נמדרש ובר"י נתן עיניו ולבו להיות מזר עליהם. (יג) נצבים: כפעל מן כלה, ומפרש כ"ן השרש. לרשע: לאותו שנראה לו שאין הדין עמו. (יד) מי שכן לאיש: מפני שראו שטמן ההרג בחול הבינו שלא היה לו רשות מהמלך, לפיכך מלאו לבו לאותו עברי למר לו מי שכן לאיש שר (קלינענערג). (טז) וישב בארץ מדין: כתב רש"י בע"כ אכשי מדין היו סרים אל משמעת פרעה, ולפיכך הונרך משה להיות רועה נאן, כדי שלא לעמוד ביישוב; זה הכל, כי כהן מדין לא יתכן שיהיה תמיד חוץ לעיר, והנה אין ספק שהיה איש מפורסם בעיר, וסתמו לוקמי בנותיו היו ג"כ יהודים, ולפי מחשבת הרא"ש היה ראוי למשה שתחתן נאחד מלדת העם בני בלי עס, לא שיקח בת הכהן.

אֶת־צֹאנֶם: (יד) וּתְבֹאֲנָה אֶל־דְּעוּאֵל אֲבִיהֶן
 וַיֹּאמֶר מִדּוּעַ מְהֵרָתָן בֹּא הַיּוֹם: (יט) וּתֹאמְרֶנּוּ
 אִישׁ מִצְרֵי הַצִּילָנוּ מִיַּד הָרָעִים וְגַם־דָּלָה
 דָּלָה לָנוּ וַיִּשָּׂק אֶת־הַצֹּאן: (כ) וַיֹּאמֶר אֶל־
 בְּנֵתָיו וְאִיו לָמָּה זֶה עֹזְבֹתֶן אֶת־הָאִישׁ קְרָאֵן
 לוֹ וַיֹּאכֵל לֶחֶם: (כא) וַיּוֹאֵל מִשָּׂה לְשִׁבְתָּ אֶת־
 הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפְרָה בָתּוֹ לְמִשָּׁה: (כב) וּתְלַד
 בֶּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גִּרְשָׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי
 בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה: פ (כג) וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים
 הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 מִן הָעֲבָדָה וַיַּעֲקֹוּ וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל־
 הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבָדָה: (כד) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
 אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־
 אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב: (כה) וַיֹּרֶא אֱלֹהִים
 אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים: ס רביע

ג

(א) וּמִשָּׁה הָיָה רָעָה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתָנוּ

bestiame. (18) Giunte che furono presso Reuèl loro padre [avo], egli disse: Com'è che oggi siete venute presto? (19) Ed elleno dissero: Un uomo egizio ci liberò dai pastori, ed anche attinse per noi, ed abbeverò il bestiame. (20) E quegli disse alle sue figlie: E dov'è egli? Perchè mai avete abbandonato quell'uomo? Invitatelo, che venga a pranzo. (21) Mosè acconsentì di restare presso quell'uomo, ed egli diede a Mosè Sipporà sua figlia. (22) Questa partorì un figlio, al quale (Mosè) pose nome Gheresciòm, poichè disse: Sono divenuto pellegrino in terra straniera. (23) Ora, dopo lungo tempo, morì il re d'Egitto, e gl'Israeliti sospirarono e sciamarono a cagione della schiavitù, ed il loro clamore per la schiavitù salì a Dio. (24) Iddio udì il loro gemito, e fu memore della promessa fatta ad Abramo, Isacco e Giacobbe. (25) Iddio vide (la condizione de)gl'Israeliti, e Iddio seppè [decise ciò che avea a fare].

(מז) תִּרְדֵּמִים: עֵינַי נִרְאִיתָ לִי לֵ"ח. (ידו) אֶל רְעוּאֵל אֲבִירָהּ: זָקֵן הָיָה, אֲנִי יָתֵרוֹ, וְאָמֵר י' ד' מִיכָאֵלִים כִּי כֹאֵן הַזִּכִּיר רְעוּאֵל לִפִּי שֶׁהִיא עֲדֵינָּה בָּתִּים, וְהִיא נֶעֱלָה הַבָּתִּים, וְאֶחָד מֵהֶם, וְזָכַר יָתֵרוֹ שֶׁהִיא נֶעֱלָה הַבָּתִּים אַחֲרָיו. (יט) וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ: אֲנִי שֶׁכֵּנֶר דָּלוּ הֵן וְחָלָא אֶת הַרְבֵּעִים, לֹא הִסְפִּיקוּ הַמַּיִם שֶׁדָּלוּ הֵן וְיָזַר מִשֶּׁהָ דָּלָה (רז"ג). (כ) קָרָא: מִשְׁפָּטוֹ קָרָאָהּ, וְשֶׁאִתָּה הַכֹּהֵן בָּלָא תַנְעֵנָה, וְכֵן שָׁמַעַן קָלִי בַמִּקּוֹם שֶׁנֶּעֱנָה, וְכֵן זֶה ע"ד ל' אֲרָמִית, כִּי בָלִי סוּרִי הַנְּזוּי לַרְבּוּת, הוּא קְטוּלָּיִן. (כג) וַיִּמָּת מֶלֶךְ מִצְרַיִם: הוּא הַקְדָּמָה לָמָּה שֶׁהוּא עֲתִיד לִמּוֹר כִּי מִתּוֹ כָּל הַנֶּאֱמָרִים הַמִּנְקָשִׁים אֶת כַּפֶּשֶׁךְ (ד' י"ט) (רז"ג). וַיִּאֲנָחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל: גַּם בָּתִּי הַמֶּלֶךְ הָיוּ כְּאֲכִמִּים, אֲךָ לֹא הָיָה אֲפָשָׁר לָהֶם לְהִתְאַסֵּף וּלְקַדַּח נֹס וְעֲנָהּ, כִּי לֹא הָיָה לָהֶם יוֹם מְנוּחָה, וְעַתָּה בָּתִּי הַמֶּלֶךְ וְהָיוּ הַמִּנְקָשִׁים עוֹשִׂים לוֹ אֲבָל וּמִסְפָּד, נִקְהָלוּ גַם הַיְּהוּדִים וְנִעְקְיוּ אֶל ה' (א"ס). (כד) וַיִּדַּע אֱלֹהִים: גַּם בָּלָא מֶה יַעֲשֶׂה לָהֶם, כִּמוֹ וְאֵדָעָה מֶה אַעֲשֶׂה לָּךְ (לִמְטָה ל"ג ה'), עַתָּה דַּע וְרָאָה מֶה אֲשִׁיר שׁוֹלְחִי דָבָר (ש"ב כ"ד י"ג), וְכֵן וַיִּדַּע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ (מִדְּבָר י"ז ה'), עֵינַי שֶׁסִּפְּרִישׁ.

III

(1) Mosè pasturava il bestiame minuto di Ithrò suo suocero,

(א) וַיִּנָּהֵג אֶת הַצֹּאן וְגו': וּפְעַם אֶחָת קָרָא לוֹ שֶׁנִּכְנָהוּ הַנֶּאֱמָר אַחֵר הַמִּדְּבָר כְּתוּבָה מִמִּקְוֵמוֹ עַד שֶׁאֵל הַר מוֹרֵה. אֲדָר הַמִּדְּבָר: מִדְּבָר אֵינֵנוּ שֶׁסִּפְּרִישׁ מִיּוֹד לַמִּקּוֹם שֶׁמֶה, וְכֵן וַיִּדַּע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ (מִדְּבָר י"ז ה'), עֵינַי שֶׁסִּפְּרִישׁ.

כֹּהֵן מִדֵּיָן וַיִּנְהֲג אֶת־הַצֹּאן אַחֲרֵי הַמִּדְבָּר
 וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֲרָבָה: (ב) וַיֵּרָא
 מִלְאָךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלִבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֶּנֶה
 וַיֵּרָא וַהֲנֶה הַסֶּנֶה בַּעַר בָּאֵשׁ וְהַסֶּנֶה אֵינֶנּוּ
 אָכָל: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרֶה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־
 הַמְּרֹאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מִדּוֹעַ לֹא־יִבָּעַר הַסֶּנֶה:
 (ד) וַיֵּרָא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו
 אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֶּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִשְׁרֵה
 וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: (ה) וַיֹּאמֶר אֶל־תִּקְרַב הָלֶם שָׁל־
 נַעֲלֶיךָ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה
 עומד עָלָיו אֲדַמַּת־קֹדֶשׁ הוּא: (ו) וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי
 אֱלֹהֵי אֲבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק
 וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מֵהַבֵּיט
 אֶל־הָאֱלֹהִים: (ז) וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֵה רְאִיתִי אֶת־
 עֲנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי

אך כולל כל מקום שאיננו שדה כורע וכעבד, חע"פי שיש בו מרעה עיין תהלים ס"ה
 י"ג, ירמיה ט' ט', וכ"ג י' (רלז'), ופירוש אחר המדבר, שהתרחק ממקומו מעט מעט
 נלכתו עם הללן אחר דרך המדבר, שהיה הולך ומתרחק עם הללן לאורח ולרומז המדבר
 שהיה מתפשט עד הר סיני. ודעת רד"ק כי מקום המרעה נקרא מדבר משרש דבר

sacerdote di Midjàn; e guidando (una volta) il bestiame lungo la campagna rasa, arrivò al monte di Dio, all'Orèb. (2) Un angelo del Signore gli apparve di mezzo ad un roveto, in una fiamma di fuoco. Egli vide (cioè) ch' il roveto ardeva nel fuoco, ed il roveto non si consumava. (3) Mosè disse: Voglio accostarmi, e vedere questo grande fenomeno, come sia ch' il roveto non si consuma. (4) Il Signore vedendo ch' egli s'accostava per vedere, Iddio lo chiamò di mezzo al roveto, e disse: Mosè! Mosè! — E questi disse: Eccomi. (5) E (Iddio) disse: Non t'avvicinare qui. Togliti le scarpe dai piedi; perocchè il luogo, sul quale tu stai, è un terreno santo. (6) Indi soggiunse: Io sono il Dio di tuo padre, il Dio d'Abramo, il Dio d'Isacco, e il Dio di Giacobbe. — Mosè si nascose il volto, poichè temette di guardare verso Dio. (7) Il Signore soggiunse: Ho veduto la miseria del mio popolo ch'è in Egitto, ed ho udito le grida

שְׁעִיבוּ בְּאַרְצֵי מִדְיָן כֹּהֵן דַּעַת לְדוֹנִיקוּס De Dieu כי מדבר מן דבר שְׁעִיבוּ בְּלִי כוּשִׁי פֶרֶז, וְהִרְאֶשְׁנוּ כְּכֹהֵן. וְאֵלֵי אֲחֵר שִׁקְרָאוּ מִדְּבַר לְמִקְוֹת הַמַּרְעָה שְׁאִין בָּהֶם לֹא בְּתִים וְלֹא אֵלִינוּ, אֲלֵל מְקוֹם פְּנוֹי וְרִמָּה הַרְבֵּה, כִּשְׁאֵר שֶׁ מִדְּבַר לְמִקְוֹת עֲרֵבָה וְלִי שֶׁ הֵם מְקוֹם רִמָּה וּפְנוֹי בָּלֵל בְּתִים וְלֹא אֵלִינוּ (אֲחִי"ס). הֵרֵא אֲלֵהֶם: עַל שֶׁ הַעֲמִיד (אֲנִקְלֹם וְרֵ"שׁ) אוֹ כֵךְ כִּתְּבָה מִשֶּׁה אֲחֵר מִתֵּן תּוֹרָה (תְּלִמִיד אֲלִישֶׁה וְאֲמִלִּטוּ) הֵם אֲחֻמִּים ע"שׁ נִבְּהוּ, כִּמוֹ הַרְרֵי אֵל, וְהִרְאֶשְׁנוּ כְּכֹהֵן. הַדּוֹרְבָה: מוֹרֵב וּפְנוֹי שְׁנֵי הַרִים, אוֹ שְׁנֵי רִאשֵׁים מִהָר אֶחָד, ח"ל Pietro della Valle "Duo sunt montes uno in loco, hoc: est Horeb et Sinai, qui ambo nascuntur, ut ita dicam, ex radice una, et di- viduntur postea jugis, quo altius adscenditur. (ב) וִירָא מִלְּאֲךָ ה': וְאֲחִי"כ פִּירֵשׁ מִה רָאָה, כִּי בָלֵל הֵק"נָה עוֹשֶׂה שְׁלִיחוֹתוֹ. בְּלִבָּת אֵשׁ: לִבָּהּ בְּמִקְוֹם לִהְיוֹת, וְזוֹה בְּמִשְׁכֵּן נֹא אֲחֵר וְלִפְנֵי, הַמְלֵכָה חִיב (ב"ק פֶּרֶק ו') (רִנְנוּ סַעֲדִיָּה מִהָר"שׁ וְרֵא"ו). מִתּוֹךְ הַבְּנֵה: מִין קוֹלִים שֶׁהֵיוּ בְּאוֹתוֹ הֵר, וְעַל שֶׁ כֵךְ נִקְרָא סִינִי (רֵא"ב). וְהֵנָּה הַסֵּנָה בְּעֵר נֹאשׁ, לֹא בְּעֵר מִמֶּנּוּ, אֲלֵל מוֹקֵף לִהְיוֹת כְּנוֹף בְּעֵר, כִּי הֵאָז הֵיחָה לֹהֲטָה בֵּין הַקּוֹלִים, אֲךְ לֹא הֵיחָה כְּאִתּוֹ בָּהֶם, וּבְחִמְלָה רָאָה מִשֶּׁה הֵאָז בֵּין הַסֵּנָה, וְהַסֵּנָה לֹהֵט בָּאֵשׁ, וְאֲחִי"כ רָאָה כִּי לֹא הֵיחָה הַסֵּנָה כִּשְׁרָף, וְאֵל אֲחֵר אֲסוּרָה כֹּא וְאֲרָאָה מִדְּבַר לֹא יַעֲרֵר הַסֵּנָה: שֶׁרָשׁ בְּעֵר בְּנִכְנֵן הֶקֶל הוּא פֶּעַל עוֹמֵד (עֵיין ר"ד ק וְנִת"ה הֵלֵל כִּרָא"ב), וְעִינֵינוּ לְהִיטֵת הֵאָז, וְסֵ שֶׁרֶפֶת הַנּוֹף שֶׁהִיא לֹהֲטָה בּוֹ, כִּי בְּטוֹהֵג שֶׁנְּעוֹלֵם הֵלֵהֵט בְּלִי מִחֲפֵר מִן הַשֶּׁרֶפֶת, וּבִאֵן הַסֵּנָה הִיחָה לֹהֵט, אֲךְ לֹא הֵיחָה כִּשְׁרָף. אֲפֹל: בִּיטוּי פֶּעַל, עֵיין דְּקֻדּוּקִי. 422. 374. §. (ה) שֶׁל: מִשְׁרָשׁ כֵּל, כִּמוֹ וְכֵל גִּיּוֹם רִנְנוּ מִפְּנֵי.

מִפְּנֵי נִגְשׁוּ כִּי יִדְעָתִי אֶת־מִכָּאָבִיו: (ח) וְאָרַר
 לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרִים וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ
 הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחֹבָה אֶל־אֶרֶץ זִבְתַּחֲלָב
 וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכִּנְעֲנִי וְהַחֲתִי
 וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַחֲחִי וְהַיְבוֹסִי: (ט) וְעַתָּה
 הִנֵּה צִעַקְתָּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאָהָה אֵלַי וְגַם־רָאִיתִי
 אֶת־הַלֶּחֶץ אֲשֶׁר מִצְרִים לֹחֲצִים אֹתָם: (י) וְעַתָּה
 לֵךְ וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל־פְּרָעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי
 בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: (יא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
 הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֶךְ אֶל־פְּרָעֹה וְכִי
 אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: (יב) וַיֹּאמֶר
 כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לֶּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי
 שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם
 תַּעֲבֹדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל־הָהָר הַזֶּה: (יג) וַיֹּאמֶר

(ח) זבת חלב ודבש: עיין למטה י"ג ה'. (י) והוצא: טווי במקום עתיד חספני
 שקדמו טווי אחר, לכה, כמו שמור מלותי וקיה; וכן בחומש כ"י שלי (שנכתב בשנת קע"ח
 או קרם לכן ג"כ) מתרגם ותפק. (יב) כי אהיה עמך: כנגד מה שאתה חוזר
 מי אנכי כי אלך וכו', דע כי לא שלך היא, אלא אני אהיה עמך; וזה המראה שאתה
 רואה בסנה הכהן הוא לך אות שאני האל אני הוא השולח אותך (ר"ש רש"ס ר"ב ר"ב
 ורמ"ב). בהוציאך וגו': ענין אחר הוא, והוא טווי שיעשה זכר לאותו אות שהיה

che manda a cagione de' suoi oppressori. Sì, conosco i suoi dolori. (8) Sono quindi disceso per liberarlo dagli Egizi, e per farlo passare da quel paese ad un paese buono e spazioso, ad una terra che scorre latte e miele; alla terra (cioè) dei Cananei, degli Hhittei, degli Emorei, dei Perizzei, degli Hhivvei, e dei Jevusseï. (9) Or dunque, ecco, le grida de' figli d'Israel sono giunte a me, ed anche ho veduto l'oppressione che gli Egizi fan loro soffrire. (10) Or dunque, vieni ch' io ti mandi a Faraone; e tu trarrai il mio popolo, i figli d'Israel, dall'Egitto. (11) Mosè disse a Dio: Chi son io, che possa andare da Faraone, e trarre i figli d'Israel dall'Egitto? (12) E (Dio) disse: (Sì,) poichè io sarò con te, e questo (fenomeno che qui vedi) ti serva di segno che son io che ti mando. Quando poi trarrai il popolo dall'Egitto, presterete culto a Dio sopra questo monte. (13) Mosè disse a Dio: Ecco io vado ai figli d'Israel, e dico

הֲרִאשׁוֹן שְׁעָה לֹא הָאֵל, חַה ע"י שִׁקְדָּה הֵרָה הָהוּא וַיַּעֲבֹד הָאֵל אֵם, כְּמוֹ שְׁעָה מִשָּׁה, וּבֶן מִזְנֵה תַחַת הָהָר, וַיִּשְׁלַח אֶת כְּעָרִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלוֹת וְגו' (למטה כ"ד ד' ו'), וְכֹאֵן לֹא הוֹרֵךְ לַהֲגִיד לוֹ כִּי בָהָר הָהוּא יִתְגַּלֶּה ה' לְכָל הָעָם, וַיִּשְׁמַע אֶת דְּבָרָיו, רַק אָמַר לוֹ מִה שְׂהִיָּה בּוֹ כְּדֹאֵי לְחֹק אֶת לְבוֹ שִׁאֲמִין כִּי עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל מִחֲלָשִׁים; כֵּן כ"ל. בְּהוֹצִיאָךְ: בְּזִמְנֵה הוֹצִיאָךְ, כִּי בְהוֹיֹס בָּהָר סִינִי, וַתְּדַבֵּר לֹא הִגִּיעוּ אֶל אֶרֶץ נֹשְׁבֶתָה, עֲדִין אֵין יֵצֵאת מִזֵּרִים שְׁלֵמָה. הַמִּקּוֹר עִם ב"ית עֲנִינֵי בְּזִמְנֵה הַפְּעוּלָה, וְהַמִּקּוֹר עִם כ"ף עֲנִינֵי אֶחָד הַפְּעוּלָה, עֵינִן בַּה"ע תַּק"פ עֲמֹד 93. וְכֵן מִלֵּאמֵי א' חֶכֶל ל' שְׁלֵמָה כֹּאכֶנֶהִים (יִרְעוּת שְׁלֵמָה ה' א' דף ד' עֲמֹד ג' ד'), וְכֵן ג"כ לְנוֹסִינִיּוֹם (אֹת ב'); וְהָאֵם שֶׁכֶּתֶן כֹּאֵן רַח"מֵן הוּא דָּבָר בְּטֵל וּמִנְטֵל, וְהִלְכוּ אַחֲרָיו רֹאז' וְאַחֲרִים. (יג) וְאַחֲרָיו לִי מִה שָׁמוֹ: יִפֶּה הַעִיר הַרַח"בִּים (מִדֶּה חֶלֶק א' פ' ס"ג) אֵיךְ הִיָּתָה לַעֲבֹךְ הָהוּא רֹאזִיה אֹתָה הַשְׁאֵלָה עַד שִׁנְקָשׁ בָּהָה זֶה יִשָּׁב עֲלֶיהָ? כִּי הִנֵּה לֹא יִשְׁלַט הַדָּבָר מֵהַיּוֹת יִשְׂרָאֵל כִּבֵּר יִדְעוּ הָאֵם הָהוּא אִזּוֹ לֹא שִׁמְעוּהוּ כֻלָּל, וְהָאֵם הִיָּה נִדְעָה אֲלֵלִם אֵין עֲנָה לוֹ בְּהִגִּידוֹ אֹתוֹ, כִּי יִדְעוּתוֹ בּוֹ כִּידְעוּתָם; וְהָאֵם הִיָּה בְּלֵאִי נִשְׁמַע אֲלֵלִם מִה הִרְאִיָּה זֹהָ אֵם הָאֵל, אֵם הִיָּה יִדְעוּת שְׁמוֹ רֹאזִיה? וְדַעְתוֹ ז"ל הוּא כִּי מִשָּׁה אָמַר אֲדֹלֵי יִנְקָשׁ מִמֶּנִּי שְׁהוֹכִיחַ לָאֵם מִזִּיאוֹת הָאֵל וְשְׁלֹמֹה הַשִּׁיב ה' בְּאַחֲרָיו אֵהִיָּה אֲשֶׁר אֵהִיָּה וּפִירוּשׁוֹ הַכִּמְלָא אֲשֶׁר הוּא הַכִּמְלָא, כְּלֹמֶר מִחֻיִּב הַמִּלִּיאוֹת. וְרַחֲמֵ"מֵן אָמַר כִּי בְּרַבּוֹת יְמֵי הַגִּלּוֹת וְהַשְׁעֵבֶד לִישְׂרָאֵל כִּמְעַט נִשְׁתַּכְּחוּ מֵהֶם הַשְׁמֹת הַקְּדוּשִׁים, וַחֲזֹרוּ לִהְיוֹת כְּאֶשֶׁר הָיוּ הַמַּחֲזִיקִים בְּנִגְלָה הַשְּׁמִים, כֹּאֲדִיל אֵין אֵלֹהִים וְזֹלָתָם, חוץ מִשְׁנֵט לִי; וְהוּא רַחֲמֵ"מֵן תִּרְגַּם אֵהִיָּה אֲשֶׁר אֵהִיָּה, הַעֲנֵם הַעֲמֹד לַעֲלוֹם וְעַד, וְקִרְבֹּב לֵה פִירָם הָאֵם הוּא רַבְּנוֹ סַעֲדָה גִּלְיוֹן. וְאֵיךְ אָמַר כִּי אֲנִיָּה רֹאזִים כְּאֵנָּה מִשָּׁה אֵל הָעָם וַעֲשֵׂה לְפָנֶיהֶם הַאֲוֹתוֹת, וַיִּאֲמֵן הָעָם, וַיִּשְׁמְעוּ כִּי סָקָה ה'

מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אֲנִי בֹא אֶל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם
 שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מִה־שְּׁמוֹ מָה אָמַר
 אֱלֹהִים: (יד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה
 אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל
 אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם: (טו) וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים
 אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה
 אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק

את בני ישראל, א"כ לא היו לא בלתי יודעים מציאות-האל, ולא בלתי יודעים את ה' אלהי אבותם, כי ברגע בראותם האותות לא יתכן שיקבו מיד ידיעות חלו, אלא התעילו האותות לאמת להם שלמות השליה, לא זולת זה. וכ"ל כי משה ידע כי ישראל ידעו את ה' אלהי אבותם, ואמנם חשב שישאלו באיזה תאר תֹאמַר עֲנֵמוּ בְּשִׁלְחוֹ אוֹתוֹ, כי למי-פעולותיו הוא נקרא (וידועה היא בל"הק מלינת הקרא בשם פלוני, והכוונת כיות בתאר פלוני, כמו אחרי כן יקרא לך עיר הנדק שענינו אז תהיי עיר הנדק, ורבים כן). ומכלית השאלה היא לדעת מה היא כוונת האל בשלחו את משה אליהם, שמה אולי לא יהיה הענין לטובתם בהחלט, אלא להעניש את המזרים, וא"ת ככל לא יגיל את ישראל, או תהיה כוונתו יתברך לדבר אחר איזה שיהיה; ובשאלת מה שמו הם שואלין מה הוא התאר אשר בו נגלה אליך, ומה השם אשר קרא לעֲנֵמוּ שמונו תודע כוונתו; כניכול כאדם השואל איך היו פניו של פלוני ואיך היה קולו, ואיך היו תנועותיו בשעה שדבר אליך הדברים האלה כי מזה תכיר מחשבתו וכוונתו; וסאל השני איהם הוא שמי, ופירש ואמר אשר אהיה, כלומר התאר שבו אני נגלה לך ולהם הוא זה, אהיה, כי אמנם אהיה (אשר אהיה הוא פירוש שם אהיה); והטעם אהיה עמכם, אהיה נמצא לכם, תראו חמיר כי יש ה' בקרבכם (וכפירוש ח"ל אני אהיה עמכם בשעבוד זה), כי לא אעזבכם עד אשר אס עשיתי את אשר דברתי לכם, בתאר הזה ועל הכוונה הזאת אני שולח אותך, כי גמתי בדעתי לגאול אתכם ע"כ, ולא יהיה

loro: Il Dio de' vostri padri mi mandò a voi; se mi dicono: Qual è il suo nome? che cosa ho da dir loro? (14) E Dio disse a Mosè: Ehjè ascèr ehjè [Sarò quel che sarò, vale a dire: Farò per voi ciò che mai non feci sinora]. Indi disse: Così dirai ai figli d'Israel: Ehjè [Sarò] mi mandò a voi. (15) Iddio soggiunse a Mosè: Così dirai ai figli d'Israel: Il Signore, Dio de' vostri padri, Dio d'Abramo, Dio d'Isacco e Dio di Giacobbe, mi mandò

רנע שלא אהיה עמכם גם לא יהיה מי שיעמוד לפני, אבל תמיד תראו כי יש ה' בקרבכם ולא תאמרו איה ה'? כי תמיד אהיה, והנה השם הזה אינו אלא לנודק השגם אחסם אין זו תשובה מספקת וכללית לשאלת מה שמו אם תלקק בהטלט; על כן הוסיף ואמר כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם וכו' שלחני אליכם, זה שמי לעולם, זה זכרי לדור דור, ה' המפורש הוא שמי לעולם, חכרי לדור דור, אבל גם אהיה אינו אלא בנתינת השליחות הפרטית הזאת להושיאם ממצרים. ותלמידי מוה"ר ר"א חס' אומר כי שאלת מה שמו קרובה לשאלת מי ה' אשר אשמע בקולו, כלומר מי הוא האל הזה שזולת אותך אלינו ומה לו לשלוח לנו שליח, ואמר שעצב אותנו והסתיר פניו ממנו בכל הזמן הרב הזה, ובכל הנרם הגדולה אשר אנחנו נה, מה גם ומה זכות יש לו עלינו, שישלח לנו שליח לנאות אותנו לעשות דבר מה? זה הוא מה שחשב משה שחא ואמרו לו ישראל כשיראוהו נא אליהם בשם ה', ויחשבו כי מסתמא אינו נא אלא לנאות אותם תורה ומצות; ומשה נהייתו במדין לא היה ידוע אם עדיין הם בנתיבות באלהי אבותם ומאמינים בו, ומשם שחא צרוב הלחץ ואריכות הנרם כבר כתייאלשו מן הרחמים; ואז השיבו ה' אהיה אשר אהיה, כלומר הן אחת כי עד עתה לא עשיתי להם שום טובה, ואין לי שום שם חבות עליהם, וכניכול לא הייתי להם לכלום, רק הייתי להם כאילו אינני, אך מן היום הזה והלאה אהיה להם מה שאהיה, אעשה להם מה שאעשה, ואקנה לי עליהם השם והזכות אשר אקנה, לכן כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם, מי שעד עתה כניכול אינו כלום לכם, אבל הוא אומר מה שלא הייתי אהיה, ומה שלא עשיתי אעשה, הוא השולח אותי אליכם, והנה התשובה הזאת לא נאמרה אלא בתנאי אם ישראל יאמרו למשה מה שמו, והם לא אמרו לו בדבר הרע הזה, כי עדיין היה להם דבק באלהי אבותם, ומאמינים היו צמה שהיה בקבלה אגלס כי פקוד יפקוד אלהים אותם; והאל הצות לבות ידע כי לא יאמרו בדבר הזה, ולפיכך הוסיף ואמר לו כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם; והוסיף ואמר למשה (לא כדי שיאמר לישראל) זה שמי לעולם, ואין נרדק לשם אחר, כי מה שעשיתי לאברהם ליצחק וליעקב היא ראייה מספקת להודיע בכל דור דור גדולתי ומדותי. (יד) ומן שלשים שנה הקלפתי מעט פירוש הכתוב הזה, והנה הוא לפניך בתרגומי האיטלקי הכדפס, והכוונה בו אהיה.

וְאֵלֵהי יַעֲקֹב יִשְׁלַחֲנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְׁמִי לְעֹלָם
וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דָּר: חֲמִישִׁי (מז) לְךָ וְאַסַּפְתָּ אֶת־
זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי
אַבְתֵּיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק
וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פֶּקֶד פֶּקֶדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־
הָעֲשׂוֹי לָכֶם בְּמִצְרַיִם: (יח) וְאָמַר אֶעֱלֶה אֶתְכֶם
מִעֲנֵי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהֵחֵתִי וְהֵאמְרִי
וְהִפְרֹזִי וְהִחֲנִי וְהִיכֹסִי אֶל־אֶרֶץ זִבְתַּח חֶלֶב
וּדְבָשׁ: (יח) וְשִׁמְעוּ לְקֹלְךָ וּבֹאֲתָ אִתָּהּ וּזְקְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה
אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה גֵלְכֶה־נָּא
דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה

זה שזהו, חשבה מה שלא עשיתי מעולם; והוא הכבוד. (מז) את זקני ישראל:
יפה פירש ר"ש, ולא כתרנוס רמז"ן. (יח) נקרה עלינו: כשארס מתאווה למנוח
דבר מה ופתע פתאום יודמן הדבר לכנוי, יאמר על הדבר ההוא שנקרא לכנוי, כלומר
שזדמן שם כאילו היה מי שקרא לו, כמו ויקרא אצלום לפני עבדי דוד (שמואל ב'
י"ח ט'), כזדמן לפניכם כאילו קראו לו נא ונהרג, וכן הקרה נא לפני היום (בראשית
כ"ד י"ב), עיין בה"ע תק"פ, עמוד 88. והנה לשון נקרה נגזר מלשון נקרא, אלא
שהבדילו לפעמים בכתובה וכתבו בה"א אותם שענינם הזדמנות, וכתבו נא"לף אותם
שענינם קריאה ממש. וכאן נקרה עלינו, כזדמן לפנינו אכתבו עבדיו הפנים ליראה
את שמו. וראו' אומר כי הוא כמו נקרא נא"לף, כמו כי שך נקרא על עירך ועל
עמך ומצריכם, ושאלן לפרשו ענין גלי שכינה, כי ה' לא נגלה לזקני ישראל, אלא

a voi. — Egli è questo il mio nome per sempre, ed è questa la mia denominazione per tutt' i secoli. (16) Va, raduna gli anziani d' Israel, e di' loro: Il Signore, Dio de' vostri padri, è apparso a me — il Dio (cioè) d' Abramo, d' Isacco e di Giacobbe — con dire: Ho pensato a voi, ed a quanto vi vien fatto in Egitto. (17) E ho deciso di togliervi dalla miseria dell' Egitto, e farvi passare al paese dei Cananei, degli Hhittei, degli Emorei, dei Perizzei, degli Hhivvei & de' Jevussei; ad un paese (cioè), che scorre latte e miele. (18) Eglino ti presteranno ascolto, quindi tu e gli anziani d' Israel vi reherete al re d' Egitto, e gli direte: Il Signore, Iddio degli Ebrei, si è a noi manifestato. Or dunque permetti deh! che andiamo nel deserto, a una distanza di tre giornate di cammino, e facciamo sacrifici al Si-

למשה ואני אומר שאין זו טענה כי ה' נגלה לישראל ע"י שנגלה למשה, מלמד כי המליצה היא לא תתכן בלא מלת שם, ולפי דרכו שם ה' ה"לל ועתה נלבה נא וגו': אין ספק כי הנקשה הזאת היתה בצדקה, כי לא היתה דעתם לחזור; ומאחר שהוא היה מעכבם ומשתעבד בהם בלא שום דין אין לחמוה אם נזה ה' להתפתל עם העקב. והנה אין ספק שאם כ"כ היה משה מסרב ללכת בנשימות ה' יותר היה מסרב אם היה ה' מניוה לומר לפרעה ששלח את ישראל לנשימות, כי אז לא היה משה מקבל עליו בשום פנים כי לא ימלאוהו לבו לומר לפני המקל: אחה הרעותה לעם הזה ועתה שלחם חסדים לנפסם: ואולי ג"כ שאם היה אומר לו כן היה פרעה מניחו, גם היה מתאכזר יותר ויותר על ישראל ק"ו ממה שהכניד עלו עליהם באמרו נרפים אחם נרפים תכבד העבודה על האנשים ותנן לא ינתן לכם; וה' לא יספוק לב בני אדם, ובפרט לב הרשעים הגמורים הראויים לעונש ולא לשכר טוב. ובעל העקדה כתב: זאת היתה ענה עמוקה אלהית להראות לכל מחק לבו וקושי ערבו של פרעה, והוא באשר נזה שלא יבקשו ממנו רק שירפה מהם כעשה ימים ללכת שלשת ימים במדבר לזכות לאלהיהם, ומסתמא יובן מדבריהם שאחר ישובו, ועם כל זה לא ישמע, וכ"ש אם יאמרו לו לשלם כלה, ע"כ; ואין זה נדק כי אמנם עיקר פירוט של פרעה היה מפקד שלא ישובו באמרו מי ומי ההולכים (י' ח') לבו כא הגברים (י' י"א), רק באנכם ובקרכם יוג' (י' כ"ד) כלומר לערבנו; ואם היה ירא שלא ישובו עוד אין להאשימו על זה. ותלמידי משה"ר יצחק פארדו משיב שאם מיד היה פרעה שאל ערבנו היה הדין עמו, אבל הוא לא אמר לבו כא הגברים רק אחר החכות, ובהפך בתחלת הענין לא לבד שלא אמר להם תנו לי ערבון שתשובו אבל

אֵלֵהֶינוּ: (יט) וְאֲנִי יֹדַעְתִּי כִּי לֹא־יִתֵּן אֶתְכֶם
מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהֵלֵךְ וְלֹא בִיד חֲזָקָה: (ס)
וְשַׁלַּחְתִּי אֶת־יְרֵדִי וְהִכִּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־
נֶפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵיכֵן יִשְׁלַח
אֶתְכֶם: (כא) וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעַם־הַזֶּה בְּעֵינַי
מִצְרַיִם וְהָיָה כִּי תֵלְכוּן לֹא תֵלְכוּ רִיקָם:
(כב) וְשָׁאַלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֶּרֶת בֵּיתָהּ

התאכזר והקשה עלו עליהם, וזוה הראה רע לננו. (יט) ולא ביד חזקה: אלא
ביד חזקה, כלומר רק בעל כרחו (ר"ש רל"ג וקלער) והמתרגם האלכסנדר והירושלמי
גם Pagninus, וקרב לשימוש זה של מלת ולא הוא מה שמצאנו ולא ילך כאלו אחריו
אומרון אחי (ש"ב י"ג כ"ו), ולא יִתֵּן כאלו לעבדך משאל נמר פרדים אדמה (מ"ב ה' י"ז)
שענינם אם לא כן, לפחות. והרמ"ב ורמב"מ ורמ"ז פירשו ואף לא ביד חזקה, וא"כ
מה טעם ושלחתי את יְרֵדִי וגו' אחרי כן ישלח אתכם? הלא כפלאות הם הם הוד החזקה
והכתוב אומר שאחר הנפלאות ישלחם, ולא ימאן לשלחם, וכן במקום אחר מפורש כי
ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (ו' א'); ואחר שמוארה הכתוב מעיד
במקומות הרבה כי ביד חזקה הוציאו ה' ממצרים. ורש"ב ורמ"ב פירשו ולא מתוך
יד חזקה שלו, לא מפני שכחו חזק לִפְנֵי, מה מכבים עם חרעם אנקלוס לפי נסח
רוב הספרים, ולא מן קדם דְּחִילָה תקיף (ועיין אהב גר עמוד 48); ולפי זה הי"ל
ולא מיד חזקה או ולא מחוק ידו. ובממש כ"י על קלף שבדי הכתב קדמם שנת קע"א
כתוב ולא אלהים מן קדם דחילא תקיף; הסופר עירב שתי הנפלאות, והנקדן נקד
מלת ולא והכניס מלת אלהים בלא נקוד, ונקד מלת דחילא בנרי הז"ת, ול"כ בהסד
שנסח אלהים (שהיא ג"כ גרסת אבוירשא שהנחתי באוהב גר) כיצד עיקר, והז"ת בחירק,
ענין מורא. (כא) לא תלכו ריקם: אין הכוונה ריקם ממונכם ולאנכם ובקרכם,
אלא ריקם ממוחן נוסף על ממונכם, על דרך לא תשלחו ריקם, הענק חעניק לו
מבאזק, והוא דבר הלמד מענינו שאמר תחלה ונחמי את חן העם הוסיף בעיני מורים,
ואמר אח"כ ושאלה אשה וגו', ואמנם מלת ריקם כאמרת על שתי ההוראות נאום, כגון

gnore, Iddio nostro. (19) Io poi so ch' il re d' Egitto non vi lascerà andare, se non (costretto) colla forza. (20) Ma io stenderò il mio braccio, e percoterò l' Egitto con molteplici prodigi, che opererò in mezzo di esso; e poscia egli vi lascerà andare. (21) Metterò poi questo popolo in grazia agli occhi degli Egizi; cosicchè quando andrete, non andrete a mani vuote. (22) Una

אני מלאה הלכתי וריקם השיבני ה', הכוונה ריקם ממוכני, אל תבאי ריקם אל מחנהך, הכוונה ריקם ממחנות. (בב) ושאלה וגו': אין ספק שהיה זה מעשה תחבולה, כי הם לא אמרו להם שלא לשוב עוד, אלא ללכת דרך שלשת ימים ולשוב; גם לשון שאלה ידוע שהוא על מנת להחזיר (וכי ישאל איש מעם רעהו וכשנר או שם, בעליו אין עמו, שלם ישלם, כ"ב יג); ורש"ם פירש ושאלה במחנה גמורה, כמו שאל ממני ואחכה וגו' כחלתך (תהלים ב' ד'), ופס' כתב רמב"מ (י"א ב') שאין צורך להוסיף הכתוב ממשמעו, וכבר כתבו ד"זל תשובה נכונה שצדין נטלו ממצרים מה שהשילום ע"כ. והאמת כי זה תחבולה מאת ה' על דרך שים לך אורב לעיר מאחריה (יהושע ד' ב') עגלת נקר. תקח צידך ואמרם לזנב לה' באתי (ש"א י"ו ב'); וה' רנה במשפט ולדק שלא ינאו ישראל ממצרים ריקם, ועם עקש הוא להתפתל, כי מלבד כל מה שנשחעבדו למצרים ועבדום עבדות פרך בשכר הנגלים והשומים, הנה היו מוכנים אולם המטלטלים שלא היו יכולים להוסיף עמכם, והשדות והנחים, וכיוצא בזה כתב ג"כ חכם הכנרי. Justi: ובעל התרגום הדרסתי S. Cahen כתב על פסוק זה: C'est à tort qu'on a attaqué les Israélites à ce sujet. On conçoit que des esclaves parvenant à rompre leurs chaînes, ne se fassent point scrupule de tromper leurs anciens oppresseurs; une telle action peut s'excuser; elle est même, d'après ce que nous savons des anciens peuples asiatiques, dans les mœurs de ces contrées. Pour juger avec impartialité de la moralité d'un peuple, il faut connaître ses notions particulières sur le juste et l'injuste, et non pas juger l'antiquité d'après nos notions actuelles. והנה האיש הזה מלבד שאיכנו מייחס המעשה הזה לנזיו אלהי, כמו שאיכנו מודה בכלל באלהיות התורה ושאר הכבודות, הנה איכנו מייחס אותו אפילו לנזיו משה, אלא לפחות העם השקוע בשעבוד; א"כ כ' תורת משה איכנו אלא ספורי הנגלים ושקרים, כי לפי דעתו משה איש חכם ולדיק היה, ולא היה כדבר הזה, ובאין כתוב כי הוא היה כדבר ה': א"כ מה לו לאיש הזה לתרגם ולפרש ספר אשר כזה? ומי יתן ולא שלק ידו לנעת בו! "מחא וכסיל לא יעבור בו, דרך קדש יקרא לו". אמנם יש חשיבים: הן אחת כי בדין נטלו ישראל מה שהשילום המצרים אשר שחעבדו בהם, ואשר הניחו בידם כנפסעם משם המטלטלים והקרקעות; אבל איך

בְּלִי-כֶסֶף וּבְלִי זָהָב וּשְׁמֹלֶת וּשְׁמֹתָם עַל- בְּנֵיכֶם וְעַל-בְּנֵיתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת-מִצְרָיִם:

יְהוָה ה' מַעֲשֵׂה רָמִיָּה? וְהֲלֹא הַנְּחִי הַזֶּה הוּא עֹשֶׂה רוּשֵׁם קָשָׁה וְרַע בְּלֹב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי מִזֶּה יִלְמְדוּ לִשְׁוֹן תְּרַמִּית, וְיִשְׁחִיתוּ מַעֲלִיָּהִם. וְכִי לֹא הִיָּה ה' יָכוֹל לְהַעֲשִׂיר אֶת עַמּוֹ בְּלֹא שִׁינּוֹס מַעֲשֵׂה עֲקָבָה? — אֲמֹר אֲנִי כִי יִשְׂרָאֵל שִׁכְנָלוּ מִה שִׁכְנָלוּ תַּחַת יַד הַמִּצְרִיִּם, וְהִכִּירוּ מַעֲלִיָּהִם הָרַעִים עִמָּהֶם, כֹּאשֶׁר כָּטְעוּ עַל הַמַּעֲשֵׂה הַזֶּה וְכֹאשֶׁר קִיַּיְמוּ אוֹתוֹ וְשִׁאֲלוּ מִן הַמִּצְרִיִּם כֹּאשֶׁר דָּנָר אֲלֵיהֶם מִשֶּׁה לֹא כִרְשָׁם בִּנְפֶשׁם כֻּלָּל שׁוֹם לֹד הֵיטֵר לַמַּעֲשֵׂה מִרְמָה וְעֲקָבָה, אֲבָל בְּהַפֵּךְ כִּרְשָׁם בִּנְפֶשׁם כִּי ה' יִשִּׁינֵם לֹאִם כִּפְעֵלוּ וְיַעֲבִישׁ הָרַעִים וְהַקְּחָאֲחֻזִּיִּם עַל רַעֲיָהֶם, כִּי אֲמַנְסֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עָשׂוּ הַדָּנָר הַזֶּה מִלֵּבָם, וְאֲוִלִּי מְרֹב תִּשְׁקָתָם לְהַתְרַמֵּק מִמִּצְיָקֵיהֶם וְאֶרֶץ אֲוִכְלֹת בְּנֵיהֶם לֹא הָיוּ מִתְעוֹרְרִים כֻּלָּל לְדָנָר הַזֶּה, אֲמַנְסֵם עֲשׂוּהוּ מִפְּנֵי שֶׁכֵּן זֶה אוֹתָם מִנְהִיגִם הַמִּדְּבָר לְהַסֵּב נֶשֶׁם ה', וְהִנֵּה מִסֵּם שִׁכְרָשׁ בִּנְפֶשׁם הוּא כִּי ה' שׁוֹכֵן אֲנִשִּׁי עֹלָה וְאֵת דְּכֹאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ וְיִטְטֵב, וְעַ"ז זֶה כִּרְשָׁם בִּנְפֶשׁם שֹׁאֵם גַּם הֵם צִנֵּת הַלֵּלָתָם יִדְכָּאוּ אֲחֵרִים ה' יִקְוֶם נִקְמָתָם וְיִתֵּן מִילָם בִּידָם, וְכִמוֹ שֶׁהִזְכִּיר אֶת-כִּי מִשֶּׁה כְּמֵה פַעֲמִים שִׁיזְכְּרוּ כִי עֲבָדִים הָיוּ וְיַפְדֵּם ה', וְהַעֲדָה לְכָל זֶה הוּא כִי גַם כֵּאֵן וְגַם לְמִטָּה (י"א ג', וי"ב ל"ו) הַתּוֹרָה מְבַאֶרֶת כִּי מֵאֵת ה' הִיָּתָה

ד

(א) וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא-יֵאֱמִינוּ לִי
וְלֹא יִשְׁמָעוּ בְּקִלִּי כִי יֹאמְרוּ לֹא-נִרְאָה אֵלֶיךָ
יְהוָה: (ב) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מִיָּה בִידֶךָ וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה: (ג) וַיֹּאמֶר הִשְׁלִיכֵהוּ אֶרֶצָה וַיִּשְׁלַכְהוּ

(א) וְהֵן: וְאֵם, כְּמוֹ בְּלִי אֲרַמִּית (עֲזַרְחָה ה' י"ז) וְכַעַן הֵן עַל מַלְכָּא טַב וְכוּ' הֵן אִיחִי דִי מִן כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא שִׁים טַעֲמִים, וְכַמּוֹהוּ בְּמִקְרָא וְרָאוּ הֵן הִיָּתָה כֹּחַת (יִרְמִיָּה ב' י'), הֵן אֲעֲזֹר הַשָּׂמִים וְלֹא יִהְיֶה מִטֵּר וְהֵן אֲנִיָּה עַל מִגַּב לְאֲכֹל הָאֶרֶץ וְאֵם אֲשַׁלַּח

(*) מִה זֶה קָרִי

donna chiederà alla sua vicina, ed all'inquilina della sua casa, arredi d'argento e d'oro, e vestimenti, che porrete addosso ai vostri figli ed alle vostre figlie; facendo così bottino (delle cose) degli Egizi.

לחת את חן העם בעיני מצרים באופן שהשאלום, כלו' שהכירו בני ישראל כי המצרים השוכחים אותם לא היו משאלים להם כלי חמדתם אם לא מרגזן האל ע"י כס; ומן הטעם הזה מפורש ג"כ למטה (י"ב ל"ה) ובני ישראל עשו כדבר משה, ללמד כי לא מלנעם והתעוררותם עשו כן, אלא לעשות מצות משה'ם ומושיעם, והתנאך א"כ כי המעשה הזה לא היה מוזק ומפסיד לבס וכפסס, אבל נהפך היה מחזק את לבס ביראת ה' ובאהבת ה' בלדק. וזהו בעצמו הטעם שרצה ה' שיהרגו ישראל את שבעת העמים, למען יקחו מוסר איך ה' מעניש עושי הרעה, וכמו שאמר להם משה כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם וגו' ותקרא הארץ את יושביה, ושחרתם את משמרתם לבגלי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם (ויקרא י"ח); ולפיכך ג"כ הזכירה התורה מאמר ה' לאברהם ודור רביעי ישנו הכה כי לא שלם עון האמורי עד הנה, להודיע כי כריחת האומות הכן לא תהיה אלא מפני רשעתם, וקודם שתחמלם סאתם לא יוכלו ישראל לקחת את ארצם מידם. וגם מזה שהוא אומר להם (דברים ט' ד') אל תאמר בלבבך בזהיון ה' אלהיך אותם מלפניך לאחר נבדקתי בניאוי ה' לראש את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה וגו', נראה בנידור כי כן היתה דעתם נוטה למשנע כי הנלחם כל עם הוא לפי מעשיו ונגזרת האל ונהגותו; א"כ הדבר ברור כי גם זה שהמצרים השאלום כספם חבנם היה בעיני ישראל כנה מלת ה' להעניש את אלו ולחת שכן טוב לאלו, ולא היה אפשר שילמדו מזה כלל להשחית דרכם ומעלליהם.

IV

(1) Mosè rispondendo disse: E se non mi crederanno, e non mi daranno ascolto, ma diranno: Il Signore non ti è apparso. (2) Ed il Signore gli disse: Che cosa hai tu in mano? — Egli disse: Una verga. (3) E quegli disse: Gettala in terra. — La gittò in terra, e divenne un serpente, e Mosè fuggì dal suo cospetto.

דבר נעמי (דברי הימים ב' ז' י"ג), וכן במקום ה"א השאלה הן כנזק את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו (שמות ח' כ"ב), וממלת הן כנזרה ה"א השאלה והתחמה. (ב) מזה בידך: כאדם האומר לתנור מזה אתם עו לפניך אכן? הוא אומר לו

אֶרֶץ וַיְהִי לְנַחֲשׁ וַיִּנָּם מִשָּׁה מִפְּנֵיו: (ח) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וְאַחֲזוּ בִזְנֻבוֹ וַיִּשְׁלַח
 יָדוֹ וַיַּחֲזֶק-בּוֹ וַיְהִי לְמִטָּה בְּבֹפוֹ: (ט) לְמַעַן
 יֵאמְּנוּ כִּי-נִרְאָה אֵלַיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם
 אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
 (י) וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד הִבֵּא-נָא יָדְךָ בְּחִיקְךָ
 וַיָּבֹא יָדוֹ בְּחִיקוֹ וַיּוֹצֵאֵה וְהִנֵּה יָדוֹ מִצְרַעַת
 בְּשָׁלֵג: (יא) וַיֹּאמֶר הִשָּׁב יָדְךָ אֶל-חִיקְךָ וַיָּשֻׁב
 יָדוֹ אֶל-חִיקוֹ וַיּוֹצֵאֵה מִחִיקוֹ וְהִנֵּה-שָׁבָה
 כְּבִשְׁרוֹ: (יב) וַהֲיָה אִם-לֹא יֵאמְּנוּ לָךְ וְלֹא
 יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֵת הָרֹאשׁוֹן וְהָאֱמִינוּ לְקֹל
 הָאֵת הָאַחֲרוֹן: (יג) וַהֲיָה אִם-לֹא יֵאמְּנוּ גַם
 לְשֵׁנֵי הָאֱלֹהִים וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלְךָ
 וּלְקַחְתָּ מִמֵּי הַיָּאֵר וְשִׁפְכָתָהּ הַיִּבְשָׁה וְהָיוּ
 הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן-הַיָּאֵר וְהָיוּ לְדָם בַּיּוֹם הַהוּא:
 (יד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-יְהוָה כִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ

סוף, ואמר לו הריני עושה לוחם עץ (ר"ע). (יד) למען יאמינו: מקרא קצר, ואמר
 ה', תעשה סודות חסד לפניכם, למען יאמינו, וקצר הכתוב בזה, כי ידוע שעל מנת

(4) Il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio, e prendine la coda. — Egli stese il braccio e l'afferrò, e divenne una verga nella sua mano. (5) (Il Signore soggiunse:) Così crederanno che ti è apparso il Signore, Dio dei loro padri, Dio d'Abramo, Dio d'Isacco e Dio di Giacobbe. (6) Il Signore gli disse ancora: Metti la tua mano nel tuo seno. — Egli si pose la mano in seno, indi la trasse, e la trovò lebbrosa, del color della neve. (7) Indi disse: Rimetti la mano in seno. — Rimise la mano in seno, indi la trasse dal seno, e la trovò tornata del colore del suo corpo. (8) (Il Signore soggiunse:) Ora, se non ti crederanno, e non faranno attenzione al primo miracolo, crederanno al secondo. (9) Se poi non crederanno nemmeno a questi due miracoli, e non ti daranno ascolto, piglierai dell'acqua del Nilo, e la verserai sull'asciutto; e quell'acqua che avrai preso dal Nilo diverrà sangue in sull'asciutto. (10) E Mosè disse

שִׁיעָה כֵּן לַפְּנִימָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִרְאֻנוּ כִּפְלֹאֹת (רמ"בן ורמ"בן). (10) מִצְרַעַת בְּשִׁלֵּג: מִצְרַעַת וּלְבִנָּה כְּשִׁלֵּג, וְהִזְרַעַת הַלְבֵנָה בְּיוֹתֵר הַבְּקִרְאֹת Leuce קָהָה לְהִרְפֹּא עַד מֵאֵד, בַּעֲדוֹת הַרּוּפָא הַקְדִּמוֹן Celsus (קִלְעִרִיקוֹס וְרֹאז') וּלְפְנִימָה ר"עס). (11) וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל הָאֱמוּנָה: שִׁמְעָה לְקוֹל מְלִיכָה הִיא הַמּוֹרֶה שִׁמְעָה לֹב עַל דְּבַר, כִּמוֹ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מַלְאָכִים (תְּהִלִּים כ"ו ו'), וְשִׁמְעָה לְקוֹל יִרְמְיָה (יִרְמְיָה י"ח י"ט), וְעַסֵּם הַכְּתוּב אִם לֹא יֹאמְרוּ לָךְ אֲחֵר הָאֱמוּנָה הַרְאֵשׁוֹן, וְהִיא לֹא יִהְיֶה אֵלָּה מִזֶּה שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ עָלָיו לְבַדְקוֹ כִּרְאוֹ כִּי מְקוֹרֵר רוּחַ וְעֵבֶדוּהָ קָהָה לֹא תִהְיֶה דַעַתָּה לְלוֹלֵךְ לְחַקֹּר הַיָּם מֵהָ שִׁירָא, וְעִי"כ לֹא יִכְיֶרֶ גְּדוּלַת הַפֶּלֶא וְאַמְתָּחוֹ, אֲזִי יֹאמְרוּ אֲחֵרֵי הָאֱמוּנָה הַשְּׂכִי; לֹא שֶׁנִּי אֲמוּנָה מְזַרְרִים שְׁלִיחוֹת הַנְּבִיאִים יוֹתֵר מֵאַחֵד כִּי אִם הַרְאֵשׁוֹן אֵין לוֹ דּוּכִי וְשֵׁשׁ, הֵרִי הוּא עַד כֹּאחֵן כְּמֵאֵה, אֲנִל הַרְאִים אֲשֶׁר אֲוִלִי לֹא יִשְׁמְעוּ בְּרִאשׁוֹן מִפְּנֵי עֲרֵדֶת רוּחַ, יִשְׁמְעוּ בְּשִׁנִּי, וְעִי"כ יֹאמְרוּ. וְהֵם שֶׁאֵתֵר וְהִיא אִם לֹא יֹאמְרוּ, הַכּוֹנֵה אֲמוּנָה שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ לְרִאשׁוֹן יֹאמְרוּ לְשִׁנִּי. וְהַרְאֵשׁוֹנוֹ לְקוֹל: אֲחֵר לְקוֹל אֲחֵר לְשׁוֹן הַחֲמִכָּה, לְזוּזוֹ עַם וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל שֶׁאֲחֵר תְּחִלָּה. הָאֲמוּנָה הָאֲדָרִי: הָאֱמוּנָה שֶׁאֲחֵרֵי, לֹא אֲחֵרֵן מֵמֵה, אֵלָּה כִּמוֹ וְהִיא לֹא יִלְדִּיהָ אֲחֵרִינוּס. (12) לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִי וְגו': כִּכֵּר הַתְּקוּמָה ר"עס כִּגֵּד הַסְּבֵרָה שֶׁמֶה הִיא עֵלֶּה וְאַחֵר: "וְאֵין דְּבַר זֶה בְּדִבְרֵי הַתְּנָאִים וְהַמְּאֻרָאִים, וְאֵין לְמוֹשֶׁה לְכַפְּרִים הַמִּיזִינוּס" וְהוּא אֲמוּרָה שֶׁלֹּא הִיא מֵשֶׁה בְּקִי בְּלָשׁוֹן מְזַרְרִים; וְגַם זֶה בִּזְמַן לֹא יִתְכַּן, אֲחֵר שֶׁנִּתְגַּדֵּל בְּמִזְרִים וּבְנִית הַמֶּלֶךְ, וְהִרְא"ב קִיִּים שֶׁהִיא עֵלֶּה, וְכִירָשׁ וְהוֹרִיתִיךְ אֲשֶׁר תִּדְבַּר שִׁשִּׁים בְּפִי מֵלוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם הָאֲמוּנָה הַבְּנִדוּת עָלָיו, אִם כֵּן יִרְאֶה כֹּא לֹו הַרְא"ב עַם הֵן הָאֲמוּנָה שֶׁאֵין כְּמִלְאֹת בְּפִרְשׁוֹת שֶׁאֲחֵר מֵשֶׁה בִּזְמַן כָּל הָעַם, מִלְכָּד

דְּבָרִים אֲנֹכִי גַם מִתְּמוּל גַּם מִשְׁלָשִׁים גַּם מֵאָז
 דִּבַּרְתָּ אֶל־עַבְדְּךָ כִּי כְּבִד־פָּה וּכְבֹד לִשׁוֹן
 אֲנֹכִי: (יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שֵׁם פֶּה לְאָדָם
 אוֹ מִי־יִשּׁוּם אֱלֹם אוֹ חֲרָשׁ אוֹ פֶקֶח אוֹ עוֹר
 הֲלֹא אֲנֹכִי יְהוָה: (יב) וַעֲתָה לֵךְ וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה
 עִם־פִּיךָ וְהוֹרִיתִיךָ אֲשֶׁר תִּדְבֹר: (יג) וַיֹּאמֶר בִּי
 אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְיַד־תְּשַׁלַּח: (יד) וַיַּחֲרֹאֲף יְהוָה
 בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֶהְרֶן אֲחִיךָ הִלּוּי יִדְעֵתִי
 כִּי־דִבַּר יִדְבַר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֵצֵא
 לִקְרֹאתְךָ וּרְאֶךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ: (טו) וּדְבַרְתָּ אֵלָיו
 וְשָׂמַת אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאֲנֹכִי אֶהְיֶה עִם־

זה גדוף כלבי מעלה שינחר ה' לעשות שליח לתת תורה לעמו אדם שינטרך לנחור
 המלות שיוכל לבטא אותן. והאמת כי לא היה משה איש דברים, בעל כח הדבור מרמז
 פה ומחזיק לשון בפני מי שיהיה, ולא יתת חפני כל, מחכים למה שכתוב עליו והאיש
 משה עט מחזק מכל האדם אשר על פני האדמה, וזה דומה בזה מה למחזק ירמיה
 הכה לא ידעתי דבר, אלא שירמיה היה יכול להוכיח כי כער אנכי, ומשה היה זקן,
 חומר היה ענין קשה עליו, אחר כמה שנים שהיה רועה את הצאן, ללכת לפני חלק
 גדול ולרבי עמו, והנה ה' השיבו מי שם פה לאדם אז מי יאמץ חלם וגו' כלומר הלא
 צדי להכיר מחק כבודות לשוק, ועתה לך ואנכי אהיה עם כיד והוריתך אשר תדבר,
 אשים הדברים בפיך עד שתהיה איש דברים בשיעור הראוי, ולא יחסר לך כח הדבור;
 אבל השני הזה לא היה במשה ברגע ההוא פתאום, אלא מעט מעט כי לא יכיה שני
 גשמי אלא רוחני בכחות הכנס ונבורת הלב, ע"כ לא הרגיש אז משה בזה שמה שמה
 שם שני בעצמו, וע"כ חזר ואמר שליח כא ציד תשלח. והנה לנו עוד ראיה על מעוט.

al Signore: Deh, Signore! Io non sono un parlatore, nè (lo fui) per lo passato, nè (lo divenni) dopo che tu hai parlato al tuo servo; ma sono tardo di bocca e tardo di lingua. (11) Ed il Signore gli disse: Chi è che fece all'uomo la bocca? ovvero chi è che fa uno muto, o sordo, o veggente, o cieco? Non sono io, il Signore? (12) Or dunque va; ed io sarò teco, e t'insegnerò ciò che hai da parlare. (13) E quegli disse: Deh! Signore, incarica chiunque (altro) tu voglia incaricare. (14) Ed il Signore si accese di sdegno contro Mosè, e disse: Vi è già Aronne tuo fratello, il Levita; so ch'egli non si rifiuterà di parlare. Anzi egli è per venirti incontro, ed al vederti gioirà di cuore. (15) Tu gli parlerai, e gli porrai le parole in bocca; ed io assisterò te e lui quando parlerete, e v'insegnerò ciò

אחזן לנו בנאותה שעה ממה שאמר לו ה' (פסוק י"ט) לך שוב מנרים כי מחו כל האנשים המנקים את כפך. ואם היה משה על לא יחלט ש' רפאו או לא רפאו, ואם רפאו היה משה מרגיש בעצמו השנוי הזה מיד ולא היה מוכרז עדי, ואם לא רפאו יהיה מאמר מי שם פה לאדם מאמר שמוק והתול ח"ו; ויש מפרשים ידעתי שאתה עלני, כי אני בכוונה עשיתך עלג ואעפ"כ אני מתקן ללכת; ומי לא יראה שאין זו תשובה הטובה לפיכך שילך כי הלא יאמר משה בלבו, אם רגונו שאלך בשליחותי, ירבה תחילה את מומי. גם מה שאמור למטה הלא אהרן אחיך הלוי נראה ברור שטעמו ידעתי כי לא יסרב כמך אצל יקבל עליו לדבר; ואם היתה בכוונה הלא אהרן איננו עלג כיוון והוא ידבר, ה"ל הוא ידבר בלא מלת ידעתי. (יא) מי ששם פה לאדם: מי הוא שנתן לאדם הכחות והשלמויות, ומי הוא העושה אותן בעל מוס מתחלת יצירתו ומכר באחד מכתותיו? מי הוא שנתן פה לאדם, ומי שעושה קנחם אלם משעת לידתו או מרג מלידה ומנען ועל ידי כן נשאר אלם ולא יוכל לדבר כי לא שמע אמרים מדברים; וכן מי עשה פקח ומי עשה עור, מי נתן לאדם כח הראות, ומי עשה קנח חסר הכח הזה? הלא אנכי ה' — והנה אלם ומרג שניהם נזכרו כאן כנגד מי שם פה כי שניהם חסרים כח הדבור, וא"כ הזכיר פקח ועור, כלומר כח הראות והעדר הכח ההוא. ותאלמנה שפתי עקר האומרים כי נריך לקרוא או פסח או עור, כי אין כוונת הכתוב לייחס לאל המומים לבדם, אך לומר כי האל הוא הנותן הכחות והשלמויות, ומאחר ג"כ המומים והעדר הכחות, שהרי נתחלת דבריו אמר מי שם פה לאדם. (יג) ביד תשלח: ציד כל מי שתרצה לשלוח חזן מומי (רש"ם ורמ"במן). דרך ל"הק לכפול הפעל כשהכוונה לומר מי שיהיה או מה שיהיה, כגון ושמע אישה ניום שמעו, וניום פקדי ופקדתי, ושמע השומע. (יד) הלוי: נראה שהיו אנשי לוי מלומדים יותר משאר השבטים ודוברי נחות,

פִּיךָ וְעַם-פִּיהוּ וְהוֹרִיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר
תַּעֲשׂוּן: ^(מז) וּדְבַר-הוּא לְךָ אֱלֹהֵי־עַם וְהִיא הוּא
יְהִי-לְךָ לִפָּה וְאַתָּה תְּהִיָּה-לוֹ לֵאלֹהִים:
^(נ) וְאַתָּה-מִטָּה הִזֵּה תִקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה-
בּוֹ אֶת-הָאֹתוֹת: פ ^{ששי (יד)} וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב
אֶל-יִתְרֹ חֹתֵנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה-נָּא וְאֲשׁוּבָה
אֶל-אַחֵי אֲשֶׁר-בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הַעֲוֹנוֹת חַיִּים
וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם: ^(יט) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֵׁב מִצְרַיִם כִּי-
מָתוּ כָּל-הָאֲנָשִׁים הַמִּבְקָשִׁים אֶת-נַפְשְׁךָ:
^(כ) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-אִשְׁתּוֹ וְאֶת-בָּנָיו וַיִּרְכַּבֵם
עַל-הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אֶרֶצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה
אֶת-מִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ: ^(כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל-מֹשֶׁה בְּלִבְתֶּךָ לָשׁוּב מִצְרַיִמָּה רְאֵה כָּל-
הַמִּפְתִּים אֲשֶׁר-שִׁמַּתִּי בְיָדְךָ וְעָשִׂיתָם לִפְנֵי
פְּרָעָה וְאֲנִי אֲחֻזֵּק אֶת-לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת-
הָעָם: ^(כב) וְאָמַרְתָּ אֶל-פְּרָעָה כֹּה אָמַר יְהוָה
בְּנִי בְּכָרִי יִשְׂרָאֵל: ^(כג) וְאָמַר אֵלָיְךָ שְׁלַח אֶת-

che avrete a fare. (16) Egli parlerà per te al popolo. Egli ti servirà d'interprete, e tu sarai a lui qual Divinità. (17) Prendi poi teco questa verga, colla quale farai i miracoli. (18) Mosè andò, e ritorno a Jèther suo suocero, e gli disse: Lascia ch'io vada e ritorni a' miei fratelli [congiunti], che sono in Egitto, e vegga se sono ancor vivi. — E Ithrò disse a Mosè: Va in pace. (19) Il Signore disse a Mosè in Midjàn: Va, ritorna in Egitto, perciocchè son morti tutti coloro che cercavano (impossessarsi del)la tua persona. (20) Mosè prese sua moglie e i suoi figli, li fece montare sopra un asino, e ritornò verso il paese d'Egitto; e Mosè prese seco la verga divina. (21) Il Signore disse a Mosè: Andando per ritornare in Egitto, bada che tutt'i miracoli, di cui t'incarico, tu gli eseguirai innanzi a Faraone; ma io gli renderò forte [ostinato] il cuore, ed egli non lascerà andare il popolo. (22) E [finalmente] dirai a Faraone: Dice così il Signore: Israel è il mio figlio primogenito. (23) Io ti dico: Lascia che mio figlio venga a servirmi — e

וע"כ היו מוכנים לכהונה יותר משאר העם, והנה אמר לו אהרן עם היותו אחיך הוא לוי בתוכנות, כי אחם כאלו אינך לוי, שאתה מפרנ כ"כ ללכת בשליחותי. וגם הגה הוא יוצא וגו': כי אני אדבר אליו, ככתוב למטה (פסוק כ"ז). ואמנם חרון אף ה' הנאמר כאן נראה לפי הפשט שלא עשה שום רושם, אלא דברה תורה כלשון בני אדם, כי דבר אליו כאדם האומר לחברו לא כן אחילה לפניך, אם אתה לא תרצה לעשות שליחותי אשר היתה לך לכבוד, אני אכבד זה איש אחר אשר ירעתי כי לא יסרב. (מז) ודבר הוא לך אל העם: בר"ש בסוף הדבור כתוב לשון עליהם, ונ"ל לשון על הם, כלומר כל לי ולו ולהם הסמוכים דבור ענינם על ונשניל. (יט) לך שוב וגו': ואל תתעכב מפקד המלך ושריו שהיו מנבאים את נפשו על דבר הריגת הסמרי, כי כבר מתו; וזה הוסיף לו לחזק את לבו שידע שהיה מפקד. (כ) את מטה האלונים: נקרא כן ע"ש שהיה עושה בו את האותות אשר היו בכח אלהי. (כא) ראה כל המופתים: ראה כי כל המופתים אשר שמתי בידך אחם חעשם לפני פרעה אבל הוא לא ישמע בקולך, כי אני אחזק וגו': והודיעו זה כדי שלא תרפיכה ידיו בראותו שלא ישמע אליו; וכיוצא בזה בישעיה ו'. ע' שם פירושי. (כב) בני בבורי ישראל: אע"פ שלקן הימים אהמך אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ולעבדו שם אחד, מ"מ ישראל כבוד אנלי מכלם מזה מה שהיה הראשון בעבודתי בתענות כל האומות מעלי (רע"ס), וע' ר"ש בירמיה ג' י"ה. (כג) הגה

בְּנֵי יִיעֲבֹדֵנִי וַתִּמָּאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אֲנֹכִי הוֹגֵג
 אֶת־בְּנֶךָ בְּכֹרֶךָ: (כד) וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלּוֹן
 וַיִּפְגְּשֻׁהוּ יְהוָה וַיִּבְקֹשׁ הֵמִיתוּ: (כה) וַתִּקַּח
 צִפֹּרֶה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עַרְלַת בְּנָהּ וַתִּגַּע
 לְרִגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִּי:
 (כו) וַיֵּרָף מִמֶּנּוּ אִזּוֹ אִמָּהּ חֲתַן דָּמִים לְמוֹלֶת: פ
 (כז) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרֹאת מֹשֶׁה
 הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֻׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים

אנכי הורג את בנך בכורך: יקשה כי הנה זאת היא האחרונה שנזכרת, ומזה לא הזכירה לפרעה אלא לבסוף, ולמה יזכירה לו כאן? ואשר אני אחזה לי כי הנה מזה אחר ליתרו ואזרח הערם חיים, מוכח מזה שלא הגיד לו דבר משלימות ה', רק אחר כי נכסף לראות בית אביו, א"כ זהוליכו עמו את אשתו ואת בניו שלא ידעו דבר מענין השלימות, אין ספק כי אשתו ובנו גדול כשיראו שילך לפני מלך מזרים להבר לו לשלח את ישראל, יניחו את לבו ויעבדוהו מעשות שליחותו, מיראתם שאל פרעה ימיתוהו, וה' ידע זאת ורע צעיניו על שהוליך אשתו ובניו עמו, ובפרט כי מזה כבר נפתח אחר ענת אשתו והיה שומע לענתה יותר מן הראוי, כי אחר חילת בנו, אחר עבור שונות ימים, שאם היה בתוך שנות ימים ללידתו לא יתכן שיכל אשתו עמו לדדך, א"כ נראה שחש צקולה לחול אותו בן י"ג שנה כמשפט הישמעאלים והמדמינים (וכמו שהעיר Deyling ולבניו גוסעניוס); על כן אחר לו ה' כדבר הזה, למען יבין כי גם הוא חס לא יעשה שליחותו באופן שיהיה בנה לעבדו יניחת ישראל מזמרים, גם הוא כך יהיה ענשו, שיהרג ה' את בנו בכורו, וכן היה כי בהיותם במלון, והיה רע צעיני ה' כי הולך הוא עם אשתו ובניו, וישגשהו ה' ויבקש הַמִּיתוּ, ואחר אני שהכוונה להמית את בנו בכורו, הנוצר למעלה שתי פעמים; ואז אחר מזה לנפורה שאירע להם זה על שאחרו לחול את בנם הקטון, ואז נפורה מזה ולא התמהמהה וחלה את ערלה בנה, לא הבן הצולה הכרחו בכניו המיתו ובכניו ויבגשהו, שהוא היה

tu ricusi di lasciarlo venire. Ecco ch'io uccido il tuo figlio primogenito. (24) Ora, durante il viaggio, nell'albergo, il Signore lo assalì [colpi di grave malattia uno dei figli di Mosè], e minacciava di farlo morire. (25) Sipporà prese una selce, e tagliò il prepuzio di suo figlio, e fece arrivare (il sangue) ai piedi di lui [di Mosè], e disse: Uno sposo sanguinolento tu mi sei [qualche tuo peccato è cagione della morte del figlio]. (26) Avendolo poi (il Signore) lasciato [cioè essendosi il figlio risanato], ella disse: Sposo sanguinolento per la circoncisione [cioè la minacciata morte era pel ritardo della circoncisione]. (27) Il

הבן הגדול שכבר נישוא, אלא מלה את הקטן שלא הגיע ל"ג שנה ולא מלוהו, ומע
לרגליו של משה, ותאמר כנגד משה חתן דמים אתה לי, בַּעֲוֹןךָ ולא בַּעֲוֹנֵי בָנֵינוּ הגדול
מולה, ואתה סנת מיתתו, אולי משנה כי טורח הדרך היה סנת חליו; וכשראתה כי
מיד רפה החולי ממנו, אמרת חתן דמים למולות. ולהיות כי עדיין קרובים היו למדין
חזרה לפורה עם בניה לבית אביה, ומשה הלך לבדו, וזה היה רגון האל, כדי שלא
יהיה למשה מעכב לעשות שליחותו. וזה טעם אחר שלוחיה (למטה י"ח ב'), כי כאן
שְׁלָחָה והלכה אל בית אביה. (בר) במלון: מקום שנסתרו שם בלילה, ולא מלון
כאשר אהבו היום, אלא אולי נקרת הנור וכיוצא. ויפגשוהו ה': הפגיע בו חולי
פתאומי כבד מאוד. ויפגשוהו: לדעתי הכינו מוסב על הבן הנכבד למשה, והוא גרשום,
כי אחר בני בכורי ישראל, הנה אנכי הורג את בנך בכורך, וכן כאן ויפגשוהו' את
בנו בכורו של משה, כמו שפרשתי בפסוק הקודם. והמפרשים פירשו על משה; ורצנו
חננאל (הניחו רבנו בחיי) פירש על הנער, כי לדעתו משה לא היה שם במלון כי
הרכיבם על החמור ושלחם לבכיה, וזה רחוק. ותלמידי מו"הרר משה כהן פורשו מפרש
כרצנו חננאל ויפגשוהו על הבן הקטן, ולדעתו בא לו חולי באיברי ההולדה, וזה הניח
את הפורה למשוג הזה בעון שלא מלוהו, ואז מיהרה לחול אותו: ורש"ם והפרמון גם
כי פירשו גם הם על משה, מ"מ פירשו טעם החולי: כי היה מתעצל בהליכתו וחוליק
אשתו ובניו. (בה) צור: אפן חדה, וכן עד היום מכה קלת מן הכושים לחול באבן
חדה (Ludolf, Hist. Aethiop. 3. 1. 21.) וכן נראה שהיה המכה גם בישראל בחיי
יהושע שלקח חרבות נורים (ה' ב'), וכן תרגם אנקלוס טינרא, וכן כתב הירודוט כי
המזרים כשהיו חותכים המתים להסיר מעיהם לחכות אותם, היו חותכים באבן
כזוית; וכן פליניוס (Hist. Nat. 38. 12) כתב כי כהני Cybele היו משרפים ענמם
באבן (קלער' וראו'). ותברות את ערלת בנה: ולא אמר את ערלתו, כי הבן
החולה היה גרשם, ואותו שמה היה אליעזר, וכמו שפרשתי למעלה. ותנע לרגליו:
על דרך והנעתם אל המשקוף (למטה י"ב ב'), הגיעה דם המילה לרגליו של משה. (בו)

וַיִּשְׁקֶלּוּ: (כח) וַיִּגְדֵּם מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֶת כָּל-דְּבָרֵי
 יְהוָה אֲשֶׁר שָׁלַח וְאֵת כָּל-הָאֹתוֹת אֲשֶׁר
 צִוָּהוּ: (כט) וַיִּלֶּךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת-
 כָּל-זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ל) וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶת
 כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-דִּבֶּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ
 הָאֹתוֹת לְעֵינֵי הָעָם: (לא) וַיֵּאֱמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ
 כִּי-פָקֵד יְהוָה אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת-
 עֲנָנִים וַיִּקְרוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ: שְׁבִיעִי

וידרש ממנו: וזו ה' רפה מן הנער, כלו' רפחה ידו מעליו וכתרפא, וזו חמרה חִינֵךְ-

ה

(א) וְאַחֲרֵי כֵן בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל-
 פְּרָעָה כֹּה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח
 אֶת-עַמִּי וַיֵּחָגּוּ לִי בַמִּדְבָּר: (ב) וַיֹּאמֶר פְּרָעָה
 מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֲשַׁמְעַ בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת-
 יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת-יְהוָה וְגַם אֶת-יִשְׂרָאֵל
 לֹא אֲשַׁלַּח: (ג) וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא

(ב) לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה': נס חס שמע שמו חמר לא ידעתי, כלו' לא ידעתי

Signore poi disse ad Aronne: Va incontro a Mosè nel deserto. — Ed egli andato, l'incontrò nel monte di Dio, e lo baciò. (28) E Mosè espose ad Aronne tutti i discorsi, di cui il Signore l'aveva incaricato, e tutti i miracoli che gli aveva comandato (di fare). (29) Mosè ed Aronne andarono e radunarono tutti gli anziani dei figli d'Israel. (30) Aronne espose tutte le cose ch'il Signore aveva detto a Mosè, e fece i miracoli alla presenza del popolo. (31) Il popolo prestò fede; e sentendo ch'il Signore aveva pensato ai figli d'Israel, e che aveva veduta [presa in contemplazione] la loro miseria, s'inchinarono e si prostrarono.

חתן דמים לי משה רק חתן דמים למולות, לענין המילה בלנד. ודעת גובליוס גם Deyling שאמרה למולות בלי רבים להורות על שתי מילות, מילת העברים לשמונה ימים, ומלת הישמעאלים לי"ג שנה, שלכך היה נראה לה משה כאיש דמים על שהיה רוצה למול את בניו לשמונה ימים כשהם רכים ביותר, ואפשר ג"כ שאמרה למילת, ע"ד עזרת מזר. (ברת) את כל דברי ה' אשר שלחו: את כל המאמרים ששלחו ה' לדבר אל העם ואל פרעה; וכמו שמפורש את"כ וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם.

V

(1) Indi Mosè ed Aronne andarono, e dissero a Faraone: Dice così il Signore, Iddio d'Israel: Lascia ch'il mio popolo vada a celebrarmi una festa nel deserto. (2) Faraone disse: Chi è egli il Signore, ch'io abbia ad ubbidirgli di lasciar andare Israel? Non conosco il Signore, nè voglio lasciar andare Israel. (3) Ed eglino dissero: Il Dio degli Ebrei si è a noi

בו אלהות, לא כפייתי בזה כמו גדול, כמו אלהים אחרים אשר לא ידעתם. (ג) אלהי העברים נקרא עלינו: הוראתו כאן אע"פ שהוא באל"ף כמו למעלה (ג' י"ח) כה"א, כגלה עלינו, ומה שכתבתי בנ"ה תקפ"ט עמוד 88 טעות היתה בדי, כי חליצת נקרא שמו עלינו לא תקום ולא תהיה בלא מלת שם, כמו שכתבתי למעלה (ג' י"ח) נגד ראוי, אמנם נראה כי כשמעם שהוא אומר לא ידעתי את ה' חזרו וכירשו כי האל

עֲלֵינוּ נִלְכֶּה-נָא דָרְךְ שְׁלִשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר
וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן-יִפְגְּעֵנוּ בְּדִבְרֹךְ אוֹ
בַּחֲרָבִי: (ד) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמֹה
מִשֶּׁה וְאַהֲרֹן תִּפְרִיעוּ אֶת-הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לָבוֹ
לְסִבְלַתִּיכֶם: (ה) וַיֹּאמֶר פֶּרְעֹה הַיִּזְרֵבִים עִתָּה
עַם-הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלַתָם: (ו) וַיִּצְוּ
פֶּרְעֹה בְּיוֹם הַהוּא אֶת-הַנְּזֻשִׁים בָּעָם וְאֶת-
שֹׁטְרָיו לֵאמֹר: (ז) לֹא תֹאסְפוֹן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם
לִלְבֵן הַלִּבָּנִים כִּתְמוּל שֵׁשֶׁם הֵם יִלְבוּ
וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן: (ח) וְאֶת-מִתְכַנֶּנֶת הַלִּבָּנִים
אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוּל שֵׁשֶׁם תִּשְׂמִימוּ עֲלֵיהֶם

הזה הנגלה אליהם הוא אלהי העצרים שהיה משורסם יותר מלמד כי כן נזה ה' אותם
לומר ה' אלהי העצרים, לא אלהי ישראל (וכמו שהעיר גם הכורס), ומפני שהבינו
מהדבריו לא ידעתי אח ה', שלא ידע כמה כח גדול, הוסיפו ואמרו פן יפגענו וכו',
כל' ידענו כי יש בידו להעניש בדבר או בחרב. ויובך ירא מוסף כי לכך הזכירו הדבר
והחרב כדי שיירא פרעה שחל ידבק הדבר גם במלצים, וכן החרב היא המלחמה והיא
לא תהיה על ישראל לבדם אלא על כל יושגי הארץ. (ד) תִּפְרִיעוּ: נראין דברי
יש מפרשים שהביא ר"דק בפרשים, שהוא ענין רחוק וזוירה לאחר, וממנו לְמַפְרֵעַ.
תִּפְרִיעוּ אֶת הָעָם מִמַּעֲשָׂיו: נראה כי בפעם הראשונה הזאת הלכו עם משה
גם זקני ישראל, כמונה למעלה (ג' י"ח); והנה פרעה הבין כי משה ואהרן כנר
דברו אל העם את כל דברי ה', והנה אמר להם תִּפְרִיעוּ אֶת הָעָם מִמַּעֲשָׂיו,
כי נאמרכם אליהם כי אלהיהם מנקה מהם שילכו לחוג לכבודו יחזילו להבין ענינם

manifestato. Permetti deh! che andiamo nel deserto a una distanza di tre giornate di cammino, e facciamo sacrifici al Signore nostro Dio, affinché egli non ci assalga colla peste, o colla spada. (4) Il re d'Egitto disse loro: Perchè, Mosè ed Aronne, volete distogliere questa gente dai suoi lavori? — Andate (ad eseguire) i vostri compiti. (5) Faraone soggiunse: Ella è pur numerosa questa gente, e voi vorreste farli cessare dai lavori loro addossati. (6) Faraone comandò in quel giorno agli esattori [egiziani] deputati sul popolo, ed a' suoi soprintendenti [israeliti], con dire: (7) Non continuate a dare al popolo paglia per fabbricare i mattoni, come per lo addietro; (ma) essi stessi vadano, e taglinsi la paglia. (8) Imponete poi loro la stessa quantità di mattoni, che facevano per lo innanzi, senz'alcuna diminuzione; perciocchè essi sono

לחם, ותהיינה כל מחצותם לכך ולא לעבוד עבודת המלך; ואמר לזקני העם לכו לשבלתיכם, והכוונה גם אחס גם העם. (ה) הן רבים וגו': והלא הפסד גדול יהיה זה אם ישבתו ממלאכתם מאחר שהם רבים מאד (ר"ע ורא"צ). ולדעת איגל הכוונה הם רבים ויוכלו למרוד, ולמה תעבידו אותם משבחות ואז יהיה לכם פנוי למרוד גי. (ו) הגושרים: ממונים מזריים להכריסם על המלאכה, והשוטרים מזני ישראל (ר"ע). (ז) חבן: הוא הארך הנקבר עם השבלים (paglia), וקא הוא הקבר שמכניסם בזה למחבל בהמות (stoppia); (וכן דעת ר"י בחוספות, שבת ל"ו עמוד ב'), ובתנן מעמידים ומחזיקים הלכנים, והנה מחלה היה פרעה נותן לישראל התנן משלו ללבוז הלכנים, ועכשיו הכריסם לשוט אחס והנה נאמרו ללקט הקא הקבר, וא"ס כי רבים מן המזרים לא היו מניחים אותם לקוש את הקא, והנה היו ישראל בנרה גדולה, ואולי גם לכך נכתובן פרעה, שיתקוטטו המזרים עמהם ויהרגו אותם. ופעל קוש קרוב לפעל קנץ (וכן מקוש ענים), ובקרא קא הנשאר אחר הקליפה והקליפה. וקששו להם חבן: מה שיעמוד להם במקום חבן, כמפורש למטה לקוש קא לתנן. (ח) מתבנת: שרש תבן מורה ידיעת הדבר במלכות, יהיה זה במדה, במשקל או במספר או בדרך אחר; מתבנת הלכנים וכן למטה (פסוק י"ח) ותכן ללכנים תתנו, הכוונה על המספר, ובמתכנתו לא תעשו (למטה ל' ל"ב) הוא במספר ובמשקל, את הכסף המתכן (מ"ב י"ב י"ב) הוא במספר, ומים תבן במדה (איוב כ"ח כ"ה) הוא במדה, ותכן לנות ה' (משלי כ"א ב'), ותכן רוחות ה' (שם י"ו ב'), ולו נתכנו עלילות (שמואל א' ב' ג') הכוונה ידיעה מזומנת; וכן לא יתכן דרך ה' (יחזקאל י"ח כ"ה) הכוונה

לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־כֵּן הֵם
 צִעְקִים לֵאמֹר נָלַכָה נִזְבַּחַה לְאֱלֹהֵינוּ: (ט)
 תִּכְבֵּד הָעֶבֶדָה עַל־הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲשׂוּ־בָהּ וְאֶל־
 יִשְׁעוּ בְּדַבְרֵי־שִׁקְרָה: (י) וַיֵּצְאוּ נְגִשֵׁי הָעַם וּשְׁטָרֵיו
 וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעַם לֵאמֹר בָּהּ אָמַר פְּרַעֲהַ
 אֵינֶנִּי נָתַן לָכֶם תָּבֶן: (יא) אַתֶּם לָכוּ קָחוּ לָכֶם
 תָּבֶן מֵאִשֶּׁר תִּמְצְאוּ כִּי אֵין נִגְרַע מֵעֲבֹדְתְכֶם
 דָּבָר: (יב) וַיִּפֹּץ הָעַם בְּכָל־אַרְץ מִצְרַיִם לִקְשֹׁשׁ
 קֹשׁ לַתָּבֶן: (יג) וְהַנְּגִשִׁים אֲצִים לֵאמֹר כֵּלֹו
 מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כִּאֲשֶׁר בַּהֲיֹוֹת
 הַתָּבֶן: (יד) וַיָּבֹו שְׁטָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שְׁמוֹ

שאי אפשר להניחו כל' אינו מחויב על הדעת. ואחכס שרש תקן בק"ף הכמלא רק.
 פעם אחת בקהלת, (י"ב ט' תָּבֶן מִשְׁלֵים הַרְבֵּה), ענין אחר הוא (ענין העמדה והלכה),
 ולי' ארומית הוא, ומשם בא בקהלת ובדברי ר"ל, וחמנו תקנת שבת בקו"ף בהרבה
 סדורים כ"י, וכן נ"ל. וע' פירושי גיטעיה מ' י"ב. (ט) ואל יושעו בדברי שקר:
 יפה דקדק ר"ש שאם היה מענין וישע ה' אל הנל, הי"ל אל דברי שקר או על
 דברי שקר, לא בדברי, והוא פירש לשון דבור, וכן פירש ואשעה במקדק תמיד (תהלים
 ק"ט ק"י); וכן ש' אינו זו מענין פנייה, רק כי כש'אחריו ב"ית ענינו פנייה דרך
 ששעה (כמו בלע"ז divertirsi, שם הוא מן vertere ש'ענינו פנייה), וכן ואשעה במקדק,
 חזן אעה כנזר ששעה. (יב) ויפֹץ: פעל עומד, והוא קל מחמי עין יו"ד, ע"ד אז
 ישיר הוזה לזה ויפֹץ העם מעליו (ש"א י"ג ח'), יפֹץ קדים עלי ארץ (איוב ל"ח כ"ד),
 אכל ויפֹץ ה' אותם משם (בראשית י"א ח') הוא הפעיל, גם היה אפשר לקרוא ויפֹץ,
 ולעשותו כנין הקל מחמי עין יו"ד, כמו ויפולו אויבך (במדבר ד' ל"ה). לקושש קש

oziosi, perciò gridano con dire: Lascia che andiamo a far sacrifici al nostro Dio. (9) Sia il lavoro aggravato sui medesimi, sicchè ne siano occupati, e non si divertano con menzogne. (10) Gli esattori del popolo e i suoi soprintendenti escirono e dissero al popolo: Dice così Faraone: Io non vi do paglia. (11) Voi andatevi a prender paglia, dove ne troverete; mentre il vostro lavoro non viene scemato di nulla. (12) Il popolo si sparpagliò per tutto il paese d'Egitto, per tagliar stoppia, (per servirsene) per paglia. (13) Gli esattori poi insistevano, con dire: Terminate i vostri lavori, il compito giornaliero, come quando c'era la paglia. (14) I soprintendenti dei figli d'Israel,

לתבן: לתלוש הקש הנשאר נשדה להשתמש מחנו במקום תבן, וע' למעלה פסוק ו'.
 (יג) אצים: משרא אין. כאשר בהירות התבן: היה כ"ל (כגד הטעמים) שהוא
 חחר למעלה, הנוגשים היו אלים כאשר נהיות התבן, כי היה רחוק בעיני שאמרו
 נפיהם כלו מעשיכם עבאו שאין לכם תבן, כמו בזמן שהיה לכם תבן, כי זה דבר שאין
 הדעת סובלתו. והלא תראה בפסוק שאחר זה מדוע לא כליתם חקכם ללבוץ כחמול
 שלום, ואינו אומר כאשר נהיות התבן. והייתי אומר כי הנוגשים לא היחה פקודתם
 אלא לזרז העושים במלאכה, ולקחת מהשטרים סכום הלכנים דבר יום ביומו, ולהכותם
 אם יחסר מהם, ואומנם דבר אין להם עם התבן, יתכן או לא יתכן לעושי המלאכה,
 למיכך היו עושים עמם ככלתי יודעים שאיננו ניתן להם, והיו אומרים כלו מעשיכם
 דבר יום ביומו, וכן מדוע לא כליתם חקכם ללבוץ כחמול שלום גם תמול גם היום,
 בלו' מה החדוש הזה שלא כליתם חקכם? וזה טעם מדוע, איך היה החדוש הזה (ע'
 למעלה א' י"ח), הרי מובאר שעשו עמם ככלתי יודעים הסנה הגורמת. ועתה (אדר
 תר"ד) ראייתו כי כל זה לא יתכן, שהרי למעלה (פסוק ו' ופסוק י') מובאר כי הנוגשים
 הם הם שקבלו מפרעה הנווי והודיעוהו אל העם לאחר כה אחר פרעה איכני נותן
 לכם תבן, ואיך יעשו עמם ככלתי יודעים שאין להם תבן? ועוד (כאשר העירני
 תלמידי מוה"ר דוד חזק) השטרים המוכים היה להם להשיג לשאלת הנוגשים מדוע
 לא כליתם חקכם ולומר להם כי הסנה היא מפני שאין להם תבן; אבל השטרים
 לא השגו כך, כי כבר הקדימום הנוגשים באמרם כלו מעשיכם דבר יום ביומו כאשר
 נהיות התבן; ובראותם כי הנוגשים היו מוכרחים מפני נוי פרעה לאטום אזנם מלשמוע
 טענתם, הלכו ונעקו אל פרעה עמם. ומלת מדוע גם היא על מקומה תבא שלום,
 וענין השאלה הוא: איך היה שזדקתם לעבור על מצות המלך (כמו למעלה א' י"ח), כי נרפים
 אחס ואזהבי הנעלה, והעדר התבן איכנו סנה מהפקת, כי הרבה פנאי יש לכם לקושש
 קש וללבוץ הלכנים, אלא שאתם ענלים, ומאזדים הומן בדברים נעלים. (יר' מרדע

עֲלֵהֶם נִגְשִׁי פֶרֶעַה לֵאמֹר מִדּוּעַ לֹא כָלִיתֶם
 חֲקֻכֵּם לִלְבָן כְּתָמוֹל שְׁלֹשָׁם גַּם־תָּמוֹל גַּם־
 הַיּוֹם: (מ) וַיֵּבֹאוּ שְׁטָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּצְעֲקוּ
 אֶל־פֶּרֶעַה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ:
 (מא) תָּבֵן אֵין נָתַן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבָנִים אֲמָרִים
 לָנוּ עָשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מִכֵּים וְחָטָאת עִמָּךְ:
 (מב) וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם
 אֲמָרִים נִלְכָּה נִזְבַּחַה לַיהוָה: (מג) וַעֲתָה לָבוּ
 עֲבָדוּ וְתָבֵן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתָבֵן לְבָנִים תִּתְּנוּ:
 (מד) וַיֵּרְאוּ שְׁטָרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶתֶם בָּרַע לֵאמֹר
 לֹא־תִגְרַעוּ מִלְּבָנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: (מה)
 וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן נֹצְבִים לְקִרְיַת־
 בָּצָאתֶם מֵאֵת פֶּרֶעַה: (מז) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרָא
 יְהוָה עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבֵּאתֶם אֶת־

לא בליחם וגו': מדוע לא כליתם גם תמוֹל גם היום (כמו שכליתם ניום תמוֹל שלשום).
 המק הקצת עליכם ללבֹן (ר"ש), והחימה על אנקלוֹם שחלק תמוֹל שלשום לשנים,
 ואינם חלל יום אחד (מהר"ש). ואחד מתלמידיו חמר כי אחמלי באל"ף עכינו יום
 שלשום, ותמלי בלא אל"ף הוא יום אחמול, ולפיכך דקדק אנקלוֹם ותרגם כמחמולי
 (באל"ף) אף תמלי (בלא אל"ף). וחזרתי על כל תמוֹל ואחמול שנקרא, ומנחמי כלם

costituiti sopra di loro dagli esattori di Faraone, furono battuti, con dire: Com'è che non avete completato né ieri, né oggi, la stabilita quantità di mattoni da fabbricare, come facevate per l'addietro? (15) I soprintendenti dei figli d'Israel andarono e lagnaronsi a Faraone, con dire: Perchè tratti così i tuoi servi? (16) Paglia non viene somministrata ai tuoi servi, e tuttavia ci vien detto: Fabbricate mattoni. — Quindi i tuoi servi vengono battuti, ed il tuo popolo si rende colpevole. (17) Ed egli disse: oziosi siete, oziosi; è perciò che voi dite: Vogliamo andare a far sacrifici al Signore. (18) Or dunque andate, lavorate, senza che vi sia data la paglia; ed il (consueto) numero di mattoni dovete somministrare. (19) I soprintendenti dei figli d'Israel si videro a mal partito, sentendosi dire: Non dovete diminuir (nulla) dei vostri mattoni, (cioè) del compito giornaliero. (20) Avendo poi, nell'uscire da Faraone, incontrati Mosè ed Aronne, che gli aspettavano; (21) Dissero

חֲתֻרָּמִים אֶת־מִלֵּי בָּאֵל־קָ, זוֹלָת זֶה וְשֵׁלֶשֶׁ אַחֲרֵיכֶם שְׁחֲתֻרָּמִים תְּמִלֵּי בָּלֹא אֶל־קָ, וְהֵם גַּם תְּמֹל גַּם הַיּוֹם (ע"א ב' כ") שֶׁעֲבִינוּ תְּמֹל חֹמֶשׁ, וְתִרְגְּמוּ תְּמִלֵּי, וְהֵשִׁי הוּא גַם תְּמֹל גַּם שְׁלֹשׁ הַיּוֹמִים מִנְּקָשִׁים (ע"ב ג' י"), וְהֵשִׁי תְּמֹל בּוֹדֵק (ש"ט ו' כ') שִׁנִּים אֵלֶּי חֲתֻרָּמִים תְּמִלֵּי בָּלֹא אֶל־קָ, וְאֵע"פִּי כֵן אֵין הַכּוּוֹנֶה עַל יוֹם תְּמֹל דּוֹקָא. וְהִכְכּוֹן כְּדִבְרֵי אֵינֶל כִּי מֵאִיתֻמְלֵי וּמִדְּקֻמוֹהִי הָיָה מְלִיטָה בְּלִי אֶרְמִית וְהוֹרָחָה עַל הַזֶּמֶן שֶׁעֲבָרָה, לֹא עַל יוֹם אֶת־תְּמֹל דּוֹקָא, אֲךְ אֵין הַדְּבָר תְּלֹוֹי בְּמִנְיָאוֹת הָאֶל־קָ אוֹ בְּחִסְרוֹנָה, כִּי תְּמִלֵּי וְאֶת־מִלֵּי אֶחָד הֵם, כְּמוֹ בְּלִי־הֶק תְּמֹל וְאֶת־תְּמֹל, אֲבָל תְּמֹל שְׁלֹשׁ בְּלִי־הֶק וְאֶת־מִלֵּי וּמִדְּקֻמוֹהִי בְּאֶרְמִית, מְלִיטָוֹת בֵּן הַחוֹרוֹת עַל זְמַן רַב שֶׁעֲבָרָה. (מ"ז) וְרַחֲמָאֵת עִמָּךְ: וְשִׁטָּאת לִפִּי נִקְדּוּ עֲבִינוּ וְשִׁטָּאת כְּמוֹ וְקִרְאָת אֶת־כֶּסֶם הָרַעָה (דְּבָרִים ל"א כ"ט), וְפִירוּשׁוֹ כְּתִרְגְּמוֹ וְעִמָּךְ שִׁטָּאִים נִגְדְּנוּ בְּמֵה שֶׁהֵם מְכִים אֶת־כֶּסֶם, וְגַם אֶת־כֶּסֶם בְּמֵה שֶׁהֵם מִנְּקָשִׁים מֵהֶם מֵה אֵין נִידֵם לַעֲשׂוֹת; וְנֹא הֵעֵם בְּלֹאֵן נִקְבָּה כְּמוֹ מִדּוּעַ שׁוֹבֵבָה הֵעֵם הַזֶּה (יְרֵמִיָּה ח' א') וְהַיֵּל־וְאֶת־חֹשֶׁת, וְדָרֵךְ כְּבֹד כְּנֹו וְאֶחָד עִמָּךְ שִׁטָּאִים (רָא"ב), וְרַחֲמָאֵת בִּירֵשׁ הֵם נוֹהֲגִים בְּנוֹ שֶׁאֶת־כֶּסֶם עִמָּךְ כִּמְכָה עִם הַחוֹשֶׁתִּים, לְהַכּוֹת אֶת־כֶּסֶם וְאֶת־כֶּסֶם נִקְשִׁים; וְהָה (כְּדִבְרֵי הַכּוֹרֶם) רַחֲמוֹ. וְהִיא אֶפְשָׁר לְקִרְוֹא יִתְפָּאֵת (שֶׁם דְּבָר) עִפָּךְ. (י"ט) אֶת־כֶּסֶם: אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ר"ש). לֹא־אֶמַר: כֹּאֲמֹר לֵהם פִּרְעָה כֶּךְ. וְרָא"ב רַחֲמָאֵת וְרָא"ב פִּירֵשׁוֹ אֶת־כֶּסֶם עִתָּם. לֹא תִרְגְּמוּ מִלְּבָנִיכֶם: מִן הַלְּבָנִים הַחוֹשֶׁתִּים עֲלֵיכֶם, כְּלוֹמַר מִמֶּה שֶׁהוּא דְּבָר יוֹם נִיוּמוֹ. (כ) נִצְבִּים לְקִרְאָתָם: שֶׁהֵיוּ מְלָפִים לְשִׁמּוֹעַ תְּשׁוּבַת הַמֶּלֶךְ. (בא) הַבְּאִשְׁתָּם אֶת רִידָנוּ בְּעֵינֵי פִרְעָה: עֲשִׂיתֶם אֶת־כֶּסֶם עֲלֵינוּ כֹּאֲלֹ רִידָנוּ

רִיחָנוּ בְּעֵינֵי פֶרַעַה וּבְעֵינֵי עַבְדָּיו לְתַת־חֶרֶב
 בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ: מִפְסָד (כב) וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־
 יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי לָמָּה הִרְעַתָּה לָעַם הַזֶּה
 לָמָּה זֶה שְׁלַחְתָּנִי: (ג) וּמֵאֵז בָּאתִי אֶל־פֶּרַעַה
 לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לָעַם הַזֶּה וְהֵצֵל לֹא־
 הֵצֵלְתָּ אֶת־עַמְּךָ:

ו

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲתָה תֵרְאֶה
 אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפֶרַעַה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחֶם
 וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרְצוֹ: ס ס ס
 יד (ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו
 אֲנִי יְהוָה: (ג) וְאַתָּה אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק
 וְאֶל־יַעֲקֹב בָּאֵל שְׂדֵי וְשָׁמִי יְהוָה לֹא נִודַעְתִּי
 לָהֶם: (ד) וְגַם הִקְמַתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לְתַת
 לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מִגְרֵיהֶם אֲשֶׁר־
 גָּרוּ בָּהּ: (ה) וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי אֶת־גִּיאָקָת בְּנִי

loro: Vegga il Signore, e ve ne faccia carico, e giudichi, che ci rendeste odiosi a Faraone ed ai servi suoi, mettendo (quasi) la spada nella loro mano, perchè ci uccidano. (22) Mosè ritornò al Signore, e disse: Signore! perchè facesti [vieppiù] male a questo popolo? Perchè mi mandasti? (23) Mentre da quando mi recai a Faraone a parlare in tuo nome, egli fece [vieppiù] male a questo popolo; nè tu recasti alcuna salvezza al tuo popolo.

צא, עשיתם אותנו כמאסים ושנאים בעיניו. (כב) וישב משה אל ה': אל הסקס שהיה מדבר עמו שם (רש"ם ורמ"ב), ואולי היה חזן לעיר, ע"ד כנאית את בעיר אפרים כפי אל ה' (למטה ט' כ"ט).

VI

(1) Il Signore disse a Mosè: Ora vedrai ciò che farò a Faraone; poichè (costretto) colla forza li lascerà andare, anzi a viva forza gli scaccerà dal suo paese. (2) Indi Iddio parlò a Mosè, e gli disse: Io sono il Signore. (3) Io mi mostrai ad Abramo, Isacco e Giacobbe, qual Dio onnipossente; ma tale, quale significa il mio nome «il Signore» non mi feci conoscere ad essi. (4) Ed anche feci ai medesimi una solenne promessa di dar loro la terra di Cānaan, il paese del loro pellegrinaggio, dove vissero come forestieri. (5) Ed io stesso ho

(א) כי ביד חזקה ישראלי: מפני ידי החזקה שתחזק עליו יסלם. (ב) ביד חזקה יגרושם: על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם נידה, וכן הוא אומר ותחזק מגרשם על העם למחר לשלחם מן הארץ (רש"י); וזו אחת מדרכי המליכה בל"ה להשתמש במלה אחת או במליכה אחת לשתי הוראות שונות, כגון אם תשוב ישראל כאדם ב' אלי תשוב (ירמיה ד' א'), במלקי כחל חלקך (ישעיה כ"ז ו'), יגדלו וסאו יגדו (בראשית ח"ט י"ט), אם ישוב ולא ישוב (ירמיה כ' ד'), הוא יסופך ראש ואתה תסופנו עקב (בראשית א' ט"ו); ואפשר ב"כ לפרש כמשמעו נדי החזקה יסלם וידי החזקה לא יסלם בלדד אלא יגרשם מארצו. (ב) אני ה': פועל הטובות והרעות, ורואה אתי שדעו ישראל כי גם הרע גם הטוב מדי הוא. (ג) וארא וגו' באל שדי ושמי דה' וגו': לאבות הראתי יכלתי להגילם להטין להם, אבל לא נדעתי להם בתאר פועל

יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרִים מַעֲבָדִים אַתֶּם וְאָזְכֹּר
 אֶת־בְּרִיתִי: ^(א) לָכֵן אֶמַּר לְבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי
 יְהוָה וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם
 וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מִמַּעַבְדֵּתָם וְנָאֵלְתִּי אֶתְכֶם
 בְּזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים: ^(ב) וְלִקְחָתִי
 אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לְכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם
 כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת
 סִבְלוֹת מִצְרַיִם: ^(ג) וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ
 אֲשֶׁר נִשְׁאָתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם
 לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לְכֶם מוֹרָשָׁה
 אֲנִי יְהוָה: ^(ד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקְצֵר רוּחַ וּמִמַּעַבְדָּה
 קִשָּׁה: ^(ה) פ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:
^(ו) בֹּא דַבֵּר אֶל־פְּרַעֲזָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּשְׁלַח
 אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ: ^(ז) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי
 יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי
 וְאִיךָ יִשְׁמַעֲנִי פְרַעֲזָה וְאֲנִי עֶרְל שְׁפָתַיִם: ^(ח) פ
^(ט) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיִּצְוֶם

anche dato ascolto ai gemiti dei figli d'Israel, cui gli Egizi tengono in ischiavitù; e richiamai alla memoria la mia promessa. (6) Quindi di' ai figli d'Israel: Io sono il Signore; e vi trarrò di sotto alle gravezze degli Egizi, e vi farò salvi dalla loro schiavitù, e vi libererò con braccio steso [colla forza], e con grandi castighi. (7) E vi piglierò per mio popolo, e sarò il vostro Dio (tutelare); e conoscerete ch'io, il Signore vostro Dio, son quegli che vi trae di sotto alle gravezze dell'Egitto. (8) E vi porterò al paese che giurai di dare ad Abramo, Isacco e Giacobbe; e vel darò in retaggio [in proprietà perpetua]. Son io il Signore (che ciò prometto). (9) Mosè parlò così ai figli d'Israel; ma essi non prestarono ascolto a Mosè, per l'ambascia in cui erano, e per la dura schiavitù. (10) Il Signore parlò a Mosè con dire: (11) Va, parla a Faraone re dell'Egitto, perchè lasci andare i figli d'Israel dal suo paese. (12) E Mosè parlò innanzi al Signore, con dire: Ecco i figli d'Israel non m'ascoltarono, e come m'ascolterà Faraone? mentre io ho le labbra impedita [poco sciolte]. (13) Indi il Signore parlò a Mosè e ad Aronne e gl'incaricò presso i figli d'Israel, e presso Fa-

הטובות והרעות, שמורה עליו שם ה', כי לא הרעותי להם, ועתה שאתה חוזר להם הרעות לעם הזה, דע כי זה דרכי, וכן הוא רטוני שיכירו ישראל שאני פועל הטובות והרעות, למען יראוני כל הימים, והמפרשים פירשו ה', מוקיים הבטחתי. ואין לומר כי האבות לא ידעו שם ההייה, אחר שחלצו ויקראו אברהם שם המקום ההוא ה' יראה, וכן יאמר אליו אני ה' אשר הולאתיך (בראשית ט"ז ז'), ויפה אחר ר"ג לא הרעתי אין כתב כאן אלא לא נדעתי. ושם ה' לדעת רא"ב (ולפניו ר' יהודה הלוי, מאחר ב') נ"ח צאל שדי מושכת אחרת עמה, והטעם ובשמי ה' לא נדעתי להם. ומזה שכתב הרא"ב אחר רב סעדיה נאח כי תחפר מלת נדעו כאלו אחר ובשמי ה' נדעו לא נדעתי להם רק פעם צאל שדי ופעם בשם ה', נראה כי גם ר"ב מפנה בשמי ובשמי. ולדעת איגל ושם כמו ואני בכל תארי. (מ) מקוצר רוח: כל מי שהוא חזר רוחו ובשמי קננה, ואינו יכול להאריך בנשימתו (ר"ט ז'), וכן בלעז *ambascia, affanno* עינים קוטר הנשימה, והוא אלו להדות ענינו ויגון. (יב) עירל ששחרי: אטוס (ר"ט ז'), וקראו ערלה כל דבר המכסה דבר אחר ומעכוז מלפעול פעולתו, וכאן הוא ד"ח כמו כנף פה וכנף לשון, כי משה לא היה לא זה ולא זה, רק לא היה איש נדרים, ומשג כי לא יוכל להטות אליו לבב המלך בזאת רוב הנדרים. (יג) וידבר וגו':

אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל-פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם
 לְהוֹצִיא אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: ס
 שְ�נֵי (יח) אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵּית-אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן
 בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוּךְ וּפְלֹא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה
 מִשְׁפַּחַת רְאוּבֵן: (טו) וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וַיְמִין
 וְאַהֲרָה וַיִּכִּין וַיִּצְחָר וַיִּשְׂאוּל בְּן-הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה
 מִשְׁפַּחַת שִׁמְעוֹן: (טז) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי-לֵוִי
 לְתַלְדֹתָם גִּרְשֹׁן וְקַהַת וּמֶרְרִי וּשְׁנִי חֵי לֵוִי
 שִׁבְעָה וְשִׁלְשִׁים וּמֵאֶת שָׁנָה: (יז) בְּנֵי גִרְשֹׁן
 לְבָנִי וְיִשְׁמָעִי לְמִשְׁפַּחַתָּם: (יח) וּבְנֵי קַהַת עֲמָרָם
 וַיִּצְחָר וַחֲכִירוֹן וְעִזִּיאֵל וּשְׁנֵי חֵי קַהַת שְׁלֹשׁ
 וְשִׁלְשִׁים וּמֵאֶת שָׁנָה: (יט) וּבְנֵי מֶרְרִי מַחֲלִי
 וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת הַלֵּוִי לְתַלְדֹתָם: (כ) וַיִּקַּח
 עֲמָרָם אֶת-יוֹכָבֵד דָּדָתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ
 אֶת-אַהֲרֹן וְאֶת-מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חֵי עֲמָרָם שִׁבְעָה
 וְשִׁלְשִׁים וּמֵאֶת שָׁנָה: (כא) וּבְנֵי יִצְחָר קָרַח

לפי שאמר משה הן חצי ערל שפחים מרף לו הק"כ זה את אהרן, (ר"ע). (יד) אלה
 ראשי בית אבותם: ידוע כי חצי מרחק מושבים הכנס ליוסף, למיך עכשיו

raone re d'Egitto, (della missione) di trarre i figli d'Israel dal paese d'Egitto. (14) Sono questi i capi de' loro casati. I figli di Ruben primogenito d'Israel (furono): Hbanòch e Pallù, Hhessròn e Carmi: son queste le famiglie di Ruben. (15) I figli di Simeone: Jemuèl, Jamin, Ohad, Jachin, Sòhhar, e Sciaul figlio della cananea: sono queste le famiglie di Simeone. (16) Questi poi sono i nomi dei figli di Levi, (suddivisi poscia) nella loro discendenza: Gheresciòn, e Kehàt, e Merari. Gli anni della vita di Levi (furono) cento trentasette. (17) I figli di Gheresciòn (furono): Livni e Scimei, capi delle rispettive famiglie. (18) E i figli di Kehàt: Amrà, e Isshàr, e Hhevròn, e Uzzièl. Gli anni della vita di Kehàt (furono) cento trentatré. (19) E i figli di Merari: Mahhli, e Musci. Sono queste le famiglie di Levi, (suddivise poscia) nella loro discendenza. (20) Amrà prese in moglie Jochèved sua zia, la quale gli procreò Aronne e Mosè. Gli anni della vita di Amrà (furono) cento trentasette. (21) E i figli d'Isshàr: Corahh, e Nèseg, e

שהכיר שנחמנו ועלו לגדולה, הגיד יחם; והתחיל מראובן להגיד כי גם שבע לוי הוא מן הגדולים בבני יעקב; ודברי האחרים כי יחם זה נוסף ולא משה כתבו, לא יתכנו כלל, כי למטה (כ"ט ו') חזר ואמר וידבר ה' אל משה, ויאמר משה לפני ה', כופל הענין מפני שהפסיק בספור היחם, ואם היתה התורה ליקדשים לא היה מקום לדבר זה; ובאמת ידענו כי דרך הקדמונים בסדור דבריהם בספריהם מתחלף אחד מדרבנו היום (ראו'). אלה משפחות ראובן: כי מארבעה בנים אלו ינאזו ארבע משפחות, ואולי בנים אחרים היו לראובן, ולא נפרדו נאנאיהם למשפחות, אך נקראו ע"ג אחיהם, וכן הוא הענין בכל שאר השבטים, ואולי רק מיוחדים חזרים עשו משפחות. (ב) ויקח עמרם ו': על כרחו נריכים אנו לומר שהשמיט בכתוב קצת דורות בין קהת לעמרם, כי נמנר (ג' כ"ח) היו לקהת סקדים במספר כל זכר מנן חדש ומעלה 8600 ולא היו לו רק ארבעה בנים שהעמידו משפחות, הרי לכל אחד מארבעה בני קהת בנים 2150; והנה עמרם לא הוליד רק אהרן משה ואהרן, ומשה לא הוליד רק שני בנים אהרן ארבעה, ואך יתכן שיהיו לעמרם, וכן לינר ולחזקן ועוזאל 2150 נפשות בשנה השנית נאלתם מארץ מצרים? לכיך נרץ שכתבים עם I. B. Koppe במאמרו: *Israëlitas non 215, sed 430 annos in Aegypto commemoratos esse, Gottinga 1777.* שאמר (והכתוב עמו ראו') כי לוי קהת ועמרם לא היו דורות כתובים זה לזה, אך דורות אחרים היו ביניהם, ולפי יתישנ כמחמנו מספר שלשים שנה וארבע מאות שנה

וַנִּפְגַּע וְזָכְרֵי: (כב) וּבְנֵי עֲזִיָּאֵל מִיִּשְׂאֵל וְאֶלְצָפָן
וְסֹתְרֵי: (כג) וַיִּקַּח אֶהֱרֹן אֶת־אִלְיִשְׁבַּע בֶּת־
עַמִּינָדָב אַחֻת נַחֲשֹׁן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ
אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־
אִיתָמָר: (כד) וּבְנֵי קָרַח זַמְּסִיר וְאֶלְקָנָה
וְאֲבִיאֶסֶף אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת הַקֹּהֲנִי: (כה) וְאֶלְעָזָר
בֶּן־אֶהֱרֹן לָקַח־לוֹ מִבָּנוֹת פּוּטִיָּאֵל לוֹ לְאִשָּׁה
וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינָחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם
לְמִשְׁפַּחְתָּם: (כו) הוּא אֶהֱרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר
יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַל־צְבֹאתָם: (כז) הֵם הַמְּדַבְּרִים אֶל־
פָּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: (כח) וַיְהִי בַּיּוֹם
דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: ס

שישנו בני ישראל במצרים, ול"ס יובן עולם רבני בני ישראל במצרים שלא אחרי תורה
שזיה דרך גם משה. והכנס יאסע (חלק ראשון עמוד ב') חומר כי השמות האלה הנזכרים
כאן הם שמות המשפחות, כי יאמר שכל זמן שזיה האב די על הרוב היו כל הנולדי
לאחיה אחת במשפחה אחת (אע"פ שלפעמים היו הנשים מתפרדים בחיי אביהם,
כגון יתחק וישמעאל בחיי אברהם, ויעקב ועשו בחיי יצחק), ובזמנא האב היתה המשפחה
בתלקט ולפעמים גם אחר מיתת האב לא היטה מתלקט עד אחר זמן מה. והנה

Zichri. (22) E i figli di Uzziel: Misciaël, ed Elsafan, e Sithri. (23) Aronne prese in moglie Eliscèva figlia di Amminadav, sorella di Nahhscion; la quale gli procreò Nadav, ed Avihù, Eleazzaro, ed Ithamar. (24) E i figli di Corahh: Assir, ed Elcanà, ed Aviassaf. Son queste le famiglie dei Corahhiti. (25) Ed Eleazzaro figlio d'Aronne prese in moglie una delle figlie di Putiël, la quale gli procreò Pinehbàs. Questi sono i capi dei casati dei Leviti, (suddivisi) nelle rispettive famiglie. (26) Son questi (quell') Aronne e (quel) Mosè, ai quali il Signore disse: Traete i figli d'Israel dal paese d'Egitto, (ponendovi) alla testa delle loro schiere. (27) Son questi quelli che parlarono a Faraone re dell'Egitto, onde trarre i figli d'Israel dall'Egitto. Son questi (quel) Mosè e (quell') Aronne. (28) Ora, quando il

משפחות הפרשה הזאת לפי דעתו היא כי משפחת לוי נשארה בתאר משפחה אחת ובקראת ע"ז לוי משך קל"ז שנים אחרי מות יעקב, ואז אחר זמן שמת לוי נתלקה לשלוש משפחות, ע"ז נרשום קהת ומררי. וכן משפחת קהת עמדה לאגודה אחת קל"ב שנים, ואח"כ נתלקה לארבע משפחות. ובזמן ילידת חננים כבר עברו קל"ז שנים שהיתה משפחת עמרם משפחה אחת, ומוחבה היו משה ואהרן. והנה אם תחנר שלשת המספרים האלה קל"ז וקל"ג וקל"ז ותוסיף עליהם י"ז שנה שעברו לישראל במחנים קודם מיתת יעקב יהיו בידך תכ"ד שנים, כלומר קרוב לת"ל שנה. לסיכך (הוא אומר) כל מקום שנאמר בן יצחק בן קהת וכיוצא, ענינו מורע יצחק מורע קהת. (בב) ובני עוויאל: ובני חזרון לא הזכיר, לפי שלא הוגדר להזכיר שמותם למטה בתורה, כמו שהוגדר להזכיר בני שלמה אלה, בני עמרם משה אהרן ומרים נזכרים הרבה בתורה, בני יצחק על דבר קרית, בני עזיאל בשביל מישאל ואלכנן (ויקרא י"ד) ובני קרית לפי שהיו עתיד לומר ובני קרית לא מתו (במדבר כ"ו י"א), וכן בני אהרן גם פינתם בן אלעזר נזכרים בתורה, ובני איתמר לא פירש, מכני שלא הוגדר להזכירם למטה בתורה (ר"ט כ"ג ר"ט רמב"ם ור"ז). (בג) אחרות נחשון: הזכיר זה לכבוד אהרן ובניו, כי נחשון היה נשיא לבני יהודה. והנה הזכיר שמות הנשים, כי כן דרך הכתוב ליתם השמות גם מחד האם, כמו במלכים ושם אמו (רמב"ם ור"ז). (בה) פומיאל: נראה שורכב ממלה מנחת פומי (עיין בראשית ל"ז ל"ז) ומשם אל בלשון הקדש, וענינו מיוחד לכבוד האל (בני בטרני ז"ל), ונ"י פירש Afflictus a Deo. (בו) הוא אהרן ומשה: אלה הם, והיו יחוסם. וכאן הקדים אהרן כפי סדר תולדותם ואח"כ מר ואחר הוא משה ואהרן כסדר מעלתם (ר"ט כ"ג ר"ט רמב"ם). על צבאותם: עיין למטה י"ב כ"א. (בח) וידו ביום דבר ה': מחזיר למטה (ר"ט ז') ומלת ביום ענינה

שלישי (כמ) וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר אֲנִי
 יְהוָה דַּבֵּר אֶל-פְּרַעְהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל-
 אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלָיְךָ: (כ) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִּפְנֵי
 יְהוָה הֵן אֲנִי עֶבֶל שְׁפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי
 פְּרַעְהַ: פ

ז

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה רְאֵה נָתַתִּיךָ
 אֱלֹהִים לְפְרַעְהַ וְאַהֲרֹן אַחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאְךָ:
 (ב) אַתָּה תְּדַבֵּר אֵת כָּל-אֲשֶׁר אֲצַוְךָ וְאַהֲרֹן
 אַחִיךָ יְדַבֵּר אֶל-פְּרַעְהַ וְיִשְׁלַח אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
 מֵאֲרָצוֹ: (ג) וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת-לֵב פְּרַעְהַ
 וְהִרְבִּיתִי אֶת-אֲתַתִּי וְאֶת-מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם: (ד) וְלֹא-יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרַעְהַ וְנָתַתִּי
 אֶת-יָדִי בְּמִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת-עַבְדִּי אֶת-
 עַמִּי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשַׁפְטִים
 גְּדֹלִים: (ה) וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי יְהוָה בְּנֹטַתִּי

Signore parlò a Mosè nel paese d'Egitto, (29) Il Signore parlò a Mosè, con dire: Io sono il Signore. Parla a Faraone re di Egitto tutto quello ch'io ti parlo. (30) E Mosè disse innanzi al Signore: Ecco, io ho le labbra impedito, e come mi darebbe ascolto Faraone?

בְּמִן, כְּאֵשֶׁר דִּבֶּר. (כ"ט) וַיְדַבֵּר ה' וְגו': הוּא הַדְּבָר עֲזָמוֹ הָאֲמֹר לְמַעַל (ו'–י"ב), אֲלֵא מִתּוֹךְ שֶׁהַפְסִיק הַעֲבִין בְּסִפּוֹר הַיָּסֵם, מִזֶּה וּכְפֹל הַעֲבִין (ר"ט). אֵךְ לֹא כִכְפֹּל הַפְסוּקִים כְּהוֹיָחֵם, אֲלֵא בִשְׁנוֹי לֶאֱזֹן קִלְתָּ, חֵה אֹחַת כִּי לֹא בִמְקָרָה כִכְפֹּל, אֲלֵא הַמַּחֲבֵר בְּכוּחֵה כִפֹּל אֹחַת.

VII

(1) Ed il Signore disse a Mosè: Vedi, io ti costituisco (qual) divinità verso Faraone, ed Aronne tuo fratello sarà il tuo profeta. (2) Tu parlerai quant'io ti comanderò, ed Aronne tuo fratello parlerà a Faraone, e questi lascerà ch' i figli d'Israel sen vadano dal suo paese. (3) (Prima però) io indurirò il cuore di Faraone, e moltiplicherò i miei miracoli e portenti nel paese d'Egitto. (4) Faraone non vi darà ascolto, ed io porrò la mia mano sull'Egitto, e trarrò le mie schiere, il mio popolo, i figli (cioè) d'Israel, dal paese d'Egitto, mediante grandi castighi. (5) E gli Egizi conosceranno ch'io sono il Signore, quand'io

(א) אֲלֹדִים לְפָרְעָה: עֲבִינוֹ אֱלֹהִים מֹשֶׁה, וְכֵן בְּנִיֶּאֱךְ בְּנִיֹּא מֹשֶׁה (וְכֵן דַּעַת רַמְבַּ"ם). אֲלֵא שֶׁזֶה חֵה ד"מ, לֹא מֹשֶׁה אֱלֹהִים מֹשֶׁה וְלֹא אֱהֲרֹן בְּנִיֹּא מֹשֶׁה, אֲלֵא בְּהִיֹּת מֹשֶׁה מַנִּיד דְּבָרָיו לְפָרְעָה ע"י אֱהֲרֹן הָרִי הַעֲבִין דְּמֹה לְדְבָר הָאֵל ע"י בְּנִיֹּא. (ג) וְאֲמַר אֲקִשָּׁה אֶת לֵב פָּרְעָה: אֲפֹשֶׁר לְפָרֵשׁ לְדְבָרֵי הָרִאשׁוֹנִים (רַמְבַּ"ם וְרַמְבַּ"ן וְאַחֵרִים) שֶׁהַעֲבִין כְּמֹשֶׁה, כִּי לַעֲוֹם פִּשְׁעֵי פָרְעָה הֵיךְ מִן הַדִּין לְמִנְעוֹ מִחוּץ דְּרָכֵי הַתְּשׁוּבָה (ע' רַמְבַּ"ם ה' תְּשׁוּבָה פ"ו); וְרַמְבַּ"ם ז"ל כִּבְר קִדְּשׁ וְכַתֵּב הַפִּירוּשׁ הַזֶּה, אֵךְ הוּא בְּקוֹרֵר לְשׁוֹט מוֹסִיף בּוֹ דְּבָר כֹּאֵה וּבִכְבֵּד, וְהוּא כִּי מִנְיַעַת דְּרָכֵי הַתְּשׁוּבָה מִפְּרַעְה לֹא הִיֹּתָ לַעֲוֹם פִּשְׁעֵיו בְּלִבֵּד, אֵךְ נֹסֵף לֵה סִבָּה אַחֶרֶת, וְהוּא כִּי גִלִּי הֵיךְ לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ שֹׁאֵף אִם יִשׁוּב לֹא תִהְיֶה תְּשׁוּבָתוֹ שְׁלֵמָה; עֵינִן דְּבָרָיו הַקְּלָרִים כִּי נַעֲמֹ, וְאֲפֹשֶׁר ג"כ לְפָרֵשׁ כְּדַעַת רַמְבַּ"ם קִלְעִר וְרַמְבַּ"ם ה' תְּשׁוּבָה פ"ו אֵלֵהּ וְכֵן מֹשֶׁה, אֲלֵא כִּי פָרְעָה עֲזָמוֹ הַקֶּשֶׁה אֶת לִבּוֹ, אֲלֵא שְׁכַל הַמַּעֲשִׂים יִיחָסוּ אֵל הָאֵל כִּבְר מֹה, כִּי הוּא הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה; וְאִנִּי מוֹסִיף כִּי

אֶת־יָדַי עַל־מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
 מִתּוֹכָם: ^(ו) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה אֹתָם בֶּן עֶשְׂרֹנָה: ^(ז) וּמֹשֶׁה בֶּן־שִׁמְעוֹנִים שָׁנָה
 וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבָּרָם אֶל־
 פְּרָעָה: פ רביעי ^(ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
 וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ^(ט) כִּי יִדְבַר אֲלֵכֶם פְּרָעָה
 לֵאמֹר תָּנוּ לָכֶם מוֹפֶת וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן
 קַח אֶת־מַטֶּךָ וְהַשְׁלַךְ לִפְנֵי־פְרָעָה יְהִי לְתַנְיִן:
^(י) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פְּרָעָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
 כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וַיִּשְׁלַךְ אֶהֱרֹן אֶת־מַטְּהוֹ
 לִפְנֵי פְרָעָה וּלְפָנָי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנְיִן: ^(יא) וַיִּקְרָא
 גַּם־פְּרָעָה לַחֲכָמִים וּלְמַכְשָׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם
 חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִהְטִיהֶם בֶּן: ^(יב) וַיִּשְׁלִיכוּ
 אִישׁ מַטְּהוֹ וַיְהִיו לְתַנִּינִם וַיִּבָּלַע מַטֶּה־אַהֲרֹן

הַמַּעֲשִׂים הַמְּיֻדָּסִים בְּסִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ אֵל הָאֵל הַם הַמַּעֲשִׂים הַזֵּהִם שֶׁנֶּחֱסֵם בְּלִי מוֹנֶה לָנוּ,
 וְכֵן כֹּאֵן קוֹשֵׁי עֲרֻפּוֹ שֶׁל פְּרָעָה אַחֲרֵי רִאשׁוֹתָיו כְּמַה אֲדֻמָּה וּמוֹסָפִים הֵאָדָּר זֶר וּמִתְמַהֵּה,
 ע"כ יוֹסֵם אֵל הָאֵל; וְכִינֹלָה בִּזְוָה וְלֹא כֵתָן ה' לָכֵם לֵב לִדְעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְחִזְקִים
 לַשְׁמוֹעַ עַד הַיּוֹם הַזֶּה (דְּבָרִים כ"ט ד'), וְכֵן כִּי ה' אָמַר לוֹ קַלֵּל אֶת דּוֹד (ש"ב ט"ז י'),
 ור' סַעֲדִיָּה גֵאֻן (הַסְּעֻנוֹת וְהַדְּעוֹת מֵאַחֲרֵי ד' פֶּרֶק ד') פִּירֵשׁ כִּי ה' חָזַק אֶת לֵבו כְּלֹמֶר
 כִּפְסֹז וְקִיּוּתוֹ, לְבַלְתִּי יִאֲבֹד וַיִּמּוֹת בְּמִכּוֹת הַבֵּן עַד שֶׁיִּשְׁלִים ה' שֶׁאֵר הַמִּכּוֹת, כְּעַמֵּם כִּי

stenderò il mio braccio sull'Egitto, e trarrò di mezzo ad essi i figli d'Israel. (6) Mosè ed Aronne eseguirono: come il Signore comandò loro, così fecero. (7) Mosè aveva ottant'anni, ed Aronne ottantatré, quando parlarono a Faraone. (8) Il Signore disse a Mosè e ad Aronne, quanto segue: (9) Quando Faraone vi dirà: « Date una prova delle vostre asserzioni », dirai ad Aronne: Prendi la tua verga, e gettala innanzi a Faraone: divenga un serpente! (10) Mosè ed Aronne, recatisi a Faraone, fecero così, come il Signore aveva comandato. Aronne gettò la sua verga innanzi a Faraone, e innanzi ai suoi servi, e divenne un serpente. (11) Faraone chiamò anch'egli i savj e gli stregoni; ed anch'essi, i maghi dell'Egitto, fecero colle loro arti arcane il simile. (12) Gettarono ciascheduno la propria verga, e divennero serpenti. La verga poi d'Aronne ingojò le

עשה שלחתי את ידו ואך אוחך ואת עמך בדבר ומכרד מן הארץ, ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראוהך את כחי (ט' ט"ו וי"ו); זה אמנם רחוק מחשבות מליכת אקשה את לב, אחזק את לב, אם אין הכוונה חלל אעמדהו בחיים. ובעל העיקרם (מאמר ד' פרק כ"ה) כתב כי הרשע בנוא עליו המכה הוא מתחסד ושב אל ה' מיראת העונש המוטל עליו, כמו שאמר פרעה מטלתי הפעם ה' הדיק, ובעבור שזה הפעל דומה לאונם ואינו בחירי, הנה ה"ת מחזק את לבו כשנותן לו לד או דדין לתלות בהן המכה ולומר שזאה במקרה, ולא על דה ההשגחה האלהית, זה כדי שיסור מלבו שמוך שֶׁקָנָה מחמת המכה וישאר על טבעו ובחירתו מבלי מכריח. (טז) חנו לבם מופת: לראיה על דבריהם מופת ענין ראיה, כמו זה המופת אשר דבר ה' (מ"א י"ג ג'), והתיבה משרש יפע, במקום מופעת, דבר מופיע וגלוי לכל, שאין אחריו ספק. יורד לתנן: כ"ל שם האלות האלה המשך מאמר משה, כי משה היה נרדק לומר לאהרן שישלך מטתו לפני פרעה, וזהו ג"כ נרדק לומר לפני פרעה: יהי המטה הזה לתנן. ולפ"ז יפה נכתב יהי שהוא לשון טוה, לא יהיה שהוא הודעת העתיד. ומן הטעמים אין להוכיח שדעת נה"ט איננה כן, ושלפירושי היה ראוי שיהיה אהרן צוקף שהוא מספיק יותר מהטפחא אשר תחת פרעה, כי אמנם כן דרך הטעמים בכל מאמר בעל שני מלקים, פעל אחר הקודם למאמר הוא נא בטעם פחות מאותו שעל התבה שנסוף המלך הראשון מהמאמר, כגון ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה. (יא) בלתי צריך: ובמקום אחר כתוב בלתיסה, והכל אחד, כי שרש לט ולטע שם, כמו טע בִּיתָה, רון־רהט, מול מהל; ושדש לט ענינו כפא והסתר, ונקראו לָטִים או להטים מלאכות המכשפים הנסתרות מהבנת ההמון (ראו' א) ואולי מה נקראו המכשפים

אֶת־מִטָּתָם: (יג) וַיַּחֲזֹק לֵב פֶּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע
 אֱלֹהִים בְּאִשֶּׁר דִּבֶּר יְהוָה: ס (יד) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּבֹד לֵב פֶּרְעֹה מֵאֵן לִשְׁלַח
 הָעָם: (טו) לָךְ אֶל־פֶּרְעֹה בְּבֹקֶר הַיּוֹם יֵצֵא
 הַפִּימָה וְנִצַּבְתָּ לִּקְרֹאתוֹ עַל־שַׁפַּת הַיָּאֵר
 וְהַמַּטֵּה אֲשֶׁר־נִהַפֵּךְ לִנְחָשׁ תִּקַּח בְּיָדְךָ:
 (טז) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַחֲנִי
 אֵלֶיךָ לֵאמֹר שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי בַּמִּדְבָּר
 וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעַתָּ עַד־כֹּה: (יז) כֹּה אָמַר יְהוָה
 בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אֲנֹכִי מֵבִיא

תַּרְשִׁים וּבִזְרָמִית חֲרָשִׁיא, מִלְשֹׁן תַּרְשִׁי (יהושע ב' א') בַּחֲשָׁא, וְכֵן חֲשָׁאֵי חֲרָשׁ קִשָּׁפ
 שַׁעֲמִינֵי כַעֲכֵן תַּרְשִׁי וְחֲרָשִׁי. וְהִנֵּה בַּחֲרָשׁ יְרוּשָׁלַיִם הַנִּקְרָא בַּעֲמֻת חֲרָשׁ יוֹנָתָן קוֹרָא
 לַחֲרָשִׁי חֲרָשִׁים יָמִים וַחֲזָרִים, וּבַחֲדָבָר כ"ב הוּא קוֹרָא חֲרָשׁ שְׂכִי נַעֲרִיו שֶׁל בִּלְעָם;
 וּבַחֲמֻת (פ"ה א') נִקְרָאוּ יוֹנָתָן וַחֲזָרָא, וּבַחֲדָבָר חֲנֻמָּחָא (כ"י חֲשָׁא) נִקְרָאוּ יוֹנָתָן
 וַחֲזָרָא, וְכֵן הִזְכִּיר קוֹרָא חֲרָשִׁים בְּכִי שֶׁל בִּלְעָם; גַּם Paulus בִּלְעָם חֲמֻת מִלְּגִיטוֹ (II ad
 Timoth. 5. 8) הִזְכִּיר וַחֲזָרָא שֶׁלְקוֹ עַל מִשָּׁה (כָּל זֶה מִבּוֹקֶסְטוֹרִף, עֵרֶךְ חֲרָמִי וְתַלְמוּדִי
 עוֹמֵד 945), וְכַמֵּל זְכָרֹנִס גַּם בַּסְּפָרִי הָעִמִּים הַקְּדֻמִּים כֵּן סְלִיכִים (Lib. 30 cap. 1):
 וְכֵן Est et alia magices factio a Mose, et Jamne et Iatape, Iudaeis pendens. וְכֵן
 Ego ille sum Carinondas, vel Damigeron, vel Moses, כתב Apuleius (in apo-
 logia) vel Iamnes, vel Apollonius, vel ipse Dardanus, vel quicumque alius post
 Eusebius הֵבִיא דְּבָרֵי Zoroastrem et Hostanem inter Magos celebratus est.
 Numenius Pitagoricus הִזְכִּיר יָמִים וַחֲזָרִים חֲרָשִׁים שֶׁלְקוֹ עַל מִשָּׁה (וְהוּא
 קוֹרָא אֶת מִשָּׁה Museus) (כָּל זֶה מִקְלָעֵר' וְרָאוּ). וְהִנֵּה בַּעֲכֵן חֲמֻת הַחֲרָשִׁים ר' חִיָּא

loro verghe. (13) Ma il cuore di Faraone si fece forte, ed egli non badò loro, come il Signore aveva predetto. (14) Quindi il Signore disse a Mosè: Il cuore di Faraone è grave [pesante, difficile a muoversi, ostinato]; egli [Faraone] ha ricusato di lasciar andare il popolo. (15) Recati a Faraone dimattina, egli deve uscire (per recarsi) all'acqua: aspettalo sulla riva del Nilo, e prendi teco la verga che si è convertita in serpente. (16) E digli: Il Signore, Iddio degli Ebrei, mi mandò a te, per dirti: lascia andare il mio popolo a prestarmi culto nel deserto; — ed ecco che tu non hai sinora dato ascolto. (17) Dice

בר אבא (פסהדרין ס"ז ב') אמר בלטיהם אלו מעשה שדים, בלטיהם אלו מעשה כשפים, וכן קח מן המפרשים הכימו שנאמת עשו הפרטומים מעשה למעלה מן הטבע ע"י כשפים, ורא"נ בע כתב שלא היה אלא אחיות עינים, כן דעת י' ד' מיכאלילים כי הפרטומים לקחו נחשים כרדמים ובלתי מתנועעים וגוראים כמקלות וע"י השלכתם ארצה נעורו ונראים כחיות, ועדיין יש במלרים אנשים בקיאים במלאכה זאת, ובפרט במין *Vipera* הנקראת *haje*, כמו שהביא *Cahen*. דעת *De Aegypti anno mirabili* Eichorn כי גם מעשי משה כך היו באחיות עינים, ורא"י השיב: *Verum uti vix credibile est, Mosén sibi persuadisse, se ejusmodi artificio, satis in illis terris communi, posse regi ejusque ministris imponere, ita nec veri est simile, illum, in aula educatum omnique doctrina Aegyptiarum imbutum, ignorasse, Magis istam artem cognitam esse.* (מז) הגה יוצא המיסה: אפשר כדי לראות כמה מעלות עלה היאור (כדעת רא"נ בע ורח"נמן), או לטיל ולקבל האור (כדעת רא"נ בע ור' יעקב בעל הטורים), או לרמוץ כמו שהלכה בת פרעה (תלמידי מוה"ר רר ע"א); וזהו שידבר לו אצל היאור ולא בביתו מפני שהיה נרץ להכות את המים אשר היאור לעיני פרעה ולעיני עבדיו. (יז) כי אצ"ה: כי אני ה' המדבר אליך ע"י משה ואהרן, כי לא מלגס. ונהפכו לרדם: ראיתי להכיר כאן שטת ר' נפתלי הירץ ויזל בענין מכות מצרים: כל המכות שהביא הק"נ על המצרים נלקות לד' סדרים, בכל סדר שלש מכות, ואלו הן: הסדר הראשון תנין דם נפרדע, השני כנים ערוב דבר, השלישי שחין צרד ארבה, הרביעי שחן מכת צבורות וקריעת ים סוף; וארבעה סדרים אלה הם בעד ארבעה משפטים הרעים הנוכחים ביחזקאל י"ד שבה' ה' דן את עולמו, וכן דבר, קרב, רעב, מים רעים; והנה כל א' מהסדרים האלה התחיל במופת אחד שהיה שם קלה, ובא להתרות גם שם לא ישובו יכס אח"כ מכות גדולות ממנה, והתחזקות כלל תנין, כנים, שחין ושחן, ואלה הם הנקראים אומות מופתים, כי עם היותם שוממים ומעשה כס הנה היו לאומות ולסמינים על המכות הנאות אחריהם; ובכל

בַּמָּטָה אֲשֶׁר-בְּיָדִי עַל-הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר
וְנִהְפְּכוּ לָדָם: (יח) וְהִדְגָּה אֲשֶׁר-בַּיָּאֵר תַּמּוֹת
וּבֹאֵשׁ הַיָּאֵר וְנִלְאוּ מִצְרִים לַשָּׁתוֹת מַיִם מִן-
הַיָּאֵר: ס (יט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה אָמַר
אֶל-אַהֲרֹן קַח מַטֶּן וְנָטָה-יָדְךָ עַל-מִימֵי
מִצְרַיִם עַל-נְהַרְתָּם י עַל-יְאֹרֵיהֶם וְעַל-
אֲגֻמֵּיהֶם וְעַל כָּל-מְקוֹה מִימֵיהֶם וַיְהִי-דָם
וְהָיָה דָם בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְעַצְמָם וּבַאֲבָנִים:
(כ) וַיַּעֲשׂוּ-כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר יְצָוָה יְהוָה
וַיֵּרָם בַּמָּטָה וַיַּךְ אֶת-הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר לְעֵינֵי
פִּרְעֹה וּלְעֵינֵי עַבְדָּיו וַיִּהְפְּכוּ כָל-הַמַּיִם אֲשֶׁר-
בַּיָּאֵר לָדָם: (כא) וְהִדְגָּה אֲשֶׁר-בַּיָּאֵר מֵתָה
וַיִּבָּאֵשׁ הַיָּאֵר וּלְאִי-כָלוּ מִצְרַיִם לַשָּׁתוֹת מַיִם

המכות הקדים התראה, ובאלה (תנין, כנים, שחין, וזשך) לא התרה נהן, לפי שאינן
מכות, אלא תוכחות והתראות על מה שיצא לחריבן; וזו שעת רנ"הו, ע"ן בפירוש התכס
יש"ר למעלה פסוק ג'. ורש"ם (למטה פסוק כ"ח) כתב כי משה היה מתרה שתי פעמים
בשתי מכות, ובשלישית לא התרה, וכן בכל סדר וסדר, בדם ובנמרוד התרה, ובכנים
לא התרה, בערוב ודבר התרה, ובשחין לא התרה, בנדר ובארנב התרה, ובזשך לא
התרה. ור"י בעל הטורים כתב כי לא התרה בשלישית, חבו שאמר ר"ל מי שלקה
בזה מוכנסין אותו לכיפה, ע"כל. ורמ"ן כתב שלא התרה אלא בלוחש שיש נהן מיתה
לאדם. (יד) נלאו מצרים: ע"ן מירוש' נשעים א' י"ד. (ב) ויהפכו כל המים

così il Signore: Da ciò conoscerai ch' io sono il Signore. Ecco io batto colla verga che ho in mano sopra l'acqua ch'è nel Nilo, e questa si convertirà in sangue. (18) Ed il pesce ch'è nel Nilo morrà, ed il Nilo putirà, e gli Egizi cercheranno indarno di bere acqua dal Nilo. (19) Indi il Signore disse a Mosè: Di' ad Aronne: Prendi la tua verga, e stendi il tuo braccio sulle acque dell' Egitto, sui loro fiumi, sui loro canali, sui loro stagni, e sopra ogni loro ricettacolo d'acqua, e divengano sangue. — E sarà sangue per tutto il paese d' Egitto, e (persino) nei vasi di legno e di pietra. (20) Fecero così Mosè ed Aronne, come comandò il Signore: (Aronne) alzò (il braccio) colla verga, e percosse l'acqua del Nilo, in presenza di Faraone e de' servi suoi; e tutta l'acqua del Nilo si convertì in sangue. (21) Ed il pesce ch'era nel Nilo morì, ed il Nilo puzzò,

אשר ביאור לרם: דעת אייכהארן, ואחרים אחריו, כי הדם וכל שאר המכות הם ענינים טבעיים ההווים במלרים בכל שנה ושנה, ואמנם כוונת משה הייתה שינין פרעה כי ה' אלהי העברים הוא המועל הענינים ההם וכי הוא המושל בכל הארץ; והנה ידוע כי מימי נילוס אחר שגברו ורבו על אדמת מלרים נתחח נראים כאדומים ועצים (אם מאדמימות אדמת כוש שהם נאים משם, ואם מרוב הפרטים שבהם שואדמים המים גם בשאר ארצות וגורמים להמון העם להאמין בירידת דם מן השמים, עיין Encyclopedie ערך Pluie prodigieuse) ויעלה באשם, גם רעים הם לשותיהם, והנה אייכהארן אומר כי משה ואהרן לא השיבו מימי היאור כלם אדומים כרגע בנטיית המטה, אלא האדמוי נתחבול כל אחד שחלפו ממימי היאור, וכונתם כי האל אשר למדם להאדים המים אשר בכלי הוא האל אשר הוא כבה לאדמימות מימי היאור, והוא האומר לפרעה ששלח את עמו. ופה השיב על זה ראז' כי ענין הלקיחה ממימי היאור ואפיקתם אל היבשה לא היה אלא לעיני ישראל (ד' ט'), אבל עכשו לעיני פרעה לא היה הדבר כן, כי לא לקחו ממימי היאור, אך נטה ידו על היאור ויחד כל המים אשר נאחר בהפכו לדם; מלבד כי לא יתכן שישוב משה להטות לב המלך אליו ע"י ענינים טבעיים ההווים בכל שנה, אם לא היה עושה לפנניו איזה מופת היוצא מנוהג שבעולם. והנה ידוע כי גם בנעשה הכפלאות האל אוהב לשמור דרכי הטבע במקת, וכן במכות מלרים יתכן לפי דעתי שמדך ארץ מלרים להיות זה כיוצא במכות האלה בלד מה, קצתן בשנה וזקצתן בשנה אחרת, אפם כי בשנה ההיא נתקבלו ונאו כולן, אם נתחדש בכל אחת מהן איזה ענין שלא היה מדרך הטבע. וכן כאן במכת הדם אנו רואים שנתחדש באדמימות המים ההם איזה ענין לרוע, עד שמתה הדגה שבהם, מה שלא

מִן־הַיָּאֵר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם: (כב)
 וַיַּעֲשׂוּ־בֶן חֲרָטָמִי מִצְרַיִם בְּלִטְיָהֶם וַיַּחֲזֹק לִב־
 פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה:
 (כג) וַיִּפֶּן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ
 גַּם־לָזָאת: (כד) וַיַּחֲפְרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת
 הַיָּאֵר מַיִם לְשִׁתּוֹת כִּי לֹא יָכֻלוּ לְשָׁתֹת מִמֵּימֵי
 הַיָּאֵר: (כה) וַיִּמְלֹא שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־
 יְהוָה אֶת־הַיָּאֵר: פ (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
 מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְאִמְרָת אֵלָיו כֹּה אָמַר
 יְהוָה שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: (כז) וְאִם־מָאֵן
 אַתָּה לְשַׁלַּח הַנֶּגֶה אֲנֹכִי נִגַּף אֶת־כָּל־גְּבוּלְךָ

מנאכו בדברי עוזרי ארמות ימים חו ראייה כי נאוש המים והפסדס היה חזק הרבה
 יותר משאר שנים, והיה יולא מן המנהג הטבעי, ובאלו נהפכו המים לדם ממש. (כב)
 ויעשו בן חרטמי מצרים: כ"ל כי מה שכתוב בפסוק כ"א ויהי הדם בכל ארץ
 מצרים, לא היה מיד, אלא שהכתוב מהיים ספור הפיכת המים לדם; אבל נאותו רגע
 שהכה אהרן את היאור לעיני פרעה מיד נהפכו מימי היאור לדם, ומיד לקחו המרטועים
 כלי מים שלא מן היאור, שעדיין לא נהפך לדם, והפכו אותו בתחמולותיהם לדם, וא"כ
 נחפזטה המכה בכל המים אשר נבתי מלרים וכל מקוה מימיהם. (כד) ויחפרו
 וכו' מים: חפרו והולילו מים (constructio pregnans), וכיולא נזה ויחפרוהו ממעמולים
 (איעזר ג' כ"א); ולפי זה היה ראוי העפחא תחת מים (ויחפרו כל-מלרים סביבות היאור
 מים לשחת, וכו' הט פירש ויחפרו לשחת מים. (כז) וימלא שבעת ימים: נשמות
 רבה אמרו שכן כל מכה ומכה עומדה ז' ימים, וא"כ; וכן כתב רש"י כן היה מכת

e gli Egizi non poterono bere acqua dal Nilo, ed il sangue fu per tutto il paese d'Egitto. (22) I maghi d'Egitto fecero il simile colle loro arti arcane, ed il cuore di Faraone si fece forte, ed egli non badò loro, come il Signore aveva predetto. (23) Faraone voltò via, e andò a casa sua, e non pose mente nè anche a questo. (24) Gli Egizi poi scavarono tutti intorno al Nilo (dei pozzi, per avere) acqua da bere, non potendo bere dell'acqua del Nilo. (25) Indi, scorsi sette giorni dopo ch'il Signore ebbe percosso il Nilo, (26) Il Signore disse a Mosè: Recati a Faraone, e digli: Dice così il Signore: Lascia andare il mio popolo a prestarmi culto. (27) Se tu poi ricusi di lasciarli andare, io flagello tutto il tuo territorio colle rane.

היאור, כלומר זו לבדה נמשכה שבעת ימים. דעת רא"צ נע ורמז"ן כי שאר המכות לא נמשכו כ"כ, דעת רא"צ נע כי גם בני ישראל ה'בו במכה זו וכן במכת הפרדע והכנים ושלא הפליא ה' בין מלרים ובין ישראל רק כמה שזא מפורש בחורה, ור' יעקב בעל הטורים כתב על זה: והפלטנו על דברי חכמים ורדפו אחרי הפשט הביאו להם הדעת, כי תלילה לאל להכות את ישראל, כי אין מעצור לה' להושיע את אשר ירלה ולהכות לאשר ירנה, עכ"ל. וכל כי ארץ גשן כדעת האחרונים לא היתה מארץ מלרים אלא על גבולה, והיתה סמוכה לארץ ערב, ולפיכך לא היתה אותה מחיית הכולם, ובכן לא הכתה לא במכת הדם ולא במכת הפרדעים, והכתוב לא הולך להזכיר ענין זה, כי היה ידוע לישראל שהיו ידעים תכונת ארץ מושבם; אמנם אם היו קצת מלרי ישראל מן ארץ גשן לא נכחש כי ה'בו גם הם במכות אלה, וגם הם הולכו לשמות מחיית הנורות אשר מפרו. (בז) את כל גבולך: ולא ארץ גשן שלא היתה מנוול מלרים ממש, וכן למטה י' ד' (מזה"ר משה עהרענרייך). בצפרדעים: ידוע כי אחרי שזו נילוס אחר, אחר אשר הרזה את ארץ מלרים, נולדים נטיט הנשאר מיני שרשים הרבה, וכתב בושארט כי היה הכס, (א) כי כתובה כ"כ מין הפרדעים נפרט, (ב) כי נאו ברגע שאחר משה, (ג) כי עזבו המים אשר שם משכנם ונאו כינזה ובנחים, (ד) כי נכרתו כאשר אחר משה לחווד אשר קצב לו פרעה. ואיכהארן מטער ומתרעם כי שום א' מעובדי ארמות ימים אשר כתבו בעיניו ארץ מלרים לא השגיח על הפרדעים, ולא הודיעו דבר זה שכל שנה ושנה הם מתרצים ובאים כינזה. ראה עד היכן הגיעה עזות פנים של הכופר הזה, שהוא אחר כי רבו הפרדעים ובאים בנחים הוא ענין טבעי במלרים, הנוהג בכל שנה ושנה, אע"פ שלא היה אדם שהעיד או הזכיר דבר מזה. מאן: כמו מחאן (דקדוקי § 374) ור"ש מחאן בזה, ולדעתו אין

בַּצַּפְרָדָּעִים: (ס) וְשָׁרָץ הַיָּאֵר צַפְרָדָּעִים
וְעָלוּ וַבָּאוּ בְּבֵיתָךְ וּבַחֲדָר מִשְׁכַּבְּךָ וְעַל-
מִטָּתְךָ וּבְבֵית עֶבְדֶּיךָ וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ
וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ: (כט) וּבָכָה וּבְעַמָּךְ וּבְכָל-
עַבְדֶּיךָ יָעָלוּ הַצַּפְרָדָּעִים:

הַתַּבָּע צִיטוֹנִי פִיעֵל, אֵךְ הָיָא שֵׁם הַחֹרֶף, וְהַסּוּפְרִים לֹא הֵיוּ כּוּונָתוֹ וְהַשְׁמִיתוֹ דְּנִרְוֵי

ח

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה אָמַר אֶל-אַהֲרֹן
נָטָה אֶת-יָדְךָ בְּמִטָּךְ עַל-הַנְּהָלֹת עַל-הַיָּאֵרִים
וְעַל-הָאֲנָמִים וְהָעַל אֶת-הַצַּפְרָדָּעִים עַל-אֶרֶץ
מִצְרָיִם: (ב) וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת-יָדוֹ עַל מִימֵי מִצְרָיִם
וְהָעַל הַצַּפְרָדָּע וַתִּבֶּס אֶת-אֶרֶץ מִצְרָיִם:
(ג) וַיַּעֲשׂוּכֶן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת-
הַצַּפְרָדָּעִים עַל-אֶרֶץ מִצְרָיִם: (ד) וַיִּקְרָא פֶרְעֹה
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הִעֲתִירוּ אֵלַי-יְהוָה
וַיֹּסֶר הַצַּפְרָדָּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וְאֶשְׁלַח אֶת-

(ג) וַיַּעֲשׂוּ כֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם: לָקְחוּ כָלִי מִלֵּא חַיִּים שְׂהִיו נֹהֵם צִיטִי לְפִרְדָּעִי.

(28) Il Nilo brulicherà di rane, le quali saliranno (in terra), ed entreranno nella tua casa, nella tua stanza da dormire, e sul tuo letto; ed in casa de' seryi tuoi, e addosso al tuo popolo, e ne' tuoi forni, e nelle tue madie. (29) Le rane in somma saliranno addosso a te, al tuo popolo ed a tutti i tuoi servi.

והשמיטו מלת ואין, ואין ספק כי הוא ז'ל כך כתב: ואין מאן כמו מחאן וכו'. ותלמידו שלם שמעון מדינה מוסיף כי לכך נתחלה כתב רש"י ואם סרבן אמה (שהוא שם האחר), ואח"כ כתב (ואין) מאן כמו מחאן משרב (שהוא ביטוי, ולא כתב סרבן). (כח) במשוארוך: הפרצות שלשן בהן העיסה, וממלא ג"כ לחצות על העיסה עצמה (מחצותם נרודות בשמלות) והמלה נגזרת מן שאור אע"פ שזה בס"ת (דון יצחק), ור"ק כתב שאולי הוא עלי שאר שענינו מוין. ויוסף ירא מוסיף כי שאור בס"ת נגזר מן שאר בש"ת, כי השאור הוא חלק מן הבנק שנשארו מיום אחמול והקמח. והנה אין ספק כי משה ואהרן הלכו ואמרו כל זה לפרעה, והכותים הוסיפו ויבא משה ואהרן אל פרעה ודברו אליו כה אמר ה' שלח את עמי ויעבדוני ואם מאן אמה וכו' עד סוף הפסוק. (כט) ובבה ובעמך: יעלו גם על בני אדם, כלומר במלבושיהם ובחיקם.

VIII

(1) Indi il Signore disse a Mosè: Di' ad Aronne: Stendi il tuo braccio colla tua verga, sui fiumi, sui canali, e sugli stagni, e fa salire le rane sulla terra d'Egitto. (2) Aronne stese il suo braccio sulle acque dell'Egitto, ed una quantità di rane sali, e coprì la terra d'Egitto. (3) I maghi fecero il simile colle loro arti arcane, e fecero salire le rane sulla terra d'Egitto. (4) Faraone chiamò Mosè ed Aronne, e disse: Pregate al Signore, che tolga le rane da me e dal mio popolo; ed io la-

ובלטיהם (במחמת הטבע) מהרו לילאם הנפרדים מן הנגים. (ד) ויקרא פרעה למשה ולאהרן: דם נאמר ויחזק לב פרעה, כי לא נגעה המכה אל טפו ואל צפרו, כי חפרו סנינות היאור ומלאו מים, אבל כאן נאמר הנפרדים גם צניח המלך. ומה שכתב רש"י. כי ראם שהקדמונים הוסיפו על המכה ולא יכלו למסרה, הכל הוא, כי פרעה לא קרא אותם למען יסירו המכות, אלא למען יעשו גם הם בלטיהם כן.

הָעָם וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה: (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לַפָּרֹעֹה
הַתִּפְאָרַע עָלַי לְמַתִּי אֶעֱתִיר לָךְ וְלַעֲבָדֶיךָ
וְלַעֲמָךְ לְהַכְרִית הַצִּפְרֹדָעִים מִמֶּךָ וּמִבְתֶּיךָ
רַק בַּיָּאֵר תִּשְׁאָרְנָה: (ו) וַיֹּאמֶר לְמַחֵר וַיֹּאמֶר
כְּדַבְּרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין בַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ:
חֲמִישׁ (ז) וּסְרוּ הַצִּפְרֹדָעִים מִמֶּךָ וּמִבְתֶּיךָ
וּמִעֲבָדֶיךָ וּמִעֲמָךְ רַק בַּיָּאֵר תִּשְׁאָרְנָה: (ח)
וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעַם פָּרֹעֹה וַיֵּצְעֻק מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצִּפְרֹדָעִים אֲשֶׁר־שָׁם
לַפָּרֹעֹה: (ט) וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדַבַּר מֹשֶׁה וַיָּמָתוּ
הַצִּפְרֹדָעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֹרֹת וּמִן־
הַשָּׂדֶת: (י) וַיֵּצְבְּרוּ אֹתָם חֲמֹרִם חֲמֹרִם וַתִּבְאֵשׁ
הָאָרֶץ: (יא) וַיֵּרָא פָּרֹעֹה כִּי הִיתָה הָרוּחַ
וְהַכֶּבֶד אֶת־לְבוֹ וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה: ס (יב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

(ה) התפאָרַע עלי: התגאה עלי, ועשה עמוך ארון עלי, וזה נשחקנע לי זמן לחמי
אעתיר לך, ואמר שקנע לו זמן חמר לו למען תדע כי אין כה' אלהינו, כל' לא לכבודך
אחרתי, כ"א לכבוד אלהי. למתי אעתיר לך: לאזהר זמן אחפול עכשו שיסורו, ע' ר"ש.
(ו) ויאמר למחר: משנ פרעה כי משה היה יודע שהגיעה העת שזכרתו הנספדעים

scerò andare il popolo a far sacrifici al Signore. (5) E Mosè disse a Faraone: Voglio che tu possa menar vanto sopra di me. Per quando vuoi ch'io preghi in favor tuo, de'tuoi servi e del tuo popolo, affinchè cessino le rane da te e dalle tue case, e rimangano soltanto nel Nilo? (6) E quegli disse: Per domani. — E (Mosè) soggiunse: (Sia) come la tua parola; affinchè tu conosca, che non havvi come il Signore, nostro Dio. (7) Le rane cesseranno da te e dalle tue case, da'tuoi servi e dal tuo popolo; e rimarranno soltanto nel Nilo. (8) Indi, usciti Mosè ed Aronne da Faraone, Mosè sciamò al Signore, a motivo delle rane, di cui aveva aggravato Faraone. (9) Ed il Signore fece come la parola di Mosè, e le rane morirono dalle case, dai cortili, e dai campi. (10) Le accumularono a mucchi a mucchi, ed il paese ne puzzò. (11) Faraone, vedendo ritornata l'agiatezza, rese ostinato il suo cuore, e non badò loro, appunto come il Signore aveva predetto. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Di' ad Aronne: Stendi la tua verga, e percuoti

מיד, ע"כ לכסותו הארץ הזמן ואמר לחזר (ר') שמואל בן חפני הניחו רא"ב, ורמ"ב חזר בהפך שפרעה חשב שמה שנקא זמן ארץ, וע"כ נתן לו זמן קצר; ואיכנו ככון א"כ היה חומר לו שיסורו מיד לא לחזר. (ו) וסרו: כמו וסר מהם הכנע, ואין הכוונה שילכו להם חיים, ולפיכך לא חזר רק אל היאור ישונו, אלא ימותו במקום שהם; והכרם טעה בהבנת מלת וברו, וחשב כי משה הנטיח שיסורו אל היאור חיים, וה' לא רנה. (ד) ויצעק: מפני שזכת הדם במשכה ז' חיים ופסקה בלא תפלה, וכאן היתה הפעם הראשונה שהתפלל שחבור המכה חזר לשון נעקה המורה תפלה בכח יותר מלי' העתרה הכתוב בשאר המכות (תלמודי ח"כ), וגם (כדברי הרא"ב) מפני שכבר הנטיח לפרעה בלא ראות האל שיסורו בזמן שיקבע לו. (ז) כדבר משה: כמו שדגר משה אל פרעה שיסורו למחר. (י"א) הרודה: כמו מן המזר קראתי יא ענני במרחק יא, הנער נחשל לשבת אדם במקום נר (וכן נרה ונוקה) שאינו יכול להתנועע ולעשות רעונו, וההפך לשבתו במקום רחב ומרוח. (והבבד: מקור, ולריך להגין בו זמן הפועל הקודם, אם עבר עבר ואם עתיד עתיד. (יב) לבנים: בתרגום האלכסנדרی *εσπερας*, ופילון המצרי נס' יי משה כתב כי הוא שרץ מעופף דק מאוד ומכאיב מאוד בעקיצותו, גם ככנס באזנים ובנחיריים ולריך שמירה גדולה לשמור העינים, ואולי הוא *culex pulicaris* של Linnaeus, או *culex molestus* שהזכיר Foukal שנתמלא במזרם ומצער מאוד בלילה את הישנים, ואייכהארן חומר כי במלת כנים אין הי"ד

אָמַר אֶל־אַהֲרֹן נָטָה אֶת־מִטְּךָ וְהָךְ אֶת־עַפְר
הָאָרֶץ וְהָיָה לְכֹנֶם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם; (יג)
וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְּמִטָּהוּ וַיַּךְ אֶת־
עַפְר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכֹּנֶם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה
כָּל־עַפְר הָאָרֶץ הָיָה כֹנֶם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם;
וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיֵיהֶם לְהוֹצִיא
אֶת־הַכֹּנֶם וְלֹא יָכְלוּ וַתְּהִי הַכֹּנֶם בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה: (יד) וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמִם אֶל־פְּרֹעֶה
אֲצַבֵּעַ אֱלֹהִים הוּא וַיַּחֲזֹק לִב־פְּרֹעֶה וְלֹא־
שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: ט (טו) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִשְׁכֵּם בִּבְקָרְךָ וְהַתִּיצֵב לִפְנֵי
פְּרֹעֶה הַנֶּה יוֹצֵא הַמִּימָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה

והח"ס לשמון הרבים, אלא כנים או כניף הוא שם השרץ (Seniaph) בלשון חזרי (רח"ז).
וגל כי אחרי זאת ישראל מחזרים ובואם אל הארץ שלא היה בה השרץ ההוא שמשו
בשם כנים להורות על מין שרץ אשר העוקץ את הבשר, ולפיכך חרסם חנקולם קלמחא,
וכן בתרגום סורי קליא, והוא ידוע בתלמוד, ממסדורי מלי ומסמרטוטי קלימי (pediculus),
ובתוספות (שנת י"ג) בתלקו ר' יוסף מאורליאנש ורבתו חס חס הפכה הוא הלגן
(pediculus) ופרעוש השחור (pulex) אז להפך. ובמדרש (נלקוט י"ב מיני כנים הניא
עליהם, הקטנה שבהם כניזה של תרנגולת, והגדולה כאל אוה; אבל בתלמוד (סנהדרין
ס"ז) ויאמרו החרטומים אל פרעה אלנע אלהים היא אמר ר' אליעזר מכאן שאין
השד יכול לנרוע צריה פחותה מכשעורה. (יג) וחרדי הבנים: טס המין, כמו הנפרדע,
ומזה ראיה כי הח"ס בכנים איננה סימן הרבים, אלא מן השרש, כדעת אייבהארן.

la polvere della terra, ed essa diverrà pidocchi in tutto il paese d'Egitto. (13) Essi eseguirono; e tosto che Aronne stese il braccio colla sua verga, e percosse la polvere della terra, quantità di pidocchi fu negli uomini e nelle bestie, la polvere della terra fu tutta pidocchi in tutto il paese d'Egitto. (14) S'adoperarono egualmente i maghi, colle loro arti arcane, per produrre i pidocchi, ma non poterono. E i pidocchi furono negli uomini e negli animali [e non altrove, dove i maghi avrebbero voluto produrli]. (15) E i maghi dissero a Faraone: Egli è il dito di Dio. — Però il cuore di Faraone si fece forte e non badò loro, appunto come il Signore aveva predetto. (16) Indi il Signore disse a Mosè: Alzato domattina, presentati a

ואין ראיה מן ריקס חכם שהניא רמ"נמן, כי אם נוספה סמ"ס להורות על תאר הפעל, אך כזן הוא גם המין ולא מלאנו גם המין בתוספת מ"ס. כל עפר הארץ היה בנים: כך היה נראה לעם מעולם רבוי הכנים, והוא דרך הפלגה. (יד) ולא יכלו: דעת רמ"בן ורמ"מן כי בים ובנפרדים יכלו מכני שלא היה גם נריאה או יצירה, אך מכת הכנים היתה יצירה חדשה, כי אין טבע העפר להיות כנים; וכבר היה כ"ל לפרש להוציא את הכנים להרחיקם מעליהם, והיה מחינך לב"ז מה שכתוב אחר זה יצאיה הכנס נאדם ונחמה, כי לא הועילו להסירם ולהוציאם, גם היה מחינך יפה מאחר המרטומים אנבע אלהים היא, אלא שאין נראה שיהיה זה ענין מלת להוציא, וגם לפי זה לא היה"ל עשו כן, והנכון כי ה' התעלל במזרים (כמו שהעיד למטה י"ב), וא' מן התעלולים אשר התעלל בהם הוא זה שהתחיל בנאותות ומופתים שהיה מטבעם שיוכלו המרטומים לעשות דגומתם בנד מה, וכל זה כדי לחזק את לב פרעה, כדי שיקבלו הוא ועמו העונש הראוי להם. אמנם לא רצה שימך הענין כן עד סוף, כדי שלא יטעו ישראל ויתנו דופי בנאותות משה, וע"כ אחר שמי המכות הראשונות לא הכיח עוד למרטומים לעשות דגומת מופתיו וכפלאותיו. וחרוי הכנס באדם ובבהמה: כ"ל פירושו שהיו נאדם ובהמה לבדם, כי לא יכלו המרטומים להוציא הכנים בנאר מקומות שלא היו גם ע"י משה ואהרן, שאם היה זה עולה בידם היו אמרים שהענין בתחבולה אנושית, ועכשיו הוכרחו לומר כי אנבע אלהים היא. (טז) אצבע אלהים דר"א: רא"נע פירש מכה אלהית, כטעם יד ה' (למטה ט' ג'), וכן ת"א מחא מן קדם ה', ולפי זה לא הודו כי אלהי משה הוא שעשה זאת, אלא שהיה מכה מאת האלהים; וכ"ל כי אין אנבע כמו יד, כי מ"כין ביד ואין מ"כין בנאנבע, אבל אנבע כאמר על הטווי, כמו שלא אנבע (ישעיה כ"ט ט'), והנה אנבע אלהים ענינו נוח אלהי רטון אלהי. והמרטומים הודו כי מעשה משה ואהרן היה נגדו אלהי ונמאמר, ולפיכך לא

אָמַר יְהוָה שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: (ח) כִּי אִם־
 אֵינֶךָ מְשַׁלַּח אֶת־עַמִּי הֲנִנִי מִשְׁלִיחַ בְּךָ
 וּבַעֲבָדֶיךָ וּבַעֲמָךְ וּבְכַתִּיךָ אֶת־הָעָרֹב
 וּמִלֹּאֵי כָּתִי מִצָּרִים אֶת־הָעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה
 אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ: (ט) וְהַפְּלִיתִי בַּיּוֹם הַהוּא
 אֶת־אֶרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר עַמִּי עָמַד עָלֶיהָ לְבַלְתִּי
 הָיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה
 בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שִׁי (י) וְשַׁמְתִּי פָּדָת בֵּין עַמִּי
 וּבֵין עַמָּךְ לְמַחֵר יִהְיֶה הָאֵת הַזֶּה: (כ) וַיַּעַשׂ
 יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פְּרָעָה וּבֵית
 עַבְדָּיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשְׁחַת הָאָרֶץ מִפְּנֵי
 הָעָרֹב: (כא) וַיִּקְרָא פְּרָעָה אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
 וַיֹּאמֶר לָכוּ וּזְכֹחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ: (כב) וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה לֹא נִכּוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תוֹעֵבַת מִצְרַיִם

הַשְׁחִלּוּ עוֹד זִלְשֻׁעֵיהֶם. חֲזִין לְמֹרֶם שְׁלַח הַדּוֹד, וְשִׁלְכָן נִתְחַזֵּק לֹב פְּרָעָה, כִּי הִנֵּה לְמַעַתָּה
 (ט' ז') וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וְהִנֵּה לֹא מֵת מִמֶּנּוּ יִשְׂרָאֵל עַד אֶחָד וַיִּכְבַּד לֹב פְּרָעָה, וְלֹא שָׁלַח
 אֶת הָעָם, שֶׁעַל כִּרְמֵנוּ פִּירוּשׁוֹ אֲנִי שָׂרָאֵה הֵכֵם מִ"ח הַכְּבִיד אֶת לְבוֹ, אֵף כֹּאן אֲנִי מִי
 שֶׁהוּא הַמְּרַעֲמוּס הוּא לֹא הוֹדָה, חֹזֶה עָשָׂה נֶגֶד מֶה שֶׁהִיא מוֹכֵרָה זִלְכוּ לְהוֹדוֹת, כְּדֶרֶךְ
 כּוֹפְרִים. (יז) אֶת הָעָרֹב: לְדַעַת הַמְּפָרְשִׁים וְיוֹסֵף פֶּלֶאחִים עֲכִינוּ עִירֹב קִיּוֹת רַעוּת,

Faraone; già egli deve uscire (per recarsi) all'acqua: e digli: Dice così il Signore: Lascia ch' il mio popolo vada a prestarmi culto. (17) Chè se tu non lasci andare il mio popolo, ecco ch' io mando contro di te, de' tuoi servi, e del tuo popolo, e nelle tue case, il miscuglio (di belve, o d' insetti); e le case degli Egizi, ed anche la terra su cui stanno, empirannosi del miscuglio. (18) Ed io allora differenzierò il paese di Goscen, sopra il quale sta il mio popolo, in guisa che ivi non vi sia il miscuglio; affinché tu conosca ch' io, il Signore, sono in mezzo (alle cose) della terra [le sorveglio e governo]. (19) Farò così distinzione dal mio popolo al tuo. Domani avverrà questo prodigio. (20) Il Signore fece così, e venne un grave miscuglio in casa di Faraone, in casa de' suoi servi, ed in tutta la terra d' Egitto. Il paese soffriva guasti, a cagione del miscuglio. (21) Faraone chiamò Mosè ed Aronne, e disse: Andate, fate sacrifici al vostro Dio entro il paese. (22) E Mosè disse: Non conviene far così, perciocchè noi dobbiamo sacrificare al nostro Dio ciò ch'è sacro per gli Egizi. Potremmo

וכיוצא לה מה שכתב בתהלים (ע"ח מ"ה) ישלח בהם ערוב ויאכלם; ורש"י פירש זאני ערב שדרכם לטרוף בלילות, ובתרגום יוכי ואחריו פילון וזונים כלבים (mosche canine) שנראה שהם מין השרץ הנקרא Tafani. ועקילם ואחריו המירונימוס תרגמו עירוב של כל מיני זונים, זונים ממינים הרבה (ראו'), והדעת הזאת האחרונה קרובה בעיני, כי לא יובן איך תבאנה המיות בנחשים ולא יוכל לסגור הפתחים בפניהם. ול"כ מלת ואכלם שבתהלים היא דרך הפלגה כמו שהיא ג"כ מלינת ופירדע ותשמישם, וכן אחרים אכלוהו כנים ופרעושים, וכיוצא. (ידו) כי אני ה' בקרב הארץ: שאני הוא האל המשיג בתחתונים ופועל הטובות והרעות, כמו הלא על כי אין אלהי בקרבי (דברים ל"א י"ז), הלא ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז ז') ענין ההשגחה, והנה ההפלאה בין עם לעם עדת על ההשגחה. (י"ט) ושמתי פדות: לי הבדלה, וכן ישועה והגלה וחלוץ ופירוקן כלם לי הפרשה והבדלה זה מזה (רש"י). דעת רמ"ב ורמ"במן כי פסדות הזאת היא שאף בארץ מזהים אם ימלאו המיות אם ישראל לא ייקוהו, ולדעת אחר אלא כלל שאמרי סרט. (ב) ביתה פרעה ובית עבריו ובכל ארץ מצרים: כאן ראוי לתקן, ואם לא כן היה ראוי שיאמר בכל מזהים בלא וי"ו. (בא) ובחור לאדריבם בארץ: ולא תלכו אל המדבר (ר"ש), ונראה מכאן רוע לבנו של פרעה, שער עכשו אפי' זה לא הניח להם, ולא נתן להם מנוחה מעבודתם. (בב) כי תועבת.

נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֵבֶת
 מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקָלְנוּ: (ב) דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת
 יָמִים נֶלְךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
 כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֱלֹהֵינוּ: (ב) וַיֹּאמֶר פֶּרַעַה אֲנֹכִי
 אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְזָבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
 בַּמִּדְבָּר רַק הֲרַחֵק לֹא־תִרְחִיקוּ לָלֶכֶת
 הָעֲתִירוּ בְּעָדַי: (ב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי
 יוֹצֵא מֵעַמְּךָ וְהָעֲתִירְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הָעֶרֶב
 מִפְּרַעַה מִעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מִחֵר רַק אֶל־יִסָּף
 פֶּרַעַה הַתֵּל לְבָלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ
 לַיהוָה: (ב) וַיֹּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פֶּרַעַה וַיַּעֲתֵר
 אֶל־יְהוָה: (ב) וַיַּעַשׂ יְהוָה כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וַיִּסֹּר
 הָעֶרֶב מִפְּרַעַה מִעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר
 אֶחָד: (ב) וַיִּכְבֹּד פֶּרַעַה אֶת־לְבוֹ גַּם בַּפֶּעַם
 הַזֹּאת וְלֹא שַׁלַּח אֶת־הָעָם: פ

מצריים נזבח: חמר ר' ישועה (הציאו רא"צ) כי משה כתב כן לנבואת ע"ה, חבל
 לפרעה חמר חלבי מצרים, וכן נראה דעת רש"י בפירושו ראשון, ור"י בפירושו שני
 וראו' פירושו מה שזכירתו תועבה למצרים; וכל כי תועבה כמו קדש ומרס, וכמו sacer
 בלשון רומי, ענינם דבר מופרש, שאסור להשתמש בו. ואחרי ימים ושנים מנאיתי כי בלשון
 מצרי uab גם ethuab מורס טהרה וקדושה, וכן suab וגם tubo ענינם purificare.

noi scannare agli occhi degli Egizi ciò ch'è sacro per essi, senza ch'eglino ci lapidino? (23) Dobbiamo internarci nel deserto il cammino di tre giornate; indi faremo sacrifici al Signore nostro Dio, secondo ch'egli ci dirà. (24) E Faraone disse: io vi lascerò andare a far sacrifici al Signore vostro Dio nel deserto, però non andate lontano. (Intanto) pregate per me. (25) E Mosè disse: Ecco io esco d'appo te, e (tosto) pregherò al Signore, ed il miscuglio cesserà da Faraone, da' suoi servi e dal suo popolo, domani. Però non torni Faraone a prendersi giuoco, col non lasciar andare il popolo a far sacrifici al Signore. (26) Mosè, uscito d'appo Faraone, pregò al Signore. (27) Ed il Signore effettuò la parola di Mosè, ed il miscuglio cessò da Faraone, dai suoi servi, e dal suo popolo; non rimase di quelli (animali) pur uno. (28) Ma Faraone ostinò il suo cuore anche questa volta, e non lasciò andare il popolo.

וְכָל כִּי שָׂא חֶבֶן הוּא מַעֲקֵרוֹ לֶשׁוֹן מִצְרֵי וַעֲנִינוּ טַהֲרָה וְקִדּוּשָׁהּ, וְהַעֲבִירִים הַשְׁמָמָה בּוֹ לַהֲרוֹת עַל הַכֶּהֱן, וְכֵן הָאֲרָמִים אֲחֵרוֹ שֶׁאֵב לַהֲרוֹת עַל הַטּוֹמְאָה, חֶמֶת כִּי suab הִיא מוֹרָה בְּלֶשׁוֹן מִצְרֵי טַהֲרָה, וַעֲיִן דְּקִדּוּקֵי כִּימִין 258. הֵן נִזְבַּח: כִּמוֹ הַכּוֹזֵב ע' לַמַּעֲלָה ד' א'. וְלֹא יִסְקְלוּנוּ: עֲדִיין בְּיָמֵי יוֹנִיכָאֵלִים הֵיוּ הַמִּצְרִים עוֹשִׂים מַרְיָצָה אֵלֶּי עַם אֵלֶּי בְּיָמֵי מַנְיָסָה, מִכֵּי שֶׁאֱלֹהֵיהֶם עַל בְּנֵי עִיר אֶחָת לֹא הָיוּ אֱלֹהֵיהֶם עַל בְּנֵי עִיר אֲחֵרָה וְהָיוּ כְּלָמִים אֵלֶּי עַם אֵלֶּי, וְסוֹקִלִים אֵלֶּי אֶחָת אֵלֶּי בְּאֲנָכִים, ה"ל: (Satyra 15)

Inter finitimos vetus, atque antiqua simultas,
Immortale odium et nunquam sanabile vulnus
Ardet adhuc. . . . .
Numina vicinorum
Odit uterque locus. . . . .
Sed tempore festo
Alterius populi, capienda occasio cunctis, . . .
Saxa inclinatis per humum quaesita lacertis
Incipiunt torquere. . . . .

וּבִלְוֵטֹאֲרֵךְ כִּתְּבִי כִי מֶלֶךְ עֵרֹם הִתְקִין שִׁיחֵי אֱלֹהֵי עִיר וְעִיר שׁוֹנִים אֵלֶּי מֵאֵלֶּי, כִּדִּי שֶׁלֹּא יוֹכְלוּ אֲנָשֵׁי מִצְרַיִם לַהֲתַחֲבֵר בְּקֶסֶר אֲחִין וְלַמְרוֹד בּוֹ, וְהַזְכִּיר כִּי בְּיָמֵי אִירָעָה כִּי בְּנֵי עִיר אֶחָת אֲכָלוּ דַּךְ אֶחָד שֶׁהָיוּ נִעֲבָד צִעִיר אֲחֵרָה, וְאֲנָשֵׁי הָעִיר הָאֲחֵרָה אֲכָלוּ הַכְּלָבִים שֶׁהָיוּ נִעֲבָדִים צִעִיר הָאֲחֵרָה, מִזֶּה נִלְמַד מִלְחָמָה בִּיכִסֶּם, עַד שֶׁנִּצְלוּ הָרוֹמָאִים וַעֲבָדוּ שְׁלֹם בְּיָנִיכָם (קִלְעָר').
(כֶּה) וְסֵר הָעֵרֹב: עֵיין לַמַּעֲלָה פֶסוּק ז'. הַחֵל: עֵיין בְּרֵאשִׁית ל"א ז' וְשִׁעִיהֶם ל' י'.

ט

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה בֹּא אֶל-פְּרָעֹה
 וּדְבַרְתָּ אֵלָיו כֹּה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים
 שְׁלַח אֶת-עַמִּי וַיַּעֲבֹדֵנִי: (ב) כִּי אִם-מֵאֵן אַתָּה
 לְשַׁלַּח וְעוֹדָה מִחֲזִיק בָּם: (ג) הִנֵּה יְרֵי-יְהוָה
 הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים
 בַּגְּמָלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דָּבָר כֶּבֶד מְאֹד:
 (ד) וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֶה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֶה
 מִצְרַיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל-לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר:
 (ה) וַיֵּשֶׁם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה
 הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ: (ו) וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת-הַדָּבָר
 הַזֶּה מִמַּחֲרֹת וַיָּמָת כָּל מִקְנֶה מִצְרַיִם וּמִמִּקְנֶה
 בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לֹא-מָת אֶחָד: (ז) וַיִּשְׁלַח פְּרָעֹה
 וְהִנֵּה לֹא-מָת מִמִּקְנֶה יִשְׂרָאֵל עַד-אֶחָד
 וַיִּכְבֹּד לֵב פְּרָעֹה וְלֹא שְׁלַח אֶת-הָעָם: פ
 (ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה וְאַל-אַהֲרֹן קָחוּ

IX

(1) Indi il Signore disse a Mosè: Va da Faraone, e digli: Dice così il Signore, Iddio degli Ebrei: Lascia andare il mio popolo a prestarmi culto. (2) Chè se tu ricusi di lasciarli andare, e seguiti a ritenerli; (3) Ecco, la mano del Signore sarà nei tuoi animali [cioè colpirà i tuoi animali], che sono in campagna, nei cavalli, negli asini, nei cammelli, nei buoi, e nel bestiame minuto; (vi sarà cioè) una mortalità grave oltremodo. (4) Ed il Signore farà distinzione tra il bestiame degl'Israeliti e quello degli Egizi, e nulla perirà di quanto appartiene ai figli d'Israel. (5) Il Signore fissò un tempo, con dire: Domani il Signore effettuerà questa cosa nel paese. (6) Ed il Signore esegui questa cosa nel giorno seguente, e morirono tutti gli animali degli Egizi, e di quelli degl'Israeliti non morì alcuno. (7) Faraone mandò, e trovò che alcuno non era perito degli animali degl'Israeliti; e (tuttavia) il cuore di Faraone si ostinò, ed egli non lasciò andare il popolo. (8)

(ג) הנה יד ה' הויה: נמכת הדבר ונמכת נכורות שהיה בהן נמלת נשמה לא עשו משה ואהרן שום פעולה לסימן, לא הרמח המטה ולא דבר אחר, אך ייחסו הסעשה אל ה' לבדו (הנה יד ה' היה כמזות הלילה אזי יונא בתוך מזרים). הויה: ביטוי משרש היה, ומלאכו היה, ולא אמרו היה שלא יתחלק עם מה שהוא שם דבר, כמו היה על היה תנא (יחזקאל ז' כ"ו). דבר כבוד מאד: אייכהארן אמר כי רבו השרצים (וכנים וערוב) גרמו הדבר כי בני השרצים מתפזרים בארץ וטפלים עם הטל על למח השדה, והנהמות באכלן את הירק חולות ומותות, והוא אמר ג"כ כי מקנה ישראל לא מת, מפני שישראל היו רועי הארץ חיימי קדם, והיו בקיאים בדרכי רפואות בהמות; ואני לא אכחיש היות בזה חלק טבעי, אלא שנתלה עמו חלק קסי יונא מחכמו של עולם; והנה רבו הכנים והערוב ושלא נתפשט הערוב בארץ גושן, היה דרך כס, והוא ענמו אולי היה סבה שלא מת מקנה ישראל. (ח) פירח בבשן:

לָכֶם מִלֹּא חֲפָנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וְזִרְקוֹ מִשֵּׁה
הַשְּׁמִימָה לְעֵינֵי פֶרְעָה: ^(א) וְהָיָה לְאַבְקָא עַל
כָּל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וְהָיָה עַל-הָאָדָם וְעַל-
הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֶּרֶחַ אֲבַעְבָּעַת בְּכָל-אֶרֶץ
מִצְרַיִם: ^(ב) וַיִּקְחוּ אֶת-פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעֲמְדוּ
לִפְנֵי פֶרְעָה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשְּׁמִימָה וַיְהִי
שְׁחִין אֲבַעְבָּעַת פֶּרֶחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: ^(א)
וּלֹא-יָכְלוּ הַחֲרָטָמִים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי
הַשְּׁחִין כִּי-הָיָה הַשְּׁחִין בַּחֲרָטָמָם וּבְכָל-
מִצְרַיִם: ^(ב) וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת-לֵב פֶּרְעָה
וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל-
מֹשֶׁה: ^(ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה הִשְׁכֵּם
בִּבְקָר וְהִתִּיצֵב לִפְנֵי פֶרְעָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
כֹּה-אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלַח אֶת-עַמִּי

ר"ס פירש אפר דק שמתכסה ברוח, אך מפני שסמכו לכבשן נראה יותר שהוא
המתכסה ועולה בעשן וכדצק בכבשן, והוא כמו שכתבו לתרגם: fuligin. וזרקו משה
השמימה: לא שזה יהיה סבה לשחין אלא שגריך לעשות פעולה מה קודם הייתה
הנפלאות, למען יודע כי ברטון האל אשר שלח את הכניא העושה הפעולה ההיא,
כהיה הנכס, והוא כמו הרמת המטה והדבור אל הסלע וכיוצא באלה; ואולי נחר בסיון
הזה בפרט, כדעת דון יצחק, כדי שיהיה לאות שכל אור מזה יפסד ויהיה חס ושורף.

Indi il Signore disse a Mosè e ad Aronne: Pigliate pieni i vostri pugni di fuliggine di fornace, e Mosè la sparga per aria in presenza di Faraone. (9) Ed essa diverrà una polvere (che cadrà) su tutto il paese d'Egitto, la quale produrrà sugli uomini, e sugli animali, in tutto il paese d'Egitto, ulcere, pustule, pullulanti. (10) Ed essi pigliarono la fuliggine di fornace, e presentatisi a Faraone, Mosè la sparse per aria; e (tosto) ulcere, pustule, pullularono negli uomini e negli animali. (11) I maghi non poterono restare davanti a Mosè, a cagione delle ulcere; perocchè le ulcere erano nei maghi ed in tutti gli Egizi. (12) Ma il Signore rese forte [ostinato] il cuore di Faraone, e questi non diede loro ascolto; come il Signore aveva predetto a Mosè. (13) Indi il signore disse a Mosè: Alzato domattina, presentati a Faraone, e digli: Dice così il Signore, Dio degli Ebrei: Lascia andare il mio popolo

ומעלה שחין. ודרכו משה: מן השחין ואילך עשה הפימנים האלה (נטיית המטה וכיוצא) משה ולא אחריו, אולי לכבוד המכות האלה, שהיה נכון סולי ומימה לבני אדם, או כריחת מזוכתיסה. (א) ודירה לאבק: ד"ח והפלה, כאלו הפיח ההוא יתהפך לאבק ויתפזר בכל ארץ מצרים ונכסלו על האדם ועל הבהמה יתהפך לשחין וגו' (קלער' וראו'). שדכן: מין נגעים כמו נאיוב (ב' ז') בשחין רע מחץ רגלו ועד קדקדו, ולדעת ר"י גורח המלה לשון חמימות, כמו בלשון משנה שנה שמוכה; ואפשר שנקראו הנגעים (ulcera) ע"ש החמימות, אך לא שיהיה ענין שחין inflammatio כדעת קלער' ורמב"ם ראז' ו"ה; והם משנו כי כוחת הכתוב שהשחין שהוא החמימות הפריח אנעבות, ואין הדבר כן, אלא (כמו שהשכיל להטעים ב"הט) פרח הוא תאר לשחין, וכמו שפירש א"ח שחין אנעבות פורח נאדם ונבשמה; ופירוש שחין פורח כמו גרעת פורחת (ויקרא י"ג ח"ב כ"ז) שהיא נמחת בלא סבה חילונית, או שהיא חחרת ונמחת, וקשה להרפא. אבעבעות: הוא פירוש לשחין, ושרשו נוע, או נבע, שכן כמו מנע שילאה מהן לימה, ואייכהרן אחר שכן אנעבות הדבר (vomicae pe-stilentiales), ושכן ענין טעני החנוי במלרים; ופה השיב ראז' כי השחין הכוזב כאן לא היה חמית, שאם היה חמית לא היה משה נמנע מלהזכירו; ועוד ראיה מזה שאמר עשה לפרעה (למטה פסוק ט"ו) כי עשה שלחתי את ידי וגו', משמע שלא שלח בזה ב' דבר. (יא) לא יכלו הרדטומים לעמוד לפני משה: כראה שהרדטומים גם כאלה היו עושים שום פעולה בלהטיהם, כמו בדבר ובערונו, היו חמיר לפני משה כשהיה הדבר עם פרעה, כדי לבדוק. דבריו ומעשיו ולהטיל בהן ספק, ותמה בשחין לא יכלו

וַיַּעֲבֹדֵנִי: (יד) כִּי בַּפֶּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ
 אֶת-כָּל-מִגְפָּתִי אֶל-לִבְךָ וּבַעֲבֹדְךָ וּבַעֲמֹךָ
 בַּעֲבוּר תִּדְעַה כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל-הָאָרֶץ:
 (טו) כִּי עָתָה שִׁלַּחְתִּי אֶת-יָדִי וְאֵךְ אוֹתְךָ וְאֶת-
 עֶמְךָ בְּדָכָר וּתִפְחָד מִן-הָאָרֶץ: (טז) וְאוֹלָם
 בַּעֲבוּר זֹאת הָעֲמֻדָּתִיךָ בַּעֲבוּר הִרְאֵתְךָ אֶת-
 כְּחִי וּלְמַעַן סִפֵּר שְׁמִי בְּכָל-הָאָרֶץ: ^{שביעי}
 (יז) עוֹדָה מִסְתוֹלָל בַּעֲמִי לְבַלְתִּי שִׁלַּחְסִי:
 (יח) הִנְנִי מִמְטִיר כֶּעָת מָחָר בָּרָד כָּבֵד מְאֹד
 אֲשֶׁר לֹא-הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמֶן-הַיּוֹם
 הַזֶּה וְעַד-עָתָה: (יט) וְעָתָה שִׁלַּח הָעוֹ אֶת-
 מִקְנֶךָ וְאֶת כָּל-אֲשֶׁר לָךְ בַּשָּׂדֶה כָּל-הָאָדָם
 וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר-יִמְצָא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֶף

לעמוד, כי כנעה המכה גנוסס (דון יצחק). (יד) את כל מגפותי: הוא הצרד, ולהיותו משמית התנזרה, ומניח הרעב, הוא קשה מכל המכות וכן ככללות זו; חזרת כוחת ר"ש שכתב נזרת שקולה כנגד כל המכות, וכן הוא הנוסח בדפוס לסבולא ובהדגה ספרים כ"י, וכן דעת נעל ספר הזכרון, לא מכת נזרות, שאין לה ענין כאן, ועיין רא"ס. אל לבך: לא אמר כך כמו שאמר ובעבדך ובעמך, כי מכת נזרת איכנה נרגשת למלך, כי לא יחסר לחמו, אבל היא כונעת אל לבו, כי יגר לו נזרת עמו (תלמידו מה"רס עהרענריך). (טו) כי עתה שלחתי: מן הראוי היה שאעשה כן, על דרך דבר ידברו בראשונה לאחר שאלו יאכלו באל (שחאל ב' כ' י"ח), אכול תאכלו אותה נקדש (ויקרא

a prestarmi culto. (14) Imperocchè questa volta io sono per mandare tutt' i miei flagelli al tuo cuore, e ne' tuoi servi e nel tuo popolo; affinchè tu conosca che non havvi pari a me in tutta la terra. (15) Già a quest' ora avrei stesa la mia mano, e percosso te ed il popolo tuo colla peste, e saresti scomparso dalla terra. (16) Ma egli è perciò che ti lasciai sussistere, ad oggetto (cioè) di farti vedere la mia potenza, e perchè il mio nome venga celebrato per tutta la terra. (17) Tu dunque ti mostri ancora altiero contro il mio popolo, non volendo (cedere di) lasciarli andare? (18) Ecco ch' io domani a quest' ora fo piovere una grandine grave oltremodo, simile alla quale non vi fu in Egitto, dal dì che fu fondato sino ad ora. (19) Or dunque manda e fa ricovrare il tuo bestiame, e quanto hai in campagna. Tutti gli uomini e gli animali, che si troveranno

י' י"ח, וע' פירושי ב'שעיה ב' ט' וחזקאל כ' כ"ה. (יח) מסחולל: מתרוסס ומתנאה, ל' סולו לרובנ בערבות, סלסלה ותרומח, וכן מהלה (רד"ק שרש סלל) שמגיבים הדרכים כדי לַיִשְׁרָאֵל (לא ע"ג שמרימים מהם האכזבים והמכשולים, כדעת ר"דק), אלא שעדיין יקשה שהיה ראוי לחור מסחולל על עמי לא נעמי; לפיכך כ"ל כי המלה הזאת כוללת ג"כ ענין אחר הנמשך מן הנאום, והוא הזדון ורוע המעללים והקושי עם השפלים (tyrannus), ובתרגום אנקלוס את כביש ליה לעמי. והמקרא הזה הוא בל' תנאי, אם ענה מסחולל, או באדם האומר א"כ עדיין עומד אחת בדעתך? (יח) הוֹסֵדָה: כאשר הלגון הזה נתחלת יישוב ארץ מצרים, כי היאור שוטף אותה בכל שנה, ולא היתה ראויה ליישוב עד שיסדוה במלאכות מיוחדות לכך; וכיוצא בזה בארץ כשדים שהיתה מכוסה בשי פרת כאשר עליה אשור יסדה (ישעיה כ"ג י"ג, וע' שם פירושי), וכיוצא בזה עיר ויכניאזה על ימים יסדה, ועד היום הדרכים אשר על שפת הים נקראים בעיר ההיא fundamenta שענינו יסודות. הוֹסֵדָה: אם היה מקור (ואז היתה הס"א ראויה למפיק) הי"לל למן יום, לא למן היום; עכשיו נריך שיהיה זמן עבר, והנה בזהו זמן עבר, אם היה בזמן כפעל, היה משפטו נוסדה, ואם התפעל הַתִּסְדָּה, והס"חך דגושה, ואם אפעל הַסֵּדָה; עכשיו אינו אלא בזמן הַנִּפְעַל והוא אצו של בזמן כפעל ובנו של הַתִּפְעִיל, אשר חזינו במקרא הַתִּפְקִדוֹ (שופטים כ' ט"ו). והנה אין ספק כי בעלי המסורת טעו במה שמנו מלה זו בכלל י"ח חלין דלא מפיקין ה"א בסוף חיבוא, לומר שראויות למפיק ואין בהן מפיק; ומ"מ הנה זו ראיה על נקיון כפייהם, שלא שלחו ידם להגיה מספרה ולהוסיף המפיק שלדעתם היה ראוי להיות בתיבות הללו. (יח) הש':

הַבֵּיתָה וַיֵּרֶד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וּמָתוּ: (כ) הִירָא
 אֶת־דָּבָר יְהוָה מַעֲבָדִי פָרַעַה הֵנִים אֶת־
 עַבְדּוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבְּתִים: (כא) וְאִשָּׁר
 לֹא־שָׁם לָבוּ אֶל־דָּבָר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עַבְדּוֹ
 וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַשָּׂדֶה: פ (כב) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָטָה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם
 וַיְהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־
 הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֹשֵׁב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (כג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מִטָּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיְהוֹה
 נָתַן קָלָת וּבָרָד וַתִּהְלֶךְ־אִשׁ אֶרֶצָה וַיִּמָּטֵר
 יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם: (כד) וַיְהִי בָרָד
 וַאֲשׁ מִתְּלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אִשָּׁר
 לֹא־הָיָה כְּמֵהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה
 לְגֹוִי: (כה) וַיֵּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶת

נח משרש עוז, בנין הכעיל, וענינו חכיסה לחקום נשאר, וכן יושני הגנים העיון (ישעיה
 י' ל"א), העיון בני נכיון (ירמיה ו' א'). והנה דבר זה הוא שיתן ענה לפרעה איך
 יכלל מן המכה, ואם היו כל המזגים יראים את דבר ה' היו כלם ניגולים, והשיב
 הר"חנן כי עיקר המכה היה להשחית יגול האדמה, ולא להמית האדם והבהמה, על כן
 יורה חטאים בדרך להגילם מן הנדר, ותלמיד יוסף ירא משיב כי לא היה אפשר שתפגש
 האזהרה הזאת בכל ארץ מצרים, מאחר שהנדר היה עתיד לנא ביום המחרת, ובאמת

in campagna, e non si saranno ritirati in casa, saranno colpiti dalla grandine, e morranno. (20) Chi fra i servi di Faraone temette della parola del Signore, fece fuggire [cioè ritirò prontamente] i propri servi ed animali nelle case. (21) Chi poi non pose mente alla parola del Signore, abbandonò i propri servi ed animali in campagna. (22) Ed il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio verso il cielo, e sia grandine in tutto il paese d'Egitto, sugli uomini, sugli animali, e su tutta l'erba del campo, nella terra d'Egitto. (23) E Mosè stese la sua verga verso il cielo; ed il Signore mandò tuoni e grandine, e fuoco scorreva verso la terra; il Signore cioè fece piovere gragnuola sul paese d'Egitto. (24) Era grandine, ed un fuoco appreso in sé stesso [cioè da nulla alimentato] era in mezzo alla grandine; la quale era grave oltremodo, pari alla quale non vi fu in tutta la terra d'Egitto, da quando è divenuto un paese abitato. (25) La gragnuola uccise in tutto il paese d'Egitto

כראה שלא נודעה האזהרה אלא לעבדי פרעה שהיו אכלו ושחצו דברי משה, כי כן כתוב הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הנים וגו', אך שאר המזרים לא ידעו מזה מאומה; וא"כ תשובת הרמ"ן בלתי מספקת, וגם דברי רמב"ם (נחמדת שלמה דף ק"ו). המוצאים בפרוש י"ט אינם מספיקים, מאחר שלא היתה האזהרה ידועה לרוב המזרים. הן יתקן כתב כי הפסוק הזה איכנו דברי ה', אבל משה כדי להחניף את הרשעים נתן לפרעה הענה הזאת כאלה האוהב אותה. ואני אומר שאין כאן שום אזהרה או ענה, כי כשאמר להם הכני מחטיר כעת חסר ברך כבד מאד אשר לא היה כמוהו, אין ספק כי עבדי פרעה השומעים דבריו, אם היו מאמינים שיש ממש בדברי משה היו מחזירים להנים את מקניהם ואת עבדיהם היתה בלי שזכירם משה על זה, וה' שדע כי קנת מעבדי פרעה היו מאמינים במשה (וזהו אותם שאמרו אח"כ י' ז') הטרם תדע כי אזהרה מזרים הקדים ואמר לפרעה הרשות בידך להכלל במקלת מן המכה הזאת, כי לכך אני אומר אלך שמהיה המכה חסר ולא היום ואחמם לכך גור ה' שמהיה המכה חסר ולא היום, כדי שיהיה הפרש בין הירא את דבר ה' והכלתי ירא, למען יתרגם בלב ישראל הכפרה הנה, וגם המזרים כשיספרו המאורעות שהיו בשנה ההיא יזכירו כי הירא את דבר ה', מקנהו ואנשיו ניגלו מן הנדר. (בב) נטח את ירך: במטק (רא"נע). (בג) וַתִּהְיֶה אֵשׁ אֶרֶץ: נרקס ומי גדי (fulmina), וכקוד תהליך זר, וכמוהו ולשונם תהליך נאר (מהלים ע"ג ט'), ומשפטו תהליך או תהליך, או תהליך או תהליך. (בר) ואש מתלקחת: וכן ביהזקאל (א' ד') עין גדול ואש מתלקחת.

כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאֲדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־
 עֹשֵׁב הַשָּׂדֶה הַבֶּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה
 שֹׁבֵר: (כו) רַק בָּאָרֶץ גִּשֵּׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֹא הָיָה בָרָד: (כז) וַיִּשְׁלַח פָּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה
 וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הִטָּאתִי הַפַּעַם יְהוָה
 הַצִּדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הָרָשָׁעִים: (כח) הֶעֱתִירוּ אֶל־
 יְהוָה וְרַב מִהֵי־ת קִלְתִּי אֱלֹהִים וּבָרָד וְאִשְׁלַחַה
 אֶתְכֶם וְלֹא תִסָּפֹן לַעֲמֹד: (כט) וַיֹּאמֶר אֵלָיו
 מֹשֶׁה כִּצַּאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרַיִם אֶת־כַּפִּי אֶל־
 יְהוָה הַקְּלוֹת יַחְדָּלוֹן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־עוֹד
 לְמַעַן תֵּדַע כִּי לִיהוָה הָאָרֶץ: (ל) וְאַתָּה
 וְעַבְדֶּיךָ יִדְּעִתִּי כִּי טָרָם תִּירָאוֹן מִפְּנֵי יְהוָה
 אֱלֹהִים: (לא) וְהַפְּשַׁתָּהּ וְהַשְׁעַרְתָּה נִבְתָּה כִּי
 הַשְׁעַרְתָּה אֲבִיב וְהַפְּשַׁתָּה גְבָעֹל: (לב) וְהַחֲטָה
 וְהַכְסִּמְתָּ לֹא נָכוֹ כִּי אֲפִילָת הִנֵּה: מַפְסָר

ופירש רנ"הו ל' אחזה, שיהא נאחזת בעלמה ואינה נרמזה להאחז בדבר אחר כמו
 אז שלנו, והוא נכון, והוא מפרש בגד העעמים ואז מתלקחת בתוך הכרד, בתוך
 הכרד היה אז מתלקחת, ואפשר נ"כ לפרש על פי העעמים ואז היתה דולקת מאלים
 בתוך הכרד. ועיין פליניאוס (Lib. II. Cap. 49.) וסענעקא (Nat. quest. lib. 5.)

quanto vi era in campagna, uomini ed animali; essa percosse eziandio tutta l'erba dei campi, e tutti gli alberi dei campi spezzò. (26) Soltanto nel paese di Goscen, dov'erano i figli d'Israel, non vi fu gragnuola. (27) Faraone, mandati a chiamare Mosè ed Aronne, disse loro: Ho peccato, (lo vedo) finalmente. Il Signore è quegli che ha ragione, ed io ed il mio popolo siamo i colpevoli. (28) Pregate al Signore, e cessino i tuoni di Dio e la grandine; ed io vi lascerò andare, nè sarete più oltre trattieneuti. (29) E Mosè gli disse: Quand'io sarò uscito della città, stenderò le palme verso il Signore, (e tosto) i tuoni cesseranno, e la grandine non sarà più; in guisa che tu conosca ch'ella è del Signore la terra. (30) Tu però e i servi tuoi, so che tuttavia non temerete di Dio Signore. (31) Frattanto il lino e l'orzo furono percossi; perocchè l'orzo era quasi maturo, ed il lino era in gambo. (32) Il frumento poi e la spelta non furono percossi, poichè sono (più) tardivi.

cap. 13 (קלער). מאז היתה לגוי: עיין נה"ע תק"ס ע' 174. (כו) חטאתי
 הפעם: לא חטא בפעם הזאת יותר מאשר פעמים, אלא פירוש הפעם כמו זאת
 הפעם ענש מענשי ובשר מנשרי, והטעם לסוף רואה אני שחטאתי. ואני ועמי
 תרשעים: גם העם חטאו, כי פרעה מחללה כתיב עמהם, ואמר אל עמו הנה עם
 בני ישראל וכו', ואם לא היו רשעים היו משתדלים להסיר חמתו מהשמים, והם לא
 אמרו לו דבר, אך מיד הסכימו עמו ושימו (לא ושם פרעה) עליו שרי מסיס וכו'.
 והנה ראינו כי המלכות עם כל חולשתו לא עשו מה שזוה אמת פרעה והוא לא ענה
 אמת וק"ו העם כלו היה יכול לבטל גזרותיו או למתק אמת. (כח) ורב: פעל
 עבר מהפך לעתיד, והכוונה ויהיה די, כלומר ישנות. (כט) כחטאתי את העדר:
 אולי לא היה הנדר צעיר אלא נשדה, ולפיכך יכלו שליחי פרעה ללכת לקרוא למשה
 ולאמר, על כן אחר כחטאתי את העיר (מו"ר יצחק פארוה). כי כן היה דרכם
 להסתכל בדבר אשר עליו יתפללו, ע"ד ויעתר יצחק לה' לכבד אשתו. (ל) כי טרם
 תיראון: עדיין לא תיראו, ע' ר"ג, והרא"נ כח כי ר"ג פירש טרם כמו לא,
 ואולי טעות סופר הוא כי אמנם נשיטה האחרת (ביאור קצר לספר שמות) ייחס הפירוש
 הזה לא לר"ג כי אם לר' יהודה המדקדק הספרדי (לא) גבעל: מל' גבע, והוא
 הנקרא בפרקים calix בן דעת גי', והביא ראיה מרבנו עובדיה ברטנורא שפירש
 (פרה פ"א משנה ז') גבעלים שלא גמלו, כל שהפיר מוכח בתוך כיסו קדש שיפתח,
 וכן דעת ר' פרוחן (גבעל, פרש שלא הוילא הכ' שלו), וכן דעת ר' יונה ור' יהודה

(ל) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעַם פְּרַעֲהַ אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ
 בָּפִיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקְּלוֹת וַהֲבָרַד וּמָטָר
 לֹא־נָתַךְ אֶרְצָה: (מ) וַיֵּרָא פְּרַעֲהַ כִּי־חָלַל
 הַמָּטָר וַהֲבָרַד וַהֲקָלַת וַיִּסֵּף לַחֲטֹא' וַיִּכְבַּד
 לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו: (נ) וַיַּחֲזֹק לֵב פְּרַעֲהַ וּלֹא
 שָׁלַח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
 בְּיַד־מֹשֶׁה:

טו (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־
 פְּרַעֲהַ כִּי־אֲנִי הַכְּבַדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב
 עַבְדָּיו לִמְעַן שְׂתִי אֶתְתִּי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ: (ב)
 וּלְמַעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֶת־אֲשֶׁר
 הִתְעַלְלָתִי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֶתְתִּי אֲשֶׁר־שָׂמַתִּי
 בָּם וַיִּדְעָתָם כִּי־אֲנִי יְהוָה: (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה
 וַאֲהֶרֶן אֶל־פְּרַעֲהַ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר
 יְהוָה אֱלֹהֵי הָעֶבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנֶּת לָעֲנַת

(33) Mosè uscì dappresso a Faraone al di fuori della città, e stese le sue palme verso il Signore; e (losto) cessarono i tuoni e la grandine, e pioggia non colò a terra. (34) E Faraone, visto ch'era cessata la pioggia, e la grandine e i tuoni, seguitò a peccare, e rese ostinato il proprio cuore, egli, come pure i suoi servi. (35) Fattosi forte il cuore di Faraone, egli non lasciò andare i figli d'Israel, come il Signore aveva predetto per mezzo di Mosè.

בן קריש נספריהם הערביים כ"י. (לג) לא נתך: ענין יניקה וירידת המשקה (והוא כמו נכך) כמו עד נתך מים עליהם (ע"כ כ"א י'), והכוונה לא ירד אפילו מעט, כי אחנם עם הנדר היה ג"כ חטא, כמו שהוא חומר אחר זה כי חדל החטא.

X

(1) Indi il Signore disse a Mosè: Va da Faraone; perchè io ho reso ostinato il suo cuore e quello de' suoi servi, ad oggetto di effettuare in mezzo ad essi questi miei prodigj. (2) Ed affinchè voi abbiate a narrare ai vostri figli e nipoti come mi trastullai con gli Egizi, ed i prodigj che ho eseguiti in essi; e conosciate ch'io sono il Signore. (3) Mosè ed Aronne, recatisi a Faraone, gli dissero: Dice così il Signore, Dio degli Ebrei: Sino a quando ricusi di cedere innanzi a me? Lascia

(א) בא אל פרתה, כי עוד נמכות אחרות אני רוצה להכות את מצרים, כי נעבור זה הכדתי את לבו. (ב) התעללתי במצרים: כמו כי התעללתי בני (שמות כ"ב כ"ט) והתעללו בה כל הלילה (אופטים י"ט כ"ה), הלא כאשר התעלל בהם (ע"א י' י') והקרוני והתעללו בני (עס ל"א ד'), והתעללו בני (ד"ה א' י' ד') כן יתנו אחתי בידם והתעללו בני (ירמיה ל"א י"ט) כל אלה עם ב"ת אחריהם כמו זה, וכלם ענינם היוק מחובר לבזיון; אך התעלול מנאנוהו בלא ב"ת אחריו וענינו פעולה, להתעלול עלילות ברשע (תהלים ק"ח ד'); וכ"ל כי התעלל בפלוגי עיקר הוראתו פעל כפלו בפלוגי, כלומר לרעתו של פלוגי (כמו שהיא פעמים הרבה הוראת הב"ת), והתחפז מורה על זה, כמו התהלך הלך לכאן ולכאן כפי חפזו, לא מהלך אחד קבוע; וחרטום התעלל בפלוגי בלעז malmenare. (ג) לעצות: כמו להענות, כפעל, וענינו להכנע, לי עובי

מִפְּנֵי שֶׁלַח עָמִי וַיַּעֲבֹדְנִי: (ה) כִּי אִם־מָאֵן אֶתָּה
לְשַׁלַּח אֶת־עָמִי הַנִּגְלִי מִבֵּיא מִחֵר אֲרֻכָּה
בְּגִבְלֶיךָ: (ו) וְכִסֶּה אֶת־עֵינַי הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל
לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל אֶת־יֵתֶר הַפִּלֻטָּה
הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַכֹּרֶד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ
הַצִּמַּח לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה: (ז) וּמָלְאוּ בְּתִיךָ וּבְתֵי
כָל־עֲבָדֶיךָ וּבְתֵי כָל־מִצְרִיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ
אֲבֹתֶיךָ וְאִבּוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הַיּוֹתֵם עַל־
הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֹּן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרָעָה:
(ח) וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרָעָה אֵלָיו עַד־מָתִי יִהְיֶה
זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שֶׁלַח אֶת־הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַטֶּרֶם תֵּלַע כִּי אָבְדָה
מִצְרַיִם: (ט) וַיּוֹשֵׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־
פְּרָעָה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לָכוּ עֲבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מִי וּמִי הַהִלָּכִים: (י) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
בְּנִעְרִינוּ וּבִזְקֻנֵּינוּ נִלְךָ בְּבָנֵינוּ וּבְכִנּוּתֵנוּ
בְּצֹאנֵנוּ וּבְבִקְרָנֵנוּ נִלְךָ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ:
(יא) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהִי בֶן יְהוָה עִמָּכֶם כְּאֲשֶׁר

ch' il mio popolo vada a prestarmi culto. (4) Perocchè se tu ricusi di lasciar andare il mio popolo, ecco ch' io fo venire domani le locuste nel tuo territorio. (5) Esse copriranno la vista della terra, in guisa che la terra non si potrà vedere; e mangeranno gli scarsi avanzi che vi rimasero dopo la gragnuola, e spoglieranno tutti gli alberi che vi vanno germogliando dalla campagna. (6) Le tue case, le case di tutt' i tuoi servi, e le case di tutti gli Egizi, ne saran piene: cosa che non videro i tuoi padri, nè i tuoi avi, da quando esistettero sulla terra sino a quest' oggi. — Indi, voltatosi, uscì da Faraone. (7) Ma i servi di Faraone gli dissero: Sino a quando deve costui esserci d'intoppo [cagionarci dei danni]? Lascia che quella gente vada a prestar culto al Signore suo Dio. Non comprendi tu ancora che (altrimenti) l' Egitto è perduto? (8) Allora Mosè ed Aronne furono fatti tornare a Faraone, il quale disse loro: Andate a prestar culto al Signore vostro Dio. (Ma) chi sono quelli che hanno d'andare? (9) E Mosè disse: Andremo coi nostri giovani e coi nostri vecchi; coi nostri figli, colle nostre figlie, col nostro minuto e grosso bestiame andremo: conciossiachè abbiamo a celebrare una festa al Signore. (10) Ma quegli disse loro: Così il Signore v'ajuti, come io vi lascerò andare insieme alla vostra figliuolanza! Pensate

ועבדה, וכמו כגש והוא נענה (ישעיה כ"ג ז'), ע' שם פירושי; ואולי ג"כ הקריאה לענות בדבני הקל, כמו אני עניתי מאד (תהלים קי"ו י'), ומהעונם לא יענה (ישעיה ל"א ד'). (ד) ארבה: מכה זו אינה מזויה במזרים אלא לעתים רחוקות. ואיכהארן. אחר כי להיות שהארבה נוסע בסדר כאנשי נזל, התלוץ לפניו והמאסף אחריו, משם ראה התלוץ והבין כי מאד יצא הארבה; ופה השיב ראז' כי לא יתכן שמה לבדו בכל מזרים ראה זה, ושאר המזרים לא ראו, שאם ראו היו מזינים שאין כאן מעשה נסים. בנבולך: עיין למעלה ז' כ"ז. (ה) יתר הפלטה: כל הפלטה אינה אלא מעט. (ו) ויושב את משה: עיין ב"ה תק"כ עמוד 178. (ז) כי רעה נגד פניכם: ע"ד כי טוב נגד חסידך (תהלים כ"ג י"א) כלומר ראו כי רעה תבוא אליכם, שאם תעמדו דעתכם לבקש לילך כולכם, לא סוף דבר שלא אשלח אתכם, אלא שאעניש אתכם בחמה, כי אז אדע בנידור שהיתה כוונתכם לברוח ולהתל צי (וכן נראה דעת

אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְכֶם רְאוּ כִי רָעָה נִגְדָה
פְּנִיכֶם: (יא) לֹא כֵן לָכוּ נָא הַגְּבֵרִים וְעַבְדְּךָ
אֶת־יְהוָה כִּי אַתָּה אַתָּם מִבְּקָשִׁים וַיִּגְרֹשׁ
אַתָּם מֵאֶת פְּנֵי פְרַעְה: ס שְׁנֵי (יב) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נִטָּה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּאַרְבָּה וַיַּעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּאכַל אֶת־
כָּל־עֵשֶׂב הָאֶרֶץ אֶת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבְּרָד:
(יג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטְּהוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיְהִי וְהִגַּד רֹוח־קָדִים בְּאֶרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא
וְכָל־הַלֵּילָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נִשָּׂא
אֶת־הָאַרְבֶּה: (יד) וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכָל גִּבּוֹל מִצְרַיִם כְּבֹד מְאֹד
לִפְנֵי לֹא־הָיָה בֶן אַרְבֶּה כְּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא
יְהִי־בֶן: (טו) וַיִּכֹּס אֶת־עֵין כָּל־הָאֶרֶץ וַתַּחֲשֹׁךְ
הָאֶרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאֶרֶץ וְאֵת כָּל־
פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבְּרָד וְלֹא־נֹתֵר כָּל־
יֵרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם:
(טז) וַיִּמָּהַר פְּרַעְה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר

che qualche male vi sovrasta. (11) Non così; ma andate (soltanto) gli uomini [i maschi adulti], e prestate culto al Signore, perocchè ella è questa la cosa che voi cercate. — E gli scacciò dal cospetto di Faraone. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio sul paese d'Egitto, per (chè vengano) le locuste, ed assalgano il paese d'Egitto, e mangino tutta l'erba della terra, tutto quello che la grandine ha lasciato avanzare. (13) E Mosè stese la sua verga sul paese d'Egitto, ed il Signore fece venire nel paese un vento orientale tutto quel giorno e tutta la notte; e quando fu la mattina (seguinte) il vento orientale avea portate le locuste. (14) Le locuste assalirono tutto il paese d'Egitto, e posarono su tutto il territorio d'Egitto. Erano numerose oltremodo; prima d'allora non vi fu tal quantità di locuste, nè dopò vi sarà l'eguale. (15) Coprirono la vista di tutto il paese, sicchè il paese rimase ottenebrato, e divorarono tutta l'erba della terra, e tutt'i frutti degli alberi, che la grandine avea lasciati avanzare; e non rimase alcun che di verde negli alberi, nè negli erbaggi della campagna, in tutta la terra d'Egitto. (16) Faraone si affrettò a chiamare Mosè ed Aronne, e disse: Peccai contro il Signore

רא"ב. (יג) רוח קדים: אם היתה רוח מזרחית נא הארבה מארץ ערב, אם כן הארבה מזרע יתר בארץ כוש, ולפי זה היה לריך שיהיה הרוח רוח תימן; ודעת בנאשר בתרגום אלכסנדר כי רוח קדים זה היה רוח תימן; וראו' לומר כי אולי היתה רוח מזרחית דרומית, והבא סיוע מחזור ע"כ יסע קדים בשמים ויבא בעצו תימן, שהרוח שהביא השליך בקרא קדים וגם תימן, כי הים מזרחית דרומית, ואין לומר כי קדים מאר לרוח עזה מאיזה נד שתבוא, כי למטה מפורש כי רוח ים היה הפך הרוח הזה, ולפיכך אין לדחוק ולומר שגא הארבה מארץ כוש, כי לא יבצר מכ' להביאו מארץ ערב. (יד) לפננו וגו' וארדנו וגו': דרך מליצה והפלה, וכן ביחל ב' ב' (קלער' וראו'); והיה אפשר לומר שהכוונה לא היה כמוהו במזרים (יח"ק), ואע"פ כן רחוק הוא שימוש הכתוב לדבר כאן על העמיד ולהודיע שלא יהיה כמוהו עוד לעולם. (טז) ותחשך הארץ: כינול בזה ראה Forskal במזרים בשנת 1761, ח"ל Dum agmine facto

חָטַאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְכֶם: ^(ח) וְעַתָּה שְׂאֵא
נָא חָטַאתִי אֲךָ הַפֵּעַם וְהַעֲתִירוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְיִסַּר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמּוֹת הַזֶּה:
^(יח) וַיֵּצֵא מֵעַם פָּרְעֹה וַיַּעֲתֹר אֶל־יְהוָה: ^(יט)
וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחִים חֲזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת
הָאֲרֶבֶה וַיִּתְקַעְהוּ יָמָה סוּף לֹא נִשְׂאֵל אֲרֶבֶה
אַחֵר בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם: ^(כ) וַיַּחֲזֹק יְהוָה אֶת־
לֵב פָּרְעֹה וְלֹא שָׁלַח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ
^(כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נִטָּה יָדְךָ עַל־
הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּמָּשׁ
חֹשֶׁךְ: ^(כב) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיְהִי
חֹשֶׁךְ־אֲפֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים:
^(כג) לֹא־דָאֹ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ
מִתַּחַתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה
אֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם: ^(כד) וַיִּקְרָא פָּרְעֹה אֶל־
מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם
וּבְקִרְכֶם יֵצֵג גַּם־טַפְכֶם יֵלֶךְ עִמָּכֶם: ^(כה) וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה גַם־אֶתָּה תֵתֵן בִּידֵנוּ זִבְחִים וְעֹלֹת וְעֹשִׂינוּ

vostro Dio, e contro di voi. (17) Or dunque perdona deh! il mio peccato per questa sola volta, e pregate al Signore vostro Dio, che rimuova da me questa sola morte [questo solo flagello]. (18) Mosè, uscito da Faraone, pregò al Signore. (19) Ed il Signore fece levare un vento contrario, occidentale, forte oltremodo, il quale portò via le locuste, e le affondò nel mar rosso. Non rimase una locusta in tutto il territorio d'Egitto. (20) Ma il Signore rese forte il cuore di Faraone, e questi non lasciò andare i figli d'Israel. (21) Indi il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio verso il cielo, e sia oscurità nel paese d'Egitto, e vadasi tentone nell'oscurità. (22) Mosè stese il braccio verso il cielo, e fu tenebrosa oscurità in tutto il paese d'Egitto per tre giorni. (23) Non si videro l'un l'altro, e non si mossero di dov'erano [cioè non uscirono di casa], per tre giorni; però i figli d'Israel avevan tutti luce nelle loro sedi [nelle terra di Goscen]. (24) Indi Faraone chiamò Mosè, e disse: Andate a prestar culto al Signore, però il vostro minuto e grosso bestiame rimanga qui; vada pure con voi anche la vostra figliuolanza. (25) E Mosè disse: Anzi tu stesso porrai a nostra disposizione animali, da farne sacrifici ed olo-

: וַיִּמַּשׁ הַשָּׁחַד: (כא) alte volabant, aër e longinquo fumi speciem monstrabat. יֵשׁ שְׂפִירָא כְּמוֹ יְיָ אֱלֹהִים, וְאֵשׁ לִי לֵילָה וְשָׁחַד, וְאֵין טַעַם לְמֹר וְחֶשֶׁד חֶשֶׁד; וְאֶחְרִים פִּירָא מִשְׁרַשׁ מֵאֵשׁ, וְהוּא הַכֹּכֵב, אֵלֶּה שְׂאֵמְרוּ שְׂנֵעֶשֶׂה הָאֵחֵר עַב עַד שִׁמְשָׁא אֹתוֹ. וְהַכֹּכֵב שְׂהִיָּה מְלִיכָה כְּמִלְכָּה יִמְשָׁא חֶשֶׁד וְלֹא אֹר (אֵיבֹב י"ב כ"ה) שְׁטַעְמוּ יִמְשָׁא כְּחֶשֶׁד, אֵף כֹּאן וְהִי חֶשֶׁד עַד שִׁמְשָׁא כְּחֶשֶׁד כְּאֶשֶׁר יִמְשָׁא הָעוֹר, וְכֵן כְּתֻרְגּוֹס יְרוּשָׁלַיִם וְהוּן מִשְׁמָשִׁין כְּתֻרְכָא (וְכֵן מִנְאֵתִי אֶח"כ לִקְלַעֲרִי). וְאֵיכְהָרֵן יִתֵּם הַמֶּכֶה הַזֶּה לְרוּחַ חֹק חֶס וְחִיּוֹן הַכִּקְרָא עֲבַרְנִי Samum, וְכִטְרוֹקִי Samiel הַכּוֹשֵׁב כְּמַזְרִים מִכְּפֹת עַד עֲלֶרֶת כְּנֹחֹת חֲמֵשׁ יוֹם הַכִּקְרָאִים אֵלֶּם עֲדִין חֲמֵשִׁין, וְאֵז כְּנִי אֶדֶם מוֹכְרִים לִשְׁב כְּנִיָּם וְלֹא יֵלֶא הַקּוֹלָה; וְכֵל זֶה אֵיכְנוּ שׁוֹה לְאֵיכְהָרֵן כִּי אֲמַנֵּם אֵין עֲדָךְ הָרוּחַ הַהוּא שִׁמְשָׁד מִמֶּנּוּ חֶשֶׁד גָּמוֹר עַד שֶׁלֹּא יִרְאֶה אִישׁ אֶת אֶחָיו כְּתֹךְ כִּימֹ. אֲמַנֵּם מִנְאֵנוּ שְׂאֵרֵע כְּמַזְרִים לַפְּעִים חֶשֶׁד גָּדוֹל, אֲנִל הִיָּה חֲמִיד כְּפֶנֶת רוּחַ סַעֲרָה וְסוּפָה גְדוֹלָה, וְכֹאן לֹא כּוֹכֵר דְּכֵר מִזֶּה. (כב) וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתְחַתִּיו: לֹא יֵלֶא מִנִּיָּם, כְּמוּ שְׁנו אִישׁ חֲתָמִיו אֵל יֵלֶא אִישׁ מִחֲקוֹמוֹ כִּיּוֹם הַשְּׁנֵעִי (לְמִטָּה י"ו כ"ט) (ר"ש"ב ר"א"ב ר"מ"ן וְרֹא"ו). וְלִבֵּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם: כֹּאן מוֹשְׁבוֹתָם. (כג) וַיִּקְרָא שְׂרַעְתָּ: מִן

לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ: (כו) וְגַם־מִקְנֵנוּ יִלָּךְ עִמָּנוּ
 לֹא תִשָּׂא לְפָרֶסָה בִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־
 יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֶנְחֵנוּ לֹא־נִדַּע מֶה־נַּעֲבֹד
 אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה: (כז) וַיַּחֲזֹק יְהוָה
 אֶת־לֵב פְּרָעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחֵם: (כח) וַיֹּאמֶר־
 לוֹ פְּרָעֹה לֵךְ מֵעַלִּי הַשֹּׁמֵר לְךָ אֶל־חֲסֹף
 רַאיוֹת פָּנָי כִּי בָּיוֹם רִאֲתָךְ פָּנָי תָּמוּת: (כט)
 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בֶּן דָּבָרָת לֹא־אֲסָף עוֹד רַאיוֹת
 פָּנֶיךָ: פ

שלשת ימי חשך. (כו) מה נעבוד את ה': אינו עבודה, איזה מין עבודה יזוה לחוננו.

יא

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נִגַּע אֶחָד
 אָבִיא עַל־פְּרָעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יִשְׁלַח
 אֶתְכֶם מִזֶּה בְּשַׁלְּחוֹ כָּל־הַגִּרְשִׁי יִגְרֹשׁ אֶתְכֶם
 מִזֶּה: (ב) דַּבֵּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאָלוּ אִישׁ
 מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רֵעוּתָהּ כְּלִי־כֶסֶף

causti al Signore nostro Dio. (26) Ed anche il nostro bestiame verrà con noi, non ne resterà un'unghia, perocchè dovremo farne uso per prestar culto al Signore nostro Dio; e noi non sappiamo qual culto abbiamo a prestare al Signore [che qualità e quantità di sacrifici abbiamo a fare], sinchè non arriviamo colà. (27) Ma il Signore rese forte il cuore di Faraone, ed egli non acconsentì a lasciarli andare. (28) Faraone gli disse: Va lungi da me; guardati di non più venirmi innanzi, poichè nel giorno che mi verrai innanzi, morrai. (29) E Mosè disse: Bene dicesti; io non ti verrò più innanzi.

לא נדע איזה מין וכמה מכל מין יצוה להקריב (רא"צ), ומה שכתב ר"י שמה יאמר יתור משה שיש בידנו, הכוונה לא כוכל לקחת עמנו קחת ממקננו ולהכניס קתנו, שמה יאמר יתור משה שלקחנו עמנו.

XI

(1) Ma il Signore aveva detto a Mosè: Ancora un flagello farò venire sopra Faraone e sopra l'Egitto, indi vi lascerà andar via di qui; anzi datovi il permesso di andare, egli del tutto vi scaccerà di qui. (2) Parla al popolo, onde chieggano ognuno al proprio amico, ed ogni donna alla propria amica,

(א) ויאמר ה' אל משה: שלשה מקראות הללו הם כחומר מוסגר, וחומר כמזאת הלילה הוא המשך תשובת משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך, וטעם וחומר ה', וכבר אמר, כלומר קדם שילך משה בפעם הזאת אל פרעה הדיעו ה' שכת הבכורות; ומה היה זה שאמר משה לפרעה לא אוסיף עוד ראות פניך, כי ידע שיבוא פרעה אליו. בשלחיו: אחרי שיתן לכם רשות לילך, לא יספיק לו זה, אבל יגרש אתכם וילחץ אתכם למחר ללכת בלילה: כולכם גברים ונשים וטף וחקקה (רא"צ); ואין הכוונה שיגרש אותם למחיתות, אלא לעולם היה בדעתו שיחזרו אחרי עבדם את אלהיהם, וכמו שאמר להם: ולכו עבדו את ה' כדברכם. ועיין פירושי צנזראשית ג' כ"ג. (ב) דבר נא באזני העם: כשאמר ה' למשה עוד נגע אחד אחד לו גם זה (ואע"פ שכבר אמר לו במדיון) להוכיחו ולורו בשעת מעשה, ולמען (כדברי דון יצחק) ישאלו מהמזכרים

וּבְלִי זָהָב: (ג) וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעַם בְּעֵינֵי
 מִצְרַיִם גַּם יֵהְיֶה מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעַם: ס
 רַבִּיעִי (ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת
 הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם: (ה) וּמָת כָּל־
 בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב
 עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשֹּׁפֶחָה אֲשֶׁר אַחֲרֵי
 הָרָחִים וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה: (ו) וְהִיְתָה צַעֲקָה
 גְּדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר כָּמְהוּ לֹא
 נִהְיְתָה וּכְמְהוּ לֹא תִסָּף: (ז) וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֹא יִחַר־צֶלֶב לִשְׁנוֹ לְמַאֲיֵשׁ וְעַד־בְּהֵמָה
 לְמַעַן תִּדְרְעוּן אֲשֶׁר יִפְלָה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם
 וּבֵין יִשְׂרָאֵל: (ח) וַיֵּרְדּוּ כָל־עַבְדֵיךָ אֵלֶיךָ אֱלֹהֵי
 וְהִשְׁתַּחֲוּוּ־לִי לֵאמֹר צֵא אֶתָּה וְכָל־הָעַם
 אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֶא וַיֵּצֵא מֶעֶם־

קדש בוא מכת בכורות, שאלו תהיה שעת נהלה. (ג) ויתן ה' וגו': אחר שספר הכוזב, הגיד ג"כ כי ה' עזר את עמו בדבר הזה, וכמו שאמר מלפנים וכתתי את חן העם הזה, כי כראות המזרים את החכות הגדולות והכפלות הבאות עליהם בדבר משה על אדות ישראל, התחילו להכיר מעלת ישראל שיש להם אלהים מושיע ורב,

arredi d'argento e d'oro. (3) Il Signore poi pose il popolo in grazia presso gli Egizi; ed anche Mosè in particolare era in grande considerazione nel paese d'Egitto, presso i servi di Faraone e presso il popolo. (4) Soggiunse dunque Mosè: Dice così il Signore: In sulla mezzanotte io uscirò in mezzo all'Egitto. (5) E morrà ogni primogenito nel paese d'Egitto, dal primogenito di Faraone, destinato a sedere sul suo trono, sino al primogenito della schiava, che sta dietro alle macine [a volger la ruota del mulino]; come pure ogni primogenito del bestiame. (6) E vi saranno in Egitto grandi strida, quali non ne furono giammai, nè mai più ne saranno. (7) Però presso tutti i figli d'Israel nemmeno un cane aguzzerà la lingua; (non perirà) nè uomo, nè bestia: in guisa che conosciate che il Signore fa distinzione tra gli Egizi e gl'Israeliti. (8) E tutti questi tuoi servi verranno a me, ed inchinerannosi a me, con dire: « Esci tu, e tutt' il popolo che ti segue » e poscia uscirò.

והתחילו להניח החמם שהיו עושים עמהם, ואם ישראל בני אדם כמוהם, כי אדם כן דרך בני אדם השרויים בהלמה, כראה להם שהעניים המדוכאים אינם בני אדם כמוהם, ואין רע בהוכיחם מכאוב על מכאובם; אצל כשתחילו האחללים לעלות מעט מחמולות שפלותם, אז יתחילו המחללים להחשינם ולרחם עליהם ולא הובו אותם, וכטעם ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוני את עיניה אל יוסף (בראשית ל"ט ז'). גם ראש משה גדול מאד: משום, ולכבודו הרבו להשחיל, (ר"ע"ס). (ד) בחצות הלילה: חכות הוא שם דבר כמו בתהלים ק"ט ס"ג ואינו ל"ד כ'. אלא שהשמות הב"ית אחר הכ"ף, והיה משפטו בבתות הלילה, כלומר קרוב לחצי הלילה, כמו הקיפת כיום מדן (ישעיה ט' ג') במקום כניס, ואחר כך בנוד כניך (שם א' כ"ה) כנבור, עורי כימי קדם (שם כ"א ט') כנימי, ובניתי כימי עולם (עמוס ט' י"א), כנימי, כימי הגבעה, (הושע ט' ט'), כנימי, כימי מועד (שם י"ב י'), כנימי, כפר רחב יאמי (איוב ל' י"ד) כנפר, ושנה אל בית אביה כנעוריה (מקרא כ"ג י"ג), כנעוריה. (ה) הירושב: העמיד ליטב. אחר היריחים: הדומה הקורה שעל ידה הריחים סובבים. (ו) אשר במורה: חזר ללילה, לא לנעקה, אחר כמו בלילה הוא לא נתימה נעקה (רע"ס). (ז) לא ידעך בלב לשוני: לא תהיה נעקה בישראל, וכל אשר לישראל יקוט ולא ינעק, ואפי' הכלבים לא ינבחו, כי נשמע נעקה הם נובחים. ידעך: ענין שנו, עין רש"י ויז'. למאש ועד בהמה: לא ימות לא אדם, ולא בהמה, ולפיכך לא תהיה לישראל שום נעקה; והוא מקרא קצר, לחאים עד בהמה לא ימות, וקלער' מירש לא ינעק לא אדם ולא בהמה, וכל כי האדם

פֶּרַעַה בַּחֲרִי־אָף: ס (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
 מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֵלֶיכֶם פֶּרַעַה לְמַעַן רַבּוֹת
 מוֹפְתֵי בָאָרֶץ מִצְרָיִם: (י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ
 אֶת־כָּל־הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי פֶּרַעַה וַיַּחֲזֹק
 יְהוָה אֶת־לֵב פֶּרַעַה וְלֹא־שָׁלַח אֶת־בְּנֵי־
 יִשְׂרָאֵל מֵאֶרְצוֹ: ס

נועק על מות קרוביו, ולא כן הנהמה. למאש: כמו למגדול יעד קטן. (ט) ויאמר
 ה': רחמ"מ וראו' פירשו וכבר אמר, ואין נורד, אלא אחר שסרע לפרעה מכת
 בכורות, אמר ה' למשה כי גם ההתרחש הזאת לא תועיל כי רק בנול המכה ישמע.

יב

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ
 מִצְרָיִם לֵאמֹר: (ב) הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ
 חֲדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לַחֲדָשִׁי הַשָּׁנָה:
 (ג) דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עַדַּת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשׂוּ
 לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבֵית־אָבִתּוֹ

(ב) ראש חדשים ראשון הוא לכם וגו': שיהיה אייר נקרא הפדש השני,
 וכן כלס, אע"פ שתחלת השנה כבר הייתה חללס בתשרי, וכן בשארה אח"כ, שנאמר
 וזמ האסיף הגלות השנה (שמות כ"ג י"ז), וכן שנת היובל מתחלת בעשור למדש השניעני;

— E (detto ciò) uscì da Faraone, acceso di sdegno. (9) Ed il Signore disse a Mosè: Faraone non vi darà ascolto, in guisa che i miei prodigj aumenteranno (ancora) nel paese d'Egitto. (10) Così Mosè ed Aronne fecero tutti questi prodigj in presenza di Faraone; ma il Signore rese forte il cuore di Faraone, e questi non permise ch' i figli d'Israel andassero via della sua terra.

חליהם פרעה. (תלמידי משה"ר שנתו בארץ). (י) משה ואהרן עשו וגו': הואיל וכאן נאמרו ספור עלימות משה ואהרן אל פרעה, כי לא נאמר עוד לפניהם, אמר זה, דרך קצומה.

XII

(1) Il Signore disse a Mosè ed Aronne nel paese d'Egitto quanto segue: (2) Questo mese è per voi il capo dei mesi, esso dev'essere per voi il primo tra i mesi dell'anno. (3) Parlate a tutta la Comunità d'Israel, con dire, che ai dieci di questo mese provveggansi, ognuno (per sè), un agnello [propriamente: una bestia minuta, agnello sia, o capretto] per cia-

זה חמשה לומר לגאולהם מעצרים; דבר זה לא היה חומש שיאמרו לישראל, אלא הודיע להם ואהרן כי נקדש ההוא יגאלו, ואמר להם שאמרי נאחם חזית עבדים יעשו זכר לדש גאולהם ע"י שיקראוהו חמשה הראשון. (ג) דברו אל כל עדת ישראל לאמר: הקשה תלמידי יוסף ירא כי מלת לאמר מיוחדת כי ויקחו חלק הוא שלא לבכר, וכל כי לכך נכתב לאמר כדי שלא יובן שיהיה הדבור נעשירי לדש (דברו אל כל עדת ישראל נעשור לדש הזה). ובעלי הטעמים ראו כי אין לאמר מחיש עם ויקחו, לפיכך נכתב האמת נמלת הזה, ויהיה פירוש הכתוב דברו אל כל עדת ישראל ואמרו להם המלות האלה נעשור לדש הזה, וא"כ הפסוק הדבור ולא אמר המלות שיאמרו להם דוקא, אבל אמר להם הענין, והוא שיקחו להם וכו', וכל הפרשה הזאת היא מעורבת, קצתה לבכר וקצתה שלא לבכר (כ"ו תמוז תר"כט). ויקחו להם איש שה לבית אבות: שיעורו ויקחו להם זה לבית אבות, אך לא יקחו מן הדבור, אלא איש,

שֶׁהָ לְבַיִת: (ח) וְאִם־יִמְעַט הַבֵּיִת מִהֵינֹת מִשֶּׁהָ
וּלְקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֵב אֶל־בֵּיתוֹ בַּמִּכְסֹת
נִפְשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוּ תִכְסּוּ עַל־הַשָּׁרָה:
(ח) שֶׁהָ תַמִּים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־
הַבְּשִׂיִם וּמִן־הָעֹזִים תִּקְחוּ: (י) וְהָיָה לָכֶם
לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
וַיִּשְׁחָטוּ אֹתוֹ כָּל קָהָל עַד־תִּשְׂרָאֵל בֵּין
הָעַרְבִים: (י) וּלְקַחוּ מִן־הָדָם וְנָתַנוּ עַל־שְׁתֵּי
הַמְּזוֹזֹת וְעַל־הַמִּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־
יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם: (י) וְאָכְלוּ אֶת־הַבֶּשֶׂר
בַּלַּיְלָה הַזֶּה צֹלִי־אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל־מֵרֹדִים
יֹאכְלֶהוּ: (י) אֶל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ זֶאֱ וּבִשָּׁל
מִבֶּשֶׂל בַּמַּיִם כִּי אִם־צֹלִי־אֵשׁ רָאִשׁוֹ עַל־
בָּרָעִיו וְעַל־קָרְבוֹ: (י) וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־
בֹּקֶר וְהִנֵּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בְּאֵשׁ תִּשְׂרָפוּ:
(יא) וּבִכָּה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נֶעְלִיכֶם

כל אחד לעצמו. (ח) במכסת: משרש כסה, והוא כמו מִכְסָּה (נמדבר ל"א כ"ח) משרש
כסה, אשר ממנו תִּכְסּוּ כמר מִחַר (משלי י"ז כ"ה) מן חרר וכ"ל; כי מזה יום הַכֶּסֶּא (ענין

scheduna famiglia, [o, se questa è tale da occupare più case] un agnello per ogni casa. (4) Se poi la casa sia troppo piccola, per comportare (il consumo di) un agnello, lo prenderà egli [il capo di famiglia] in unione al suo vicino, prossimo alla casa sua, fatto il conto delle persone. Prenderete a calcolo, per (la provvista del) l'agnello, ciascun individuo, secondo quello ch'ei suol mangiare. (5) Vi provvederete un animale minuto, immacolato, maschio, nato entro l'anno: tanto tra gli agnelli, quanto tra i capretti, potete prenderlo. (6) Lo serberete fino al decimoquarto giorno di questo mese, e (in quel di) tutta la radunanza della Comunità d'Israel lo scannerà, verso sera. (7) E prenderanno di quel sangue, e ne porranno sui due stipiti e sull'architrave delle stanze in cui lo mangeranno. (8) E ne mangeranno la carne in quella notte. Arrostito al fuoco, con pani azzimi ed erbe amare, lo mangeranno. (9) Non ne mangiate semicrudo, nè allessso, cotto (cioè) nell'acqua; ma arrostito al fuoco, (arrostito tutt'intero) colla testa, le gambe, e le interiora. (10) Non ne lascerete avanzare sino alla mattina; e ciò che ne avanzerà sino alla mattina, abbrucerete. (11) Ed è così che lo mangerete: coi lombi cinti, colle scarpe ai piedi, e col bastone in mano: lo mangerete in fretta, è il sacrificio della Pasqua [propriamente: del trapasso], (in

אֶחָד גֵּר עִמָּךְ 116). (ה) מִן הַבְּשִׂימִים וּמִן הָעוֹרִים: כִּי זֶה אֵינוֹ אֵלָּא שֶׁסָּמַךְ לִמְדָּה מִמֶּנּוּ הַלֵּל, וְחֵן הַלֵּל כֹּלֵל כֶּסֶף וְעֹז, וְכֵן מֵלֵאנִי זֶה כְּשֵׁנִים וְשֶׁהָעוֹרִים (דְּבָרִים י"ד ד'). (ו) בֵּין הָעֲרָבִים: אֵין סֶפֶק כִּי הָאֵל בֵּין הַשְּׁמֵשׁוֹת כְּדַעַת הַקָּרְאִים וְרָא"ב, כִּי כְתוּב בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בֶּשָׂר (לְמַעַן יִזְוֶה), וְכֵתוּב וְהָיָה צֶעֱרָב וְתִעַל הַשֵּׁלֶה, וְכֵן תִּרְגַּם אֲבֻרְקָלוֹס בֵּין שְׁמַיָא. וְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ כִּי זֶהן שְׁמִיטַת הַפֶּסַח מִתְחִיל מֵאַחֵר מִזֵּי יוֹם הוּא אֶחָד ג'ב', כִּי בַּפֶּסַח דּוֹרֹת הֵיוּ מֵיִינִים לְשַׁחֲטוֹ כֹּלֵם בַּעֲזָרָה וְלִזְרוֹק דְּמוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ, וְלֹא הָיָה אֲפָשָׁר לְהַשְׁלִים עֵינֵין זֶה בְּזֶמֶן בֵּין הַשְּׁמֵשׁוֹת, וְהֵיוּ מִתְחִילִים אַחֵר נֶהְרִים; אֲבָל בַּפֶּסַח מִצְרִים הָיָה כָּל אֶחָד שׁוֹחֲטוֹ בְּנִיתָהּ, כָּל יִשְׂרָאֵל בְּשַׁעַר אֶחָד. (ז) הַמִּשְׁקוֹף: שָׁרָה שִׁקָּף כִּרְאֵה תַּחַת הָוֵרָאֲתוֹ כְּמוֹ בִּלְשׁוֹן עֲרַבִי מִתַּח דְּבַר עַל דְּבַר (נִז'). הַמִּזְוֹזוֹת: מֵה שְׂכַת ר' שִׁי הַקּוֹפּוֹת (וְאֵינֶנּוּ בְּמִכְלִיתָא) כִּרְאֵה שֶׁהוּא לְקוֹף מִלְּשׁוֹן לַע, כִּי כֵן בִּלְשׁוֹן וִיכִינִיאֵה קִירִין לַמִּזְוֹזוֹת erte, שְׁעִיבִיז וְקוֹפּוֹת. (ט) נָא: צֶעֱרָבִי חֵי, וְכֵלִי מִבּוֹשֵׁל כָּל לָרְכוֹ (ר"ש) רִאשִׁיבֵּה וְרִאשִׁי וְנִז'. וְבִשְׁל מִבּוֹשֵׁל בְּמִים: כִּל נֶגֶד הַעֲמִימִים כִּי בִּשָׁל הוּא שֶׁסָּמַךְ הָאֵל,

בְּרַגְלֵיכֶם וּמִקְלַכֶּם בִּידְכֶם וּאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ
 בַּחֲפוּזֹן פֶּסַח הוּא לַיהוָה: (יב) וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה וְהַבֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם מָאָרֶם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי
 מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה: (יג) וְהָיָה
 הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם
 וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפִסַּחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא־יְהִיָּה
 בָּכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהֵבֵתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (יד) וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וַחֲגֹתֶם אֹתוֹ
 חֹג לַיהוָה לְדִרְתֵּיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תַּחֲגֹהוּ:
 (טו) שִׁבְעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אַךְ בַּיּוֹם
 הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבֵּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתֵיכֶם כִּי יִכָּל־
 אֲכַל חֶמֶץ וְנִבְרָתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל
 מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד־יּוֹם הַשְּׁבִיעִי: (טז) וּבַיּוֹם
 הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־
 קֹדֶשׁ יְהִיָּה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶה לֹא־יַעֲשֶׂה בָהֶם

ומבשל במים הוא פירוש, וכן פירש רמ"במן. (יב) ועברתי: להיות המגפה הזאת
 משונה מכל שאר המגפות במה שלא מתו אלא הבכורות לבדם, וגם במה שמבכורות ישראל

omaggio) al Signore (12) Io scorrerò il paese d'Egitto in quella notte, e percooterò ogni primogenito nel paese d'Egitto, degli uomini e delle bestie; come pure su tutti gli dèi dell'Egitto eserciterò castighi. Son io il Signore. (13) Ed il sangue, sulle case da voi abitate, vi servirà di contrassegno; io cioè vedrò il sangue, e vi trapasserò oltre; ed il flagello non farà strage di voi, allorch' io percooterò nel paese d'Egitto. (14) Quel giorno verrà da voi commemorato, e lo solennizzerete festa al Signore. Per tutte l'età avvenire, qual perpetua legge, lo festeggerete. (15) Per sette giorni mangerete pani azzimi; anzi farete che nel primo giorno non vi sia lievito nelle case vostre; perocchè chiunque, tra 'l primo e 'l settimo giorno, mangi lievitato, quella persona sarà tagliata di mezzo ad Israel [cioè non lascerà discendenza]. (16) Nel giorno primo sarà convocazione santa [riunione religiosa], e nel giorno settimo convocazione santa sarà appo voi: non si farà in essi alcuna opera; soltanto ciò che suol mangiarsi da ogni persona, quello solo potrà farsi

לארחת אחד, לפיכך היא מיוחדת אל האל ית' כאילו היה הוא עובר מבית ומבית בין צבור לשאינו צבור ובין מזרי לישראל, ויכל מקום אין התורה מזכירה את האל כאילו הוא ענינו מִכָּה, אלא האל היה עובר ועמו המלאך המשיח, והאל היה אומר למשיחית את זה תכה, והוא היה מִכָּה; וכן משמע ממה שכתוב למטה (כ"ג) ולא יתן המשיחית לבא אל בתיכם לנגוף; ומה שאמרו ר"ל אני ולא מלאך וכו' הכוונה שלא במסר הענין לשום מלאך שיהיה בלא גווי פרטי מהאל, כי הוא לבדו יודע תעלומות ומבטין בין צבור לשאינו צבור. (יג) ולא יהיה בכם נגף למשחית: הנגף לא יהיה משחית בכם. למ"ד למשיחית מורה על הפרעדיקאט, שאין משחית תאר לנגף, אלא כגוף שלו, כמו והיה הדם לכם לאות, וכן והיו לטעפות, והיה לכם לזינית. (יד) והיה דיום הזה לכם לזכרון: לדורות, אבל בשנת יציאתם ממזרים לא נטעו לעשות חג המנוח ולא נאשר להם החמץ, ולא חגגו לא ביום הראשון ולא ביום השני, וע' למטה פסוק כ"א. (טז) ביום הראשון חשביתו: תעשו שלא יהיה בתיכם שאור ביום הראשון שגאש יכנס היום הראשון כבר יהיה האור נשנת מהביתם (רא"צ רמב"מ), והביעור יהיה קודם לכן. אך אין שום ספק לפרש (כתבא דני ר' ישמעאל ור"ט) ראשון על הקודם, וראשון אדם (איוט ט"ז) ענינו הראשון במין האדם, עיין חרמוני; ואם תיבן לא משמע על חמץ דם זבחי, זו היא מנהג אחרת, ואיננה ככללת בפסוק זה. ונבררתה: ע' בראשית י"ז י"ד. (טז) ביום הראשון מקרא קדש: לדעת ר"ט

אֲךָ אֲשֶׁר יֹאכַל לְכָל-נֶפֶשׁ הוּא לִבְדּוֹ יַעֲשֶׂה
 לָכֶם: ^(ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַמִּצְוֹת כִּי בַעֲצֵם
 הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת-עַבְדֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ
 מִצְרַיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם
 חֻקַּת עוֹלָם: ^(ט) בָּרֵאשֵׁן בְּאַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם
 לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מִצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד
 וָעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב: ^(י) שִׁבַּעַת יָמִים שָׂאֵר
 לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתְכֶם כִּי כָל-אֹכֵל מַחְמֶצֶת
 וְנִכְרֹתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַד־תֵּשְׂרָאֵל בִּגְדָר
 וּבְאַזְרַח הָאָרֶץ: ^(יא) כָּל-מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכְלוּ
 בְּכָל מוֹשְׁבֵיתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מִצּוֹת: ^פ חֲמִישֶׁר
^(כא) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל-זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
 אֲלֵהֶם מִשְׁכּוֹ וְקָחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם

ואחרים תקראו אותו היום קדש, כלומר ניזם הראשון תעשו הפעולה הזאת שתקראו
 היום ההוא קדש, והכחנה שיהיה היום ההוא קדוש לכם. וא"ת לשון מקרה וחלוצה,
 אומנם אחרי ראיתנו נישעיה (א' י"ג) חדש ושנת קדש מקרא, בלא מלת קדש, נראה
 כי מקרא ענינו אכיספת העם לחוגג חג ועקרא קדש ענינה חגיגה ואכיספה של קדושה,
 כלומר לכבוד האל; ושר קרא מורה לפעמים אכיספה, כמו אשר יקרא עליו מלא רועים
 (ישעיה ל"ד ד'), כי אכיספת העם תהיה בקריאה, וכן שרש נַעַק חזק (שהוראתם)
 קרונה להוראת שרש קרא) נאמרים על אכיספת בני אדם, כמו וַיִּנְעֶק בָּרֶק (שופטים:

[apprestarsi] da voi. (17) Osserverete (la legge de)gli azzimi; perocchè nel medesimo (suaccennato) giorno io farò uscire le vostre schiere dal paese d'Egitto: osserverete quindi quel giorno in tutte l'età avvenire, qual legge perpetua. (18) Nel primo (mese), ai quattordici del mese, a notte, mangerete pani azzimi; sino al ventuno del mese, a notte. (19) Per sette giorni lievito non deve trovarsi nelle case vostre: perocchè chiunque mangi cosa lievitata, quella persona sarà recisa di mezzo alla Comunità d'Israel, sia egli un forestiere [che abbia abbracciato il Giudaismo], o un indigeno. (20) Alcunà cosa lievitata non mangerete: in tutte le vostre sedi [in qualunque parte del vostro paese] mangerete pani azzimi. (21) Mosè chiamò tutti gli anziani d'Israel, e disse loro: Itene, pigliatevi del bestame minuto in proporzione delle vostre famiglie, e scannate

ד' ד', וינעק סיסרא (סס סס י"ג), וינעקו העם אחרי שאל (ש"א י"ג ד'). (כ"א) משה: לכו, כמו ואחריו כל אדם ימאך (חיוב כ"א ל"ג), כך משה נהר חבור (אופטיים ד' ו') (קולעניוס וקלער). והנה משה נפרשה הזאת לא הזכיר כלל לישראל ענין אכילת המזות ואיסור החמץ, אע"פ שכבר נזכרה על זה בפרשה שלמלה, והכחן כי ה' הזכיר למשה ענין אכילת המזות ואיסור החמץ, כי ידע שיצאו מוגרשים ולא יסביק בנקם להחמץ, אבל משה לא אמר להם דבר מזה, כי לא היו יכולים להגין למה שיכלו. מזות; רק אחר שיצאו פירש להם (בסימן י"ג) איסור החמץ ומזות המזות, כי אז הנינו שזה לזכרון הכס שגורשו ממזרים ולא יכלו להתמחה. אך אע"פ שלא אמר להם משה איסור החמץ, מ"מ נראה שאמר להם (ואם לא נכתב) שיאכלו את הפסח על מזות ומזורים, גם כי לא הגיד להם שיאכלו מזות שבעת ימים, ואכילת הפסח על מזות נראה שגם הוא מענין הפסח שנתחייבו לאכלו בפסח. וכן מלאה את חמץ לנעל העורים שכתב למטה (פסוק ל"ט): אי נמי כפשוטו כי גורשו ממזרים הוא טעם למה אפיהו מזות ואילו נשאריו היו מחמין אותם, שפסח מזרים לא נזטו באכילת מזת אלא על לילה ראשון. עכ"ל; וכן הר"ן בפרק ערבי פסחים כתב, ח"ל: מזת זו על שם שגאלה, שכן ויאפו את הבנן ולא יכלו להתמחה שאלו יכלו היו מחמין אותם, דפסח מזרים לא עשו אלא לילה ויום אחד כפסח שני, ולמחר היו מותרים בחמץ ובמלאכה, ולפיכך אילו יכלו להתמחה היו מחמין עיסותיהם לנורך עמר שלא הוזהרו בכל יראה, אבל מחך שלא היה להם פנאי אפיהו מזת, וזכר לאותה גאולה נזטו באכילת המזת, עכ"ל. וראה גדולה שלא נזטו במזרים על צדור חמץ הוא מה שכתב וישא העם את בנקו ערם יחמץ, שנראה שלא היה אלא חמץ הפסח שלא יכלו לאפותו מפני שהיו מחמין.

וַיִּשְׁחַטוּ הַפֶּסַח: (בב) וּלְקַחְתֶּם אֶגְדַּת אֵזוֹב
 וּטְבַלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר-בִּסְף וְהִנַּעְתֶּם אֶל-
 הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל-שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן-הַדָּם אֲשֶׁר
 בִּסְף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח-בֵּיתוֹ עַד-
 בֹּקֶר: (בג) וְעָבַר יְהוָה לַלְּנָף אֶת-מִצְרַיִם וְרָאָה
 אֶת-הַדָּם עַל-הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת
 וּפֶסַח יְהוָה עַל-הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחָת
 לָבֹא אֶל-בְּתִיכֶם לַלְּנָף: (כד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-
 הַדָּבָר הַזֶּה לְחֻק־לָךְ וּלְבְנֶיךָ עַד-עוֹלָם:
 (כה) וְהָיָה כִּי-תָבֹאוּ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה
 לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-הַעֲבֹדָה
 הַזֹּאת: (כו) וְהָיָה כִּי-יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם
 מַה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: (כז) וְאָמַרְתֶּם זִכָּר-
 פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל-בְּתֵי בְנֵי-
 יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת-מִצְרַיִם וְאֶת-
 בְּתֵינֵנו הִצִּיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ: (כח) וַיֵּלְכוּ
 וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת-
 מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בֶּן עֲשׂוֹ: ס שִׁי (כט) וַיְהִי י

il sacrificio pasquale. (22) E preso un mazzetto d'isòpo, l'infonderete nel sangue esistente (raccolto) in un bacile; indi spruzzerete l'architrave e i due stipiti del sangue raccolto nel bacile. E nessuno di voi uscirà della porta della propria casa sino alla mattina. (23) Ed il Signore passerà per percuotere gli Egizi, e visto il sangue sull'architrave e sui due stipiti, il Signore trapasserà oltre a quella porta, e non permetterà al distruttore di entrare nelle vostre case per percuotere. (24) Osserverete questa cosa, qual legge per te e pei tuoi figli in perpetuo. (25) Ora, quando sarete entrati nel paese ch' il Signore vi darà, come ha promesso, osserverete questo rito. (26) E quando i vostri figliuoli vi diranno: Che cosa è questo rito che avete? (27) Direte: È il sacrificio della Pasqua [del trapasso], (in omaggio) al Signore, il quale trapassò oltre alle case dei figli d'Israel in Egitto, quando percosse gli Egizi, e le case nostre salvò. — Il popolo [ciò udito] s'inchinò e prostrò. (28) I figli d'Israel andarono ed eseguirono: secondo

שימח, ואם כבר נכטו על המנה היו אופים בנקם מיד אחר הלישה, ולא היו ממתכים שימח; והנה כי גורשו ממזרים ולא יוכלו להתחממה וגם נדה לא עשו להם, הכוונה שלא הספיק בנקם להחמין וע"כ לא אפו אותם, ולא היה להם נדה לאכול אלא בנק. (כב) אשר בקף: בכלי, כמו סכות כסף (ח"ב י"ב י"ד) וכן ת"א במכא; וגונעביום מפרש סף השער (limen), וכן במרגום אלכסנדרי, וכן מרגום היירונימוס; וכ"ל שא"כ הי"ל על הסף, לא כסף. אאוב: Hasselquist איש שחיזאה ראה מין musco הנקרא Bryum trunculatum שהיה יולא במומות ירושלים, ואחר שאולי הוא אזור הקדמונים שהיה יולא בקיר (Cahen), אבל גיו' פירש כפירוש רבנו סעדיה ור' יונה ורמ"ם ור"ק ור' תנחום, שהוא origanum וריחו טוב. (כג) ולא יתן: לא יכית, ועיין למעלה פסוק י"ב. (כט) ור' הבה כל בבור: דעת אייכהארן כי מתו בחולי variolae pestiferae, ה"נא לבקרים בנרץ מזרים וממית הנחורים, ויפה השיג ראז' כי לא ימית הנחורות בפרט. יווסט גלה דעתו בריחו (בספר הכדפס בנרלין זה חמש עשרה שנה) כי משה הרג את הנחורות ע"י אכזיו לאור הלכנה, ושהיו הנחורות בכל בית ובית כפרדים מיתר אכזי הבית, ושהיו אצל האלילים, כי היו קדושים לאלהיהם, והיו אכלס ג"כ בהמות מוקדשות להקריב. תאלמנה שפתי שקר! שהרי מלבד כי עליו להביא ראיה שהיו הנחורות יושבים בבית או במדר מיוחד, הנה לא יובן איך מלאו לבו של משה להקדים ולהגיד הדבר אל פרעה שימות כל בבור? והלא לא ימלט שקנת מהם נשחרו בלילה ההוא לראות איך

בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיְהִי הֶכָּה כָּל-בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם מִבְּכֹר פְּרֹעֹה הַיֹּשֵׁב עַל-כִּסְאוֹ עַד
 בְּכוֹר הַשִּׁבְי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכָל בְּכוֹר
 בְּהֵמָה: (א) וַיָּקָם פְּרֹעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל-
 עֲבָדָיו וְכָל-מִצְרַיִם וַתְּהִי צָעֲקָה גְדֹלָה
 בְּמִצְרַיִם כִּי-אֵין בֵּית אֲשֶׁר אֵין-שֵׁם מָת:
 (ב) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ
 צֵאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם-אַתֶּם גַּם-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ
 עֲבְדוּ אֶת-יְהוָה כְּרַבְרְכֶם: (ג) גַּם-צִאֲנֹכֶם
 גַּם-בְּקִרְכֶם קָחוּ כֹאֶשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וּלְכוּ
 וּבִרְכֹתֶם גַּם-אֵתִי: (ד) וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל-
 הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן-הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ
 כָּלֵנוּ מֵתִים: (ה) וַיֵּשֶׂא הָעָם אֶת-בִּצְקוֹ טָרֶם
 יִחַמֵּץ מִשְׁאֲרֵתָם צָרְרָת בְּשִׁמְלָתָם עַל-שִׁבְכָם:

יכול הדבר; ועוד נכמה אנשים עשה משה הדבר הזה? כי הוא טיהר לכל העם שלא ינאלו איש מפתח ביתו עד בקר. אולי יאמר כי בני לוי היו עמו, אומנם לא ימלט שהיו קצת חזכני לוי שכינים לבני שאר השבטים, והואיל והיו מתחזרים לאכילת הכנסת הוא ושכנו, לא ימלט שיהיה אחד מישראל רואה כי אחד חזכני לוי איננו בבית, ומי יעלה

(*) כ' ז'נשה.

oh'il Signore aveva comandato a Mosè ed Aronne, così fecero. (29) Ora, alla mezzanotte, il Signore percosse ogni primogenito nel paese d'Egitto, dal primogenito di Faraone, destinato a sedere sul suo trono, sino al primogenito dei prigionieri, ch'era nella casa sotterranea; come pure ogni primogenito del bestiame. (30) Faraone si alzò di notte, egli, tutt'i suoi servi, e tutti gli Egizi; e vi furono grandi strida nell'Egitto, poichè non v'era casa, dove non vi fosse qualche morto. (31) Egli chiamò Mosè ed Aronne, di notte, e disse: Levatevi, uscite di mezzo al mio popolo, e voi, e i figli d'Israel: e andate a prestar culto al Signore come dicevate. (32) Prendete anche il vostro bestiame minuto e grosso, come dicevate, e andatevene; indi benedite anche me [nel prestar culto al vostro Dio, pregate anche per me]. (33) E gli Egizi pressavano fortemente il popolo, perchè andassero presto via del paese; poichè dicevano: (Se non vanno) noi muojam tutti. (34) Il popolo portò via sul proprio dorso la sua pasta, non ancora lie-

דעתו שהיו בישראל אנשים כ"כ גבורי לב לבוא בנתי המצרים אדוניהם, גם בנתי פרעה, להרוג את בכוריהם, ואנחנו רואים איך היו רכי לבב שלא עמדו נגדם כשהשליכו ילדיהם ליאור, וכשאמרו שלא לתת להם תבן, וכשארזו אותם קונים על הים, וחי יאמין שלא היה בית פרעה כגור וכשארזו שיוכל אדם להרוג את בנו בכורו ואיש לא ידע, ונפרט אחר שהזהר שימות, ואיך יתכן לאנשים הכבכבים בנתיים בתפוזן להרוג הבכורות, שיפנו להרוג בכורות הנהמות, ומה תועלת היה להם בזה? ואיך יכניסו עננים בסכנה שיודע הדבר, כדי להמית הנהמות? וכן בכור השני אשר בנתי הבכור, מה ראה משה להמית אחר שלא היה לו בזה שום תועלת? ואיך ככנסו אנשי בנתי הבכור? ואפי' יאומן שכל זה היה, היאומן שלא נודע הדבר, ולא היה שום מזרי שיראה אחד משליחי משה בא אל ביתו או יונא מנחתו, באופן שיודע הדבר לעם ולמלך? כי אין ספק שאם נולד לפרעה שום חשש כי בני ישראל הם המכים בכוריהם לא היה משלחם בשלום, אבל היה מתקנס מהם באף ובקמה ובקנף גדול — ראה כמה בטולים הכופרים מעמימים על עננים כדי שלא לקבל עליהם כי ה' עושה כפלאות בקרב הארץ למען עשה כיום הזה להמית עם רב שיהיה ידיעת יחדיו ותאריזו משתמרת בקרבנו לתועלת כל יושני תבל. (לב) וברכתם גם אותי: שימפלו אף עליו (אנקלוס ר"ש ר"ע) גם רא"צ רומנ"מן, כי בעבד את ה' בקרבנותיהם היו מתפללים לאל שיראה עבודתם ויברכם, ונקא מהם שמתפללים לאל שיברכם וימפלו שיעבד גם אותו. (לד) שרם

(לח) וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְּדִבְרֵי מֹשֶׁה וַיִּשְׁאַלֻּם
מִמֶּצְרַיִם. כְּלִי־כֶסֶף וְכִלְיֵי זָהָב וּשְׂמֹלֹת: (לח)
וַיְהִי הַנֶּתָן אֶת־חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאַלֻּם
וַיַּנְצִלֻם אֶת־מִצְרַיִם: פ (לח) וַיַּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִרַעְמֶסֶס סִכְתָּה בְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי
הַגִּבֹּרִים לְבָר מִטָּף: (לח) וְגַם־עָרַב רַב עִלָּה

חֲמִץ: אשר עדיין לא חמץ. משארותם: אע"פ שמקלת הוראת השם הזה על הכלי שזו לשון הנזק ונזכר בו השאור, כי משארת נגזר מן שאור (כדעת דון יצחק). אע"פ שזה נש"ן חס נס"ן, מ"ח כאן נראה שהכוונה על הנזק שנחשבר בו השאור כי לא יתכן שיגוררו הערצות בשמלותם, ובהפך יובן למה נתנו הנזק בשמלותם, שהוא כדי שיתחמם ויחמץ. ואנלקום תרגם מותר אלוותהו, מה שנשאר בערצות, כלומר הנזק שנשאר אחר שאפו המלות שאכלו עם נצר הפסח, וכן ר"ש (מן המכילתא) שירי מזה ומרור. ורא"נע פירש כלי עץ, כי חמוריהם היו טעונים נגדים; וזו שהוא אוהבו יאמין לו שהיו אבותינו חמורים כל כך שיעמיסו כלי עץ על שכמם, ואת הנגדים על החמורים. (לח) בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי הַגִּבֹּרִים לְבָר מִטָּף: לכד מטף פחות מכן עשרים, והנה היה מספר כפשות בני ישראל שנים מיליון לכל הפחות, והוא דבר זר מאד ורחוק מחכמתו של עולם ששנעשים כפש יולד גוי כזה בארבע מאות שנה. ויחזן דוד מכתאעלים נקש לקרב הדבר אל הטבע מכמה נדדים. ראשונה אמר כי אנשי המזרח נושאים נשים בזהותם בני י"ג או ט"ו שנה, חס הנל, כי אחנם לקחת אשה ביום הילדות הוא דבר המחליש את הגוף ומונעט פריה ורביה. שנית אמר כי ישראל היו לוקחים יותר מאשה אחת, חס ג"כ הנל, שהרי אם איש אחד יקח נשים רבות אז גם שנים בלבד, ישארו אנשים אחרים בלי אשה, כי אחנם מספר הנשים הנולדות הוא קרוב למספר הזכרים ולא עורף עליו הרבה. גם אמר שישראל היו מאריכים ימים עד מאה שנה יותר, וגם זה הנל, כי משה אמר ימי אבותינו בהם שנעים שנה, וכלב הגיד ליהושע (י"ד) שהיה בן פ"ה שנה ושהיה עדיין חזק למלחמה, משמע שלא היו ככה רוב אנשי דורו. והנה רח"ל אמרו שהיו יולדות שנה נכרם אחד, וכן העידו הסופרים הקדמונים כי מימי נילום מרבים פריה ורביה, ושהנשים המזריות יולדות תאומים על הרוב, וגם

אַתֶּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֶד מֵאֹד: (לט) וַיֹּאפֹּו
 אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עִגְת מִצּוֹת
 כִּי־לֹא חֶמֶץ בִּי־גִרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכֹלוּ
 לְהִתְמַהֵּמֶה וְגַם־צֹדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם: (מ)
 וּמוֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם
 שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: (מא) וַיְהִי
 מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי
 בַּעֲצֹם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (מב) לַיִל שְׁמֵרִים הוּא לַיהוָה
 לְהוֹצִיאֵם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה
 לַיהוָה שְׁמֵרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם: פ

אלא לתזרז מיד ולא יתכן לאנשים נכרים שיתערבו עמהם נחנם אשר יתנו לאלהיהם
 אם עד היום ההוא לא יראו את ה' ולא דבקו בישראל ולא נימולו, וכעסם וכל ערל
 לא יאכל בו. והנה מנאנו נבחימה (י"ג ג') ויבדילו כל ערב מישראל שהכוונה עירוב
 ע"י חיתוף, ע"כ כ"ל כי ערב רב זה היה מעורב עמהם מלפנים והם מנרים שנשאו
 ישראליות ומנריות שנישאו לישראלים והם הם האספסוף. והנה תרגום האספסוף ערבנין,
 וכן כאן בס' השמרונים וגם ערנר עלה אחס מלה אחת, ולפי זה תהיה המלה
 כפולה כמו ירקרק אדום-פתלתל, והוא ממש כְּחֵלֶת אספסוף, ואחנס אין טורף לזה
 אחר שמונאנו נבחימה ויבדלו כל ערב מישראל משמע שאחורים כל"הק ערב, להוראת
 אספסוף. וצאן ובקר: וצאן ובקר של ישראל, כי תחלה הזכיר הנגרים והטף
 והערב רב, וא"כ הזכיר המקנה; ולדעת ר"עם נאן ובקר של ערב רב, ולדעת
 תלמידי יהודה לנאטו של אלו ואלו. (לט) כי לא חמץ: משמע שהנאן לא

gente straniera venne via con essi; ed animali minuti e grossi, bestiame numeroso oltrenmodo. (39) Della pasta che seco portarono dall'Egitto, cosseno focacce azzime, poichè non erasi lievitata; poichè furono scacciati dall'Egitto, e non poterono indugiare, e nemmeno si prepararono alcuna vettovaglia. (40) La dimora ch' i figli d' Israel fecero in Egitto, fu di quattrocento e trenta anni. (41) Ora, al termine di quattrocento trent'anni, nel medesimo (suaccennato) giorno, uscirono tutte le schiere del Signore dal paese d'Egitto. (42) Ella fu una notte aspettata dal Signore, per trarli dal paese d'Egitto; e questa medesima notte è (sacra) al Signore, da osservarsi da tutti i figli

החמץ, לא שלא נכתו בו שאור. וכל כי בליל ט"ו אחר אכילת הפסח לשו
הבנק ליום המחרת ונכתו בו השאור והניחורו שם כמנהג להכניס הבנק כל הלילה
כדי שיחמץ, ואחר מני הלילה גורשו ממזרים ולא יכלו לאפות בנקס ולקחו משארותם
על שבתם ונתקדר הבנק ע"י שהניחורו מחקוס שהיה מונע שם והניחורו לאחר
ונפרט שאור הלילה קר, וע"כ לא החמץ, אע"פ שכתובו בשמלותם כדי שיתחמם.
וגם צדה לא עשו להם: לא ידעו שילאו מארץ מזרים בלילה ההוא (ונפרט כי
כאשר הפירני תלמידי חזקיה מלכיה אשכנזי אחר להם משה ואהרן לא תנאו איש
מפתח ביתו עד בקר) ולא הכינו להם ידה רק לשו הבנק כדרכם ליום המחרת. ורמ"ן
ור"י קארו פירשו אבו את הבנק בדרך וחוץ ממזרים כי גורשו ממזרים ואמנם אבו
אותו עגות מות כי כן נכטו. עוגות: עיין בראשית י"ח ו'. (ב) ומושב בני
ישראל: ע' למעלה ו' ב', ודעת ר"ז שלא ישנו במזרים אלא ר"ד שנה, ות' שנה
היו משעה שגולד יצחק (ינחק בן ס' הוליד את יעקב, ויעקב היה בן ק"ל בעמדו לפני
פרעה, הרי ק"ן). כאשר ר"י לתשלוס ארבע מאות, והשנן ארבע מאות ושלשים הכתוב
כאן, הוא חזון ברית בין הבתרים, שאמרו שהיה שלשים שנה קודם לידת ינחק. וי"א
(הניאם דון ינחק) כי לא השא הכתוב לפרש לאברהם גם את השלשים שנה, כי השנן
הגדול בולע את המועט. ודעת רמ"ן דון ינחק כי ל' שנה נוספו עליהם בעבור הטאתם
במזרים. ודע כי גם' השמרונים כתוב: ומושב בני ישראל ואבותם אשר ישנו בארץ
כנען ובארץ מזרים שלשים שנה וארבע מאות שנה, וכן מתרגם בתרגום אלכסנדרי,
והוא מן השננים הנזכרים בש"ס (מגלה ט'), וכבר הסכימו חזוני האחרונים כגון
Ravius, Koppe, I. D. Michaëlis, Jahn, Vater, Ricard Simon וראו' וגי' שאין
זה אלא תקון מסברה. ונת"י תלחין שמיטין דשנין דכחמהון מאתן ועשר שנין. (מב)
ליל שמורים הוא לה': כפירוש ר"ש, כי מלת להניאם לא תתפרש יפה בדרכים
אחרים. והנה שמורים מל' ואני שמר את הדבר, וכן שמורים לכל בני ישראל, כמו

(מג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת
הַפֶּסַח כָּל־בֶּן־נָכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ; (מד) וְכָל־
עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת־כֶּסֶף וּמִלֶּחֶה אֹתוֹ אֹז יֹאכַל
בּוֹ; (מה) תּוֹשֵׁב וְשֹׁכֵר לֹא־יֹאכַל בּוֹ; (מו) בְּבֵית
אָחִי יֹאכַל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת מִן־הַבֶּשֶׂר
חֻצָּה וְעֵצִים לֹא תִשְׁבְּרוּ־בּוֹ; (מז) כָּל־עֶדְת

שמור את חדש האביב, שיתנו לכם מתי יבוא ויעשו ככל חקומיו. (מג) כל בן נכר
לא יאכל בו: אין ספק שהוא כמשמעו, כל־נכרי, ור"ל פירשו מי שנתכנר לאביו
שנשמים, והוא המשומד, והוא פירוש שנתחדש אחר זמן הרבה, כשעמדו היונים וגזר
שחד על ישראל, אמרו ח"ל לפי נורף השעה כי בן נכר כולל לא הנכרי לבדו כי גם
היהודי המתכנר; והנה מלת משומד נראה שיהא נגזרת מן שחד (מענין השמדה),
ונקרא כן מי שהמיר בעל כרכו נשעת השמדה, וא"ח כשנשטלה הגזירה לא חזר בתשובה;
ונקרא מומר מי שהמיר ברצונו. ורמ"בן רצה לפרש משומד במסרנו ע"ין מן שחֲדֵעַ,
אֶשְׁחַדֵּעַ, משומדע, שנתכנר לאלהיו. ופה הקשה הכורס כי ואשחמדע יוסף לאחיהו
ואינון לא אשחמדעוהי הוא ענין הַכָּרָה לא ענין התככרות. והכורס עליו נשתנה
וכתב: אחת הדבר שחלת ואשחמדע כוללת שתי ההוראות יחד, שאנקלוס תרגם גם
את ויתכנר (נראשית מ"ב ז') ואשחמדעינון עכ"ל, זה שנו כי ואשחמדעינון הוא
תרגום ויכירם, ותרגום ויתכנר אליהם הוא וישגיב מה די ימליל עמהון, וא"כ קושיית
הכורס על רמ"בן חזקה ובריאה, שאין אשחמדע ענין התככרות אלא ענין הַכָּרָה,
והככוון מה שכתבתי למעלה בנזרת מלת משומד, ובהבדלו מן מומר. ודע כי בספר דקדוק
כ"י צנזרי (לא נזכר בו שם הספר ושם המחבר, אך הוא מן הקדמונים) מלאחי כי
לדעת ר' יונה המדקדק מלת משומד היא במקום משועמד ושרש עמד בלי סורי ונלי
ערבי ענינו עטילה לקבל דת הנוצרים, והשכים לדעת הזאת גם ר' יהודה הלוי נס'
הכחזרי מאמר ג' סימן ס"ה, וזה לשונו בנחזרי כ"י: אבל הנוצקים והביתוסים אינם
כי אם אפיקורבים ויחיים מכחשים הע"הב, והם המינים אשר אנו מתפללים עליהם
בתפלתנו. ואולם הידוע וחזריו הם המשומדים הנכבדים בתורה המעמדית שטובלים

d'Israel, per tutte l'età avvenire. (43) Il Signore disse a Mosè e ad Aronne: È questo lo statuto del sacrificio pasquale. Alcuno straniero non ne mangerà. (44) Ogni schiavo comprato per denari, quando l'avrai circonciso potrà mangiarne. (45) L'avventiccio ed il mercenario [non Israeliti, viventi in Palestina senz'abbracciare il Giudaismo] non ne mangeranno. (46) In una stessa casa si mangerà, non porterai della (sua) carne fuori della casa, e non ne romperete alcun osso. (47) Tutti della

בִּירְדָן עִבְלִי. וְגַם הַדַּעַת הַזֹּאת רְחוּקָה מֵאֵד צַעֲנִי, וְהַנֶּכֶן כְּמוֹ שִׁפְרָשִׁי. (פֶּסַח) וְכָל עֶבֶד: מִלֵּיל הָעֲבָדִים הַיּוֹם חֹזֵה עַל הָאֹדֹן מֵאֲבָרָה וְאֵלֶּךְ (בְּרֹא' י"ז י"ב), גַּם כְּטֹעֲרוֹ בְּשִׁנִּית הָעֲבָדִים בִּשְׁנַת ו'ט, וְכָל זֶה מֵרֹמֶם מַעֲלֵת הָעֶבֶד שֶׁהוּא חָסֵר מֵעַם מֵאֲדוּכִי, וְלִפְיָךְ מִיד כְּשֶׁנִּיחֹל הוּא אוֹכֵל בְּפֶסַח כְּאֲדוּכִי, וּבִסְפֹךְ בֵּית שֵׁנִי כְּשֶׁנִּתְקַלְקְלוּ הַמִּדּוֹת עַל יְדֵי מַלְכֵי בֵּית הָהָרֹדֶם וְלִמְדוֹ יִשְׂרָאֵל דְּרָכֵי גוֹיִם, וּבִפְרֵט הַמַּלְכִּים וְהַשָּׂרִיס וְהַעֲשִׂירִים הָיוּ אֲזֵהִינִם לְהַדְמוֹת לְרֹמִיִּם, וְיִדְעֻנוּ כִּי הָרֹמִיִּם הָיוּ אֲזֵהִינִם עַל עֲבָדֵיהֶם, הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל אֲזֵהִינִם שֶׁלֹא הָיוּ רֹגִים לְמֹלֵךְ אֶת עֲבָדֵיהֶם כִּי שֶׁלֹא יִשְׁעֻבוּ עֲמָם כִּי־יִשְׂרָאֵל וּכְנָנִי אֲדָם. אִזְּ קָמוּ כְּחֵמֵי יִשְׂרָאֵל וְגָזְרוּ כִּי מִי שֶׁלֹא יִמּוֹל אֶת יַעֲבָדָיו לֹא יוֹכֵל לֵאכֹל בְּקֶרֶן פֶּסַח, וְכוּכְתָם לְפִי דַעַתִּי הִיחָה כִּי מִי שֶׁאִינוֹ מִתְּשֵׁב הָעֲבָדִים כְּנָנִי אֲדָם אִינוֹ רָאוּי לְהִיחָה כְּתֹשֶׁב בֵּין חֻגֵּי חַג הַמִּירֹת, זֹאת הִיחָה סִבָּת רֹב הַכְּחָמִים וְהָיָה שְׂנוּיָה סָתֵם בְּמִכִּילָחָה, (וְלִגְרִיסָתָה ר"ש כֵּן) הָיָה דַּעַת ר' יְהוֹשֻעַ, וְלִגְרִיסָתָה הַתּוֹסֵפוֹת בִּימֹת ע' ב' הָיָה דַּעַת ר' עֲקִיבָא, אֲבָל ר' אֲלִיעֶזֶר אֹמֵר אֵין מִלֵּיל עֲבָדָיו מַעֲבָדָם מֵאֲכֹל בְּפֶסַח, כִּי הָיָה אֹמֵר בְּדְרָכֵי שְׂמֹאֵי אֲשֶׁר בְּאֶרְצֵי בְּכָרֶם מִיַּד ג' עֶשְׂרֵי 220, וְלֹא הָיָה רוֹגֵה שִׁמְרָה שֹׁם דָּבָר שֶׁאִינוֹ בְּתוֹרָה אוֹ בְּקֶבֶל וְלֹא הָיָה אֹמֵר דָּבָר שֶׁלֹא שָׁמַע מִפִּי רַבּוֹ. אֲבָל שֶׁאֵר כְּחֵמֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ מִתְּשֵׁבִים תִּקְנוֹת לְפִי לוֹרֶךְ הַשָּׁמַיִם, וְהוֹרֵכוּ לְכַדּוֹת אֶת ר' אֲלִיעֶזֶר שֶׁהָיָה מִתְּקוּמָם נֶגֶד כָּל דָּבָר הַטּוֹעָה מִמֶּה שֶׁקֵּבֵל מֵרִבּוֹתָיו (כ"ט סִינן תר"ד). (פֶּסַח) תּוֹשֵׁב: כְּכָרִי שֶׁנִּתְשָׁבַח בְּתָךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִינוֹ שׂוֹמֵר תּוֹרָתָם, וְלִדְעָתָה ר"ל הוּא שֶׁקֵּבֵל עָלָיו שְׂנֵעַ מִתּוֹת בְּנֵי נֶחֶם, וְע' לְחֹטֵה סֶסּוֹן מ"ח. וְשִׁבְרִי: הוּא כְּכָרִי הַעוֹשֶׂה מֵאֲכֹלָה עִם יִשְׂרָאֵל וּבִשְׁבָר לְחֶסֶד יוֹשִׁים, וְאֵע"פִּי שֶׁהוּא אוֹכֵל אֲבָל יִשְׂרָאֵל לֹא יֵאָכֵל בְּקֶרֶן פֶּסַח; וְכָל זֶה כִּי שֶׁהָיָה יִצְחָק מְזִירִים כְּרַשְׁמֵת יוֹתֵר בְּלֵב יִשְׂרָאֵל. וְרֹא"צֵעַ פִּירָשׁ תּוֹשֵׁב וְשִׁבְרִי יִשְׂרָאֵלִי שֶׁלֹא כִמְנֶה בְּתוֹרָה; וְהֵכֵה כֵּן לֹא נֹזֵכַר כָּל עֲנִין הַתּוֹרָה; וְעוֹד הֵכֵה הַשִּׁבְרִי הוּא בְּנֵית אֲדוּכִי, וּמִיִּלָּח (אֵם אֵין לוֹ אֲשֶׁה וּבְנִים) שֶׁהוּא כְּכָל עִם בְּנֵי הַנִּית. (מֹו) וְעַם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ: כְּדֶרֶךְ אֲכִילָתוֹ בְּחִפְזוֹן (רַש"י ב"ס), אוֹ לְכַנּוֹת הַקֶּרֶן שֶׁלֹא יִנְהַגוּ בּוֹ מִכְּהֵה גִרְגֵּרֹת (רַבֵּנ"ג), אוֹ ג"כ לְאָכְלוֹ דֶּרֶךְ מִירֹת וְלֹא כְּמֵאֲכֵל עֲבָדִים. (מֹו) כָּל עַד יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אוֹתוֹ: ר"ש קִינֵר דְּבִי הַמִּכִּילָח וְנִשְׁאָרוֹ דְּבִרְיוֹ סְתוּמִים, וְכוּכְתָה

יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: (מח) וּבִיּוֹגֹר אֹתָךְ גֵּר
וַעֲשֶׂה פֶסַח לַיהוָה הַמּוֹל לֹו כָל־זָכָר וְאִזּוֹ
יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה בְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וּבְל־עָרָל
לֹא־יֹאכֵל בּוֹ: (מט) תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לְאַזְרַח
וּלְגֵר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם: (נ) וַיַּעֲשׂוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן בֶּן
עֲשׂוֹ: ס (נא) וַיְהִי בַּעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא

המכילתא שנפסק דורות היו יכולין לעשות חבורה מעשרה בני אדם מעשר משפחות (כל עדת ישראל, מי שיהיה), אבל בפסח מזכירם נאמר ולקח הוא ושכנו, הוא וכל בני ביתו, ושכנו וכל בני ביתו (כי לא היה להם לנאת מפתח ביתם), ולפי הפשט כבר ביאר למעלה (בתחלת הסימון) מנות קרבן פסח, וכאן הוסיף לנאר דין העבד והתושב והשכיר והגר, וקודם שידבר על הגר הקדים והודיע כי העבד והתושב והשכיר יאכלו קרבן פסח, אך לא יעשו קרבן פסח לעצמם ורק כל עדת ישראל יעשו אותו, וא"ת מירש כי גם הגר כשימול יוכל לעשות קרבן פסח לעצמו עם כל בני ביתו, בלי להשתתף עם חבורה של ישראל (כ"א אז תר"ב). (מח) ובי יגור אתך גר: דעת רז"ל כי בגר נדק מדבר, שמקבל עליו כל התורה כלה, אומנם מן המקרא הזה משמע נבדיר כי גם קודם שימול נקרא גר, א"כ הגר לא קבל עליו כל המצוות, ולא מל ואיכנו בכלל ישראל. והנה לפי הוראת המלות היה נראה כי גר פחות מחושב, שהתושב נתיישב בארץ, והגר בא לגור ולחזור אחר זמן לארצו, ול"פ אך בתושב אחר פסח לא יאכל בו, ובגר אחר שימול ואז יקרב? ויזון רוד מיכאעלים כתב כי הגר אין לו קרקע, והתושב אין לו בית, ואזי אומר כי תושב הוא מי שבא בגפו בלא אשה ובנים, והוא מתישב בביתו של א' מישראל (זה טעם תושב כהן, ויקרא כ"ב י') והיה לו כעבד ומשרת (כשכיר כתושב יהיה עמך עד שנת היובל יעבד עמך, ויקרא כ"ה מ'); אבל הגר בא עם כל בני ביתו אשתו ובניו, והוא יושב לבדו עם משפחתו לא עם א' מישראל כמו התושב, ולפיכך אחר המול לו כל זכר, ר"ל מאכזי ביתו ואין ספק כי גם התושב אם היה רוצה לימול היה זוכה בפסח, אלא שהזכיר זה בגר, מפני המדוש שיכול לעשות פסח לעצמו כמו שפרשתי

Comunità d'Israel lo faranno. (48) Quando poi un forestiere faccia dimora presso di te, e voglia fare il sacrificio pasquale al Signore, dovrà circoncidere ogni maschio che gli appartenga, ed allora sarà ammesso a farlo, e sarà uguale all'indigeno; però alcuno incirconciso non deve mangiarne. (49) La stessa legge sarà per l'indigeno, e pel forestiere che faccia dimora tra di voi. (50) I figli tutti d'Israel eseguirono: fecero (cioè) quanto il Signore avea comandato a Mosè e ad Aronne. (51) Ora, nel medesimo (suaccennato) giorno, il Signore trasse

בפסוק הקודם. ומה שכתוב (ויקרא כ"ה מ"ה) וגם מכני החושנים וממשפחתם אשר
עמכם, כבר מפורש שם אשר הולידו בארנכס, כלומר שנשא החושב אשה חושנת או
שפחה כנענית, לא שנא נאוי. ולפי זה אין ספק כי החושב לא היה ע"ז, כי היה
בניית הישראלי, ומכיון שהכשירתו החורה לאכול מתבואת שנת השמיטה ככל ישראל
וכעבדים (ויקרא כ"ה ו'), והיה כענש אם היה הורג נפש, והיו ערי מקלט קולטות
גם אותו (במדבר כ"ה ט"ו). והגר נראה מן המקרא הזה עלמיו (וכי יגור אדם גר וכו'),
החול לו כל זכר, שלא היה מקבל עליו כל המנות, ולא מלאכו תורה אחת יהיה לכם
ולגר בענין כל המנות בכלל, אלא בענין הפסח (כאן ובמדבר ט' י"ד) שאם ירצה
לעשותו לא יעשו אלא כפי המנהג ולא יאכלנו ערל; וכן בהקרבת הקרבנות, שאם
ירצה להקריב אשה, כאשר תעשו כן יעשה (במדבר ט"ו י"ד-ט"ז); והיה מקבל טומאה
ככל ישראל, ואם היה רוצה להטהר, היה צריך לאפר הפרה ככל ישראל (שם י"ט י"א),
אחנם מלאכו (שם ט"ו כ"ו) ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם, וכן האזרח
בבני ישראל ולגר הגר בתוכם תורה אחת יהיה לכם לעושה בשגגה (שם שם כ"ט א),
והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר (שם שם ל'); וכל זה נראה שהוא
בגר שגררנו כימול וכנסם בכלל ישראל, והוא הנקרא גר נדק, אלא שלא כל גר הוא
גר נדק, כאשר הוכחתי ממקרא זה (וכי יגור אדם גר), וא"כ מה שנעשונו לאהוב את
הגר ושלא להבנותו, הוא לכל גר בתוכם, אפי' איננו גר נדק. ועשה פסח: וירצה
לעשות קרבן פסח לעלמיו, עם בני ביתו. ואז יקרב לעשותו: יהיה כשר לעשות
פסח לעלמיו. (ב) ויעשו כל בני ישראל: כבר נאמר למעלה (פסוק כ"ח) וילכו ויעשו
בני ישראל וגו', והוא על עיקר שמיטת הפסח, ונתינת דמו על המשקוף ועל המזוזות,
וכאן חזר ואמר ויעשו וגו' לענין אכילת הפסח, שלא האכילו מחמת לכל בן בכר,
ושאכלוהו בבית אחד, ולא הוניהו מן הבית מן הנשר חולה, וענש לא שגררנו. ורא"צ
כתב כי אולי זה נאמר על פסח שעשו במדבר כיני (בשנת השנית) שאז מלו הגרים,
ואין מוקדם ומאוחר בתורה; ואין צורך לזה כאן. (נא) וירד בעצם היום הזה וגו':

יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־

צְבָאוֹתָם: פ שביעי

גם זה כבר נאמר למעלה (פסוק ח"ח) אלא שנכפל כדי לסיים נזכרון היציאה ממצרים שעליה נאמר הפירוש הסמוכה קדש לי כל זכור, זכור את היום הזה אשר ינאסם ממצרים. דעת רש"י ב"ס ור"ב נ"ב שהמקרא הזה דבק עם הפירוש הסמוכה שנאסם היום שהוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על נבואתם בו ביום אשר למשה חזות קדש לי כל זכור. ונ"ל שאם היה הדבר כן הי"ל ויהי צעם היום הזה אשר הוציא. ורמ"ב נאמר כי הכוונה שלא ינאס כלם בלילה, אלא ביום שאחריו ינאסו מכל גבול מצרים. על צבאותם: ר"ש (למעלה ו' כ"ו) פירש כמו נבואותם, כמו ועל חרבך תחיה, עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל"ג כ"ו); ואמנם רחוקה היא מאד הוראת מלת על במקראות שהביא מהוראתה כאן לפי טבע המאמר, וראו' תרגם secundum, והביא לדוגמא איש על מחנהו ואיש על דגלו (במדבר א' כ"ב), וגם המשל הזה אין לו ענין

יג

(א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) קְדֹשׁ לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֵחַם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: (ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתֶם

(ב) קדש לי: צפה (כלומר אמור לבני ישראל שהנבואות קדושים לי) כמו וטוהרו סכהן וטמאו הכהן (יפת הקראי הביאו רש"י). פטר כל רדס: לי פתיחה (כפי כל המפרשים) ואלוה וטוהרה, כמו כותר מים (משלי י"ז י"ד), יפתירו בשפה (תהלים כ"ב ח'), וכן ויפטר מפני שאל (ש"א י"ט י') שענינו ונא, וכן כפטר בל"ה, ואחפטר בלשון תרגום ופורי. והקשה נזארת כי כתוב פטר שור ושה, פטר קמור (שמות ל"ד י"ט ו') בלא מלת רחם, ודעתו כי המלה מל' ערבית, כי אלפטר ענינו בערני התחלם

i figli d'Israel dal paese d'Egitto, alla testa delle loro schiere [cioè guidandoli colle colonne di nube e di fuoco].

לכאן, כי שם הכוונה כל אחד מחבור למחבור ולדגלו, ואיך חמר כל בני ישראל מחבורים לנבואותם? וקוועייס חומר שהוא כמו לנבואות, זה מחיב לענין המחמר, אלא שלא מלאתי לו חמר, כי הוא הביא והאכנים תהיין על שמות בני ישראל (שמות כ"ט כ"א) שאין לו ענין לכאן, כי האכנים והשמות הם שני דברים ובני ישראל ונבואותם דבר אחד הם, ולא מלאתי דוגמא לזה שיהיה מלת על כאמרת על דבר בלתי כדל מן הדבר. ורמ"בן פירש עם כל נבואותם, נבא הנשים וערב רב הנלוים אליהם, וגם זה רחוק כי הנשים לא היו נבואות מיוחדים, והערב רב לא יתכן שיקראו נבואותם של בני ישראל. ע"כ כ"ל לפרש כי ה' היה על נבואותם, וכן למעלה (ו' כ"ו) הוא משה ואהרן אשר חמר ה' להם הוויאיו את בני ישראל מארץ מצרים על נבואותם, כי ה' ומשה ואהרן היו על נבואותם, כלומר היו מנהיגיהם, כמעט ועל נבאו כחשון בן עמינדב (במדבר י' י"ד), וכאן הכוונה כי ה' היה הולך לפנייהם בעמוד הענן והאש.

XIII

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Dichiaro sacro a me ogni primogenito, ogni primo parto dei figli d'Israel, tanto degli uomini che del bestiame: miei sono. (3) Indi Mosè disse al popolo: Ricordatevi di questo giorno, in cui siete usciti

וראשון; ואין זה כלום, כי גם שרש פתח נאמר (ובפרט בל"ח) על כל התחלה, וכן יתכן שמשו הערביים, ושמשו בשרש פטר על כל התחלה, וכן בל"הק השמיטו מלת רחם ואחרו פטר על כל בכור לא על כל התחלה; ובל"ח שמשו בשרש פטר על ההשלמה (מפטר) וגם זה איכנו זו מלי יציאה, וכן צרומי exitus שעיניו יציאה ענינו ג"כ סוף, ודע כי לא השמיטו מלת רחם אלא כשהיא כתונה קודם לכן, כי כן למטה פסוק י"ב והעצרת כל פטר רחם לה', ואח"כ בפסוק י"ג וכל פטר חמור תפדה בשה, וכן למטה ל"ד יט כל פטר רחם לי, ואח"כ פטר שור ושה, ופטר חמור תפדה בשה. ל"ה הוא: הוא מחמר בפני עצמו, והוא נתינת טעם לקדש לי כל בכור, וכמו שכתב ר"ש לענין קנייתם על ידי שהיית בכורי חמרים (ואת בכורי ישראל הכלתי). (ג) ויאמר משה אל העם וגו': משה קודם שיאמר לישראל מנות הבכורות חמר להם מנות חג המצות שנאמרה לו קודם נאמרו ולא אמרה להם עד אשר נאמרו (עיין למעלה י"ב י"ד וכ"א).

מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים בִּי בַחֲזֶק יָד הוֹצֵיָא
 יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֹאכַל חֶמֶץ: ^(ה) הַיּוֹם
 אַתֶּם יֹצְאִים בַּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: ^(ה) וְהָיָה כִּי
 יִבְיֹאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֻמִּי
 וְהַחִיטִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר
 לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־
 הָעִבְרָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: ^(ו) שִׁבְעַת יָמִים
 תֹּאכַל מִצֹּת וּבֵיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חָג לַיהוָה:
^(ז) מִצֹּת יֹאכַל אֶת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יִרְאֶה
 לְךָ חֶמֶץ וְלֹא־יִרְאֶה לְךָ שְׂאֵר בֶּכֶל־גְּבֻלְךָ:

וזכור את היום הזה: ככל שנה ושנה. ^(ז) האביב: תחלת בשול התוצאות, כמו
 השעורה אביב (למעלה ט' ל"א), אביב קלוי בלש (ויקרא ב' י"ד), וכראה כי השעורה
 נקראת בתחלת בשולה אביב, והמטה כחמל, ואין שום ענין וחסם למלת אביב עם מלת
 אב, כמו שמשך רמ"ע שכתב: ופירושו אביב כמו צביר, כי הוא מוגזר אב שהוא כמו
 ראשון לאשר הוליד. וטעה אחריו רמ"ק שפירש (בשרש אבב) בלש הכחל, בענין הכחל,
 וכחזן השבולת עם הקנה שלה תקרא אביב ע"ש הקנה שהוא העץ, כי העץ כמו האב
 המוליד הענפים; וכל זה שבוש, כי מעולם לא מלאכו אביב על העץ ולא על הקנה
 ולא על השבולת, אלא בפרט על השבולת בתחלת בשולה; ועיין במוקד' ר' אליהו. ומלאכו
 שם אב (לראות בלש הכחל, שיר' י'), עדרכו בלש (איוב ח' י"ב) שענינו נחם
 בנוח, שלא נגמר בשול; וכראה כי שני הני"חין אשר בלש אביב מודלין בינו ובין אב,
 ומורים על תוספת הלחמה שכבר הגיעה לנישול; והנחת זה סבוכי גם סבוכי השני
 קוצ מן הראשון. ובל' ארמית מלאכו פעל אב על האילן כשמוציא פירות: כביכורה
 בתאנה בראשיתה (הושע ט' י') תרגם יונתן כביכורה בתיכחא ד' באלול מלאכא;

dall'Egitto, ov'eravate schiavi; che (cioè) con braccio forte il Signore vi trasse di qui: e non si mangi lievitato. (4) Egli è oggi che voi uscite, nel mese (cioè) della prima maturazione [dell'orzo]. (5) Ora, quando il Signore ti avrà portato al paese dei Cananei, degli Hhittei, degli Emorei, degli Hhivvei, e dei Jevussei, che giurò ai tuoi padri di darti, terra che scorre latte e miele — praticherai questo rito in questo mese. (6) Sette giorni mangerai pani azzimi, e nel giorno settimo [oltre al primo già accennato, sarà] festa al Signore. (7) Pane azzimo si mangerà per questi sette giorni; e non si vedrà presso di te lievitato, nè si vedrà presso di te lievito, in tutto il tuo

אך כ"ל שאין זה מן חניני, אלא מן אֶבְרָא שהוא תרגום פרי, וכן אחת רואה שלא
הספיק ליוכתן למחר מחבבא, אלא הוסיף בחוול שענינו בתחלה, א"כ מחבבא אין ענינו
אלא מוסיף פירות, וכן מלאנו ירח בול (מ"א ו' ל"ו) תרגם יוכתן ירח מוסף אבניא,
א"כ אבנ בארמית אינו אלא פרי (כי ירח בול הוא מרחשן, ואין בו לא זכורים ולא
חניני) ומלת אבניא ענינה זה לאֶבְרָא ואֶבְרָא (כי שתי הגזרות האלה מתחלפות וקרובות,
כמו שמלאנו קֶבֶלִי במקום קֶבֶל (איוב י"ח כ'). דרש"י כ"י שנידי וכי לא היו (לא: היינו),
יודעים, ויכוין. ארץ ובת חלב ודבש: מלאנו כמליה הזאת גם במשורי העמים.
הקדמונים כגון אוניריוס (Metamorf. I. III.)

Flumina jam lactis, jam flumina nectaris ibant

Flavaque de viridi stillabant ilice mella.

ולפניו Teocritus (Idillio 3) ח"ל בתרגום איטלקי.

Latte per acqua Imera corra, e Crati

Di rivi rosseggi . . . . .

Corra anche mel la Sibarite e favi

Doman per acqua la donzella attinga

וכן Euripide (בשירתו הנקראת Baccantes) כתב: הארץ זבה חלב, זבה יין, זבה דבש
זכורים, וכן בנביאים יטב: ההרים עבים והגבעות תלכנה חלב (יואל ד' י"ח), והנה
היא מלינה שריית דרך הכלה. (ו) שבעת ימים תאכל מצות: השמורנים הגיאו
(וכן מתורגם בתרגום יוני הקיוחס לע' זקנים) ששת ימים תאכל מצות, לפי מה שכתוב
בדברים י"ו ח' ששת ימים תאכל מצות, ולא ראו כי קודם שיאמר במשנה תורה (י"ו
י"ח) ששת ימים תאכל מצות, כבר אמר (י"ו ג') לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל

(ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בָּעֲבוּר
 זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בִצְאתִי מִמִּצְרָיִם: (ט) וְהָיָה
 לְךָ לְאֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן
 תִּהְיֶה תוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ בְּיַד חֲזָקָה הוֹצֵאתִיךָ

עליו מלות, ואחר שאמר ופנית בנבך והלכת לאהלך, אמר שם ימים תחלל מלות, כלומר חללד היום הראשון, וא"כ הוסיף שהאחרון שבהם שהוא יום השביעי יהיה עגרת, וכאן שלל דבר בפרטות על היום הראשון אחר שבעת ימים תחלל מלות, ואח"כ הוסיף כי האחרון שנאותם השבעה ימים יהיה חג. (ח) והגדת לבנך: תפרש לו טעם מה שאתה עושה, ט"ל מגיד הקידה (אופטי' י"ד י"ט) שעכינו מפרש הקידה. בעבור זה עשה ה' לי: אני עושה חג זה ואני אוכל מלות בעבור מה שעשה ה' לי (רש"ם רמ"ב). זה חג עמכם אשר, עם זו ירמתי לי (ישעיה מ"ג כ"א), עם זו גאלתי, עם זו קניתי, בחרת זו אהלך (תהלים קמ"ג ג'), הר ליון זה שכתב בו (שם ע"ד ב'), אל מקום זה יסדת להם (שם ק"ד ח'), זה אהבתי נהפכו בי (איוב י"ט י"ט); מלת זו בעזרת מן די שעכינו נארחית אשר, כמו שחלת זה נגזרת מן דל ודן, וכן בלי אשכנז so נאמר להוראת אשר; והרמ"בין כתב כי הטעמים מסכימים יותר עם כירוש ר"זי ורמ"ע (בעבור שאקיים מלותיו עשה ה' לי) ואין הדבר כן כי גם מלת זו בעם זו גאלתי, עם זו קניתי, עם זו ירמתי לי, בחרת זו אהלך היא בטעם מפסיק, ודבוקה לחלה שלפניה, כמו מלת זה במלילה בעבור זה עשה ה' לי. (ט) ודירה לך לאות וגו': שיעורו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוצאתיך ה' ממצרים, זה למען תהיה תורת ה' בפיך (רמ"ב), זה הכתוב בפסח הכתוב הזה, ופסוק י"ו ראה לפירוש זה, והקראים אחרים שהוא משל, ופה טען עליהם הרא"ש. גם רש"ם נטה צוה לדעת הקראים וכתב: יהיה לך לזכרון חמיד כאילו כתוב על ידך, כענין שימני כחותם על לכת. בין עיניך, כעין תכשט ורביד זהב שרגילין ליתן על המגז לטי, עכ"ל, ובדורנו גם הכורס קיים דעת הקראים; ואין ספק שאם היה משל הי"ל לאות על ידך ולזכרון בין עיניך, לא לאות ולזכרון, מאחר שהמלות אינן משל ושיר (כמו נבאות ישעיה שאמר הן על כפים מקותיך) אלא מלילה פשוטה, והכורס התחכם להכיר מעליו קושית הלח"דים הללו (לאות ולזכרון), ופירש שהאז יאמר לבט: חג ע"י שחטת הפסח ואפית המלות יהיה לך לאות על ידך, שהם דברים הכעשים בידים, ולזכרון בין עיניך שאתה רואה מלה ומרור מונחים לפניך, זה עוות הכתוב כי

territorio. (8) E tu allora spiegherai la cosa a tuo figlio, con dire: (Ciò si fa) in grazia di quanto il Signore ha operato per me, quand'io sono uscito dall'Egitto. (9) E terrai per insegna sul braccio, e per memoriale tra gli occhi — in guisa che la

הבן איכנו עושה אלא האב, ואיך יאמר על ידך? וכן למטה (ט"ו) על כן אני זוכר לה' כל פטר רמס, והיה לאות על ידכה, ועוד איך יאמר האב לבנו הוֹיָאֵךְ ולא הוֹיָאֵנִי או הוֹיָאֵנוּ? ובפרט אחר שאמר בעבור זה עשה ה' לי, מלמד כי האות הוא סימן קיים, לא מעשה הכעשה לשעתו, ואיך ימשך מן המעשים ההם הכעשים פעם אחת בשנה שהיה תורת ה' בפינו כלומר חמיד (כטעם כי לא תשכח מפי זרעו)? ועוד מה יאמרו על וקשרתם אותם לאות על ידך? והקראים (שהביא רא"ב) אחרו שהוא כמו קשרם על לֶכֶךְ חמיד (משלי ו' כ"א), קשרם על גרגרוֹתֶיךָ, כתנם על לוח לֶכֶךְ (ס"ג ג') קשרם על אֲזַנְעוֹתֶיךָ, כתנם על לוח לֶכֶךְ (ס"ג ז' ג') ולא הבינו כי כל זה דרך מליצת השיר, והעד כתנם על לוח לֶכֶךְ ש"א לפרשו כמשמעו, ואם היה כתוב בתורה ובתנאים על לוח לֶכֶךְ היינו אומרים שהוא משל, כמו ומלתם את ערלת לבבכם, אבל התורה אומרת שנקשר על היד ובין העינים ובכתוב על מוחות הבית, ומי יאמר לנו שכל זה משל? ומי יאמר לנו איזו מן המלות כמשמעה ואיזו מהן למשל? ואם היה הידבר לֶכֶךְ חיזוק ביהי מוסיף כי ידענו כי כן היה מכהג הקדמונים, וכן הוא עד היום בארצות המזרח להיות על גופם סימנים לעבודת אלהיהם, שהרי כתוב ובתחת קעקע לא חתנו בכס (ויקרא י"ט כ"ח), וכן עד היום השמעאלים כותבים פסוקים מה' תורתם על מוחות פתיהם ובשערי עריהם; ויש אומרים כי היה מכהג העמים הקדמונים לכתוב על בשרם ועל כוורות ולחות שהיו נושאים על מנחם כתיבות של כשפים וכעין קמיעין, וה' רצה להרחיק את ישראל מן המנהגים ההם, וזוהו אותנו לשאת על בשרנו קֶטֶת מדברי תורתו למען תהיה תורת ה' בפינו חמיד, לא תמוג מפינו ומפי זרענו. ולפי פשט הכתוב עיקר הכתיבה הוא המלות האלה: ביד חזקה הוֹיָאֵנוּ ה' מומרים, שהוא עיקר כל התורה כלה הכולל שני עיקרי אמונתנו שהם שבר ועושה, כלומר שהאל משגיח על מעשה בני אדם לתת לאיש כדרכיו; וברית עולם, כלומר כי יעקב בחר לו יי. ומה"ר י"א חמוסיף כי כמו שהכנה הגדול היה על מנחו נור הקדש, כתוב עלי קדש לה', ככה להיות כל העדה כלם קדושים ומולכת כהנים, נוה ה' שיהיה להם אות על גופם; וכמו שמלות קֶדֶשׁ לה' היו סימן גדולה ומשיבות לכהן גדול על כל ישראל, כן מלות ביד חזקה הוֹיָאֵנוּ ה' מומרים הן פאר לישראל על כל האומות. ויזקק פארדו משיב כי יִזְ' הכ"ה היה להודיע קדושתו לכל רואין אבל התפילין לא היו לתפארת לבו מן האדם, אלא למען תהיה תורת ה' בפינו; והוא אומר כי תפלה של יד היא לסימן אל המניח אותה, שהוא רואה אותה וזוכר כי בתחק יד וגו', ושל ראש היא לסימן

יְהוָה מִמִּצְרַיִם: (י) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת
 לְמוֹעֲדָה מִיָּמִים יְמִימָה: פ (יא) וְהָיָה כִּי־
 יִבְאֶךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי בְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע
 לָךְ וּלְאַבְתִּיךָ וּנְתַנָּה לָךְ: (יב) זֶה־עֲבַרְתָּ כָּל־
 פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר יִשְׁגֹּר בְּהֵמָה
 אֲשֶׁר יִהְיֶה לָךְ הַזִּכְרִים לַיהוָה: (יג) וְכָל־פֶּטֶר
 חֲמֹל תִּפְדֶּה בִּשְׂהָ וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתוֹ
 וְכָל בְּכוֹר אָדָם בְּבִנְיָךְ תִּפְדֶּה: מִפֶּטֶר (יד) וְהָיָה
 כִּי־יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ מָחָר לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ
 אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית
 עַבְדִּים: (טו) וַיְהִי כִי־הִקְשָׁה פְּרַעֲהַ לְשַׁלְּחָנוּ
 וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר
 אָדָם וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי זֹכֵר

ליהודי אחיו הרואה אותו, כי כל יהודי כשיראה יהודי אחר עם תפלה על מצותו זכור
 כי נחנק יד וגו'. (י) ושמרת את החקה הזאת למועדה: דבק לתחלת מה
 שאמר משה לישראל (למעלה פסוק ג') זכור את היום הזה אשר ינצחם ממצרים.
 מִצְרַיִם יִמְצָא: משנה לשנה, כמו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט), וא"תך
 מפורש ואם לא יגאל עד חלאת לו שנה תמימה, וקודם לכן אחר והיתה גאלתו עד
 חס שנת מחירו. והנה מולות עד חס שנת מחירו היה אפשר להצין עד ראש השנה,
 אף אם לא עברו י"ב חדש מיום החכירה, לכך הוסיף ימים תהיה גאלתו, ואח"כ אחר
 ואם לא יגאל עד חלאת לו שנה תמימה, והנה ימים ושנה תמימה דבר אחד הם, וקרא

legge del Signore ti sia in bocca [siai sempre presente] — che con braccio forte il Signore ti trasse dall'Egitto. (10) Osserverai questo statuto nel suo stabilito tempo, d'anno in anno. (11) Ora, quando il Signore t'avrà portato alla terra dei Cananei, e te l'avrà data, come giurò a te ed ai padri tuoi; (12) Tributerai ogni primo parto al Signore. Cioè di tutt'i primi nati che avrai del bestiame, i maschi sacrificherai al Signore. (13) Ogni primo parto asinino riscatterai con un agnello [o capretto]; e se nol vorrai riscattare, l'ammazzerai. Ed ogni primogenito dell'umana specie, (cioè) de'tuoi figli, riscatterai. (14) Ora, quando in avvenire tuo figlio t'interrogherà con dire: Che cosa è ciò? — gli dirai: Con braccio forte il Signore ci trasse dall'Egitto, ov'eravamo schiavi. (15) E poi che Faraone faceva difficoltà a lasciarci andare, il Signore uccise nel paese d'Egitto ogni primogenito,

לשנה תמימה ימים כי היא כוללת כל מיני הימים, הארוכים והקצרים, וקראוה שנה כי הימים והזמנים (זרע וקציר, וקור וחום, וקיץ וחרף) חחרים פעם שנים מדי שנה בשנה, וכל זה הוא בשנה הטבעית שהיא ש"ה ימים, ותחלתה בכל זמן שיהיה, כי המזכר ביתו ימכרהו בכל יום שירצה, ומקל שם"ה ימים כאלה שנה תמימה הנקראת ג"כ ימים, וענין הענינו לא כזכר בתורה. ורכ"ו ע"ה בויקרא כ"ה (ואחריו יש"ר כאן) נקש להבדיל בין שנה לימים ואמר כי שנה היא שנה ממש של ש"ה ימים, וימים היא שנה על פי קניעות המחזור, שהיא לפעמים של ש"ד ימים; זה הנל, כי הנה במזכר ביתו, וכן בנת יפתח (שופטים י"א ח') נזכרו שני השמות ימים ושנה, ולא יתכן שיהיה ביניהם שום חילוק, כי איך יתכן לפרש והיתה גאלתו עד חס שנת ממכרו (שם"ה יוס), ימים תהיה גאלתו (שכ"ד או שפ"ד יוס), ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (שם"ה ימים)? והנכון כדברי ר"שי (שם בויקרא) ימי שנה שלימה קרויים ימים. (יב) והעברת: לשון הפרעה (ר"ש). ובל פטר: כאן פורט מה שאמר תחלה דרך כלל והעברת כל פטר רחם לה, כל' כל פטר שגר בהמה הזכרים תעביר לה, וכל פטר חמור תפדה בשנה, וכל בכור אדם תפדה: שגר: שגר בארמיית ל' שלח מה שהנהמה משלחת מנענה, והוא כולל כל ולדותיה בלי חילוק, כמו שגר אלפיד, ופטר כאמר על הבכור, שפותח הרחם. (יג) וערפתו: מל' ערף, כריחת הערף, ואמר כן כדי שלא ישתטחו בדרך הזנבים, כי אין זנח ענהמה טמאה; וענין הפדיון שזה לכל בהמה טמאה (במדבר י"ח ט"ו), אלא שדבר בהווה כי החמור היה ממי חללם הרבה. אבל במכילתא אמרו שאין פדיון שאר בהמה טמאה אלא חמור בלבד. (טו) הקשה לשלחנו: היה ששלח בקושי, כמו ותקש בלדתה, בהמה המקשה לילד, הקשה פעל משמע במקום תאר

לַיהוָה כָּל-פֶּטֶר רֶחֶם הַזָּכָרִים וְכָל-בְּכוֹר בְּנֵי
 אֶפְרָיִם: (מ) וְהָיָה לְאוֹת עַל-יְרֵכָה וּלְטוֹטָפֶת
 בֵּין עֵינֶיךָ בִּי בְּחֹק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם:
 ס ס טז (יח) וַיְהִי בִשְׁלַח פָּרְעֹה אֶת-
 הָעָם וּלְאַנְחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים
 כִּי קָרֵב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פְּרִינָחֻם הָעָם
 בְּרֹאֲתָם מִלַּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִם: (יח) וַיֵּסֶב
 אֱלֹהִים אֶת-הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם-סוּף
 וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
 (יח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע
 הַשָּׁבִיעַ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד
 אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהָעֲלִיתֶם אֶת-עֲצָמֹתַי מִזֶּה

הפעל, כמו היטבת לראות, והטעם כי תחלה אמר לשלם כשתסור המכה, וא"ת חזר.
 בו, וא"ת אמר שיניחו הטף, וא"ת כ אמר שיניחו לאדם ובקרו, ורק אחר מכת בכורות
 שלם כלם; וכן המקשה לילד, כל חבל שיצוא לה משיע הלילה, ונצוא לה החבל האחרון
 היא יולדת. (מז) ודירה לאות וגו': אינם דברי האב, אלא התורה חותמת הענין.
 וחזרת וחזרת מנות התפילין, אם להוכיף עליה זיכרון לרוב תשיבותה, ואם לפרש איך
 נכתוב בהם, כי למעלה אמר הוסיף, וכאן אמר הוסיף, כי כן ממש נכתוב: ביד
 חזקה הוסיפו ה' מוֹרִיסִים. ולטוֹטָפֶת: משרש טוף, ומשפטו טפספות, כמו בבל שמשפטו
 בלבל; ושרש טוף מורה בל' ערבי סנוב, ונקרא טוטפת עדי המקיף הן הראש הן הים.
 ואלעזר אשר על זרועו ת"י וטוטפתא דעל דרעיה (Fullerus וראו' גי'י). (יז) וידר

e quelli degli uomini, e quelli del bestiame; perciò io sagrifico al Signore tutt'i primi parti maschi, e riscatto ogni primogenito de' miei figli. — (16) E stiate per insegna sul braccio, e per frontale tra gli occhi, che con braccio forte il Signore ci trasse dall'Egitto. (17) Ora, quando Faraone lasciò andare il popolo, Dio non li guidò alla volta del paese dei Filistei, perchè era (troppo) vicino; poichè Iddio disse: Il popolo, al veder guerra, potrebbe pentirsi, e tornare in Egitto. (18) Ma Dio fece voltare il popolo verso il deserto, lungo il mar rosso. Del resto i figli d'Israel erano partiti armati dal paese d'Egitto. (19) Mosè poi prese seco le ossa di Giuseppe, poichè questi avea scongiurati i figli d'Israel, con dire: Iddio si mostrerà memore di voi, e voi (allora) trasporterete le mie ossa

בשלה פרעה: לא אחר כלה (ר"ל אחר שלח) אלא כלה (ר"ל בשעה שלח), כי ה' לא חשב מחשבתו אחרי נאחם. ולא נרם וגו': ה' לא ישנה פחאוס לבות בני אדם, אך יתכנה עם כל איש ואיש לאט לאט על פי מדותיו ועבדו, והנה ישראל בנאחם חנית עבדים לא היה אפשר שיהיו בעלי גבורה ואחז לב (עיין רא"צ י"ד י"ג) לבא מיד להלחם בשנעה עומים ולרשת את הארץ, וגם אם היה ה' נותנה בידם באותות ובמופתים, לא יהיו כדאי להיות אומה בפני עלמה המתכננת מחלית דעת ובתבונה, כי עבדים הפורקים מעל נוארם עול שעבדו כנד פחאוס, או ישאר בלגם מורד, או יתחבכו אל הקנה האחר וישתקעו בהפקר ולא תכון בידם ההכנה המדינית, להעדר הגבורה והתבונה הנריכות לקיום חזרה חפשיה; ע"כ לא רנה ה' להביאם מיד אל הארץ ואל המלחמות, כי למורד בלגם בראותם מלחמה יבחרו בעבודה ושוננו מזרימה, וכמה אותם דרך המדבר לשתעבבו גם זמן מה ויתחבכו מעט ויקנו המדות הנריכות להם להתנהג מעבדם על אדמתם, ועד טעם אחר היה לו בזה, והוא כי במדבר הגדול היה אפשר להם לקבל תורה ומצות כלם כאחד ולהתלמד ביראת ה' ובידיעת דרכיו ולהתחנך בנתיבותיו בו תחת הכנחת האל ומשה עבדו, שאם היו באים מיד לרשת את הארץ היו מתפרדים איש לנפלתו, ולא היה אפשר ללמדם ולהורותם כלם כאחד. ואף אם לא היו מתעבבים במדבר מ' שנה מפני המרגלים, מ"ח היו מתעבבים גם קצת חדשים עד שיקבלו התורה והמצוות בהיותם כלם סניבות הר סיני ובהיותם אוכלים המן ובלתי טורדים בעבודת האדמה. כי קרוב הוא: הדרך ההוא. (יד) וחמושים: חמושים, כי כמו שאמרו תלמים מן תלמי, כן יאמרו חמושים מן חמש (ש"ב כ' ז') מוקם חגירת המרג, והודיע זה למור כי לא להעדר כלי זין אחר ה' בן ימים העם,

אַתֶּכֶם: (כ) וַיִּסְעוּ מִסִּבְתָּ וַיַּחֲנוּ בְּאַתֶּם בְּקֶצֶה
הַמִּדְבָּר: (כא) וַיְהִי הָאֵשׁ הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעָמֹד
עֲנַן לַלַּיְלָה הַדֶּרֶךְ וּלְיָלָה בְּעָמֹד אֵשׁ לְהָאִיר
לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם וּלְיָלָה: (כב) לֹא־יִמָּישׁ עָמֹד
הָעֲנַן יוֹמָם וְעָמֹד הָאֵשׁ לְיָלָה לִפְנֵי הָעָם: פ

אלא מפני מורד לנכס. (כא) זה הולך לפניכם וגו': Johannis Tolandus בספרו
Tetradymus (London 1720) ואקרים רבים מן המכמשים האקרונים אמרו שהיה
אשרן או איש אחר מוליך האש לפני העם כמו שהיו הפרסיים עושים כמו שכתב
Curtius (L. 3. C. 7.): Ordo autem agminis erat talis: Ignis quem ipsi sa-
crum et aeternum vocabant, argenteis altariis preferebatur, וכן קוראים
עליו מניח כי אלכסנדר היה משיא משואות נכסוע הממכה ואמר: Observatur ignis
noctu: fumus interdiu. גם הביאו מה שאמר Pitts האנגלי כי השמנאלים ההולכים
במדברות בשירה מאירים להם בלילה באש שנותנים בספל של ברזל הנתון על כס גבוה,
והכוון בדברי I. C. Faber בספרו קדמוניות העברים, שכתב כי האל עשה זאת
המופת על פי מה שהיה נהוג אצל העמים בימים ההם ובארצות ההן. ואולי יאמר
אדם שאין הכתוב הזה מתייב בהכרח שהיה העמוד הזה מעשה נכסם כי כיוצא בזה
מלאנו וארון ברית ה' נוסע לפניכם לתור להם מנוחה (במדבר י' כ"ג), וידענו כי
הארון לא היה נוסע דרך נס, אלא היו הלויים נושאים אותו, ופעמים רבות מלאנו
שליח ה' (גם אם יהיה בן אדם) נקרא בשם שליחו, והיה א"כ אפשר לפרש וה' הולך

יד

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר

(ב) לפני פי הדורות: דעת יאסעט (Allgemeine Geschichte I. 90) שהיא עיר
Heroopolis (קרוב לסוֹעַז Suez) כי פי בלשון מצרי הוא כמו ה"א הימנית, ומלת ἡρώδης

di qui con voi. (20) Essi partirono da Succòt, e s'accamparono in Ethàm, all'estremità del deserto. (21) E il Signore andava innanzi a loro di giorno mediante una colonna di nube per additar loro il cammino, e di notte con una colonna di fuoco per far loro luce, in guisa che potessero viaggiare sì di giorno che di notte. (22) Non mancava (mai) la colonna di nube di giorno, e la colonna di fuoco di notte, innanzi al popolo.

לפניהם, איש נכחד וקדוש ההולך בלילות ה', אחתם אומר אחי כי מה שפלאנו למטה (י"ד י"ט וכו') וישע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו', וישע עמוד הענן, ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה, וכן (שם כ"ד) וישקף ה' אל מחנה מרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מרים, כל זה מוכיח כי מעשה נסים היה הדבר; גם מאמר משה (במדבר י"ד י"ד) שמעו כי אחת ה' בקרב העם הזה אשר עין בעין נראה אחת ה' ועננך עמוד עליהם ובעמוד ענן וגו' מורה שהיה הענן נס גלוי לכל העמים שהיו גם הגוים מכירים שהיה למעלה מן הטבע, וכן המזורר הזכיר בין הכפלאות פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהלים ק"ה ל"ט), וכן נחמיה (ט' י"ב) אחר שאמר והים נקעת לפניהם, אחר ובעמוד ענן הכתיב יומם וגו'. (כב) לא ימיש: פועל עומד, נכין הקל משרש ימש, כמו לא ימיש מתוך האהל (למטה ל"ג י"א), ולא ימיש מעשות פרי (ירמיה י"ז ח'). לפני חמם: משפטו מלפני והוא חמם המ"ם, כמו השמרו לכם עלות בזה. ויש אומרים שזעור הכתוב לא ימיש עמוד הענן ועמוד האש אשר היה לפני העם, וכן מחורגם בתרגום ירושלמי, דמדברא קדם עמא, ר"ל שהיה הולך. מלת משלים בדבור ר"שי הוא ענין מסירה (כמו בעזרא ז' י"ט), ותלמידי מוה"ר מ"כף אומר כי כן אכשי המלחמה העומדים במשמרת ממתנים במקומם עד שיבואו מילופיהם, ואז מוסרים להם (בדבור) מה שעליהם לשמור, זה נקרא מסירה; ור"שי בשבת כ"ג פירש משלים אורו ואיכנו מדוקדק, ולמטה י"ד י"ט ר"שי בעלמו כתב והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש, זה ממש בפירוש מ"כף שהאומר מוסר לחברו מה שיש לו לשמור.

XIV

(1) Ed il Signore parlò a Mosè, con dire: (2) Parla ai figli d'Israel, che retrocedano, e s'accampino davanti Pi-hahhiròt,

בזיכר עיר, דעת Jablonski עיין באור גז' עמוד 1102. מנרול: עיר נגבול נפוכי לארץ מרים והיא נזכרת גם בירמיה מ"ד א' ומ"ו י"ד ויחזקאל כ"ט י' וי' בעל

אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירֹת
 בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בָעַל צֹפֶן נִכְחוּ
 תַּחְנוּ עַל־הַיָּם׃ (א) וַאֲמַר פֶּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
 נִבְכִּים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃
 (ב) וַחֲזַקְתִּי אֶת־לֵב־פֶּרְעֹה וַרְדֵּף אַחֲרֵיהֶם
 וַאֲכַבְדָּהּ בַּפֶּרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וַיֵּדְעוּ מִצְרַיִם
 כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־בֶן׃ (ג) וַיִּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם
 כִּי בָרַח הָעָם וַיִּהְיֶה לִּבֵּב פֶּרְעֹה וַעֲבָדֵיו
 אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עֲשִׂינוּ כִּי־שָׁלַחֵנוּ
 אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַבְדָּנוּ׃ (ד) וַיֹּאסֹר אֶת־רַכְבּוֹ
 וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃ (ה) וַיִּקַּח שֵׁש־מֵאוֹת רֶכֶב
 בָּחוּר וְכָל יֶרֶב מִצְרַיִם וְשָׁלֹשׁ עַל־כָּלוֹ׃

צפון: נראה כי נפון הוא שם האליל Typhon שהיה חלל המזרים מלאך רע (caco-dæmon) וכנראה שקראו בשם זה מקומות ארץ בלתי נעבדת אשר בין כילום ובין ים סוף (I. R. Forster וראו' וגו'), חס כדי להטעות את המזרים שיאמרו קשה יראתם (כדברי ר"ט) כי כשקראו אל האליל הרע ההוא חצו בדרכם ונבוכו, ואולי ג"כ כשיראו שחונים במקום ההוא יבינו שאין בדעתם לחוג חג, כי לא היה מקום ראוי לכך, לכימות קדוש לאליל רע. (ג) סגר עליהם המדבר: המדבר סגר עליהם את דרכם (רמ"בן). (ה) כי ברח העם: שאין בדעתם לחוג חג ולחזור כי חנו לפני בעל נפון. ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם: אין הכוונה שנשחנה לבס, אלא כמו נהפך אל הדרך (יהושע ח' כ'), אף כאן אחר שהכירו שהם נורמים פנה לבנם אליהם, בדרך שאדם פונה לבנו לכל דבר שיהיה בידו ואבר ממנו, כי כשהיו ישראל תחת ידם לא היו

tra Migdøl e il mare; davanti (cioè) a Baal-Sefòn. Dirimpetto a questo v'accamperete, presso il mare. (3) E Faraone penserà che i figli d'Israel sono imbarazzati nel paese, che il deserto serrò loro il passaggio. (4) Io poi renderò forte il cuore di Faraone, ed egli gl'inseguirà; indi mi farò onore [dimostrerò la mia potenza] in Faraone ed in tutto il suo esercito, e gli Egizi conosceranno che sono io il Signore. — Ed essi fecero così. (5) Fu narrato al re d'Egitto, ch' il popolo era fuggito [cioè che non pensava a celebrare una festa, e poscia ritornare], e la mente di Faraone e de' suoi servi si rivolse al popolo; e dissero: Che mai abbiamo fatto, lasciando andare Israel dal servirci? (6) E (Faraone) attaccò i suoi cocchi, e pigliò seco la sua gente. (7) Prese seicento cocchi eletti, oltre a tutti gli altri cocchi d'Egitto; e tutti portavano forti

מכירים כמה היתה עבודתם מועילה להם, ועכשו שנתנו התחילו להתכונן דבדר ואחרו מה זאח עשינו וכו'. (ו) ויאסור את רכבו: רכב תקרא הנהמה שרוכבים עליה, כמו ויהרד דוד מחרס שבע מאות רכב (ש"ב י' י"ח), ויעקר דוד את כל הרכב (ש"ח ד'), ושנעצם על שלמי סוס ורכב (יחזקאל ל"ט כ'), אף כאן כ"ל רכב הסוסים שרוכבים עליהם הפרשים. ואת עמו: ההולכים רגלי, ולא אחיש שהיו גם ג"כ מרכבות, שהרי כתוב ויסר את אופן מרכבותיו (למטה כ"ה), אבל לי אכירה כופל על הנהמה, כמו אסרו הסוסים (ירמיה מ"ו ו'), ואסרתם את הפרות בעגלה (ש"א ו' ו'), כי אם הסוס אסור והחמור אסור (מ"ב ז' ד'), ואין לטעון מן ויאסר יוסף מרכבתו (ברא' מ"ו כ"ט) כי אמנם גם מרכבה כאמר על הסוסים, ובפרט על ארבעה סוסים, ככתוב ותעלה ותלא מרכבה ממרים בשם מאות כסף וסוס נחמשים ומאה (מ"א י' כ"ט), ואח"כ קראו לכלי מושג שהסוסים מושכים רכב ומרכבה, כמו רכב ברזל, גם כי לא הרי מושג כהרי מרכב, ולא ידק לי רכיבה על הישיבה במרכבה, אלא על הרכיבה ע"ג נהמה, ורק דק השאלה קראו לכלי שיושבים בו מרכבה ורכב. (ו) שש מאות רכב בחור: אחר שלקח כל רכב ממרים אין לורך למר שלקח שש מאות רכב בחור, אלא הכוונה שהיו לו רכבים נבחרים יותר מן המספר הזה, אך לא לקחם כלם עמו, למען יהיה הנשאר לפלטה, ושאר כל רכב ממרים שלא היו כ"כ חשובים לקחם כלם. ושלישים על כלו: אנשים גבורי חיל; דעת רא"ב כי השני במעלה אחר המלך נקרא משנה (זה אחת) והשלישי לו נקרא שלישי; והן יתקן אחר שהיה כל א' מהם שר על שלשים איש; ובתרגום יוני המיוחס לע' זקנים tristatai, ופירש Origenes שנקראו בן הכלמחים במרכבה, לסיוט בכל מרכבה ג' אנשים אחד מכהג ושנים כלמחים,

(ט) וַיִּחַזַק יְהוָה אֶת־לֵב פְּרָעָה מֶלֶךְ מִצְרַיִם
 וַיְרַדֵּף אַחֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאִים
 בְּיַד רָמָה: שְׁנֵי (ט) וַיְרַדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם
 וַיִּשְׁגְּנוּ אוֹתָם חֲנִים עַל־הַיָּם כָּל־סוֹם רֶכֶב
 פְּרָעָה וּפָרָשָׁיו וַחֲילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי
 בָּעַל צָפֶן: (י) וּפְרָעָה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־
 יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וַהֲנֶה מִצְרַיִם וְנָסַע
 אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 אֶל־יְהוָה: (יא) וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הַמְּבֹלִי אֵיךְ־
 קָבְרִים בְּמִצְרַיִם לִקְחָתָנוּ לָמוֹת בַּמִּדְבָּר מֵה־
 זֹאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם: (יב) הֲלֹא־
 זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר
 חָדַל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת־מִצְרַיִם כִּי טוֹב לָנוּ

וכן דעת גי'; ודעת Jacob Lydius שהם הנקראים תריאליי שהיו קרובים למלחמה
 באחרונה אחר שנכלו שמים מערכות אחרות, וגם אמר כי חולי חזין שלש חלל נבור
 מאד כי השלש מורה על מעלה שאין כמוה כמו קדוש קדוש קדוש Arismegistus.
 (יח) ביד רמה: לא היו דואגים כלל עד שראו פרעה ועמו רחפים אחרים, אז
 ייראו מאד (רש"י), וכמוהו והכפש אשר תעשה ביד רמה (במדב כ"ו ל'). ולאנקלוס
 תרגם ברש גלי, כי גלי הראש היה חלל מורה העדר היראה, וכסוי הראש היה סימן
 כניעות. (ט) כל סוס רכב פרעה: כל סוסי רכינה שלו, סוסים שוכנים עליהם
 פרשים. והנה לכאורה אחר שהוא מזכיר הפרשים לא היה נריך להזכיר הסוסים, אך

guerrieri. (8) Il Signore rese forte il cuore di Faraone re di Egitto, e questi corse dietro ai figli d'Israel; mentre i figli di Israel uscivano [viaggiavano] colla mano alta [cioè senza timore, e senza fretta]. (9) Gli Egizi inseguendoli, li raggiunsero (mentr'erano) accampati presso al mare: (gl'inseguirono cioè) tutt'i cavalli dei cocchi di Faraone, i suoi cavalieri, ed il suo esercito, (e li raggiunsero) presso Pi-hahhiròt, davanti Baal-Sefòn. (10) E tosto che Faraone fu vicino, i figli d'Israel, alzati gli occhi e veduti gli Egizi marcianti dietro di loro, temettero oltremodo, e scamarono al Signore. (11) E dissero a Mosè: È egli forse perchè mancassero sepolcri in Egitto, che tu ci hai condotti a morire nel deserto? Che cosa è mai questa che ci facesti, di trarci dall'Egitto? (12) Non te l'abbiam già detto in Egitto: «Lasciane, che serviamo gli Egizi». Poichè meglio sarebbe per noi servire gli Egizi, che morire nel

הזכיר הסוסים בפני ענאם כדי לנייר לנו הסבות אשר נגרו מחמת ישראל, כי מלבד מה שהמקדה אותם ראית הפרשים והחיל, גם ראית הסוסים בעתה אותם מחד. והזכיר מחלה הסוסים כי הם הנראים והנשמעים מחלה, ואח"כ ראו הפרשים, ואח"כ ראו אנשי החיל. (י) הקריב: פעל עומד, נעשה קרוב. (יא) המבלי אין: שמי שלילת, והיה די באתה, וכן הרק אך צמזה (במדבר י"ב ב'). מה זאת עשית לנו להוציאנו מצמצרים: והלא צענייהם ראו כל המכות אשר הכה ה' את מצרים וראו כי לא משה פעל כל זאת. הוין יתק אומר כי אולי משבו כי רטון ה' להקל את עול מצרים מעליהם ולהרויח להם מעבודתם, ולא שינאו משם, וזה לא יתכן, כי אמנם משה הזכיר להם ענין היניאה משם, ונענין הפסח אחר להם והיה כי יביאך ה' אל ארץ וגו'; והנכון לדעתי כי לפי דעת אנשי הדורות ההם היו כהני האל וכל העומדים בסדור יכולים לפעול פעולות למעלה מן הטבע בזה אלהי, גם בלא כווי האל עצמו, כי לפי דעתם היה האל כורת ברית עם כהניו היודעים דרכי עבודתו, והיה ניסת להם ועושה רנונם (ועיין מה שכתבתי בישיבה א' י"א), לפיכך היה אפשר לישראל שנאותו הדור להאמין כי מכות מצרים היו אותות ומופתים למעלה מן הטבע, ושעם כל זה לא היתה יניאתם ממצרים ברתון אלהי, אלא ברתון משה. (יב) הלא זה הדבר וגו': לא מלאנו שאלו לנו כן, והכותים הוסיפו אחר פסוק (ו' ט') ולא שמעו אל משה מקולר רוח ומעבודה קשה: ואחרו אל משה חדל כל מחננו ונעבדה את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים מחמתנו במדבר, אבל איך יתכן שנתך נער העבודה הקשה תעלה על לנם סכנת המדבר? ואם היה שמשו לעות במדבר, א"כ מה שלא שמעו אל משה לא היה מקולר רוח ומעבודה

עֲבַד אֶת־מִצְרַיִם מִמָּתְנֹו בַּמִּדְבָּר׃ (יג) וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אֶל־תִּירְאוּ הִתִּיצְבוּ וּרְאוּ
 אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי
 אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסָּפּוּ
 לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃ (יד) יְהוָה יִלָּחֶם לָכֶם
 וְאַתֶּם תִּחַרְשׁוּ׃ פ ^{שלישי (טו)} וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֶל־מֹשֶׁה מֶה־תַּצְעֵק אֵלַי דְּבַר אֶל־בְּנֵי־
 יִשְׂרָאֵל וִיִּסְעוּ׃ (טז) וְאַתָּה הֲרֹם אֶת־מִטְכָּךְ וּנְטָה
 אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה׃ (יז) וְאַנִּי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־
 לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בַּפְּרֹעָה
 וּבְכָל־חִילוֹ בְּרַכְּבוּ וּבַפְּרָשָׁיו׃ (יח) וַיֵּדְעוּ מִצְרַיִם
 כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהַכְּבִדִי בַּפְּרֹעָה בְּרַכְּבוּ
 וּבַפְּרָשָׁיו׃ (יט) וַיִּסַּע מֶלֶאךָ הָאֱלֹהִים הַהֵלֶךְ
 לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע
 עֲמֹד הָעֲנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃

קשה, אבל הים מחכמה ותבונה וישוב הדעת שדלגו לחות במדבר. והכבון כמו שאמרו
 במכילתא: והיכן דבר? ירא ה' עליהם וישפוט (ה' כ"א) כי אז התרעמו על הסכנה

deserto. (13) Ma Mosè disse al popolo: Non temiate. State a vedere la salvezza ch' il Signore opererà per voi oggi. Perocchè dopo aver veduto gli Egizi oggi, non li rivedrete mai più. (14) Il Signore combatterà per voi, e voi starete cheti. (15) Ed il Signore disse a Mosè: A che vai sclamando a me? Parla ai figli d' Israel, e pongansi in marcia. (16) E tu alza la tua verga, e stendi il tuo braccio verso il mare, e lo dividi; e i figli d' Israel entreranno in mezzo al mare nel secco. (17) Io poi renderò forte il cuore degli Egizi, e (vi) entreranno dietro di loro; ed io mi farò onore in Faraone ed in tutto il suo esercito, ne'suoi cocchi e ne'suoi cavalieri. (18) E gli Egizi conosceranno ch' io sono il Signore, mostrandosi la mia potenza in Faraone, ne'suoi cocchi e ne'suoi cavalieri. (19) Indi partì l' angelo di Dio, che andava innanzi al campo d' Israel, e andò

כרעה את עולם ואמרו למשה: אם לא באת היינו עובדים את מזרים בשלום, ואמנם כוף המאמר כי טוב לנו עבוד את מזרים כראה (לדעת דון יצחק) שהוא פירוט ותוספת שהסיפוי עתה, ואמנם מה שאמרו ממותנו במדבר ולא אמרו ממותנו בקרב מזרים, הוא מפני שהם לא עלה על דעתם לערוך מלחמה עם המזרים אדונייהם, ומיד כשהם לבסוף, ולא היה לפניהם אלא הים והמדבר, והיה כראה להם כי עכ"פ אין להם אלא מיתה, ומזה הבין זה ואמר להם שלא יראו כי ה' ילחם להם במזרים. (יג) כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם: ראיה שראיתם אותם היום, כלומר אחרי הראיה שראיתם אותם היום לא תוסיפו לראותם עוד. והנה ר"ז עשו מה מנות לא תעשה, וראיה לזה מה שאמר וה' אחר לכם לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד (דברים י"ז י"ו), ולפי הפשט כאן הוא בלא ספק הנעשה, ויש בכללה מזה, כלומר ה' מנטיח אתכם שלא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, וגם אתם אין ראוי לכם שתשובו עוד אלכם בנבוככם. ותלמידיו מוה"ר דוד חזק מפרש בהיפוך המלות, כאלו כתב: כי את מזרים אשר ראיתם היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, המזרים האלה שאתם רואים היום לא תוסיפו לראותם עוד, וכן תרגם Diodati גם היירונימוס. (יד) תדרישון: ענין שקט כמרש לא ישמע, כמו אלהי תהלתי אל תמרש (תהלים ק"ט א'), וכן ארש חשה, כמו אל תמרש מחני פן תחשה עמי (שם כ"ד א'), ואכתוב מזהים (מ"א כ"ב ג'), וע' בראשית ל"ד ה'. (טו) מה תצעק אלי: לא הדיע ה' מחלה למשה ענין קריעת ים סוף רק אחר לו סתם ואכבדה בפרעה וגו', לפיכך כאשר ראה משה את מזרים נוסע אחריהם לא ידע איך ונמה יושיע הק"נ לישראל ואחר לישראל התי נבו וראו כדי לחזק את לבם, וא"ת התסכל אל ה' (רמ"ב ורמ"ב).

(ב) וַיָּבֹא בֵּין יְמִינָהּ מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֶה
 יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעָנָן וַהֲחֹשֶׁךְ וַיֹּאדָר אֶת־הַלֵּילָה
 וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלֵּילָה: (בא) וַיֹּט
 מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יַהֲוָה י אֶת־הַיָּם
 בְּרוּחַ קָדִים עֹזָה כָּל־הַלֵּילָה וַיִּשָּׁם אֶת־הַיָּם

(ב) ויבא בין מחנה מצרים ויבין מחנה ישראל ויהי הענן והחושך ויאדר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה: (בא) ויט משה את ידו על הים ויולך יהוה את הים ברוח קדים עזה וגו': קריעת ים סוף לפי שהיא מסופרת בתורה היתה מעשה נסים מעורב עם הענינים הטבעיים, שהיה אם לא היה האל רוצה להשתמש כלל בכוחות הטבע, רוח קדים עזה למה? והכתוב אחר בפירוש כי ה' הולך את הים ברוח עזה, וכ"כ רש"י: כדרך ארץ עזה בק"כ שהרוח מייבש ומקריש את הנהרות, על כן נבוכנה לפרש איך היה הדבר קלעריקוס (ואחריו רבים) אמרו כי בני ישראל עברו בים סוף ללד קצוה הנפוכי ללד Suez ופי' החירות (ובן הוא קבלת הישמעאלים) ועברו בו בשעה שהוא חחר לאחור ומימיו חסרים (refluxus), ואמנם בנשות משה את ידו על הים שלח ה' את הרוח העזה וכשנה משפון לדרום ועכבה את המים מלמהר לשב למקומם, נאופן שנמשך התסרון שעות הרבה יותר מן השיעור הנהוג; ואמרו כן מפני שאם היה כח הרוח לנדרו מייבש הים לא יזנן איך יוכלו בני אדם לעבור בו ולא תשאם הרוח. והנחת זה הניא קלעריקוס שאירע בהלנדא בשנת 1672 שהיו האנגלים במלחמה עם ההולנדיים וכשנה רוח חזקה והמשיכה חסרון מי הים עד י"ב שעות, ולא יכלו האנגלים לנצח היבשה, ותהי תשועה גדולה לאנשי הולאנדא, והוא קלעריקוס וההולנדים אחריו אמרים כי אין רוח קדים זה מורמי ממש, אלא נפוכי, ואמנם להיות רוח הקדים במקומות ההם עז וקשה, היו קוראים כל רוח קשה בשם רוח קדים, כמו ברוח קדים תשנר. אכיות תרגיש (תהלים מ"ח ז'), רוח הקדים שנרך בלב ימים (יחזקאל כ"ז כ'), ברוח

dietro di loro; e parti la colonna di nube d'innanzi ad essi, e si pose dietro di loro. (20) Egli [l'angelo] si recò tra il campo degli Egizi e quello d'Israel, e fu (per gli uni) la nube e l'oscurità, e (per gli altri) rischiarò la notte; e per tutto il corso di quella notte l'un campo non s'avvicinò all'altro. (21) Mosè poi stese il braccio verso il mare, ed il Signore fece scorrere il mare da un potente vento orientale, per tutta la notte, e ridusse il mare

קדים אפינס לפני אויב (ירמיה י"ח י"ז), הגה ברוחו הקשה ביום קדים (ישעיה כ"ז י'), יאזוהו קדים וילך (איוב כ"ז כ"ח). אחנס המכס יאכט (Allg. Geschichte, I. 92. 92.) אומר כי לא היה בקריעת ים סוף מנזל כלל למזרח מן הים לאחר מכה הטבעי אלא שהיה הענין כלו ע"י רוח סערה גדולה ומזוקה מאד, וזה שיקשה איך יוכלו בני ישראל לעבור בים בזמן הסערה, הוא אומר כי הסערה היתה ביום הקודם ובלילה שלפניו, ושמה את הים למרבה, ומזה העביר ישראל בים אחר עבור זמם הסערה וקודם שישנו המים לתקום; והוא מפרש וילך ה' את הים וכבר הולך. יהיה איך שיהיה, אין ספק שהיה הענין במעשה נסים מעורב עם דרכי הטבע, וכבר הוכיח המכס Niebuhr אשר היה שם בשנת 1762 (Description de l'Arabie) כי לא יתכן כלל לומר שהיה הענין כלו בדרך טבעי, כי אע"פ שהוא עלמו עבר בים סוף אצל Suez על הגמל, והעבריים אשר עמו הלכו בו ברגליהם והיו המים מניעים רק עד ברכיהם, הנה לא יתכן זה לעם רב כישראל, והשיירות ההולכות מן קהירא להר סיני מעולם לא עברו בים סוף אע"פ שאם היה זה אפשר הייתה צוה תועלת גדולה להם; מלבד כי ידוע הוא כי זה ג' אלפי שנים היה הים עמוק ורחב ומה שהוא עתה, וקרקע הים היה נעשה במשך הדורות ע"י החול הנוסף בו גבוה הרבה ממה שהיה מקדם. ולענין מה שהקשו קצת איך יכלו בני ישראל לעבור בים סוף אחרי אשר בקרקעיתו הרבה קאראללען, גם לזה כבר השיב המכס ניעבור הנזכר כי אין זה כלל נקמה ים סוף ללד Suez, כי שם הקרקע כלו חול ונוח לעבור בו; וכן העיד המכס הנ"ל כי גם הסוף (alga) הגדל לרוב בים סוף איננו גדל כלל בקצה הנזכר; ודע כי ענין יבשת מים סוף נאשר בקבלה גם אצל גוי הארץ כי כן Diodorus Siculus (Bibliotheca 3. 39.) הזכיר כי אנשי אומה אחת המתפרנסת מדגים (Ictiologi) היושבת אצל ים סוף היה להם קבלה מאבותם כי פעם אחת נעשה כל הים ההוא למרבה. ורכ"ה ע"ה לפי מה שחנא בס' המכמה המיוחס בשקר לשלמה המלך העמים על ספור התורה אותות ומופתים שלא לנודך, ואחר כי קרקע הים התנשא והגביה עמלו למעלה, ומי הים נבקעו ונעדרו משני לדי הדרך המדש ההוא וקמו כמו כד' עד שעברו ישראל ובנוא המזרים כפל פתאום קרקע הים למטה והמים כפלו וכסו את המזרים; ע' בפירוש

לַחֲרֹבָה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם: (בב) וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
 בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינֶם
 וּמִשְׁמָאלָם: (בג) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם
 כָּל סוּס פָּרְעֹה רֹכְבוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם:
 (כד) וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיִּשְׁקֹף יְהוָה אֶל־
 מַחֲנֶה מִצְרַיִם בְּעָמּוֹד אֵשׁ וְעָנָן וַיִּהְיֶה אֵת
 מַחֲנֶה מִצְרַיִם: (כה) וַיִּסַּר אֶת אַפָּן מִרַכְבֹּתָיו
 וַיִּנְהֲגֵהוּ בְּכִבְדָּת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוֹסָה מִפְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם: פ
 רַב־עַד (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נִטָּה אֶת־יָדְךָ
 עַל־הַיָּם וַיָּשָׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רֹכְבוֹ

ידידי הכחם יס"ר, וע' צפי' רא' צע (למטה כ"ז) דעת חו' שהיה אומר כי הכל היה
 ע"ד הטבע, ותשובות רא' צע על חלומותיו. ויולך ח' את הים: כמו ונלך את כל
 המדבר (דברים א' י"ט), ידע לכתך את המדבר (שם ב' ז'), לאורו אלך משך (איוב כ"ט
 ג'), אשר הלך משכים (ישעיה כ' י"א), והנה ויולך ה' את הים ברוח קדים חינו אלא
 כאילו כתוב ויולך ה' בים רוח קדים, הרוח הוא שהלך, לא הים, והאל הוליד את הרוח
 כמו למעלה (י' י"ג) וה' כהן רוח קדים בארץ (כ"א חייך תר"ט). (בב) והמים
 לרם חומה וגו': לדעת רא' צע נקראו המים ואחר שעברו ישראל כמסו וכמו שכתוב
 למטה (ט"ו ח') נערמו מים כגזו כמו נד, והנכתן כדברי רל"ג דון יצחק לא שהיו
 המים גבוהים ממימן ומשמאל, אלא שהרוח העתיקם שם, והיה מונע אותם מהיותם
 נגרים, כמו שנראה בגלי הים הנאספים על שפתו צעת זעפון, וכעשה אז הדרך אשר
 עברו בו בים כמו גשר ההולך מחד אל כד ומשני ההדדים נערמו המים ולא יכלו לעבור

all'asciutto, e le acque si divisero. (22) E i figli d' Israel camminarono in mezzo al mare nel secco, avendo le acque qual muraglia alla destra ed alla sinistra. (23) E gli Egizi inseguendoli, entrarono dietro a loro, tutti (cioè) i cavalli di Faraone, i suoi cocchi e i suoi cavalieri, dentro del mare. (24) Ora, nella vigilia mattutina [nelle ultime ore della notte] il Signore riguardò [si volse] verso il campo degli Egizi con una colonna di fuoco e di nube [mandando tuoni e fulmini], e scompigliò il campo degli Egizi. (25) E staccò le ruote de' loro cocchi, facendoli così andare a grave stento. Dissero allora gli Egizi: Fuggiamo dagl' Israeliti, perocchè il Signore combatte per essi contro gli Egizi. (26) Ma il Signore disse a Mosè: Stendi il tuo braccio verso il mare, e le acque ritornino sopra gli Egizi,

ולשטות הכחינה, עכ"ד דון יצחק; ומלינת להם חומה ענינה שהיו המים סביבותם מחיין ומשמאל, לא שהיו בחומה ממש וכמו כד, אצ"פ שדרך מלינת הים אמר כלבו כמו כד, וכן הביא קלער ראה ממלינת כמו (ג' ח') היושנה ביאורים מים סביב לה אשר חיל ים מים חומה. (כד) באשמורת הבקר: בסוף הלילה, כי הלילה נחלק לשמורות, והאחרונה נקראת אשמורת הבקר. וישקף ח' אל מחנה מצרים: פנה אליהם לרעה, והיה זה ע"י עמוד אש וענן שגלגל לפניהם, וכראה שהכוונה רעמים וברקים ומצי שדי, כמו שאמר המשורר (תהלים ע"ז י"ו) גאלת בזרוע עמך וגו' ראוך מים אלהים וגו', זרמו מים עבות קול כחטו שקים אף חנניך יתהלכו, קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ, וכן מלאנו ל' המס אצל ברקים וקולות, וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהם (ש"א ז' י'), וברקים רב ויהם (תהלים י"ח ט"ו), ברק ופניסם שלח חניך ותהם (ש"א קמ"ד ו'), וכן ספר יוסף פלאויו. וירם את מחנה מצרים: שרש המס מורה לפעמים השחתה והשמדה, כמו להמס מקרב המחנה (דברים ז' ט"ו), אכלני המחני (ירמיה כ"א ל"ד), להמס ולאדם (אסתר ט' כ"ד), ולפעמים פזור, אומנם פזור שאמר מפלה והשחתה, כמו והמתי את כל העם אשר תבא בהם, ונתתי את כל חייבך אליך עורף (שמות כ"ג כ"ז), ושלח חניו ופניסם וברקים רב ויהם (תהלים י"ח ט"ו); אף כאן עמוד האש והענן, כלומר הרעמים והברקים והמזים הרט והשחיתו ופוזרו מחנה מזרים, וזה מתיישב יותר לשטת יאסע שהיתה סערה גדולה, אלא ששקטה בשעה שעברו ישראל ומורה אחרי עננים, והשחיתה במזרים, והיה זה למען ידעו מזרים קדם מוחם כי ה' כלם בהם צבבור ישראל (כמו שאמר למעלה י"ח) מה שלא היה אם פתאום היו טובעים בהם. (כה) ויסר: ה' ע"

וְעַל־פְּרִשְׁיוֹ: (כז) וַיֹּם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם
וַיֵּשֶׁב הַיָּם לַפְּנוֹת בְּקֶלַל לְאִיתָנוּ וּמִצְרַיִם נָסִים
לְקִרְאָתוֹ וַיִּנְעַר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם:
(כח) וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ אֶת־הַלֶּכֶב וְאֶת־
הַפְּרָשִׁים לְכָל חֵיל פְּרָעָה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם
בַּיּוֹם לֹא־נִשְׁאָר בָּהֶם עַד־אַחֵר: (כט) וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַּיַּבֶּשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם
לָהֶם חֲמָה מִימִינָם וּמִשְׁמָאלָם: (ל) וַיֹּשַׁע יְהוָה
בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא
יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שַׁפַּת הַיָּם: (לא)
וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיֵּירָאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה וַיֹּאמִינוּ
בִּיהוָה וּבִמֹּשֶׁה עֲבָדוֹ: פ

חליו. וינתנהו: ה' כהג את מזרים, כלומר גרם להם שילכו בכבדות. (כז) לאיתנו:

טו

(א) אִזּוּ יִשִּׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה

(א) אִזּוּ יִשִּׁיר מֹשֶׁה: קלת מן המקורים בדורכו (De Wette, Nachtigall ואחרים)

(*) בראש עמוד כיון כ"ה ש"ו.

sui cocchi loro, e sui loro cavalieri. (27) Mosè stese il suo braccio verso il mare, ed il mare in sul far della mattina tornò al suo stato naturale, e gli Egizi fuggendo gli andavano incontro. Così il Signore precipitò gli Egizi in mezzo al mare. (28) Le acque ritornarono (al loro luogo), e coprirono i cocchi e i cavalieri, tutto l'esercito di Faraone, entrarono dietro a quelli [agl'Israeliti] nel mare. Non ne rimase un individuo. (29) E i figli d'Israel avevano camminato sul secco in mezzo al mare, avendo l'acqua qual muraglia alla destra ed alla sinistra. (30) Così il Signore salvò in quel giorno gl'Israeliti dalle mani degli Egizi, e gl'Israeliti videro (alcuni tra) gli Egizi (giacer) morti sulla riva del mare. (31) Gl'Israeliti videro [riconobbero] la grande potenza, ch'il Signore aveva esercitato contro gli Egizi, ed il popolo fu penetrato di timore verso il Signore, e di fede nel Signore ed in Mosè suo servo.

לחכותו מקדם; שולטינס (ואחריו ראז' וגו') אומר כי איתן נגזר מן שרש יתן שעיניו בערבי perennis fuit, ומפרשים נהרות איתן (תהלים ע"ד ט"ו) נהרות הכנרת חמד בלא הספק, ואמנם גם הם מוכרחים להודות כי ומשז באיתן קשמו (ברא' מ"ט כ"ד) עיניו בחזק, ול"כ כי עיקר הוראת השרש הזה על דבר קיים ובלתי משתנה והושאל אח"כ על דבר חזק וקשה שהוא ג"כ קיים ובלתי משתנה, והנה לאיתנו העצם למה שהיה בטבעו חמד, ולא כמה שכתב גי' בליקסיקון De perennitate idest fluxu maris ויגער: גרם להם שיכלו בתוך מי הים, מל' לאתחזק בכנפות הארץ ויגערו רצעים ממנה (איוב ל"ח י"ג). (ברא' לבל דיל פרעה: הוראת הל"מד הוא לפרש (cioè) וכמוה לפיתוח מלך האמורי (תהלים קל"ה י"א) ולפעמים תרגומה in semina כמו לכל כליו תעשה נחשת (למטה כ"ו י"ג), לכל כלי המשכן (שם שם י"ט). (ל' מת על יששכר דרים: ישראל מהרו ללכת לדרךם ולא ראו מפלת המצרים, רק ראו קצת מהם מחים על שפת הים, כי רובם ירדו ונבלעו בתחתית הים, כאמרו תנלעמו ארץ, ומיעוטם בזעף המים הושלכו על שפת הים.

XV

(1) Allora Mosè e i figli d'Israel cantarono al Signore il

עשו השירה הזאת מאומרת בזמן הרבה למשה, ומתלה אמרו כי לא יתכן שיחבר פתאום בזהו עשה, זה (גם) אם נאמר כי משה חלבו אחרת להודות לה' על המעשה הגדולה

הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לְאֶמְרָא אֲשִׁירָהּ לַיהוָה

שעשה לעמו) לא יקשה עלינו כלל, אחרי שאין השירה הזאת (וכן כל שירי המקרא) אסורה בכבלי המשקל והמרחק, אלא כולה דבור חפשי, אשר לכל אשר יהיה שמה רוח המשורר והמית נפשו ללכת ילך, וכאשר מלאכו יעקב ומה צעת מותם אמרו ברכותם, וכן דוד אמר כמה מזמורים בהיות רוחו מעורפת בצרתו, מפני שאל ואבשלום. ועוד בקשו משה שנוכר בשירה בית המקדש (תביאמו ותטעמו וגו'), והם לא ראו כי מחשבת משה בהזיאו את העם ממזרים היה בלא כפק שייראו את ה' ויעשו לו מקדש; גם בקשו איך יתכן כי בשעה קלה ילמדו כל ישראל את השירה הזאת עד שיוכלו לשורר אותה, וזה אחת; ואחם כבר נתלקו ר"זל (סוטה ט' ז') כינר שרו על הים, ולני אומר כי משה אמר לשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה נים, וישראל ענו סוס ורוכבו רמה נים, משה אמר עזי חמרת יה ויהי לי לישועה, וישראל ענו סוס ורוכבו רמה נים, וכן אמר כל פסוק ופסוק (ולפעמים אמר חני פסוק) לא ענו ישראל אלא המלות האלה סוס ורוכבו רמה נים; ונקל היה לעם ללמוד ארבע תיבות הללו על פה; והגמאל היה מלאכו מזמור הדוד לה' כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים ק"ו) מלות כי לעולם חסדו כפולות בכל פסוק ופסוק, וכן בשירת דבורה. כ"ל כי העם היו עונים אחר כל פסוק ופסוק ברכו ה', וכן שירת דוד לפי מהדורא תנינא שהוא הנסמך אשר נס' תהלים שנראה שנתקן לשורר בו בנה"מק אומר חני שהיו עונים אחר כל פסוק ופסוק: ארמק ה' חזקי, ומה כמשך לשלש השורות האלה מה שכן כתובות בטורה מיוחדת ארית ע"ג לבנה ולבנה ע"ג ארית, לזכר כי מחלה נכתבו תחת כל פסוק ופסוק המלות שהיו עונים כגון

נפתחנך עס ברכו ה'

נפרעו פרעות בישראל

ברכו ה'

האזינו רחמים

שמעו מלכים

ברכו ה'

ואם תאמר: א"כ למה לא נכתב מזמור קל"ו ארית ע"ג לבנה כשלש השורות האלה? תשובתך בדרך: כי שם לא היה אפשר לעשות כך, כי המענה הוא אחר כל טור וטור. ואחם לענין שאמרתי כי שירי המקרא אינם אסורים בכבלי המשקל והמרחק, אלא כלם דבור חפשי, אין זה המקום להוכיח אחת הדבר הזה, ויתבאר אם ירצה ה' במקום אחר, וכבר נדפסו קל"ח מדברי בארענט 1840 לטעראטור בלאטט עמוד ו' ז' כ' כ"א מ"ב מ"ג מ"ד; ודברי ר' עזריה (בספרו מאור עינים) ורמ"ן בפירושו הפסוק הזה, בטלים ומבטלים. כי גאה גאה: גאה ל' גובה ורוממות; ולשונות גובה ומעלה מושאלים הרבה על ההתגברות על הזולת, וכן גבר גבור מן גבה, וכן בלעז superare

segunte inno, così dicendo: Canto al Signore, poichè mo-

היתה ^{superiore} גאה גאה ענינו שהוא עליון וגובר על אחרים, כל' על
המתקוממים נגדו. והנה הפעל בל"ה הק פעמים הוראתו על האחר והתכונה בל' זוס פעולה
כמו מה יפית ומה נעמת (ע"ה ז' ז'), תכמו ^{לדק} דקו דומיהם רבים, וכן כאן היה אפשר
לפרש כי גאה גאה שהוא גבוה ועליון; אחס פל גאה בשאר מקומות לא מלאכות
מורה על תכונת הגובה, אלא על פעולת ההתנשאות כמו היגאה גמא (איזנ' ח' י"א),
כי גאו הים (יחזקאל ח"ו ח'); גם כראה כי הפעל המורה רק תכונה ותאר לא יכפל
עם המקור, ולא יאמר יפה יפית, חכס חכמו, לדק ^{לדק} דקו, לכך אף כאן גאה גאה
לריך שיורה פעולה לא תאר ותכונה. אחס אחר שלא יתכן לפרש כי גאה גאה שגשגה
גבוה ועליון אחרי שלא היה כך, לא כאשר אלא לפרש שהראה עצמו גבוה ועליון, שגשגה
פעולה אשר מחנה תתגלה רוממותו וגאווה, וע' למטה פסוק ז'. סוס ורובבו רמא
בים: הוא כירוש כי גאה גאה. סוס ורובבו: במלינת השיר ל"י נבחר מל"ר, כי
ההגשה חזקה הרבה יותר כשהתכונות השומע מתכונות אחד, מזה שהיא
בהיות רוח השומע משוטטת בין נושאים רבים, כגון שפטו יתום ריבו אלמנה (ישעיה
אחד י"ז), אם היה אחר שפטו יתומים ריבו אלמנות, היתה המלינה מפסדת מוכחה
הרבה, כי היתה המתשנה משוטטת בין כמה יתומים ואלמנות, ועכשו כלה מקבלת ביתוס
א' ואלמנה אחת, וכן למטה אלתי אזי במקום אלתי אבותי. רמא בים: רמא לשון
ארמית, תרגום מלת השליך, ואין לה מקום אלא במלינת השיר, נושקי רומי קשת (תהלים
ק"ד כ"ט), וכן' הרבה מלות ארמיות מיוחדות למלינת השיר, כגון אנוש במקום אדם,
אחה במקום בוא, מלה במקום דבר, קדם במקום עולם, וזה מפני שמלינת השיר אזהנת
להשתמש במלות בלתי מורגלות בפי ההמון, ובמלות עתיקות חרות (כדרך שגל' איטלקי
המזרחיים בחרים להם מלות רומיות או איטלקיות נושנות) כי מיעוט ההרגל בהן
יוסיף להן נעימות וזן (כאשר כבר העיר על זה בעל מלינת ישראל בדף אחרון מהפרו).
והנה לה"ק ולשון ארמית לשון אחת היו מתחלה ומעת מעט נבדלו וכתרסקו זו מזו,
והמלות אשר עתה ארמיות הן היו לפנים עבריות וארמיות יחד, אלא שגזנה אותן
ל"הק והכניחן ללשון ארמית, ולהיותן בל"הק נושנות ובלתי מורגלות, נחרו בהן המזרחיים
להוסיף חן למלינתן, וקצת חן החוקרים האחרונים לא הבינו הדבר הזה, ובכל מקום
מספרי הקדש אשר מלאו שם מלות ארמיות או מלינה על דרך לשון ארמית מהרו לשפוט
כי הם' ההוא או הפרשה היא ככתבה בימי גלות בבל "נעת אשר לשון עברית ירדה
מכבודה ואפסה משפת דובריה כי ככל שפתם נאצר בבל אשר שם היו מדברים ל'
ארמית;" ולא הבינו כי המלינות הארמיות ראויה על איחור זמן כתיבתן בשהן במלינה
פשוטה ובזולת כבואה ושיר, כמו בספרי דניאל עזרא נחמיה ד"ה ואבחר, כי שם ידים
מוכיחות כי הכותב לא נחר במלות ובמלינות הארמיות להכניס מלינות, אלא אחר ההרגל

כִּי־גָאָה גָאָה סוֹם וְרָכְבוֹ רָמָה בָּיִם: (ב) עֲזִי וְזִמְרַת יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֱלֹהֵי וַאֲנוּהוּ

לשוכו היה הולך, ולשן ארמית היתה שגורה בפיו יותר מל"הק; אחנס בספרי הכנזאה והשיר שלשונם מתוקן בתכלית הנחות ובחכמה כפלאה, מי יאמר ומי יאמין שבנלי דעת ינאו הדברים מתחת יד המליכים והמשוררים הכשננים, כאילו לא היו נקראים בלשונם אשר דברו זה מליכותם הכשננות ואידיהם הכשנניים? ומי יאמר ומי יאמין כי מי שכתב ההלל אחר שנגנה ובאשגרות לישן כל תגמולוהי ע"ד ל' ארמית, במקום תגמוליו; ומי שכתב שיר השירים אחר שלא בכוונה מטחו שלשמה ע"ד ל' ארמית, וכן שלמה אחיה כעוטיה שהוא מהארמי דילמח או די-למה (עזרא ז' כ"ג), או כי בעל מזמור קל"ט לא ידע לה"ק מפני שאמר כי אין מלה בלשוני, ולא אחר כי אין דבר בלשוני, או כי בעל ספר חיוז היה חני מדבר אשדודית מפני שאמר כתר לי זער ואחקך שהוא מאמר כלו ארמי, או כי בעל שירת הים היה עומד בארץ בבל מפני שאמר רמה בים, ולא אחר השליך? ועיין למטה (י"ז) על תביאמו ותטעמו. (ב) עזי: יה הוא עזי וגבורתי כי בעזרו אנגר על כל חיוזי, כמו ה' עזי ומעחי (ירמיה י"ז י"ט), ה' עז למו ומעח שעות משימו הוא (תהלים כ"ח מ'), אלהים לנו מחסה ועז (שם מ"ו ב') ואין נודך להוניה המלה ממשמעותה, ולפרשה מעבין שנה וגדולה (כאשר עזו ראז' גיז'), גם הבו לה' כבוד ועז (שם כ"ט א'), וכן תנו עז לאלהים (שם ס"ח ל"ה) אין ענינם שנה ותהלה, אלא תנו לה' גבורה ועז, כלומר הנינו ודעו בלזכרם והדו בפיהם כי לו העז והגבורה, ועיין למטה על מלת ואכזהו. ולעבין הקיץ שצמלת עזי ראוי לדעת כי הדגש (כשזין הטעם לפניו כמו סַבִּי) ינאו לפניו הקולות האטומים I, U והשגח הנם בהסך ינאו לפניו הקולות הרמזים E, O; כגון חֲקִי חֲקָה, הֶפֶה הֶפֶקָה, אֲחֶכֶס אֲחֶכֶס; אך יש יונאים מן הכלל, כגון פֶּלֶה, פֶּסֶה, מֶחֶדֶס, מֶקֶטֶר יִשְׁלָכוּ. והנה ישנה העיר ר"שי ז"ל כי כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלא פֶסֶה (כגון חֶק), כשהיא מוארכת באות שלישיית ואין השניה בשגח (כגון חֶקָה, כי קורס שגח נח ינא קיץ מטוק) הראשונה נקודה בשורה, כגון רֶחַק רֶחֶק חֶקֶק, ומלות עזי חמרת ים ככפלו של סעימים במקרא, ובכלם הע"ן בקיץ מטוק, חו זרות גדולה. ומפני הזרות הזאת כדחק ר"שי אחר שאין עזי עז שלי, אלא שהי"ד יתרה (על דרך שוכני סנה), והטעם עזו חמרתי של ים. זה פלא, אך היה ר"שי מדקדק כמות השערה במלופי הנקודה, גם כי לא היתה זאת אומנותו, ולא ראה ספרי חכמת הדקדוק שכתבו בלשון ערבית. ורא' בע' חפס את ר"שי, ואמר כי אין הפרש בין עֲזִי ועֲזִי, כי כתוב חֲקִי וכתוב חֶקָה, חה כנר קרס

strossi eccelso; cavallo e cavaliere lanciò nel mare. (2) La mia forza ed il (soggetto quindi del) mio canto, egli è Jah;

ר"ש וראה וידע, ולפיכך כתב ואין השניה בשבא. גם הביא רא"ב ראה מולת
 בע"ה, ונראה כי גם זו לא נעלמה מר"ש, ולפיכך כתב ואין השניה בשבא ומטעם (כן
 הוא בר"ש כ"י שנידוי), נראה שאמר שבא על שבא כת, ואמר מטעם על שבא נע,
 לכלול גם מקדש וגם ע"ה. ומכל מקום באמת אין, מכוס מלהודות שאין הפרש בין ע"ה
 וע"ה, כמו שאין הפרש בין פלו ויכלו יחנני יחנך, וחולתם. וזמרת: אין המלה
 סמוכה, וע"כ היא בקמץ, כמו עזרת מר (תהלים ס' י"ג), אך כחלת שפרה עלי
 (שם י"ו), והנורה הזאת מיוחדת לדבור השירי ונראה שהיא מקוללת מן זמרת עזרתה
 בת"י באמצע על דרך לשון ארמית חכמתא וזמרתו, והשבא הארמי כתחלף בל"ה בק
 לקמץ, כמו פקד בארמי בעברי פקד, נצר בארמי, בעברי נצר. ולענין הכוונה אין
 ספק כי הושמע הכנוי במלת זמרת וטעמה כמו חזמתי כדעת ר' משה הכהן (הביאו
 רא"ב), והכוונה מי שלכבדו אזמר הוא ית. והמפרשים חזרת כאילו הוא סמוך כדמקו
 בפירושים. ר"ש פירש עזו חזרתו של ית, ורא"ב, עזי חזרת עזי הוא ית, ורא"ב
 טען מן זמרת המלך (ד"ה ב' ל"א ג') שהוא קמץ ואע"פכ הוא סמוך, וזו איננה
 ראיה כי אמנם התיבה הזאת שזמרת הקמץ מכני שהוא קמץ ארמי (כלשון סורי מכתא,
 וכן ל"ל בתרגום שלנו בשמואל ב' ו' י"ט), ואיננו קמץ עברי הנוסף בל"ה בקמץ
 שבא או פתח שבלשון ארמית, ולהיותו קמץ קדמון הוא בלתי משתנה, ודוגמתו שאר
 עמו (ישעיה י"א י"א), יקר תפארת (אסתר א' ד'), כתם המלך (שם א' כ'), כתב
 הדת (שם ד' ח'), גלית (ישעיה מ"ה י"ג), מעבדיהם (ל"ד כ"ה), חולתם (וכן
 נריך לומר כתב הקדש, שטרי חובתינו) שהקמץ בהם לא נשתנה לא לשבא ולא לבתח,
 מפני שהוא קמץ קדמון המכיל גם בארמית ואיננו כובץ בל"ה ק' כקמץ כקדש, כקדש;
 והדברים ארוכים, ובבר ביארתים בספרי Prolegomeni. והנה לדעת רש"י ויהי לי
 ליצעה איננו מאמר בפני עצמו, אך כוונת המקרא היא: עזו וכקמטו של ית היה לי
 ליצעה; ולפיכך הונרך להביא דוגמאות לו"ו של ויהי שהיא יתרה. ורא"ב טען עליו
 ואמר כי אין זה משפט לה"ק ולא לשון ישמעאל; ואני אומר כי אין להביא כאן ראיה
 מלשון ישמעאל, כי אין בלשון ישמעאל וי"ו ההפך, ובל"ה ית לנו הרבה וי"ו המהופכות
 עמיד לעבר, ואינן מחזרות, ובפרט מלת ויהי מזה הרבה בלי הוראת החבור, כגון
 כל ויהי שנתחלת הספרים ונתחלת הספורים. וקצת מהמקראות שהביא כאן ר"ש מוכיחים
 באמת שאיננו כגד משפט לה"ק לומר ויהי לי ליצעה להוראת היה לי. והמעמד בכוונה
 טובה להגיל ר"ש מחשיפת רא"ב נדה בלבו רבנו שלמה אחר, ואמר שלא כתביון רא"ב

אֱלֹהֵי אָבִי וְאֶרְמָנָהוּ: (ג) יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה

לדבר על ר"ש, ועד אחר כי המקראות שהביא ר"ש, לא הביאם להוכיח כי יתכן
לומר והי במקום היה, אלא להוכיח כי תנא ו"ו ההפך גם נאמנע הפסוק (!!!) הא
למה זה דומה? למה שכתב המבאר לנ"ה במדבר ט' י"ג, כי להגיל את רא"ב משגשג
גדול שיגא מתחת קולמוכו נאמרו כי ובדרך לא היה, ענינו או בדרך, כמו מכה אביו
ואמו, אחר המבאר הכ"ל שלא היתה כוונת רא"ב אלא ללמדנו קריאת ו' שהיא נקראת
באל"ף נכונה, והנה ובדרך קריאתו אוּבְּדֶרֶךְ. והעצמא ראה והנין כי הכל המה הדברים
הללו של המבאר, והתמיה עליו, ופירש דברי רא"ב כהווייתו, ולא ראה השגשג היוגא
מהם, ולא הנין מה זה ועל מה זה כדחק המבאר לפרש כך. ית: האל הטוב והמטיב,
עיין פסוק שאחר זה. ואנורו: לשון כחזה שענינו כחמד ויפה, והטעם חֲיִפָּה אותו
ואפארהו בְּתַהֲלוֹת, ע"ד ארוממנהו שענינו ארוממנהו ואנשאהו בדברי; והנה אנוהו
ענינו אתן לו כיו, וארוממנהו אתן לו רוממות, והטעם אימים לו התכונות האלה, כטעם
תנו עוז לאלהים, וע' למעלה בתחלת הפסוק. אֶלְדֵּי אָבִי: אלהי אבותי, עיין בפסוק
הקודם על סוס ורכבו. זה אלִי ואנורו אֶלְדֵּי אָבִי וְאֶרְמָנָהוּ: כפל ענין במלות
שונות, חה מנח מחד בשרי המקרא, שיהיו מאמריהם נחלקים לשני חלקים זה כנגד
זה, והוא מה שקוראים Parallelismus לפעמים שני החלקים כוללים דמיון בין שני
ענינים, כגון בשושנה בין החומים כן רעייתו בין הננות; לפעמים שני החלקים כוללים
שני ענינים מתנגדים זה לזה, כגון בן חכם ישמח אב, ובן כסיל תונח אמו, בנים גדלתי
ורוממתי והם פשעו בי; לפעמים החלק השני הוא פירוש הראשון, כמו אשירה לה' כי
נאה נאה סוס ורכבו רמה בים; ולפעמים החלק השני הוא המשך הקודם, אלא שנכפלה
בו מלה א' או שתיים, כגון אחי מלכנון כלל אחי מלכנון תבאי; ולפעמים החלק השני
הוא המשך הקודם בכפילת ענין ולא בכפילת מלות, כגון האזינו השמים ואדברה ותשמע
הארץ אחרי פי; ולפעמים החלק הב' אינו אלא כפל הראשון אך במלות שונות, כמו
יערוף כמטר לקחי תול כטל אחרתי, וכמו כאן. והענין הזה כלו נראה שגשגה כדי
שיהיה הדבור מנותק לכתמים קטנים, ויתרשם יותר כנפש השומע, וגם כדי שיכשר
לשורר בו, ואולי ג"כ היה הענין לפי מה שאמור: חכמי קדם תקנו תחלה משלים הרבה
שהיו מדמים בהם דבר לדבר, כגון כוס זהב באף חזיר ואשה יפה וסרת טעם (משלי
י"א כ"ב), באפס ענים תכנה אש ובאין כרגן ישחוק מדון, (שם כ"ו ד'), והמאמרים
האלה נקראו בשם מַשָּׁל, כי כן נאמרת יש בהם דבר הנמשל לדבר אחר, והמשלים האלה
מנאון מן בעיני העם ויקרו בעיניהם, כי המשל תביא לאדם מחד הקדוש אשר בו, שהוא
מראה שווי דמיון בין דברים שונים זה מזה מחד, כמו שהם כוס זהב ואשה יפה, ואף
חזיר ואשה סרת טעם, וכן העלים והאזין הכרגן, והאז והמדון; אמנם הקדוש היה

fu egli la mia salvezza. Egli è questo il mio Dio, ed io il celebrerò; è il Dio di mio padre, ed io l'esalterò. (3) Il Signore è (Dio) bellicoso; il Signore, è il nome che a lui si addice.

ענינו אשר הוא כנת נעיונות המשל, הוא ג"כ כנה למיעוט מזיוותו, כי יקשה מאד לחנאו דמויים כאלה בין דברים מתחלפים, ומה נמשך כי קנת מן המשוררים כאשר לא מנאה ידם לעשות משלים דמויים אחתיים בין שני דברים, המניאו המשל המדומה, אשר עם היות שאינו כולל דמיון בין שני דברים, הוא מתדמה אל המשל בנדרתו להיותו בעל שני חלקים זה כנגד זה, אלא שאין שני חלקיו כוללים שום דמיון ומשל אלא ככל ענין צליל שונות, וקראו המשל הזה המדומה בשם משל גם הוא, וכמשך מה כי כל שיר נקרא משל כי כל שירי לה"ק נמצא בהרבה מחמריהם הכפל הזה, וכשהמשל נעשה לשורר נז, ולאחרו בזמרה ובנעימות הקול, אז יקרא שיר או שירה, וכשלא נעשה לשורר בו אז יקרא משל, כמשלי בלעם ומשלי שלמה. (ג) ה' אִישׁ מַלְחָמָה: הוא הנמנע הראוי להקרא בנחת ויותר מכל זולתו איש מלחמה, כי אין מי שיעמוד בפניו. ה' שמו: זה שמו הראוי לו, כי הוא יטיב והוא ירע ככל אשר יחפוץ ואין מונע. שם בן ארבע אותיות הוא לדעתו מורכב משני קולות יח': הוא קול של שמה ונקראת האל בשם זה בנתינת היותו פועל הטובות, וה': הוא קול נכיה ועגבון והשם הקדוש המורכב משתיים ענינו האל שהוא מקור כל הטובות וכל הרעות (עיין מה שכתבתי על ישעיה ל"א בפרשתי הכדפסים בראש פירוש החכם ראובן מיללער ע"ה על ישעיה, בשנת 1835), ואין כאן המקום להאריך בזה. רק זאת אודות כי המנהג לקרוא לשם בן ארבע שם ההויה אינו אלא מדוש שדשו האמרונים, ומעולם לא הוכח השם הזה להורות על הנלחמות (וכמו שכתבו האמרונים לתרגמו דער עוויגע), כי גם אלהי העמים היו נלחמים לפי מתעבת עובדיהם, אבל לא היה שום אחד מהם (אפילו לפי אמונת הגוים) שיהיה הוא מקור כל הטובות וכל הרעות, כי זה לא יתכן אלא באלוה יחיד, ואמנם אלהי אשר אלהי אין לו ענין עם שם בן ארבע, ואין הוראתו כלל על הנלחמות, וכבר פירשתי בחקוקו. ואחד מתלמידי שפינוחה חשב לתת פאר לאומותנו בנאמרו כי שם בן ארבע עיקר הוראתו אחדות ההויה, אחדות כל הנמצא (עיין בייט שפירפט פיר דיא וויספסענשאפט דעם יודענטהומס, ברלין 1822, עמוד ג'). וזה הפך ממש מה שזכר עליו ספרי הקדש כלם, כי כלם יעידון יעידון כי הבורא דבר אחד והנברא דבר אחד, זה פועל מה פועל זה ארון זה עבד, ולדעת שפינוחה כל ההויה בעולם הוא בהכרח, ולא ברעון כלל; ולדעת היהודים (מאברהם ועד היום) אין שום דבר בהכרח, אלא הכל ברעון הבורא, ואמונת שפינוחה ואמונת העברים רחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב, ומתנגדות זו לזו התנגדות שלמה. אבל תפארת היהודים זאת היא, כי הוא אשר למד לבני אדם אחדות הבורא ואחדות הנברא, כלומר כי כל בני אדם בני אב אחד

יְהוָה שְׁמוֹ: (ה) מִרְכַּבַּת פָּרָעָה וַחֲילוֹ יִרְה בַּיָּם
וּמִבְּחַר שְׁלֵשׁוֹ טָבְעוּ בַּיַּם-סוּף: (ה) תַּהֲמַת
יַבֵּימֹו יִרְדּוּ בַּמְצוֹלָת כְּמו־אֲבֹן: (ו) יִמְיִנָּה
יְהוָה נֶאֱדָרִי בִּכְחַ יִמְיִנָּה יְהוָה תִּרְעֶץ אוֹיֵב:

המה, ולא ינאלו האומות מנען אדמותם (Autochthones), ולא היו אלו בני אל אחד ואלו בנים לאל אחד, אבל כלם אחים בני איש אחד ומעשה אל אחד; וכן כל הנברא, שמים וארץ, ים ויבשה, שמש ירח וכוכבים, בהמה חיה ועוף ורמש הדגים, כלם מעשה אל אחד; אבל הנברא והנברא הם נבדלים זה מזה לאין תכלית, והעולם כלו ביד הנורא כחומר ביד היוצר, ולא יבצר ממנו לשנות הנבראים ככל אשר יחפוץ, וכל התמורות ההוות בעולם כלן נרנן האל, והוא המייטיב והוא המעניש, הכל ברטוטו, ואין דבר בהכרח כלל. זה הוא הידואיזמוס, והפכו ממש הוא השפינוזיזמוס. זה פריס: האחד נטוע בלצנות אהבה וחסד ורחמים לזולתנו, והוא ג"כ מנחם אותנו בנרותינו ומחזק לבנו בתומלת ותקוה; והאחד מקשיף לבנו עם זולתנו, ומיאש אותנו בעת רעתנו, בשמו נגד פנינו הכרח טבעי קדמון וכלמי, בלתי משועבד לשום מכהיה, ובלתי מקבל שנו, בשום פנים. (ד) ירה: עיקר ענינו תקע בנארץ, כמו ווי ירה אבן פנתה (איוב ל"ט ז'), ועדה המוצה אשר יריתי ביני ובינך (בראשית ל"א כ"א), וכן כאן הטביע בכת, כטעם ויכער ה' את מזריס בתוך הים (למעלה י"ד כ"ו). מבחר שלישיו: שלישיו היותר נבחרים, כמו ורננו לרוב אחיו (אסתר י' ג') לאחיו הרבים, ירק עשז (בראשית א' ל') עשז ירוק, להט המרצ (שם ג' כ"ד) מרצ להטתו, וכל מנחם כדריכס אשר תדרו לה' (דברים י"ב י"א) כדריכס הנבחרים, כלומר אשר תדרו מן המונח. טבעו בים סוף: פעל טבע לא כמנחם במקרא על הכפילה במים אלא כטוט (ירמיה ל"ט ו' וכ"ב, תהלים ס"ט ג' וט"ו). בנארץ (איכה ג' ט'), במנח (שמואל א' י"ז מ"ט), וזהו מטבע וטבעת על שם מה שמוקדם בהם; וכאן אמר לשון זה להורות שגדחפו לתוך המים בכח כאלו נשקעו בקרקע הים; ועל הכוונה הזאת ג"כ ממוקד טבעו ולא טבעו, להורות שלא מעמים כפלו בים סוף במקרה, אלא על ידי כח שדחה אותם לחיבו. (ה) תהומות: מים עמוקים. יבם"פון: היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל כמו נטיו, ריביון, ומפני תוספת היו"ד כפל הדגש הראוי בם"ך, כמו במלת שלמוכים (ישעיה א' כ"ב וע"ש פירושו) והיה משפט המלה יבסוס. וניו"ד יבסיוס, וטוספה בסופה וי"ו על דרך השירה, כמו תניחו וטעמו, אלא שהיה משפטה להיות עליה מולס, ואמרו המדקקים (כן כתב ר' אליהו המדקק

(4) I cocchi di Faraone, e l'esercito suo, ficcò nel mare; e i migliori suoi forti vennero affondati nel Mar Rosso. (5) Gli abissi li ricopersero; calarono nelle voragini a guisa di pietra. (6) La tua destra, o Signore, tu cinto di potenza; la tua destra

בס' ההרכבה) ורש"ס שצא בשורק לזווג הקריאה לקריאת היו"ד הקדומת שגם היא נהגרת השורק; וכל שאין זה כלום, כי לא מלאנו זריות לזווג הקריאה אלא בשתי מלות, כמו הרו והגו (ישעיה כ"ט י"ג), לאינה וראינה (שיר השירים ג' י"א), את מולך ואת מונאך (שמואל ב' ג' כ"ה), ומונאיו ומונאיו (יחזקאל מ"ג י"א), אבל בתנועות מלה אחת לא מלאנו כזה, אלא בהפך מלאנו לה"ק אהבת ההתחלפות והשנוי בתנועות המלה, כמו יספן ויספן יספן, ואין אומרים יספן יאהב ולא יאהב; וכן אקל תקל ולא תקל תקל, וכן יחבל ולא יחבל, יאחז ולא יאחז, ולשקר יסתייעו מחלות וירשעם, אלתאיו אלתאם, וכמו שכתב ראב"ע על וירשעם (דברים ד' כ"ג) «בעבור שנת ונעלם היו"ד בשנר היו"ו בשנר עין הפעל» כי אין זה כלום, כי בן מלאנו ופספסם (מלאכי ג' ד') בלא שהיה שם חירק אחר, וכן כמו שמלאנו והתגדלתי (יחזקאל ל"ג כ"ג) בחירק לפני חירק אחר, בן מלאנו והתקדשם (ויקרא י"א ל"ד) בלא חירק אחר וידוע כי הפחת משתנה לפעמים לחירק, כגון לד נדו, פת פתך, ולא גם פעם אחת כגון מו בשורק. לפיכך אנו אומר כי טעם השורק לזייר לאזן השומע הנפילה במלות והכסוי תחת המים כי בן נראה מטעם הברת U לעורר בנפשנו זיור השך והמנולה, וכל היודע יקרת התמונה המלינית הנקראת שם (אונאמאטאפייא) לא ילעג לדבר הזה. ואחר שיוכח כי השורק בסוף יכסיומו הוא לתכלית זאת שאמרת, ילדקו בנד מה דברי המדקדקים, שהוא לזווג עם הברת יו"ד הקדומת, כי באמת אם לא היה כאן שורק אחר (כגון אם היה כתוב יכסיומו) לא היה כח לשורק אחד העומד לבדו בסוף התנה לעורר זיור הנפילה והשך, ורק בהיות שורק אחר לפניו, יפה כמו של השורק האחרון לעורר בנפשנו הזיור ההוא. יבסיומו: עתיד במקום עבר, וכן תרעל אויב, ורבים בן במליכות הכנזאה והשיר, ולא שהעמיד משמש במקום העבר, אלא שהמורר מזייר מה שהיה כאילו הוא עתה נגד עיניו, והעמיד משמש שמוס ההווה אשר איננו בלה"ק. תהומות יבסיומו: המורר מדמה כאילו עתה נגד עיניו ההמוות מכסים אותם. במצולות: גם מולה מים עמוקים, ואע"פ שהשם משרש נול נראה שגור משרש נלל, מלשון נללו כעופרת, ופעל נלל בלשון ערבי ענינו אבד, כעלם ולא יראה עוד, ולפעמים ג"כ נקצר, ונראה כי בן קראו מולה למים עמוקים, על אם שכל הנופל בהם אובד ונעלם מן העין, וקלת ראייה להם במחשכים במלות (תהלים פ"ה ז'), והנה מולה כמו בלשון רומי Vorago. (ו) נאדרדי בבח: חוזר לאל (כדעת רז"ל במכילתא), והוא כמאמר מוסגר, ימייך ה' שאתה גאדרי

(ו) וּבִרְבִּי גִּאוֹנֶךָ תִּהְיֶה קִמְיֶךָ תִּשְׁלַח חֲרֹנְךָ
 יֹאכְלֵמוּ בִּקְשׁוֹ: (ח) וּבְרוּחַ אַפִּיךָ נַעֲרֵמוּ מַיִם
 נַצְבּוּ כְּמוֹ-נֶגֶד נְזִלִים קָפְאוּ תִּהְיֶה בְּלִבֵּיהֶם:
 (ט) אָמַר אוֹיֵב אֶרְדָּף אֲשִׁיג אַחֲלֶק שְׁלָל
 תִּמְלֹאמוּ נַפְשֵׁי אֶרֶיק חֲרָבִי תוֹרִישְׁמוּ יָדַי:

בכח, ייחיד תרעץ אויב, ואם היה חזר לייחיד (כדעת רש"י וגו'), נאדרת היה לו
 לומר, נאדר: כ"ל כי שרש אדר אח לשרש אור בעברי, ולשרש אדר בסורי (שענינו
 סנב והקיף), ונאדרי בכח כמו כאזר בגבורה (תהלים ס"ה ז') וזוהו אדרת שם לנוש
 המקיף את כל הגוף, וזוהו אדר תחלת הוראתו כאזר, והוא שאל להוראת החזק, כמו
 אאזרך ולא ידעתי (ישעיה מ"ה ה') שענינו אחזק אותך. תרעץ: תשנר ותנפץ, רעץ
 כמו רנץ ונאדרי רעע, והנה המקרא הזה על דרך כי הנה אויבך ה' כי הנה אויבך
 יאנצו (תהלים נ"ב י'), אל נקמות ה' אל נקמות הופיע (נ"ד א') עד מתי רשעים ה'
 עד מתי רשעים יעלחו (נ"ד ג'), אתי מלכנון כלה אתי מלכנון תבאי (שיר השירים ד'
 ח'), אל למלכים לחמול אל למלכים שחו יין (משלי ל"א ד'), עורי עורי דבורה עורי
 עורי דברי שיר (שופטים ה' י"ב), ואמר ראנ"ע שהכוונה כי פעם אחר פעם, פעמים
 אין להם מספר תעשה ככה, שתרעץ ייחיד את האויב, זה שנוש, והאמת כי הדרך
 הזה מוסיף כח המאמר, כי השומע תלוי ועומד לשמוע מה יהיה סופו וכשישמענו
 ינעם לו יותר כחשפט כל דבר יקר המצוקה ובלתי מנח מיד. (ו) גאונך: שם גאון
 כאמר לפעמים על כח הסועל בצלמה ואין לעמוד לפניו, כמו בגאון גליך (איוב ל"א
 י"א), בגאון הירדן (ירמיה י"ב ה'), ובמשקל אחר בגאות הים (תהלים פ"ט ז'), וכן
 לכל האל ועמד ורעה בעו ה' בגאון שם ה' אלהיו (מיכה ה' ג'), הנה גאון קרוב לעח
 (vehementia, impetus), וכן מפני פחד ה' ומהדר גאווה נקחמו לערוץ הארץ (ישעיה
 ב' י"ט) ועיין למעלה אצל כי גאה גאה). תדרוס: מפיל בחזקה, כמו וזממעך ידרסך
 (ישעיה כ"ב י"ט) הרוס שנימו בפניו (תהלים כ"ח ז') והוא לשון מכוון כנגד קימך העומדים
 בנגד תפלים ארבה, ואח"כ אחרו לשון הריסה על הפלת כותל הבתים ומומות הערים,
 ואח"כ על הפורן גדר ועובר גבולו (למטה י"ט כ"ד) כאילו הוא מפיל הגדר. תרונך:
 חרץ כגזר מן מרה (אחי מרר) שענינו מחימות ושרפה, לפיכך יתכן לומר יאכלמו כקש,
 כלו' יאכלם מהר כאכול האש את הקש. יאכלמו: הו"ו הנוספת בסוף לתפארת השיר

(dico) o Signore, conquassa l'inimico. (7) E colla grande, irresistibile tua forza, abbatti coloro che contro a te si alzano; tu mandi l'ardente tua ira, essa li divora come la paglia. (8) Ad un soffio della faccia tua s'ammonicchiarono le acque; stettero ritte come una bica, le onde fluenti; coagularonsi gli abissi nel cuor del mare. (9) Diceva l'inimico: Inseguirò, raggiungerò, dividerò bottino, si satolleranno in essi le mie brame;

מחוקר לשון ארמית מובנה, כי בארמית במקום מלת אותם אומרים הפה, כמו ותקרב
 סמו (עורא ז' י"ו), וזהו אמרו תחלה ותקרבמו, ואח"כ השמיטו הו"ו ואמרו ותקרבנס,
 ובעלי השיר נקרו להם המלות הנושנות והקזירו הו"ו למקומה. (ח) וברוח אפיך:
 אפים נל"ר (מספר זוגי) אין ענינו אף או נחירים, אלא פנים (כמו אנפין בארמית),
 כמו בועת אפיך (בראשית ג' י"ט), וכן וישתחו אפים ארנה, וכן ותפול לאפי דוד
 (שמואל א' כ"ג כ"ג) כמו לפני דוד (וכן בלשון חכמים בלפני כמו בלאפיו) וכאן מדמה
 רוח קדים עזה אשר היתה דרך כס, כאילו הוא רוח ה' ונשמת אלוה, כאילו באפיו
 כסף נעים ועמדו כד אחד. נערמו: נעשו כערמת חטים. כמו נד: קרוב לערמה, כמו
 כד קצר (ישעיה י"ז י"א), אבל במחלתא אמרו נלבו כמו כד, מה נוד נרוד ואינו
 מיוחל ומכניס וכו', נראה שקראו כמו נאד, וכן בתרגום ירושלמי המיוחס ליונתן בן
 עוזיאל קמו להין נרירין הא כזיקין, וזיקא הוא נאד, וכן בתהלים ל"ג ז' כוכם כד
 מי הים מתורגם דמכנים היך זיקא מוי דיוחא; ואולי גם אנקלוס היה קורא כמו נאד,
 ולהיות הנוד דבר קטן וגרוע, הגדיל הענין לפאר המליכה לאזן השומעים, ותרגם
 כשור, כלומר כמחמה; ואולי להיות נערמו ונלבו כמו כד (או נאד) בכל ענין במלת
 שוטים, לפיכך נמר אנקלוס לשכות, ועשה נערמו מענין ערמה ומחמה, וכיוצא בזה
 למטה (י"ו) עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קבית, הסיר אנקלוס כפל הלשון
 ופירש הראשון על עברת הארכון, והשני על עברת הירדן. קסאו: מלשון ובגנינה
 תקפואני (איוב י' י'), והוא דרך הפלגת השיר, עמדו כאילו נקפאו. (ט) אמר אויב:
 דרך מליכת השיר שהמזורר מדמה דברי זולתו, כמעט ואתה אחרת בלבדך השמים אעלה
 (ישעיה י"ד י"ג). אדרה אשינ: העדר וי"ו המבור (Asyndeton) מורה על תכיפת
 הפעולות, כאלו הרדיפה, ההשגה ותלוק השלל תכופות זו לזו ודוגמתו במקרא בין רגלים כרע
 כפל שכן (שופטים ה' כ"ו), ודוגמתו בספרי העמים דבר יוליוס הקיסר: באתי, ראיתי,
 נלחמתי (veni, vidi, vici), וכן למטה נשפת ברוך כסמו ים. תמלאמו: תמלא אותם,
 כמו ומלאו בני מזרים את הערוב (שמות א' י"ז), והכוונה תמלא בהם, וכיוצא בזה
 שרש שבע הקרוב בהוראתו לשרש מלא, תשבעו להם (למטה י"ו י"ב), ושנעתם אותו
 (יחזקאל ג' י"ט). תמלאמו נפשי: כפשי ותאותי תהיה מלאה ושבעה מהם. נפשי: תאותי

וַיִּשְׁפֹּת בְּרוּחַהּ בַּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ בַּעֲוֹפֹתַי בְּמִים אֲדִירִים: (יא) מִי־כִמְכָּה בְּאֵלֶם יְהוָה מִי

כמו כנפסך שצנך (דברים כ"ג כ"ה), והנה זה (לדעת ראב"ע) דבק עם חתלק שלל, ואין כן דעת בעל הטעמים, וכיוצא עמו, כי לפי זה היה לו לומר תמלאהו כפס, ובאחרת תמלאהו משמע שהכוונה על תאות הנקמה, כלומר תזקתי להנקם מהם ולהכריחם תמלאהו בהם, כי אריק חרבי ותורישמו ידי. אחר זמן מלאתי כיגס ידיהי הכסם רמ"ל כ"י תרגם מיינע ראבנעיר. אריק חרבי: אולי חרבי מתערה, כמו וירק את מניכיו (בראשית י"ד י"ד), וכן ולא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מ"ח י"א), והלשון מואלל כי מתחלה אמרו הריק על הכלי הנשאר ריק, ואח"כ השאילו המלה על הדבר שמוציאן אותו מן הכלי (עיין רש"י), וכיוצא בזה בלשון רומי (evacuare gladios), ועיין פירושי בבראשית ל"ב כ"ו. תורישמו ידי: ענין השמדה כמו אככו בדבר ואורישמו (במדבר י"ד י"ב), ותחלת הוראת לשון הוריש, גרס לפלוגי שיהיה ממוכו ירושה, זה על ידי שהיית אותו. והנה להורות על קלות הנגמון שהיה האויב מודה בלבו, הזכיר תחלת המלחמה שהיא הולאת החרב, וסוף הנגמון שהוא השמדת האויב, וקשר שתי הפעולות בלא ו'ו' להורות על תכיפותן זו לזו. (י) נשפת: לשון נשיפה והולאת הרוח מן הפה, ומה בפה דמות כפס, כאשר מלאנו כפסו גלים תלהט (איוב מ"א י"ג) שהכוונה כשימתו, וכן רוח נשמה תחלת הוראתם האויר שנעלי חיים שואפים ומוציאים כביהם כי ידוע בכל הלשונות כי המלות המורות על ענינים רוחניים נאמרו תחלה על ענינים גופניים. נשפת ברוחך: משל כמו למעלה (ח') ונרוח אפיך; והנה בספור לא נזכר רוח אלא טביעת המזרים וזה מחזק מה שכתבתי למעלה (י"ד כ"ד), כי נאמרו וישקף ה' אל מחנה מזרים בעמוד אש וענן ככללו קולות ונרקס ומי שדי ורוח סערה. צללו: שקעו, ועיין למעלה על במדברות. בעופרת: שמהרת מפני כובדה לשקוע ולהסתיר מן העין. אדירים: חזקים, עיין למעלה (פסוק ו') על נאדרי בכח. (יא) מי כמכה באלים ה': המקרא הזה דוגמת ימיכה ה' נאדרי בכח ימיכה ה' תרע' איוב, שהתקף הא' מהספוק נכפל, ולא נאלם הענין אלא בסוף הכתוב, וכן כאן מי כמכה באלים ה', איובו מאמר שלם אלא הכוונה מי באלים נאדר בקדש נורא ועושה פלא כמכה ה' ? (וכן דעת רמב"ן בפירושו), אלא שנשתנה המקרא הזה ממקרא ימיכה ותבריו כמה שנשמטה בתלק הב' מלת באלים (שהיה לו לומר מי כמכה באלים ה' מי כמכה באלים נאדר בקדש), ודוגמתו אשר חרפו אויבך ה' אשר חרפו עקבות משיך (תהלים פ"ט כ"ב) כשמטה מלת אויבך בתלק הב', וקרוי לזה הנגהרים חרה ה' אס בנהרים אפך (תנחומים ג' פ') שענינו הנגהרים חרה (ה'!) אס בנהרים חרה אפך? התקף הראשון חרה מלת

sguainerò la mia spada, la mia mano gli sterminerà. (10) Ma tu soffiasti col tuo alito, (e tosto) coprilli il mare; sprofondarono, come il piombo, in acque terribili. (11) Chi è mai pari

אֶפֶךְ (הַנִּכְהָרִים חֶרֶב אֶפֶךְ ה'), וְהַחֲלָק הַשְּׁנִי חֶסֶר מַלְת חֶרֶב, וְלֹא יִתְכַן לִפְרָאוֹ כִּי דַעַת נִהְיָט, שֶׁאִ"כ חֶרֶב אֶפֶךְ ה' הִי'לֵל, כִּי חֶרֶב ה' לֹא מִנָּחַשׁ בְּזֹס מִקּוֹס. בְּאַלְיִם: בְּאַלְהִים, כְּלוּמָר בְּאַלְהֵי הָעַמִּים, כִּמוּ וְעַל אֵל אֱלִים יִדְבֵּר כְּפִלְאוֹת. (דְּכִיָּאל י"א ל"ו), וְכֵן מִי בִשְׁמֵק יַעֲרֹךְ לֵה' יִדְמָה לֵה' בְּנֵי אֱלִים (תְּהִלִּים פ"ט ה') עֲנִינוּ בְּנֵי אֱלִים וְהֵם הַמַּלְאָכִים, וְכֵן הֵנוּ לֵה' בְּנֵי אֱלִים הֵנוּ לֵה' כְּבוֹד וַעֲזָה (שֵׁם כ"ט א') עֲנִינוּ בְּנֵי אֱלִים, כְּלוּמָר הַמַּלְאָכִים; וְיוֹזֵן מַלְאָה לֹא מִנָּחֵשׁ אֱלִים לְהוֹרֹת אֱלִים כִּי אֵם לְהוֹרֹת הַמִּחוּךְ וְהַגְבוּרָה כִּמוּ לַמַּטֵּה (טו) אֱלִי מוֹאֵב, וְכֵן מִשְׁתוּ יַעֲרֹךְ אֱלִים (אִיִּיב מ"א ט"ו), וְעַם הַדֵּבֵר כִּי אֵל תַּחֲלַת הוֹרֹתוֹ חֹזֵק וְאִמִּיץ, וְזֹה נִגְזַר אֱלֹהִים, אֱלֹהִים, אֶךְ אֱלֹהִים נִשְׁתַּחֲוֶה בְּזֹרֶתָם, וְכֹל הַשְׁמוּעַ שֶׁם אֱלֹהִים יוֹדֵעַ שֶׁהַכּוֹנֵה מִי שֶׁהוּא כַּעֲבָד, בֵּין שִׁיְהִיָּה בֹהַם וְגִבּוּרָה (כְּאַלְהֵי אֲחֵי) בֵּין אֵלֹהִים יִהְיֶה בֹהַם שֹׁם כֵּת, כִּמוּ אֱלֹהֵי הָעַמִּים; אֲבָל שֶׁם אֱלִים לֹא נִשְׁתַּחֲוֶה בְּזֹרֶתָם, וְהַשְׁמוּעַ יִבֵּן בְּהִכָּרָת בְּעָלֵי כֵת וְגִבּוּרָה, לְפִיכָךְ לֹא נִתְּרוּ יִשְׂרָאֵל לְקִרְוֹת בְּשֵׁם זֶה לְאַלְלֵי הָעַמִּים, וְלֹא אֲמִירוֹת הַנִּבְיָאִים אֲלֵהָ כִּשְׁהִיָּה הַמִּאֲמָר עֲנִינוּ מוֹכִיחַ שֶׁאֵין הָאֱלִים הֵם בְּעָלֵי חֹזֶק בְּזֹמַת, כִּמוּ כֹאֵן שֶׁהַכְּתוּב אֹמֵר שֶׁאֵין בְּאַלְלֵים מִי שִׁיְהִיָּה נִאֲדָר בְּקֹדֶשׁ נֹרָא תַּחֲלַת עֹשֶׂה פֶלֶא, וְכִמוּ דְּכִיָּאל שֶׁנִּאֲמָרוּ אֵל אֱלִים הוֹרֶה שֶׁהֵם תַּחֲתֵי יְדֵי הָאֵל הַאֲמִתִּי. נִאֲדָר בְּקֹדֶשׁ: עֵינִי לַמַּעֲלֵה ו' עַל נִאֲדָרֵי בִּכְתִּי, וְעַם כֹּאֵר בְּקֹדֶשׁ, מוֹקֵף כֵּת אֱלֹהִים מְדוּת אֱלֹהִיּוֹת, וְכִיּוֹנָא, כְּלוּמָר שֶׁהוּא אֱלֹהֵי בְּזֹמַת, לֹא בְּשֵׁם בְּלִבָּד; וְעֵינִי מִה שֶׁכְּתוּבִי בְּנִבְכּוֹרֵי הָעַמִּים הַקְּדָשִׁים שֶׁכֵּת תִּרְ"ו עֲמוּד ל"ה. קֹדֶשׁ: כ"ל תַּחֲלַת גִּזְרֵתוֹ מִן קֹדֶשׁ אֵלֵךְ כְּלוּמָר יִקְדֹּשׁ אֵלֵךְ (כִּמוּ שֶׁדָּרָשׁוּ בַּשֵּׁם (קְדוּשִׁין נ"ו ב') עַל סֵן תִּקְדֵּשׁ הַמַּלְאָה הוֹרֵעַ, פֶּן תִּקְדֵּשׁ אֵלֵךְ), וְהִיתָה תַּחֲלַת הַנִּכְתָּה ל' קֹדֶשׁ עַל הַקְּרִבְנוּת הַנִּשְׁרָפִים בִּשְׁמֵהּ לְכַבֵּד הָאֵל, וְאִתְּ"כ הוֹשָׁל עַל כֹּל דָּבָר שֶׁמִּפְרִישִׁין אוֹתוֹ לְכַבֵּד הָאֵל וּמִתְקִינִין אוֹתוֹ מִתְשַׁמְשִׁי חוּל, אֲעִפִּי שֶׁאֵין שֶׁם שְׂרִיפָה, כֵּתֵן קְדוּשַׁת הַשְּׁכֵת, וּמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, וְהִרְקֵדָה וְכִית הַמִּקְדָּשׁ, וְכֵן הָאֲדָם נִקְרָא קְדוֹשׁ כִּשְׁהִיָּה דְּבֵק בָּאֵל וּמוֹפְרָשׁ לַעֲבֹדָתוֹ, וּקְרָאוּ בְּגִידֵי קֹדֶשׁ וּשְׁמֵן הַקֹּדֶשׁ לְבָגִידִים וְלַשֵּׁן הַמִּיּוֹחָדִים לְכַהֲנִים וּמַזְבִּילִים אוֹתָם מִשְׁאֵר הָעַם, וְהֵם לֵהֵם לְכִיּוֹן הַמְּדוּעֶה הַיִּחָסִם מוֹפְרָשִׁים לַעֲבֹדָת הָאֵל. וְהִנֵּה שֶׁכֵּת מַלְת קְדוֹשׁ לְהוֹרֹת עַל כֹּל דָּבָר אֱלֹהִים וּמִתְחַסֵּם לְאַלְהוּת, וְכֵן מַלְת קֹדֶשׁ הוֹרֹתָהּ אֱלֹהִיּוֹת, כֵּת אֱלֹהִים, מִדֵּה אֱלֹהִיּוֹת, וְכִיּוֹנָא בֹהַם; וְאֲמָרוּ נִאֲדָר בְּקֹדֶשׁ עֲנִינוּ מוֹקֵף כֵּת אֱלֹהִים מְדוּת אֱלֹהִיּוֹת וְכִיּוֹנָא, כְּלוּמָר שֶׁהוּא אֱלֹהֵי בְּזֹמַת, לֹא בְּשֵׁם בְּלִבָּד, וְעַל הַהוֹרָאָה הַזֹּאת אֲמָרוּ בְּהַשְׁלָה כִּי הָאֵל קְדוֹשׁ, וְהַכּוֹנֵה שֶׁהוּא אֱלֹהֵי מִירוּסָם עַל כֹּל פִּתְיוֹת הַנִּמְנָחָת בְּאֲדָם. וְהוֹשָׁל ג"כ ל' קְדוּשָׁה עַל כֹּל מִה שֶׁאֵין כְּהֵינִן מִחֲטוּ וּשְׁבִי אֲדָם דְּלִינִן הַיִּמּוּ כִּאֲלִילוֹ הוּא מוֹפְרָשׁ לְשִׁמִּים, אֲעִ"כִּי שֶׁאֵינוֹ מוֹכֵרֶשׁ לְשִׁמִּים אֵין בֹּהַם שֶׁם קְדוּשָׁה אֲלֵהָ אִיסוּר בְּלִבָּד, מִה טַעַם סֵן תִּקְדֵּשׁ הַמַּלְאָה הוֹרֵעַ אֲשֶׁר חוֹרֵעַ

בַּמֶּכֶה נֶאֱדָר בַּקֹּדֶשׁ נֹרָא תִּהְיֶה עֲשֵׂה פֶלֶא:

(דברים כ"ב ט'). ומפני שהיו הקרבנות כאכלים בטמאה, היו מטהרים עצמם קודם שיאכלו מן הזמנים, וזוהו דב"מ כי הכין ה' זבח הקדש קראויו (נפניה א' י"א). וכן היו מטהרים עצמם קודם בואם לבית המקדש, וזה טעם קדשו טוֹס קראו עזרה וכו' בית ה' אלהיכם (יואל א' י"ד), וכן קודם מתן תורה שהיו יונאים לקראת האלהים כאמר וקדשתם היום ומחר (שמות י"ט י'), וכן יהושע אמר לעם (ג' ה') התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות, וזה אותם להטהר כאילו היו יונאים לקראת האלהים, כדי שיתרשם בלגם גודל הכנס שיעשה ה' להם בהענירו אותם בירדן בחרבה; וכיוצא בזה התקדשו למחר ואכלתם בשר (במדבר י"א י"ח) התקדשו לקבל הכנס; וכן יהושע (ו' י"ג) קוס קדש את העם ואמרת התקדשו למחר, רנה שיטהרו עצמם קודם שיטיל הגורל לדעת מי אשר מעל במרס, כאילו הם באים לפני ה' לשמוע משפטם, וזה כדי שיתרשם בלגם כי הגורל אשר יטיל ביניהם מה' כל משפטו; ואח"כ השאילו ל' מתקדשת לאשה מיטהרת מחדתה (ש"ב י"א י"ד), אעפ"י שלא היתה טבילה לאכול בקדשים, אלא להטהר לנעלה, ואולי ג"כ שהיתה יולדת, והיה לה לבוא לבש"מק ולהקריב קרבן, ומפני שהיו מקריבים קרבנות קודם גשחם למלחמה להתפלל לאל שיהיה עמם, גם בהיותם בנצח המלחמה היו נוהגים לשמור עצמם בקדושה ונטהרה, ככתוב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וכו' והיה מחנך קדוש, (דברים כ"ג ט"ו), ע"כ אמרו קדש מלחמה (ירמיה ו' ד', יואל ד' ט', ויחזקאל ג' ח'), ונקראו המזמנים למלחמה מקדשים (ישעיה י"ג ג'). וזה שכתוב ויקדשו את קדש בגליל (יהושע ד' ז') אחת הוא שכתוב היה לומר ויבדילו, ע"ד אז יבדיל משה שלש ערים, וכראה כי לאהבת הלשון הנופל על הלשון ככתב ויקדשו את קדש, ומכל מקום יפה ניפל ל' קדושה בערי מקלט, כי קליטת הרוננים היתה מתחלה סגולה מיוחדת למקדשות ולמזמנות, ככתוב מעם מזבחי מקדשו למות, ויחזק בקרבות המזבח (מ"א א' ז') ומפני שהתורה אסרה את הנחות וזוהו שלא יהיה לכל האומה רק מקדש אחד ומזבח אחד, ולא היה אפשר שינוסו כל הרוננים לבית המקדש, כי ירחק מהם המקום, ע"כ התקיימה שש ערי מקלט, והיה זה כאילו היו בארץ ישראל ששה מקדשות וששה מזמנות הקולטים כל מכה נפש בשגגה; הרי כי יפה ככתב ויקדשו את קדש, בלי שיהיה ויקדשו זו מלשון קדושה וזה שכתוב (עמוס ו' י"ג) ובית אל לא תוסף עוד להנצח כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה הוא, מקדש מלך אין הכוונה בו בית המלך, אלא מקדש ממש, מקום עזרת העגל, וקרא אותו מקדש מלך כי שם היה המלך מקריב קרבנותיו, ולא בבית האמר שהיה ביד, בקלס סגול ורחוק מעיר הממלכה. גם ל' קדש וקדשה אינו זו מענין קדושה, כי היו קאת מאילי העמים (כגון עשתורת, היא Astarte, היא Venus) שהיתה עבודתם נמשכה

a te fra gli dèi, o Signore? Chi è mai pari a te, (o tu) cinto di santità, degno di tremende lodi, operator di prodigi?

הזנות, והיו הקדשים והקדשות מקדישים ענמם לאלילים ההם, והיה אחנכס קדש לאלילים ההם; ובימי קצת מלכי יהודה המעטים היו התועבות האלה נעשות גם לכבוד אלהי אמת ובנייתו, והיו לקדשים נתיים בנית ה' (מ"ב כ"ג ז'), אעפ"י שהתורה כבר קדמה ואסרה כל זה באמרה לא תהיה קדשה וגו', לא תביא אמתן זונה וגו' (דברים כ"ג י"ח י"ט), והנה התבאר כי אין הדבר כמו ששבו רוב המפרשים או כלם (ואנקלוס יונתן בראש) כי ל' קדושה כופל על כל הזמנה בעלמא ור"ש ז"ל (במדבר י"א י"ח) הביא ראיה מירמיה (י"ב ג') והקדש ליום הרגה; אך גם הכתוב הזה איננו עד כאן, כי כבר יתכן לפרש, כדעת תלמידי מוהר"ר דוד חי אשכנזי, שהביא ממשיך הנהגים לנאן קדשים הנשטות ביום זמ, ע"ד כי הכין ה' זמ, והנה ידוע לכל משכיל כי המלות המורות על ענינים רוקניים ושכליים ובלתי כרגשים כפוזים כן לשונות מושאלים, סוכמו תחלה להורות על ענינים גשמיים כגון כפש רוח וכמה, שלשם נאמרו תחלה על הנשימה, ואיפת האויר, ולהיות כי שאיפת האויר היא פעולה שהחיות תלויה בה הושאלו אח"כ השמות האלה בכל המי אשר על הארץ, להורות על העננים הרומני סבת הדיים והמחשבה בדם. וכן בלשונות העמים Anima תחלת הוראתה רוח ואויר וכשימה. והנה ענין הקדושה הוא ענין מרום וכעגב מהרגשת המושם, ולא יתכן שיהיה השרש מוכח מתחלתו להוראתה כעגבה כזאת, ואם נתפש באמתחות שר הלשונות הקרובות ללה"ק נמצא בכולן השרש הזה להוראת הקדושה ולא לשום הוראת אחרת גשמית אשר יתכן לתשוב שממנה הושאלה להורות על הקדושה; והנה לפי שיטתי תחלת הנחה שרש קדש הוא על ענין גשמי והוא שריפת הקרבנות, ואח"כ הושאל על כל דבר המיוחד לכבוד האל אעפ"י שאיננו כשרף, וקרוב לזה בלי רומי, לדעת Servius המפרש הקדמון לשירי וורגיל Sancire proprie est sanctum aliquid, idest consecratum facere, fuso: sanguine hostiae et dictum sanctum, quasi sanguine sancitum. מה שכתבתי בזה ע"תקפ"ז עמוד 204 ובכרס חמד ג' ע' 210 על פסוק עז מלות אלף רגלי (במדבר י"א כ"א), והכני אומר כי באמרו התקדשו לימור ואכלתם בשר כבר נרמז שיהיה הענין דרך כס; אך כ"ל שאם היה ה' מנעו להם מזון קדש (כמו שהיה ענין המן) לא היה מזה תמה, אבל הקב"ה אמר שאכלתם בשר, ומזה ראה כי לא היה בסמיכותם ארץ נוצת שיהיו בה בקר ולאן, ולא ים שיהיו בו דגים, ואף עופות לא היו נראים במדבר הגדול והטורף ההוא, לפיכך תמה. וגו' בספרו Thesaurus עשה מתקדשת מעמלתה בנין אז לכל לשון קדושה, ומשם כי תחלת הכתה השרש הזה היחה להורות טהרה ונקיון; ואין זה נכון כי אמנם ל' קדושה מורה תמיד מעלה יתרה על הטהרה, כי ל' קדושה מורה שהדבר מופרש לכבוד האל, זה אינו ככלל כלל בהוראת

(יב) נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ: (יג) נָחִיתָ
 בַּחֲסֶדְךָ עִסְנוּ גְּאֻלַּת נִהְלַת בְּעֶזְךָ אֶל־נוֹה
 קִרְשֶׁךָ: (יד) שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן חֵיל אֹחֲזֵי יִשְׁבִּי
 פְּלִישַׁת: (טו) אִזּוּ נִבְהִלּוּ אֱלֹפֵי אֲדוֹם אִילֵי

לשון טהרה. הלא תראה כי כתוב על כן נרך ה' את יום השבת ויקדשהו, ולא יחכן כלל לומר כאן וטהרהו; וכן נשאר מקומות לרוב מחד לא יחכן להמליץ ל' קדושה בל' טהרה, כי עיקר הוראת ל' קדושה הוא יחס הדבר אל האלהים, מה שאין כן עיקר הוראת ל' טהרה. ולענין גזרת המלה גז' לא מנא לשרש קדש דמיון רק שרש חדש, אשר גם הוא (לדעתו ולדעת אחרים) עיקר הוראתו על מה שהוא טהור ובהיר, וכל זה רחוק, מלבד כי שרש קדש הוא בשי"ן גם בארמית, אבל חדש הוא בארמית חדת. ולדעת אחרים (הביאם גז') תחלת הוראת שרש קדש היא הפרשה, והוא נגזר לדעתם מן קדד שענינו צערי ובסורי כריתת ובקיעה, אבל כמה שראים יש לנו בלה"ק המורים כריתת ומכלם לא נמרו אלא זה שאינו נמנא בל' הקדש אלא להוראת אחרת (ויקד ארנה)? ואם היינו גריבים לגזור שרש קדש משרש קדד יחכן יותר לומר שהוא מן קדקד, שהוא גובה הראש, והיה ל' קדושה מורה מתחלתו גובה ורוממות. והכני מדה כי הרכבת מלה אחת מחתי מלות (קדש מן קד ראש) הוא ענין שאינו נוהג אלא מעט בל' הקדש ומנרותיה וכבר חזרתי כי ממה שכתבתי זה עשרים שנה כי רגל נגזר מן רע גלה, יתור מן אחה ראה; ואעפ"י אין להכחיש לגמרי מציאות שרשים מורכבים כגון מתר מן יום אחר, בלימה מן בלימה, לולא מן לו לא, מצימה מן מה אז מה, וכן לדעתי עפדי מן עם ידי, אגל מן אל-גלע (ad latus), ולתי מן זו לא (ע"ד בלתי, בלי, פלי, שהם לדעתי מן בלא). ואם עדיין יש אדם המחזיק בהרכבם המלות הרעות בידו לומר כי ל' קדושה נגזר מל' יקוד ושואמנס הוכיפו הש"ן בסופו למען הנדיל ענין הקדושה מענין ההבערה. נורא תהלות: ראוי לתהלות טרואות (נהלות ועזמות), על דרך טורא עליהם (תהלים ס"ו ה') צעל עלילות טרואות. (יב) נשבת ימינך: כאדם המטה לעבדיו בנשיית ידו, והם מחזירים לעשות רעונם, כן הארץ מהרה לעשות רעונך ולגלעם. תבלעמו ארץ: תחלה אחר כסמו ים נללו כעופרת, ועכשו אחר שנשארו נבלעים גם בקרקע היס. ורמז"ן פירש כי אחר שעבר השלישם היס כמנהג החיים, ואם יכלו ישונו לעפר על הארץ כשהיו, זה דמוק. (יג) נדחת וגו': אחר שהשלים נזיר מבלת המזרים, המזורר מכס תחשבתו לישראל, ומזיר

- (12) Appena colla destra facesti un cenno, la terra gl'ingoja.
 (13) Tu guidi colla tua benevolenza il popolo che liberasti,
 lo scorti colla tua potenza alla santa tua sede. (14) I popoli,
 ciò udendo, tremano; doglie assalgono gli abitanti della Filistea.
 (15) Tosto sgomentansi le tribù di Edòm, i magnati di Moàb

חד ה' עליהם כי כל זה עשה בעצורם, וכמו שהזכירם מחזירים בלא נזק כן יביאם
 בשלום אל הארץ אשר נשבע להם. נדרת, נאלת: עבר במקום צינורי, המזורר מזייר
 העתיד כאילו הוא נגד עיניו, עיין למעלה פסוק ה' על יכשימו. בחסדך: בזהבה
 ובחמלה על עמך. בעודך: בכח גדול נגד כל מי שיקום על עמך. אל נזה קרשך:
 אל תה קדש שלך, כלומר אל הנה הקדוש אשר לך, כי תה קדש כמו נזה קדוש, כמו
 אנשי קדש אנשים קדושים, אנשי אמת אנשים כאמנים, והנה הוא ארץ כנען (רש"י)
 ובקראת תה ה' כי היא תהיה מקום עבודתו, ואומרים שהאל יושב בכל מקום שעובדים
 אותו. (יד) שמעו עמי ירגון: כשתקח עמך במסדך אז העמים שכבר שמעו
 את הכס הזה ירגו וידמו כאנן כשיעברו ישראל אללם: עבר ועתיד שניהם לאורות
 על ההווה, כי המזורר מזייר הדבר כאילו הוא עתה נגד עיניו; ואמר תחלה עמים
 דרך כלל ואח"כ פרט פלשת, אדום, מואב וכנען. ירגון: עיקר עיניו דכבוד ורעדה
 כמו ירגון יריצות (תנ"ך ג' ו'), ומובי הרים ירגו (תהלים י"ח ה') והוא אל לכבוד
 הכפז והאמתה ושאוה לכל פנה שתהיה, כמו וספרו ורגו (ירמיה ל"ג ט'), ורגו וחלו
 חפיד (דברים ג' כ"ה), לב רגו (שם כ"ה ס"ה) שהם על התפעלות הפחד; ורגו המלך
 (שמואל ג' י"ט א'), מעבדך ומרגדך (ישעיה י"ד ג') שהם על התפעלות העלבון, למרגז
 אל (חיוב י"ב ז'), ברגו רחם תזכור (תנ"ך ג' א') שהם על החמה והחרון; ובלשון
 ארמית אינו נאמר אלא להוראת החמה והחרון, וכן בלשון חכמים רגון עיניו בעל
 חמה, ובאן הכוונה על התפעלות הפחד. דיל: גם הוא לשון רעדה, כמו ותרגש הארץ
 ותחול (ירמיה כ"א כ"ט), יחילו אף ירגו תהמות (תהלים ע"ז יז), אך כראה שהוא
 מיוחד לרעדה עם כאב ותכל, מל' צטרם תחיל ילדה (ישעיה ס"ו ז'), אע"פ שהוצא
 לפעמים לדברים בלתי חיים ובלתי מרגשים כאב. והנה הזכיר תחלה העמים שהיו
 קרובים אל הדרכים שהיו ישראל נריכים לעבור כדי ללכת ארצה כנען, ולבסוף הזכיר
 יושבי כנען שהם העמים שהיו ישראל הולכים לקחת את ארצם, כי תחלה היה נריך
 שיחתו הפלשתים ואדום ומואב כדי שלא יעברו את ישראל בעברם אללם, ואח"כ היה
 נריך שיחתו הכנענים ופלו ביד ישראל. והנה כנגד פלשת ואדום ומואב אמר ידמו
 כאנן עד יעבור עמך, וכנגד יושבי כנען אמר תביאמו ותטעמו. (טז) אז: מיד בשעתם
 קריעת ים סוף וטביעת המצרים. אלוסי אדום: ראשי המצפות, והמצפה אשר עליה
 שר אחד בקראת חלף, כמו הכה חלפי הדל במנשה (שופטים י' ט"ז), לשנטיכם ולחלפיכם

מוֹאֵב יֶאֱחֶזְמוּ רָעַד נִמְגּוּ כָּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן;
 תִּפְּלֵי עֲלֵיהֶם אֵימָתָהּ וּפָחַד בְּגִדְלָהּ יְרוּשָׁךְ
 יִדְמוּ כָּאֶבֶן עַד־יַעֲבֹר עִמָּךְ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר

(שמואל א' י' י"ט), ומפשתי אותו ככל אלפי יהודה (שם כ"ג כ"ג), והאלוף הוא שר האלף וכשיא בית אב, והנה אלופי אדום הם בני חצות שנחלקה בהם אחת אדום, ולכל בית אב היה אלוף וכשיא, והיו באדום אלופים למשפחותם. והם הבוכרים בבראשית ל"ו מ' מ"ג, וגם היה מלך באדום (שם שם ל"א במדבר כ' י"ד) וכל כי אלופי אדום לא היו תחת עול מלך אדום, אלא מרדו בו, או מעולם לא קבלו עליהם מלך, והיתה קבת האומה תחת ממשלת המלך, וקצתם תחת ממשלת האלופים, והחלק השני הזה מואמת אדום מיוחד בשם בני עשו (עיין רש"י דברים ז' ג'); והנה מלך אדום לא כנהל מפני בני ישראל ולא לקראתם בעם כנע, אבל בני עשו יראו מהם (דברים ז' ד'). **אילי מואב:** גבוריהם. ואיננו לשון אֵיל (כדעת רש"י), אלא לשון אל ואלים, ונכתב לפעמים ביו"ד מפני שכן אחרים אֵיל אֵילִית, כלם לשון חזק ותקף. וכראה כי אלים היה תאר לקצת שרים, כאשר מלאנו ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אילי הארץ הולך גולה מירושלים בבלה (מלכים ז' כ"ד ט"ו), ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג), והנה במואב כתוב ויגר מואב מפני העם מואד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל (במדבר כ"ב ג'). נמוגו: נמסו כדבר הכתוב בנחש המים (liquefieri) והוא מאל כאילו אבד חזק לבס והיה למים, כעסם ומס לבס העם והיה למים (יהושע ז' ה') וקרוי לזה כתב אובידיוס (Ex Ponto I. 2. 57).

Sic mea perpetuis liquescunt pectora curis

Ignibus admotis ut nova cera solet.

וכראה כי שני השרשים האלה מוג ומסם כבדלים זה מזה בזה שיקרא כמוג מה שניתק על ידי המים, כמו ברעיונים מתוגגנה (תהלים ס"ה י"א), והעיטו ההרים עמים וכל הנצבות תתוגגנה (עמוס ט' י"ג) שענינו תלכנה מים, וכן שערי הנהרות נפתחו וההיכל כמוג (נחום ז' ז') אחר ששערי הנהרות נפתחו המים שוטפים את ההיכל והוא מתוגג נחום; ואולי כך (נגד הטעמים והכקוד) כמוגו צים דאגה (ירמיה מ"ט כ"ג) כמוגו צים של דאגה. וכמו הוא מה שניתק ע"י האש והחום, כמו וחס השמש וכמו (שמות י"ז כ"א), היה לני כדונג נחם בתוך מעי (תהלים כ"ב ט"ו), כהמם דונג מפני אש (שם ס"ח ג'), הרים כדונג נחם (שם ל"ו ה'), וכמוס הרים

sono assaliti da tremore; liquefannosi [perdono ogni forza e coraggio] gli abitanti tutti della Cananea. (16) Cade sov'essi terrore e paura; pel grande tuo braccio [cioè alla vista dei miracoli] rimangono immobili qual sasso; sino a che passi il tuo popolo, o Signore; sin che passi quel popolo che tuo fa-

תחתיו וגו' כדונג מפני האש (מיכה א' ל'); וכן נשרש משה, ישלח דברו ויחכם (תהלים קמ"ז י"ח) שענינו על ידי חוס השמש, ושנים נראים כיונאים מן הכלל, בדמנתי ערשי אחמה (תהלים ו' ז'), וכמכו ההרים מדמים (ישעיה ל"ד ג'), אך גם נאלה הכוונה על החוס, כי הדם כשהוא למ הוא חס, וכן הדממה חמה היא, ואמר כי דמנתי מרובה מאד עד שינדק לומר אשמה בכל לילה מעתי, ומלמד זה הוא ג"כ חמה כ"כ שהיא מחממת נרתיחתה את ערשו, אשר אולי כלו או מקלתו היה כסף וזהב. אבל צענין הפסד היו אחרים בלא חלוק כמו, וכמס, מאמר שאין המליכה הזאת אלא לשון מושאל, כי אחרים שהלכו או הדם נהפך למים, נלי שדע אס זה נמשך מרובי החוס או מרובי הלחות. (מז) תפול עליהם: על אדום ועל מואב (ראש"ע). בגדול ורועך: גדול זרועך, וכטעם כגדול זרועך הותר בני תמותה (תהלים ע"ט י"א). משקל פֶּעַל מתחלף במשקל פֶּעַל כמו נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך (שם ס"ה ה') ענינו קדש היכלך, קדושת היכלך, וכן ואל גבזה קומתו (שמואל א' י"ז) גבזה קומתו; וכן תאומים מתחלף תאום, ותאמי מתחלף תאם או תאס. וכן משקל פֶּעַל מתחלף במשקל פֶּעַל פֶּעַל, פֶּעַל, כמו קָדַר, קָדַר, הָבַל, הָבַל, שָׁס, שָׁס, חולתם; וכל זה מפני שכל המשקלים אשר בסופם כגול וכן נראה אחריו היו מתחלה בעלי שבה ופתח, או שבה וחולתם, כמו שהם בארמיית כגון קָשַׁט ונארי קָשַׁט, גָּבַר ונארי גָּבַר, והדברים ארוכים, וכבר ביארתי בספרי פראלעגאמעני. וטעם גדול זרועך, כשיראו זרועך הכטויה על כל מי שיעמוד להרע לעיך, ידמו כאבן ישארו בלתי מתנועעים כאבן דומה, ולא יעבדו את ישראל צענרם חללם. ירמו: קל משרש דמס, כמו יִתְּמוּ מן תָּמַס. עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קניית: אין זה דוגמת ימיך ה', מי כמכה באלים ה' ומצריהם, כי בהם אין החלק הראשון מאמר שלם, וכאן הוא מאמר שלם (עד יעבור עמך ה'), ואולי היה כן מפני שהמאמר הזה משוכה מכל חזרו הכפלים גם צענין אחר כי הם בתחלת הפסוק זה בסופו; והיות הענין חלי ומופסק הוא טוב ובעים בתחלת המאמר, אך לא בסופו; ואע"פ כן בא כאן בחלק השני תוספת קצת על החלק הראשון, כי במקום שאמר בחלק הראשון עד יעבור עמך, אחר בחלק השני עד יעבור עם זו קניית, וענין עם זו קניית מוסיף על ענין עמך, ופירושו אשמה עשית שיהיה שלך, כי לא בלבד היו עמך מפני מכה אנונייהם שנידיהם (כי הם עובדים אותך כי גם אבותם עבדך), אבל אחת עתה

עֲסֹזוּ קִנִּיתִי: (יח) תִּבְרָאמוּ וְתַטְעֶמוּ בְּהַר נַחֲלָתְךָ
מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פַּעֲלָתִי יִהְיֶה מִקֶּדֶשׁ אֲדָנִי כִּוְנוֹ
יָדִידִי: (יח) יִהְיֶה יִמְלֶךְ לְעֵלָם וָעַד: (יט) כִּי בָא

על ידי שהולאתם מבית עבדים קניתם אוחס לעבדים כעסם עבדי הם אשר הולאתי אוחס מארץ מצרים (ויקרא כ"ה כ"ה). (יח) תִּבְרָאמוּ וְתַטְעֶמוּ וגו': דעת נה"ט ככונה מאד בפסוק הזה, והמפרשים לא הבינו כלל, זה שיעור הכתוב: תִּבְרָאמוּ (וקודם לכן תטעמו בזה נחלתך) אל מכן לשבתך פעלת ה' אשר הוא המקדש אשר כוננו ידיך; תִּבְרָאמוּ דבק עם מכן לשבתך והוא בית המקדש, ונא לשון בראה בלי קשר אות משמשת על דרך בואו שעריו בתורה (תהלים ק' ד') כי ראתה גוים באו מקדשה (איכס א' י'), וכמוהו רבים, אבל הכוונה נקשרת בהכרח עם בית המקדש; והנה ותטעמו בזה נחלתך הוא מאמר מובגר ועל כן בא תִּבְרָאמוּ כעסם רביע, המביא מן ותטעמו. בְּהַר נַחֲלָתְךָ: כל ארץ הרים נקראת הר, כמו הר יהודה, הר אפרים, וכן ההר הטוב הזה (דברים ג' כ"ה) ועשה ה' נבואות לכל העמים בזה הזה (ישעיה כ"ה ו'), ובלע בזה הזה (שם שם ז'), כי חנוך יד ה' בזה הזה (שם שם ז'), שהכוונה על כל ארץ ישראל. נַחֲלָתְךָ: ארץ ישראל נקראת נחלת ה', כאלו היא אחוזתו וחלק ירושתו, המצויה על האדס (ונפרט אל הקדמונים כנראה מעבין נבות, מלכים א' כ"א ג'), כמו באו גוים בנחלתך (תהלים ע"ט א'), ונחלתי שמתם לתועבה (ירמיה ז' ז'), כמו שנקראו ישראל חלק ה' ונחלתו להורות תניבותם עליו. מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פַּעֲלָתִי ה': נקראו השמים מכן שנתו של הקב"ה (מלכים א' ח' ל"ט, מ"ג, ומ"ט, ותהלים ל"ג י"ד), וגם בית המקדש נקרא כן, מכן לשבתך עולמים (מלכים א' ח' י"ג), ופירוש מכן מקום (וכן בלשון ערבי מִכָּאן), וכן אשקטה ואביטה במבוכי (ישעיה י"ח ד') במקומי, ורוב שמוס המלה הזאת להוראה הזאת הוא בשיר ובדבור המפואר, אחסם בדבור הפשוט אומרים מכוונה ומכוונות להוראת היבחר והבסיס נעל ההוראה הזאת מלאנו בשיר מְכוּיִם, יסד ארץ על מכוונה (תהלים ק"ד ה'). פַּעֲלָתִי: הכינות וגזרת במשנתך, כמו הוי חושני און ופועלי רע על משכנותם (מיכה ז' א'), אף בלב עולות תפעלן (תהלים כ"ח ג'), מי פעל ועשה (ישעיה מ"א ד'). מִקֶּדֶשׁ: דגש הקו"ף לתפארת הקריאה, וכ"ל שמוהו כדי שיהיה השוא נע, וזה כדי להרבות הברות המינה, וזה כדי שיהיה נשמע יותר כגון הזקק הגדול; וכיוצא בזה במלת הַצִּיָּנוּ (למעלה ז' ג') להיות המלה כעסם סגולתא ואין לפניה מלה כעסם משרת רבו להרבות הברות המינה כדי להשמיע יפה כגון הסגולתא, אעפ"י שאין הטעם הזה מחיבב אלל כל אשר הדגשים לתפארת; וכיוצא בזה הוא מה שהחליפו שוא כח

cesti. (17) E tu lo condurrà, e lo stabilirai nella montuosa regione di tuo patrimonio [a te prediletta]; (lo condurrà, dico) al luogo che per tua sede tu, o Signore, destinasti; al santuario, o Signore, che le tue mani renderanno inconcusso. (18) Il

בחטף פתח צמלת התמלך (ירמיה כ"ב ט"ו), כדי להרבות הצרות המצוה, בעבור עון
הזקק שאין לפניו משרת. בוננו ירדך: אין ענינו כמו פעלת (כדעת ראב"ע), אלא לשון
העמדה וקיום, כגון וכוונתי את כסא ממלכתו (שמואל ב' ז' י"ג), אלהים יכוונה עד
עולם סלה (תהלים מ"ט ט'), והכוונה שהאל ישמר מקדשו שלא יחרב, והוא כענין מה
שכתוב אח"כ ה' ימלך לעולם ועד. (ירמ' ה' ימלך לעולם ועד): איננו דרך תפלה
שאלם כן היה לו לומר ימלך ה' לעולם ועד, גם איננו דרך נבואה, אך הוא דרך
מליכת השיר, כאשר יציא ה' את עמו אל מקדשו, אז יהיה ה' מלך לעולם ועד, כלומר
על עמו שיעבדהו לעולם. ימלך: יהיה מלך על ישראל שיעבדהו וילכו בתורתו ויהיה
ה' בראשם במקום מלך, כי אמנם שימת מלך עליהם לא היה לפי עיקר כוונת התורה;
ויש כאן גם כן רמז למה שיהיה לעתיד לבוא, שיהיה ה' למוֹלך על כל הארץ, ויהיה
ה' אחד ושמו אחד. לעולם: עיקר הוראת מלת עולם על זמן כעלם ובלתי מיוחד, הן
לשעבר הן להבא, כמו זכור ימות עולם (דברים ל"ב ז') הם ימי קדם הרחוקים ונעלמים
מומחיתו, עבד עולם, אחוזת עולם, שחת עולם, הכוונה בהם על הזמן העתידי, מעולם
ועד עולם, לשעבר ולהבא. ועד: מלת עד הואשלה להורות (כהוראת מלת עולם) כל
זמן רחוק. הן לשעבר הן להבא (וכן בלשון רומי המעוררים אומרים לפעמים usque
להוראת התמידות), כמו הזאת ידעת מתי עד (איוב ד' ד') לשעבר, בטחו בה' עדי עד
(ישעיה כ"ד ד') להבא, ולעד כמו לעולם, ולהפליג אומרים בכלל לשון לעד לעולם
(תהלים קמ"ח ז') אז לעולם ועד (ואין המליצה חסרה כדעת ראב"ע ששם כי משפטה
לעולם ועד עולם), והיתה המלה ראויה להנקד ועד, ומפני ההפסק (כי לא מלאנו
המלה הזאת רק בהפסק) ועד, והשגול שחת העי"ן זר מאד, ורא"נ נע בקש להולמו
ולא הלמו, כי אחר שהוא בעבור ההפסק כמו ואכל (בראשית ג' י"ג) מן ואכל, ואין
זה כלום, ראשונה, כי כאן סגול ולהלן לירי; ושנית, כי גם בלא הפסק העתיד מנחי
פ"א אל"ף פעמים בירי ופעמים בפתח, כמו ואחז (שופטים כ' ו'), וחוץ
מפעלי נחי פ"א בזמן עתיד לא מלאנו מעולם פתח משתנה בהפסק מאחר לירי.
ורש"י כתב כי הו"ו משרש המלה והיא פתוחה, והכינון כדעת בעל שפתי חכמים
שכוונת רש"י על נקד העי"ן, כי אכבי הידוע ועד (ירמיה כ"ט כ"ג) שהוא לשון
עדות, העי"ן קמוצה כלומר נקודה קמץ שהוא זיר", אבל ועד שענינו לעולם,
העי"ן נקודה פתח קטן שהוא סגול; אמנם ראב"ע באחריו ומשפט לה"ק בהיות

סוֹם פֶּרֶעַה בִּרְכָבוֹ וּבִפְרָשָׁיו בָּיִם וַיֵּשֶׁב יְהוָה
עֲלֵהֶם אֶת־מִי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֶשֶׁת
בְּתוֹךְ הַיָּם: פ (כ) וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אָחוֹת
אַהֲרֹן אֶת־הַתֶּף בְּיָדָהּ וַתַּצֵּאֵן כָּל־הַנָּשִׁים
אַחֲרֶיהָ בַּתָּפִים וּבַמַּחֲלֹת: (כא) וַתַּעַן לָהֶם
מִרְיָם שִׁירוֹ לַיהוָה כִּי־נָאֲהָ נָאֲהָ סוֹם וּרְכָבוֹ

התנועה (זה כ"ל טעות סופר ונרדק לומר הנגינה) באות הבא אחר וי"ו יפתחוהו כמו
שור וכשכ וצנ ובעבור זה כפתח ועד, עכ"ל, כוונתו על נקוד הוי"ו וקרא פתיחה
לקמן, לא שהקמן נקרא כן, אלא שהוא פתיחה בערך אל ששנא שאיננו חתונה;
ובניאורו הקצר מפורש יותר חס לאטו: ובעבור היות הטעם באות הראשון כמו לסם
ויין, כפתח הוי"ו. אמנם לענין שכתב רש"י שהוי"ו במלת ועד היא יסדה, לא יתכן
שיקרא כחשמה, כי לא נעלם מעיני רש"י ז"ל שאומרים לנדה, מני עד, ועולמי עד בלא
וי"ו, ואין יאמר שהוי"ו כאן יסדה? גם מה שכתב במקום אחר (במדבר כ"א י"ד) את
והב כמו את יבב, כמו שאמרו מן יעד ועד, עכ"ל, לא יוכיח כלל שהוא מפרש ועד
משרש יעד, כי אם כוונתו על הוי"ו הנאה במקום הוי"ד בנעיד ובמועד וכן במלת
ועד שכל"ת, ולא (כדעת המעמר) על מלת ועד שהכל יודעים שאינה מן יעד אלא מן עד
כמו לנדה ולעולמי עד. וכ"ל ברור כי כוונת רש"י ז"ל כי במלת ועד בנדר הוי"ו העי"ן מלת עד
כוונת גם בלי וי"ו, אמנם מלת ועד בסגול העי"ן לא תעמוד בלא וי"ו כי בלא וי"ו אומרים
עד כפתח, לא עד בסגול, והנה הוי"ו בלתי מתפרדת ממלת ועד וכאילו היא זה יסדה וכיוצא
בזה למטה (פסוק כ"ג) על מלת מרתה כתב רש"י: והתי"ו היא במקום ה"א הנשרשת
בתיבת מרה; ועל מלת ומחמו כתב: הרי ה"א של שרש כהפכת למי"; הרי שהוא קורא
שרשית לכל אות הבלתי מתפרדת מן התיבה, ושנכטילתה ענין התיבה משתנה, אעפ"י
שאיננה באמת מן השרש, כי שרש מרה מרר, ושרש תמה יסם. (יט) כי בא: איננו
מן השירה (כדעת ראב"ע), כי אין לשון הפסוק הזה כלשון השירה, אלא דרך ספור
פשוט; אבל הוא נקשר למעלה, אז ישיר משה, כי בא שום פרעה, כדעת רמב"ן ורמב"ן.
(כ) הנביאה: נעל דברי שנה או תוכחות בני אדם נקרא נביא (רש"י), וכן רש"י

Signore regnerà perpetuamente. — (19) Poichè i cavalli di Faraone, co'suoi cocchi e co'suoi cavalieri, entrarono nel mare, ed il Signore fece tornare sovr'essi le acque del mare, ed i figli d'Israel camminarono nel secco in mezzo al mare. (20) E Mirjâm, la profetessa, sorella d'Aronne, prese in mano il cembalo, e tutte le donne uscironle dietro con cembali e con sistri. (21) E Mirjâm intuonò loro (il surriferito inno, così cominciando): Cantate al Signore, poichè mostrossi eccelso; cavallo

(למעלה ז' א'), וכאן נראה ענינו בקצרה במלאכת השיר והנגון, כטעם לבני אספן והימין וידותיהם הנביאים בכבודות ונמלטים (ד"ה א' כ"ה א'), הנבא ע"י המלך (שם שם ז'), הנבא על הודות והלל לה' (שם שם ג'). אחרות אחרין: הנבות בקראות ע"ש הנכור (רש"ם), כמו אחות נביות (בראשית כ"ח ט'). את התחף: עיגול של מתכת או של עץ ומתח עליו עור, ובתוך העיגול תלויות חתיכות קטנות של מתכת ומגניבים הכלי ביד שמאל ומכים בו באצבעות יד ימין; והוא כוהג הרבה עד היום בארצות המזרח ונקרא דף; וכן במשנה (סוף קינים) עורו לתף. ותצאנה כל הגשמים אחריה: כן הוא עד היום דרך אנשי המזרח שהנשים מאוררות לעמון לא עם האנשים, והעלמה היותר גדולה ונכבדת הולכת בראש ומאוררת ומרקדת, והשאר הולכות אחריה ומרקדות כמוה ועונות אחריה השיר. ובמחולות: רבים מחבמי הנשים ונחובים ראש' וגיו' וכן גם רמז"מן פירשו רקוד (danza), ואחכס המקראות מוכיחים כי מחול הוא שם כלי זמר כמו תף, הלא תראה (כאן ובשופטים י"א ל"ד) בתפים ובמחולות, וכן הללו שמו במחול בתף וכנור (תהלים קמ"ט ג'), הללוהו בתף ומחול הללוהו בנשים ועוגב (שם ק"ב ד'), וכן מלת חנגין שתרנס כאן אכלוס היא תרנוס מלת כנור, בתף וכנור (בראשית ל"א כ"ג) מתורנס בתופין ובחנגין; ובראין דברי ר"דק שהוא משרש חלל וקרוב לחליל, וכן מלאנו תף וחליל (ישעיה ה' י"ג). ומכמי העמים גזרו המלה מן חול שענינו בערבי הליכה בסיבוב, ואולי יזדק זה נקלת המקומום כגון לחול במחולות (שופטים כ"א א'), המחולות (שם שם כ"ג), יענו במחולות (ש"א כ"א י"ב), וירא את העגל ומחולות (שמות ל"ב י"ט), אז תשמח בתולה במחול (ירמיה ל"א י"ג), א"כ שני מחול הם, שם הרקוד, ושם כלי זמר, ואולי השני מן הראשו נגור, וקראו מחול לכלי זמר שהיה שמושו בעת הרקוד, ותרגמתי sistri כדעת בעל שלטי הגבורים, וכתב שהוא כלי מתכת עגול ודומה לעצבת גדולה ופתוח מכל נדדיו, וזר שלו סביב קבועים פעמונים קטנים, וכשמענעים הכלי הפעמונים משמעים קול, ועל אלה יש להוסיף כי היה הכלי הזה כוהג הרבה במזרים בתיבה, וע"כ קרוב הדבר שהיה ידוע גם לישראל. (בא) ותען: לי זמר, כמו יענו במחולות,

רַמָּה בַּיָּם: ס (בב) וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל
 מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ
 שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מַיִם: (בג)
 וַיָּבֹאוּ מִדְּתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מִיַּם מִמֶּה
 כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה: (כד) וַיֵּלְנוּ
 הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתָּה: (כה) וַיִּצְעַק
 אֶל־יְהוָה וַיּוֹרָהוּ יְהוָה עֵץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל־הַמַּיִם
 וַיִּמָּתְקוּ הַמַּיִם שֵׁם שָׁם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט וַיִּשֶׁם
 נֶסְהוּ: (כו) וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמָע לְקוֹלִי
 יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ
 לְמִצְוֹתָיו וַיִּשְׁמְרֶתָ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר־
 שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא־אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה

והל' נגזר ממה שהיה א' מזורר ושאר העם עונים אחריו כמו שאמרתי למעלה (פסוק א'). להם: לנשים, אע"פ שכתוב במ"ס, ואולי נכתב כן מפני המ"ס שאחריה (להם מרים); ורמ' בזמן תרגום ותען כנגדם מרים, ר"ל כנגד משה ובני ישראל; וכ"ל שא"כ הי"לל ותען אחריהם; עוד אמר שאם ענתה לנשים הי"לל שזרקה לא שירה, ואין זו ראייה כי הוא לזוי שירי, ואיכנו תחור לאנשים מיוחדים או לנשים מיוחדות, אלא לכל העולם, ורבים כאלה נכבחות ושירים (ע' ר"ק בישיבה ל"ה ג'). ואמנם מרים אמרה שירו ולא אמרה אשירה כי לא היתה בעלת השיר הזה, כי כבר תבדו משה, ונראה כי כל השירה אמרה מרים (כדברי המכילתא ור"ש), והנשים ענו אחרים סוס ורובנו רמה נים, כמו שענו בני ישראל אחרי משה. (בב) מדבר שור: הוא המדבר שזין מרים וא"י, ונקרא ג"כ מדבר איחס, ואולי תלק א' ממדבר שור מיוחד

e cavalcatore lanciò nel mare. (22) Indi Mosè fece partire Israele dal Mar Rosso, ed entrarono nel deserto di Sciur. Camminarono per tre giorni nel deserto, senza trovar acqua. (23) Giunsero a Marà, ma non poterono bere dell'acqua di Marà, perchè era amara, perciò (quel luogo) ebbe il nome di Marà. (24) Il popolo mormorò contro Mosè, con dire: Che cosa berenio? (25) Ed egli sciamò al Signore, ed il Signore gli additò un legno, cui egli gittò nell'acqua, e l'acqua divenne dolce. Quivi (Dio) diedegli [al popolo] legge e norma, e quivi lo sperimentò. (26) E disse: Se ubbidirai al Signore tuo Dio, e farai ciò ch'è retto agli occhi suoi, e darai ascolto a' suoi comandamenti, ed osserverai tutt'i suoi statuti: alcuna di quelle infermità [calamità], che mandai negli Egizi, non manderò in

נָסַם מִדְּבַר אֵימָה, וְשׁוּר שֶׁס עִיר בְּקֶלֶה אֶרֶץ מִזְרַיִם (נִרְאֵיתָ י"ז ז', כ' א', כ"ה י"ח;
 ש"א ט"ו ז', כ"ז ח'), וְשֶׁס מִדְּבַר שׁוּר עֵתָה גִיּוֹפָר. וְהֵם שֶׁהֵבִיאוּ רִמְבַּ"מִן נָסַם הָרָא"נֵע
 כִּי עֲמֹד הָאֵשׁ וְעֲמֹד הָעֵנָן לֹא הָיוּ לָהֶם רֶק עַד עֲבָרָם אֶת הַיָּם, הוּא טַעֲמָה, כְּמִשְׁוֹרָר
 בְּנִתְחִימָה ט' י"ט (אֲוִרִיכֵט ל"ב 1846 עמוד 222). (כג) וַיִּבְאוּ מִרְחָה: הַיִּשְׁמַעֲלִיט
 קוֹרְאִים עֵינָן מִחֶסֶד (מַעֲבִיטֹת שֶׁל מִשָּׁה) מַעֲבִיטֹת מִיָּם מִרִים הַנִּמְלָאִים דְּרָךְ שֶׁנֶּע שַׁעֲוֹת
 רִמְקֹן מִן Suez, וְחָזִי שַׁעֲוֹת מִן יָם סוּף, אֲךָ לֹא יִתְכַּן שִׁיבִי אֵלָיו מִי מִרָה הָאֲמֻרִים
 כֹּאֵן כִּי נִבִּי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ ג' יָמִים בְּמִדְּבַר קוֹדֶם בּוֹאִם מִרְחָה, אֲחִנֶּם עַד נִמְלָאִים
 מִיָּם מִרִים לְמַטָּה (לְדִרוֹם) מִן הַמַּעֲבִיטֹת הָאֵם, וְדַעַת Burkhardt וגו' כִּי מִרָה בְּמִקוֹם
 הַנִּקְרָא עֵתָה Bir Howarā (בִּיר הוֹאֲרָה). (כד) וַיּוֹרְחוּ ה' עֵץ: עַל חוֹף הַיָּם
 Caromandel נִמְלָא עַל הַנִּקְרָא אֵלֶם Nellimoran (עַל גִּלִּי) הַמִּתְחִיק הַיָּם הַמִּיָּם
 וְהַשְׁלִיכִים אוֹתוֹ בְּמַעֲבִיטֹת מִיָּמִיחֶם, אֲחִנֶּם בְּמִדְּבַר שׁוּר לֹא נִמְלָא דְּבַר מוֹה, וְאִין יוֹשְׁבֵי
 הַמִּקְוֹמוֹת הָאֵם מִכִּירִים שׁוֹם עַל שִׁיבִי זֶה כְּמוֹ, כֵּן מַעֲבִיר Niebuhr; וְכֵתֵב רִמְ"בִּן;
 כִּרְאֵה מִדְּרָךְ הַפֶּשֶׁט כִּי הָעַל הָהוּא יִתְחִיק הַיָּם בְּטַעַע וְהוּא כְּגוֹלָה בּוֹ, וְה' לִימַד אוֹתוֹ
 לְמִשָּׁה, וַיֹּאמֶר וַיּוֹרְחוּ, כִּי לֹא הָיָה הָעַל נִמְלָא בְּמִקוֹם הָהוּא וְהַק"נ הוֹרְכוּ אֶת מִקְוֹמוֹ,
 אִזּוּ שֶׁהִמְצִיאה אֵלָיו בְּנֶם. שֶׁם שֶׁם לוֹ רֶק וּמִשְׁפָּט: הוּא מֵה שֶׁמֶפֶרֶשׁ וְהוֹלֵךְ אִם
 שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע וגו' זֶהוּ הַקֹּץ וְהַשְׁפַּע הַכִּלְלִי שֶׁנֶּתַן לָהֶם בְּתַחֲלַת בּוֹאִם תַּחַת הַכְּהֻנָּה,
 וְקוֹדֶם שִׁתָּן לָהֶם מִלְּחֵמוֹת הַפְּרִטִיּוֹת. וְשֶׁם נִסְחָו: נֶתַן לָהֶם מִחֶסֶד, כְּנִיכּוֹל כְּדִי
 לְבִדּוֹק אוֹתָם אִם תְּלוּנֹתָם אִיכָן אֵלֶם מִפְּנֵי הַמִּתְחִיב הָאֲחִתִּי וּבְשִׁמְלָא מִסְרֹנֶם יֵהִיו
 כְּאֲחִינִים לוֹ (כְּמוֹ לְמַטָּה י"ז ד'), וְלִכֵּן הוֹהִירָם וַיֹּאמֶר לָהֶם אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע וגו'.
 (כו) כֹּל הַמַּחְלָה אֲשֶׁר שִׁמְתִּי בַּמִּצְרַיִם וגו': כִּי הַמַּחְקָת הַיָּם הַמִּיָּם הוּא
 כְּנֶגֶד הַיָּמָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁהָיָה אֶת מִזְרַיִם שֶׁהָיָה אֶת מִיָּמִיחֶם לְדֵם וְלֹא יִכְלוּ לְשַׁחֲוֹת

רָפָאךְ: ס חֲמִישִׁי (כז) וַיָּבֹאוּ אֵילָמָה וְשֵׁם
 יִשְׁתִּים עֶשְׂרֵה עֵינָת מַיִם וְשִׁבְעִים תַּמְרִים
 וַיַּחֲנוּ-שָׁם עַל-הַמַּיִם:

טז

(א) וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיָּבֹאוּ כָל-עֲדַת בְּנֵי-
 יִשְׂרָאֵל אֶל-מִדְבַּר-סִין אֲשֶׁר בֵּין-אֵילָם וּבֵין
 סִינִי בַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לְצֵאתָם
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (ב) וַיֵּלִינוּ כָל-עֲדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל
 עַל-מֹשֶׁה וְעַל-אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר: (ג) וַיֹּאמְרוּ
 אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוֹתָנוּ בְּיַד-יְהוָה
 בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתָּנוּ עַל-סִיר הַבָּשָׂר
 בְּאָכְלָנוּ לֶחֶם לֶשֶׁבַע כִּי-הוֹצֵאתָם אֹתָנוּ אֶל-
 הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת-כָּל-הַקָּהָל הַזֶּה
 בָּרָעַב: ס (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה הִנְנִי
 מִמָּטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן-הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם

(*) וילינו ק'

te; ma anzi io, il Signore, sarò il tuo risanatore. (27) Indi arrivarono ad Elim, e quivi erano dodici fonti d'acqua, e settanta palme; e s'accamparono ivi presso alle acque.

(רש"ס ורא"צ). מרחלה: כמו מכה ומחלואים (דברים כ"ט כ"א) כולל כל מיני פורעניות (flagella). כי אני ה' רופאך: כי שלפני לא, ענינו אצל, אצל נהפך אני ה' אהיה רופאך, ואסיר מעליך כל מחלה שתבא עליך מדרך הטבע. (בו) ויבאו אֵילִימָה וגו': אומרים שהוא נבקעה הנקראת Girondel או Gorondel או Garendel רחוק מ' מילין מעיר Tor כי שם מלא Shaw ט' עינות מים ושני אלפים תמרים; וגו' אומר כי שם מפי Ehrenberg כי קרוב לשם מלא נבקעה הנקראת עאלים.

XVI

(1) Partirono da Elim, e tutta l'adunanza dei figli d'Israel giunse al deserto di Sin, situato tra Elim e Sinai; (e ciò) nel quintodecimo giorno del mese secondo dalla loro uscita dal paese d'Egitto. (2) E tutta l'adunanza dei figli d'Israel morì contro Mosè e contro Aronne, (trovandosi) nel deserto. (3) Dissero cioè loro i figli d'Israel: Oh! fossimo morti per la mano del Signore [di morte naturale] nel paese d'Egitto, stando presso alla pentola della carne, mangiando pane a sazietà! Mentre voi ci avete tratti a questo deserto, per far morire tutta questa moltitudine di fame. (4) Il Signore allora disse a Mosè: Ecco, io sono per farvi piovere pane dal cielo; ed il popolo uscirà, e ne raccoglierà l'occorrente di giorno in giorno. Voglio sperimentarlo, se sarà per seguire la mia

(ב) וילכו: עיין מה שכתבתי למעלה י"ד י"א. (ג) מותנו ביד ה': מיתה טבעית, כמות כל אדם (רש"ס ורא"צ ב"מ). בשבתנו על סר הבשר: ובמקום אחר (במדבר י"א ה') זכרנו את הדגה וגו' ולא הזכירו גשר; ואולי (כדעת א"ס) הדגה והבשר וכו' הוא מה שהיו אוכלים חכם, כלומר שהיו כותנים להם המגרים, אצל מי שהיה לו לאן ובקר הרבה נביתו היתה אשתו מביאה לו גשר ומבשלים אותו במקום שהיו עובדים עבודתם. (ד) למען אנסנו: כלומר עכשו הם מתלוצכים והדין עמהם

וּלְקַטּוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לַמֶּעַן אֲנִסְנוּ הַיֵּלֶךְ
 בְּתוֹרַתִּי אִם־לֹא: ^(ה) וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהִכִּינוּ
 אֶת־אִשְׁרֵי־בָּיָאוּ וְהָיָה מִשְׁנֵה עַל אִשְׁרֵי־לְקַטּוּ
 יוֹם יוֹם: ^(ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל עֹרֵב יַדְעֶתֶם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם
 מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: ^(ז) וּבָקֵר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד
 יְהוָה בְּשִׁמְעוֹ אֶת־תְּלַנְתִּיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחֲנוּ
 מָה כִּי תִלְוּנוּ עָלֵינוּ: ^(ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת
 יְהוָה לָכֶם בְּעֹרֵב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וּלְחֹם בְּבָקֵר
 לִשְׂבַע בְּשִׁמְעַע יְהוָה אֶת־תְּלַנְתִּיכֶם אִשְׁרֵי־
 אַתֶּם מְלִינִם עָלָיו וְנַחֲנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ
 תְּלַנְתִּיכֶם כִּי עַל־יְהוָה: ^(ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
 אַהֲרֹן אָמֹר אֶל־כָּל־עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ
 לִפְנֵי יְהוָה כִּי שִׁמְעַע אֶת תְּלַנְתִּיכֶם: ^(י) וַיְהִי
 כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְּנוּ

כי אין להם לחם לאכול, עבשו רוזה חכי למלא חכרונם, אז אראה אם ילכו בתורת
 ולא ילוכו עוד, אך ישמרו חזותי בראותם שאני מיטע להם, אז בכל זאת לא יהיה
 לכם ככון עמי; וכל זה ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם. והנה המקרא הזה

(*) תליט ק'

legge, o no. (5) Nel giorno sesto poi prepareranno ciò che avran portato (a casa), e sarà il doppio di ciò che raccoglieranno quotidianamente. (6) Mosè ed Aronne dissero a tutti i figli d'Israel: A notte conoscerete ch'egli è il Signore che vi trasse dal paese d'Egitto. (7) E domattina vedrete la maestà del Signore quando mostrerà d'aver udite le vostre mormorazioni contro al Signore. Noi poi che cosa siamo, che mormorate contro di noi? (8) E Mosè soggiunse: (Sì,) quando il Signore vi darà a notte carne da mangiare, ed alla mattina pane da saziarvi; mostrando così il Signore d'aver udite le mormorazioni che fate contro di lui. Noi poi che cosa siamo? Le vostre mormorazioni non sono contro di noi, ma contro il Signore. (9) Mosè disse ad Aronne: Di' a tutta l'adunanza dei figli d'Israel: Accostatevi davanti al Signore, poichè ha udito le vostre mormorazioni. (10) E tosto che Aronne ebbe parlato a tutta l'adunanza dei figli d'Israel, questi voltisi al deserto,

ושלאחריו הם קָדְרוּ דְּבָרֵי ה' שֶׁ אֲמַר לְמֹשֶׁה וְהוּא לֹא כָּטְעוּ לְהַגִּיד כֹּל זֶה לְיִשְׂרָאֵל מִיָּד, אֲלֹא אֲמַר לָהֶם עֵרֵב וְיִדְעַתֶּם וכו'. וע' לַמָּטָה פְּסוּק כ"ג. (ה) וְהִרְבֵּינוּ: לְנוֹךְ הַשָּׁנָה. וְרִירָה מִשְׁנָה וְגו': וְאֵינִי אֲמַטִּיר לָהֶם כַּפְּלִים בְּאוֹפֵן שִׁיכּוֹל לְהִכִּין לַשָּׁנָה. (ו) עֵרֵב וְיִדְעַתֶּם וְגו': כִּמוֹ שֶׁמִּפְּרָשׁ לַמָּטָה (ח') בָּתָּה ה' לָהֶם בַּעֲרַב בָּשָׂר לֵאכּוֹל, אִזּוּ בִּרְאוּתָם שֶׁהוּא מוֹמִין לָהֶם תְּאוֹמָתָם, תִּכְוִירוֹ כִּי הוּא הוֹלִיֵא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם, כְּלוּמָר כִּי הוּא רָאָה שֶׁנִּוְלֵא אֶתְכֶם מֵעַם וּשְׁנִיֵא אֶתְכֶם אֵל הַמִּדְבָּר, וְלֹא כִּמוֹ שֶׁאֲמַרְתֶּם כִּי הוֹלֵאתֶם אוֹתָנוּ (ר"ש ורש"נס). (ז) וּבִקֶּר וּרְאִיתֶם אֵת כְּבוֹד ה': אֵין הַכוּוֹנָה כָּלָל (כַּדְעַת רֹא"נ) עַל הַכְּבוֹד שֶׁנֶּרְאָה בַּעֲנָן, אֲלֹא (כַּפִּירוֹשׁ ר"ש, רש"נס, רמ"ב, ורמ"ב) עַל יְרִידַת הַמָּן שֶׁהִיא דָּבָר פֶּלֶא וְנִגְלָה בּוֹ כְּבוֹד ה'; וְלֹא אֲמַר כֵּן בַּעֲנָן הַזֶּה כִּי הִיא הַשֶּׁלֹּ בַּהֲשָׁמָת ה' אֲךָ לֹא כֵּם גִּיּוֹר. בַּשְּׁמַעוּ: ע"י הַמָּן הִרְאָה ה' כִּי שִׁמְעַתְּלוֹנוֹתֶם. (ח) בָּתָּה ה' לָבֵם: זֶה שֶׁאֲמַרְתִּי יִהְיֶה ע"י שִׁתָּה ה' לָהֶם וכו'. (ט) קָרְבוּ לִפְנֵי ה': בִּרְאָה אֲלֹא הִיא עֲמוּד הַעֲנָן בְּהוֹיֵם חוֹנִים אֲלֹא בִּלְבָתָם, רַק אַחֲרֵי הַקִּמַּת הַמַּשְׁכָּן הִיא הַעֲנָן שׁוֹכֵן עַל הַמַּשְׁכָּן גַּם בַּעֲת כְּתִיּוּתָם, כְּכַחוּב כֹּל יְמֵי אֲשֶׁר יִשְׁכֵּן הַעֲנָן עַל הַמַּשְׁכָּן יָתֵנוּ (בַּמִּדְבָּר ט' י"ח); וְהִנֵּה כַּדְבָּר אֲהָרֹן אֵל הָעַם לֹא הִיא לָהֶם עֲמוּד הַעֲנָן, וּפְתִחוּס בִּרְאָה לָהֶם כְּבוֹד ה' בַּעֲנָן כְּלו' בִּרְאָה לָהֶם הַעֲנָן, וְהִנֵּה כַּשֶּׁאֲמַר לָהֶם אֲהָרֹן קְרִבוּ לִפְנֵי ה' אֵין הַכוּוֹנָה שִׁיכּוֹ לָשׁוּם מְקוֹם וְלֹא שִׁתְּנוּעָעוּ לָשׁוּם נֶדֶה, אֲלֹא טַעֲמוֹ קְרִבוּ אֲלֵינוּ וּשְׁמִיעַתְכֶם אֵת דְּבַר ה', וְיִיד גִּלְגָּה ה' בַּעֲנָן כַּמְקִיִּים דְּבָרֵי מֹשֶׁה, וְלִכְיֶכֶךְ אֲמַר מֹשֶׁה אֵל אֲהָרֹן אֲמֹר אֵל כֹּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּדִּי שֶׁאֲהָרֹן יִקְרָאם וְהוּא (מֹשֶׁה) יִדְבַּר

אֶל-הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְבוֹד יְהוָה נִרְאָה בַּעֲנָן: פ
 שִׁשִּׁי (יא) וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (יב)
 שָׁמַעְתִּי אֶת-תְּלוּנַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבַר אֱלֹהִים
 לֵאמֹר בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבִבְקָר
 תִּשְׁבְּעוּ-לָחֶם וַיִּדְעוּתָם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
 וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשָּׁלוּ וַתִּבָּס אֶת-
 הַמַּחֲנֶה וּבִבְקָר הִיתָה שְׂכֵבֶת הַטֹּל סָבִיב
 לַמַּחֲנֶה: (יד) וַתַּעַל שְׂכֵבֶת הַטֹּל וְהִנֵּה עַל-
 פְּנֵי הַמִּדְבָּר בָּק מִחֹסְפֹס בָּק בִּכְפֹּר עַל-

אליהם, ונראה כי תחלה כשאמרו להם משה ואהרן ערב וידעתם וגו' לא שמעו להם ולא נחו מתלונתם, ועכשיו ע"י שראו הענן הטו און לדבריהם, ואז אמר להם משה כה אמר ה' שמעתי את תלונות וגו' בין הערבים תאכלו בשר וגו' (למטה י"ב), ואע"פ שלא נזכר בתורה שאמר להם משה כן, הנה כיון שאמר לו ה' דבר אליהם לאמר, אין ספק שאמר להם. (יב) כי אני ה' אלהיכם: כי אני ה' משגיח עליכם. (יג) ותעל השלול: כן נקרא בלשון ערבי העוף הנקרא בל' רומי coturnix ובלעז quaglia, והעופות האלה פורקים מארץ אל ארץ ובמנאים לאין מספר בארץ ערב שנאים שמה מים סוף, ומעופפים קרוב לארץ ונדים אותם נידים, וה' הזמינם להם בעלם היום ההוא שהיו מליכים מפני הרעב, ונראין דברי דון יצחק כי השלו לא בא להם אלא ביום ההוא בלבד, לא כל יום כמו המן (כדעת רמ"בן וקצת חר"ל) עד שזב להם בקצרות התאוה (במדבר י"א ל"א). שבבת הטל: הטל שוכן ושטוף על הארץ. (יד) ותעל שבבת הטל: כשעלה הטל בלחור כשזרחה השמש וכתפוז הטל בלחור כמנהגו, אז נראה המן שהיה תחתיו (ר"ז וקלעריקום) וכל כי מלת והנה מכרחת הפירוש הזה, כי אין והנה בכל מקום אלא אז ראה, אז ראו, אז נגלה הדבר. דק: ראו על פני המדבר ענין דק, עשוי גרגירים קטנים. מחדשם: אין לו רע אף לא בשאר לשונות, ע"כ לא כדע ענינו; ציחא (ע"ה ע"ב) דרשו דבר שניחוח בל מיסת

videro la maestà del Signore, che apparve nella nube. (14) Ed il Signore parlò a Mosè con dire: (12) Ho udito le mormorazioni dei figli d'Israel. Parla loro con dire: A notte mangerete carne, e alla mattina vi sazierete di pane; e conoscerete ch'io, il Signore, sono il vostro Dio. (13) Ora, a notte si alzarono [vennero a volo] le quaglie, e coprirono il campo; ed alla mattina vi fu intorno al campo la distesa della rugiada. (14) Indi alzatasi [evaporata] la distesa della rugiada, si vide sulla faccia del deserto qualche cosa di minuto, fatto a granelli,

היד, ודבר שנכלע ברח"מ איברים (כמנין מחספס), ומה שכתב ר"ש כאן וי"א מחספס ל' חפשא וכו' איכנו מן החלמה, כי מה שאמרו טל מלמעלה וטל מלמטה דומה כמי שמוכה בקופסא, איכנו פירוש מחספס, אך הוא דרש נסמך על מה שכתב ותעל שבת הטל, ובס' במדבר (י"א ט') כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו, ומה דרשו טל מלמעלה וטל מלמטה. ואנקלום לפי נסח הספרים תרגם מקלף מל' מחשוק הלכן; ואחנס הואיל ומלאנו בתרגום הפסוק הזה מלת כָּנִיר נוספת שאין לה חניה בפסוק (כאשר העיר ר"ש), והואיל ומלאנו כי גרסת רח"בן ונסמאות ישנות (ע' אוהב גר) דגיר שעכינו עשו חמרים חמרים, לני אומר לי כי אולי דגיר הוא תרגום מחספס, ונ"ל כי הנסח המכוון כך הוא: והא על אפי מדברא דעדק דגיר דעדק כגילדא על ארעא, ומלת מקלף תוספת היא שהוסיפו האחרונים כי לא הבינו מלת דגיר והיה נראה להם שאין כאן תרגום מלסת מחספס, ותרגמו מחספס מן מחשוק (בראשית ל' ל"ו) שתרגמו קלוף ועשו ממנו מקלף, ואין מקלף מתישב כאן כלל; וגז' פירש de-corticatum פירושו squamis simile; ורא"ב ערד"ק פירשו עגול (ורא"ב בבבאור הקבר כתב זה בשם י' אומרים), ור"ש פירש מגולה אולי משרש חסף, אע"פ שאמר שאין לו דומה, כל' בנורתו המרובעת (מחספס) ובס' מ"ך במקום כין, וגוסעניוס פירש קסה כמרס חפסא תרגום מרס ויד"מ (ואחריו ראז') פירש מל' ערבי, דומה לשלג. ובתרגום ירושלמי חֲסִיגָל, וסרגול ענינו שרטוט, אולי דעת המתרגם שהיה המן נקוד ועלוא בגוונים שונים. ולפי הענין הדעת נוטה יותר לפירוש י' אומרים שהביא רא"ב, ולא שיהיה מחספס ענינו עגול, שא"כ למה לא יאמר עגול? אלא שיהיה מחספס תאר לדבר העשו' גרגרים עגולים קטנים, ולהיות מחספס מלה זרה חזר ופירש דק ככפור (א"ס). בבבשור: גליה הוא הטל הקרוש מפני הקור והוא גרגירים גרגירים, והנה המן הידוע ברפואות הוא מין שרף הכותף מקנת עלים בזמנים ידועים, ובמדבר סיני במלא ממנו הרבה הכותף מעץ tamarix בחדש סיון, וכבר היו גדולים וכבדים מחכמי

הָאָרֶץ: (מ) וַיֵּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
 אֶל־אָחִיו מִן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא
 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הֶלֶחֶם אֲשֶׁר נָתַן
 יְהוָה לָכֶם לֶאֱכֹלָה: (מז) זֶה הִדְבָּר אֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה לָקֶטְוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לִפִּי אֲכָלוּ עֹמֶר
 לַגִּלְגָּלֹת מִסֵּפֶר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לְאִשֵּׁר
 בְּאֵהָלוֹ תִקְחוּ: (יח) וַיַּעֲשׂוּ־בֶן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וַיִּלְקְטוּ הַמִּרְבָּה וְהַמִּמְעִיט: (יח) וַיִּמְדּוּ בְּעֹמֶר
 וְלֹא הֶעֱדִיף הַמִּרְבָּה וְהַמִּמְעִיט לֹא הִחְסִיר
 אִישׁ לִפְי־אֲכָלוֹ לָקֶטְוּ: (יט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם
 אִישׁ אֶל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֶּקֶר: (כ) וְלֹא־שָׁמְעוּ
 אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתֵרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֶּקֶר וַיֵּרֶם

קדם (כנון Avicenna) שהאמינו שהוא יורד מן האויר על אילנות, והמן הנמצא בארץ
 כרם וכקרא בלשונם תרנגבין (terengiabin) הוא לנן כשגל הדומה בלורתו לזרע גד,
 וגם הוא נמצא בקצת מדעי השנה בלנד ועל ענפי האילנות, וכן בסבוב ר' פחמיה
 בדברו על הרי אררט כתוב: וההרים מלאים קמזונים ועשנים, וכשירד הטל עליהם
 ירד המן עליהם, וחס השמש וכחם, ומי שמלקטים בלילה חס הוא ממתין הוא נחם,
 חלא לוקחים המן עם הקמזונים ועם העשנים ומותכים אותם, כי קשים הם מאד;
 והוא לנן כשגל, והעשנים והקמזונים מאד מרים, וכשמעשלים אותם עם המן יהיו
 מתוקים מדבש ומכל מיני מתקה, ואם היו מעשלים אותם בלא קמזונים אבריו היו
 מתפרדות מרוב המתקה, והם כגרעינים קטנים וכתנו לו לאכול מעט וכחם כבד והיה
 מתוק וכחם ככל אבריו ולא היה יכול לסבול המתקה, עכ"ל; והנה עם כל מה

minuto (cioè) come la brina sulla terra. (15) I figli d'Israel, ciò veduto, si dissero l'uno all'altro *Man hu* [Che cosa è?], poichè non sapevano che cosa fosse. E Mosè disse loro: È il pane, ch' il Signore vi dà, onde cibavene. (16) Ecco ciò ch' il Signore ha comandato. Raccoglietene ciascheduno secondo il proprio consumo; prendetene un Omer per testa, secondo il numero delle vostre persone, ciascheduno per quanti ha nel suo padiglione. (17) Fecero così i figli d'Israel, e ne raccolsero chi più e chi meno. (18) Misurarono cioè coll'Omer: chi prese molto non prese di più (d'una misura per testa), e chi prese poco non prese meno (d'una misura a testa): ciascheduno raccolse secondo il proprio consumo. (19) E Mosè disse loro: Alcuno non ne lasci avanzare fino alla dimane. (20) Alcuni non ubbidirono a Mosè, e ne lasciarono avanzare sino

שהצטלו המקרים והכופרים לקרב ענין המן אל הטבע עדיין על כרחם להודות כי המן הידוע אצלנו איננו מזון, זה מלבד שאר כמים שהיו צמין, שלא היה יורד בשבת ושהיה יורד ביום הששי להם משנה, ובשאר ימים היה מתליע ולא ביום השבת, וע' רא"ב (פ' י"ג) ודון יצחק. (טז) מן הוא: מה הוא, מן נקמץ בל' סורי מה, ומן נפתח מי, ע' א"ג עמוד 112. (טז) איש לפי אבולו: לפי מה שצריך לאכילתו ביתו לפי מספרם. (יז) ויעשו כן בני ישראל וגו': אם עשו כדבר משה לא לקטו (כפר) אי ואחרים) קתם הרבה וקתם מעט, אלא במדה, עמר לגלגלת; ולמה נהפוך מה שהוא צור ונעשה ממנו כס? והנכון כדעת רא"ב שלקטו המרבה והממעט לפי מספר נפשות אהלו, אלא שהוא אומר וימדו בעמר מלא כל א' לפי מה שיער, כראה שלדעתו לא לקטו במדה, אלא באומד, ואח"כ מדדו ומלאו שלקטו בכיוון עמר לגלגלת, וכן היה לדעת רל"ב, וגם זה כס שאין בו צורך, ולדעתי עשו כדבר משה ולקטו במדה עמר לגלגלת, וטעם וילקטו המרבה והממעט לקטו זה הרבה זה מעט, לפי מספר הנפשות אשר באהלו, זה עשרה עמרים זה חמשה, עמר לגלגלת במספר נפשות ביתו; וא"כ מפרש וימדו בעמר, שהיתה לקיטתם במדה, לא באומד; ולא העדיף המרבה והממעט לא התסיר, כלומר מי שלקט עשרה עמרים לא העדיף על שיעור הקצוב, ולא לקט יותר מעמר לגלגלת, ומי שלקט חמשה עמרים לא התסיר מן השיעור, לא לקט פחות מעמר לגלגלת, אלא איש לפי אבולו עמר לגלגלת לקטו. (ב) וירם: ל' רמה ותולעה, לפיכך נקד ג' נקודות להצילו מענין רוחניות, אע"פ שגם בהיותו בשר רחם היה משפטו וירם על משקל ויטב. וקצוץ עליהם עשה: כי לא האמינו באלהים כאילו מחר לא יהיה להם מה לאכול, ולפי' היה מתליע כדי שינטרכו לסמוך על הנס, כי

תֹּלְעִים וַיִּבְאֵשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ (כא)
 וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוּ
 וְחֵם הַשָּׁמַשׁ וְנָמָס׃ (כב) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁנַיִ
 לִקְטוֹ לֶחֶם מִשְׁנֵה שְׁנֵי הָעֵמֶר לְאַחַד וַיִּבְאוּ
 כָּל־נִשְׂיָאֵי הָעֵדָה וַיִּגִּדּוּ לְמֹשֶׁה׃ (כג) וַיֹּאמֶר
 אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבְתֹּן שַׁבַּת־
 קָדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפּוּ אַפּוֹ וְאֵת
 אֲשֶׁר־תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוּ וְאֵת כָּל־הָעֵדָף הַנִּיחֹו
 לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֶּקֶר׃ (כד) וַיִּנְיָחוּ אֹתוֹ
 עַד־הַבֶּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ
 וְרָמָה לֹא־הָיְתָה־בּוֹ׃ (כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲכָלְהוּ
 הַיּוֹם כִּי־שַׁבַּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ
 בַּשָּׂדֶה׃ (כו) שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם
 הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ (כז) וַיְהִי בַיּוֹם

לא היה מטבחו להחליע, כמו שלא היה מחליע ביום השבת. (כא) ורחם השמש:
 לא כשהיה השמש זורח, אלא כשהיה מתחמם, כלומר כפי מה שהיה חומו הולך ומתחמק
 על הארץ, היה היום נחם מעט מעט. מה שהביא ר"י מסנהדרין ס"ז הוא לפרש חלת
 פסח שבתרגום, וחלת ונחם איננה בכ"י אחר חלת מפשיר, אלא אחר שבתן של ישראל
 כתוב: ונחם חרגומו פסח (וכו'), ואני עד"ל כ"ל שהם שני ענינים, וכן בעל הערוך

(*) פתח באחנא.

alla dimane; ma produsse vermini e puzzò. Mosè si sdegnò contro di loro. (21) La raccoglievano di mattina in mattina, ciascheduno secondo il proprio consumo. Tosto poi ch' il sole si faceva caldo [cioè si faceva sentire], essa [la manna] si liquefaceva. (22) Ora al giorno sesto raccolsero pane doppio, due Omer per ciascheduno; e tutt' i principi della comunità andarono e narrarono (ciò) a Mosè. (23) Ed egli disse loro: Egli è ciò appunto quello ch' il Signore ha predetto [che nel giorno sesto scenderebbe in doppia quantità]. Giorno di riposo, Sabato santo, in onor del Signore, egli è domani. Ciò che volete cuocere, cuocete, e ciò ch'è volete allessare, allessate; e tutto il di più tenete in riserbo sino alla dimane. (24) Essi la lasciarono sino alla dimane, come comandò Mosè; nè però puzzò, nè vi si produssero vermi. (25) E Mosè disse: Mangiatela oggi, poichè oggi è Sabato, in onor del Signore: oggi non la troverete sul campo. (26) Sei giorni la raccoglierete; il giorno settimo però è Sabato: in esso non ve ne sarà. (27) Ora nel giorno settimo alcuni del popolo uscirono per

עשה מהם שני ערכים. (בב) לקטו לרחם משנה: יפה אמר רא"צע שהכתוב אומר לקטו ולא אמר מנאו, א"כ בכוונה ורצון לקטו לסם משנה, א"כ משה אמר להם כן ע"פ מה שאמר לו ה' (פסוק ה'), אלא שלא כירש להם ענין השבת, ע"כ נאז הנשיאים וניגדו למשה כי העם עשו כדברו, ושאלוהו מה יעשו זו אחרי שכבר אמר להם איש אל יותר מחמו עד צקר, וכן כתב דון יצחק. (בג) את אשר תאפו אפו: מאמר שלא אמר את אשר תאפו מחר אבו היום, כראה כדעת רא"צע שאין הכוונה מה שדעתכם לאבות מחר אבו היום, רק כך אמר להם: אבו ובשלו מן המן הזה כל המצריך לכם לאכילת היום הזה, ואת כל העדף הניחו לכם למשמרת עד למחר, ומחר אמר לכם מה תעשו; והנה אפשר היה לומר כי כמו שעשו מלאכה כמה וכמה שבתות קודם וזמן ירידת המן כן עשו מלאכה בשבת ההוא הראשון אלא שלא לקטו המן מפני שלא ירד; ומה שכתוב למעלה והכיבו את אשר יניאו מדבר בכל השבתות חוץ מהראשון; ומה שכתוב למטה וישבתו העם ניום השניעי מדבר על שאר השבתות או על הנייאה לקוט את המן או על שאר מלאכות חוץ ממלאכת אוכל כפס; אמנם ממה שאמר להם משה אכלוהו היום ולא אמר בשלוהו היום ואפוהו היום כראה יותר כי ניום השבת ההוא אכלו את המן חי בלא ביטול שהרי היה ג"כ נאכל כמות שהוא חי. אפו: נא נרי במקום חטף להרחבת האל"ף ע"ד לי כורי (ע') א"ג עמוד 95

הַשְּׂבִיעִי יֵצְאוּ מִן־הָעַם לִלְקָט וְלֹא מֵצֵאוּ: ס
(כח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אֲנִי מֵאֲנַתֶּם
לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתַי: (כט) רְאוּ כִי־יְהוָה נָתַן
לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם
הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמִים שִׁבּוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ אֶל־יֵצֵא
אִישׁ מִמֶּקְמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי: (ל) וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם
בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי: (לא) וַיִּקְרְאוּ בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־
שְׁמוֹ מִן וְהוּא בּוֹרֵעַ גֹּר לָכֵן וַטַּעְמוֹ בְּצַפִּיחַת
בִּדְבָשׁ: (לב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה מִלֹּא הָעֵמֶל מִפְּנֵי לְמִשְׁמַרְתָּ לְרֹדְתֵיכֶם
לְמַעַן יֵרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֵאֲכִילְתִּי אֶתְכֶם
בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
(לג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֻנֹת אֶחָת
וְתֵן־שָׁמָּה מִלֵּא־הָעֵמֶר מִן וְהִנֵּחַ אֹתוֹ לִפְנֵי

ה'קדוקי § 183, כמו וְאַסְעֶרְס (זכריה ז' י"ד) אֲחִינֹחַ. (כו) וביום השביעי שבת:
ביום השביעי יהיה לכם שבת, ולא יהיה בו מן (ר"ע); וראש"ע אחר כי מלת בו חוספת
ביאור, ואין הדבר כן, כאשר כבר העיר הרמב"מ; אחכס אחת הוא כי ב"ת של וביום
אינכה לריכה, כי די היה אם יאמר ויום השביעי שבת (בכתוב בעשרת הדברות),
ודגמת זה למטה (ל"א ט"ז) וביום השביעי שבת שנתון קדש לה', וכן (ל"ה ב') וביום
השביעי יהיה לכם קדש, וכן ביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש; ואע"פי

raccogliere, ma non trovarono. (28) Ed il Signore disse a Mosè: Sino a quando ricusate d'osservare i miei comandi e le mie leggi? (29) Badate ch' il Signore vi ha imposto il Sabato, perciò egli vi dà nel giorno sesto il pane per due giorni. Restate dove siete, non esca alcuno dal suo luogo nel giorno settimo. (30) Il popolo quindi riposò nel giorno settimo. (31) Gl' Israeliti la denominarono Manna, e somiglia al seme del coriandro, è bianca, ed ha sapore di fritella melata. (32) E Mosè disse: Ecco quanto il Signore ha comandato. Pieno un Omer di quella terrete di riserva per le età avvenire; affinché veggano il pane che vi feci mangiare nel deserto, quando vi trassi dal paese d'Egitto. (33) Indi [dopo l'erezione del tabernacolo] Mosè disse ad Aronne: Prendi un recipiente, e mettivi pieno un Omer di Manna, e lo deponi innanzi al Signore,

שֶׁאֵין הַיִּמִּין הֵלֵךְ לְיָמִינָם, אֵין יָמִינָם, כִּי יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁנֶּת פִּירוּשׁוֹ יוֹם הַשְּׁבִיעִי תַּשְׁבּוּתוֹ, וְכֵן יוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵהֵא לָכֵס קֹדֶשׁ שֶׁנֶּתוֹ, פִּירוּשׁוֹ יוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּקְרָאוּ מִקְרָא קֹדֶשׁ וְתַשְׁבּוּתוֹ. (כח) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: שִׂימָחֵר אֶל הָעָם עַד אֲנִי מֵאֲנִיחָם (רא"נע). (כט) רֹא: הַיּוֹם כִּי ה' נָתַן לָכֵס אֶת הַשֶּׁבֶת, כִּי ה' הוּא שֶׁנֶּת אֲחֵכֶם עַל הַשֶּׁבֶת. שְׁבוּ אִישׁ תַּחֲתָיו: בָּהֵלוּ (רא"נע), כְּמוֹ וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתּוֹ (לְעֵלָה י' כ"ג). אֶל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: לִלְקוֹט הֶעָן; עֵיקְרוֹ שֶׁל מִקְרָא עַל לִקְטֵי הֶעָן כְּאֹמֶר, וְאִסּוּר תַּחֲמוּיִן מִד"ס (ר"ז), וְהֵנָּה כְּמוֹ שֶׁלִּדְרוֹת הֵיוּ לְרִיכִים לַשִּׁנּוֹת מִלֵּאחַ אֶל הַשֶּׁדֶה לַעֲבֹד הָאֲדָמָה אוֹ לַרְעוֹת הַבְּהֵמָה, כֵּן הֵם שֶׁלֹּא הֵיחָה לָהֶם מִלֵּאכָה אַחֶרֶת לְחֵלֹא מִחֵייתָם רַק לֵאחַ וּלְלִקוֹט הֶעָן, כְּאֹמֶר לָהֶם לֵאחַ מִמְּקוֹמָם לִלְקוֹט הֶעָן כִּי הֵיא עֵיקֶר עֲבֹדָתָם. (ל) וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי: יוֹם הַהוּא וּמֵשֶׁם וְהִלָּא בְּכָל שֶׁנֶּת וְשֶׁנֶּת. (לא) כּוֹרֵעַ גֵּר: בְּטוֹרָתוֹ, וְלֵבֵן בְּמִרְאֵהוּ (ר"ז צ"ס). גֵּר תַּרְגּוּמוֹ הַקְּדֻמוֹנִים קוֹרִיאֵכֶדֶר, וְכ"כ Dioscoride כִּי אֲנִשׁ אִפְרִיקָא (אֲנִשׁ קִרְטֵגִינִי) קוֹרִיאִים לְקוֹרִיאֵכֶדֶר Goid. כְּצִפְרִיחַ בְּרִבְשׁ: בְּנֶק הַנִּלְוֹשׁ בְּדָשׁ, וְהִמְלֵא מִשְׁרֵשׁ נֶפֶשׁ שְׁעִינֵנו בְּעֵרְנֵי שְׁטִימָה, בְּנֶק שְׁטוֹ וִיקָ, וְקִרְבוֹ לִנְפֶּשׁ טַפָּח, וְזוֹה טַפָּח וּמִטְפַּח כֹּל עֵינֵי שְׁטִימָה (גִּיז'); וְהֵנָּה בְּמִקּוֹם אַחֵר (בְּמִדְרַשׁ י"א ח') כְּתוּב וְהִיא טַעְמוֹ כְּטַעַם לֶאֱד הָשֶׁמֶן, וְהַכֹּחַ כְּדִבְרֵי רֹשׁ צ"ס וְרֹא"נע כִּי כִּשְׁהִיָּה כֹאכֵל כְּמוֹת שֶׁהוּא חֵי הִיא טַעְמוֹ כְּנִפְחִימַת בְּדָשׁ, וְכִשְׁהֵיוּ טוֹחִינִים אוֹתוֹ הִיא טַעְמוֹ כְּטַעַם לֶאֱד הָשֶׁמֶן. (לג) צִנְצֻנָּה: אֵין לוֹ חֵדֶר בְּמִקְרָא, וְאֵף בְּשִׁנּוֹת הַקְּרֻבוֹת לָהֶ"ק, גִּיז' קְדָמָה לִטְנָא [בְּאֲרִמַת וּבְתַלְמוּד נָא, וּבְאִטְלֵקִי Zana, וְזוֹה לְרַעֲמִי וְלֹא מִזִּינִים יִקְחֻהוּ (אִיּוֹב ה' ה'')] וּמִפְרֵשׁ מִיֵּן סֵל וְקוֹפֶה, זֶה רְחוּק, כִּי הֵמָּן הִיא גְרִיגִיִּים קִטְמִים, מִלֵּד כִּי אֵין הֵסֵל וְהַקּוֹפֶה עוֹמְדִים לְדוֹרוֹת, וְאֲנָקְלוֹס תַּרְגֵּם נְלוּמִת,

יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת לְדֶרֶתִיכֶם: (לד) כַּאֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיְנִיחֵהוּ אֶהְרֶן לִפְנֵי הָעֵדֻת
 לְמִשְׁמֶרֶת: (לה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמֶּן
 אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בָּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת
 אֶת־הַמֶּן אָכְלוּ עַד־בָּאָם אֶל־קִצֵּה אֶרֶץ כְּנָעַן:
 (לו) וְהָעֹמֵר עֲשִׂרִית הָאִיפָה הוּא: פ שְׁבִיעִי

ור"ש מירש שהוא כלי חרס, ובתרגום היוני המיוחס לע' זקנים כל זכר. והגח אותו
 לפני ה': זה אחר משה לאהרן אחר שהוקם המשכן, ושלש המקראות הללו (ל"ג-ל"ה)
 כתבם משה בשבת הארבעים. (לד) לפני העדות: לפני ארון העדות שנקרא כן
 ע"ש הלכות שבת הארבעים. (לה) ובני ישראל אכלו את המן ארבעים
 שנה וגו': אין שם ראיה לומר (כדעת קצת) שלא כתב משה את המקרא הזה, כי משה
 צפוף ימיו היה יכול לכתבו, ונפרט אחר שלא כתב וישנות המן ככתוב ביהושע (ה' י"ג).
 רק אחר שאכלו את המן עד בואם אל קצה ארץ כנען, מקום שהיו שם צפוף ימיו של

יז

וַיִּסְעוּ כָל־עַדֹּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין
 לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי יְהוָה וַיַּחֲנוּ בְּרִפְדִּים וְאֵין
 מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם: (ב) וַיִּרֶב הָעָם עַם־מֹשֶׁה
 וַיֹּאמְרוּ תָנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם

(א) למסעיהם: נכביעות שונות, כי לא נאלו במסע הראשון מחדנר סין לרפידים,
 כי אם מסע לדבקה, וא"כ לאלוש, ואלוש לרפידים (רא"צ ע"ד רמ"ב צ"ח), וכן כל למסעיהם.

in riserbo per l'età avvenire. (34) Come il Signore comandò a Mosè, Aronne la depose in riserbo davanti (l'Arca del)la legge. (35) I figli d'Israel mangiarono la Manna per quarant'anni, sinchè arrivarono in terra abitata: la Manna (cioè) mangiarono fino al loro arrivo all'estremità del paese di Cnaan. (36) L'Omer poi è il decimo della Efa.

וזה. ומה נעמו דברי רבנו בעדיה גאון (בהקדמת ס' האמונות והדעות) כי ענין המן כפלא מכל שאר הכספים, כי דבר המחמיר יותר כפלא מהנפסק, כי לא יעלה בדעת תחבולה שתכלול עם מספרם קרוב לאלף אלפים אדם ארבעים שנה לא מדבר, כי אם מחזון מחודש יקדשוהו הנורא להם באור, ואילו היה שם פנים לתחבולה לקחת מזה, היו מקדימים אלו הפילוסופים הקדמונים והיו מכלכלים תלמידיהם בו, וגם לא יעלה על הדעת שיהיו המון בני ישראל מסכימים לנדות מלגם הענין הזה ולהוריש לנביהם הספור הזה אם לא היה כן באמת, ואף לא שיהיו נביהם מקבלים מהם הספור הזה, אם היה שהם התפרנסו בדרך טבעי, ע"ש; וע"ז יש להוסיף כי ענין המן היה ביד ישראל לבחון אותו בכל יום ויום לדעת אם הייתה למשה שום תחבולה בו, כי לא היו שם קולות וברקים שיעבדוהו מחקור היטב איך היה הדבר; באופן שלא יגוייר בנם הזה שם חשש זיוף, ע"כ הוא לדעתו יסוד אמונתו בתורה מן השמים. (לו) עשירית האיפה: עיין רש"י, ושיעור המדות לא נודע לנו רק בקבלה, ונראה שהיתה האיפה מפורסמת וידועה אללם יותר (דון יצחק), ושם עומר בלתי כהוג כ"ב, וכן תראה כי בלמה מקומות כתוב בתורה עלמה עשירית האיפה, גם מלת עשרון לעד, ואעפ"כ עיקר שמו עמר, אולי הוא שיעור הדגן היוצא מעמר שבלים; וכן המר (שהוא עשר איפות) אולי הוא מדת הדגן היוצא מכרי, או חומר (לשון חמרים חמרים) של מאה עמרים, ועל שם כרי כקרא ג"כ כור.

XVII

(1) Tutta la comunità dei figli d'Israel si partì dal deserto di Sin, in varie mosse [cioè fermandosi in varj luoghi], dietro il comando del Signore; indi s'accamparono in Refidim, e non eravi acqua da bere pel popolo. (2) Il popolo contese con

והוא ע"ד למינו למינהו (ע' ברא' א' י"א). לשחות העם: ששתה העם, כמו כלם אליך ישברון למת אכלם נעמו (תהלים ק"ד ס'), שחתן אכלם, ורגים כן. (ב) מה

מִשֶּׁה מַה־תְּרִיבֹן עַמִּי מַה־תִּנְסֹן אֶת־יְהוָה׃
 (א) וַיֵּצֵא שֵׁם הָעַם לַמִּים וַיֵּלֶן הָעַם עַד־מִשֶּׁה
 וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הָעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לַהֲמִית
 אֹתִי וְאֶת־בְּנֵי וְאֶת־מִקְנִי בַצָּמָא׃ (ב) וַיִּצְעַק
 מִשֶּׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר מָה אַעֲשֶׂה לָּעַם הַזֶּה
 עֹד מַעֵט וּסְקָלָנִי׃ (ג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מִשֶּׁה
 עֲבֹד לִפְנֵי הָעַם וְקַח אֹתָךְ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
 וּמִטֶּיֶךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הָיֹאֵר קַח בְּיָדְךָ
 וְהִלַּכְתָּ׃ (ד) הִנְנִי עֹמֵד לִפְנֶיךָ שֵׁם יְהוָה
 בַּחֲרֹב וְהִכִּיתָ בַּצֹּר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מִים וַיִּשְׁתֶּה
 הָעַם וַיַּעַשׂ בֶּן מִשֶּׁה לְעֵינָי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
 (ה) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמִרִיבָה עַל־רִיב יְהוָה
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיִישׁ
 יְהוָה בְּקִרְבָּנוּ אִם־אֵין׃ פ (ו) וַיָּבֹא עֲמֹלָק
 וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בְּרַפִּידִם׃ (ז) וַיֹּאמֶר מִשֶּׁה
 אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בַּחֲרֹלָנוּ אֲנָשִׁים וַצֵּא הִלָּחֶם

תריבון עמדי: כי איכני חלל שליח האל. מה תנסון את ה': עדיין לא היו
 נריכים לקים כי היו עמהם מים שהביאו עמהם מחלוש, חנל מיד שנאו לרכידיס ולא

Mosè, e disse: Dateci acqua che beviamo. — E Mosè disse loro: A che contendete con me? Perchè porre il Signore alle prove? (3) Ma il popolo divenuto sitibondo, mormorò contro Mosè, e disse: Perchè ci hai fatti venir fuori dell'Egitto, per far morire me, i miei figli, e i bestiami, di sete? (4) Mosè selamò al Signore, con dire: Che cosa ho a fare a questo popolo? Ancora un poco, e mi lapidano. (5) Ed il Signore disse a Mosè: Passa davanti al popolo, e prendi teco degli anziani d'Israel; e la tua verga, colla quale percotesti il Nilo [VII. 20], prendi in mano, e vanne. (6) Io sono per precederti ivi sopra un masso, in Orèb, e batterai quel masso, e n'usciranno acque, ed il popolo berà. — Mosè fece così, alla presenza degli anziani d'Israel. (7) Quel luogo venne denominato Massà e Merivà, a motivo del contendere che fecero i figli d'Israel, e sperimentare il Signore con dire: È egli il Signore tra noi, o non è? (8) Indi venne Amalèk, ed attaccò gl'Israeliti in Refidim. (9) E Mosè disse a Giosuè: Fa per noi scelta d'uomini,

מאלו חיים התחילו לריב, כי לא בטחו בה' שיצאנו עליהם ויחליא להם זרעם (ח"ב) דון יצחק; והנה היתה שאלתם ככסיון, לראות אם יוכל לתת שאלתם בעת שעלה בדעתם. (ד) עוד מעט וסקלוני: עוד מעט מההכרח שיבוא אליהם יסקלוני (דון יצחק), אם עוד מעט תאריך הדבר יסקלוני (רכ"ה) חכמת שלום דף כ'), ולא כפי' ר"י ולא כפי' רמב"ן. (ה) עבור לפני העם: ואל תירא שיסקלק. וקח אתך מזקני ישראל: לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הבור, ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם (ר"ע). (ו) הגני עומד לפניך שם: תראה שם כבודי וע"כ תדע איזה הוא הבור שיש לך להכות, דוגמת על אחד ההרים אשר אומר אליך (אח"ס). (ז) ויבא עמלק: בן אליפז בן עזה, וארצו בצרצ' בין ארץ מצרים ובין ארץ כנען. (ח) יהושע: היה בן בנו של אלישבע בן עמיאל נשיא לבני אפרים (ד"ה א' ז' כ"ז) (ראב"ע); ונראה כי רנה האל שיראו ישראל כי לא נהרב ונחנית יהושע ה'; ואם היו משה ואהרן יוצאים למלחמה היה אפשר לומר כי בתחבולות עשו מלחמה וכנען. מדר: בעת המלחמה אכזי כנז (ר"ע). אנכי נצב על ראש הגבעה וגו': להביא עליכם תשועה ה' דרך כס, כי בן היה משה עושה האותות והמופתים בנטיית ידו במטהו; ולהיות זו המלחמה הראשונה, וישראל לא היו מלומדי מלחמה היה מן הנצרך לחזק את לבם לנטות בה', ועל כן היה מן הנצרך שתהיה תשועתם דרך כס (תלמידיו מה"רם עהרענרייך). ואמנם עלה לראש הגבעה, כדי שיהיה רואה משם את

בַּעֲמַלְק מֶחָר אֲנֹכִי נֶצֶב עַל־רֹאשׁ הַגְּבֻעָה
וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: (א) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמַלְק וּמֹשֶׁה אָהֳרֹן
וְחֹר עָלוּ רֹאשׁ הַגְּבֻעָה: (א) וַהֲיָה כַּאֲשֶׁר
יְרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבֹּר יִשְׂרָאֵל וּכַאֲשֶׁר יָנִיחַ
יָדוֹ וְגִבֹּר עַמְּלֹק: (ב) וַיִּדֶּי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ
אֲבָן וַיִּשְׁימוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאָהֳרֹן וְחֹר
תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אַחֵד וּמִזֶּה אַחֵד וַיְהִי יָדָיו
אֶמּוֹנָה עַד־בָּא הַשָּׁמֶשׁ: (ג) וַיַּחֲלֵשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־
עַמְּלֹק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֵב: פ מַפְסֵד (ד) וַיֹּאמֶר

הַמִּלְחָמָה, כִּי כֵן כָּל הַרְמַת יָד בַּמִּטָּה הִיחָה לַכֹּחַ הַדָּבָר אֲשֶׁר צוּ יְהִי־הֵנָּה, וְאִמְכֶם שִׂיחָה
הַמִּכּוֹחַ לְהַתְּפִלָּה, זֶה אִינֹכִי, כִּי פָרַשְׁתָּ כְּפִים לַחֹד, וְהַרְמַת יָד בַּמִּטָּה לַחֹד, וְאִם כִּדְעַת
רַשׁ"צֵּס שְׂקִיָּה הַעֲכִין עַל דֶּרֶךְ שְׂנוּשָׁאִין נִם בַּמַּעֲרָכֹת הַמִּלְחָמָה, א"כ הִיָּה לְהַסֵּ לְשׁוֹם
מִטָּה מִשָּׁה עַל נִם גְּבוּהָ וְהַוִּלִּיכּוּ לַפְּנֵי הָעַם. וּכ"ל כִּי לִכְךָ לֹא יֵאָדָּ מִשָּׁה לַפְּנֵי הָעַם
כִּדִּי שֶׁלֹא יְהִי־הֵיָה מִקּוֹם לְתַלּוֹת תְּשׁוּעָתָם בְּדֶרֶךְ טַבַּע ע"ד שְׂמִירַשׁ רַשׁ"צֵּס, אֲךָ יְהִי־הֵכָל
מַעֲשֵׂה כְּפִים כַּאֲשֶׁר הַכִּפְלָאוֹת שַׁעֲשֵׂה מִשָּׁה. (ו) וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ: בָּחַר לוֹ אֲנָשִׁים. וְהוֹרֵר:
ר"ל אֲחֹרֵי בְּנֵה שֶׁל מֵרִים, וְיוֹסֵף פִּלְאָוִיוִם כִּתְּבָה נַעֲלָה שֶׁל מֵרִים. (ז) וְהִדָּה כַּאֲשֶׁר
יָרִים מִשָּׁה וְגו': כִּי בְּנִיכּוֹל הֵכָל הִיָּה תְּלֹוֹי בַּהֲרַמַּת הַיָּד בַּמִּטָּה, כְּלוּמָר שֶׁהִיָּה תְּשׁוּעָה
מֵאֵת ה' הִדָּרָךְ נִם כַּאֲשֶׁר הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים שַׁעֲשֵׂה מִשָּׁה. וּכְשֶׁרָאוּ כִּי נִכְשָׁן הַמִּלְחָמָה
תְּלֹוֹי בַּהֲרַמַּת יָד מִשָּׁה, תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אַחֵד וּמִזֶּה אַחֵד, וְהוּא ע"ד שְׂמִירַשׁ רַשׁ"צֵּס קִרְבָּנוֹת
וְעוֹשִׂים עֲבֹדוֹת כִּדִּי לְפִיָּים אֵת הָאֵל וְלַמִּשְׁקָה עֲלִינוּ הַשְׁגָּתוֹ לְטוֹבָה; וְאִם עכ"פ לֹא הִיָּה
חֶפֶץ ה' בַּתְּשׁוּעָה יִשְׂרָאֵל לֹא יִנָּכֵר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת שֹׁאֵף אֲהֲרֹן וְקוֹר לֹא יַעֲזְרוּ כִּם לַתְּחֹק
בְּיָדָיו. כְּבָדִים: ל' זָכַר עַל הַיָּדִים שֶׁלֹא כִּמְנַהֵג, וּכְמִהוּ בִּמְחֻקָּאֵל ב' ט'. וַיִּקְחוּ אֲבָן
וְגו' וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ: תְּלִמְדִי מוֹה"ר יוֹסֵף שְׁנִתִּי בְּאוֹיְבֵי אֲחֹרֵר לֹא שְׁהִיו רָגִלּוֹ עִיפּוֹת

ed esci a combattere contro Amalèk. Domani io mi collocherò sulla sommità della collina, con in mano la verga di Dio. (10) Giosuè fece come gli disse Mosè, quanto a combattere contro Amalèk; e Mosè, Aronne e Hhur, salirono sulla sommità della collina. (11) Ora, quando Mosè teneva alta la mano, vincevano gl'Israeliti; e quando posava giù la mano, vinceva Amalèk. (12) Le braccia di Mosè (gli) erano pesanti, e quelli presero una pietra, gliela posero sotto, e vi sedette sopra, ed Aronne e Hhur gli sostennero le braccia, uno per parte, e (così) le sue mani stettero salde fino al tramonto del sole. (13) Giosuè pose in rotta Amalèk e la sua gente a fil di spada. (14) Il Signore disse a Mosè: Scrivi ciò per ricordo in libro,

ויגיעות מרוב העמידה, אלא כדי שיסמכו היטב ובלא יגיעה בשתי ידיו, ואם לא היה משה יושב גם ידי אהרן ודור תכבדנה, ובהפק בהיות משה יושב והם עומדים נקל היה להם לתמוך בידיו, וזה דבר שהנכיון יורה; ופואה וכהן וזקן מכחישים, ואומרים שנהייתו יושב והם עומדים יכבד עליהם יותר לתמוך בידיו. והנכון כי כמו שהיו ידיו כבדים היתה גם העמידה כבדה עליו, לפיכך הוציאוהו וגם תמכו בידיו. תמכו בידיו מזה אחד ואחר: בתחלה היה אותו במטה ביד אחד ואחר שנתנוע אחז אותו בשתי ידיו; ולדעת תלמידי מוה"ר יצחק פארדו לעולם המטה בידו א', אלא שהיה מעבירו מן הימין אל השמאל, וכשהיה בימינו היה אהרן תומך בו, וכשהיה בשמאלו היה תומך בו חור. אמרנו: כתב רא"צ דבר עומד וקיים, והוא שם דבר, ורמ"במן העתיק דבריו, ואח"כ הוסיף וענינו כמו באמונה; ושני הפירושים סותרים זה את זה, שאם אמונה ענינו דבר עומד וקיים אין צורך לז"ת באמונה, והנכון שהוא תאר הפעל, וענינו כמו באמונה, וכן ידעתי ה' כי לך משפטך ואמונה עניתי (תהלים קי"ט ע"ה) ענינו לך משפטך, ובאמונה ובלדק היה מה שענית ויסרת אותי, ולפירוש רא"צ יהיה משמעות הכתוב שנהפכו ידי משה להיות דבר קיים ועומד, זה לא היה, אלא כל עוד שתמכו בידיו היו באמונה, אחר זמן מלאתי קרוב לזה במעמד בשם ר"י ויחסע. (יר) כתוב זאת זכרון בספר: אין הכוונה בספר הנודע, אלא כמו שאומרים כתוב על הכיור, וכן מי יתן בספר ויתקו (איוב י"ט כ"ג). ושם באוני יהושע: לא מלאנו במקום אחר מלילת שים באוני פלוני, ודברי ר"י ז"ל: ושם באוני יהושע לפי שהוא יכנים את ישראל לארץ כדי שיזה את ישראל לשלם לו את גמולו, רחוקים מאוד, כי אע"פ שהיה הענין גלוי לפניו ית' לא יתכן שירמזו זה למשה תכף אחר יציאת מצרים, כי בזה היה מרפה את ידיו; ורש"ב וראב"ע תקנו מעט ואמרו כי יהושע היה עתיד למלוך על ישראל ולהלום באנשי כנען; ועדיין הפירוש רחוק, כי הכה יהושע לא כלום

יְהוָה אֱלֹהֵי-מֹשֶׁה כָּתַב זֶאת וַזְכָּרוֹן בַּפֶּפֶר וַיִּשִּׂים
בְּאַזְנוֹי יְהוֹשֻׁעַ כִּי-מַחֲהָ אֶמְחֶה אֶת-זִכְרֵ עַמְלֶק
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם: (טו) וַיֵּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ יְהוָה י נָסִי: (טז) וַיֹּאמֶר כִּי-יָד עַל-כַּסֵּי הָהָה
מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעַמְלֶק מִדֶּרֶךְ רָד: פ פ פ

בעמלק, ומה נורד להגיד הענין אליו ביהוד? והלא גלוי היה לפניו ית' שלא תהיה מלחמה: בעמלק אלא כמה דורות אחר יהושע, ומה תועלת להזהיר את יהושע שיזהיר את ישראל? על זה? ומה' בן פירש ושים באזני יהושע לזווחו להזהיר לישראל את כל התלחה אשר באה להם על ידו, כי הוא היודע ועד; ומה נורד לעדות יהושע? והרי כל ישראל היו עדים בדבריו כמורה, וכ"ל שסכונתה אחר באזניו והוא יכתוב, כי כמו שמלחמת עמלק משה נזהר ויהושע נלחם, כן כתיבת המאורע משה יאמר ויהושע יכתוב, והיה זה כחיד רוח ליהושע וכבוד ויקר חלק עבודתו במלחמה. כי מורה אברהם וגו': לפי שכלל משה הדיח התלשו את עמלק, ולא השמידהו, לפיכך, אחר ה' למה שיכתוב בספר את המאורע ההוא לזכרון עולם, כדי שיזכרו ישראל את אשר עשה להם עמלק, כי אחסם

יח

יז וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כִּהֶן מִדִּין חֹתֵן מֹשֶׁה

(א) וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ: למטה (כ"ו) כתוב וישלח משה את פותנו וילך לו אל ארצו, ובקומו הפקדים (י' כ"ט) בשנה השנית כתוב ויאמר משה לעובד בן רעואל המדיני חותן משה, א"כ עדיין היה במחנה ישראל; ואם יאמר אדם כי רעואל ולא עובד הוא חותן משה, כבר מלינו בם' שופטים (ד' י"א) מבני עובד חותן משה. וכבר נתקן בזה בני ר' חייא ור' יהושע בן לוי (זבחים ק"ו) חד אחר יתרו קודם מתן תורה היה, וחד אחר אחר מתן תורה היה, ולפניהם גם חכמי המשנה אמרו מה שמעיה שמע יתרו? ר' יהושע אחר מלחמת עמלק שמע (ולא מתן תורה, כי קודם מתן תורה בא), ר'

e poni negli orecchi di Giosuè [chiàmmavi in particolare la sua attenzione]; che (cioè) io cancellerò la memoria d'Amalèk di sotto al cielo. (15) Mosè fabbricò un altare, e gli pose nome: Il Signore è il mio vessillo. (16) E soggiunse: Sì, Jah ha la mano sul suo trono [cioè giura]. Il Signore sarà in guerra con Amalèk, di generazione in generazione [perpetuamente, sino alla estinzione di quel popolo].

כך הוא רלונו ית' לחיות את זכר עמלק מתחת השמים. (מז) ה' נס': מה שהוא הכם לשאר העמים שכל זמן שרואים אותו אכזי מלחמה מתגברים, וכשהוא מושלך או שכל ניד האוינים אז רגילים לנוס ולהתנף, כל זה היה ה' לי, כי ברוס היה והמטה גבר ישראל ובשפלות היה גבר עמלק, והכוונה כי מה' התשועה (אמ"ס); שמות הרבה הם מאמר שלם כמו עמנואל, ה' לדקנו, חסדי נה, ה' שמה (בסוף יחזקאל, ועיין בראשית ל"ג כ' וישעיה ט' ה'). (יו) כי יד וגו': כשנע ה' בכסאו שמהיה לו מלחמה בעמלק מדור דור לעולם. יד על בם ירה: דוגמת כי אש אל שמים ידי (דברים ל"ב מ') (רש"ם ורא"נע). וקלעריקום פירש כי עמלק שלח ידו על כסא יה כלומר על ישראל שה' זוכן בתוכם, לכך מלחמה לה' בעמלק מדור דור; ומלבד פירוש זה עוד עלם בדעתו של קלעריקום פירוש אחר ע"י חלוק כס בנס. משה קרא למדח ה' כסי כי עמלק שלח ידו נגד כס ה', ע"כ מלחמה לה' בעמלק, וכס ה' הם לדעתו נבואות ישראל שהם נבואות ה', או ג"כ משה משה הנקרא משה האלהים, וכל זה רחוק מאד, מלבד כי קריאת כס נכ"ף היא קדמונית מאד מאד שהרי בכותים הגיבו כסא. מדור דור: כמו מדור לדור תחרב (ישעיה ל"ד י').

XVIII

(1) Ithrò, sacerdote di Midjàn, suocero di Mosè, udì tutto

אלעזר המחזעי אומר מתן תורה שמע. וכבר היו מן המכחשים שצמחו לכרות הקשר הזה אשר היה קשה להם להחירו, ואחרו כי חונן איננו יתרו. הראשון אשר הלך בדרך הזאת הוא המדקדק הכבד ר' יונה בן גנאח שאמר כי חונן הוא בן ליתרו ואז לנפורה, ואמר כי גם אחי האשה יקרא לבעלה חותן (הביא דבריו ר"דק בשרש חתן, ודמה אותם). ואחריו המזיק בפירוש מלת חותן רמב"ם, חן, אלא שהוא אומר (בפרשת בהעלותך) כי יתרו וחונן היו שני אחים לנפורה, ושלשתם בני רעואל. גם רא"נע, אע"פ שהוא מורה כי חונן הוא יתרו, הוא אומר שהיה אחי נפורה, ולא אחי. והדעת

אַתָּ כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי-הוֹצִיא יְהוָה אֶת-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם:

הואת בענין מלת חותן רמוקה מאל, כי לא מגאלו בשום מקום חותן וחותנת להוראה זו, ובהפך מנאלו (דברים כ"ז כ"ג) ארור שוכנ עם חותנתו, והנה אחות האשה מותרת היא בנות אחותה, ואיך תבוא קללה בלשון הכשוע לשני פנים, שמעטיהם שונים זה מזה, האחד אסור בכל זמן, והאחר אסור בזמן מה ומותר בזמן אחר? ואמנם רוב המכטים חדשים גם ישנים מישראל ומשאר האומות, רמקו מעל דרכו של ר' יונה, והסכטיו דעת רז"ל כי חונן הוא יתרו, ורעואל אבי יתרו, ואבי אביה של נפורה. ואמר הרמ"ב כי חונן הוא שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל כי זה דרך כל המתגייר, כי לעבדיו יקרא שם אחר, ואיננו רמקו שיהיה חונן שם חדש שקראו ישראל ליתרו, אם מלשון חנינות, ואם מגזרה אחרת בלתי ידועה היום. אך מה שהרמ"בן ואחרים אומרים כי יתרו נתגייר, זה אינו נ"ל, שהרי אם נתגייר איך השיב למשה לא כי אם אל ארבי ואל מולדתי אלך? ואין ספק כי משמעות המלות האלה הוא הליכה לחלוטין לא הליכה על מנת לגייר בני ביתו ולחזור. וגם אחר הדור ההוא אנו מונאים כי חנר הקיני אע"פ שהיה יושב בארץ ישראל היה בשלום עם יצן טורר ישראל, ואיננו אומר שהיה בית חנר הקיני אהב את יצן, כי מעשה יעל מעיד הפך מזה, אבל יצן היה בשלום עם בית חנר, וסיסרא בטח ביעל, וזה דבר שאין הדעת סובלתו, אם היו הקינים גרי נדק והיו מעורבים עם בני ישראל מכמה זמן קרם לכן. ורבה מואת הנה ציינו שאול היה הקיני בתוך עמלק, הימכן לגרי נדק שיקצבו דירתם בקרב העם המתועב, אשר טוה ה' לחיות את זכרו? ועוד הנה שאול אחר אל הקיני ואתה עשית מסד עם בני ישראל בעלותם ממנרים, ולא אחר ואתה שומר תורת ה' ואלהיך אלהי. ומה שהטעה את המפרשים הוא ענין משפחת הרכבים שהיתה בקרב ישראל (ירמיה ל"ה), ובד"ה (א' ב' כ"ה) כתוב המה הקינים הנאים מחמת אבי בית רכב, ורז"ל בספר (פרשת בהעלותך), ונבטוה י"א וסנהדרין ק"ד, למען הראות מעלת הגרים, שאין ראוי לבזותם חליה, ושהם שוים לישראל בכל דבר, וראויים ליצן אפילו בסנהדרין, אמרו כי הקינים שבד"ה הם הם בני קיני חותן משה, וזה אמנם דרך דרש ואפסומתא, ואשרי השומע אל המוסר הטוב היוצא מחנו, ואולם בדרך הפשט נראה כי הקינים שבד"ה והרכבים צירימיה, מבני יהודה היו, ואין להם שום התייבות עם בני קיני חותן משה; ואולי נקראו גם הרכבים קינים מפני שהיו יושבי אהלים ונעים ממקום למקום כמוהם; ואם חרנה אמור כי אלה ואלה נקראו קינים ע"ש קין שהיה נע ובד בארץ, והנה נא מקרא אחד נראה כמשייע את האומרים שבני קיני חותן משה נתגיירו, והוא מה

ciò che Iddio aveva fatto a Mosè, e ad Israel suo popolo; che

שכתוב בשופטים (א' י"ו) וכני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר נגנב ערד וילך וישב את העם. ואמנם אחרי כל מה שאינו למעלה לא יתכן לנו ללמוד מן המקרא הזה שהיו גרי נדק, אלא שהיו גרים תושבים; אך באמת מפקפק אני מאד צענין הכתוב הזה אם הוא כמתשבת המפרשים, כלומר אם ענינו שבני קיני ישנו עם בני יהודה, כי לא מלאתי להם פירוש מספיק ומדויק על לשון המקרא, ואולי המכוון בו הפך מה שחשבו, ותהיה משמעות הכתוב הזה כי בני קיני היושבים בנחלים ונעים ממוקם למקום, היו אז במקרה שריים אלל עיר התמרים, ובשראו כי בני יהודה יוצאים למלחמה על הכנעני, הם שהיו אנשי שלום (ולפיכך נקראו בארמית שלמאה) התרחקו ממקומות המלחמה, ועלו משם והלכו למדבר יהודה אשר נגנב ערד, והלכו וישבו עם העם, כלומר עם העמלקי והכנעני יושבי הארץ, ומלות עלו מעיר התמרים את בני יהודה ענינן מאלת בני יהודה, ומ"ס מעיר התמרים מושבת אחרת עמה, ויתכן ג"כ לפרש עלו מעיר התמרים אשר היו שם את אנשי יהודה, שקודם לכן היו עם בני יהודה. ואשונה אל ענין הפרשה ואומר כי אחרי ההודאה שמונב הוא יתרו נמלקו המפרשים בהתרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת בהעלותך. הדעת הרמ"בן (ואחריו החזיק רבנו בחיי גם רא"ז) כי יתרו בא אלל ישראל שמי פעמים, אחת קודם מתן תורה והיא הנזכרת כאן, והלך לו, וחזר אחר מתן תורה, והחזרה הזאת לא נזכרה בתורה, רק נזכר בחומש הפקודים שאמר לו משה נוסעים אכתוב, לכה אכתוב, והוא השיב לא כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלק, והפזיר בו משה אל בא תעזוב אותנו, והוא (לדעת הרמב"ן) נתרצה לו וכשאר עם ישראל, ולפירוש זה יקשה מאד שלא נזכרה חזרת יתרו אחר שכבר סופרה (למטה כ"ז) הליכתו אל ארצו. ורש"י ב"ס ורא"ב ע' ור"דק (בשאלת ס' שופטים) אמרו כי יתרו לא בא רק פעם אחת, והיא אחר מתן תורה, ושאלמנכ בא הספור הזה כאן מוז' למקומו, לבטות פרעיות (ע' רש"י ב"ס למטה י"ג ורא"ב ע' כאן), אשר אין בו נהן להוציא מן הלב התמימה הגדולה על כתיבת הספור במקום הזה, כי על כל אלה מפרשים אחרים הסכימו כי ביאת יתרו לא הייתה אלא קודם מתן תורה, ושחרתו לארצו לא הייתה עכשו, אלא בשנה השנייה, ואמנם הספוק האחרון הכולל הליכת יתרו אל ארצו, או גם שלשה מקראות שלפניו הכוללים מנו, השופטים, הם מוז' למקומם, וככתבו כאן להשלמת הספור, והם כאן דרך כלל, ובמקום אחר (בפרשת בהעלותך ובפרשת דברים) הם מפורשים דרך פרט, זאת דעת רל"ג. והן יצחק אברנאל ור' יצחק ערמאה ור' עובדיה ספורנו וניקולאוס דלירא (בפרשה הזאת, לא כן בפרשת בהעלותך), וקלעריקום וידיי המכס יש"ר (בפרשה הזאת, ולא בפרשה בהעלותך); ור' וואלף מאיר בעל המעמר הוסיף חיזוק לפירוש הזה ואמר: הלא ידענו כי כך היא דרכה של תורה להשלים הספורים על דרך כלל במקום אחד,

(ב) וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפּוֹרָה אִשְׁתּוֹ
 מֹשֶׁה אַחֲרֵי שְׁלוּחֶיהָ: (ג) וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר
 שָׁם הָאָחֵר גִּרְשָׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בָאָרֶץ
 נִכְרִיָּה: (ד) וַיֵּשֶׁם הָאָחֵר אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי
 אָבִי בָעֶזְרִי וַיִּצְלָנִי מִחֶרֶב פְּרָעָה: (ה) וַיָּבֹא
 יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־
 הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֲנֹה שָׁם הָרַ הָאֱלֹהִים:
 (ו) וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֲתָנְךָ יִתְרוֹ בָּא
 אֵלַיךְ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּה: (ז) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה
 לִקְרֹאת חֲתָנּוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיִּשְׁקֻלוּ וַיִּשְׁאַלּוּ אִישׁ־
 לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֵהָלָה: (ח) וַיֹּסֶפֶר
 מֹשֶׁה לְחֲתָנּוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
 לְפָרְעָה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֶת יִשְׂרָאֵל אֵת
 כָּל־הַתִּלְאָה אֲשֶׁר מָצְאתֶם בְּדֶרֶךְ וַיִּצְלַם

ולעגיד אחריית דבר בראשיתו, כמו ויאמר משה אל אהרן קח לנכבת אחת (לעיל ט"ו ל"ג), שגד הנווי הזה בשנה השניה אחרי שהוקם המשכן, והזכירו הכתוב כאן, וכן ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה (שם ל"ה) ועוד הרבה כמוהו עכ"ל, הן אחת כי אין הכדון דומה לראיה מכל לדדיו, כי נוי הנכבת ומשך זמן ירידת המן לא חזרו ונכתבו בתורה במקום אחד, כענין הליכת יתרו אל ארנו שכתוב כאן וכתוב פעם שנית בפרשת הפקודים, וכן מנה השופטים שחזר ונכתב בפרשת דברים, ואחנס הכפילה

(cioè) il Signore aveva tratto Israel dall'Egitto. (2) E Ithrò, suocero di Mosè, prese Sipporà moglie di Mosè, dopo che questi l'aveva rimandata; (3) Come pure i due figli di lei, dei quali l'uno aveva nome Gheresciòm, poichè (Mosè) disse: Sono divenuto un uomo pellegrinante in terra straniera. (4) E l'altro chiamavasi Elièzzer, poichè (disse:) Il Dio di mio padre fu in mio soccorso, e mi salvò dalla spada di Faraone. (5) Ithrò, suocero di Mosè, coi figli e la moglie di lui, recaronsi appo Mosè, nel deserto, ov'egli era accampato, al monte (cioè) di Dio. (6) E disse [fece dire] a Mosè: Io, tuo suocero Ithrò, vengo a te; come pure tua moglie, e seco lei i due suoi figli. (7) E Mosè uscì incontro al suo suocero, gli si prostrò e lo baciò, e si chiesero l'uno all'altro del loro benessere; indi entrarono nel padiglione. (8) Mosè raccontò al suo suocero tutto quello ch'il Signore aveva fatto (soffrire) a Faraone ed agli Egizi in grazia d'Israel; tutti i travagli ch'eran loro sopraggiunti nel viaggio, e dai quali il Signore avevali salvati.

הזאת היא המדה הי"ג ממדות ר' אליעזר בר' יוסי הגלילי, ח"ל: מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון, כינר ויברא אלהים את האדם בנלמו זה הכלל, ואח"כ פרט מעשים, שכן ויברא ה' אלהים את האדם, ויפל תרדמה, ויבן את הגלגל, השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון, ע"כ. והדעת הזאת היא נכונה בעיני נהמרת הסתירה אשר בין פרשה זו לפרשת נהעלותך, גם רבנו בעדיה גאון אחר כי יתרו קדם מתן תורה בא, ואנחנו לא כדע אם דעתו כדעתנו, או דעתו שהלך וחזר, כדעת הרמ"ב; כי לא ידענו מדברי הגאון אלא המעט שהביא מהם הרא"ש. ואחכס ר"ש ז"ל לא רצה להכריע בדבר שנקלק בו חכמי המשנה והתלמוד, ורק אחר (למטה י"ג) שאף לדברי האומר יתרו קדם מתן תורה בא, שלחו אל ארנו לא היה עד שנה שניה. (ב) אחר שלודדה: ע' למעלה ד' כ"ג. (ד) אל המדבר: אם היה בטעם זקף היה דינו כפשטא זקף (אל-המדבר), וכן הוא בחומש כ"י על קלף שנידי, לא בזקף גדול; אחכס אין ספק שאין זה אלא טעות סופר, וז"ל בטעם רביע שהוא מפסיק פחות מן הטפחא שחת שס, אל המדבר אשר הוא חונה שס, כלומר אל הר האלהים; וכן בתכ"ך כ"י על קלף משנת רמ"ט שהיה ביד רמב"ם אל המדבר בטעם רביע, וכתוב בגליון כ"ה רביע, כלומר כן הוא דווקא, וכן נריך להיות ברביע (עיין תקון סופרים למהרש"ד), וכן הוא בתכ"ך מפואר כ"י ביד ר"י ספיר בירושלם. הר האלהים: עיין למעלה ג' א'. (ו) ויאמר: ע"י שליח (ר"ש).

יהוה: (ט) וַיַּחֲדֹ וַיִּתְּרוּ עַל כָּל־הַטּוֹכָה אֲשֶׁר־
 עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם:
 (י) וַיֹּאמֶר וַיִּתְּרוּ בְּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם
 מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם
 מִתַּחַת יַד־מִצְרַיִם: (יא) עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל
 יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בִדְבַר אֲשֶׁר זָדוּ
 עֲלֵיהֶם: (יב) וַיִּקַּח וַיִּתְּרוּ חֹתֵן מֹשֶׁה עֲלָהּ וּזְבָחִים
 לָאֱלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכָל יִזְקֵי יִשְׂרָאֵל
 לֶאֱכֹל־לֶחֶם עֶם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים:
 שְׁנֵי (יג) וַיְהִי מִמַּחֲרַת וַיָּשָׁב מֹשֶׁה לִישְׁפֹּט אֶת־
 הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־
 הָעָרֶב: (יד) וַיֵּרָא חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא
 עָשָׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מֶה־הַדְּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה
 עָשָׂה לָעָם מִדּוֹעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבִדְךָ וְכָל־
 הָעָם נֹצֵב עֲלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב: (טו) וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה לְחֹתֵנו כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לְדָרֹשׁ
 אֱלֹהִים: (טז) כִּי־יְהִיָּה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי
 וַיִּשְׁפֹּטֵנִי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־

(9) Ithrò gioì di tanto bene ch'il Signore aveva fatto ad Israel, liberandoli dalle mani degli Egizi. (10) E disse Ithrò: Benedetto sia il Signore, il quale vi liberò dalle mani degli Egizi e dalle mani di Faraone; il quale sottrasse il popolo al potere degli Egizi. (11) Ora conosco ch'il Signore è più grande di tutti gli dèi. Sì, (lo riconosco) nella maniera ch'insolentirono contro di essi [e per cui poi furono sì esemplarmente puniti]. (12) Ithrò suocero di Mosè offrì a Dio olocausti e sacrifici; ed Aronne, e tutti gli anziani d'Israel, recaronsi a cibarsi col suocero di Mosè davanti a Dio. (13) Alla dimane Mosè sedette a giudicare il popolo, e tutto il popolo stava attorno a Mosè dalla mattina alla sera. (14) Il suocero di Mosè, visto com'egli si conteneva col popolo, disse: Che cosa mai è questa maniera che tu tieni col popolo? Com'è che siedì (a giudicare) tu solo, e tutt' il popolo ti sta attorno dalla mattina alla sera? (15) E Mosè disse al suo suocero: Perchè il popolo viene a me per consultare Iddio. (16) Quando hanno qualche causa, essa vien portata a me, ed io giudico tra l'uno e l'altro; e fo conoscere

(י) אשר הציל אתכם: משה ואהרן (רש"ס, דון יצחק וספורנו). (יא) כי בדבר וגו': כי לחזק. בדבר אשר ודו עליהם: ממה שהרבו המצרים להתנשא על ישראל ולהסתולל בכם נלי מורא עד שהגיעו למר את מיייהם בכל מיני עינוי ולהשליך בניהם היאורה ולמנוע מהם גם המצן ללנון הלכנים, נודע בניורו שלא היה אפשר לישראל להנצל מידם בדרך ענע, זולתי ע"י האלהים, שהרי אם לא היו ישראל נתכלית החולשה והשפלות לא היו המצרים זדים עליהם עד השיעור ההוא, כי היה להם לפחד מן יתקוממו נגדם; והנה חלתי ישראל אשר גברה ידו להגיל עם עמי וחלש מיד עם חקיף ועגום כמצרים, וחלתי מצרים לא עמדו לפניו, גדול הוא מכל האלהים. בדבר: ענין אופן ושיעור, כמו חס הדבר אשר מל יהושע (ה' ד'). (יב) וזבדום: שלמים. ויבא אהרן: ומשה לא הונרך להזכר, כי האהל שלו הוא (רש"ס). לפני האלהים: לשון טובל על אכילת קדשים. (יד) מרוע אתה יושב (ושפט) לברך. וכל העם: ולפיכך כל העם כבד עלך מן נקר עד ערב, (רש"ס). (טז) לדרוש אלהים: כלל שאמרו פרע, כי יהיה להם דבר וגו', והם דיני מחונות וכל מיני ריבות, וכל עניני הכהנות הנצור; והנה מוכרח אפי לשפוט לנדי, כי הם נאים אלי לדרוש אלהים, כלומר לשמוע מחיני מענה אלהים, ואין אדם אחר מנלעדי שיוכל לתת להם מענה אלהים. (טז) בא אלי: הדבר כמו וריב אלמנה לא יבא אליהם (ישעיה ח' כ"ג) והכוונה כשיהיה להם חינה ריב אז יוצא

חֲקֵי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרָתוֹ: (י) וַיֹּאמֶר חֲתָן
 מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה:
 (יח) נָבַל תִּבְלָ גַם־אַתָּה גַם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר
 עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמֶּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשׂוֹ
 לַבְּרָךְ: (יט) עַתָּה שִׁמְעַ בְּקִלִּי אִיעֲצֹךְ וַיְהִי
 אֱלֹהִים עִמָּךְ הִיָּה אַתָּה לָעָם מוֹל הָאֱלֹהִים
 וְהִבֵּאתָ אֹתָהּ אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים:
 (כ) וְהִזְהַרְתָּה אֹתָהֶם אֶת־הַחֲקִים וְאֶת־הַתּוֹרָה
 וְהוֹרַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָּהּ וְאֶת־
 הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: (כא) וְאַתָּה תַּחֲזֶה מִכָּל־
 הָעָם אֲנִשֵּׁי־חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֲנִשֵּׁי אִמָּת
 שְׁנָאִי בַצֵּעַ וְשִׁמַּת עֲלֵהֶם שָׂרִי אֱלָפִים שָׂרִי

הדבר לפני (לא כפירוש רש"י ולא כפירוש רמ"ב). את חקי האלילים וגו': מה שהיה
 האל אומר לו להוראת שעה לנורח הנהגתם, ואין הכוונה על המצות לדורות, ואין
 ללמוד מכאן שאמר חתן תורה נא יתרו, כי המצות היה אומר אותן לכל העם נקב, לא
 לכל יחיד ויחיד, ולא היה נרדף לישב לפניכם כל היום; הן אחת כי מלת חק לא
 תפול על הורעת המשפט בדין פרטי, אך ענינו משפט כללי קיים לדורות; אך הכוונה
 שהוא היה דן הדינים הפרטיים לפי המשפטים הכלליים שהיה האל מודיעו. (יד) נבל
 חבל: עיין ר"ש. (יט) ויהי אלהים עמך: ויעזרך האל, דרך חבה, כמלכת ירחמך
 האל, וחולתה. לעם: בשביל העם. מול האלהים: אל האלהים, כמו וקרבת מול
 בני עמון (דברים ב' י"ט), אל ירעו אל מול ההר ההוא (שמות ל"ד ג'), ומסוב מחללו
 אל מול אחר (ש"א י"ז ל'), והטעם הכח לך כל מה שיש בו טורח לכבואה מאת ה',

gli statuti di Dio e le sue leggi. (17) Ed il suocero di Mosè gli disse: Non è buona la maniera che tu tieni. (18) Ti stancherai, e tu e questo popolo che ti sta appresso; poichè la cosa è troppo pesante per te, non puoi eseguirla tu solo. (19) Or dunque ascoltami, lascia ch'io ti consigli, e Dio ti ajuti. Rimani tu pel popolo presso a Dio, tu (cioè) presenterai le cause a Dio. (20) Tu gli avvertirai degli statuti e delle leggi, e farai loro conoscere la via che devono tenere, e le azioni che hanno a fare. (21) Tu poi sceglierai fra tutto il popolo persone di vaglia, tementi di Dio, uomini di lealtà, detestanti la collusione: e glieli porrai alla testa (in qualità di)

וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה יְהוֹרָאֵם. (כ) אֵת הַחֻקִּים וְאֵת הַתּוֹרוֹת; אֵת הַדָּרֶךְ; וְאֵת
הַמַּעֲשֵׂה וְגו': כָּל הַיֵּידָד לְהַנְהִיג הָעָם בְּנִדְוָר וּבִמְחִיד, כָּל זֶה חֲמָר לָהֶם דֶּרֶךְ מִזֶּה
לְדוֹרוֹת, קֹדֶם שֶׁיֵּבֶן מַעֲשֵׂה לִידָד. (כא) שׁוֹנֵאִי בַעַז: פֶּעַל בָּנָע הַקְּרִיב לַעֲרֹשׁ נִקְעַת
הַכֹּחַ תַּחֲלֶה עַל נִקְעַת דָּבָר לְשָׁנִים, וְהוּא שְׂגוֹר בְּלִשׁוֹן אֲרָמִית, וְזֶה אֵלֶּל רַ"ל בְּנִיעַת
בִּפְתָּה, וְהוּא אֶחָד כ"ב עַל מֶה שֶׁשָּׂנִי בְּנִי אֶרֶץ מִלֻּקִּים בִּינִיכִים מִמֶּה שֶׁלִּקְחוּ מִוִּלְחָמָה
בַּעֲקֵבָהּ, זֶה טַעַם כָּל בָּנָע שֶׁנִּמְקָרָא, וְכֵן כָּל בָּנָע הוּא שָׂכָר שֶׁשָּׂנִים אִין יוֹתֵר מִלֻּקִּים
בִּינִיכִים, וְכֵן כֵּאֵל שׁוֹנֵאִי בָנָע שֶׁזֹּכָאִים לְחֻלּוֹק עִם גִּבּוֹר, כְּלֹמֶר לְהַשְׁתַּחֲוֶה עִם הַיָּבֵב
כְּדִי לְהַדְרִיק רִשָּׁע וְלַהֲרִיעַ נִדְּקָה; גַּם כִּי אִין אֶחָד כ"ב הוּא אֶחָד שֶׁ בָּנָע לְכָל מִין שָׂכָר
שִׁיתִּיה. שְׂרָר אֱלֹפִים וְגו': לְדַעַת רַ"ל כָּל עֲשֵׂה מִיִּשְׂרָאֵל הִיא לָהֶם אֶרֶץ אֶחָד, וְכָל
חֲמִשָּׁה מִהֲשִׁים הֵם הִיא עֲלֵיהֶם אֶרֶץ חֲמִשִּׁים אֶחָד, וְכֵן עַל זֶה הַדָּרֶךְ; וְחִמָּה עַל זֶה
רַח"צ, שֶׁא"כ יִטְרָךְ שִׁיהִי שְׂמִינִית הַקָּהָל כָּלֵם אֶחָד חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֶחָד אֶחָד
שׁוֹנֵאִי בָנָע, זֶה שֶׁהוּא רְחוֹק הַרְבֵּה מִמִּנְהֵגוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהוּא פִּירָשׁ בְּלִשׁוֹן הַנְּשֻׁמָּה לְשָׂרֵי
פָּנִים, וְרַח"צ דָּוִן יִתְחַק הַשָּׂמַיִם עֲלֵיו, וְאִין כּוֹנֵנִתוֹ כְּמוֹ שֶׁבִּינֵי הֵם, אֵיךְ כּוֹנֵנִתוֹ
כְּאֶחָד מִן הַפִּירוּשִׁים שֶׁאֶחָד דָּוִן יִתְחַק בְּפִסְטוֹק הוּא, וְהוּא שֶׁנִּקְרָא שָׂרֵי אֱלֹפִים אֶחָד
שָׂרִים שֶׁהֵם אִין הַמֶּלֶךְ כְּתוּב לָהֶם אֶלֶף אִישׁ שׁוֹמְרִים אֹתוֹ וּסְרִים אֵל מַשְׁמַעְתּוֹ, וְכֵן עַל
הַדָּרֶךְ הוּא שָׂרֵי הַמַּלְאָכִים וְחֹלָמִים; דָּוִן יִתְחַק אֶחָד עוֹד פִּירוּשׁ אֶחָד בְּפִסְטוֹק הוּא, וְהוּא
כִּי טַעַם שָׂרֵי אֱלֹפִים עֲנֵה וְנִית דִּין גָּדוֹל שֶׁל אֶלֶף אִישׁ, וְכֵן ב"ד שֶׁל מֵלֶכֶה, וְכֵן עַל
הַדָּרֶךְ הוּא. וְרַח"צ פִּירָשׁ שָׂרֵי אֱלֹפִים שֶׁתַּחֲתָם אֱלֹפִים הַרְבֵּה, וְאִינִים רַק אֶחָד לְכָל שָׂנֵה,
וְאִין מִלְּאֵת שֶׁתַּחֲתָם מִלְּאֵת הַרְבֵּה, וְכֵן שָׂרֵי הַתַּחֲשִׁים וְשָׂרֵי הַעֲשָׂרוֹת, הֵיוּ תַּחֲתָם חֲמִשִּׁים
הַרְבֵּה גַּעֲשֵׁרוֹת הַרְבֵּה, וְלֹא דַעַתִּי כֹּטֵה. וְאִין מוֹסִיף כִּי תַּחֲלַת הַנֶּחֱמָה הַשְּׂמִינִית הֵאלֵה
הִימָּה בְּאֶחָד לְהוֹרוֹת מִי שֶׁתַּחֲתָיו עֲשָׂה, חֲמִשִּׁים, מֵלֶכֶה, וְאֶלֶף, כְּדַעַת רַח"ל, וְרֹאשִׁיה לֹא
שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְחֲמִשִּׁי (מִלְּכִים ב' א' ט'), וְאֶחָדִי הוּא אֶחָד חֵיקָר כֹּא כְּפִי וּכְפִי עֲבָדִיק
אֵלֶּה חֲמִשִּׁים בְּעִינִיךָ, אֵיךְ אֶחָדִי גַם כֵּן שָׂרֵי אֱלֹפִים לִמִּי שֶׁתַּחֲתָיו אֱלֹפִים הַרְבֵּה, וְשָׂרֵי

מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת: (כב) וַיִּשְׁפְּטוּ
 אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל
 יָבִיאוּ אֵלָיךְ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטָן יִשְׁפְּטוּ־הֶם
 וְהָקֵל מֵעַלְיֶךָ וַנִּשְׂאוּ אִתָּךְ: (כג) אֲם אֶת־
 הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצֹוֹךְ אֱלֹהִים וַיְכַלֵּת עֲמֹד
 וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקוֹמוֹ יָבֹא בְּשָׁלוֹם:
 שְׁלִישִׁי (כד) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֲתָנּוֹ וַיַּעַשׂ כָּל־
 אֲשֶׁר אָמַר: (כה) וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אֲנָשֵׁי־חֵיל מִכָּל־
 יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי
 אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת:
 (כו) וַיִּשְׁפְּטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר
 הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטָן

מאות למי שתחתיו מאות הרבה, אך פחות מאלף, ושר חמשים למי שתחתיו יותר מחמשים ופחות מחמשה, ושר עשרות למי שתחתיו יותר מעשרה ופחות מחמשים, אך בזאת לא חסכים עם רל"ג צוה שאמר כי שרי האלפים לא היו רק אחד לכל שבט, וכל כי נשיא המטות למד, ושרי האלפים למד, ושרי האלפים היו על אלפים הרבה, אך לא על השבט כולו, גם לא על קצת אלפים משבט זה וקצת אלפים משבט אחר. וא"חס מוסף כי כראיה שהשרים האלה לא היו משועבדים אלם לאלם, כי לא אמר ששרי העשרות יביאו הדבר הקשה אל שר החמשים, אלא כלם ישפטו הם או יביאו אל משה רק לפי חכמתם ומעלת מדותיהם הופקדו על אנשים רבים או על מעט. ורא"ב צו בניאורו הקרב קרב מה שצחק בפירושו הארוך, וקיים ששמינית מחנה ישראל היו חכמים. (כב) והקל: ע"י כן הם יקלו מעליך; והקל מקור, ויש צדמו הזמן והגוף המצויים

capi di migliaia, capi di centinaia, capi di cinquante, e capi di decine. (22) Questi giudicheranno il popolo in qualunque momento, però ogni quistione grande presenteranno a te, e giudicheranno da sè ogni quistione piccola: così alleggeriranno il peso, portandolo insieme con te. (23) Se questa cosa farai, Iddio ti darà i suoi ordini, e tu potrai reggere [aver forza ed agio da eseguirli]; ed anche tutto questo popolo potrà recarsi al proprio luogo [al giudice più vicino] in pace [senza che l'affollamento ad un solo tribunale abbia a produrre confusione ed alterchi]. (24) Mosè diede ascolto al suo suocero, ed eseguì tutto ciò ch'aveva detto. (25) Mosè cioè elesse uomini di vaglia fra tutto Israel, e li costituì capi sovra il popolo, capi di migliaia, capi di centinaia, capi di cinquante, e capi di decine. (26) Questi giudicavano il popolo in qualunque momento; la quistione difficile portavano

בפעל שלפניו, כי לאהבת הקטור ישמחו מה שחדע כנר, וכמוהו ויקראו לפניו אנכי
 וכתון (בראשית מ"א ח"ג), המרינו מלכי אשר את כל הארצות וכתון (ישעיה ל"ז י"ח
 י"ט), ויתקעו בשופרות וכפון (שופטים ז' י"ט), כי גם אילת בשדה ילדה ועצור (ירמיה
 י"ד ה'), העברתי מעליך עונך והלבש (זכריה ג' ד'), כי נחמס וספוד (ש"ד ה'), שדות
 בכסף יקנו וכתוב בספר ומתום והעד עדים (ירמיה ל"ז מ"ד), לגר אשר בשעריך
 תחננה ואכלה או מכור (דברים י"ד כ"א). (כג) ויבלת עמוד: תוכל לעמוד בזה
 שינך מכאן ולהבא, שאם אחיך דן יחידי, לא תוכל להשלים מה שינך מרוב הטרויות.
 על מקומו יבא בשלום: לא ינטרכו לבא כלם אליך, אך ילך כל אחד אלל השר
 הקרוב אליו, והנה כל אחד בא על מקומו הקרוב אליו, וביאתם אל המשפט תהיה בשלום
 ונלא ערבוניא, כי לא רבים לבו אלל שר אחד. (כד) וישמע משה לקול רחמנו:
 אין ספק שאם היה מתחיל להנהיג דרך שררה, ולא היה מתראה אל העם ושומע
 דבריהם כקטון כגדול לא היה לב העם נוטה אליו, ולא היו מקבלים תורתו ומצותיו;
 לפיכך לא חמר לו ה' שיעשה הדבר הזה, רק הגיע לו שיעשהו אשר שכבר נסו העם
 את לבבו ואת דרכיו הדקו בו. (כו) ישפוטו: בשורק במקום שאז, וכן לא תעבורי
 מזה (רות ב' ח'), ולדעת רא"ב העורק במקום מולם, כאילו העלה בסוף, הואיל ואין
 אחריה רק מלה ועירה (הס), והגמית זה התלו בו (איוב י"ג ט') צלירי מפני ההפסק;
 זה לא ידק במלת תעבורי שאין אחריה מלה ועירה, וגם התתלו אין הצירי בו מפני
 ההפסק, אלא מפני שהמלה מן הכפולים (מל' מוכח ואטולא). והנה רא"י ז"ל העיר
 בדרך כי ישפטו, יציאו, ישפטו שפסוק כ"ב הם לשון עתיד ממש, והכוונה בהם דרך

יִשְׁפּוּטוּ הֵם: (כ) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת־חֲתָנוּ וַיֵּלֶךְ
לוֹ אֶל־אַרְצוֹ: פ רביע

בזה מה לרדק שיעשו, אבל ושפטו, עיאלו, ישפטו, שנפסקו זה הכונה בהם לאגד מה

יט

(א) בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינַי:
(ב) וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ
בְּמִדְבַּר וַיַּחֲנֶה שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר: (ג) וּמֹשֶׁה
עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־
הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתֹנִיד
לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ד) אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי

(א) ביום הזה: ביום חדש, כלומר יום התקדשות הירק, והוא ראש חדש, כי זה עיקר הוראת שם חדש (כדברי ר' משה הכהן, הזכירו רא"צע) חע"פי שהשאל חע"כ לכל משך החדש כלומר לכ"ט או ל' יום שמהתקדשות הירק להתקדשותו פעם אחת.
(ב) ויסעו מרפידים: אחר נחלה דרך כלל שנאו ביום הראשון לחדש אל מדבר סיני, ועמה פירש האריך היה זה כדרך סיפורי הכתוב (רמב"ן). ויחן שם ישראל נגד הר: אחר שאמר דרך כלל שחנו בעדבר, פירש ואמר שחנו נגד ההר אשר במדבר ההוא, והוא הר סיני, כי על שמו נקרא המדבר מדבר סיני, ורא"צע (ואשרו רמב"ן) חשנ כי חסנו במדבר נאמר על כל ישראל, אבל ויחן שהוא לשון יחיד נאמר

a Mosè, ed ogni quistione piccola giudicavano da sè. (27) Indi Mosè accommiatò il suo suocero, e questi se n'andò al suo paese.

שהיו עושים, ורא"ב נע במחוזותו לא הבין, ומשכ כי כוחות ר"ש להבדיל בין ישפטו ליספטו, וכחנ: ורננו שלמה ראה להפריד בניהם ולא עלתה בידו * זה עקר שאין לו רגלים.

XIX

(1) Nel mese terzo dall'uscita degl'Israeliti dalla terra di Egitto, in questo giorno [cioè nel primo del mese, nel dì della luna nuova; poichè la voce ebraica che vale *mese*, significa propriamente *rinnovazione*] arrivarono al deserto di Sinai.

(2) Partiti cioè da Refidim, arrivarono al deserto di Sinai, e s'accamparono nel deserto. Israel accampossi ivi, dirimpetto al monte. (3) Mosè poi salì a Dio. Il Signore cioè lo chiamò, e gli disse: Così dirai alla famiglia di Giacobbe, ed annunzierai ai figli d'Israel. (4) Voi avete veduto come ho trattato

על המועדים, והם ראשי המועדות והזקנים, שהם חנו נגד ההר מפני כבודם; זה הנל, כי אחס הדבור על העם בלשון יחיד אין המכוון בו לדבר על קצת מהם, אבל בהפך הכוונה לדבר על כלל העם בבחינת היותם כלם כגוף אחד (עיין מה שכתבתי בזכורי העתים תק"פט עמוד ל' ז"א) והנה כשאמר שחנו במדבר אחר ויחנו בלשון רבים, כי במדבר גדול ורחב ידים היו כראים כיחידים מפחדים בה ובה, אבל כשאמר שחנו נגד ההר, הנה ההר היה כמרכז לכלם, וכלם פונים אליו, והנה הם אגודה אחת וגוף אחד, כי כלם עיניהם ולגם אל ההר ההוא, שכבר ידעו שהוא הר האלהים, כנראה מחמה שכתוב למעלה ("ו"ה") אל המדבר אשר הוא חוכה הר האלהים, לפיכך כתוב בלשון יחיד וימן שם ישראל (כל העם כאיש אחד) נגד ההר. (ג) ומשעה עלה אל האלהים: אל ההר ולא לראשו. ויקרא אליו ה' מן ההר: כי כבר קרא לו (רא"ב) נע והמעמר גם זכור שור). בה האמר וגו': הרי זה דבור שירי כפול ענין במלות שונות, זה למען יכנס יותר בלש העם הדבור הזה שהוא הקדמה לכל התורה כלה. ותגיד: כתוב ביו"ד והוא דרך אינדיקאטיף והקדימה בלגרי והוא דרך זוו. מה שכתב ר"ש קצין בנדין הוא ממהכת שנת דף פ"ז, ופירושו גדין ירק מר, ובעל הערוך מוסיף שהד"ל בנהג, והוא חרטום של לענה. (ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים: כאילו

לְמִצְרִים וְאִשָּׁא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשֹׁרִים וְאָבָא
 אֶתְכֶם אֵלַי: (ה) וְעַתָּה אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּ
 בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וְהִיִּיתֶם לִי סִגְלָה
 מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָל־הָאָרֶץ: (ו) וְאַתֶּם
 תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה
 הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: חֲמִישִׁי
 (ז) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְקַרָּא לְזִקְנֵי הָעָם וַיֵּשֶׁם לִפְנֵיהֶם

כשאתי אתכם על כנפי נשרים, כלומר כאילו הפרחתי אתכם באויר, כי בזולת שתפרחו באויר לא היה אפשר לכם לזאת מחמת יד מזרים. ואבריא אתכם אלי: הולאתי אתכם מרשות מזרים, והנאתי אתכם ברשותי, במקום שאין עליכם מזיקים חלל חזי; ואין הכוונה אל ההר הזה שבו שכינתי (כדעת רא"ב), כי עיקר יציאת מזרים לא היה לבוא אל המדבר, ומה שזכר הוא זה שהציאם אל הר כיני? וכל תועלתם ותועלתם היה לבוא לרשת את הארץ, הן אחת כי קבלת התורה הוא ענין כבד יתיר מירשת הארץ, אבל עדיין לא הגיד להם כי על ההר ההוא ישמיעם את תורתו. (ה) סגולה: כקנין הענין לאדם מכל שאר קניניו. כי לי כל הארץ: וכל העמים לי הם, וכל המין האנושי יקר אנלי, ואחכם אתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (רע"ט). (ו) ממלכת כהנים וגוי קדוש: מפני שהיו הגוים מאמינים שכהנים קרובים ומצינים לאלהיהם ושאלהיהם עושים להם כל חפסם, אמר כי האומה כלל תהיה קרובה אל האל, שיהיה האל קרוב אליה בכל קראה אליו ומשנית על כל ענינה, כאילו כל העדה כלם קדושים וכהנים, זה רק ע"י שמירת מצוותיו. (ז) וישם לפניהם גו: ידוע כי בכוונה שבעולם כל דבר שאדם רוצה להשתמש בו להנאתו ולטובתו, יעמידו תחלה לפניו (זה מפני שהענינים רואות לפנים ולא לאחור, והאכילה ודבר אחר לא יעשה אחס האדם חלל מזה פנים), ומה שהוא לפני האדם, הוא ברשותו ומחת ידו ליהנות בו כחפצו ולעשות בו כטוב נעיניו, והנא לעכב על ידו יקחנה תחלה מלפניו; ולפיכך הושאלה מלת לפני להורות שהדבר הוא ברשות פלוגי ליהנות בו כרצונו, כגון הכס ארמי לפניך (בראשית כ' ע"א), והארץ תהיה לפניכם (שם ל"ד י'), ארץ מזרים לפניך היא

gli Egizi, e come vi alzai (quasi) sull'ali dell'aquile, e vi condussi presso di me. (5) Or dunque se m'ubbidirete, ed osserverete il mio patto [la mia legge], sarete il mio tesoro fra tutt'i popoli. Imperocchè a me appartiene la terra tutta; (6) Ma voi sarete per me un reame di sacerdoti, ed una nazione santa. Sono queste le parole, che dirai ai figli d'Israel. (7) Mosè andò e chiamò gli anziani del popolo, e mise loro

(שם מ"ו ו'), יהושע בן נח העמוד לפניך (דברים א' ל"ח) כלומר המשרת אותך, אומר
 כא אדונינו עבדך לפניך (ש"א י"ו י"ו) כלומר הנה אנחנו מוכנים לעשות את אשר
 תצוה, כאשר עבדתי לפני אביך בן אהיה לפניך (ש"ב י"ו י"ט), חולסם, ומה גם כן בל'
 ארמית מלינת קדם מלכא, שאומרים דרך כבוד במקום למלכה (עין אוהב גר, עמוד
 י"ג) תחלת הכתבה היתה להורות שעבוד והכנעות, שהמדבר עם המלך עושה עליו
 כמובן תמיד לעשות כל אשר יצוהו. והנה מלינת שם לפני מלאכה נמשמעותה הראשונה,
 כגון וישם לפניו לאכול (בראשית כ"ד ל"ג), וישם לפני שאלו (ש"א ט' כ"ד), ואשימה
 לפניך פת לחם ואכול (שם כ"ח כ"ב), וזה אינו נריך פירוש; ומלאכה ג"כ בלשון מושאל,
 וזה בשלשה מקומות, האחד כאן, והשני למטה (כ"א א') ואלה המשפטים אשר תשים
 לפניכם, והשלישי במשנה תורה (ד' מ"ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל,
 ושלשתם ענין אחד להם, והוא כי משה הגיד לישראל את דברי ה', והכניע הענין
 ברשות לקבל וללא לקבל, כי תחלת נתינת התורה לישראל לא היתה דרך טוה והכרח,
 אלא ברצונם ובנפש חפצה באו בצרית את ה' אליהם, כמו שכתוב כאן ויענו כל
 העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה, וכן לענין המושפטים כתוב (למטה כ"ד ג')
 ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו
 כל אשר דבר ה' נעשה, ואת כ כתוב ויקח ספר הצרית ויקרא באזני העם ויאמרו כל
 אשר דבר ה' נעשה ובשמע, ואז לקח את הדם חרק על העם והביא אותם בצרית;
 וכמו שעשה עם האבות בלאתם מומרים, כן עשה עם הבנים בשנת הארבעים, וזה
 טעם וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, והתורה היא הצרית אשר
 ברת אחם צערות מואב (מסעי' ה' עד סוף סימן כ"ח מ"ח) הדברים. ומה שלא ענו
 גם בפעם הראשון כל אשר דבר ה' נעשה, הוא כי כבר היו מורגלים לקבל עליהם דבר
 ה' ביד משה מארבעים שנה ולמעלה, ולא היו נריכים לומר בפיהם נעשה ובשמע,
 ושיקחם היתה כהודאה; לא כן כאן שהיה משה עומד בתחלת שליחותו, הושרו לגלות
 דעתם בפירוש ולומר כל אשר דבר ה' נעשה, והנה המשכיל יבין כי בלאתם לא הביט
 ה' ברשות ישראל לקבל וללא לקבל תורתו, כי הנה קודם לכן כבר אמר להם (למעלה
 י"ו כ"ח) עד אנה מואבתם לשמור מצותי ותורותי, אך אחת הענין היא כי גלו היה

אֶת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃
 וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר־
 דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דְּבַר יְהוָה
 אֶל־יְהוָה׃ (ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה
 אֲנִי בָא אֵלֶיךָ בְּעָב הָעֶנָן בְּעָבֹר יִשְׁמַע
 הָעָם בְּדִבְרֵי עֲמֹךְ וְגַם־בְּךָ יֵאֱמִינוּ לְעוֹלָם

לפניו ית' כי אז חקף ליניאחס משעבוד לגאולה אם היה שאל אותם אם רכנס לקבל תורתו ולבוא אתו בצבית להיות לו לעם והוא יהיה להם לאלהים, ודאי לא יסרבו ואמרו לא יבוגו, על כן גם הדבר לפניכם שיצארו כרכוס. וכן בשנת הארבעים אחרי אשר הכה לפניכם שני מלכי האמורי כיתון ועוג וכתן להם את ארנס, ודאי היה שכתש חפלה יבאו אתו בצבית. וכיוצא בזה עשה יהושע בזקנתו ואמר לישראל (כ"ד ט"ו) ואם רע געניכם לעבוד את ה' בחרו לכם היום את מי תעבדו; לא שהיו ראויים לעזוב את תורת ה', אך ידע היה יהושע שמהבנתם שאלו ואתו ואת אלהיו ומשמחתם ששמו בו ובאלהיו, אשר הביאם אל המנוחה ואל הנחלה ודאי יענו (כמו שכתב) חלילה לנו מעזוב את ה', ועי"כ גם אחר זמן יהיו יותר זריזים בשמירת מצותיו, מאשר שברכוס קבלו אותם עליהם. וכן חלילת כתן לפני מלאכיה במשמעות הראשונה, כגון ויקח ממאה וסלבו וכן הבקר אשר עשה ויתן לפניכם (בראשית י"ח ט'), מה אתן זה לפני ממאה (מ"ב ד' מ"ג), ואתן לפני בני בית הרכבים גענים מלאים יין (ירמיה ל"ה ה'), ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא י"ט י"ד), וגם זה אינו נרץ פירוש, ואין אני רואה חלוק בין כתן לפני ואם לפני כשהלשון בהוראתו הראשונה הפשוטה ובלתי מושאלת, אבל מלאכו כתן לפני בלשון מושאל, כגון ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום (דברים ד' ח'), ושמתם לעשות את כל הקקים ואת המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום (שם י"א ל"ב), על עזם את תורתו אשר נתתי לפניכם (ירמיה ט' י"ב), ואלה לדעתי ענין אחר להם, כי הגה ושמתם לעשות הוא נווי מוחלט, ואין יאמר אחר זה אשר אנכי נתן לפניכם היום, אם הכוונה אשר אנכי מניח בראשיתם לקבל ושלא לקבל? וכן מה טעם על מה אברהם הארץ, על עזם את תורתו אשר נתתי לפניכם? והנה העיקר חסר, והיל"ל אשר נתתי לפניכם, והם קבלוה, ועיין עוד מלכים

davanti tutte queste cose, ch' il Signore avevagli comandato (di esporre ad essi). (8) Ed il popolo tutto rispose insieme, e disse: Tutto ciò ch' il Signore ha parlato, eseguiremo. — E Mosè rapportò [cioè andò a riportare] al Signore le parole del popolo. (9) Ed il Signore disse a Mosè: Io sono per rivelarmi a te in una densa nube, affinché il popolo mi oda parlarti, e presti fede anche a te in perpetuo. — Mosè allora ri-

א' ע' ו', ורמיה כ"ו ד', ומ"ד י'. לכך אומר אני כי לשון עַם לְפָנַי כשהוא נאמר
בהשאלה, הוא בכוונה שחפץ מיד יבאר האיש אם לקבל ואם שלא לקבל, כמו כאן
והם לפנינו את כל הדברים האלה אשר נאמר ה', ומיד יענו כל העם יחדו ואמרו;
אבל נתן לְפָנַי הוא בכוונה שאינתי שירצה יבאר, כגון ראה אנכי נותן לפניכם היום
ברכה וקללה (דברים י"א כ"ו), והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה
אשר נתתי לפניך (עס ל' א'), המינים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה (עס עס י"ט)
בכל אלה אין הכוונה שיבארו מיד, אלא גם מיד וגם לדורות בכל זמן שיראו יבארו
לכם הברכה או הקללה. וכן התורה הכיח ה' אחת לפנינו שדננך זה או כתרמק
ממנה כל זמן שברכה. אמנם מה שכתוב בירמיה (כ"א ח') הנני נותן לפניכם את דרך
המים ואת דרך המות, היושב צעיר הזאת ימות וגו' שלא היה הענין לדורות אלא
לשעה, אין הלאה מדויק, והיה לו לומר הנני עס, או הנני משיש, לא הנני נותן, אלא
שרה ירמיה לאחז בלאו הכתוב בתורה המינים והמות נתתי לפניך, גם כי עס הכוונה
לדורות וכאן לשעה; וידוע כי כן היה דרך ירמיה לקחת מליצותיו ומליצות הכנאים
אשר היו לפניו. (ד) וישב משה את דברי העם אל ה': ענ לפניו אל הכר
עם חשונת העם; והנה הכל גלוי לפניו, ולא שאלו מה ענה לך העם, אך מיד נבוא
משה לפני ה' אחר לו ה' הנה אנכי בא אליך צעב הענן וגו', ואז הגיד משה דברי
העם אל ה', ואמר לפניו רב"שע צניק מאמינים הם ומקבלים עליהם כל אשר תדבר
(הרמב"ם), וכבר גלו דעתם שהם מאמינים, שהדברים שאני מדבר להם בשחק, דברק
הם, שאם היו מסופקים שחא מלבי אני נאמר, לא היו אומרים כל אשר דבר ה' נעשה,
א"כ אין צורך שישמעו קולך למען יאמינו בי, כי כבר הם מאמינים בי. (ט) הנה
אנכי בא אליך בעב הענן: הנה עד עתה הייתי משמיעך את דברי בלא שום מחזה,
כי אינך צריך לראות מראות כפלאות, למען דעת גדולתי; אבל בפעם הזאת רונה
אני לבוא אליך צעב הענן ולדבר איתך מחוד האש הענן והערפל, כדי שכל העם יראו
המראה הגדול וישמעו את קולי בדברי עמך, ויקנו אמונה קיימת לעולם גם בי וגם
בך. והנה כאן רמז לו ענין מעמד הר סיני, אך לא פירש לו כל הענין בפעם אחת,
כי לא אמר בדברי עקבהם, כמו שהיה מן הראוי אם היתה הכוונה (כדעת רש"י) בע

וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דְּבָרֵי הָעַם אֶל־יְהוָה: ^(י) וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם
וּמָחָר וּבִבְסוֹ שְׂמֹלְתָם: ^(יא) וְהָיוּ נִכְנִים לַיִּן
הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יֵרֵד יְהוָה לַעֲנִי
כָל־הָעָם עַל־הָרִי סִינַי: ^(יב) וְהִגַּבְלָתָ אֶת־
הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשְׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בְּהָר
וּנְגַע בְּקַצָּהוּ כָל־הַנֶּגַע בְּהָר מוֹת יוֹמָת:
^(יג) לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסְקַל אוֹ־יָרֵה יִיָּרֶה
אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יַחִיָּה בְּמִשְׁחָ הַיֵּבֶל
הַמָּה יַעֲלוּ בְּהָר: ^(יד) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־
הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיִּבְבְּסוּ שְׂמֹלְתָם:
^(טו) וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הָיוּ נִכְנִים לַשְּׁלִישִׁת יָמִים
אֶל־תִּגְשׁוּ אֶל־אִשָּׁה: ^(טז) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
בָּהֵיט הַבֶּקָר וַיְהִי קָלָת וּבָרָקִים וַעֲנָן כָּבֵד

והר"מנס) על עשרת הדברות, אבל אחר בדברי עמך, והכוונה (כדעת רבנו סעדיה
גאון ואחרים) על מה שהיה קודם מתן תורה, משה ידבר והאלהים יעננו בקול, ואז
הגיד משה לפניו תשובת העם, לומר שאין טורף לך, כי אמנם לא ידע משה שכוונת
האל להשמיד את תורה לכל העם, ואז אמר לו ה' לך אל העם וקדשם וכו' כי ביום
השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני, וזוה רמז לו כי ביאתו בעב הענן לא
היה לתכלית הנזכרת בלבו, כלומר כדי שיאמינו במשה, אבל שרצה הק"ה לזכות את

ferì al Signore le parole del popolo. (10) Indi il Signore disse a Mosè: Va al popolo, e fa ch'essi si santifichino oggi e domani, e si lavino le vesti. (11) E siano preparati pel giorno terzo, poichè nel giorno terzo il Signore discenderà alla vista di tutto il popolo sul monte Sinai. (12) Fisserai al popolo dei limiti tutt' all' intorno, con dire: Guardatevi dal salire pel monte, e dal toccarne (nemmeno) l'estremità. Chiunque toccherà il monte, facciasi morire. (13) Nol tocchi mano, ma si lapidi, o si saetti; sia bestia, sia uomo, non viva. Quando verrà suonata la buccina, essi saliranno pel monte [XXIV. 1. 9]. (14) Mosè discese dal monte al popolo, e fece ch' il popolo si santificasse, e si lavasse le vesti. (15) E disse al popolo: Siate preparati pel terzo giorno, non v'accostate a donna. (16) Ora, al terzo giorno, quando fu mattina, furono tuoni e baleni, e

ישראל לענין אחר גדול וכבוד מחד, שנעבורו ראוי שיתקדשו שני ימים, והוא שישמעו התורה מפיו ית'. (י) לך אל העם: לא שמע אליו וזהו שזמין את העם לקבל התורה. וקדשתם: שלא יגשו אל אשה ושירמזו בשרם במים, וכל זה דרך כבוד כלפי מעלה, וכדי שיתרשם הענין ויוסף בלבוש יותר. (יא) ירד ה': מראה כבודו, והוא האש. (יב) והגבלת את העם וגו': כי היה הר סיני באותה שעה במקדש ה', כי היה ה' עומד להגלות עליו, ומקדושת המקדשים הוא שלא יכנסו בהם העם לכנסים מגבול מיוחד (ראו'). (יג) לא תגע בו יד: הכונן בזה מות יומת, אך לא ילכו אחריו להמיתו, רק ימיתוהו מרחוק על ידי סקלה באבנים או ביריית חצים (רש"ם ורא"ש). במשורך הרובל וגו': אחר הגאון, כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות, וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וזהו לעשות המשכן, ואחר רב שמואל בר תפמי כי טעם המה, אהרן ובניו ושבעים זקנים, שכתוב עליהם עלה אל ה' אתה ואהרן כדז ואזניהו ושבעים מוקני ישראל, ולאחר ישראל לא נתן להם רשות לעולם לעלות אל הר סיני, והבניו טובים בעיני (רא"ש). ולדעתי אין צורך לפרש המה על האנשים ההם לבדם, אך כ"ל כי המה הוא כמשמעו, העם סתם, ובשעת מעשה פירש מי הם אשר יעלו, ואולי העם עומדים במקום העם כלו; וכמה דברים כאמרו חז"ל דרך כלל, ואח"כ כתפראו דרך פרט, והפרט הוא העיקר ולא הכלל, כגון ועבדו לעולם (למטה כ"א ו'). (טז) לשלשת ימים: כמו ליום השלישי, ע"ד בעד שלשת ימים ישא פרעה את ראשך (ברא' מ' י"ט) ושם כתוב ויהי ביום השלישי, וכן ויאסוף אותם אל מחנה שלשת ימים (שם מ"ב ז') ואח"כ כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי (רא"ש), ולא הוסיף משה יום אחד מדעתו, ועיין שבת דף פ"ו ע"ב. (טז) וירד

עַל־הָהָר וְקָל שֹׁפָר חֲזָק מְאֹד וַיִּיחָרֶד כָּל־
הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: (ח) וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם
לִקְרֹאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְּיָצְבוּ
בְּתַחֲתֵית הָהָר: (ט) וְהָרְ סִינִי עֵשָׂן כָּלוּ מִפְּנֵי
אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בְּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׂנוּ בְּעֵשָׂן
הַכֹּבֶשֶׂן וַיִּיחָרֶד כָּל־הָהָר מְאֹד: (י) וַיְהִי קוֹל
הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֲזָק מְאֹד מֹשֶׁה יִדְבֹּר וְהָאֱלֹהִים
יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל: שִׁשִּׁי (כ) וַיִּיָּרֶד יְהוָה עַל־הָר סִינִי
אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ
הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה: (כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
רֵד הָעַד בָּעָם פֶּן־יִהְיֶה־סוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת
וְנִפְּל מִמֶּנּוּ רַב: (כב) וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגְשִׁים
אֶל־יְהוָה יִתְקַדְּשׁוּ פֶן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה:
(כג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יֻכַּל הָעָם
לַעֲלֹת אֶל־הָר סִינִי כִּי־אַתָּה הֶעֱרַתָּה בָּנוּ
לֵאמֹר הִגְבַּל אֶת־הָהָר וְקִדְּשָׁתוּ: (כד) וַיֹּאמֶר

קולות וברקים: התנוות האלה נקדמא ואזלא, מפסיק פחות מהפסוקא שעל ענן כבד,
למדיע שהקולות והברקים לא היו אלא על ההר ולא על המחנה. (יט) משה ידבר:

nube densa era sul monte, e (udivasi) una voce (come) di buccina forte oltremodo: e tutt' il popolo ch' era nel campo, si sgomentò. (17) Mosè trasse il popolo dal campo, incontro a Dio; ed essi si posero appiè del monte. (18) Il monte Sinai fumava tutto, poichè il Signore scendeva sovr' esso nel fuoco; il suo fumo alzavasi come il fumo d' una fornace, ed il monte tutto tremava oltremodo. (19) Il suono (come) di buccina andava facendosi oltremodo forte. Mosè parlava, e Dio rispondevagli ad alta voce. (20) Quando il Signore fu sceso sul monte Sinai, alla cima del monte, il Signore chiamò Mosè alla cima del monte, e Mosè salì. (21) Il Signore disse a Mosè: Scendi, ammonisci il popolo; affinchè non si avanzino verso il Signore per vedere, e ne avvenga grande strage. (22) Ed anche i sacerdoti, i quali si appressano al Signore [cioè celebrano i sacrifici], contengansi santamente [rispettosi, e dentro i confini], affinchè il Signore non ne faccia eccidio. (23) Mosè disse al Signore: Il popolo non può salire al monte Sinai, perchè tu ci hai ammoniti, con dire: Metti confini (intorno) al monte e lo dichiara santo. (24) Ed il Signore gli soggiunse:

הכונן כדעת הגאון (הניאו רא"נע) שהוא כחשמועז, משה היה מדבר עם האל והאל היה עונה (ולא חש להוכיח הדברים), והיו טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך, ואין הכוונה כלל על עשרת הדברות, (כי אחת כלן מפי הגבורה שמענוס לפי פשט הכתובים), חו"ג"כ דעת רמ"ן, והוא אמר כי ה' יעננו הניוים האמורים למעט רד העד נעם ונו'. (בא) פן ידרסו (לעלות) אל ה' לראות: לא שנאסרה להם ההנאה, אלא שלא יתקרבו לפניו מן הגבול בכוונה לראות יפה ידרסו: כ"ל שהלשון מושאל מהרמסם הקר, כי ההולך למקום שאסור לו, כאילו הוא פורץ הגדר, וקרוב לזה מה פרט (ברא' ל"א כ"ט). (בב) וגם הברגנים: הבכורות. הגנשים אל ה': שעומדים אל הגבול, או שרגילים להתקרב אל ה' בהקרבת הקרבנות. יתקדשו: יהיו מוחזקים וחזירים לעמוד בסודא ובאמנה, שלא יאמרו אנו כהנים וקרובים אלל הק"נה (ר"ט ור"י בכור זור). (בד) לך רד ועלית אתה ואהרן עמך: כ"ל שהיה משה מן להשאר על ההר, ולסיפק היה נשמו מלרדת ולהסיע נעם, וס' לא רנה, ואמר לו שירד, ושומעם אחר השלמת מחן תורה יעלה אל ההר ואהרן עמו, והוא מה שאמור למעט וכ"ר) ואל משה אחר עלה אל ה' אתה ואהרן ונו', ואמנם בשעת מחן תורה כ"ל ברור שלא היה משה נהר אלא עם העם, שהרי אמרו לו דבר אתה עמנו וכשמעם, וכן דעת דון יצחק אלא שהוא מפרש והכנסים והעם אל ידרסו על אותה שעה שעלו משה ואהרן והקדשים,

אֱלֹוֹי יְהוָה לְךָ-יָרֹד וְעָלִיתָ אִתָּהּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ
וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֶל-יְהֹרָסוֹ לַעֲלֹת אֶל-יְהוָה
פֶּן-יִפְרֹץ-בָּם: (כה) וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל-הָעָם וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים: ס

ואין כ"ל בן, אלא כמשמעו אל יהרסו עתה בשעת מתן תורה, ושאר המפרשים פירשו ועלית איתה בשעת מתן תורה איתה מחילה לעמך וכו', ואין בכחוב רמז כלל לחילוק מחילות בשעת מתן תורה, אלא כלם כאחד כקטון כגדול שמעון, ומה שמלאנו כי אחר מתן תורה נגש משה לבדו אל הערפל, וכאן הוא אומר ועלית איתה ואהרן עמך; דע כי כשנגש משה אל הערפל לא נשלמה עדיין כתיבת התורה, כי ישראל אמרו לו דבר איתה עמנו וכשמענו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, ואז משה נגש אל ה' לקבל מה שנאמר

ב

(א) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

(א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: הסכנו כדעת רבנן במדרש חיות (פסוק ישקני מנשיקות פיהו) וכדעת הרא"ש דע דון יצחק כי עשרת הדברים כלם ה' אחרם בלזני כל קהל ישראל, כל' כי ה' יקדש ע"ד כפ קול באמר כאילו אדם מוילא חפיו המלות ההן מאכזבי עד אשר לרעך, וכמו שמדש ג"כ שם (כדברי רלב"ג) ע"ד המופת קול דומה לקול שופר, וזה בתכלית הפלא, ר"ל שיחדש קול השופר מולת שופר (עכ"ל). והמקראות מוכיחים בן, תחלה וידבר אלהים את כל הדברים האלה האמור כאן, ושנית אחס ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (למעט י"ט), ושלישית וידבר ה' עמכם מתוך האש, ויגד לכם את בריתו עשרת הדברים (דברים ד' י"ז י"ג) דבריו שמעת מתוך האש (שם שם ל"ו), ורביעית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר וגו' (שם ה' י"ט), ויהי כשמעכם את הקול מתוך המשך (שם שם כ'), ואת קולו שמענו מתוך האש, היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם ומי (שם שם כ"א); ואין שום רמז ען הכתוב למה שאמרו בתלמוד (מכות כ"ד א') אכזבי ולא

Va, scendi; indi salirai tu, e teco Aronne. Però (per ora) nè i sacerdoti, nè il popolo, si facciano avanti per salire verso il Signore, affinchè non ne faccia strage. (25) Mosè scese al popolo, e glielo disse.

מהחורה, ואז קבל פרשת המשפטים עם חמשה בסוקים שלפניה, וכאן באמרו ועליה אחה ואהרן עסק לא היתה הכוונה לאותה עליה, כי העליה ההיא לא היה לה מקום אלמלא שפחדו העם ולא יכלו לקבל התורה כלם מפי הק"נ; אבל העליה האמורה כאן (ועליה אחה ואהרן עמד) היא אחר הפלגת קבלת התורה, שאז הלכו גדולי העם להשתחוות לנותן התורה ית' ולחת לו תודה על התורה אשר נתן להם; וכאן בשארה ה' את חמשה מסרב מלרדת, אחר לו אל תנטער אם עכשו תהיה כאחד מן העם, כי עוד יבא זמן שחגש אל ה', וידעו כל ישראל כי אחה ואהרן קרובים אלי יותר מכלם. (בר). ויאמר אליהם: מה שאמר לו ה' שיעיד בהם.

XX

(1) Indi Iddio proferi tutte queste parole, con dire.

יהיה לך מפי הגבורה שמענוס, כלומר ולא שאר הדברות; גם אין ספק כי לא היה דבר זה להם בקבלה, אלא אגדות חלוקות הן, אשרי במבילתא אמרו שאמר המקום עשרת הדברות בדבור אחד, וחזר ופרטן דבור דבור בפני עצמו; ובמדרש חזית (פסוק בנ"ל) ריב"ל ורבנן, ריב"ל אומר שתי דברות שמעו ישראל מפי הק"נ אחי ולא יהיה לך, ורבנן אחרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הק"נ, ואמנם הרמ"בם כראיה היות דעתו כי מועד הר סיני היה כלו במראה הכנראה, כי בשלק הראשון מפי המורה פח"ז כתב: ולפ"ז באמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים, עם היות המאמר ההוא ג"כ מראה כנראה; אמנם בחלק ב' פל"ג כתב שנמעמד הר סיני לא היה המגיע למשה מנעי לכל ישראל, אבל הדבור למשה לבדו ע"ה, ולזה בא ספור עשרת הדברות כלו בספור היחיד הנספר (ריב"ל בלי יחיד אלהיך, אשר הולאחיק, לא תשא, זכור, כבוד, לא תרבה וכו') והוא ע"ה עלה לתחתית ההר, ויגד לבני אדם מה שמע וכו', ע"ה. וכבר האריכו והשיבו על דבריו המכס המפרש קרשקאש דיון ינחם בשאלה הי"ד ובעל מעשי ה' דף ק"מה; גם רא"נע השיב על הטענה שטענו ממה שבאו הדבור השלישי והרביעי והאחשי ומדברים על האל בלי כסתר (כי לא ינקה ה', את שמו, שעת ימים עשה וכו'), ואמר אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים, ע"כ אחר לא תשא את שם ה' אלהיך

לְאֹמֶר: ׀ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר

לֵאמֹר, גַּם כִּי שֶׁתַּיִם עָשָׂה ה' (כלומר אותו האל שכבר קבלת עליך לאלוהי), ועוד
 כִּי מִשְׁפֵּט אֲנִי לֵה"ק לְדַבֵּר כְּכֹה, ע"ש. ואני לא חשׁלשׁ מה היתה סגרת הרמ"ב
 צִעֲנִין הַכְּכָד הַזֶּה, כִּי קָדַשׁ הוּא מֵאֵל לַעֲמֹד בְּסֻדּוֹ, (ועיין בפירוש החכם ר' שם טוב
 לפרק ל"ו מחלק ראשון), וברוך המקום שפטרנו מאותה פילוסופיאה שגברה ביימי אשר
 נטה אחריה הרמ"ב יותר מן הראוי, גם כי לטובה היתה כוונתו. ועמה מקרוב קם
 החכם יאסע בספרו חללנעמינע געשׂיכטע דעם איזראעליטישען פֿאלקעם, וכמע
 (חלק א' עמוד ק"ט) כִּי מִשֶּׁה הוּא שֶׁאֵמֶר לִישְׂרָאֵל עֲשֵׂת הַדְּבָרִת, ופירש משה ידבר
 עַל עֲשֵׂת הַדְּבָרִים, והאלהים יעננו בקול גַּל הַקּוֹלוֹת והלפידים שהיה קולם חזק כקול
 הַזּוֹפֵר, ואתה רואה כמה זה רחוק ממשמעות דברי התורה שהעידה כי יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶעו
 עֲשֵׂת הַדְּבָרִים מֵאֵת הָאֵל (כלומר קול כנרא דרך כס, ולא מפי אדם), ושהם אמרו אל
 מִשֶּׁה דְּבַר אֵתָּה עֲמָנוּ וְאֵל יִדְבַר עִמָּנוּ אֱלֹהִים, וכל אשר המקראות שהבאתי למעלה,
 ואתה רואה כי התורה הבדילה תמיד בין הקולות והלפידים וקול הזופר, ואין משמעות
 הדברים כלל שהקולות היו דומים לקול זופר, מלבד כי אין הדעת סובלת להמשל
 הקולות והרעמים לקול זופר, כי הרעם דבר ידוע לכל העם, וכל העם ידעו שא"א
 לקול זופר שהיה חזק כקול הרעם, ואין יתמשל הרעם לקול זופר, לומר שהיה חזק
 כמוהו? ואולי היה אפשר להשיע שהיה הרעם נמשל לקול זופר לא מלד חזק קולו,
 אלא מלד שהיה קולו כמשך, ולא היה פוסק ברגע בדרך הרעמים; ואתה רואה כי (מלבד
 שהכתוב מזכיר קול הזופר כדבר כגדל מן הקולות) לא הי"ל קול זופר חזק מאל, אלא
 במשך מאל, וכיוצא בזה. גם אמר המעבד הזה כי נראה שלא הוציא משה לקראת
 האלהים את כל העם כלו, רק ראשי שטיהם חקניהם, וכסחייע ממה שכתוב (דברים
 ט' כ') וּמִקִּרְבָּן אֵלֵי כָל רֹאשֵׁי שְׁטֵיכִים חֲקִינִים; ואתה רואה כי זה פיוע שאין בו
 ממש, כי גם אם היו שם כל ההמון כלו, לא היה ראוי שיגשו אל משה לדבר אליו
 הדבר הזה בערבוביאל כמוהם, אך שיקרבו אליו בראשים והזקנים וידברו בעד כלם,
 ובפרט אמר שההמון פחדו ורגזו ויעמדו מרחוק; ואתה רואה נ"כ שאם היה שלא היו
 שם רק הזקנים וראשי השטים, לא היה צריך לפרש ומקרבון אלי כל ראשי שטיכס
 חקניהם, אך הי"ל כלכס, כלומר כל העומדים שם; והנה בהפך סחם לך הכתוב
 בתחלתו והי כמשעכס, כי כל העם שֶׁמֶעו; ואמנם מה שכתוב אכפי עמוד בין ה'
 וביניהם נעת ההוא להגיד לכס את דבר ה' כי יראתם מפני האל ולא עליהם בשר
 (דברים ה' ה') אין ענינו אלא (כפירוש רא"ב) ממותו היום הייתי עמוד בין ה' וביניהם,
 כלומר נעת ההוא כהייתי מולין בין ה' וביניהם להגיד לכס את מלתו כי יראתם מפני
 האל אע"פ שלא עליהם בשר והייתם בתחיתו כאשר בזה ה', הנה יראתם משמע

(2) Io sono il Signore tuo Dio, il quale ti trassi dalla terra di

קול ה', ונקשם שאהיה אני עומד בין ה' וביניכם, כמו שמפרש למטה ותאמרו הן הראנו וגו', קרב אתה ושמע וגו'. ורא"צ בע בניאורו הקטר על פסוק חרד משה אל העם ואמר אליהם הניח פסוק אנכי עומד לראיה כי משה ואהרן היו לפנים מהגבול בשעת מתן תורה, וזה מתנגד למה שפירש על פסוק זה בס' דברים, ודבריו האחרונים כראוי לי עיקר, ולא הראשונים. והנה אין שום סתירה בין הספור הכתוב כאן לספור אשר במשנה תורה; ושקר ענה מי שכתב כי ספור מתן תורה והדברות נשאר זכרו בנביאת הענין לא בנביאת המלות כי נשארו מחזו שתי נוסחאות, כאן ובמשנה תורה (כאלו לא כתב משה את הדברים, רק אחר כמה דורות נכתבו לפי המקובל פה אל פה), ושקר ענה ג"כ ביחבו הדעת הזאת לרא"צ, כי הוא לא אמר אלא כי ה' אמר עשרת הדברות כאשר הן כתובות כאן, וככה נכתבו על הלוחות, ושאמנם משה כשחזר ואמר לישראל בשנת הארבעים החליף הלשון מעט ואמר הטעמים ולא המלות כדרך כל הענינים הנכפלים בתורה. ומי יתן ויודע הגם ספור אליעזר (ברא' כ"ד), וחלום פרעה (ס' מ"א) נשארו מהן שתי נוסחאות בזכרון בני אדם, נעבור התלופים הנמנאים בספורים ההם בין הגדת הכותב והגדת אליעזר ופרעה דדברים. (ב) אנכי ה' אלהיך: המקרא הזה הוא (כדברי דון יצחק) הקדמה למלות ואזהרות שאמרו, והכוונה (כדברי רמב"ם) אנכי המדבר והמנא, אני הוא ה' אלהיך אשר הולאתיך מארץ מצרים, וראוי לך לעבוד אותי ולא אחר זולתי. ולפירוש זה רמזו במכילתא באחרים: למה לא נאמרו עשרת הדברות מתחלת התורה? משלו משל למה הדבר דומה, למלך שבכנס למדינה, אמר להם אמלך עליכם, אמרו לו כלום עשית לנו טובה שמלך עלינו? מה עשה? נכה להם את החומה, והכניס להם את המים, עשה להם מלחמות, אמר להם אמלך עליכם, אמרו לו הן הן, כך הושיא הקב"ה את ישראל ממצרים, קרע להם את היס, הוריד להם את המן, הגיו להם את השל, העלה להם את הנאמר, עשה להם מלחמת עמלק, אמר להם אמלך עליכם, אמרו לו הן הן. כלומר אני המדבר אליכם, אני הוא ה' אלהיך שהולאתיך מארץ מצרים, ועשיתי לכם כמה טובות, וראוי לכם שתקבלוני עליכם למלך, ותשמעו בקולי; והנה לפי זה מלת אנכי היא נושא המאמר, ומלות ה' אלהיך אשר הולאתיך וגו' הוא הכשול; וזו גם כן דעת צעלי הטעמים. והיה אפשר להפסיק המלות האלה בדרך אחרת, ולומר מלת אנכי אל השם, ולתת תחת השם טעם מפסיק, ויהיה אנכי ה' הוא הנושא, ואלהיך אשר הולאתיך וגו' הוא הכשול, ותהיה הכוונה: אני הנקרא ה', אני לבדי אלהיך המשיגת עליך השגחה מיוחדת, אשר כבר הולאתיך מארץ מצרים. ועל הדרך הזה פירש רמב"ם בפרש'ו לחכמת שלמה (דף נ"ג ח"ל): כלומר שעת ישראל, אנכי ה', אף כי אין אל מצלעדי, הנני אלהיך בייחוד, מנהיגך ומלכך, לכן אתה חייב לעבדני בתורתו ובמחויי שאנך, מה שלא נחייב לשאר עמים. ונשייר

הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: (ג) לֹא־יְהִיֶּה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פְּנֵי:

תפארת חלק שני כתב: אם אלהי כל הארץ נקראתי, אלהי כל גוים ולאומים יחד, כן אלהי ישראל תקראני, כי אנכי ה' אלהיך. גם הראש"ע הדביק השם הזה לאנכי באמרו: וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונת לנו בלי ספק, כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא, הוא לבדו אלהיו. אבל נראה לי שאם היה הענין כן, היה ראוי שיאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוסיף (לא הוסיף), או אנכי ה' אלהיך כי הוסיף, או אנכי ה' אלהיך אני הוסיף. והדרך הראשון אשר הוא דרך בעלי הטעמים, הוא הנכון לדעתי. והנה הפסוק הזה אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, אך איננו מנוה, גם בעל הלכות גדולות לא מנה אותו בכלל המצוות; והרמ"ם עשהו מנוה, ולדעתו הוא נווי להאמין במציאות האל, והלכו אחריו מוני המצוות ועשוהו מנוה, גם כי אין דעת כלם שזה בהגבלת המצוות הכרחות, ובלדעת בעל ספר המצוות הגדול הוא נווי להאמין כי אותו שנתן לנו את התורה הוא ה' אלהים אשר הוסיף מארץ מצרים. ואמנם אנחנו לא מלאנו בתורה נווי על האמונה, וכבר הורה זקן הלא הוא הרב חסדאי ז"ל (רבו של ר' יוסף אלבו) כי האמונות והדעות אין לרנון ולנחירה מנוה בהן (עיין בפרו אור ה' מאמר שני כלל חמישי פרק חמישי); מלבד כי (כמו שהעיר דון יצחק) מאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוסיף וגו' הוא דמות ספור מה שקרה, ואיננו לשון המורה על מנוה. ואמנם למה אמר אשר הוסיף מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתי את השמים ואת הארץ, הטעם הוא כי יציאת מצרים היא עדות לישראל שאלהיהם הוא המושל בשמים ובארץ, ולולי הקדמת האותיות והמופתים מהיכן יתברר להם כי אלהיהם הוא הוא שברא את השמים את הארץ? והלא כל העמים היו עובדים אלהים אחרים, ואולי כל אחד מהם היה מאמין שאלהיו הוא בורא הכל. והואיל ואין מדרך תורתנו לננות על האמונה, לא היה ראוי לו ית' לומר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ, בלי שיביא שום ראיה לדבריו, ומאמר אשר הוסיף הוא הראיה על אמתת אלהותו ית' (חו' היא התשובה שהשיב לשאלה זו ר' יהודה הלוי ז"ל בספר הכוזרי סימן ט"ו עד כ"ה מן המאמר הראשון), אלא שעדיין יש לשאול: היה לו לומר אני אשר הוסיף מארץ מצרים, אני הוא אשר בראתי את השמים ואת הארץ. ותשובת זה כי בריאת העולם היא טובה שעשה ה' לכל בני אדם בשוה, והיא נותנת שכל בני אדם יעבדוהו, ולא ימשך ממנה חיוב לבני ישראל בפרט לשמור מצוות וחקים רבים אשר לא נוה לשאר אומות; אבל יציאת מצרים היא חסד שעשה ה' לבני ישראל לבדם, וממנה ימשך להם החיוב לעבוד אותו ולשמור מצוותיו, כדברי המכילתא

Egitto, dalla casa di schiavi [da quel paese, che per voi era un ergastolo]. (3) Non avere altri dèi in faccia a me.

שהבאתי למעלה (וקרוב לזה כתבו ראב"ע ורמב"ן). ואולם מה שאמרתי כי הפסוק הזה אולי הוא דבור אחד מעשרת הדברות, הוא כי אף על פי שאין ספק כי הדברות עשרה, כי כן כתוב (למעלה ל"ד כ"ח) ויכתב על הלוחות את דברי הנביא עשרת הדברים, הנה באופן חלוקתן יש ספקות, כי לפי חלוק הפרשיות בספר תורה אנכי ולא יהיה לך עד לשנאי אינו אלא פרשה אחת, אבל לא תחמוד כחלק לשתי פרשיות ויהיה לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי, ולא תחמוד אשת רעך וגו' דבור עשירי, והוא (כדברי דון יצחק) דברזר מאל, אין ראוי לקבלו. אבל בתרגום ירושלמי המכונה ליונתן לא תחמוד אינו אלא דבור אחד, ואנכי הוא דְּבָרָא קדמאה, ולא יהיה לך הוא דברא תניינא, וכן היה מנהג האשכנזים והספרדים בימי קדם לקרוא בשם השנועות עשרת הדברות עם תרגום זה, ובין אנכי ללא יהיה לך היו מפסיקים בפיוטים ארמיים, ואחר כן היו אומרים דיברא תניינא כד הוה נפיק וכו' לא יהיו לך אלה אומרו וכו', ושני לא תחמוד היו עושין אותן דבור אחד; כן הוא במחזור ויטרי ובקצת ספרים אחרים כ"י נושנים מאד, ועיין ר' וואלף היידענבהיים בחומש מודע לזכיה בסוף ספר שמות. גם חכמי התלמוד מוכיחים אנכי ולא יהיה לך כשתי מלות, ומסתמא כוונתם גם כן למנותם שתי דברות, והנה נכון בלא ספק יותר מהדרך האחר המפריד לא תחמוד לשתיים: (ג) לא ידויה לך אלהים אחרים: כמו שאני אלהיך ביחוד כלומר מכהניך ומשגיית עליך, כן אתה תקבל אחי עליו לא להלסיס ביחוד, ולא תקבל עליך אלהים אחרים לעבדם: על פני: כל לשון על פני, על פני, על פניך (כשאין ענינם על הפנים ממש, כמו ופול על פניו) כלם לשון גער, נזק, פחד או כעס, כמו וימת הרין על פני תרח אביו (בראשית י"א כ"ח), על פני כל אחיו כפל (שם כ"ה י"ח), ועל פני כל העם אכבד (ויקרא י' י"ג), וימת דבד ואניהוא וגו' על פני אהרן אניהם (במדבר ג' ד', בפירוט רמב"ן, וכמפורש בדברי הימים א' כ"ד ב' ובגד הנגינה), תת פחדך ויראתך על פני העמים (דברים ב' כ"ב), על פני בן השטותה (שם כ"א ט"ו), אם לא על פניך יברכך (איוב א' י"א), אל יעזב אנוס (ישפטו ג' יס) על פניך (תהלים ט' כ') ובגד הנגינה, ועל פניכם אם אכזב (איוב ו' כ"ח), שענינו על אפכם ועל מחמתם תראו שאינני מכזב ושהאמת אחי; מי יגיד על פניו דברו (שם כ"א ל"א); וכן כל לשון שלח מעל פניו, הסיר מעל פניו, השליך מעל פניו, ענין כלם הרחקת דבר שראייתו מזעררת אותנו, ואז לכלם חמם ושוד ישמע זה על פני חמיד (ירמיה ו' ז'); ויונא מכלל ההוראה הזאת לשון עבר על פני, כמו ותעבור המנהגה על פניו (בראשית ל"ב כ"א), ויעבור ה' על פניו (שמות ל"ד ו'), עוברים על פני המלך (שמואל ב' ט"ו י"ח), שאין ענינם אלא עבר לפני פלוני; וכן בשאר חלקי שהוראתו

וְלֹא־תַעֲשֶׂה־לָּךְ פֶּסֶל י וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם י מִמָּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר

כשרש עֲבַר, כמו ורוח על פני יחלוק (איוב ד' ט"ו) שענינו עבר לפני; אחנס חוץ מלשון עבר וחלף כל לשון על פני כשאין הוראתו על הפנים ממש, הוא תמיד לשון נער, וכן כאן לא יהיה לך אלהים אחרים על אפי ועל חמותי, כלומר להבעיטני, והטעם כי דע שדבר זה מכעיס אותי, כמו שאמר למטה כי אנכי ה' אלהיך אל קדש. ואחנס למה הקפיד הקצ"ה כל כך על אמונת יהודי, ומה איכפת לו אם נעבד זולתו? וכי עבודת האלילים גורמת הפסד הקבוצ המדיני? — כן הדבר, וזה לפי מה שאמר: העולם הזה אשר אנחנו בו אם יִבְחַן בנתינת חלקיו זה לענוהו זה לענוהו, הכל ירדעם כי ימלא בו מן הרע הרבה; אחנס אם ינתן בנתינת כלל, כל חסם לב יעין כי אך טוב הוא, כי אין בו שום רע בעצם, אבל כל הרע הנמלא בו תכליתו העלמית היא לטוב. והנה המאמין באל יתיר אפשר לו לזייר בלבו טוב בעצם ושם בכל מיני שלמות, ומן הניור הזה תנא לו התולדה שהוא גם כן אוהב הטוב והעושים, ושואב הרע והרעים, ומה ימשך להטיב דרכיו, להיות לרצון לאלהיו; אחנס המאמין באלהות הרבה, כלומר המקבל עליו לאלוה כמות הטבע כל אחד לענוהו נפרד מוולתו, או קצת מן הנבראים חיזה שיהיה, לא ימלט שיהיה לו אלוה אחד או רבים רעים בטבעם, או בעלי חסרון ופחיתות מה, ומה ימשך גם הוא לטעות אחר הרע או אחר הפחיתות ההיא, ויחשוב כי על ידי זה יהיה לרצון לאלוה פלוני אשר אלה דרכיו, וזה ידוע בנפיו לכל מי שקרא קורות העמים הקדמונים ומהגיהם. ומלבד זה הנה לא יתכן שיזייר שלם בתכלית השלמות אלא אלוה יחיד, אחנס אם יזיירו אלהות הרבה, הנה כל אחד מהם נסכר חסר ונלתי שלם, כי כח חסר יגביל את כחו; ומה ימשך גם כן שיזיירו למעלה קנאה שגאה ותחרות, כידוע מאמונות גויי קדם, ומה ימשך נהכרם הפסד המנות בין בני אדם. ועוד מלבד זה, אמונת אלהות הרבה גורמת פירוד הלכות בין אנשי אמונת מחלפות, כי אנשי אמונה זו העובדים אלוה פלוני ישנאו אנשי אמונה אחרת העובדים אלוה אחר, ויחמינו כי אין להם שום קורבה עמהם, וכאילו לא בני אדם הם כמותם, ורק מאמיני יהודה ירדעם כי אז אחד לכלנו ואל אחד בראנו, ושנני אדם כלם תבינים לפנינו ית'; ובאמת רק אחר שנתפשטה תורת משה בעולם החלו האמונות להכיר כי כלנו אנשים אחים אנחנו. על כן על כל הדברים האלה רצה ה' שתקיים ידיעת יחדיו בשראלי, ואיים עליהם כל האיומים האלה, וגם עליהם בכל מיני גיוס, לנלתי יעבדו אלהים אחרים, וכל זה אחנס לא לתועלת ישראל נפרט, כי אם לתועלת היון האנושי בכללו, כי מישראל תנא תורה ודיעת יהודה ה' לתפשט מהם מעט מעט אל בני

(4) Non farti alcun simulacro, nè alcuna immagine (di cosa) che sia nel cielo in alto, o (di cosa) che sia nella terra abbasso, o (di

אדם כלם, עד כי בנחירת הימים תמלא הארץ דעה את ה'; ומה נעמו דברי ר' יהודה הלוי (בזרי מחמר ד' סי' כ"ג) בנחירתו: עם מה שיש לאלהים בנו סוד ומכמה כמכמה בגרגיר הורע אשר יכול נארץ והוא משתנה ומתחלף בנראה אל הארץ ואל המים ואל הזבל ולא יאחר לו שום רשע מוחש כפי מה שידומה למביט אליו; והנה הוא אשר ישנה את הארץ והמים אל טבעו וכו' וכו'; וכן תורת משה, כל אשר נא אחרים ישתנה אליה בנחמת ענינו, ואם הוא בנראה דומה אותה. עד כאן לשונו. והנה תנין כי הסוד הזה אשר לאלהים בנו לא היה אפשר שיפורש בתורה, כי פרסומו היה מפסיד המכון, כי לא היו ישראל פורשים מגלולי האומות הקדמוניות ושומרים עמם מהתדמות אליהם, אם לא היה ה' מקרבם לעבודתו בכל הדרכים אשר ראה בנחמתו לקרבם. וגם עתה הענין הזה אין ראוי לבארו לעם הארץ. ואמנם אם הייתה נתינת התורה לטובת המין האנושי כלו, למה נהר ה' להגלות לבני ישראל לבדם, ולא נגלה למין האנושי כלו? הנה זאת שאלת המכמישים המושגים להרוס עם זה היכל תורת ה' עד היסוד. ונא ואמנם בטול הטענה הזאת איננו ממה שיקשה, לפי מה שאמר: **הַגְּלוֹת ה' לְאָדָם** או לגוי להודיעם יחדו יהיה בהכרח ללא תועלת, כי כל מי שהורגל באמונת אלהות רבים, גם אם יגלה לו ה' ויאמר לו שאין שם אלוה אלא אחד, לא יתחייב האיש ההוא להטות לבבו אליו ולקבל ממנו אמונת היחיד, כי לעולם יאחר בלבו מש ויאמר שמה האלוה הזה לכבוד עצמו אומר כן, כדי שלא אעבוד זולתו, ולמחר אולי יבא אלוה אחר ויאמר לי שאין אלוה אלא הוא, או שגם הוא אלוה כמוהו; לפיכך כשהיו כל האומות מורגלות באמונת רבוי אלהות לא היה אפשר שיתגלה ה' אליהן, כי היה הגלותו להן לשוא ולהגל, ולפיכך אחרי אשר עמד אנדרס אבינו וברוך בינתו הכיר שאין אלוה אלא אחד, מיד נגלה עליו הקב"ה וקרבנו לעבודתו, והבטיחו שירנה את זרעו ויעשה אותו לגוי גדול, למען יהיה זרע האמונה האמתית נשמר בנאמאיו ולא יאבד, ויזכה לחול את בשרו, למען יהיה הוא וזרעו נבדל מכל גוי הארץ עובדי האלילים, ולא יתערב בהם; וכאשר רבו בני יעקב והיו לעם, ועודם מחזיקים במנות המילה ובאמונת היחיד, הוסיאם מביט עבדים ונתן להם התורה, למען יהיו עם לבדד ישכון ולא יתערבו בשאר גוים, אך יתקיימו באמונתם ובתורתם אשר היא חייהם, הכל לטובתם בכל זמן, ולטובת המין האנושי בכללו לעמיד. (ד) **לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל**: נורה מעץ או מאבן ובקרא כן ע"ש שנפסל, כלומר שמיידין אותו ע"י כריחה בגרון ומקבת, והוא נבדל מן המסכס שהיה של מחבת ובעשית ע"י יניקה; רק בד' מקומות מלאנו פסל שלפי הכראה ענינו מסכה, את יחידי פסילי בספק. (ושעיה ל' כ"ג), הפסל נסך חרש (שם מ' י"ט), מי יבד אל ופסל נסך (שם מ"ד י'), הוסיף כל דורף מפסל כי שקר נסכו (ירמיה י' י"ד וכ')

בַּמִּים יִמְתַּחַת לָאָרֶץ: (ה) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם

י"ז, וכו' כי גם באלה אין פסל זו מעשמו, והוא של עץ או אבן, לא של מחבת, אלא שממין אותו בזהב או כסף, ונפול בו לשון פסל וגם לשון כסף; והנה נימי פסלי כסף ענינו פסילק המנפוס כסף, וכן הפסל כסף חרש וטורף בזהב ירקענו, שהטורף שוטח בזהב על הפסל שכבר נעשה מעץ, וכן הוביש כל טורף מפסל כי עקר נסכו הוא פסל והוא ג"כ כסף, כי חובו עץ ומינכיותו מחבת; והנה בפסוק הפסל כסף חרש אין חרש חרש עמים אלא כמו הנה אנכי בראתי חרש נופח באל פסם (ישעיה כ"ד י"ו), והוא הוא הטורף; ומלת כסף אפשר לפרשה מענין יניקה שנסך עליו זהב, ואפשר לפרש ענין כסוי ונפוי כמו והמסכה הנסוכה על כל הגוים (שם כ"ה ז') בלי הפסל שכסוהו ונפשו הטורף, וכמו שפירש רד"ק בפירושו הראשון; וכן הוא ג"כ הענין בפסוק מי יזר אל ופסל כסף; והנה כאן הזכיר הפסל ולא הזכיר המסכה, כי דבר נהווה, כי לא היו אז עשירים לעשות להם אלהי כסף ואלהי זהב, אלא"כ ישתפכו בו כל העם כמו שעשו במעשה העגל, וכאן (בעשרת הדברות) עם כל יחיד ויחיד הוא מדבר; ולחטט (פסוק כ') הוסיף והזכיר גם אלהי כסף ואלהי זהב. והנה הפסל אפשר שיהיה מכל לורה שיהיה, וכן כתוב פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה תבנית כל בהמה וכו' (דברים ד' י"ז וי"ז וי"ח); ואמנם באמרו אח"כ וכל תמונה אשר בשמים וגו' נראה כי פסל האמור כאן ענינו בנרות אדם, והוא מה שפרט שם (דברים ד' י"ז) בראשונה באמרו תבנית זכר או נקבה. ובל' תמונה וגו': וכל לורה העשויה בדמות מה שבשמים או בארץ או במים; תמונה, משרש מוץ, בערבי מאן, שענינו עקר, הוא כנוי לורה המתדמה לדבר אחר, כמו פסל תמונת כל סמל, פסל תמונת כל (דברים ד' כ"ג וכ"ה), ואמנם מח"ש ותמונה אינכם רואים (שם שם י"ב), כי לא ראיכם כל תמונה (שם שם ט"ו), ותמונת ה' יביט (במדבר י"ב ח'), תמונה לנגד עיני (איוב ד' י"ז), אני בדרך אחרת פניך אשבעה בהקין תמונתך (תהלים י"ז ט"ו), היה נראה כי תמונה שם לורה הנחלץ הטבעי, תארו ותבניתו, לא לורה מלאכותית הנעשית בדמותו (וכן כתבתי בנ"ה תח"פ ע' 89), אמנם אחרי ראיתי מעוט שמוש השם הזה, ואלא כמאז אצל שם לורה ציחוקאל מ"ג, וגם לא כשאר שמושו בל"ה, ואחרי העמיק התקירה בכל המקראות שאל בהם (אשר אינם זולת אלה שהזכרתי) כ"ל שאין המלה זזה מענינה הראשון, אך ענינה חמדי לורה המתדמה לדבר אחר, והנה זה מובן במלינת ותמונת ה' יביט, שאין ענינה נורת ה' ותארו, אלא לורה כנראת (כבוד נכבד) המעורר בלב הכניא ליר הבורא ית', וכן אשבעה בהקין תמונתך (תהלים י"ז ט"ו), הכוונה על הכבוד הנראה בחזיון ובחלום (שהיה הרואה אותו שבע ועל בו גם אחרי הקיטו), ואין הכוונה נורת האל, וכן יעמוד ולא אכיר מראשו תמונה לנגד עיני, הכוונה לורה

cosa) che sia nelle acque al di sotto della terra. (5) Non prostrarti

בנֹאֲמֵי המַעֲוֹרֶרֶת לְיֹדֵה מַה שֶׁיִּכְנֹו גַּם, וּבִלְ רֹמִי Phantasma; וְכֵן וּמִוֹנֵה אִיִּכְסֵּה רֹאִים, כִּי לֹא רֹאִים כָּל תְּמוּנָה, אֵין עֵינֵיכֶם לֹא רֹאִים לֹרֵת הָאֵל וְחֹרֶה, אֲלֵא לֹא רֹאִים שׁוֹם טוֹרָה כְּנִרְאֵת הָעֲוֹנוֹת לְעוֹרֵר בְּדַעַתְכֶם לְיֹדֵה הָאֵל הַמְדַּר אֲלֵיכֶם; וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא רֹאִים שׁוֹם תְּמוּנָה שֶׁתַּעֲמֹד בְּמִקּוֹם עֲלֻמוֹתָו, אֵין לָכֵן ג"כ לַעֲשׂוֹת שׁוֹם טוֹרָה לְמַעַן תַּעֲמֹד לָכֵן לִזְכְּרוֹן אֱלֹהֵיכֶם וְהִנֵּה הַמַּבְאֵרוֹ כָּל הַכְּתוּבִים שָׂנָה בָּהֶם מִלֵּת תְּמוּנָה, וְהַתְּבַאֵר כִּי הוֹרֵאת הַשֵּׁם הַזֶּה הוֹרֵאת אֶחָת שׁוֹה בְּכָל מִקּוֹם, וְהִיא ג"כ מִסְכַּמֶּת עִם הוֹרֵאת שְׂרָשָׁה אֲשֶׁר כְּאֶחָד בְּלִי עֲרֵבִי. וּמִן הַשֵּׁרָשׁ הַזֶּה ג"כ שֶׁם מִיֵּן שְׁעִינֵנו בְּלִשׁוֹן מִקְרָא דְּבֵר הַדּוּמָה וְלֹא שׁוֹה, כְּגוֹן אֶת כָּל עוֹרֵב לְמִינֵו (וּמִקְרָא י"א ט"ו) הַעוֹרֵב עִם כָּל שֹׂאֵר הָעוֹפּוֹת הַדּוּמִים לוֹ וְלֹא שׁוֹיִם לוֹ, וְכֵן עַל פְּרִי עוֹשֶׂה פְּרִי לְמִינֵו (בְּרֵאשִׁית א' י"א), שְׁעִינֵנו (לִמֵּי הַנְּגִינָה וְכֹד פִּירוּשׁ הַמַּפְרָשִׁים כָּלֵם, וְכִמוּ שְׁפִירָשָׁתִי בְּמִקְוִיָּו) עַל פְּרִי הַנִּתְחַלֵּק לְמַחְלָקוֹת הַרְבֵּה שֶׁכָּל א' מֵהֶן דּוּמָה לְבִצְרָתָהּ בָּמָה שֶׁהִיא עַל פְּרִי כְּמוֹהָ, וְאִיִּכְנָה שׁוֹה לָהּ, כִּי הִיא מִיֵּן אֶחָד. וּמִן הַהוֹרֵאת הַזֹּאת הוֹשָׁלֵל אֶת־כָּל בְּלִיִּם שֶׁם מִיֵּן לְכָלֵל אִישִׁים הַרְבֵּה הַדּוּמִים זֶה לָהֶן, וְכֵן בְּלִשׁוֹן רֹמִי שֶׁם species עֵינֵינוּ מִרְאֵה דּוּמָה, וְאֶת־כָּל הוֹשָׁלֵל לְהוֹרֹת עַל הַמִּיֵּן. וְאַשֶׁר בָּמִים מִתַּחַת לָאָרֶץ: עַל דֶּרֶךְ לְרוֹקֵעַ הָאָרֶץ עַל הַמִּים (תְּהִלִּים קל"ו ו'), דְּבִרָה טוֹרָה בְּלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם וְלִפִּי אֲמוֹנָתָם בְּדוֹרוֹת הַהֵם. (רָה) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָרֶם: לֹא־לֵהִים אֲחֵרִים, אִו לָשׁוֹם פֶּסֶל וּתְמוּנָה. וְלֹא תַעֲבֹדֵם: בְּכָל שֹׂאֵר מִיֵּינִי עֲבֹדָה, וּמִלֵּת תַּעֲבֹדֵם זֹרָה, שֶׁהִיא נִקְרָאת בְּשֵׁם קִמְיֵנוּ, וְהִיא מִשְׁפָּטָה בְּשֵׁם פִּתְחֵנוּ, תַּעֲבֹדֵם, כְּמוֹ יַעֲבֹדֵנִי, יַעֲבֹדֵנִי, יַעֲבֹדֵם, וּמִחֲלָת מִלֵּה זֹאת בְּשֵׁם קִמְיֵנוּ גַם לַמַּטֵּה (כ"ג כ"ד), וּבְדִבְרֵים (ה' ט'), וְכִמוּה וְנַעֲבֹדֵם (דְּבָרִים י"ג ג'), וְכַתֵּב ר"דִּק (מַכְלֹל ד"ק דף מ"ה), וְכִמוּה מִפְּוֹאֲרִים בְּקִמְיֵן חֲטָף, וְלֹא תַעֲבֹדֵם, אֲשֶׁר לֹא יִדְעַתֶּם וְנַעֲבֹדֵם, וְהַאֲזִיתֶם הַנּוֹסֶפֶת נִקְרָאת בְּקִמְיֵן מִפְּנֵי הַקִּמְיֵן חֲטָף אֲשֶׁר אֲחֵרִיהָ, ע"כֵל. וְדוּגְמַת הַזֹּאת בְּמִלֵּת יִתְחַרְחֹוּ יִתְחַרְחֹוּ (יִשְׁעִיָּה מ"ד י"ג); וְכִמוּה הָעֲמִים אֲחֵרִים שֶׁהִמְלָה מִבְּנֵי הַפֶּעֶל, וְלֹא תַעֲבֹד, וְלֹא יִתְכַן לִפִּי הָעֵינִי, כִּי בְּנֵיִן הַפֶּעֶל מוֹרֵה הַכֶּרֶחַ מִן הַחֹץ, וְכִמוּה הַכּוֹנֵה עַל מַעֲשֵׂה בְרִיָּו, וּבִפְרָט בְּפִסּוֹק כִּלְכֵּה אֲחֵרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יִדְעַתֶּם וְנַעֲבֹדֵם, לֹא יִטְוִיר שֶׁם שׁוֹם הַכֶּרֶחַ, וְאֵין מִקּוֹם לְהַפְעִל. קִבָּא: תַּחֲלַת הַנֶּחֱם הַשֵּׁרָשׁ הַזֶּה הִתֵּה לְהוֹרֹת עַל הַפִּיכַת הַמִּרְאֵה לְאִדּוֹם הַרְבֵּה הַנּוֹטֶה לְשֹׁמֵר, וְהַהוֹרֵאת הַזֹּאת כְּאֶחָדָה בְּלִשׁוֹן פּוֹרִי, וּכְמִנְאָה הַשֵּׁרָשׁ הַזֶּה בְּתַרְגּוֹם פּוֹרִי בְּפִסּוֹק כְּלִילֹת עֵינִים (מַשְׁלִי כ"ג כ"ט) וּבְפִסּוֹק עוֹרֵבוֹ כְּתוֹר כְּכַמְרוֹ (אִיִּכְנָה ה' י'), וְקִרְבֹּו לְשֵׁרָשׁ זֶה קִינָה שְׁעִינֵנו בְּלִשׁוֹן אֲרָמִי טוֹרֶף, לִפִּי שְׁמִלְאֲכָתוֹ לְהַאֲדִים הַמִּתְכַּת בָּאָ; גַּם בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי קִבָּא עֵינֵנו אִדּוֹם הַרְבֵּה, וּבְלִשׁוֹן הַקֵּדָשׁ הוֹשָׁלֵל הַשֵּׁרָשׁ הַזֶּה עַל הַתְּחַמּוּמוֹת הַלֵּב וְהַתְּפַעֲלוֹת חִזְקָה הַגּוֹרֵמַת לְמִרְאֵה הַפְּנִים שִׁיתְאֲדֵם וְיִשְׁאֵךְ, וְהִיא הַרְגֵּשֶׁת כַּעַם וְחִמָּה גְדוֹלָה, כְּגוֹן חֲמַת גֶּבֶר כְּשֶׁתַּשְׁטַח תַּחְתּוֹ אֲשֶׁתוֹ, אִו כְּשִׁיכָתֵן לְאֲחֵרִים מַה שֶׁהִיא רָאוּי שִׁיכָתֵן לוֹ; וְלַפְעָמִים יִתְחַמֵּם אָדָם גַּם בְּבִנְיָן אֲחֵרִים וּיְקַנָּה לְרַעְיוֹ,

וְלֹא תַעֲבֹדֶם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קָנָא

כשיראה אחרים מחלבים בטליית ולוקחים לעצמם מה שלא היה ראוי אלא לה, כמו המקנא אחת לי (במדבר י"א כ"ט), או כשיראה אחרים מנערים אותו בכל ענין שיהיה, כגון קנאתי לירושלם ולניון קנאה גדולה וקנף גדול אני קונף על הגוים השאננים אשר אני קנפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א' י"ד וע"ו). והנה עיקר הוראת לשון קנאה אינו אלא חמה וקנף גדול, והנה הרמ"בס (מורה ח"א פרק ל"ו) כתב כי לא יוכל בכל התורה ובכל ספרי הכנזאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בע"ז בלבד; והרמ"בן הביא נגד זה מה שכתב וימר אף ה' במשה, וימר אף ה' בס, מרה אפי נך ובשני רעיק, וסיים: אבל בלשון קנאה אחת הוא" בלומר אחת הוא שלא נכתבה קנאה אלא נגד עובדי ע"ז. ואני אומר כי גם זה איננו אחת, כי מצינו (במס א' ב') אל קנאו וקוס ה', וגם מדבר על אשר שהרע לישראל, והקנאה והנקמה היא על מה שהרעו לישראל, לא על ע"ז שעבדו, כי (כדברי הרמ"בן ענמו) הכתוב יוכיר קנאה בע"ז בישראל בלבד (ולא באמונת). והנה אע"פ שהפסוק הזה מדבר בע"ז, מכל מקום כ"ל כי אל קנא ופוקד עון אבות לא על ע"ז מלבד כאמרו, אלא דרך כלל כאמרו, לומר שהוא נוקם ובעל חמה, כלומר שהעושה חטאים גדולים הוא כפרע מומנו במכות גדולות כאדם שעלמה חמתו באפו. פוקד עון אבות: אין ספק כי לא יזכיר אלוה יתיד אדון הכל, יודע הכל, משגיח ומשלים שכן ועושה, בלי שנאמרינו ג"כ שופט נדק ואמת, וכמו שאמר אנרבה השופט כל הארץ לא יעשה משפט? ומזה אומר: הנור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול נדק וישר הוא. ואמנם שיהיו הבנים נענשים בעון אבותם אין זה משפט נדק, והתורה עצמה הזהירה את הדיינים שלא לשפוט כזה (לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, דברים כ"ד ט"ז), ואע"פ כי אנו רואים כי אמונת היות הבנים נענשים בעון אבותם היתה מפורסמת בישראל עד שהיתה למשל בפייהם (ירמיה ל"א כ"ע ויחזקאל י"ח) אבות יאכלו בסר ושני הבנים תקיינה, והמשורר אומר (תהלים ק"ט י"ד) יזכר עון אבותיו אל ה' ותטאת אמו אל תמה, והמקובן אומר (קיינת ה' ז') אבותינו מעשו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, ורבות כאלה בספרי הקדש, וכנגד זה אנו רואים יחזקאל מתאמץ להשגיח המלך הנזכר אבות יאכלו בסר, והוא אומר בן לא ישא בעון האב הנפש המוטאת היא תמות, וירמיה אומר כי בימים הבאים לא יאמרו עוד המלך ההוא. והנה רז"ל תירלו ואמרו כי פקידת עון אבות על בנים היא כשאוהזין מעשי אבותיהם בדיהם, ודברי יחזקאל הם כשאין אוהזין מעשי אבותיהם, ועדיין יש לשאול: כשאוהזין מעשי אבותיהם יענישם האל יותר מכדי רשעתם או לא? אם לא יהיה ענשם יותר מכדי רשעתם, אין כאן פקידת עון אבות, ואם יהיה ענשם גדול מכדי רשעתם

loro, e non prestar loro culto; poichè io, il Signore tuo Dio,

הרי זה עוות הדין. והרמז"ס (מורה ח"א פ' כ"ד) אומר שהכוונה בפקוד עון אבות אינה אלא כי אחת מחמדות ה' היא כי בעיר הכדחת הכה יכו את כל יושניה לפי חרב וגם הבנים אשר לא חטאו; ואחרי רואה כמה זה רחוק ורחוק, מלבד שאין אדם רואה לומר שאין הענין נוהג אלא בעון ע"ז, כי אע"פ שאין בע"ז מדבק, מ"מ מדת פוקד עון אבות מלאכה ג"כ בי"ג מדות (שמות ל"ד ז'), ושם לא באמרה לענין ע"ז, אלא פתם באמרה, ומי יאמין כי אחת מהי"ג מדות אין המכוון בה אלא מזנה מן החמדות, והיא מזנה שמלאכות קיומה מועטת, ואולי מעולם לא נתקיימה? ועוד אם פוקד עון אבות הכוונה בו על מזנה מן החמדות, גם ועושה חסד לאלפים ראוי שיהיה מזנה מן החמדות, וכמו שזה לא יתכן לא יתכן גם זה. ואשר אני אומר לי הוא כי דלאי משמעות המקרא הוא שאף על בנים נדיקים ה' פוקד עון אבות, וכן היתה אמונת אבותינו, וכן אמרו: "נדיק ורע לו נדיק בן רשע", והוא דבר שהחוש מעיד עליו, כי בכמה וכמה ענינים טובים ורעים האב זוכה לבנו, ומעשי האב ודרכיו ומעלליו גורמים בהכרח טובה או רעה לזרעו אחריו, והמדה הזאת היא אחד מסודות ההשגחה הנסתרת בכל המאורעות ההוות בעולם, והאלהים עשה שיראו מלפניו, כי כל אב אוהב את זרעו, והדאגה שאלו חטאיו יבארו רעות גם לבניו, תעברו אם מעט ואם הרבה מלכת תמיד בשרירות לבו, ואף אם לא תעברו, הנה הרואים את בניו מדוכאים בעונו ינעקו מרה עליו, ויהיה האיש לחל ולשכוח, ורבים ישמעו וייראו ויחשבו, אבל הרע הזה הנא על הבנים בעון אבותם איננו רע מוחלט ומתמיד, כי הוא יכאיב ויחפש יומיו וידיו תרפיה, ומי שכל עתותיו וכל קורותיו בידו, אין רע מוחלט יוכל מתחת ידו, ולא יבצר ממנו להמשיך טובות גדולות מבטן הרעות והזרות, והדברים ארוכים, אין כאן מקומם. כללו של דבר, פקידת עון אבות על בנים איננה להנקם מן הרשע, אלא להועיל לבני אדם לבטל יחטאו, לפיכך איננה באמת מקלקלת אמת הדין, ובנו של רשע אם שקול ישקל רעתו וטובתו שאלו עלי מיום הולדו עד יום מותו, יודע כי לא כעשה עמו עול וחמס חלילה, רק מלאכה קלה רעות וזרות מנהילות הרואים להרחיק את האדם מן העבירה. ולפיכך בשר ודם מזהר על זה שלא לענוש בנים על אבות, כי האדם אין נידו לחבש המתן אשר ימתן, אבל מה שהוא עול בבשר ודם הוא משפטי נדק בלדון הכל שהכל נידו. ועדות ברורה לדברי הוא מה שאנו רואים ברשע בן נדיק, כי הנה כאן הוא אומר ועושה חסד לאלפים לאוהביו, וכן מלאנו בדוד (תהלים פ"ט) לעולם אשמר לו חסדי וגו' ושמתי לעד זרעו וגו', אבל וכי מפני זה הבנים החטאים לא ישאו חטאם? — אם יעזבו בניו תורת וגו' ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם, וחסדי לא אסיר מעמו. וכן בגי' כלו, הנה ה' ברת ברית עם אברהם ויבחר בזרעו אחריו, ולא ימאסם ולא יעלם לעולם; וכי בשגיל זה לא ענש אותם כשחטאו? הרי מבואר כי אהנת ה'

פָּקֶד עֹן אֶבֶת עַל-בָּנִים עַל-שְׁלִישִׁים וְעַל-

את האבות איכנה מקלקלת ארת הדין ויושר המשפט. ואם נמדה טובה כך הוא, קל ומוחר נמדת הפורענות (ואשר מנסוק זה עלמו מוכח שמה טובה מרונה הימנה הרבה, כי פקידת עון אבות אינה אלא על בנים על שלשים ועל רבעים, ומה טובה היא לאלפים כלומר עד אלף דור), הלא אין ספק כי נפקוד ה' את עון האב על הבן לא בשביל זה יטה משפט גבר, כי פלם ומואזני משפט לה', והרבה שלמים למקום לקיים פקידת עון אבות לאיים על בני אדם, בלי שיהיה משפט הבן מעוקל ומעוות באמת. והנה בימי ירמיה ויחזקאל שהיו הכנזאים אומרים אל העם כי ה' משליכם מעל פניו בגלל חטאות מנשה שהטטית את ישראל, כהיה למשל צפי ההמון אבות אכלו בסר וגו', והיה זה לקצת העם למכשול עון לבלי שוב בתשובה; על כן הונרך יחזקאל להתקומם נגד המשל הזה, ולהזכירם כי הגור תמים פעלו כל דרכיו משפט, וכן לא ישא בעון האב עונש מוחלט ומתמיד, רק הכפז המוטאת היא תמות, ומי שאינו אוחז חטאות אבותיו בידו מיו ימיה, על כן ראוי להם לשוב אל ה' וירחמם, וכמו שאתם דבריו שוט והשיבו וגו' השליכו מעליכם את כל פשעיכם וכו' ולמה תמותו בית ישראל, כי לא אחפון נמות המת וכו' והשיבו ומיו. והנה זה שאמרתי כי ענין פקידת עון אבות על בנים הוא דבר שהעונש מעיד עליו וכו', הוא דומה למה שפירש הרלב"ג שעונש האבות נמשך גם לבניהם במקרה, על דרך אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו; ואני בשנת תקנ"ד הקשיתי עליו ואמרתי כי מליצת פוקד עון אבות על בנים אין משמעותה שהעונש נמשך לבנים במקרה, אלא שהאל מעניש את הבנים ככוונה מכוונה, כמו ופקדתי עליהם חטאתם (שמות ל"ב ל"ד), ופקדתי עליו דרכיו (הושע ד' ט'), וכן מלת פקודה ענינה עונש מכוון לא רע כמשך במקרה, כמו באו ימי הפקודה, באו ימי השלום (שם ט' ז'), ומה תעשו ליום פקודה (ישעיה י' ג'), ואולם עתה בשנת ת"ר רואה אנכי כי כן הוא דרך התורה לנייר לנו הטובות והרעות כמורדות מלמעלה ככוונה לשכר ולעונש, אף אם הן כמשכות ונאות בדרך הטבע לפי מנהגו של עולם; כי באמת אין דבר בעולם שיהיה במקרה, אלא הכל כמשך מסביותו, והכל משתלשל אל הסבה הראשונה (עיין בחזרי מאמר ה' סימן ט'), וכמו שלמים על בני אדם ולהדריכם בדרך ישרה מקק ה' בחקות הטבע שיהיו עונות האב גורמים רע לזערו אחריה, וכמו שלמים על בני ישראל אמרה תורה כי ה' אל קנא ונוקם ובעל חסד, כן אמרה ג"כ שהוא פוקד עון אבות על בנים כאילו הוא עושה זה דרך נקמה וחרון אף, גם כי באמת לא יקרה הדבר אלא בדרכי הטבע ולא לנקמה חלילה, אלא הכל לטובת בני אדם. וגם כשהנזכרה התורה לנייר את האל כנוקם ובעל חסד, הנה מד חזרה לנייר לנו מדת טובו יתרה הרבה על מדת פורענות באמרה ועושה חסד לאלפים,

sono un Dio geloso, il quale, co'miei nemici, esigo conto dei

כי אחסם זה הוא עיקר כל התורה כלה, להודיענו כי ה' עושה חסד, משפט ולדקה בארץ, כי נאלה הוא חפץ, כלומר זה הוא רצונו שיהיה אדם שומר דרך ה' להתנהג עם מדבריו במשפט (לחת לכל אחד מה שראוי לו) ובנדקה (לחת לו משלו לפני משורת הדין). לשונא: עם שונאי אני כוונתו כך לפקד עונם על בניהם, וכן ועושה חסד לאלפים לאוהבי, הכוונ' עם אוהבי אני כוונתו כך לעשות חסד עם בניהם עד אלף דור, וחת לשנאי וחת לאוהבי חזרת אל האבות (כדעת רל"ג), לא (כדעת ראב"ע ורשב"ם ואולי גם רש"י) אל הבנים. וחכמי התלמוד שאמרו כשאוחזין מעשי אבותיהם בניהם לא אמרו זה לפרש מלת לשונאי, אלא לפרש במה הכתוב מדבר, לומר כי ענין הפקידה הזאת אינה אלא כשאוחזין וגו', לא שיהיה זה פירוש מלת לשנאי, וכן אונקלוס תרגם לשנאי לשנאי, ואח"כ הוסיף (דרך תוספת ולא לפרש מלת לשנאי) כד משלימין בניא וכו', ואין התוספת הזאת (כאשר חשב רמב"ם ואולי גם רש"י) לפרש מלת לשנאי שהכוונה אם הבנים שנאי, שאם כן היה לו להשמיט מלת לשנאי לגמרי, הואיל וחלות כד משלימין וכו' הן הן פירוש מלת לשנאי. ולא אחת חת לשונאי כי בתרגום כ"י על קלף שניי חסרה מלת לשנאי והוסיפו בגליון, אבל אין זה אלא טעות סופר, שהרי בדקתי בפרשת ואחזקן, ושם אין המלה חסרה כלל. והכני מנטל מה שכתבתי על עון אבות באוהב גר עמוד י"ט. והנה והתירו את עונם ואת עון אבותם (ויקרא כ"ו מ') הוא כמשמעו, עונם ענין אחד, ועון אבותם ענין אחד, יתירו על מה שחטאו וגם על מה שלא חטאו הם אלא אבותיהם, וכן מלאנו מפורש בנחמיה (ט' ב') ויתירו על חטאיהם ועונות אבותיהם, ואח"כ מוזכר והולך באורך את חטאת אבותיהם מפסוק ט"ז עד ל"ה. לפיכך גם מה שכתוב בירמיה (י"ד כ') ידענו ה' רשענו עון אבותינו אינו אלא חסר וי"ו רשענו ועון אבותינו, והכוונה בכל זה כי מאחר שכך היא מדת הקב"ה לפקד עון אבות על בנים, הנה הבא להתודות ראוי שיתודה לא לבד על חטאיה, אך גם על חטאת אבותיו, כי גם עליהם הוא חייב עונש, ובוודאי ותפלה ותשובה יתכפרו לו אלו ואלו. והנה ידידי המכס המפורא ג'ר כ"י בנה"ע לשנת ת"ר"ו אחז בפירושי שכתבתי באוהב גר, וקירב את אשר ריחקתי, והכניס מכל וכל ענין עונש הבנים בגלל אבותם, ועל מה שאמר דוד יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל חמק, ועל מה שאמר ישעיה הכינו לבניו מטבח בעון אבותם, אשר שאינם אלא נד מליצת השיר, וזו אינה תשובה, כי אחסם מדברי המזוירים שבכל אומה ולשון אנו למדים מה היו אמונות הגוי ההוא בימי המזוירים ההם ולולא שפשטה בימי דוד אמונות עונש הבנים בחטאת אבותם, איך יעלה על דעתו לומר דבר זה כזה יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל חמק? וגם המכס גזיזיוס בפירוש ישעיה כתב כי פסוק יחיו מחיך ככלתי יקומו (ישעיה כ"ו י"ט) אף אם יפורש דרך משל ומליצה (כמו שהוא באמת), מכל מקום הוא ראיה שאמונות

רַבְעִים לְשָׁנָאֵי: (ו) וַעֲשֵׂה חֶסֶד לְאֶלְפִים
 לְאַהֲבִי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתַי: ס (ז) לֹא תִשָּׂא
 אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא כִּי לֹא יִנָּקֶה
 יְהוָה אֶת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לְשׁוֹא: פ

תחיית המתים היתה מפורסמת בישראל בימי הכות. חולס ידידי החכם המפורסר כ"י
 דקר לעוות עלינו את הכתובים בכוונה טובה להסיר תלוכה מעל אלהינו, וכדי להסכים
 התורה עם הפילוסופיה. ואמנם הנה מלד אחד אין כל זה מספיק להסיר התלוכה,
 כי היות הנכים לוקים בעון אבותם הוא דבר שהחוש מעיד עליו, ואף אם לא היה
 דבר זה כתוב בתורה, תלוכה לדיק ורע לו במקומה עומדת; ומלד אחר כבר קדמתי
 והשנתי תשובה לאותה טענה באמרי "אבל הרע הזה הנא על הנכים בעון אבותם
 איננו רע מוחלט ומחמיר ..... שהכל בידי." והנה ידידי החכם יש"ר כ"י אומר כי
 אף אם יקרה לפעמים לאיזו סבה פרטית שהלדיק יאבד בדקו צעבור רע מעללי
 אחרים, עוד לא יתכן בשביל כן לייחס לאלהי עולם אשר כל דרכיו משפט לדיק מזה
 וזו שיעניש תמיד הנכים צעבור מטעם אבותיהם וכו'. ואני אומר כי החלוק הזה בין
 תדיר לשאינו תדיר אינו אלא תנחומין של הכל ואם כניית שיקרה לפעמים עול בעולם
 שיהיה לדיק אובד בדקו, אף לא יהיה זה אלא אחת לאלף שנים, כבר כפרנו בהשגחה
 שאם יש אלהים שופטים בארץ לא יבצר ממנו לעשות משפט גם בפעם ההיא. והאמת
 היא כי היושב על חוג הארץ ויושבים כתגבים, הוא יודע שאין שום עול בעולם, לא
 תמיד ולא לפעמים, והמתבוננים בתולדות הדורות יבינו כי כל מה שהיה לא היה אלא
 לטוב, ואף אם העומדים בזמן המאורעות (כגון בזמן נירון קיסר, ואטילא ורובספיאר
 ומצריהם) היו הדברים עול ומסם בעיניהם, הנה אחר זמן נדע כי הכל היה לטובת
 המין האנושי. וכן פקידת עון אבות על בנים היא לטובת המין האנושי. ואם היא עול
 בעינינו, אין הענין כן באמת, כי הוא יבאנו ויחנש יומא וידיו תרפינה, כמו שכתבתי
 למעלה. והמעמר אומר (ויקרא כ' ה') כי פוקד עון אבות על בנים הוא שגבוי ובני
 בניו, ואם גם דור הרביעי יראה, ימותו כלם ועיכיו ראות. אבל משמעות הכתוב איננה
 שימותו, אלא שיקבלו עונם, ואם כדבריו, היה הכתוב אומר ערירים ימותו, אבל פוקד
 עון אבות על בנים משמע בלא ספק שהכוונה על עונם הנכים, לא על עונם אבות.
 (ו) ועושה חסד לאלפים: לשונאני אני פוקד עונם על בניהם ועל שלשים ועל
 רבעים, ולאהבי ולשומרי מצותי אני עושה חסד לאלפים, כל' לבנים שאחר אלף דור

peccati dei padri dai figli, dai nipoti e dai pronipoti. (6) E coi miei amici ed osservanti i miei precetti, uso benevolenza sino ai millesimi discendenti. (7) Non proferire il nome del Signore tuo Dio (giurando) pel falso; poichè il Signore non lascia im-

כמפורש במקום אחר (דברים ז' ט') שומר הדברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. אלפים: שם המאזר, ע"ד שלשים ורבעים, והואמטה מלת בנים הנזכרת בפסוק הקודם, והכוונה בנים אלפים, בני דור האלף (רש"ב ורמב"מ): וענין עושה חסד לאלפים הוא כמו שזכרנו באברהם שנקרא אוהבו (ישעיה מ"א א', וד"ה ב' כ' ז') ובזכותו נמר ה' בורעו אחריו וכתר לו צדית עולם, וכן בפיכתם והיתה לו ולורעו אחריו ברית כהונת עולם (במדבר כ"ה י"ג), וכן דודו (שמואל ב' ז' י"ו, ירמיה ל"ד כ"), וכל זה בלא עוות הדין, כי המוטעים עונם ישאו כמפורש בשמואל (ב' ז' י"ד) אשר בטהותו והוכחתו בשפט אנשים ובנגעי בני אדם, ובמזמור פ"ט אס יעזבו בני תורתיו וכו' ופקדתי בשפט פשעם וכו', וכמו שכתבתי בפסוק הקודם. (ו) לא תשא וגו': לא תשא על שפתיך, כלשון ובל אשא את שמותם על שפתי (תהלים ט"ז ד'), ותשא בריתי עלי פיד (שם כ' י"ו), ומלא לי נשא גם בזולת על פה ועל שפתיים, והוא דרך קצרה, כמו לא תשא שמע שוא (שמות כ"ג א'), ומרפה לא נשא על קרובו (תהלים ט"ו ג'), ומענין זה מליגת נשא משל, וכן משא, וכיוצא בזה בל' רומי Profero, שענינו דבור, מן fero שענינו נשא; ואמנם נשיאת שם ה' ענינה הזכרת שם ה' דרך שבעה, והוא דבר הלאה מענינו. לשוא: שוא הוא שקר, גם פתות משקר, והוא דבר שאין לו קיימא, שאין לו על מה שיסמוך, שהוא שקר מעיקרו; אלא שהואשאל אח"כ לכל דבר שקר אפי' יש לו על מה שיסמוך; וכל כי תחלת הוראת המלה נשימה והכל פה, והמלה קרובה לשרש כשאף, נש ושאף; והנה מה שאין לו קיימא נקרא שוא כלומר הכל פה, כמו שנקרא רוח והכל, שמתיהן מלות מורות על הרוח היוצא מן הפה, כגון ישא רוח יקח הכל (ישעיה כ"ז י"ג), והכל פה ידוע בל"ה ובסורי; וא"כ אחרו לשוא להוראת לרוח להכל, והוא כשאדם פועל לתכלית מה, ואח"כ לא ישיג תכליתו, כגון לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו (ירמיה ב' כ"ט), לשוא תחיפי (שם ד' ל'), לשוא הרצית רפואות תעלה אין לך (שם מ"ו י"א), אך הוראה זאת אין לה ענין לכאן, שא"כ. יהיה ענינו לא תשבע בשתדע שלא יאמינו לך, אבל אם יאמינו לך תוכל להשבע אפילו על שקר; ובנשיאת שם ה' לשוא אמנם היא בלא ספק להשבע בשמו לשקר; וגם שבעת שוא האמורה נמשכה (שבעות כ"ט) היא שבעת שקר שנשבע לקיים דבר שכבר ידוע שאינו כן; ורק בירושלמי מצינו שהנשבע על שמים שהם שנים לוקה משום שבעת שוא, והרמב"ם (סלכות שבעות פרק א') הכניס גם את זו בכלל ארבע מחלקות של שבעת שוא, ודע כי בר"י כ"י ופוסקים עתיקים לא נזכר אלא על עמוד של אבן שהוא של זהב, אבל

(ח) זָכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: (ט) שֵׁשֶׁת
 יָמִים תַּעֲבֹד וַעֲשִׂיתָ כָּל-מְלֹאכֶתְךָ: (י) וְיוֹם
 הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת יְיָ הוּא וְאַתָּה לֹא-תַעֲשֶׂה כָל-
 מְלֹאכָה אַתָּה י וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
 וּבְהֵמָתְךָ וּגְרֻמְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ: (יא) כִּי שֵׁשֶׁת-
 יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ

על של ע' שהוא ע' היא תוספת שהוכיחו האחרונים, ולדעתי שנועה כזו שהיא אחת
 (על של ע' שהוא ע') אלא שהיא שלא לנודך ולנטלה לא כאסרה רק דרך סייג, כי
 גם זה זולזל בכבוד האל, ומי שרגיל להשבע בחנם יקל לו לכפול ג"כ בשנועה שקר,
 ואח"כ כללו באיסור זה גם הזכרת שם שמים לנטלה, כי גם זה זולזל בכבוד האל,
 ובפרט כי פשט המלות לא תשא את שם יורה הזכרה בעלמא, ואנקלוס שלא לכפול
 המלה חרגם הראשון למנא (לנטלה) והשני לשיקרא, החמיר באיסור והרמינו גם על
 השנועה לנטלה, והקל בעונש הגדול, שלא יהיה אלא על שנועה שקר. כי לא ינקה
 ה' וגו': הכה הנשבע לשקר לא יירא מדיני אדם, כי יאמינו בדבריו, ועל המעט יקרה
 שחמלה שקרותו, ע"כ אחר שאף אם ינקה מדיני אדם לא ינקה מדיני שמים. (יב)
 וזכור את יום השבת: הזכירה הזאת אין ענינה (כמו שכתבתי בזה"ע תקפ"ח ע'
 90) זכור מה שננטות כבר במדבר סין לקדש את יום השבת, כי אמנם ל' זכירה
 איכנו מיוחד למה שעבר, כי כמלא גם כמה שעתיד להיות, כמו לא זכרה אחריתה
 (איכה א' ט'), לא זכרת אחריתה (ישעיה ח"ז ז'), יען אשר לא זכר עשות חסד
 (תהלים ק"ט י"ו), ברונו רחם תזכור (מצנקה ג' ב'); והנה זכור ענינו להנא כמו
 שמור, כלומר שים אל לנך יום השבת שיהיה מופה חתי ינא כדי לקדשו, ולא יכור
 מלנך ולא תחללו מפני השכחה; ואמנם הקידוש שתקנו רז"ל הוא כענין כל ברכות
 המזות, שהתקינו שיהיה אדם מנך עובר לעשייתן, וזה כדי שלא יעשה המזות כמזות
 חגשים מלומדה, אלא ישים אל לבו כי ה' הוא, ויעשה הדבר בכונה לעשות רצון יוצרו.
 לקדשו: לעשותו כדל עשאר ימים, שלא תחמש בו להנחתך לעשות כל מלאכה,
 אך תחכה לגבוה כקרבן ובתרומה, כלומר תמשך ידך מליהנות בו לנרנך ולעסקך,
 ויהיה כלו מפורש לכבוד שמים, לשנות בו לכבוד האל אשר נזך על השנייה בו. (טז)

punito chi proferisce il suo nome pel falso. (8) Ricordati del giorno di Sabbatho, per santificarlo. (9) Sei giorni lavorerai, e farai ogni tua opera. (10) Ma il giorno settimo è Sabbatho, ad onore del Signore tuo Dio: (in esso) non farai alcun lavoro, nè tu, nè il tuo figlio, nè la tua figlia, nè il tuo schiavo, nè la tua schiava, nè la tua bestia, nè il pellegrino che sta nelle tue città. (11) Poichè in sei giorni il Signore fece il cielo e la terra, il mare, e quanto è in essi, e riposò nel giorno set-

ששט ימים וגו' : סוף הכתוב פירוש מחלתו, ששט ימים תעבדו, כלומר תעשה כל מלאכתך, תעשה כל מה שיצטרך לך לעשות. (י) לא תעשה כל מלאכה אתה: כולל בלא ספק האיש והאשה, שהרי בקטנים הזכיר בן ובתך, ובעבדים עבדך ואמתך, א"כ האשה שזה לאיש, והיא ברשות ענמה כמו בעלה, שאם הייתה האשה משועבדת לבעלה כשפחה, היה נריך להזכיר את האיש על שניתתה, כדרך שהזכירו על שניתת בניו ועבדיו, מפני שאינם ברשות ענמם; וכן בכל מלות שנתורה הכתוב מדגיר בלי זכר, וגם האשה בכלל; ור"ל פטרו אותה ממוצות עשה שהזמן גרמא, כנראה שנימיהם כשנתה מלכ הנשים, והכנידו הגברים את עולם עליהן. (יא) כי ששט ימים וגו': אין גם אחת מעשר הדברות שיהיה טעם המצוה מפורש אצלנו, אלא בקצת מהן מפורש מתן שברך או עונשם, כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וגו', כי לא יקנה ה' וגו', למען יאריכוני יומך וגו', וכן כאן לא פירש כלל טעם מצות השבת, כי לא אמר למען תזכור כי ששט ימים עשה ה' וגו'; והנה במשנה תורה כתוב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה על כן נוד ה' אלהיך לעשות את יום השבת, וגם זה אמנם איכנו (כמו שמשנתי בנ"ה תק"פ ע' 91) הטעם האמיתי אשר נעצרו בו אותנו לשמור את יום השבת, כדרך שלא יתכן לומר כי לכך נצטוו שלא להטות משפט גר ויתום כדי שזכור יליאת מצרים, מפני שכן כתוב (דברים כ"ד י"ו י"ח) לא חטא משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים ויפקד ה' אלהיך משם על כן אנכי מנוד לעשות את הדבר הזה, וכדבר הזה כתוב ג"כ במלות העניק תעניק לו (שם ט"ו י"ד), ובמלות כי תחבוט ויתך וכי תבגר כרמך (שם כ"ד כ' כ"א), וכן במג השנועות במלות ושמחת לפני ה' אלהיך אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה (שם י"ו י"א י"ב), ובא זה ולמד על זה (כדברי ידידי החכם יש"ר בפירושו לס' בסיכת הדת עמוד 63), שכל פעם שזה הכתוב על המחלה והמנינה והעזר אל הגרים ואל העבדים הוסיף זכרון יליאת מצרים, כאומר גם אתה היית עבד וגר במצרים, ולכן חל עליך יותר משאר בני אדם המוב למון הגרים והעבדים, ושלא להטות משפטם ולהעניק להם מאשר לך ולהניח להם העוללות ולשמוח לבנם במגן וכדומה, למדנו א"כ שאף בדברות האחרונות לא הוסיף הכתוב לזכור יליאת

אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בֵּינָם
הַשְּׂבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת
וַיְקַדְּשֵׁהוּ: ס (יב) כִּבְדַּר אֶת־אֲבִיךָ וְאֶת־אִמְךָ
לְמַעַן יֵאָרְכוּן יְמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ: ס לֹא תִרְצָח: ס
לֹא תִנָּאֵף: ס לֹא תִגְנֹב: ס (יג) לֹא־

וּנְזִירִים אֵלּא לִפִּי שְׁמֵר שֶׁס לִמְעַן יִנּוֹחַ עֲבָדְךָ וְאִמְתְּךָ כְּמוֹךָ, וְלִכֵּן יִזְרַק שִׁלְיֹאת מִזֵּרִים
הוּא הַטַּעַם רַק לְהַשְׁבִּיחַ הַעֲבָד וְהָאִמָּה מְחַלְלָהָ. עכ"ל, וְאִשׁ אִשִּׁי אֲחִיזָה לִי כִי מְלִיכָה
עַל כֵּן נִזְרָק וְעַל כֵּן אֲכִכִּי מִנֶּזֶךְ הַנְּחִמָה כָּל הַמִּנּוֹת הָאֵלֶּה אֵין מִירוּשָׁה עַל כֵּן כִּדִּי
שְׁתּוּכֹר יִצְאֵת מִזֵּרִים, וְכ"ל שֶׁאֵין זְכוּרֹן יִצְאֵת מִזֵּרִים הַטַּעַם לְאוֹתֵן הַמִּנּוֹת כָּלל, וְלֹא
לְהַשְׁבִּיחַ הַעֲבָד וְהָאִמָּה מְחַלְלָהָ; אֵלּא טַעַמָּה מִכִּי שֶׁהָאֵל יוֹדֵעַ שְׁתּוּכֹר כִּי גֵר וְעַבֵּד
הֵייתָ, וְעַל כֵּן לֹא יִקְשֶׁה בְּעֵינֶיךָ לַעֲשׂוֹת מַסָּד עִם הַגֵּרִים וְהַעֲבָדִים וְהַעֲנִיִּים, כִּי לִכֵּן
(אַחֲרֵי כֵּן מִזֶּה שֶׁבִּבְלָת) כּוֹטֵה אֵל הַמְּחַלְלָה וְהַמְּכַיֵּה; עַל כֵּן הִיָּה שְׁטָךְ הָאֵל לַעֲשׂוֹת אֵת
כָּל הַמִּסְדִּים הָאֵלֶּה, וְלֹא כִמְנַע מִלְּנוֹת אוֹתָךְ כָּל אֵלֶּה שְׁמֹא יִכְבֵּד מִשְׁאֵם עֲלֶיךָ, כִּי
אֲמַנְסָם בְּטוֹחַ הוּא כִּי עֲשֵׂה מַעֲשֵׂה בְּלֵב שֶׁלֹּם וּבִנְפֶּשׁ חַפְּנָה. וְהַיּוֹנָל לִנּוּ מִזֶּה כִּי גַם בְּמַשְׁנֵס
מִזֶּה לֹא כּוֹזֵר כָּלל טַעַם מִנּוֹת הַשַּׁבָּת; וּבִמְקוֹם אֲחֵר כְּתוּב (שְׁמוֹת ל"ד י"ג) כִּי אוֹת
הַיָּד צִינִי וְצִינִיכֶם לְדוֹרֹתֵיכֶם לִדְעַת כִּי אֲנִי ה' מִקְדָּשְׁכֶם, וְזֶה אֲמַנְסָם הַגְּדֵלֶת מִנּוֹת ה' וְאִיכְנֶה
טַעַמָּה בְּאִמָּת, שֶׁהִרִי כִמָּה דְּבָרִים הֵיוּ יוֹכִלִים לְהִיּוֹת אוֹת כְּמוֹ כֵּן צִינִי וְצִינִיכֶם.
וְאוֹלֵם דַּעַת הַרְמִי"נִס בְּטַעַם הַשַּׁבָּת כֵּךְ הִיא (מִזֶּרֶה ח"ג פ"מג): עֵינֵי הַשַּׁבָּת טַעַמוּ מִפְּרִסָּם
וְאֵין זְרִיךְ לְבִיאוֹר, כִּבְר כּוֹדֵעַ מִזֶּה שֶׁבּוּ מִהַמְּנוּחָה עַד שִׁיחִיהַ שְׂבִיעִית מִי הָאֵדֶם בְּהִנָּס
וּבִמְנוּחָה מִן הַעֲמָל וְהַטְרָח שֶׁלֹּא יִמְלֵט מִמֶּנּוּ קֶטֶן וְגָדוֹל, עִם מִזֶּה שְׁמִתִּיךְ וּמוֹקִיִּים לְדוֹרוֹת
הַדַּעַת הַכִּבְדָּר מִזֶּה, וְהִיא הַמְּנוּחָה בַּמִּדּוּשׁ הָעוֹלָם, עכ"ל; וְהִנֵּה לִדְעַת הַזֹּאת יֵשׁ לְשֹׁאֵל
מִזֶּה נִזְרָק לְנוֹת לְבִנֵּי חוֹרֵין עַל הַמְּנוּחָה? כִּי הִם הָאֵל יִשְׁבְּתוּ כָּל עַת שִׁרְטָה, וְהִיָּה דִּי
לְנוֹת עַל שְׁבִיחַת הַעֲבָדִים וְהַנְּחִמָה (וְזֶה יִקְשֶׁה יוֹתֵר לִדְעַת הַכֶּסֶם יִשְׁאֵט שְׁמֵר (אֲלֵלֶנְעִימִינֵעַ
גַּעֲשִׁיכְטֵעַ דַּעַם אֲחִיר' פֶּאֶלְקֶעֶס ח"א עִמּוֹד ק"צ) כִּי עֵיקֶר הַטַּעַם הוּא מִנּוֹתֵת הַעֲבָדִים
וְהַנְּחִמָה; עַל כֵּן כ"ל שֶׁאֲחִיזָה לְמִלְּקָה בֵּין שְׁבִיחַת הָיִשְׂרָאֵל וְשְׁבִיחַת עֲבָדָיו וְנִהְיִתָּה, כִּי שְׁבִיחַת
עַבְדוֹ וְנִהְיִתָּה מְכוֹנֶת לַעֲמָה, לְחַמְלָה וּמְכִינָה עֲלֵיהֶם, וְאֲמַנְסָם שְׁבִיחַת יִשְׂרָאֵל עֲמָם בְּיוֹם

timo; perciò il Signore benedisse il giorno di Sabbath, e lo dichiarò santo. (12) Onora tuo padre e tua madre, affinché si prolunghino i tuoi giorni sulla terra ch' il Signore tuo Dio è per darti. (13) Non commettere omicidio. Non commettere

השניעי היא ג"כ לתועלת ישראל עמם בלא ספק, אך לא כדי שינמנו בלבד, אחר שהרשות בידם לכות כל זמן שירטו, אבל הוא כדי שתהיה מנוחת כלם ביום מיוחד, ועי"כ יוכלו להקבץ יחדו לאכול ולשתות ולדבר אלה עם אלה ותתרגב האהבה ביניהם וגם יוכלו להתאסף בבתי עבודת האל ולשמע תורה מפי הקכמים, ולכך היה שאמר כאן ויבת, ולא וישבות, להזכיר את ישראל שלא לבד ישבתו מן המלאכה, אלא ג"כ ינמנו ויקראו לשבת עונג, וזה יביאם להקבץ יחדו אנדרות אנדרות כדי להתענג ביום המנוחה, וה' גירף לזה תועלת אחרת שיהיה יום השבת זכר למעשה בראשית, שע"כ יזכרו כי אל אחד לבדו ברא את השמים ואת הארץ, והנה אין אלוה מבלעדיו; ומרוב חביבות המנוח הואת לפניו ית' מפני עונם התועלת הכושפת ממנה בקבוצ המדיני והיהוה עם זה זכר לעיקר הגדול שהוא יחד האל, ועוד להיוות חק פרטי ומיוחד לישראל; כי לא היה דבר כמותו אבל שום א' מהמים הקדמונים עובדי אלילים, אשר ה' שהיה לאות בינו ובינינו. (יב) כבוד את אביך ואת אמך: התנהג עמם כדרך שאדם נוהג עם איש כבוד ומאוב. למען יאריכון ימך: אין טעמו בכוננה שאריכו ימך, אלא כי ע"כ יאריכו ימך; פעמים הרבה מלת למען נאמרת לא להורות על התכלית המכוונת, אלא להורות מה יהיה המסובב, כגון והרע בעיניך עשיתי למען תגדק בדברך (תהלים כ"א ו'), והיה להם דבר ה' לו לנו וכי' למען ילכו וכשלו אחר וכי' (ישעיה כ"ח י"ג). יאריכון: פעל עומד, אע"פ שהוא הפעיל, הוגמחו כשג' ילבינו, יאדימו כחולע (ישעיה א' י"ח). למען יאריכון ימך על האדמה וגו': הכוונה על כלל האומה שלא יגלו מעל אדמתם (רא"ב) כי בזה יגלו חקון קבוצ הבית אשר הוא התחלה לחקון קבוצ המדינה, וע"י חקון קבוצ המדינה תגלו ההסכמה בין האנשים ויקבלו זעיריהם המוסר מגדוליהם (רלב"ג) וזה הוא עיקר חוקף האומות, מלבד העזר האלהי הכולל אל עושי רטוב; והנה השכר הזה איננו אל היחיד אלא לבנור אע"פ שהמנוח הוא לכל יחיד יחיד. (יג) לא תרצח: יחיד הבורא אדם בכוננה ומדעת עממו בקרא רוח, יגא שליח ב"ד שהורג ברשות ובמזות השופטים, ולא מדעת עצמו. לא תנאף: אין נאוף אלא בנאפת איש, שנאמר ואיש אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנאף והנאפסת (ויקרא כ' י'), ואומר השלש המנאפסת תחת אישה תהא את זרים (ויקראל י"ו ל"ב) (ר"ט); וטעות היא ביד רא"ב ששכח דבר זה, ובכחשיע מזה שכתב ותנאף את האבן ואת העץ (ירמיה ג' ט'), והוא לא הבין שאינו אלא משל, והכוונה על ע"א שהיא כמחלת לניאוף, כי האומה כמחלת כאילו היא אשת איש

תַּעֲנֶה בְּרַעַךְ עַד שֹׁקֶר: ס (ד) לֹא תַחֲמֹד
 בֵּית רַעַךְ ס לֹא-תַחֲמֹד אִשְׁתִּי רַעַךְ
 וְעַבְדּוֹ וְאִמָּתוֹ וְשׁוֹרֹו וַחֲמֹרֹו וְכָל אֲשֶׁר
 לְרַעַךְ: פ שְׁבִיעִי (טו) וְכָל-הָעַם רֹאִים אֶת-
 הַקּוֹלֹת וְאֶת-הַלְפִידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת-
 הַהָר עֵשֶׂן וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנָּעוּ וַיַּעֲמֵדוּ מֵרָחֵק:
 (טז) וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה דַּבֵּר-אַתָּה עִמָּנוּ
 וְנִשְׁמָעָה וְאַל-יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן-נָמוּת:
 (יז) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָעָם אַל-תִּירְאוּ כִּי
 לְבַעֲבוֹר נַסוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוֹר
 תִּהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל-פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תַחֲטְאוּ:

עמו יתברך, כמבואר בכל הפרשה ההיא (ירמיה ג'). לא חגגוב: לקחת מחון אחרים
 בלא ידיעתם, ור"ל עשוהו אזהרה לגוב כפשות שחלצו בו עונש בלא אזהרה פרטית,
 ולפי הפשט הרי זו אזהרה לכל מיני גנבה, ולהלן פירש עונשם, כל מין בפני עצמו.
 לא תענה ברעך: כגד רעך, כמו הכני ענו כי (ז"א י"ז ג'). עד שוקר: רד"ק
 רא' וגו' פירשו עד כמו עדות, ורא' בע' אחר שפסג בלבו שנים רבות, פירש אחת
 עד שקר לא תענה ברעך, וזה הנל, שאם לא יעיד איך יהיה עד שקר; ובציאורו הקצר
 פירש לא תענה ברעך, ואחת עד שקר, כלומר לא תענה ברעך בהיותך עד שקר, לא
 תענה ברעך מִשָּׁקֶר, וקרוב לזה פירוש רמב"מן לא תענה ברעך דבר שעל ידו תהיה
 עד שקר. וכ"ל לפרש לא תענה ברעך עכ"ת עד שקר, כי הפעל מושך אחריו גם
 הכגור מחנה, כגון כן אישן המות (תהלים י"ג ד'), טעמו כן אישן שנת המות, וכמו
 שכתב גם רא' בע': כי השמות נכח הפעלים; וכן למטה (כ"ב כ"ה) אם חזול חזול

adulterio. Non rubare. Non deporre contro al tuo prossimo testimonianza falsa. (14) Non desiderare la casa del tuo prossimo, non desiderare la moglie del tuo prossimo, il suo servo, la sua serva, il suo bue, il suo asino, nè alcuna cosa appartenente al tuo prossimo. — (15) Tutto il popolo scorgeva i tuoni e le fiamme, il suono di buccina ed il monte fumante; ed il popolo, ciò vedendo, si scosse, e rimase da lungi. (16) E dissero a Mosè: Parla tu con noi, ed ascolteremo; e non parli con noi Iddio, perchè non muojamo. (17) E Mosè disse al popolo: Non temiate; perocchè ad oggetto di provarvi è venuto Iddio, ed affinchè il timore di lui imprimasi in voi, diman-

שלמת רעד עד בא השמש תשיבנו לו, כתיי הזכר שנחלת תשיבנו חזר לשם חבול שנכח הספל אם חבול מחבול, וכן וברך ולא אשיבנה (במדבר כ"ג), טעמו וברך ברכה ולא אשיב ברכתו, וכן וברוך יעניס תקום (משלי ע"ו כ"ב), טעמו וברוך יעניס ענה תקום הענה (יר' לא רחמך תר': חמדה היא תאזה לדבר שהוא ענה בראות אחרים, והוא אסור לנו, כלומר שאינו עומד להמכר; והנה כל תאזה וחמדה תבוא מחליה בלב אדם אחר ראית דבר הנחמד, אך גידו וברכונו הוא להשצית האמאזה הנגלה ולהרחיקה מלבו כשידע שהשגת הדבר הנחמד בלתי אפשרית לו, או יענרנה בלבנו, ויגדל מדורחת עד שיוציאה לפעל, כשידע שהולאתה לפעל אפשרית לו; והנה אחר שאמר ה' לא תחאף לא תגוב ואמר בזה כל מה שהוא לזולתנו, אחר מה שהוא לרענו נריך שיהיה בעינינו כדבר שהשגתו בלתי אפשרית לנו, אחר שכן בזה ה' שלא נקח מכל אשר לזולתנו דבר ועי"כ לא נחמדו; והנה כל החומר, דבר ה' בזה, והחמם קל בעיניו דבר אפשרי; והיחא את דבר ה', החמם בעיניו דבר נחמד, ואשר לא לו כאילו בשמים הוא, שלא יוכל לקחתו ולא יחמדו; זה שחם בחלקו ושחם בטובת רעיו, אוהב להם ואהוב להם; זה כל ימיו בסערת התאוות והדאגות, חומר מה שאינו של; וחומם רעהו, מקנא נרעיו ואונאם ושנוא להם, הוא ימות באין מוסר, ופחה תמית קנאה, ועיין דברי הרא"ב כי כעמו. (צו) ויבועו: אין כוע אלא יוע (רש"י מוחלאת) כמו ויכע ולבנו ולבנו עמו ככוע עני יער (ישעיה ז' ב'), כוע חנוע ארץ כשכור (שם כ"ד כ'), ואין הכוונה שהתנועעו לאחור, אך (כדברי תלמידי מוה"ר דוד חזק) אין הכתוב מדבר אחר אחרת עשרת הדברות, אלא בנאחם לקראת האלהים שחמו הקולות וראו הפידים וכו' וזעזעו וכשאריו מרחוק ולא יגיעו אל ההר אפי' עד המקום שהיה מותר להם, וכמפורש אח"כ ויעמד העם מרחוק ויזהר אל הערפל (וכן נראה שהיה ג"כ דעת רבנו בנימין). (ח) לבעבור נסות אתכם: כ"ל לשון נסיון כמשמעו, כי ראה ה' לעשות כל ישראל מחלכת כהנים וגוי קדוש והיה המכה בן המזרים כשהיו מכניסין אדם בחדותם לעשותו

(יח) וַיַּעֲמֵד הָעָם מִרְחָק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֶרְפֹּל
 אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים: ס מִפְּסֵד (יט) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם:
 (כ) לֹא תַעֲשׂוּן אֵתִי אֱלֹהִי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב
 לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם: (כא) מִזִּבְחַ אֲדָרְכָהּ תַעֲשֶׂה־לִּי
 וְזִבְחֶתָ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלֵמֶיךָ אֶת־
 צִאֲנֶךָ וְאֶת־בְּקָרְךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר
 אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבִרְכִיתִּיךָ: (כב) וְאִם־
 מִזִּבְחַ אֲבָנִים תַעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֹתָהּ
 גִּזְזִית כִּי חֲרֹבֶךָ הִנֵּפֶת עָלֶיהָ וְתִחַלְלֶיהָ:
 (כג) וְלֹא־תַעֲלֶה בִּמְעֹלָת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־
 תִגָּלָה עֲרוֹתָךְ עָלָיו: פ פ פ

קדוש לאלהיהם (initiatu) היו מכנים אותו בכמה כסיונות ואינונים, ואם היה מפקד
 ובלתי עומד בכל הכסיונות לא היו מקבלים אותו, והנה ישראל פחדו מאד אך לא חזרו
 לאלהיהם, אבל עמדו שם לשמוע דבר ה' וזוהי הראו עננם ראויים להיות מולכת כהנים
 (י"ז אדר ראשון תר"כד). (יט) אחם ראיחם כי מן השמים וגו': בלא שחשבו
 טורח ואף לא מקדש ובית למשכן אלהות עמכם, אלא מן השמים בלא שום הכנה מלפניכם
 דברתי עמכם. (כ) לא תעשון אתי: לפי הנקוד לא תעשו דבר לשתפו עמי, אמנם

rachè non pecchiate. (18) Il popolo rimase da lungi, e Mosè si accostò alla densa nube, dov'era Iddio. (19) Ed il Signore disse a Mosè: Così dirai ai figli d'Israel: Voi avete veduto, che dal cielo parlai con voi. (20) Non fate (alcun Dio) oltre a me: dèi d'argento e dèi d'oro non vi fate. (21) Un altare di terra mi farai, sul quale sacrificherai i tuoi olocausti ed i tuoi sacrifici di contentezza, sia del minuto, sia del grosso bestiame. In ogni luogo che assegnerò per invocarvi il mio nome, verrò a te, e ti benedirò. (22) Se poi mi farai un altare di pietra, nol fabbricare di pietre scalpellate; poichè alzando la tua spada [lo scalpello] sopra le pietre, tu le profani. (23) Nè salirai per gradini sul mio altare, onde non iscopransi sovr'esso le tue vergogne.

אין זה מתיישב כלל עם מה שלפניו ועם מה שאחרי, וכל לקרוא לא תעשן אותי, כלומר לא תעשו נזרות, לא תמירוני בשום נזרה, וסירש ואמר אלהי כסף וזהב לא תעשו לכם, אפי' לזכרון שמים (וכפירוש רש"ם), זה בכוונה להוריד שפע האל למטה: איך נרדך לכל זה, אלא מונח אדמה תעשה לי; ואתה מנין כי אף הוא חקון שתקנו חכמים, כי מליצת תעשן אותי היתה קשה על ההמון. (כא) מנחה אדמה תעשה לי: להרחיק הפסילים והנלמים, הדיעם שאינם נריכים (כדי להתקרב אליו ית') אפי' למונח אבנים, כי די לו מנחה אדמה. בכל המקום אשר אוביר את שפיר: שאקבע לך להזכיר את שמי שאנוך לנכות לי אם מנחה ולהתפלל אם לפני ולתת תודה לשמי, זה הוא ענין הזכרת שם האל, כאשר מנחנו לנד בך נזכיר שמי (ישעיה כ"ו י"ג), ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (תהלים כ' ה'). (כב) לא תבנה אותן גזית: כל הטעם (בדעת רש"ם) כדי להרחיק כל ריח פסל מנחה, שאם היו מותרים לעשות אבני המנחה גזית יוכלו ג"כ לעשותם נזרות חמה ולכנה ושאר נזרות ומעט מעט יעשו להם מנחה ופסל ומסכה. כי הרבה הגשפת עליה ותחלליה: חלה הדבר בתוכו כבדול שהוא משמש להריגה ואינו ראוי לשמש באבני המנחה, ולא רנה להזכיר הטעם האמתי שהוא כדי שלא יבאו לעשות נזרות, שאם היה מפרש שהאיסור הוא משום כך, לא יחשבו לו כי יאמרו אנו נעשה גזית ולא נעשה נזרות. (כג) ולא תעלה במעלות: גם זה כלל כדי להרחיק שיעשו גזירות באבני המעלות, ולא רנה לגלות הטעם האמתי הזה, ואמר נו טעם אחר, שלא תגלה עליו הערוה ע"י הרחצת הפסמיות.

כא

יח (א) וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים
 לִפְנֵיהֶם: (ב) כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֲבָדִי שֵׁשׁ שָׁנִים
 יַעֲבֹד וּבִשְׁבַעַת יֵצֵא לַחֲפְשֵׁי חֲנָם: (ג) אִם

(א) ואלה המשפטים: משפט שם נגזר מן הפעל, וענינו פסק דין שהופט נזר, והנה לא תרצה לא תנאף לא תגזיז אינם משפטים, אך הם זרשים וכללים גדולים אשר אין בני אדם נריכים ללמדם מפי השופט, כי כל אדם מודה בהם; אבל סדינים האמורים בפרשה הזאת הם ענפים אשר יכול נהם חלוק הדעות, ובהם בני אדם נריכים לשופט שיחתך הדין, לכך נקראים משפטים. ולכיות כי כן דרך השופט לגזור מי חייב למי, והוא מודיע מי ראוי שיתן ומי ראוי שיקבל, מזה נמשכו לקרוא בשם משפט לכל מה שהוא ראוי לאיש פלוני, או לדבר פלוני, אם לטוב, כגון כמשפט הנכות בלמטה פסוק ט'), משפט הכהנים (דברים י"ח ג'), משפט הנכורה (שם כ"א י"ז), אם לרע, כמו משפט מות לאיש הזה (ירמיה כ"ו י"א), ונדברים שאין בהם רוח חיים, כגון את המשכן כמשפטו (למטה כ"ז ל'), כחוקת הפסח וכמשפטו (במדבר ט' י"ד), וכסכיהם כמשפטם (שם כ"ט ו'), כלם ענינם מה שראוי לאותו דבר, מה שהוא לזכותו דבר. גם האל י' לו משפט, והם הדברים שרצונו שבעשה אותם לעבודתו, כטעם את משפט אלהי הארץ (מלכים ב' י"ז כ"ו); וכן בפרשה הזאת כשהשלים המשפטים שבין אדם לתזרו, הזכיר גם משפט אלהי הארץ, והוא שעת ימים תעשה מעשיך, שלש רגלים תתן לי, ושאר הענין (למטה כ"ג י"ב-י"ט); ואומנם שרש שפט (אשר איננו לא בלי ארמית ולא בלי ערבית) כ"ל נגזר מן שָׁפַט, כי ראש המשפחה נקרא שפט, וראש המשפחה הוא היה קצין שוטר ומושל בבני משפחתו, ע"כ נקראו הנשיאים והקצינים שפטים, כטעם דן ידין עמו כאחד שפטי ישראל; ומי שהעם בוקרים בו לעשות מעשי שפט, לגזור אומר וחקוק, וכלם כשמעם אליו כאילו הוא ראש המשפחה, נקרא (במילוף ב"ת נפ"א) שופט. אשר תשים לפניך: עיין למעלה י"ט ז'. (ב) כי תקנה תר: התורה אשר דרכיה דרכי נועם ורחמים פתחה משפטיה כמשפט העבד והאמה אשר בימי קדם היו נחשבים כבהמה, ולא היה השופט דן דינם ורצו רינם נגד אדוניהם.

XXI

(1) Queste poi sono le leggi che presenterai loro. (2) Quando tu faccia acquisto d'un servo ebreo, egli servirà sei anni, e nel settimo uscirà in libertà senza pagar nulla. (3) Se sarà

עבד עברי: ישראל, ע' ר"ש ור"א נע. כי תקנה עבד עברי: בכל אופן שיהיה, בין מוכר עצמו ובין מכרוהו ב"ד, בין כך ובין כך יולא בשש, בן כראש פשט הכתוב, כי אחר שלא פרט לך איך תהיה הקנייה הזאת משמע כי בכל אופן שיהיה קנייתו עבד עברי יולא בשש. ובנתיחא (קדושין י"ד) נחלקו בזה, ולדעת תנא קמא, מוכר עצמו כמכר לשש ויתר על שש, מכרוהו ב"ד אינו כמכר אלא לשש, מוכר עצמו אינו כנרצע וכו'; והר"מנס (הל' עבדים) פסק כתנא קמא, ואין בן דעת רש"י, כי בויקרא (כ"ה מ') כתב עד שנת היובל יעבד עמך אם פגע בו יובל לפני שש שנים היובל מושיאו, ואם מדבר במוכר עצמו חסני עביו (עיין פירושי בפסוק שאחר זה) אשר לדעת ת"ק אין לו משפט שש, כי יכול למכור עצמו ליתר על שש. גם דברי ריב"ז לפי מה שהם בקדושין כ"ב ובתוספתא דבבא קמא פרק ז' מוכרים שנים מוכר עצמו כנרצע; אבל לפי מה שהם נמכילתא הם כדעת תנא קמא; ור"ש (למטה פסוק ו') הכנים נדברו ריב"ז שתי הסדרות. ואמנם מה שפירש רש"י כאן כי תקנה מיד ב"ד שמכרוהו בגבחה, אין בוונתו למכר שמוכר עצמו אינו צדיקים אלו, אך כוונתו ליישב יתור המקראות, שלא תהיה פרשת ובי ימוך אחיך מיותרת. והנה כאן לא הזכיר כלל ענין שנת היובל, ואחר זמן נאמרה פרשת היובל (ויקרא כ"ה) ואם כתוב עד שנת היובל יעבד עמך ואלא מעמך הוא ובניו עמו, ואחר שניתנה תורת היובל היא פוסלת בזה מה כל תורה שלפניה, ואם פגע בו יובל בתוך שש יולא ציובל; ואע"פ אין תורה שש בעולם, ולא חסני שכתוב עד שנת היובל יעבד עמך יתחייב העבד לעבד אחר שש שנים, שהרי מצינו ירמיה מוכר בני דורו על זה ואומר להם (ל"ד י"ג י"ד) כה אומר ה' אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הולילי אותם וגו' וק"ל שבע שנים תשלמו איש את אחיו העברי אשר ימכר לא ועבדך שש שנים ושלמתי חסני מעמך; א"כ מה שכתוב עד שנת היובל יעבד עמך אינו אלא בעבד כנרצע שלא רכש לנפשו בשש, ואם בכללו ג"כ ואם פגע בו יובל בתוך שש יולא למרות. **הפשי:** שם נקבה, ע"ד ל' ארמית, כמו בולי (דניאל ב' ה'), ועל מהבא ל"הק היה משפטו ב"ב בסוף (תפשיט), כמו מרבית מרבית. (ג) **אם בגפו יבא:** גף, כף, חף מורים כסוי, וזהו בתוספת כ"ן כנף מורה

בְּנֵפוֹ יָבֵא בְּנֵפוֹ יֵצֵא אִם־בֶּעַל אִשָּׁה הוּא
וַיֵּצֵאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: (ה) אִם־אֲדָנִי יִתֶּן־לּוֹ אִשָּׁה
וַיִּלְדֶּה־לּוֹ בָּנִים אוֹ בָּנוֹת הָאִשָּׁה וַיִּלְדֶּיהָ
תְּהִיָּה לְאֲדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְּנֵפוֹ: (ו) וְאִם־אָמַר
יֹאמֶר הָעֶבֶד אֶהְבֹּתִי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתּוֹ
וְאֶת־בָּנֶי לֹא יֵצֵא חֲפָזִי: (ז) וְהִגִּישׁוּ אֲדָנִי
אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל־הַדָּלֶת אוֹ אֶל־
הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדָנִי אֶת־אָזְנוֹ בַּמֶּרְצַע וַעֲבָדוּ
לְעַלְמָם: ס (ח) וְכִי־יִמְכַר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ
לְאִמָּה לֹא תֵצֵא בְּצֵאת הָעֶבְדִּים: (ט) אִם

כסוף (ישעיה ל' כ', וכן בל' ערבני), וחזה כנפים, ובארמוית נפין, ע"ש שמכסין העור,
והנה נגפו כמו בכסותו, כלומר לכדו בנגדו (כפי' ר"ש), ע"ד כי במקלי עצרתי את
הירדן הזה (ברא' ל"ב י"א), אם בעל אשה הוא: לפי הפשט גם אשתו בזה עמו
בבית האדון, ומשרתת בבית, וזה ילדק במוכר עמו, שהוא יכול להמכר עם אשתו,
אבל לדעת ר"ש וקצת מר"ל שפירשו פרשה זו במכרהו ב"ד לא ילדק זם שתיהם האשה
ממכרת בעון בעלה שנכד, ולפיכך אמרו וכי מי הכניסה שחל? אבל מניד הכתוב
שהקונה עבד עברי חייב במזוכות אשתו ובכיו, וכל זה לארצות מדת הספד והרחמים
בישראל, וגם במוכר עמו לא החירו חכמים שחבא האשה לבית האדון, אבל חייבו את
האדון לפרנס אותה ואת בניה והיא יושבת בביתה ומעשה ידיה לעמלה ולא לאדון, כן
פסק הרמ"ם (אך להר"מנן האדון לוקח מעשה ידי האשה והבנים, אלא שהיה ברשות
עמלה ולא חבא אל ביתו לעבוד עבודתו), ולפיכך על פסוק ויגאל מעמך הוא ובכיו עמו
(ויקרא כ"ה מ"א) שהוא בלא ספק במוכר עמו חפכי עביו, אמר ר' שמעון (והביאו
ר"ש) אם הוא ממכר בכיו מי מוכרן. אבל התורה כמו שהתירה שהיה האב מוכר את
בתו הקטנה, כן נראה שהתירה שמוכר עמו ואת אשתו ואת בניה הקטנים, והנה

venuto solo, solo uscirà; se sarà ammogliato, uscirà sua moglie con lui. (4) Se il suo padrone gli darà una femmina, e questa gli procreerà figli o figlie, la femmina e i suoi nati saranno del suo padrone, ed egli uscirà solo. (5) Se però il servo dirà: Amo il mio padrone, la mia donna, e i miei figli; non voglio uscire in libertà. (6) Il suo padrone lo presenterà al tribunale, e fattolo accostare all'uscio, o allo stipite, il padrone gli forerà l'orecchia colla lesina, e quegli lo servirà per sempre. (7) Se poi un uomo venderà sua figlia per serva, non uscirà com'escono i servi [ma verrà sposata dal padrone o da un suo figlio]. (8) Se non piace al suo padrone, in guisa

ידוע כי בניו קדם היה האב שליט על בני ביתו ומייהם נידו (כנראה מדברי יהודה הוילאוו ותשרף), והחורה נטלה ממנו השלטון הזה ולא החירה מיתת בן סורר ומורה אלא על ידי גורת האופטים; וכן מכירת האשה והבנים הותרה נחמה שכתב ונאסרה נחמה שבעל פה. ועוד הוסיפו (קדושין כ') כי אין האדון מוסר לו שפחה כנענית אח"כ יש לו כבר אשה ובנים, וזה (כדברי תלמידי משה כהן פורטו) כי אין ראוי שילמד עבדים לאדוניו קדם שיקים מלות פריה ורביה, ויעמיד בנים להקים שמו בשראלי. (ד) אשה: שפחה כנענית, ע' ר"ש. (ו) אל האלדדים: אל האופטים, כמו למטה כ"ב ח', והטעם שגריך שילך אל האופטים ויעשה הרגיעה לפניהם, כדי שאלו העבד יתם אח"כ ויקון נעבדות, לא יוכל להכחיש כי נרצו כמעבד אלו, ולא יוכל ללכת אל האופטים ולהתרעם על אדוניו הכוזב אותו לעבד אחר ששנים. ועבדו לעולם: כמשמע, אלא שאח"כ נאמרה פרשת היוכל, ופסלה במקומה מה שנאמר קדם לכן, ע' למעלה ב'; והנה מנהג רגיעת האזנים מלאוהו הולכי מרחקי ארץ נוהג גם בין הפרסנים וההודיים שרועים אזני הילדים לקדם לעבדות אליליהם, והילדים ההם נקראים בל' הרו Dasa או Dasai, כל' עבד (ראו'); ואולי לכך רנה ה' שמהם רגיעת האזנים סימן עבדות וגנאי כדי להרחיק את ישראל מאותו מנהג ע"י. ולדעת הכורס (ר') הערץ האמצעית (הרגיעה היא לאות שאינו עובד מלך חיו, אלא בנחירה ורנון. (ו) לא חצא בצאת העבדים: כעבד עברי שאינו יוצא אלא אחר עבדות ששנים, אבל הנכרה אם קדם תשלום ששנים תהיה ראויה להנשא, יקחנה האדון לאשה כמו שמפרש והולך; ואין זה סותר כלל מה שנאמר במשנה תורה (ט"ו י"ב) כי ימכר לך אחיק העברי או העבריה ועבדך ששנים, כי שם אינו מדבר בקטנה שמכרה אביה אלא בגדולה המוכרת עצמה, ואין בה תורת ייעוד. והנה הדבר מובן מאליו שלא נא הכתוב להחמיר על הבת אלא להקל ואם נשלמו ששנים קודם שתיצא סימנים היא יוצאה בשש. (ד) אשר לא יעדה: שאינו רוצה ליעדה לו לאשה (רא' נס). והנה העיקר

רָעָה בְּעֵינַי אֲדֹנֶיהָ אִשְׁרָלָא יַעֲדָה וְהִפְרָה
 לְעַם נִכְרִי לֹא־יִמָּשֶׁל לַמִּכְרָה בְּבִגְדוֹ-בָהּ:
 (מ) וְאִם־לִבָּנוּ יִיעֲדָנָה כְּמִשְׁפֹּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה-
 לָהּ: (י) אִם־אַחֲרַת יִקְחֶלּוּ שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ

לא נאלץ כמו שהוא כתוב אלא שהמקרא קצר, ושיעורו אשר לא יעדה לו, וכן חננו עקילם סמוכום ותואודוואון אשר לא יעדה באלף, וכן בתרגום סורי ושומרוני, תם חונקלם אפשר שתרנס די לא יקיימנה ליה, והסופרים השמיטו מלת לא, לפי הקרי; אח"כ מנחתו בתרגום כ"י משנת קע"א (ואולי הוא יותר קדמון) דלא קיימה ליה. ור"ז פירש לפי הקרי שהיה לו ליעדה, ורא"ב בע ורמ"בן (ג"כ לפי הקרי) פירשו שלא מנחה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה, כי הקנהה נת ישראל, לקחתה לו לאשה יקנה אותה, והנה היא מיועדת לו מן הכתם. והפדה: אניה, כי אסור לו להנכס עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפנתי לקחתה; גם לא יוכל למכרה לעם נכרי בנזאו לנכר בה, כי זאת נגידה שימכור אדם בתו למי שלא יוכל לישא אותה (רמ"בן), ושלא ינימנה ללאת בשא (תלמידי מוה"ר מרדכי מורטארה). ומפני שהנכרי שהיה משעבדה לעולם היה יכול להרבות בסף מקנתה יותר מהעברי שלא היה משעבדה יותר משא, לכך הוצרכה התורה להזהיר על האב, לבלתי יאמר אמכרנה לנכרי שישלם אותה יותר (יח"ק ז"ל). ור"ז פירש הוראת ההפעיל שהאדון יתן לה מקום להסדות ולנאות, והוא כדחוקיה (קדושין י"א ב'), ורא"ב בע פירש שהאדון יבקש פדיונה ויקבלנו. לעם נכרי לֹא יִמָּשֶׁל לַמִּכְרָה: אזהרה לבית דין שלא ימכרנה לגוי (מכילתא), כלומר שלא ינימו לאב שימכרנה לגוי, אולי אחרי ראותו שאינה יפה למנוח חן בעיני אדוניה ליעדה תעלה בדעתו למכרה לנכרי (תלמידי מוה"ר ש"א). והיום ג' אדר תקנ"ט כ"ל פירוש והפדה שישתל האדון אלל קרובים שיפדו אותה, או דוה או בן דוה יגאלנה או א' מכל בני משפחתה ומכל בני שבטה יגאלנה; ופירוש לעם נכרי לא ימנול למכרה, שאינו ראוי למכרה לאיש משנת אחר שאין לו קירבה, שאם יקנה אותה ישמעבד בה, לא כן איש עמשפחתה אם יפדה אותה וינימנה לחרות, או יקנה לו לאשה, וכבר מנחתו מלת עם שענינו שנת, כגון לקהל עמים (ברא' כ"ח ג', וי"ח ד'), גם הוא יהיה לעם (שם מ"ח י"ט), עמים הר יקראו (דברים ל"ג י"ט), כדיני עמים נאספו (תהלים מ"ז י'); ומנחתו נכרי שענינו זר אע"פ שהוא מישראל, כגון כי איש נכרי יאכלנו (קסלת ו' ב').

(*) לא קרי

che non la destini a sè, la lascerà riscattare [da qualche suo congiunto]; però non sarà padrone di rivenderla a gente straniera [a persona d'altra tribù, e che non le sia parente], che sarebbe tradirla. (9) S'egli poi la destinerà a suo figlio, questi la tratterà secondo il diritto delle fanciulle [cioè da moglie e non da serva]. (10) Se poi (il padrone la sposerà, ma) ne pren-

ועבדך בנים ככרי (משלי ה' י'), ככרי ואל שפתיך (שם כ"ז ב'), וכן כל ככריה שנס' משלי. ובימי קדם שהיו להם ספרי היוחסין היו כל בני שנט א' מכירים קורבתם זה עם זה, וכל מי שהיה מאותו שנט יתכן שיגאל את בת שנטו, אבל בני שני שנטים לא היו נחשבים כקרובים, אלא זרים היו זה לזה, ואח"כ במשך הדורות נשכחה הקרובה שבין אנשי שנט א', והיו גם בני שנט א' זרים וככרים זה לזה, ולא היה אדם שיפדה כי אם שאלו הקרוב אליו; לפיכך הוגדרו רז"ל לפרש לעם ככרי לגדר אחרון, כי ידעו כי כל איש מישראל חף אם הוא מאותו שנט, ככרי הוא לה, ולא יפדנה להוניהם למרות, אלא אם יקנה אותה יעבדה לו לשפחה. בבגדו בח: שאם ימכרה לאיש ככרי שאיננו ממעמדתה, זאת תהיה בגידה בה. (ט) כמשפט הבנות יעשה לה: הנה הלוקח אותה יתנהג עמה כמשפט עם בנות ישראל, והוא שאלה כמותה ועונתה (רש"י על פי המכילתא) ולא תהיה קלה וכוונה בעיניו כשפחה. (י) אם אחרת יקח לו: אם יקחה האדון, אבל יקח עוד אשה אחרת זולתה. שא"ר: אלו מוכותיה, מל' וימטר עליהם כעפר אשר (תהלים ע"ח כ"ז) (מכילתא ורוב המפרשים ורז"ל תנ"י), ורז"ל צ"ע פירש שנקרא המזון אשר מפני שמועמיד הנזר. וענתה: זו דרך ארץ, דברי ר' יאשיה ואחריו רוב המפרשים; והנה ר' יאשיה במכילתא מפרש מלת ענתה מל' משכב אוחה ויענה, זה רמז מחד; ורז"ל צ"ע כתב: ופירוש וענתה על המשכב שהוא עת דודים, כי מלת עת במסרין כו"ן כמו אחת, עכ"ל; וכן כתב רד"ק (שרש עת) ועונתה, עת הקבוע לתשמיש, כמו שאמרו רז"ל עונה של ת"מ מע"ג לע"ג וכו' ע"ש, זה דבר שאין הדעת סובלתו, שהמורה תכנה ביאת אדם אל אשתו בשם עת קבוע, מלבד שאין בכל המורה שום לוח הקציעות לענין זה. ואשר אני אחזה לי הוא כי נדקו דברי רז"ל צ"ע שהמלה מלשון עת, ומלת עת מסרין כו"ן, וכן מלאכו שאומרים כל' ארמית כַּעַן, כַּעַת כַּעַן, וְכַעַת בלא כו"ן; אמנם כ"ל כי מלת עת אין תחלת הוראתה על היום, אך תחלת הוראתה כהוראת השרש אשר ממנו לוקחה; והנה שרש ענה הוכח תחלה על הדבור המתירם לדבור זולתו, ומורה ג"כ זמרת ב' כמות בני אדם שזמורין אלו כנגד אלו, ומורה ג"כ עשיית בקשת זולתו וחליי שאלתו; ומן השרש הזה מלת יען המורה על יחס המשובצ בהנערפות אל סבתו, גם מלת למען המורה על יחס המעשה המורה על יחס המעשה בהנערפות אל התכלית המבוקשת על ידו; וכן מלת כַּעַן אין

וְעִנְתָּהּ לֹא יִגְרַע: (יא) וְאִם־שָׁלַשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָּהּ וַיֵּצֵאָה חֲנָם אֵין כֶּסֶף: ס

עיקר הוראתה על הזמן, אך היא מלה קושרת הנמשך מן המדובר עם הקודם, כטעם
אם כן אפוא, כגון אימי נדר במלכותך וכו' וכו' כען דכאל יחקרי ופסרד יהסו
(דכאל ה' י"א י"ג), וכן ואנא שמעת עליך די חבול פשרין למפסר וקטרין למשרא כען
הן חבול כתנא למקרא (שם שם י"ו), וכן אחיעטו כל סרכי מלכותא וגו' כען מלכא חקיס
אפסרד (שם ו' ת' ט'), וכן כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא דך חתנכא (עזרא
ד' י"ג), כען כל קבל די מלח היכלא מלכא וגו' על דנא שלמנא והודענא למלכא
(שם שם י"ד), וכן כען שימו טעם (שם שם כ"א); וכיונא בזה מלת עתה, כגון אחת עתה
ברך ה' (ברא' כ"ו ט'), ועתה ארור אחת (שם ד' י"א), חולתם רבים; וכן מלת וְכִנְיָתָה
אז וְכִנְיָתָה (עזרא ד' י' י"א ו"ז, ח' י"ג) כ"ל הוראתה כמו כֵּעַן אז וְכִנְיָתָה, והיא
שגורה בפי הארמיים בתפלת אנגרותיהם, אחרי דרישת השלום. והנה הזמן להיותו מן
הבגורים היותר מופשטים לא הוכח שם עגמי אליו בבחינת מה שהוא בעגמו, אבל קראו
שמו עֲנֵתָה, עֲנָה וְעַתָּה, והכוונה על התנאים הראויים לכל דבר דבר לפי מה שהוא,
אשר בהתאמתם יכון הדבר ההוא לענין מה כטעם עת לאהוב ועת לשנא, ושאר
עמים שנקבלת (ג'), וכן ושריך בעת יאכלו (שם י' י"ו) בתנאים הראויים, וכן והנה עתך
עת דודים (יחזקאל י"ו ח'), היו כך התנאים הראויים (שדים נכחו ושערך נחת) למשכב
דחים, וכן דבר בעתו מה טוב (משלי ט"ו כ"ג); וכן מלת עונה בל"ה, ענינה התנאים
הראויים בדבר המכשירים אותו לדבר מה, כגון המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת
מעשרות (פיאה פ"ד ט"ה, חלה פ"ג מ"ד) פירש הרע"ב (במס' חלה) כל א' כמשפט
המפורש בפרקא קמחא דמעשרות, עכ"ל; ובמעשרות (פ"א מ"ב) מפורש: מאימתי הבירות
חייבות במעשרות, האלנים משיבתי, הענבים והאבנים משיבתי וכו' וכו'. ואם כ'
הואללה מלת עונה להורות על הזמן בכלל, כמו שהואללה מלת עת, עיין בערך, ערך
ע"ן, שז'; ואחרי הדברים והאמת האלה אומר אני כי וענתה הוא התנאי הראוי לה
במה שהיא אשה בעולת נבל, והתנאי הזה הוא התשמיש בלא ספק. והנה התורה ההירה
את האדון שלקח את אמתו לאשה, שאף אם יקח לו עוד אשה אחת אינו ראוי
לגרוע חקה של זו, ולא מפני שאינה עני עד שהוכרח למכרה לו לאמה, תהיה קלה
בעיניו מהאחרת שאינה עשיר, אך ראוי לו שיזכור תמיד כי בשלקח הראשונה השתעבד
לה בכל ממונו ובכל כחותיו, וקודם שיקח השנייה לריך שיראה אם ממונו וכחותיו כדאי
לשתי נשים, ואם לאו אין לו ליקח אשה שניה. וכל זה אחרת תורה במי שנשא את
אמתו, וקל וחומר במי שנשא בת חורין, שהוא חייב בלא ספק בשארם כסותה ועונתה,

derà (anche) un'altra, non deve diminuirle [alla prima] il vitto, il vestiario, e la coabitazione. (11) Se (alcuna di) queste tre cose [sposarla, darla al figlio, o lasciarla riscattare] non le farà; uscirà [giunta che sia a età da marito], senza pagar nulla.

לפי שיעור מחובו וכחיותו, והתורה לא כנכסה בפרטי הדברים שאין להם סוף, ורז"ל עשו כמו שעשו בכל שאר חלקי התורה, והגבילו השיעורים שאם יפחת הצעל מהשיעור המוגבל לו לפי מה שהוא אדם, תוכל אשתו לבא ללעגוק חנם לפני ב"ד והם ייקרו אם פושע הוא או אנוס הוא; ואם פושע הוא ינוו עליו לתת לה חקם או יאלמנה מחיותו. והנה ח"ז בנכמתם ונזקתם ראו כי האשה איננה כלי, ולא נבראת לתועלת האיש ולהנאתו בלבד, אלא איש ואשתו שני שותפים, התחברו ברטוב לעזור איש את רעהו בזהבנה ואחרת, ולא לבד השגיו של איש יהיה האיש גורע חק אשתו, אלא השגיו גם על הפרטים היותר קלים, לבלתי יהיה האיש גורע הנחת אשתו, כגון אם אמר הוא בנגדו והיא בנגדה; ומה ככד מאמרם בשר שמשפין עממן (כדה ל"א), והפך מזה מזד אחד דרכי הכנלים, שאינם מנקשים רק הנאת עצמם והם משוטטים תמיד לבקש זמה, וכשיהם כחאסות בעיניהם ויושבות עונות אלמנות חיות, והפך מזה מזד אחד דרכי המתחכמים, אשר האשה היא להם כשפחה לשרתם, וְכֵסֶם לשמירת בריאותם (לא יבעול אלא כשימצא גופו בריא וחזק ביותר וכו' וכו', הלכות דעות פרק ד'). אלא יי שמורתו היא תורת משה והמשנה והתלמוד, הוא אוהב את אשתו כגופו ומכבדה יותר מנפשו ועליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך (יבמות ס"ב). ורש"י גם ואחרים פירשו עובתה מלשון מעון, כלומר בית דירא; ורז"ל וגו' פירשו ג"כ מל' מעון ופירשו Cohabitation, והוא כנוי לתשמיש; ור' יונתן במכילתא אומר שארה כמותה, כמות שהיא כופלת לשארה, אם הייתה ילדה לא יתן לה של זקנה, אם הייתה זקנה לא יתן לה של ילדה, ושלא יתן לה של ימות הקמה בימות הגשמים ולא של ימות הגשמים בימות הקמה, אלא בותן לה כל אחד ואחד בעובתה, ולרמ"ב דעת אחרת, ורקוקה היא מאד. (יא) ואם שלש אלה: אחת משל אלה (כמו אם יגע טמא כש כל אלה, חגי ב' י"ג) שיקמה הוא או בנו, או שיתן מקום לפדותה (רז"ל ורוב המפרשים). ורבים חשבו (לפי עדות רא"ב) שהכוונה על שארה כמותה ועובתה, וכן דעת החזקוני, גם דון ינאק נוטה לפירוש זה; ור"ל כי הפירוש הזה לא יתכן, שאם כבר לקחה לו הרי היא אשת איש, ואיך תנא מחבו בלא ספר כריתות שהיה מותרת לכל אדם? ומלינת חנם אין כסף תנאק נאמה ולא נאשת איש. ואם תאמר כופין אותו ליתן לה גט, א"כ העיקר חסר, וא"ת הנה במקום אחר (דברים ט"ו י"ב) כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים א"כ אף הבערה מחויבת לעבד שש שנים ואינה יולאה בהנחת סימונים, דע כי לפי הפשט שם מדבר במוכרת עצמה, ואינה קטנה, וכבר הניחה סימונים, ואז היא

(יב) מִכָּה אִישׁ וּמֵת מוֹת יוֹמָת: (יג) וְאִשְׁרֵי לֹא
 צָדָה וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִירוֹ וְשִׁמְתִּי לָךְ מָקוֹם
 אִשְׁרֵי יָנוּם שָׁמָּה: ס (יד) וְכִי־יִזְדֹּא אִישׁ עַל־
 רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזִּבְתִּי תִקְחֵנוּ
 לְמוֹת: ס (טו) וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
 יוֹמָת: ס (טז) וְגִלְבֵּי אִישׁ וּמִכְרוֹ וְנִמְצָא בִירוֹ

נריכה לעבוד שש שנים, אבל כאן מדבר בקטנה שמכרה אביה וכשתגדיל ולא ירעה האדון לקחתה לו לאשה או לתתה לבנו או לפדוטה, היא יוגלה למפאי בלא פדיון. (יב) מִכָּה אִישׁ: בכל דבר שיהיה אפי' בידו, זה בין שעשה בו חבורה, בין שלא עשה בו חבורה, כי לשון הכה עיקר הוראתו הקיש גוף על גוף, ואח"כ הושאל על ההרגה, כגון ו'ה' הכה כל בכור. ופית: בין מיד בין לאחר זמן כי לא אמר ומת תחת ידו כמו בעבד (למטה כ'), וכמו שלמדנו למטה (י"ח ו"ט) מח"ש שגם המכה מתוך חריבה ולא ימות וכפל למשכב לא ינקה א"ל א"כ יקום המוכה והתהלך בחוץ; וזה שניאר זה למטה רחוק מכאן, אינו אלא מפני העבד שאם יעמוד יום או יומים לא יוקם: והכה לפי הפשט גם אם לא נתכוון להמית כשהכה בדעת ובכוונה להכות, ימות אם מת מחמת המכה ולא מחמת דבר אחר שנוסף עליו במקרה; זה אמנם יתחלק לפרטים אין להם מספר, והתורה הניחה המשפט לשופטים, ור"ל נטו זה להקל ולא להחמיר, ע' סנהדרין פ' ט'. פוֹת יוֹמָת: ע"י ב"ד, ואם יש לנהרג גואל ראשי לנקום דמו, כי זה נלמד ממה שאמר מיד ואשר לא ידה וגו' ושמתו לך מקום אשר יכוס שמה כלומר שיכוס מן הגואל (וכמפורש בס' במדבר ל"ה י"ב למקלט מנואל) שאל"כ למה יכוס? הלא א"ס כי השופטים לא מיתוהו בלא דרישה ומקירה אם הרג בשוגג או במזיד, והיה די שיאמר: רק אשר לא ידה והאלהים אנה לידו לא ימות; ובמכילתא אמרו בהפך: מות ימות, בנ"ד, או אינו אלא שלא בנ"ד, ת"ל ולא ימות הרוג עד עמדו לפני העדה למשפט, עכ"ד; אך כ"ל ברור שאם היתה כוונת התורה לאסור גאולת הדם בהחלט מה נוזק לערי מקלט? והנה כוונת התורה להרחיק גאולת הדם, אך לא אסרה אותה, ואם הרג גואל הדם את הרוג חוץ מערי מקלט אין לו דמים; ואמנם לא כל אדם יש לו גואל, ולא כל גואל ירעה להסתכן כדי להמית הרוג, ועוד בכמה ענינים אחרים נאמרה המליצה הזאת

(12) Chi percuote un uomo, e questi ne muoja, sarà fatto morire. (13) Per chi poi non avrà operato meditatamente, ma Iddio gli avrà fatto avvenire il caso [d'esser causa dell'altrui morte] ti destinerò un luogo, dove fuggirà. (14) Quando poi uno sorga audace contro il suo prossimo, uccidendolo pensatamente, dallo stesso mio altare lo strapperai, perchè muoja. (15) Chi percuote suo padre, o sua madre [senza che ne muojano], sarà fatto morire. (16) Chi ruba una persona e la vende, e venga trovata nelle sue mani [nell'atto della vendita]; sarà

מות יומת, שאין ספק שהמכור ימות ע"י כ"ד; והנה השופטים לא יתכן שיפסדו אלא ע"פ עדות; ובמקום אחר מפורש שדרך שיהיו שני עדים; ור"ל הוסיפו ההנחיה כדי להבדיל בין שוגג לחזיד, וגם זה להקל. מות יומת: בכיף, או אינו אלא וכו', ת"ל שופך דם האדם נאדם דמו ישפך, עדיין אני אומר יקח לו דם משני איברים וימות, ת"ל וערפו גם את העגלה נחל ואתה תזער הדם הנקי, הקושא שופכי דמים לעגלה ערופה, מה עגלה ערופה נהנת הראש, אף כל שופכי דמים נהנת הראש (מכילתא), וגם זה להקל להכיר מיתתו, על פי מאמרו ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתת יפה, ועיין למטה פסוק ט"ו. (יג) צדה: קרוב לשרש נוד, וענינו ארץ ובקש להזיק, כמו ואתה נודה את נפשי לקחתה (ש"א כ"ד י"ג), נלדיה (במדבר ל"ה כ'), בלא נדיה (שם שם כ"ג), וכן הנייד חורב לב"מ ומשתדל להמיטם או לתפסם. והאלהים אגה לידו: אך האל הקרה לו מקרה רע, שיהיה הורג את רעהו נבלי דעת; כל מה שאין אדם עושה נכונה ורצון מיתם לאל סבת הסבות, כי מה שהוא צערכו מקרה, נגזרת האל הוא. ושפתי לך מקום: אקבע לכם ערים למקלט כשתבואו אל הארץ (וכן דעת רש"י). אשר ינום שמה: מפני הגזל, ע' בפסוק שלמעלה. (יד) מעם מזבד: המקדשות והמזבחות היו מקומות מקלט לכל הקדמונים, ע"כ אחר שאמר ושפתי לך מקום אשר ינום שמה, הוכיח כי אין מקלט לחזיד, ואכילו יתפשו בקרנות המזבח יקחוהו משם ומיתוהו. (טז) ומה אביו: אפי' לא מת בה, וגם זה יתפרד לפרטים אין מספר, כי רחוק הוא שמות על הכאה כל שהיא, ור"ל פירשו בעושה מצורה. ואמו: או אמו, ור"ל בע' וכן האפודי במעשה אפוד שלו מפרשים ומכה אביו ומכה אמו, וכן נראה דעת נה"ט. מות יומת: בחנק, או אינו אלא נאמת מכל מיתת האמורות בתורה, אמרת זו מדה האמורה בתורה, כל מיתה שנאמרה בתורה סתם אין אתה רשאי לדורשה להחמיר עליה, אלא להקל עליה, דברי ר' יאשיה (מכילתא). (טז) וגונב וגו' ומכרו ונמצא בידו: לפנים פירשתי כדעת הכורס ומכרו או נמלא בידו, וכן פירשתי והתעמר בו ומכרו (דברים כ"ד ז') או מכרו; ועתה (ד' סיון תר"ט) כ"ל שאין זה משפט נדק, שימות הגנב אם רק הביא בן חורין לביתו והעניד אותו, אבל אם ימכרו לאחרים,

מוֹת יוֹמָת: ס (יח) וּמִקְלָל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
 יוֹמָת: ס (יח) וְכִי־יִרְיֵב אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ
 אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל
 לַמִּשְׁכָּב: (יט) אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־
 מִשְׁעַנְתּוֹ וְנָקָה הַמֶּכֶה רֶק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרָפָא
 יִרְפָּא: ס שני (כ) וְכִי־יִכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ
 אוֹ אֶת־אִמָּתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמָת תַּחַת יָדוֹ נָקָם

אז נגמר המעשה הרע, ואזדה מרות האיש ההוא ללמיתות, כי מי שקנה אותו קנה
 אותו בדמים ומוצב שגדן הוא משתעבד בו, כי כספו הוא. והנה פירוש וכמלא בידו
 בשעת המכירה, אם יש עדים שידעו שהוא בן חורין, וראוהו בידו והוא מוכר אותו
 לאחרים, אז הוא קיים מיתה, ור"ל הממירו עוד יותר קודם שיהיה אדם קיים מיתה
 והנריכו גם עדים שנכחו, כי סוף סוף אף אם הם מכירין אותו שהוא בן חורין, יתכן
 שאחרים גנבהו ומכרהו לו. (יח) ומקלל אביו וגו': בימי קדם היה האב שלישי בניהו
 לעבדו ולהמית כמו שידוע מד"ה של האומות, וכן בתורה מנאנו יהודה אומר הונחזה
 ותשרף (בראשית ל"ד כ"ד), והנה התורה נטלה השלטון הזה מן האב ונתתו לב"ד,
 ולפיכך הממירה על הבנים כי כבר היו מורגלים בכך; אמנם השופטים אין ספק שסיו
 נוטים להקל, ע"פ מה שמקרה להם משה בע"פ, וכן מנאנו ר"ל מזריכים שמהם הקללה
 בשם המפורש; והנחת זה בן סורר ומורה, וגם שם הנריכו ר"ל תנאים רבים, עד
 שמיתתו קרוב למנעו; וזה אמנם כלל גדול, הרבה משפטים נריכים להאחר דרך גזום
 ואיום, מצלי שילדק להנחיתם לפעל אלא בתנאים שאין מניחותם קרובה; והנרים אלו
 נריך שיהיו נחשבים לשופטים בסתר, ולפיכך נטחנו לשמוע תמיד אל השופט אשר
 יהיה בכל דור דור. ולענין סמיכת הפרשיות נ"ל שהכתוב הולך מן הקשה אל הקל,
 פתח בנזוף (מכה איש ומת), ופירש פרטיו (שוגג ומזיד), אח"כ הזכיר מכה אביו בלא
 מיתה, ואח"כ גזנב איש שאינו ממיתו אך משעבדו כעבד, אח"כ הזכיר מקלל אביו,
 שהוא דבור בעלמא, ומ"מ הוא ממיתה; אח"כ הזכיר המכה בתוך מרינה שהוא קל
 מכלם, כי לפעמים פטור ממיתה. וכי יריבון וגו': במקרה ספרים מלת אנשים נעסם

fatto morire. (17) Chi maledice suo padre, o sua madre, sarà fatto morire. (18) Qualora alcuni uomini contendano, e l'uno percuota l'altro con una pietra, o con un pugno, e l'altro non ne muoja, ma rimanga obbligato al letto; (19) Se indi si alzerà e camminerà fuori (di casa) sul suo bastone, il feritore sarà immune; soltanto lo indennizzerà del tempo, in cui avrà dovuto restare inoperoso, e ne assumerà la medicatura (20) Qualora taluno percuota il suo schiavo, o la sua schiava, [non israelita], col bastone, e quegli muoja sotto la sua mano, sarà

רביעי, אך א"ם שהכין בזקף. (יט) על משענתו: על מקלו, מיד יכה המכה, אך אם אח"כ ימות המוכה, כי יש לתלות שהוא גרם לעצמו שלא נשאר כשהחל להבריח, ור' ישמעאל (במכילתא) דורש כיון חל על משענתו, על דבוריו, זה חמורא. רק שבתו יתן: יסלם לו שכרו שהיה משתכר בימי חוליו שנטל ממלאכה, והמלה יתכן שזהו משרש שבת, ויותר קרוב היתה מן יאב, כלומר ישיבתו בבית, והוא הפך והתהלך בתוך (ראב"ע). ודפא ירפא: למנוח מכתו, וכיוצא ברפואות פיריות, זה אם ע"י עצמו ואם ע"י רופא. והנה המקרא הזה אינו מדבר אם קטע ידו או רגלו, אלא שהניחו לידי חולי הכרפא, ולפיכך פירשתי רק שבתו יתן על מה שנטל ממלאכה בימי חוליו, לא מה שנטל כל ימיו מומת המכה ההיא; ורז"ל דברו גם על אם קטע ידו או רגלו, ופירושו רק שבתו יתן על בטול מלאכתו משם ואילך כל ימי חייו, וע' למטה פסוק כ"ד. ודע כי גם בדמי הרוויים הקדמונים נחלל דין תשלומי רפוי נזק ושבת, וזה (לסוס (fr. 7. Dig. IX. 3. de his qui effud.) Cum liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effusumve quid erit, laesum fuerit, iudex computat mercedes medicis praestitas, ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt: praeterca operarum quibus caruit, aut cariturus est ob id quod inutilis factus est. Cicatricium autem, aut deformitatis, nulla fit aestimatio: quia liberum corpus nulla recipit aestimationem. וכאן ראוי להבחין כי רז"ל חייבו המובל בעצמו לשלם גם הנזק והבזות, אבל לפי תורת הרוויים המובל חייב בתשלומי רפוי ושבת וזקף. ואינו חייב בתשלומי עצב ובזות, כי (לפי דבריה) מי שהוא בן חורין אין לבטל תשלומיו. ראה כמה רחוק מדרך האמת קלת מחביו הדור שכתבו כי מחביו המענה למדו הדינים מתורות הרוויים. (ב) אַת עבדו וגו': עבד כנעני, ע' רש"י וראב"ע; והנה ידוע כי היה האדון שליט בעבדיו להמיתם, והתורה בטלה מחבו השלטון הזה ואם מת תחת ידו באופן שיש לשבוע שנתכוון להמיתו, ימות האדון, אך אם יוס או יומים יעמוד באופן שיש לתלות שנתכוון ליסרו ולא נתכוון להמיתו, לא יוקם. וכן כתב הרמ"ם בהלכות רוצח פרק ב', וז"ל: יראה לי שהמכה את עבדו בסיקין ובייף או

יִנָּקֶם: (כא) אֶךְ אִם-יוֹם או יוֹמִים יַעֲמֹד לֹא
 יִקָּם כִּי כִסְפוֹ הוּא: ס (כב) וְכִי-יִנְצוּ אֲנָשִׁים
 וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה
 אִסּוֹן עָנוּשׁ יַעֲנֹשׁ כַּאֲשֶׁר יֵשִׁית עָלָיו בְּעַל
 הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפָלְלִים: (כג) וְאִם-אִסּוֹן יִהְיֶה
 וְנָתַתָּה נַפֶּשׁ תַּחַת נַפֶּשׁ: (כד) עֵין תַּחַת עֵין
 שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל:
 (כה) כּוֹיָה תַּחַת כּוֹיָה פָּצַע תַּחַת פָּצַע חֲבוּרָה

באֵזֶן וּבִגְרוֹף וּבְיוֹלָא בֶּהֱן וְאֶחָדוּ לְמִיתָה וְחַת אִיכּוּ דָּדִין יוֹם או יוֹמִים, אֲלֹל אֲכִי חַת
 לְאֶחֶר שָׁנָה כְּהָרָג עָלָיו, לִכְךָ כְּאֶחֶר בְּשֶׁבַע, שָׁלָל כַּתְּכָה תוֹרָה רְשׁוֹת לְהַכּוֹתוֹ אֲלֹל בְּשֶׁבַע
 וְחָקֵל וְרִנְוָעָה וּבְיוֹלָא בֶּהֱן, וְלֹא בְּהַכָּאת רִנְוָעָה. בָּקָם יִנָּקֶם: מִיתָה כִּיִּי, עֵינָן רִשִׁי
 וְרִאשׁ"ע. וְהֵנָּה אֲנִל הַרְוּמִים הִיא הָאֲדוֹן שְׁלִיט בְּעַבְדּוֹ לְהַמִּיתָם כֹּל מִיתָה מְשׁוּכָה, וְלֹאִיו
 סָנָה שְׁתִּיהִי, וּמִשְׁךָ זֶה עַד זֶמֶן הַקִּישָׁרִים אֲדִירָאֲנוֹס וְאֲנֶטוֹנִיטוֹס, אֲשֶׁר רָחֳמוּ עֲלֵיהֶם
 וְאֶסְרוּ הַרְגִּיעָתָם (קִלְעָר). וְכֹאֵן רָאִיו לְהַזְכִּיר דְּבָרֵי רַז"ל בְּמַכִּילָתָא (הַנִּיחַ דְּבָרֵי רַז"ל
 כֹּאֵן וְהַזְכִּירוּ גַם בִּלְקוּט), ח"ל: וְהִרִי הִיא (עַבְדִּי בְּעַבְדִּי) בְּכֹל מַכָּה אִישׁ וְחַת! אֲלֹל בֹּא
 הַכְּתוּב וְהַזְכִּירוּ מִן הַכֹּל לִהְיוֹת כְּדוֹן דָּדִין יוֹם או יוֹמִים. הִרִי מְבוֹאֵר כִּי גַם לְדַעַת
 הַתַּנְכִּיִּים, גַּם הַעַבְדִּים הַכְּנַעֲנִיִּים כְּבָלָלִים בְּתוֹרַת מַכָּה אִישׁ וְחַת, וְיִשְׂרָאֵל הַהוּרָג אֲחֻס
 מִיַּד מִיתָה. וְאֶעֱפ"כ מִרְצֵן עֵינָן, כִּי מִהַמֶּשֶׁךְ דְּבָרֵי הַמַּכִּילָתָא בְּרָאָה כִּי תַנָּא קִמָּא הַאֲחֻס:
 "וְהִרִי הִיא בְּכֹל מַכָּה אִישׁ וְחַת" הִיא מִפְרָשׁ הַכְּתוּב בְּעַבְדִּי עַבְדִּי. (כא) אֶךְ אִם יוֹם
 או יוֹמִים: אֲחֵר בִּלְשׁוֹן זֶה כִּי יוֹם לְפַעֲמִים כּוֹלֵל הַיּוֹם וְהַלֵּילָה, וְלַפַּעֲמִים הַיּוֹם לְבַדָּה,
 וְכֹאֵמְרוּ יוֹם או יוֹמִים מִשְׁמַע זֶמֶן שֶׁהוּא קְרוֹב לַיּוֹם וְקְרוֹב לַיּוֹמִים, א"כ אִיכּוּ הַיּוֹם לְבַדָּה,
 אֲלֹל לְכָל הַפְּסוּת יוֹם וְלֵילָה, כְּלוּמָר מַעַת לַעַת, כְּדִבְרֵי רְבוּתִיכּוֹ. בִּי כִסְפוֹ הוּא: וְרִשִׁי
 הוּא לִיסָרוֹ, גַּם רָחֹק הוּא שֶׁתַּחְכוּן לְהַמִּיתוֹ שֶׁהִרִי מִפְּסִיד מְוֹנוֹ. (כב) וְכִי יִנְצוּ:
 בִּזְדִּים, וְהוּא קָשָׁה מִלִּי רִיב, כַּעֲנִין שֶׁנִּי אֲנָשִׁים עַבְדִּים כְּנִים וְיֹאמַר לְרַשֵּׁעַ לְמָה תַּכָּה
 רַעַךְ (שְׁמוֹת ב' י"ג), בְּהַנּוֹתוֹ אֶת אֶרֶס כְּהָרִים (תְּהִלִּים ס' ז'); וְהַזְכִּיר עַל מַרְיָנָה קָשָׁה

vendicato [colla morte del padrone]. (21) Però se durerà un giorno o due, non sarà vendicato; poichè è suo denaro. (22) Qualora alcuni uomini vengano alle mani, ed urtino una donna incinta, e questa abortisca, ma non avvenga la morte (della donna); sarà multato (il colpevole), secondo che gl'imporrà il marito, e pagherà per sentenza dei giudici. (23) Se però succederà la morte (della donna), metterai vita per vita. (24) Occhio per occhio, dente per dente, mano per mano, piede per piede. (25) Scottatura per scottatura, ferita per fe-

אע"פ של חיה בידים, כגון אשר הלו על מה ועל אחרן נעתת קרח בהנחות על ה' (במדבר כ"ו ט'). ונגפו: יכו בנטנה במקרה, ולא בכוונה, כגון שחא להפריד ביניהם. ונגפו: אחד מהם, ע"ד באש ישרפו אותו ואחרו, אחת מהן (רא"ב). ולא ירדה אסון: מיתה משונה ע"י מקרה רע, כמו פן יקראנו אסון (בראשית מ"ב, ד), והטעם שלא תמות האשה, כי העובר מסתמא ימות. ענוש יענוש: מוסר, כמו ועבדו אותו מזה כסף (דברים כ"ב י"ט). ונתן בפלילים: הנענש ילש קנסו בהסכמת השופטים, שלא יכחו לנצל האשה להכניד עליו הקנס יותר מן הראוי; וכן אמרו במכילתא: כאשר ישית עליו, שמוע אני כל שירנה, ת"ל ונתן בפלילים, מגיד שאינו משלם אלא ע"פ הדיקים; וקרוכה לזה דעת הרמב"ן, אלא שהוא מפרש ונתן על נצל האשה שישית עליו הקנס בפלילים, שלא יתן עליו עונש גדול יותר מכדי דמיה. (בג) ואם אסון ירדה: באשה. ונתתה נפש תחת נפש: יומת המכה, אע"פ שלא נמכוון להכות את האשה; ורבותינו חולקים בדבר (סנהדרין ע"ט); ע' רש"י. (כד) עין תחת עין: אינו ענין למכה אשה הרה דוקא, אלא הואיל ואמר כפש תחת כפש סמך לו גם עין תחת עין וגו', לומר שכל חובל בחברו כאשר יתן מוס באדם כן יכתן בו, בין נמכוון לחבל בו, בין לא נמכוון לחבל בו, אלא בחברו, כמו שהוא הענין בגניפת האשה, ור"ל פירשו שמשלם ממון (ב"ק דף פ"ג), והנה מזה שכתוב זלזל תקחו כופר לכפש רוחא אשר הוא רשע למות כי מות יומת (במדבר ל"ה ל"א) ראינו ברורה שהתורה התורה לקחת כופר ממון בשאר תבילות שאין בהן מיתה, וכן למטה (כ"ט ו') ואם אור נגח הוא מתחיל שלשום וגו' וגם בעליו יומת, אם כפר יושא עליו וגו', התורה התורה לקחת כפר ממי שלא המית בידיו, רק פגע בשמירת שורו; וזה מן הדברים שהביאה התורה ביד השופטים, כי אמנם אם ימלא איש עשיר שלא יחוש לאבדו ממנו וימלא קורת רוח בהזיקו לבני אדם, יוכלו השופטים לעשות בו משפט כבוד עין תחת עין, ובתורות רומי (Tab. XII) כתוב: Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio est. (כד) פצע: חתך; שרש פצע קרוב לשרש נגע, נגע (בארמית) נקע, פוץ, פגז, כפץ, כלם ענינם חתך, קריעה וצניעה; ור"ש פירש בלעז כנרדור (navradure), והוא מן הפעל העתיק

תַּחַת חֲבוּרָה: ס (כו) וְכִי־יִכָּה אִישׁ אֶת־
 עֵין עֲבָדוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אִמּוֹתָו וְשַׁחֲתָהּ לַחֲפָשִׁי
 יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת עֵינָיו: (כו) וְאִם־שָׁן עֲבָדוֹ אוֹ־שָׁן
 אִמּוֹתָו יִפְּלֵל לַחֲפָשִׁי יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת שָׁנוֹ: פ
 (כח) וְכִי־יִנָּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וּמָת
 סָקוֹל יִסְקַל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכַל אֶת־בָּשָׂרוֹ
 וּבָעַל הַשּׁוֹר נָקִי: (כט) וְאִם שׁוֹר נִגָּח הוּא
 מִתְמַל שְׁלֹשָׁם וְהוֹעֵד בְּבָעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ
 וְהִמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסְקַל וְגַם־בָּעְלָיו

navrer שְׁעִיבו blesser. חבורה: מכה בלא פרוק קטור, חלא הדס נלרר, ומרחית
 הבשר משתנה, והוא מעבין כמר חבורותיו (ירמיה י"ג כ"ג), וכן בלי ערבי שרש חב
 כאמר על מה שהוא מנומר בנוזים שונים; ור"ש תרגם בלעז טקא (tache) והוא כתם;
 ור' סעדיה פירש בלעז שצירת עלם, ומצורה מכת דם. (כו) את עין עבדו: הכנעני
 לחפשי ישלחנו תחת עינו: זה יהיה סנה שימנע מהכות את עבדו מכת אכזרי,
 שאם ישחית א' מאזניו, ואפי' שנו, ינא לחרות, וכמלא האדון מפסיד כספו (רא"ב);
 ור"ל אמרו ב"ד איברים אחרים העבד ינא לחרות, והם כ' אלצעות, ונ' אזנים,
 והחוטם וראש הגויה; וכנראה שאם השחית ידו או רגלו כל שכן שיונא לחרות, ולא
 הונרכו ר"ל להזכירם, כי בהשחת היד או הרגל תשחחנה גם האלצעות. (כח) וכי
 ינח: חין נחיתת חלא בקרן, וכן הוא אומר ויעש לו נדקיה בן כנענס קרני בחל
 ויאמר כה אמר ה' באלס חנגת את ארס (מ"א כ"ב י"א), ויאמר בצור שור הדור לו
 וקרני ראס קרניו בהס עמיס ינגח יחדו (דברים, ל"ג י"ז) (ב"ק דף ב' ע"ג), והנס
 השרשים נתי, ננע, ננף, נקף, נכה, נקש, יקש, כלס קרניס זה לוס בהוראת הסכאה,
 ונפרדים בלוסן ההכאה. סקול יסקל: בזריקת אצנים עליו, וכן הוא אומר וסקלטו
 באצנים (דברים י"ג י"א), וסקלתם באצנים (שם י"ז ה'), וסקלתם חוטם באצנים (שם)

יומת: (ל) אִם-כָּפַר יוֹשֶׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִין נַפְשׁוֹ
 כָּכָל אֲשֶׁר-יוֹשֶׁת עָלָיו: (לא) אוֹ-בֶן יִגַּח אוֹ-בַת
 יִגַּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ: (לב) אִם-עָבַד
 יִגַּח הַשָּׂוֵר אוֹ אִמָּה כֶּסֶף וְשִׁלְשִׁים שֶׁקֶלִים
 יִתֵּן לְאֹדֹנָיו וְהַשָּׂוֵר יִסָּקֵל: ס (לג) וְכִי-יִפְתָּח
 אִישׁ בֹּר אוֹ כִי-יִכְרֶה אִישׁ בָּר וְלֹא יִבְסְנוּ
 וְנִפְלִשְׁמָה שָׂוֵר אוֹ חֲמוֹר: (לד) בָּעַל הַבּוֹר
 יִשְׁלַם כֶּסֶף יָשִׁיב לְבַעְלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה-לוֹ: ס
 (לה) וְכִי-יִגַּף שׂוֹר-אִישׁ אֶת-שׂוֹר רֵעֵהוּ וָמָת
 וּמָכְרוּ אֶת-הַשָּׂוֵר הַחַי וְחָצּוּ אֶת-כֶּסְפוֹ וְגָם
 אֶת-הַמֵּת יַחְצִיזוּ: (לו) אוֹ נֹדַע כִּי שׂוֹר נִגַּח
 הוּא מִתְמוֹל שְׁלֹשָׁם וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בְּעָלָיו

שיעור הכופר; ור"ל חמרו יומת גירי שמים. (ל) אם כופר יושת עליו: אם יראו
 הדיינים שהוא ראו להכלל מחיתה, ויקבעו עליו כופר; ולדעת חס"ם אם הקרובים
 יתבייטו בכופר. פדיון נפשו: כסף תחת נפשו, לפי מה שיפסדו הדיינים לפי עשרה,
 ולפי מה שפגע הרבה או מעט בשמירת אורו; ואין כראיה שיהיה הכוונה דמי שזו
 לא של מוזיק ולא של נזק, שא"כ הי"ל ערך כפשו, ועוד לא היה לו להוסיף ככל אשר
 יושת עליו, אלא כאשר יעריכוהו. (לא) או בן יגח או בת יגח: קטנים, ואע"פ
 שפגע אביהם שלא שומר, ואולי הם גירו בעלום חמת השור, מכל מקום כמשפט הם
 יעשה לו. (לב) אם עבד: עבד כנעני. כסף שלשים שקלים: אין זה מדיון
 כפשו, אלא דמי הכזק שגרם לאדונוי מאלם לו, ואלכד זה מפסיד אורו. שקלים:
 האחרונים שקלו השקלים הנמלאים עד היום מימי האשמונאים, ומגדו משקלם ר"טו

tario sarà fatto morire. (30) Se però gli verrà imposto un riscatto, pagherà il riscatto della propria vita, secondo che gli verrà imposto. (31) Parimente se cozzi un fanciullo, o una fanciulla, verrà trattato a norma di questa medesima legge.]
 (32) Se poi il bue cozzi uno schiavo, o una schiava [non israelita], darà al suo padrone la somma di trenta sicli, ed il bue sarà lapidato. (33) Quando taluno scuopra una cisterna, o quando taluno stia scavando una cisterna, e non la ricopra, e vi cada dentro un bue, o un asino; (34) Il padrone della cisterna risarcirà, pagherà (cioè) denaro al proprietario (dell'animale caduto), ed il morto sarà suo. (35) Quando il bue di taluno cozzi il bue d'un altro, sicchè ne muoia; venderanno il bue vivo, e se ne divideranno il denaro, e dividerannosi anche il morto. (36) Ove poi sia noto ch'esso era già per lo innanzi un bue cozzatore, ed il proprietario nol custodisse; pagherà un bue in cambio del bue, ed il morto sarà suo.

עד רכ"ט גרגירים (grana) במשקל מוכרי רפואות, מששים לדרהם (drachma), ואין ספק שנחמטע משקלם קצת במשקל אלפים שנה שעברו משעה שנעשו. (לג) **כִּי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר:** שיהיה מכוסה וגלוי (ר"ש). או **כִּי יִכְרֶה:** או אפילו כי יכרה איש בור ולא יכסכו בכל יום לעת ערב בנאחיו מחלאתו, לפי שעדיין למחר צריך ליכנס בו ולחפור עוד, ועורר הוא לו לכסותו בכל יום, אע"פ כי חייב הוא בעל הבור הפותח או הכורה (רש"ב). והנה הבור הזה עשוי במקום מרעה הבהמות, והוא רשות הרבים, אלא שהבור וחמיו הם למי שמפר אותו; וזה אמנם היה בימי אנדרה ובימי משה קודם בנוש א"י וחלוקה; אך אחר שנתלקה הארץ לכל שנת ולכל משפחה, היו מקומות המרעה גם הם רשות היחיד, ואז לא יתכן שיהיה בעל הבור חייב בנזקי בורו שהוא ברשותו, כי מי הרגה את שור רעהו לבוא שם? ולפיכך פירשו ר"ז שהבור ברשות הרבים, ומפני שהיה קשה אלנם איך יאחר הכתוב בעל הבור, אמרו אע"פ שאין הבור שלו עשאו הכתוב כאילו הוא בעליו להתחייב עליו בנזקיו. (לד) **והפת ירדה לו:** למזיק, מאחר ששם כל דמיו (רש"ב), ור"ז הקלו על המזיק, ואמרו שאינו חייב לשלם לו כסף ממש, ויכול לשלם לו בכל דבר, ואפי' סובין, ולפיכך מניח לו הכנבל ומשלם לו כל מה שהיה שוה יותר מן הכנבל, וע' למטה ל"ו. (לה) **וכי יגף:** צין בקרכיו ובין בנוסו, שאין נגיפה אלא ל' הכאה. **ומכרו את השור הרצו:** נשון הכתוב מדבר, ע' ר"ג, הוא משלם חצי הנזק. (לו) או נודע: אמנם אם נודע. **שלם ישלם שור תחת חשור:** משמע שיתן לו ממש שור אחר תחת שורו, ולפי זה ברור הדבר שהמת יהיה

שָׁלֹם יִשְׁלַם שׂוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה-
 לוֹ: ס (ל) כִּי יִגְנֹב-אִישׁ שׂוֹר אוֹשֶׁה וּמִבְּחֹ
 אוֹ מִבְּכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר
 וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׁה:

ט; ור"ל הקלו ופירושו כמו למעלה ל"ד. (ל) כי יגבוב איש שור או שה וגו':
 המחיר הכתוב בעונם טובב שור וזה יותר מנשאר גנבים שאינם משלמים אלא שנים,
 מפני שהנשמות הרעות נשדו נקל הוא לגבבן, וקשה הוא שמתגלה הגנבה אחר שיטבבה
 או ימכרנה; והעונש ראוי שיהיה חמור בערך שהמעשה העצובה קל להעשות, וכמו שכתב
 רמ"ם (מורה נ"ג פמ"א): דע כי כל אשר יהיה מהעבירה והחטא יותר נמנע ויותר
 קרוב להעשות, ראוי שיהיה עכשו יותר קשה, כדי שימנעו ממנו, והענין שאינו נמנע
 רק מעט עכשו יותר קל; ומפני זה היה תשלומי גובב נאן ככל תשלומי אשר המטלעלים,
 רוצה לומר תשלומי ארבעה, ונתכאף שהולאם מחמת ידו במכר, או ששטס, מפני
 שמכנס הוא על הרוב תמיד להיותם נשדות ואי אפשר לשמור כמו שזמרים הדברים שנתן
 המדינה, ומפני זה מדרך הגונבים אותם שימכרו למכרם עד שלא ידעו אחס, או

כב

(א) אִם-בַּמַּחֲתֶרֶת יִמָּצֵא הַגֹּבֵב וְהַכֹּהֵן וּמֵת

(א) אם במחתרת: כשהיה יותר את הבית ובוקע בקיר להכנס, זה גללה, כי
 נזים לא יחפור, והכתוב הבא אחריו לעד (רא"ע). אין לו דמים: ימים רבים פירשתי
 כרא"ע, המכה אותו אין לו עון רנייה, וכן נדפס בפירושי לפרשת משפטים כס' נן
 גרני (אחשטרדם, תר"א), ועתה (עבר שנועות תר"ט) רואה אני כי נזא המחמר
 בפסוק הזה ולאחריו הוא הגנב, ולא בעל הבית, והנה טעם אין לו דמים שאינו
 נמשך כגון אדם חי ובעל דם, אבל הוא נמשך כמת, ומי שהרגו גברא קטילא קטל, וכן
 היא דעת רש"י, שכתב: אין לו דמים, אין זו רנייה, הרי הוא כמת מעיקרו; דמים
 לו כחי הוא חסוב, ורנייה היא אם יהרגנו בעל הבית. ורא"ע כתב: יש לחמוה מן

(37) Qualora taluno rubi un bue, o un agnello, e lo scanni, o lo venda; cinque animali bovini pagherà in cambio del bue, e quattro bestie minute in cambio dell'agnello.

לשמוע אותם בעבור שתתחנה לזרעם, ומפני זה היה עונש הענין הנמלא יותר גדול, ומשלמי נכנת הבקר הוסיף בו אחד מפני שגנבתו קלה יותר, כי הלאן ירעו מקובלים ואפשר הרעה לשמרם, ויותר מה שאפשר לגננם הוא נלילה, אמנם הבקר ירעו מפחדים מאד, וא"ל לרעה לשמרם ותרצה בהם הגננה; וכיוצא בזה כתב המכס המפורסם Cesare Beccaria בפירו היקר *Dei delitti e della pena*, ח"ל: *Più forti debbono essere gli ostacoli, che rispingono gli uomini dai delitti, a misura che sono contrarj al ben pubblico, ed a misura delle spinte che gli portano ai delitti.* ור' מאיר אומר שזו חמשה מפני שביטלו ממלאכתו כלומר שגם לו נזק לאותו יום או יומים שלא היה שור אלול למרוש מרישו; וכן דעת ר' סעדיה.

XXII

(1) Se il ladro venga trovato nell'atto di rompere il muro, e venga percosso, e ne muoja; egli non ha sangue [il ladro,

המפרשים דמים חיים, א"כ מה הוא איש דמים, דמיו כוז' וטענתו בטלה, כי נדאי דמים כמו חיים, כי הדם הוא הנפש, ואיש דמים הוא מליצה קצרה, וענינו שוכך דמים, וכן דמיו בו הוא מליצה קצרה, והכוונה שפיכת דמו ומיתתו, איננו תלויה אלא בו, וכן ולא תשים דמים בנתיק (דברים כ"ב ח') הכוונה שפיכות דמים. אבל אין לו דמים איננו פליטה קצרה, אך היא כמשענה, וסיוע לזה הל"מ המשמשת (אין לו דמים, דמים לו), וכן (במדבר ל"ה כ"ו כ"ז) ואם ילוא ינא הרוצח את גבול עיר מקלטו וכו' אין לו דם, הכוונה הרוצח כחש כמת; אבל והיה עליך דמים (דברים י"ט י') הכוונה עון שפיכות דמים, לפיכך הוא נקשר במלת על, ואמרת כי זה סיוע ולא ראיה גמורה, מפני שמלאנו אין לכצרה חטא מות שגם העון נקשר עם לח"ד; וכן חכמי המשנה הביט מליצה אין לו דמים חזרת לגבול ולא לבעל הבית, כי אמרו (סנהדרין ע"ג) הלא במחצית וכו' אם יש לו דמים חייב, אם אין לו דמים פטור. והנה הפקירה התורה את דם המחור נלילה מאחר שאין שם עדים, ובעל הבית הרוצח להגיל את שלו עוכרת להתקומם נגדו, ואם לא ייחזר לו להרגו אז הגבנ מיתתו, או יעטרך בעל הבית, לראות ולשחוק; ויפה למדו רז"ל שבא להרגך השכם להרגו; וקדוין לזה דברי רבא (סנהדרין ע"ג). והנה מאחר שמליצה אין

אֵין לוֹ דְּמִים: (ב) אִם-זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו
 דְּמִים לוֹ שֶׁלֶם יִשְׁלַם אִם-אֵין לוֹ וְנִמְכָּר
 בְּגִנְבָתוֹ: (ג) אִם-הִפְצֵא תִפְצֵא בְּיָדוֹ הַגִּנָּה
 מִשּׁוֹר עַד-חֲמֹר עַד-שֶׁה חַיִּים שְׁנַיִם יִשְׁלַם: ס
 שְׁלִישִׁי (ד) כִּי יִבְעַר-אִישׁ שְׂדֵה אוֹ-כָרֶם וְשָׂלַח
 אֶת-בְּעִירָה* וּבִעַר בְּשָׂדֵה אַחֵר מִיֵּטֵב שְׂדֵהוּ

לו דמים חזרת לגנב, שהוא נחשב כמת, אם כן לא צעל הבית לבדו, אך גם כל אדם רשאי להרגו, וכן פסק הרמ"ב (הלכות גנבה פרק ט'), ואע"פ שלמדו מכאן הבא להתקן השכם להרגו, הריגתו מותרת גם לשאר כל אדם, מפני שכל אדם חייב להגיל את הנדרף אפילו כנפשו של רודף. והנה גם רא"ב צע באמרו אין על הורגו שפיכות דמים, כראה שהוא מסכים שהריגתו מותרת לכל אדם, ואולי גם הוא הבין כי מלת לו חזרת לגנב, ותהיה הכוונה אין צעבורו עון שפיכות דמים, וכמו שפרגס רמ"במן אבל גם רא"ב צע תם רמב"מן היה קשה להם הלשון הזה המושאל והשיירי, שמי שהוא חי וקיים יהיה נחשב כמת וכאילו אין לו דם, וכדקדקו לפרש שלא יהיה צעבורו עון שפיכות דם. אבל ר"ז היה לו חק טועם הדבור העברי, והבין הדבר על צוריו. והירונימוס גם קלעריקוס גם גיוניכיוס ואחרים פירשו על ההורג, שלא יהיה לו עון שפיכת דמים. רק גוסיניוס הבין כי כושא המאמר הוא הגנב, ולא ההורג, אך לא הבין שיהיה נחשב כמת, ופירש גם הוא בלשון מושאל, אך בדוקק גדול, ואמר שדם ההורג ניתז על הרונת ומביא עליו עון רגליה, והמורה אומרת כאן כי הבא במחשבתו אין דמו ניתז על הרונת ואיכנו מביא עליו חטא; וכמה זה רחוק מלהתקבל על הדעת! ברוך שזמר ב"ז ונתן ליראיו עין רואה ואזן שומעת. והיום ה' אדר שני תר"כד הראני תלמידי יוסף ירא כי רא"ב צע בפירושו הקצר גלה דעתו בדיא, שאין לו דמים חזר לגנב, ח"ל: והטעם אין מי שיבקש דמו לגאול. (ב) אם וזרחה השמש עליו: אם צעוד שהיה חזר (אמר שהתחיל בלילה) זרחה השמש, אסור להרגו, ולקחת הגנבה מידו בחזקה ובמכת אכזרי שיש בה סכנה, כי אז אפשר להעמיד עליו עדים ולהביאו לבית דין, ואז שלם ישלם, ואם אין לו לשלם, ימכרוהו צעבור וגנבתו; ולפי זה תרגם אנקלוס אם עיכא דסהדיא

(*) צעירו קרי.

che di notte rompe il muro, non è considerato qual persona viva, e chi l'uccide non è reo]. (2) Se poi gli è spuntato sopra il sole [cioè se era giorno], ha sangue. Egli avrebbe pagato; e se nol poteva, sarebbe stato venduto pel suo furto. (3) Se poi si trova il furto presso di lui in vita, sia bue, asino, o agnello; pagherà il doppio. (4) Qualora taluno cagioni il guasto

כפלת עלוהי, פירש אחת העיני, כי לכך הותר לבעל הבית להרוג החותר, מפני שאינו מולא עדים, אך אם הוא בזמן ובמקום שעין בני אדם שולטת בו לראותו ויכול להעמיד עליו עדים, אין לימיד לעשות משפטו בידו בזולת הכרח עולם, כי לכך נוסדו בתי דינים, ולפי זה אף אם הוא ביום, אלא שאין שם אדם, ראוי בעל הבית להמיתו וכן הוא במכילתא, וכן פסק הרמ"ם (הל' גנבה פ' ט') ואין כן דעת הרא"ד ורובו מנכאל (הביאו בעל מוגד משנה שם); ור"ז דרשו בזה אם ברור לך הדבר כשמש שאינו בא על עסקי כפשות (ע' ר"ז ופנהדרין ע"ב), ומשפט אחת הוא, רק איננו פשט הכתוב רק אסמכתא. שלם ישלם: הגנב הנמלט והגנבה בידו, ובעל הבית והעדים רואים אותו, ישלם; למיכך אסור להרגו וההורגו חייב עליו. וכן מתורגם בתרגום ירושלמי המיוחס ליונתן בן עוזיאל ואין ישתוב מדיה. (ג) אם המצא וגו': חזר למעלה (כ"א ל"ז) אם גנב וטבח או מחר, ישלם חמשה בקר תחת השור וגו', ואם מנאל בידו (שלא מחר) ונחיים (שלא טבח) לא ישלם אלא שנים; וזה יהיה סנה שלא ימחר לענות ולמכור, וע"ז תתגלה הגנבה. דדיים: חזר לשור וממור וזה, בתרגומו. שנים ישלם: כמשפט כל גנב (למטה ו'), והוא מדה כנגד מדה, ישיב מה שגנב, ויפסיד מנייתו אחר כמוהו. (ד) כי יבער איש: כ"ל ל' בעור והשחתה. מה שכתוב בפירוש רא"ב והוא מהבנין הדגוש, אינו אלא ט"ם, וראוי להגיה (כמו שכתוב בביאור הקצר): מהבנין הכבד הנוסף; ובער מהדגוש. אח"כ דדקתי בשני רא"ב כ"י, ומלאתי בא' מהם (כתובת ר' דניאל יע"ל) כתוב כך: ויבער מל' ואנחנו ובעירנו מבנין הכבד, ובער בשדה אחר כמוהו; רק הוא מהבנין הדגוש; וכמוהו ואחם בערתם הכרם; ובאחר הכתוב בשנת ק"סא מלאתי: ואסרו כי יבער איש מנורת אנחנו ובעירנו והוא מהבנין הכבד, וטעם ובער בשדה אחר (בגליון נוסף: אדם אחר) כמוהו רק הוא מהבנין הדגוש וכמוהו ואחם בערתם הכרם. ושלח: הוא פירוש הכלל. את בעירה: אחר בעירו להיותו לשון הכופל על לשון כי יבער ועל ל' ויבער, והמשפטים כאמרו קלת ע"ד השיר, כדי שיתרשמו בזכרון ההמון, וכן למטה (כ"ג ה') וחלת מעוז לו עוז מעוז עמו. מיטב שדרו וגו': של ניקוק, דברי ר' ישמעאל, וכן פירש רש"ם, וכן אמר ר' אידי בר אבין (נ"ק ד"ו ע"ב) כגון שאכל ערוגה בין הערוגות ולא ידעין אי כחושה אכל אי שמה אכל דמשלם שמה; וכל כי הנחמה השחיתה מעט או הרבה בכל הערוגות שעברה עליהן, והתורה כתבה

וּמִיֵּטֵב בְּרָמּוֹ יִשְׁלָם: ס (ה) בִּרְתִּצָּא אִישׁ
 וּמִצָּאָה קִצִּים וְנֶאֱכַל גְּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ
 הַשָּׂדֶה שְׁלָם יִשְׁלָם הַמִּבְעֵר אֶת־הַבְּעֵרָה: ס
 (ו) כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֶלִים לְשֹׁמֵר
 וְגִנֵּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצָא הַגִּנֵּב יִשְׁלָם
 שְׁנָיִם: (ז) אִם־לֹא יִמָּצָא הַגִּנֵּב וְנִקְרַב בְּעַל־
 הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ

יד המזיק על התחכוכה, ומינחתו לשלם כאלו נחתו השחתה כל שמיט; ורנא הקסם (ס) והלא המוציא מחברו עליו תראה; והכלל הוא חמס יזק כשלא הוציא זה שהזק לזה, אבל אחר שהוצק למזיק חייבו רחוק שתקנסהו התורה שישלם כאלו הוא המיט; דעת ר' עקיבא שאל נא הכותב אלא לגבות לבזקין מן העדיית, כלומר שאם נא לזק לו קרקע בשביל מה שהזיק יתן לו מן המיטב. (ה) כי תצא אש: אפי' מעצום (ר"ט), או ע"י רוח שטניה. כוהנים בקצת מקומות קדש נא מן הגמלים שורפים נא את העצב היבש על פני השדה (זה נקרא בלי איטלקי debbiare), וקרוי הוא שחיה האש עוברת משדה לשדה וגורמת כזק רב; וכתב Chandler בחסותיו באכילה הקטנה כי פעם א' נא אכלו איש טורקי והיה מדגן קנה שאיפת הטבאק שלו, וככל כימון ארנה, והלית אש בעצב היבש מחוס השמש, וכשנה בו הרוח, ובהיתה ע"י צערה גדולה בעלי היצר, ורק אחר איזה שעות ונרבו עמל ויעיע עלה בידם לכנות הדלקה. גריש: כך נקראת התבואה אחר שנקברה, כשהיא לבורה גורן (ר"דק), והוא משרש גוש שאיננו כמלא בנקרא וכשאר בל"ת, שאחזרים מדה גדושה כשהיא מלאה למעלה משפחה, כיון גל וחמר; וזוהי נקראה הקונה שהיו עושים על הקצר גדיש (איוב כ"א ל"ב) (ר"דק) בשם רב האין), והקצר עלמו נקרא כן בלי ערבי (גח') ע"ש אותה קונה, וכן בלי רומי tumultus עכינו גל וקצר. הקטנה: תבואה המיונרת לקרקע ע"ש שזקופה בקומתה. (ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשומר: מטלטלים הם, ולשמרם בתוך ביתו כשאר חפציו נתנם לו, לפיכך אם נגנבו בנתינו פטור, כי שמרם כשמירת חפצו, אבל פרשה שניה שכתוב בה כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או עבד וכל בהמה

d'un campo o d'una vigna, vale a dire che lasci andare il suo bestiamé a pasturare in un campo altrui; pagherà la parte migliore del campo o della vigna. (5) Qualora un fuoco esca fuori, e trovi dei pruni, e ne resti consumata una bica, o la biada, o (danneggiato) il campo; pagherà chi ha causato l'incendio. (6) Quando taluno dia al suo prossimo denari o arredi da custodire, e (l'oggetto) venga rubato dalla casa di quell'uomo; se si troverà il ladro, pagherà il doppio. (7) Se non si troverà il ladro, il padrone della casa [cioè il depositario] si presenterà al tribunale, (perchè sia chiarito) s'egli non abbia

לשומר, ודרך נהמות לרעות נשדה, ודאי כשספקידם, על מנת לשמרם סגננים הפקידם לו, ולפיכך אם נגנבו חייב (רש"ם); ור"ל פירשו פרשה זו בשומר חנם, ופרשה שניה בשומר שכר; ואחת כי כסף או כלים שאינם זזים ממקומם, דרך לשומר אותם במקום; אבל בעלי חיים שמירתם קשה, ודרך לטול עליה שכר. ואמנם אין זה מוכרח, כי יתכן שיקבל עליו אדם לשומר בהמת רעהו עם שאר בהמותיו במקום, ואע"פ שראשי היה שלא לקבל שמירתם, הנה אחר שקבלה חייב בפשיעה אם נגנבה, אע"פ שאיננו נוטל שכר; ר"ל הקלו כמשפטם, ואשרו שאינו חייב בפשיעה אם אינו נוטל שכר. וגב' מברית ראש; לפי דבריו (ר"ט), כי גם אפשר שלא נגנב מביתו, והוא עצמו נגנב לעצמו, ואז השופטים יתקרו וישפטו לפי ראות עיניהם, כמפורש למטה אשר יראיעון אלהים יאלם שנים לרעהו. (ו) אם לא שלח ידו: רש"י, רמז"מ ורמז"ל פירשו ישבע שלא שלח ידו, וכן למטה שנתת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו; והנה רמז"מ ורמז"ל אומרים כי אם לא הוא ל' שנתת, וטעות גדולה טעו שהרי כל אם לא שאל שנתת עינים למיין ולא לשלול, כגון אם לא כאשר דברתם בנאני כן אעשה לכם (במדבר י"ד כ"ח), אם לא כאשר דמייתו כן היחה (ישעיה י"ד כ"ד), אם לא אשיחך מדבר (ירמיה כ"ב ו'), כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם לא שר בנא תהיה לפני כל הימים תחת יואב (ש"ב י"ט י"ד), וכן הוא בהכרח, כי כל האומר אם לא כוננתו כך וכך יבא לי אם לא עשיתי או אם לא אעשה כך וכך, והכוונה בלא ספק למר שנתת עשה או יעשה כך וכך, ובהפך כשהכוונה לשלול אומרים אם בלא חלת לא, אם חסות ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראשית י"ד כ"ג) שלא אקח, אם תשקור לי (שם כ"א כ"ג) שלא תשקור לי, ורבים כאלה. והנה בואו אם לא שלח ידו אם היחה הכוונה לשון שנתת תהיה הכוונה שישבע שנתת שלח ידו במלאכת רעהו; לפיכך אומר אני כי אין אם לא האומר כאן ל' שנתת, אלא כמשמעו; אלא שהמקור קלר, ושיעורו ונקרב נעל הבית אל האלהים למען יתברר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, והנידון הוסיף לא יהיה ע"י שנתת, אלא במקרה השופטים ולפי

בְּמִלְאֶת רֵעֵהוּ: (ח) עַל-כָּל-דְּבַר-פֶּשַׁע עַל-
 שׁוֹר עַל-חֲמוֹר עַל-שֶׁה עַל-שִׁלְמָה עַל-כָּל-
 אֲבֵרָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי-הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים
 יָבֹא דְבַר-שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יִרְשִׁיעַן אֱלֹהִים יִשְׁלַם
 שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ: ס (ט) כִּי-יִתֵּן אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ
 חֲמוֹר אוֹ-שׁוֹר אוֹ-שֶׁה וְכָל-בְּהֵמָה לְשֹׁמֵר
 וּמֵת אוֹ-נִשְׁבֵּר אוֹ-נִשְׁבָּה אֵין רָאָה: (י) שְׁבַעַת
 יְהוָה תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם-לֹא שָׁלַח יָדוֹ
 בְּמִלְאֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעַלְיוֹ וְלֹא יִשְׁלַם:
 (יא) וְאִם-גָּנַב יִגְנַב מֵעַמּוֹ יִשְׁלַם לְבַעְלָיו:
 (יב) אִם-טָרַף יִטְרַף יִבְאֶהוּ עַד הַטְּרִפָּה לֹא

ראות עינם; ואם הם יפסדו שלח ידו שהוא הנגב, ואם יגנב שנים כאחור בפסוק
 אחר זה, שלח ידו במלאכת רעהו: שולח יד בדבר נקרא הנוגע בו בשלטון
 לעשות בו כרצונו, כמו ונצוה לא שלחו את ידם, וכן כאן אם שלח ידו במלאכת רעהו
 אם לא גנב אותה; ולדברי ר"ל השולח יד בפקדון להשחית בו להכחשו חייב באחריות.
 (ח) על כל דבר פשע: אחר שדבר במחשע בפקדון ואחור שנגנב מחכו, דבר במחשע
 באצדה ובכל דבר שלא הופקד אצלו, אלא שראובן אחור לשמעת דבר זה שניקד עלי
 הוא ואתה גנבת אותו, או מלאת אותו, או יקדכו שניהם לפני ב"ה, וחי שירשיעוהו
 השופטים בין תובע בין כתובע, יגלם שנים כנגב, וא"ע אם הפסד הוא חייב הכה
 הוא לא גנב אלא בא על רעהו בעלילה, הכה יגלם כנגב על אשר זמם לעשות לאחיו,
 שנקש לחייבו כנגב. על כל אברה: על כל דבר שראובן אחור שגנבד מחכו ואחור
 כי הוא זה הכחלל בבית שמעון; ור"ל הקלו כדרכם, עיין פירושם בר"ש. והנה המקרא
 סהה איכנו בשאר, ואין כאן מקומו, אך מפני שיש בו עד האלהים יבא דבר שניהם,

portata la mano sulla roba del suo prossimo. (8) In qualunque causa di mala fede, trattisi di un bue, d'un asino, d'un agnello, d'una veste, (in somma) di qualunque cosa perduta, che uno dica: «la è questa»; la questione dei due verrà portata al tribunale, e colui ch' i giudici condanneranno pagherà all'altro il doppio. (9) Quando uno dia al suo prossimo un asino, un bue, un agnello, o qualsiasi animale, a custodire, e questo muoja, o si storpii, o venga portato via, senza che alcuno vegga: (10) Un giuramento (pel nome) del Signore avrà luogo tra i due, (per chiarire) s'egli non ha portata la mano sulla roba del suo prossimo, ed il proprietario riceverà [quello che si trova, cioè l'animale morto, o storpiato], e l'altro non pagherà. (11) Se poi (l'animale) gli sarà stato rubato, lo pagherà al suo proprietario. (12) Se sarà stato sbranato [da qualche fiera], gliene porterà un testimonio [qualche brano]. Egli non

כמו במקרה שלפניו וקרבנ בעל הניח אל האלהים, לפיכך נכתב כאן (יא"א). (ט)
 כי יחן איש אל רעהו רמור וגו': עיין למעלה פסוק ו'. או נשברה: אין לשון
 שניה טפל רק על בני אדם, וכאן אמר כן כדי לומר לשון הכופל על לשון או נשבר.
 (י) שבועת ה' תודיה בין שניהם: לנדר אם לא שלח ידו במלכות רעהו; כאן
 תועיל לו השבעה, כי הנהמה לפניו היא, ממה או שבורה, לא כן למעלה שהיה טוען
 שנגנב הספן מניו; וגם כשאין הנהמה לפניו והוא טוען טענת נשברה, הנה זה ענין
 יותר מלוי ממה שיהיה הספן נגנב מתוך ביתו, כי הנהמות רעות נשבר, וקרוץ היה הדבר
 ביניהם שיפשוט גדות בתוך וישנה שני גיד חזקה. אם לא שלח ידו וגו': להשמש בה,
 כי כשמחה הנהמה או נשברה יש לחוש שמה העניד אחיה לנכרו ועל ידי כך ממה.
 ולקח בעליו: בעל הנהמה יקחנה כמות שהיא, ממה או שבורה, והשומר לא ישלם
 (דון יצחק). ור"ל אמרו יקח השבעה, והענין אחד, אלא כשטוען טענת נשברה או אין
 לו מה יקח, ע"כ אמרו יקח השבעה. (יא) ואם גנב יגנב מעמו: אע"פ שאיכנו
 שומר נפשו, כיון שקבל עליו לשמור ב"ח שדרכם ללכת בה ובה, וקל הוא לנגסם, פושע
 הוא ומייב; ור"ל הקלו עיין למעלה פסוק ו'. (יב) יביאנהו עד: יביא קצת מאגרי
 הערפה להיות לו לעד ולראיה שנטרפה, כמ"ש כאשר יגיל הרועה מפי הארי שחי כרעים
 או גדל חזן (עמוס ג' י"ב) (רש"ם וראב"ע), וכענין שאמר יעקב ערפה לא הנאחזי
 אליך, וכן הוא בתרגום ירושלמי בל' מנסחאותיו ייתי ליה מן אנדריה סהיה, ובנוסחא
 האחרת (המיוחסת לרב"ע) פירוש מורכב משתי קריאות עד ועד מייחתי ליה סהדין (ל'
 עד) או מייחתייה עד גופא (לשון עד), וכ"ל שג"ל גופא, יביא הבעלים אלל גב הנהמה

יִשְׁלַם: פ (יג) וְכִי־יִשְׁאֵל אִישׁ מֵעַם רֵעֵהוּ
וְנִשְׁכַּר אוֹמֶת בְּעָלָיו אֵין־עֲמוּ שְׁלָם יִשְׁלַם:
(יד) אִם־בְּעָלָיו עֲמוּ לֹא יִשְׁלַם אִם־שָׂכִיר הוּא
בָּא בִשְׂכָרוֹ: ס (טו) וְכִי־יִפְתֶּה אִישׁ בְּתוֹלָה

הטורפת, ואין טורף למור שמת הערפס חחרת לפניו ולאחריה, יביאנו עד הטורפה, והטורפה לא ישלם, כמו שפירש המפרש התרגום הסוד; ומכאן ראינו שעדיין לא נתקן הנקדק בשנעשה התרגום הסוד, וכן הוא ג"כ דעת לובן עמוד 76. הערה (C). יב"א"ה: ביא אליו, או (כדעת יח"ק) ביא הנערף להיות לו עד, ע"ד טרפה לא הבאתי אליו, ואם נאמר שם חלק מהטורפה, אלא היתה הביאה אותה שלמה למור שלה, הרי דיט כדן בשנה וישנע. (א"ס). (יג) בעליו אין עמו: הושמטה מלת אם, כדרכה במקומות הרבה, והנה השואל נהנה לעשות זה מלאכתו פעמים הרבה לוקח עמה גם בעליה שיעמוד עליה במלאכתה, ואז על בעליה לשמרה שלא תמות ושלא תשבר; אך אם אין בעליה עמה, חזקה השואל שהעבירה יותר מיכלתה, או שלא השגיג עליה כראוי, על כן ישלם. (יד) אם שכיר הוא בא בשכרו: אבל אם השור, או החמור אינו שואל אלא שכיר, נא בשכרו ליד השוכר הוא ולא בשאלה, ואין כל הכאה שלו, שהרי ע"י שכרו נאחזק בו, ואין לו משפט שואל להחמיצו באונסין (ר"ט), ואז לא ישלם אם נשבר או מת, מאחר שהשור הזה לא נא אלנו חנם אין כסף, אבל נא אלנו בשכרו, בשביל השכר הזה נותן לו, ובעל השור על מנת כן מקבל השכר, שאם ימות או ישבר יסיה הנזק שלו, וכמו שכתב רמ"ב, על זה קבל שכרו; אלא שביאורו הקצר כתב: נא לו זה הרע בעבור שכרו שלקח; כראש שלדעתו מלת נא חחרת אל הנזק, וכן דעת תרגום ירושלמי המחזק ל"ב, וכן דעת רמ"בן והפס"ט יט"ר; ולדעתי נכון יותר כפירוש רש"י נא השור בשכרו, בלי שגטורק להסב פעל נא לנשוא בלתי נוסף, והוא הרע או הנזק. והנה השוכר פטור מן האונסין, כלומר אם נשבר או מת אינו משלם, אבל אם נשבר או נאנד חייב לשלם, וכן הוא סתם משנה (שבתות פרק ח') נושא שכר והשוכר נשבעין על השכירה ועל השכירה ועל המחזק, ומשלמין את האבדה ואת הבגדים, וכן מסק רמ"ב"ם (כל' שכירות פ' א'), וכן הדעת נחמדת, כי המשכיר בהמתו יודע שאין בהנחה עושה מלאכה אם אין אדם עומד על גבה, ובאחר אומה לשוכר על מנת כן מסרה לו, שיעמוד על גבה, לא שיעזבנה באופן שתאבד או שיעבדה, לפיכך אם נשבר או נאנד חייב לשלם, אבל נכריחא בחלקו ר' מאיר ור' יהודה (מ"ע"א ג"ג

pagherà l'animale sbrànato. (13) Quando taluno prenda a prestito dal suo prossimo (qualche animale), e (questo) si storpia, o muoja; se il proprietario non gli era appresso, lo pagherà. (14) Se il proprietario gli era appresso, non pagherà. Se però era mercenario, è venuto per la sua mercede [cioè se il padrone della bestia era là per lavorare a mercede, non poteva sorvegliarla, e quindi la sua presenza non esonera l'altro dall'obbligo di pagargliela, se muore o si storpia]. (15) Qualora

וְנִי (ה) ור"ש הניח מחלקותם. ורמב"מ שכתב כי לדברי ר"ש לא פירש הכתוב נזכר מענייני השלמות דבר, טעות היא בידו, כי לדברי ר"ש נא נזכרו מלמדנו שאין האוכר משלם אם נזכר או מת כי אינו חייב נזכר, ורמב"מ עלו בסוף דבריו סותר תחלתם נאמר כי לזון נא נזכרו מוכר על נזאת השור ליד האוכר, לתת טעם מדוע דין האוכר אינו כדון השואל, הרי הוא מודה כי לדברי ר"ש נא נזכרו משמע שאין דין האוכר כדון השואל כלומר שאין האוכר משלם אם נזכר או מת, כמו שמשלם השואל; ואך יאמר כי לדברי ר"ש לא פירש הכתוב מענייני השלמות דבר? ואמנם מה שכתב ר"ש ולא פירש מה דינו, ענינו שאע"פ שנא נזכרו משמע שאינו חייב נזכר, הכה הכתוב לא פירש כל פרטי דינו, כלומר לא פירש מה דינו בנגעה ואגדה. ולפיכך נחלקו בזה חכמי ישראל, והנה לפי זה מלת שכיר הכתובה כאן היא תאר לשור ולחמור, וכבר מלאנו בישיבה (ו' כ') תאר שכיר מושאל על בלתי בן אדם, וגם על בלתי בעל חיים, בתער השכירה. ובשנת תק"ו היה כ"ל שאין הכוונה על הבהמה אלא על האדם, וכך הייתי מפרש: אם בעל הבהמה היה שכיר אצל השואל לעשות אצלו מלאכה אחרת, ולא להיות אצל בעמחו אז לא היה יכול להשגיח על בעמחו כי נא נזכרו, ונריך לעבוד עבודתו, ולכך אין השואל פטור מלשלם בעמחה שהיה בעליו עמו; ור"ל הקלו על השואל, ואמרו אם בעליו עמו בין שהוא מאותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת. ועתה נשנת תר"ד כ"ל שאין להכניש שיהיה שכיר תאר לשור שא"ל לא נזכר בתורה כלל דין האוכר. ועתה (פיו תר"ט) מלאמי כי גם ר"י נזכר שור והמזקוני פירשו כמו שפירשתי בשנת תק"ט, והכניסו חזר ומקיים פירושי הראשון, ומה שהיה קשה לי שלא נזכר בתורה דין האוכר, אינו כלום, כי בימי משה לא היו נוהגים להשכיר בהמות, אצל כל אחד עשה מלאכתו בבהמות שלו; ואם לפעמים היה נריך ליותר ממה שיש לו היה שואל מחברו, והיו משאילים זה לזה נזכר, היום אחת משאל לי ומחר אני משאל לך, ובכל המקרה לא מלאנו זכר ורמז לשכירות בהמות, רק בימי גלות בבל (זכריה ח' י') מלינו ושכר הבהמה; וגם שם אין אום ראייה שהיה הכוונה על שכירות הבהמות, אצל הכוונה על כל מיני תועלת שאדם מקבל מבהמותיו, כלומר הולדות והקלט והגיוה והעבודה. (מז) ובר ישתה א"ש: על הרוז אין אדם מפתה נערה

אֲשֶׁר לֹא־אֲרִישָׁה וְיִשְׁכַּב עִמָּה מָהָר יִמְהַרְנָה
 לוֹ לְאִשָּׁה: (מז) אִם־מֵאֵן יֵמָאן אָבִיהָ לְתִתָּהּ
 לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקַל כֶּמֶהָר הַבְּתוּלָתָ: ס (מ)
 מִבְּשִׁפָּה לֹא תִחִיהָ: (יח) כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה
 מוֹת יוּמָתָ: ס (יט) זִכָּה לְאֱלֹהִים יֵחָרֵם
 בְּלִתִּי לִיהוָה לְבָדּוּ: (כ) וְגַר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא
 תִלְחָצֶנּוּ בִּי־גֵרִים הַיִּיתָם בָּאָרֶץ מִצְרִים:

בחולה הראויה כפי כבודו להנשא לו, כי אם היה כן היה שואל אותה לנשואין; אבל הכבדים צעיקים בראותם את בנות האדם כי טובות הנה ויחאו להן, יפתו אותן לשכב עמהן, וידרו להן נדרים ללקחם לנשים, וזוה תמרנה הנערה הנתולה כדי להנשא לאיש כבוד, והוא לא כן יתשוב ולנכו לא כן ידמה, אלא למלאות צה תאוותו ולעונת; ע"כ צותה התורה שהמפתה מהור ימהרנה לו לאשה ויקרה בנשואין, אע"פ שלא תהיה בת גילו; אך אם יקרה הדבר בהפך שתהיה הנערה כבדת מן המפתה אותה, ולכן חוץ יחזן אחיה לתתה לו לאשה, אז כסף ישקול האיש לאחיה כמוהר הנתולות לפי שכל אותה צעיקי הנמורים (דון יצחק). מהור ימהרנה לו לאשה; יקחנה לו לאשה, ויתן לאחיה כמוהר הנתולות, מה שהיו אחים נותנים לאחיה לקחת את בתו אם היתה בחולה, והמוהר הוא (לדעת רז"ל) חמשים כסף האמורים באונם (דברים כ"ב כ"ט). ור"י בירש יכתוב לה כתובה, אבל הכתובה תקנת חכמים היא כדי שלא תהא קלה נעיקיו לנרעה. (מז) כסף ישקול כמחר הבתולות: כי פסלה צעיקי הנמורים, וקשה הוא לאחיה למצוא מי שיקחנה ויתן לו מוהר וחתן בגללה, ע"כ יתן לו המפתה מה שהפסידו. והנה חסה התורה על האב, שיוכל לממן לתתה לו בנתי שפסיד המוהר, שלולא כן, היה איש עני מפתה בתו על עשיר, והיה נושא בתו בלא מוהר על אפו ועל חמתו של האב. (יו) מבששה לא תדירה: לא תניח לה שתחיה, אלא מקור אחריה להרנה, כי דרך היבששות לעשות מעשים בחר (רש"י), והזכיר מכספה בקנה, וה"ל לזכר, אלא שדבר הכתוב בהוה, כי הנשים היו רגילות בכך (בכסדרין ס"ב), ור"י ור"א (נע), וכן מנחנו עד זכוי איננו אחיך וכשכיה הרבים (מ"ב ט' כ"ב), מרוב זכוי וזכה טובות

taluno seduca una vergine che non fu impalmata, e giaccia con lei; egli se la doterà per moglie [cioè la sposerà, pagando prima al padre di lei quella somma che lo sposo usava regalare al padre della sposa]. (16) Se poi il padre ricusa di dargliela, dovrà pesare [esborsare] tanto argento, quant'è la dote delle vergini [cioè il seduttore pagherà al padre della fanciulla la suaccennata somma]. (17) Strega non lascerai in vita. (18) Chiunque giace con qualche bestia, sarà fatto morire. (19) Chi sacrifica agli dèi, sarà distrutto; (chi sacrifica, cioè, a chi si sia), fuorchè al Signore esclusivamente. (20) Non so-praffare il forestiero, e nol molestare; poichè (anche voi) siete

חן בעלת כשפים המוכרת גיס בזונות וממלכות ככשפיה (כמוס ג' ד'), עמדי נא בתנריך וברכ כשפין (ישעיה ח"ז י"ב); וכן העיד הרמ"ם (מורה ח"ג פל"ז) לפי מה שמלא בספרי האלה, כי רוב מעשי הכשף לריך עכ"פ שהיו נעשים ע"י נשים; והמלה נגזרת לדעתי (מלת חשף) מן שוף שענינו ג"כ כסוי והסתר, כמו אך משך יסופני (תהלים קל"ט י"א), וכטעם בלעיהם (שמות ז' כ"ב) (artes occultae) מעשים הכעשים בסתר ובהעלם; וטעם התחייב המכשף, כי כל מכשף הוא עובד ע"ז (כדברי הרמ"ם בסוהר סס), ויותר מזה שהוא מציא את הרבים להאמין בע"ז וביכלתה. (ויח) כל שוברב עם בהמה: כ"ל כי גם זה היה ממנהגי ע"ז והוא ע"ד בל מיני כלאים, שגם הם היו מקים לע"ז (כמו שהעיד הרמ"ם), וכן דעת דון יצחק ובעל העקדה, והביאו סמך ממה שאמרו ר"ז על בלעם שהיה שוכן עם אמונו, ולכך נכתב בין המכשפה והזונת לאלהים אחרים, וידענו כי בקצת מקומות מארץ מלרים היו גובדים השעירים, וגם היו הנשים גרבעות להם. (יט) וזבח לאלילים יתום: לא מלאנו ל' חרס באחד מהרוגי ב"ד; ורמ"בן אמר שיתכן שיכלול הכתוב הזונת גם הזונת שהכל יהיה לחרס; ובתרגום ירושלמי יתקטל בספיפא ובכסוי יתגמרון. וכן כ"ל פשוטו של מקרא, יחרס הוא ודכושו, וכמו שהיו עושים צעיר הכדחת, ושם נאמר (דברים י"ג י"ח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרס, וכמו שעשו נעכן. בלתי לה' לברו: שיעורו לא תזנכו בלתי וגו'. וזבח לאלילים: כמו אין כמוך באלהים ה' (תהלים פ"ו ח') הכוונה שאר אלהים, אלהים אחרים, ומענינו הוא למד; והכוונת הגיונו זונת לאלהים אחרים. (ב) וגר לא תונה: ענין עושק שהזקק עושק את החלש, שידע שאין רב ריבו ומוחזק בידו, והוא בדברים שצמחון, ככתוב וכי תמכרו מוכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תוכו איש את אחיו (ויקרא כ"א י"ד), ולא יזנו עוד כשיאי את עמי (ויחזקאל ח"ה ח'), ולא יקח הכשאי מחלת העם להקנותם מאחזתם (שם ח"ו י"ח), וכן ההוכחה שבל"ח גם היא צמחון, אלא שאומרים ג"כ הוכחת

(כא) כָּל־אֱלֻמָּנָה וַיָּתוֹם לֹא תַעֲנֹן: (כב) אִם־
 עָנָה תַעֲנֶנָּה אַתָּה כִּי אִם־צָעֶק יִצְעֶק אֵלַי שְׁמַע
 אֲשִׁמְעַ צָעֲקָתוֹ: (כג) וַחֲרָה אַפִּי וַהֲרַגְתִּי אֶתְכֶם
 בַּחֶרֶב וַהֲיוּ נְשִׁיכֶם אֱלֻמָּנוֹת וּבְנֵיכֶם יִתְמָיִם:
 פ (כד) אִם־כֶּסֶף י תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הָעֹנִי
 עֲפֹךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנִשָּׁה לֹא־תִשְׁיָמוֹן עָלָיו
 נֶשֶׁךְ: (כה) אִם־חָבֵל תַּחְבֹּל שִׁלְמַת רֵעֶךָ עַד־

דברים על כל מאמר המכאיב את שומעו, ופירשו (נ"ח דף כ"ח) לא חוכה האומר כאן
 בהוכחת דברים, מפני שכבר כנטיחו שלא להוכות את אחינו במחזן בפסוק וכי תמכר
 מוכר וגו'. אע"פ שאין מחזן שום ראיה לפירוש הכתוב, שהרי כמה פעמים נכפלה
 האזהרה על הגר; והנכון כמו שאמרו במשנה (ש) כשם שהוכחה במקד וממכר כך
 הוכחה בדברים, כל' שעיקר ההוכחה הוא במקד וממכר, אבל גם הוכחת דברים היא
 דבר מוכתר וראוי להזהר ממנה; והנה דבר הכתוב נהוה, כי הגר אין לו קרובים
 שיחזיקו בידו, וכמו שאמר אח"כ כל אלמנה ויתום לא תענון. ולא תלחצנו: כל שאר
 מיני לחיצה חוץ מעצק וגזלת ממון, כמו למעלה (ג' ט') את הלחץ אשר מנרים לחצים
 אותם, ושם לחץ קרוב לשם אלץ ואץ. כי גרים הייתם בארץ מצרים: כן הוא
 בתולדת כפש האדם, שיתמרדו רחמיו בראותו את רעהו במכאוב שהרגיש הוא בעצמו
 לשעבר (רמ"במזן), והנה זה כשעם ואתה ידעתם את כפש הגר כי גרים הייתם בארץ
 מצרים (למטה כ"ג ט'), התורה עשתה סמוכין למנותיה שני דברים, והם: סגמול האלפי
 (שכר ועונש), והרגשת הרחמים, אשר היא טבעית באדם, אלא שההרגל יכול להוסיף
 כמה או להסמיט; והנה הרגשת הרחמים היא באמת היסוד היותר נכון ועומד לתורת
 האדם ולמעלות המדות, ובלעדיו לא יעשה אדם טובה לזולתו אם לא לתועלת עצמו,
 והנה התורה מלד אחד, סומכת מנותיה על ההרגשה האמת, ומלד אחר עשתה להרגשה
 זו סמוכין כדי להוסיף כמה, ולשמרה שלא תתמעט, חס ע"י מלת הרבה שאינן מכוונות
 לענין, כ"א לתכלית זאת, כגון אותו ואת בנו לא תשקטו ביום אחד, חולתה. (כא) לֹא
 תענון: בל' רבים, נווי לכלל האומה, כלומר לשופטים שיעשו משפטם, ולא יכירו לשם

stati forestieri nella terra d'Egitto. (21) Non maltratterete alcuna vedova, od orfano. (22) Se tu lo maltratti — poichè se egli sclamerà a me, io ascolterò la sua querimonia, — (23) Si accenderà il mio sdegno, ed ucciderò voi colla spada, e le vostre donne rimarranno vedove, e i figli vostri, orfani. (24) Se presterai denaro al mio popolo, a qualche povero a te vicino; non userai verso di lui a guisa di creditore, non gli s'imponga (di pagare alcun) interesse. (25) Se prenderai in pegno la veste del tuo prossimo, prima che tramonti il sole gliela re-

יחיד שיענה אלמנה ויתום בלי שיהיה כעש; ולפיכך נא העוכש על כלל האומה, והרגתי אחכם בחרב. (כב) אם ענה תענה אותו: דבק למטה וזרה אפי, ומאמר כי אם בעוק ינעק אלי וגו' הוא מאמר מוסגר, והטעם אל תאמר אין לו מושעים, כי אחכם נאלץ חזק הוא יריב את ריבם אתך, כי אני אבי יתומים ודיין אלמנות, ואם אין לו למי ינעק ולמי ישמע טענותיו, אכבי, אכבי אשמע נעקמו. (כג) וזרה אפי וגו': אעשה כמעשה הנאלץ, אשר יסם לבנו לנקום דם קרובו. והיו נשיכם אלמנות וגו': ע"ד כי גרים הייתם (למעלה כ'), סוף על הרגשת הלז, ולייר לפניהם אפשרות היות נשים אלמנות ובניהם יתומים, וע"י כן יחמרו רחמים על היתום והאלמנה. (כד) אם כסף תלוה את עמי: את ישראל, כי ההלוואה בלא שום רבית איננה מחוייבת למי משפט השכל, ולכך המנהג בכל האומות שמקבלים כסף זה מזה בזכר מה שיהיה בעל הכסף יכול להשתכר במעותיו אלמלא הלוה אותו; ואולם התורה נותנת לישראל שינהגו זה עם זה לא במשפט לבד, אלא במסד וברחמים ובאהבה. את העני עמך: הוא סירוש הקדש, לא אמרתי אלא לעני הלוה מפני דוחקו, לא לעשיר הלוה לעשות סחורה ולהשתכר. עמך: מקרב אחיך. לא תהיה לו בנושה: אם לא יוכל לשלם למועד הקצוב, ויבקש מחד שתאריך לו הזמן, אל תעשה כדרך הנושים שאינם מאריכים הזמן אלא ברבית (וכיוצא בזה כתב רש"ם: לא תשימון עליו כסף, למען הרחיב את זמנו), כשא בלי ערבי ענינו האריך הזמן ללוה (ראו'), וא"כ הושאל על כל מלה, וא"כ קראו כשי גם למוב עזמו, כגון ושלמי את כשיך (מ"ד ד' ז'); ופירש ואמר לא תשימון עליו כסף, ואמר תשימון לי רבים, לכלל האומה, כלומר לב"ד, שלא יניחו את המלה למבוע ממנו כסף. נשך: ע"ש שנושך, וכן Lucanus אמר (l. 171.) usura vorax (גיו'). (כה) שלמת רעך: השלמה היא בגד מרובע או קרוב למרובע, בלא בתי ידים, והוא נוהג עד היום בין הערבים הנקראים Beduins, והם נזהר גם ביניהם ונקראת Beduine ומתכסים בה על נגדיהם בלחם, וגם מתכסים בה בלילה על מחסם. תשיבנו: חזר למבול, שהוא בכח הפעל מבול תחבול (ראו"נ), והנה לא הזכיר הכתוב

בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁיִבְנוּ לוֹ: (כו) כִּי הוּא כְּסוּתָהּ
 לְבָדָה הוּא שְׁמָלְתוֹ לְעָרוֹ בַּמָּה יִשְׁכָּב וְהָיָה
 כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִי־חֲנוּן אֲנִי: ס
 רַב־יָדִיעִי (כז) אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל וְנִשְׂיָא בְעַמֶּךָ לֹא
 תֹאמַר: (כח) מֵלֶאֱתָךְ וּדְמָעָךְ לֹא תֵאָחֵר בְּכוֹר
 בְּנֶיךָ תִּתֵּן־לִי: (כט) כִּן־תַּעֲשֶׂה לְשִׁרְךָ לְצִאֲנֶךָ
 שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עֵס־אֹמוֹ בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי

שיחזור ויטלנה בנקר, וכראח לפי הפשט כי אחר שהוא עני ב"כ שאין לו מה יתן במשכן רק שמלתו, התירה התורה לקחת ממנו שמלתו ליום אחד באופן שינטרד להתבוננות ולנחת בלא שמלה או להיות כלוא בבית; ואם בכל זאת לא ישלם, האמינתו התורה שאין ידו משגת לשלם, ומייצגת את הנושא להשיב לו שמלתו, ולהרפות ידיו ממנו; זה אמנם כפובל, שהוא הלווק משכון בחזקה, כי כל ל' חזלה אינו משכון הכנית ברתון בשעת הלואה, אך הוא מה שלוקחין מן הלואה כשמוציא הזמן ואיננו פורע (עיין ר"ז), אבל אם הלואה נותן משכון בשעת הלואה, אינו נדון זה, כי כבר גלה דעתו (כדברי רל"ג) שאפשר לו לעמוד בזולת הכסות ההיא. ור"ז לא אמרו (במכילתא) ממשכנין כסות יום בלילה, וכסות לילה ביום, ומחזירין כסות יום ביום וכסות לילה בלילה; הקלו על המלוה, כדי שלא לנעול דלת בפני לווי; ומ"מ מה הועיל המלוה, מאחר שהוא נריך להחזיר המשכון בכל יום? הציב רבנו סעדיה כי לקחת המשכון תועיל לו כדי שלא ילך הלואה ויהיה מעות מאיש אחר ויתן לו המשכון. ותלמידו מוה"ר ש"א אומר כי הלואה בהיותו מוכרס ללכת בכל ערב או בכל נקר לקחת שמלתו ישתדל לשלם חובו. (כו) כי היא כסותו לברדה וגו': הכל לעורר המחלה, לעשות לפנים משורת הדין. (כז) אלהים לא תקלל וגו': לשון קללה תחלת הכתו על המקלל אדם בפניו, כי זה יהיה קלון ובוזו אל המקלל, ולשון אריירה נופל על המקלל חברו שלא בפניו ואומר ארור פלוני, וכשאומר ארור. אחת אז יקרא מקלל (תלמידו מוה"ר יוסף שצתי באזיני). אחר באצרהס ומקללך אחר (ברא'

(*) כסותו קרי

(*) קי"ז ב"ק

stituirai. (26) Perocchè quella è la sua unica coperta, è la sua veste (necessaria) per la sua pelle. In che giacerà [se non gliela rendi]? — Ora, quand'egli sclamerà a me, io ascolterò, perocchè io sono pietoso. (27) Non maledire i giudici, nè imprecare il principe del tuo popolo. (28) Non indugiare le tue derrate solide e liquide [cioè i relativi diritti sacerdotali]. Il primogenito de' tuoi figli darai a me. (29) Lo stesso farai dei tuoi buoi e del tuo bestiame minuto: sette giorni starà (il pri-

י"ב ג'), מי שיקלל או יקלל את אנדרסם בפניו, ה' יגזור עליו ארירה שלא בפניו, כי לא יתגלה ה' אל הרשע שהוא לומר לו ארור אתה. והנה כל זקוק שזוכר פעל ארר הוא קללה שלא בפניו, כגון ארו מרח, ארו ארור יושבים כי לא באו לעזרת ה', וכן לכה בא ארה לי את העם הזה, ואשר תאור יואר, ואע"פ שבלעם היה רואה את ישראל כשהיה עומד לקללם, מ"מ הם לא היו רואים אותו, ולא שומעים את דבריו, ולא היה מגיע אליהם קלון ונושא אם היה מקלל אותם. ואמנם את"כ דרך העברה אחרו לי קללה גם על הארירה שלא בפניו ואחרו על בלעם לקלל (דברים כ"ג ה'), לקלל אתכם (יהושע כ"ד ט'), לקללו (נחמיה י"ג ב'), וכן ויקללו את אבימלך (שופטים ט' כ'), ויקלל את יומו (איוב ג' א'), ונקרנם יקללו (תהלים ס"ב ה'), גם במדעך חלך אל תקלל (קהלת י' כ'); והנה בנשיא אחר לא תאור, כי רחוק הוא שיזד איש לקללו בפניו, ובשופטים אחר לא תקלל, שהוא לשון כולל כל מיני קללה וגדוף, בין בפניו בין שלא בפניו. ונשיא בעמך: כל מין נשיא, אף נשיא שנט, כי גם השנט יקרא עם; ור"ל עשו אלהים לא תקלל אזהרה לברכה ה' ולקללת דיון; ואין ספק כי ברכת ה' היא בזה בק"ו מקללת הדיונים, כי אין גדולת הדיונים אלא מפני שהם עומדים על המשפט שהוא לאלהים, ודבריהם כדברי אלהים, ולפיכך נקראו בשם אלהים, והנה אזהרת קללת הדיון יש בכללה בק"ו ברכת השם (גם כי לדעת רז"ל אזהרה מן הדיון, כלומר בק"ו, איכה אזהרה); וידידיה האלכסנדרי ויוסף פלאחיים פירשו אלהי העמים לא תקלל, ואין זה אלא להחניף לאומות. (בבא מלאכתך ורמעה: מענינו הוא למד כי אחר אחריו בכור בנך תתן לי, גם כן תעשה לשורך לנאכל שמדבר בכור, אף כאן מדבר בתרומות ראשית התבואה החדשה והיא לכהן, כמו הבכור שפדיונו לכהן, וכן בכור הנהמה כאכל לכהנים; וכראין דברי רבנו סעדיה שהמלאה כוללת תבואת הדגן וכלשון פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע, דברים כ"ב ט'), גם התירוש (כלשון ובמלאה מן היקב, במדבר י"ח כ"ו), והדמז הוא היסר שהוא יורד טיפין טיפין כמו הדמעה. (בבא מלאכתך לשורך לצאך: שתקדש מסד הנכורות ביום השמיני תחננו לי: במדבר היו יכולים להקריבו בו גוים, אבל משאנו לארץ לא היה אפשר חמיר להעלותו

תִּתְּנוּ-לִי: (א) וְאֶנְשֵׁי-קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבִשְׂרֵר
בִּשְׂדֵה טֶרֶפָה לֹא תֹאכְלוּ לְכָל תִּשְׁלֹכֹן
אֹתוֹ: ס

לירושלם ביום השמיני דוקא, לפיכך פירשו במכילתא מיום השמיני ולהלן (תלמודי מוס"ר)
דוד מי אשכנזי ע"ה. (ל) ואנשי קדש תהיון לי: שלא תאכלו דבר טמא, כגון
טרפה, וכן כתוב לא תאכלו כל נבלה וכו', כי עם קדוש אתם לה' אלהיך (דברים י"ד
כ"א) (רש"י, כס), וכן הוא אומר אל תשקנו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ וע'
והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני (ויקרא י"א מ"ג מ"ד) (רמ"ב). ובשר בשדה
טרפה: כ"ל שיעורו, בשר הנמלא בשרה, כלומר טרפה, שטרפה חיה את הבהמה,
וכשארזו ממנה איברים על פני השדה, וטעם האיסור לדעת ר' משה הכהן (הביאו רש"י בע)
ורמ"ב (מורה ח"ג פמ"ח) ורל"ג הוא מפני שהוא מזון רע; דיון ילמך אחר (בשעת
רמ"ב) שהוא מוליד מזג רע ומושקם; וכ"ל כי אכילת המאכלות הפסומים, כגון בשר

כג

לֹא תִשָּׂא שְׁמֵע שׁוּא אֶל-תִּשֵּׁת יָדְךָ (א)
עַם-רִשָּׁע לִהְיוֹת עַד חֶמֶס: (ב) לֹא-תִהְיֶה אַחֲרֵי-
רַבִּים לָרַעַת וּלְאִתְּעָנָה עַל-רֹב לְנִטַּת אַחֲרֵי

(א) לא תשא שמע שוא: לא תוסיף חפץ שמעת שקר להוסיף דבה (רא"ב בע),
עיין למעלה (כ' ז'). אל תשית ירך עם רשע: הטוען את חברו תביעת שקר (רש"י).
ומפני שענין לא תשא שמע הוא ככלל בזה מה באיסור לא תענה בדרך עד שקר,
עשו מחברו ר"ל לאזהרה למקבל לשון הרע, ולדין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיעבד בעל
דין חבירו. (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות: נראה שמדבר בעדות כמו שהוא
הענין במקרא הקודם ובסוף המקרא הזה ולא תענה על ריב, אלא בסוף הכתוב הוא
במקום ריב, תחלתו שלא נסקים ריב, כגון להעיד על ראובן שחלל שבת, וזהו אחר

mogenito) presso di sua madre, e nel giorno ottavo lo darai a me. (30) Gente santa sarete a me, e carne (trovata) sul campo, (cioè) un animale sbranato, non mangerete; al cane la getterete.

הכשאר מזה שטרפה המיה, וכן אכילת הכנכלה והשרנים, לא תפרד מן הכנכלה כפשיית פחותה ושללה, ואדם האוכל מאכלות כאלה שלא ע"ד ההכרח הוא אדם פחות וגרוע, הנלתי מרגיש במעלת האדם, והוא קרוב לכפול בכל מיני פחיתות ומעשים רעים; ובהפך אדם המכיר מעלתו אינו קרוב כ"כ להתגאל במעשים מכוערים; על הכוונה הזאת כ"ל שטחה התורה להיותו אנשי קדש, ושלא נשקץ כפשותו במאכלים הגרועים, ולכן הוסיפה לכלל תשליכון אותו, כל' אל תשזה עמך לכלל, כי הטרפה והכנכלה הן מאכל הכלל, לא מאכל אדם; וביותר היתה התורה נריכה לרוחם את כפש בני ישראל, כי עד אותה שעה היו בתכלית השפלות והשעבוד, ואין ספק כי גם מעלת כפשים ירדה מטה מטה; ועוד כי היה מכוונת התורה ג"כ להבדיל את ישראל מאשר אומות, לנלתי ילמדו ממעשיהם; והנה היתה נריכה לרשום בלנס רוחות מעלתם על שאר גוים, כדי שלא יתערבו בהם, ואיסור המאכלות הגרועים גם הוא מועיל לזה, ולפיכך קראה התורה להתרחקות ממאכלות כאלה קדושה, ותלתה הדבר בהיותו אנשי קדש ועם קדוש, הכל לרוחם כפש ישראל, ולהרחיקם ע"ז מהתערב בגוים, ומהכשל בפחיתות.

XXIII

(1) Non proferire notizie false; non dar la mano al malvagio, facendoti testimonio iniquo. (2) Non andar dietro ai molti nelle cose ree; nè far testimonianza in una causa, piegando dietro

לרעות, כי במקום ריב זה שהוא רע לזה טוב הוא לזה, אבל להעיד על ראובן שחטא והוא לא חטא, אין זהו טוב אלא רע. ולא תענה על ריב: הכוון ברא"נע כשיהיה ריב בין אנשים, לא תעיד עדות על מה שלא ראית, ואין לך לסמוך על רבים המעידים, ולהעיד מה שאתה לא ראית, כי אולי תגא מזה העיית משפט, ואם תאמר: והלא כיון שיש גם רבים המעידים, תוספת עד אחד לא תטיב ולא תזיק; הנה יתכן שזה הנסוף אם הוא בחזקת כשרות יגרום לדיינים שלא ירבו במקירות ובדרישות כל כך כמו שהיו מרבים אם לא היו גם אלא העדים האחרים. לנצרות, לחמדות: לשון הנסוף על הלשון בשמי הוראות שונות, ע"ד כי יצטרף איש שדה או כרם ושלא את בעירה (למעלה).

רבים להטות: (א) וְדָל לֹא תִהְיֶה בְּרִיבוֹ: ס
 (ה) כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אִיבָה אוֹ חֲמֹר תֵּעָה הַשֶּׁבֶת
 תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ: ס (ה) כִּי־תִרְאֶה חֲמֹר
 שֶׁנֶּאֱכָר רֵבִץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וַחֲדָלָתָ מַעֲזֹב לוֹ
 עֲזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ: ס חֲמִישִׁי (ו) לֹא תִטָּה
 מִשְׁפַּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבוֹ: (ו) מִדְּבַר־שֹׁקֶר תִּרְחֹק
 וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תִּהְיֶה כִּי לֹא־אֲצַדִּיק רָשָׁע:

כ"ב ד'; ודרשת ר"ז אחרי רבים להטות שמיטה לפסוק הדין אחרי הרוב (כתרמוח)
 אסמכתא היא, ואין ספק כי אין דרך לפסוק הדין אלא ע"פ הרוב, כי רחוק הוא
 שיהיה דעת כלם שזה; אמנם המקרא הזה איכנו מדבר בשופטים, אלא ביקוד הבא
 להעיד, ור"ז ע"ז דרשת ר"ז ונקט לישב המקרא על פי פשוט, אלא שפירש גם
 הוא הכתוב בדיון ולא בעד, והולך לפרש על ולא תענה פירוש דחוק מאד; ואם לתמוה
 עליו הרבה איך חשב שאל הכדון ישאל את הדיין על משפטו אין לדיין לענותו דבר
 הנוטה אחרי הרבים המולקים עליו, אלא יאמר לו הדין לפי מה שהוא לפי דעתו; והלא
 זה דבר הגורם תקלות הרבה, והלכה רווחת היא במשנה (סנהדרין פרק ג') ומניין לכשינא
 א' מן הדיינים לא יאמר אני מוכה ומצרי מחייבין, אבל מה אעשה שצרי רבו עלי,
 על זה נאמר הולך רכיל מנלה סוד; ויותר יש לתמוה על בעל הס"מ שגללו קנ"ה קנ"ו
 העתיק דברי ר"ז אלא ולא העיר עליהם דבר, וכן הרא"ם ואחרים לא העירו על
 זה כלום, ותלמידי מוה"ר מרדכי מורטארה אומר כי המשנה מדברת בסתם דיינים,
 כל' בכשרים, שאין כוונתם להטות משפט, אלא מוכים ומחייבים כפי מה שהוא האמת
 והישר לפי ראות עיניהם, אבל ר"ז מדבר בדיינים רשעים, כמו שאמר אם ראית רשעים
 מטום משפט. ותלמידי מוה"ר משה הלוי עהרענרייך אומר כי לדעת ר"ז אין הפסוק
 בלו אזהרה לאדם אחד, אלא לשני בני אדם, לא תהיה אחרי הרבים לרעות היא
 אזהרה לדיין שצאו בעלי הדין לפניו, ומצרי רועים להטות משפט, ולא תענה על רב
 היא אזהרה למכס אחר שאינו דיין או שאינו צאותו ב"ד אלא בב"ד אחר, וכונת ר"ז
 שאל הכדון הינא מנ"ד חייב יצא אלל מכס אחר ושאלהו על אותו המשפט שפוטאו

i molti, per far piegare [torcere] (la giustizia). (3) Al povero non porterai rispetto nel (giudicare) la sua lite. (4) Quando incontrerai il bue d'un tuo nemico, o l'asino suo, smarrito, gliel restituirai. (5) Quando vedrai l'asino di chi ti è malevolo, corricato sotto la sua soma; ti asterrai d'abbandonare a lui solo la cura, ma l'assisterai a scaricare. (6) Non torcere il diritto del tuo indigente nel (giudicare) la sua lite. (7) Tienti lontano dal (rischio di) dare giudizio erroneo, e l'innocente ed il giusto non uccidere, poichè (già) io non assolverò il colpevole [cioè: viva un reo, già Dio saprà punirlo; ma non pera l'innocente].

אֹתָם הַדִּינִים, אֵין לוֹ לֵאמֹת לָהֶם כֶּסֶם, אֲלֹא יֵאמֹר אֶת הַמִּשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר הוּא. (ג) לֹא תִהְרֹר בְּרִיבוֹ: שָׂא הִדֹר בְּאַרְמִית עֲנִינָה חֲזָרָה לְאַחֹר, וְכֵן בִּלְשׁוֹן רֹמִי vereor קְרוֹב לְשָׂא verlor וְהַכּוֹנֶה לֹא תִהִי קִרְד וְנִרְתַע לְאַחֲרֶיךָ מִלְּמִינֵי בְּדִינוֹ אִם הוּא חַיִּב, וְהִנֵּה הַתּוֹרָה מִשְׁתַּדֶּלֶת לְחַק הַרְגָּשָׁה הַמְחַלֶּה וְהַמְכַיֵּנָה בְּיָחִידִים, וְאִסְרָה אוֹתָהּ בַּזּוֹפִטִים, וְהִטְעָם כִּי הַיָּחִיד כּוֹתֵן מִשְׁלוֹ וְהַזּוֹפֵט כּוֹתֵן מִשַּׁל אֲחֵרִים. (ד) הַשֵּׁב תִּשְׁיָבֵנו לוֹ: לֹא תַחְעֹלֵם מִמֶּנּוּ וְתַכְיִיחֶהוּ עַל הַדֶּרֶךְ, אֲלֹא אַע"כִּי שֶׁבְּעֵלִים אֲוִיבִיךָ תִּאֲסַפְהוּ אֶלֶךְ וְתַשְׁלַחְהוּ לְבַעֲלֹו וְהִנֵּה לְמַעֲלָה הַזְכִּיר עֲנִינִים שְׂנֵאָה הַהִבֵּה מִקְלַקֶּלֶת הַשּׁוֹרָה, אֵל תִּשֶׁת יָדָךְ עִם רֵשַׁע, לֹא תִהִי אֲחֵרֵי רֵנִים וְגו', וְלֹא תִהְדֹר, וְעַבְדָּא מוֹסִיף עֲנִינִים שֶׁהִנֵּחָה מִקְלַקֶּלֶת הַשּׁוֹרָה, וְהֵם כִּי תַפְגַּע וְכִי תִרְאֶה, וְאַח"כֹּ הוֹסִיף לֹא תִטֵּה מִשְׁפָּט אֲבִיבֶיךָ, כִּי הַבְּזוּיִן הַדָּנָה בַּבְּזוּיִן קְרוֹב הוּא לְקַלְקֵל אֶת הַשּׁוֹרָה. (ו) רְמוֹר שׁוֹנֵאֵךְ: כֹּאן אֲמַר שׁוֹכֵל וְלַמַּעֲלָה אֲוִיב, כִּי אֲוִיב קָשָׁה מִשׁוֹכֵל, וְאֲוִלִּי הִיא יִרְאָה לְהַתְקַרֵּב אֵל אֲוִיבֵי שִׂמְאָה יִהְרָגָהּ, לְפִיכֵךְ לֹא חַיִּיבֶתָּ תּוֹרָה אֲלֵהָ בְּהִשָּׁבָת אֲבִדְתָּהּ, שְׁאִינִי לְרִיךְ לְהַתְקַרֵּב אֵלָיו, כִּי יוֹכֵל לְשַׁלֹּחַ לוֹ הַאֲבָדָה ע"י אֲחֵרִים; אֲבָל בַּזּוֹכֵל נִתְּנָה לְהַתְקַרֵּב אֵלָיו וְלִהְיֶתֶנּוּ עִמּוֹ בְּפִרְקֵית מִשָּׁא בְּהִמָּחֶה, וְאֲוִלִּי עַל יְדֵי כֵךְ נִסְ שׁוֹכֵלֵי יִשְׁלִים אִתּוֹ. וְהִיִּם י"ג אֲלֹל תִּר"ךְ אֲמַר תִּלְמִידֵי יִמְחַק קְלִינֵעֲבֶרֶג כִּי הַתּוֹרָה חִסֶּה גַם עַל הַבְּהֵמָה, לְפִיכֵךְ בְּהַחֲמוֹר רֹבץ תַּחַת מִשָּׁאוֹ וְשֶׁ זֶעַר ב"ה, נִתְּנָה לְכָל מִי שֶׁרְאֵה אוֹתָהּ, אֵף אִם רְחוֹק מִשָּׁם, שִׁיתְקַרֵּב אֵלָיו וְיַעֲזוֹר לְבַעֲלֹו לְפָרוֹק מִשָּׁאוֹ, אֲבָל בְּהַחֲמוֹר תּוֹעֵה אֵין כֹּאן זֶעַר ב"ה, עַל כֵּן לֹא אֲמַרָה תּוֹרָה שֶׁאִם יִרְאֶהוּ מִרְחוֹק יֵלֶךְ אֵלָיו כְּדִי לְהַחֲזִירוֹ לְבַעֲלֹו, רַק אִם יִפְגַּע בּוֹ וְהוּא קְרוֹב לוֹ אִזּוֹ שְׁנִית עָלָיו לְהַשִּׁיבוֹ לְבַעֲלֹו. מַעֲזוֹב לוֹ, עוֹזֵב תַּעֲזוֹב עִמּוֹ: לִשְׁוֹן הַכּוֹפֵל עַל הַלֶּשֶׁן בְּהִרְאֻת מִתְחַלְּפֹת, דּוֹמָת כִּי יַעֲרֹ אִישׁ וְגו' (לַמַּעֲלָה כ"ד ז'). מַעֲזוֹב לוֹ: עֲנִינֵי לִהְיֵת לוֹ שִׁיעָשָׂה בְּלִי שֶׁתַּעֲזֹרֶהוּ. עוֹזֵב תַּעֲזוֹב עִמּוֹ: מִפְּרוֹק הַמִּשָּׁא מִעַל הַבְּהֵמָה בַּזּוֹפֵן שִׁיפּוֹל הַמִּשָּׁא לְאַרְץ וְהַבְּהֵמָה תִּכּוֹת מִעַתָּה מִיַּעֲשֶׂה (כ"א ז"ב וּרְמ"בִּמֶן). (ו) לֹא תִטֵּה וְגו': זֶה הַכֵּךְ לֹא תִהְדֹר, וְהַכּוֹנֶה הַזֶּה שֶׁלֹא תַחֲיִיבֶהוּ בְּדִינוֹ לִהְיֵתוֹ בְּלִיתִי חֲשׁוֹן בְּעִינֶיךָ מִפְּנֵי דְלוּתוֹ. (ז) מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְדֹּק: אֲזַהֲרֶה לְדִין שִׁהִיָּה מִפְּנֵי תַמִּיד מַלְטָעוֹת דָּין,

טו וְשָׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשְׁחָד יַעֲוֶה פְקָחִים
 וַיִּסְלַף דְּבַר־יְצִיקִים: (טז) וְגַר לֹא תִלְחָץ וְאַתָּם
 יִדְעוּתֶם אֶת־נַפְשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם: (יז) וְיֵשֶׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אֲרָצְךָ וְאַסְפֹּת
 אֶת־תְּבוּאָתָהּ: (יח) וְהַשְׁבִּיעַת תִּשְׁמַטְנָהּ
 וּנְטִשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ וַיִּתְּרֶם תֹּאכֵל
 חֵיַת הַשָּׂדֶה בֶּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזִיתְךָ:
 (יט) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְעֹשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 תִּשְׁבֹּת לַמַּעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׁ בֶּן־
 אִמָּתְךָ וְהַגֵּר: (כ) וּבְכָל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֵלֶיכֶם
 תִּשְׁמְרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכִּירוּ לֹא
 יִשְׁמַע עַל־פִּיךָ: (כא) שְׁלֹשׁ רִגְלִים תַּחֲגֹּג לִי

ויחשוב בלבו כי טוב שִׁפְפָה המייב משיחייב הזכאי. כי לא אצדיק רשע: כי כבר
 הרבה שלימים יש לי להמית המייב (רז"י). (יח) ושחד לא תקח: אפילו שלא בכוונה לסטות
 משפט. ויסלף דברי צדיקים: גרום לנדיקים שיהיו דבריהם מסולפים, כלומר שיעוותו
 המשפט. (טז) וגר לא תלחץ: מדבר עם הדיין, ואחר שהזכיר על עוות הדין הנמשך
 מפני קירוב דעת, הזהיר על עוות הדין הנמשך מפני ריחוק דעת, כי לנ האורס (ובפרט
 בימי קדם) רחוק ולא קרוב אל הגר הנא מחרץ אחרת, ובפרט כי על הרוב לא היה
 עשיר ולא היה יכול לקרב אליו דעת האורס במחנות, ועיין ש"ת מו"ת יאיר ריש דף
 ק"כו. (יז) ושש שנים: אחרי שהשלים עניני המשפטים, הזכיר מלות התלויות במכניה
 ומחר, שהם לפנים משורת הדין, והנה בשמטה אחר ואכלו ואניני עמך, ובשנת אחר
 וכפס נן אחתך והגר, וזהו ג"כ על המחלה על ב"ח, באחריו ויחרס תאכל חייט השדה,

(8) E non accettare donativi; poichè il dono acceca i più perspicaci, e fa parlare iniquamente gli uomini giusti. (9) Il forestiere non molestare; voi già conoscete l'animo del forestiere, poichè forestieri foste nella terra d'Egitto. (10) E sei anni seminerai la tua terra, e ne ritirerai le derrate. (11) E nel settimo la lascerai incolta, e ne abbandonerai il prodotto, lasciando ch' il mangino gl' indigenti del tuo popolo, e ciò che ne avanza mangino le bestie selvagge. Lo stesso farai della tua vigna, e del tuo olivo. (12) Sei giorni farai i tuoi lavori, e nel giorno settimo cesserai; in guisa che riposi il tuo bue ed il tuo asino, e respiri il figlio della tua schiava, ed il forestiere. (13) Osserverete esattamente quanto già vi dissi [i precetti del Capo XX], ed il nome d'altri dèi non invocherete, non odasi sulla tua bocca. (14) Tre volte l'anno mi celebrerai festa solenne.

וְלֹמַעַן יִכּוֹחַ שׂוֹרֵק וּמַחֲוֹרֵק. (יא) חֲשֵׁמֶטְנָה: שְׁלֹחַ תַּעֲבֹד אֶת הָאֱלֹהִים. וְנִמְשַׁתַּח: שְׁתַּעֲבֹד תַּחֲוֹתָהּ הַיֹּלֵא מֵאֱלֹהִים (רש"י). (יב) בֵּן אִמְתְּךָ: יֶלֶד בִּית, הַכּוֹלֵד בְּעַבְדוֹת, וְהוּא הַפְּחוֹת וְהַנְּכֹזָה שֶׁנַּעֲבָדִים, כִּי הוּא עַבֵּד מְלִידָה וּמִצֵּט, גַּם עָלָיו רָאוּי לִךְ לִרְחֹם. (יג) בְּכָל אֲשֶׁר אִמְרָתִי אֲלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ וּג': אַחֵר שֶׁהָאֱלֹהִים הַמְּצִיחַ שִׁנֵּי אֱדָם לַחֲבֵרוֹ חֹזֵר לַמְּצִיחַ שִׁנֵּי אֱדָם לַמְּקוֹם, וְסִיִּים נֹחַם שֶׁפָּתַח לַמַּעֲלָה בְּסוֹף פִּרְשָׁת יִתְרוֹ (כ') וְהִנֵּה אִם הִזְכִּיר עַל עֲשִׂיַּת הַלְּמִים וְזֶה עַל עֲשִׂיַּת חֻצַּת לְכַבְּדוֹ ית', וְהִזְכִּיר הַזְכִּיר הַמַּשְׁפָּטִים שִׁנֵּי אֱדָם לַחֲבֵרוֹ, וְעַתָּה חֹזֵר לַהֲזַכִּיר עַל עֲבִין הָאֱלֹהִים וְלִמְצֹחַ עַל כְּבוֹדוֹ ית'; וְהִנֵּה אַחֵר וּבְכָל אֲשֶׁר אִמְרָתִי אֲלֵיכֶם תִּשְׁמְרוּ, וְהַכּוֹנֶה. עַל לֹא תַעֲשֶׂן אֶת־אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב וְכו' וְכו' עַד סוֹף הַפֶּרֶשָׁה, וְעַד אֲנִי מְצִיחַ אֶתְכֶם שְׁלֹחַ תַּעֲבֹדוּ אֱדָם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לַתְּהִלָּה וּלְתַפְאֶרֶת, עַל דֶּרֶךְ שֶׁאִמְרָת בְּשֵׁם ית' (שם כ"א) כָּל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת אֱמִי, וְעִיֵּין מַה שֶׁתַּבְּחִי אִם; וְהוֹסִיף לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ, וְהוּא כִּמְשַׁמְעוֹ לֹא יִהְיֶה אִם הָאֱלֹהִים נִשְׁמַע עַל פִּיךָ, כְּלֹמַר אֲכִילוֹ לַפְּרָקִים דֶּרֶךְ עֲרָאִי, אֲךָ לַעֲוֹלָם הַדָּנָה לַחֵד מַעֲבִיבֵי שִׁנֵּי אֲסִיּוֹר אֲלֵא לַהֲזַכִּיר דֶּרֶךְ כְּבוֹד לַתְּהִלָּה וּלְתַפְאֶרֶת אוֹ דֶּרֶךְ תַּחֲלָה וּתְהַנְּהָה, וְלֹא שֶׁתִּהְיֶה הַזְכִּירָתָא אִם הָאֱלֹהִים אֲסִיּוֹרָה בְּהַלְטָה, כִּי הִנֵּה מַשָּׁה אַחֵר כִּי כָל הָאֵשׁ אֲשֶׁר הִלֵּךְ אַחֲרֵי בַּעַל פְּעוֹר. (יד) רִגְלִים: כְּמוֹ פַּעֲמִים, כִּי גַם פַּעַם עֲבִיבוֹ רִגְלָה, כְּמוֹ מַה יִּפּוּ פַּעֲמִיךָ בְּנַעֲלִים (שִׁיר הַשִּׁירִים ז' ב') (רמב"מ). (טז) חֹדֶשׁ הָאָבִיב: עֵינֵי פִירוּשׁ לַמַּעֲלָה י"ג ד'. וְלֹא יִרְאוּ פְּנֵי רִדְקָם: לֹא יִהְיוּ פְּנֵי כְּרָאִים, לֹא תַחֲוֹ לִרְאוֹת אֶת פְּנֵי בִידִים רִיקָנוּת; הַנִּיחָה לְבִית ה' נִקְרָאת רִאֲיִית פְּנֵי ה', עֵינֵי פִירוּשׁ בִּישְׁעֵיהָ א' י"ב. וְעַתָּה הַמְּצִיחַ הַזֶּה כִּי הַעֲוֹלָת הַמְּחַבְּאוֹת בְּתַנִּים מְגִדִּילֹת בְּעִינֵי הָעַם עֲבִין הַחֵג וְהָאֵל הַנַּעֲבָד, וְהָאֱלֹהִים הַקְּרִיִּים בְּהֵם מִרְבִּים הַשְׁלוֹם וְהַהֲנֵהָ בֵּין אֲנָשֵׁי הַקֹּהֶל.

בִּשְׁנָה: (מז) אֶת־חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שְׁבַעַת
 יָמִים תֹּאכַל מִצֹּת בָּאֵשׁ צוֹיִתָּךְ לְמוֹעֵד
 חֹדֶשׁ הָאָזִיב בִּיָּבו יֵצֵאת מִמִּצְרַיִם וְלֹא־
 יֵרְאוּ פָנַי רִיקָם: (מח) וְחַג הַקִּצִּיר בְּבוּרֵי מַעֲשֵׂיךָ
 אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה
 בָּאֶסְפָּךְ אֶת־מַעֲשֵׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה: (מח) שְׁלֹשׁ
 פַּעֲמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פָּנַי
 הָאֵרֶן יִהְיֶה: (מח) לֹא־תִזְבַּח עַל־חֲמִץ דָּם
 זִבְחִי וְלֹא־יֵלֵין חֶלֶב־חֲגִי עַד־בִּקְרִי: (מח) רִאשִׁית
 בְּבוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

(מז) באספך את מעשיך: גם התבואה הכוללת מעבודת האדם בקראת מעשהו, כי היוצא מן הפעולה מוכנה בשם פעולה, וכן שכן הפעולה נקרא פעל ופעלה, כמו ופעלו לא יתן לו (ירמיה כ"ב י"ג), הנה שברו אותו ופעלתו לפניו (ישעיה ח' י').
 (מח) שלש פעמים וגו': כלל שאמר פרע והוסיף שהמזבח בזכרים והוסיף ג"כ שהוא ע"ד שהארים הולך לראות את אדוניו בעל השדה, וזה כדי שיתרשם בלבם כי לה' הארץ, ומידו הוא להם. אל פני: נקטת ספרים כתוב את פני, ועיין מה שכתבתי בשעיה א' י"ב. (מח) דם זבד: הוא קרבן פסח, ולמטה (ל"ד כ"ה) ולא ילן לבקר זבח חג הפסח; והנה לא תזבח על חמץ דם זבחי אזכרה שיהיה החמץ מנוער קודם שחיתת הפסח, וזה כדי שיעשו הקרבן מוכנים ומקודשים לתה, לא דרך עראי, והכל להגדיל ענין חג אל העם. ולא ילן חלב חגי עד בקר: שלא יתעטלו בשריפת חלבי הפסח, אע"פ שהפסחים מרובים לא ישאירו קנת מן החלבים עד הבקר אלא יהיה מה שהוא מאכל גבוה נאכל בלילה שהבשר נאכל להדיוט, שאם לא כן נמאז כי קנת מישאל אכל את פסחו קודם שיאכל המזבח את חלבו, והוא זלול

(15) La festa dei pani azzimi osserverai: sette giorni mangerai pani azzimi, come ti comandai, allo stabilito tempo del mese della prima maturazione (dell'orzo), poichè in esso uscisti dell'Egitto; nè si vegga la mia faccia a mani vuote. (16) Come pure la festa della messe, dei primi prodotti de' tuoi lavori, (di quello cioè) che avrai seminato nel campo; e la festa del raccolto, nell'uscire dell'anno, quando ritiri (il frutto del)le tue fatiche dalla campagna. (17) Tre volte l'anno comparirà ogni tuo maschio innanzi al Signore, il (supremo) padrone. (18) Non verserai sopra [cioè avendo in casa] pane lievitato il sangue del mio sacrificio [pasquale], nè rimanga l'adipe della vittima sino alla dimane. (19) Le più elette primizie della tua terra recherà alla Casa del Signore tuo Dio. Non cucinerai capretto nel latte di sua

כלפי מעלה, דומה למעשה בני עלי. לא תזבח דם זבדך: יקשה איך יכול ל' זבחה על הדם, וכ"ל כי שרש זבח כגזר מן זוב, ושעם זבחה הנרת הדם, וכן שרש שחט כ"ל כגזר מן שחט כפי"ן שענינו מזוי והולאת המשקה הכנולע בגוף, כמו ואשחט את העכבים (ברא' מ' י"א), וכן רוב דיני השחיטה המכוון בדם הולאת הדם. (יט) ראשית בבורי: ראשית ענינו המצטרף והיוצר משותף, כמו ראשית גוים עמלק (במדבר כ"ד כ"א), לאן ובקר ראשית המרס (ע"א ט"ו כ"א). ראשית בבורי ארמחך חביא בית ה' אלהך לא חבשל גדי בחלב אמו: מאמחך הדעת כ"ל שהיה מכהן קנת העמים או קנת אנשים גם מזכי ישראל להקריב בכורות לאדם מנושלים בחלב אדם, כי כמו שנותנים לכהן ראשית הגז כן יתכן שיהיה טוב וראוי להקריב ראשית החלב, והנה היו שוחטים הבכור והיו מנושלים אותו בחלב אמו והיו מאכילים אותו לכהנים (או היו נותנים לו הבכור והחלב והוא היה מנושל יחד ואוכלם ואם חרצה אומר שהיו מנושלים ושורפים הכל על המזבח), ועל ידי כן היו נותנים לגבוה ראשית הנוולדים וראשית החלב יחד, לפיכך אחר שהזכיר ראשית בכורי האדמה הזכיר ג"כ בשל הגדי בחלב אמו, ויתן ג"כ למה הזכיר הבשול ולא האכילה, כי בשל הוא העיקר ולא האכילה, ואם אין בשל אין אכילה. ואמנם הטעם למה נאמר המכנה הזה אע"פ שהכוונה בו לשם שמים, הוא (כדעת רש"ם ורא"צ עיון דוד מייכאלעלם) מפני שיש בזה אכזריות לב לשל הבן בחלב האם, והוא על דרך אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ואע"פ שאמר ששחיטת הגדי מותרת מה איכפת לו ולאמו בזה משקה יבשל? מכל מקום המעשה הזה מקנה תבונה רעה בכסף האדם העושה והרואה. הגע בעמך שיהיה אדם עושה עצמות אביו תרודות, וגלגלתו קערה ויחבל בדם, הנה אין מוסיף לאביו הויה, ואעפ"כ קדש אכזריות היא, והמעשה הזה מפכיד מדת המחלה והתכונה בו ובראיו. וקנת מן הקדשים מירשו לא

לֹא־תִבְשֹׁל גִדִּי בַחֲלֵב אֱמוֹ: פ שִׁי (כ) הִנֵּה
 אֲנִי שֹׁלַח מִלֶּאךְ לִפְנֶיךָ לִשְׁמֹרֶךָ בַּדֶּרֶךְ
 וּלְהַבִּיֵּאךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנַתִּי: (כא)
 הַשֹּׁמֵר מִפְּנֵיו וְשָׁמַע בְּקֹלוֹ אֶל־תֹּמַר בּוֹ כִּי
 לֹא יִשָּׂא לִפְשָׁעֲכֶם כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ: (כב) כִּי אִם
 שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וַעֲשִׂיתָ כָּל אֲשֶׁר אֶדְבָּר
 וְאִיבַתִּי אֶת־אִיבֶיךָ וְצִרְתִּי אֶת־צִרְיֶיךָ: (כג) כִּי
 יֵלֶךְ מִלֶּאכֶי לִפְנֶיךָ וְהַבִּיֵּאךְ אֶל־הָאֱמֹרִי
 וְהַחֲתִי וְהַפְרִזִּי וְהַכְנִיעֵנִי הַחֲתִי וְהַיְבוּסִי
 וְהַכְחַדְתִּיו: (כד) לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא
 תַעֲבֹדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כַּמַּעֲשִׂיהֶם כִּי הֵרֵם
 תְּהַרְסֵם וְיִשְׁבֹּר תִּשְׁבֹּר מִצְבֹּתֵיהֶם: (כה)
 וְעַבְדֶּתֶם אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבִרְךָ אֶרֶץ
 לַחֲמֶךָ וְאֶת־מִימֶיךָ וְהִסְרֵתִי מִחֲלָה מִקִּרְבְּךָ:
 ס שְׁבִיעִי (כו) לֹא תִהְיֶה מִשְׁכְּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצְךָ
 אֶת־מִסְפַּר יְמֶיךָ אֲמַלֵּא: (כז) אֶת־אִימַתִּי אֲשַׁלַּח
 לִפְנֶיךָ וְהִמַּתִּי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תִּבָּא בֵּהֶם
 וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אִיבֶיךָ לַיָּד עֲרֹף: (כח) וְשַׁלַּחְתִּי

madre. (20) Ecco io mando innanzi a te un inviato, che ti custodisca lungo il viaggio, e ti conduca al luogo da me preparato. (21) Abbi riguardo a lui e dagli ascolto, nol disubbidire; poichè non può perdonare le vostre colpe, perocchè il mio nome è in lui [cioè ogni suo comando gli è da me ispirato]. (22) Chè se gli darai ascolto, e farai quant'io parlerò; sarò nemico dei tuoi nemici, ed avversario de' tuoi avversarij. (23) Allora il mio inviato ti andrà innanzi, e ti condurrà agli Emorei, agli Hhittei, ai Perizzei, ai Cananei, agli Hhivvei, ed ai Jevussei; ed io gli esterminerò. (24) Non ti prostrare ai loro dèi, e non prestar loro culto, nè imitare le loro pratiche; ma devi atterrarli, e fare a pezzi le loro statue. (25) E servirete il Signore vostro Dio, ed egli benedirà il tuo pane e la tua acqua, e toglierò di mezzo a te (ogni) infermità. (26) Non vi sarà nella tua terra donna che perda la prole, nè donna sterile; il numero de' tuoi giorni farò che sia completo. (27) Il mio terrore farò che ti preceda, e porrò in iscompiglio ogni popolo, dove tu entrerai; e ridurrò tutt' i tuoi nemici a volgerti la cervice. (28) Ti farò

תבית לגדי הבכור שיתבשל ועדל בתלב אחו, אלא ביום השמיני תתנו לו. אחנס (כאשר העיר רא"ב) אם מלאכו שרש בשל בשול התבואות שחם השמש מנשיל אותן כאלו הוא אש, לא מלאכוהו בגידול בעלי חיים שאין גידולם ע"י אש או חום חילוני. (כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך: הקדמונים פירשו מלאך רוחני, והערדער וראו' פירשו עומד האש והענן, ולא יובן לפי זה מאחר ושמו בקולו; וכ"ל כדעת רל"ג שהמלאך הוא כניא, והוא משה, ולפי שטעמו וכתעכבו במדבר לא הביאם הוא אל הארץ ומלא יהושע את מקומו. (כא) כי לא ישא לפשעכם: אע"פ שהוא עובד וסגלן, אין הסליחה צידו, ואם תקניטוהו אני אענוש אתכם, כי חייבים אתם לשמוע בקולו מפני ששמי בקרבו ומאחרי כל דבריו. שמי: אלהותי, ע"ד הכה שם ה' בא מחרק (ישעיה ל"ז). כי שמי בקרבו: מחובר לראש המקרא, השמר מפניו כי שמי בקרבו (ר"ש), והוא נגד הטעמים, ולפי מה שפירשתי יתכן גם לפי הטעמים. (כב) אשר אדבר: כי כל דבריו דבריו הם. (כג) מלאכי: הכניא כמו למעלה, והנה לא אמר שהמלאך ישמיד האומות, אלא אמר והכדתיו. (כד) לא תשתחוהו וגו': כיון שהזכיר ביאתם אל האומות עכ"ס, הזכיר שלא ילמדו ממעשיהם. (כו) והמתי: עיין בפירושי ישעיה כ"ח כ"ח. ר"י ז"ל אמר שהכיל מאד לפרש דקדוק והומות טעה במלת וכתתי באמרו שהיה נריך שלשה תו"ן, שמים ליסוד כמו ביום תת, מתת אלהים היא, והשלישית

אֶת־הַצִּדְעָה לְפָנֶיךָ וַגִּדְשָׁה אֶת־הַחֲוִי אֶת־
הַכִּנְעָנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ: (כט) לֹא אֲגַרְשְׁנוּ
מִפְּנֶיךָ בְּשָׁנָה אַחַת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׂמֵמָה
וּרְבָה עֲלֶיךָ חֵית הַשָּׂדֶה: (ל) מָעַט מָעַט
אֲגַרְשְׁנוּ מִפְּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֹה וְנַחֲלַת אֶת־
הָאָרֶץ: (לא) וְשֵׁתִי אֶת־גִּבְלֶךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם
פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר כִּי־אֵתָן בְּיַדְכֶם
אֶת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וַגִּדְשְׁתֶּמוּ מִפְּנֶיךָ: (לב) לֹא־
תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית: (לג) לֹא יֵשְׁבוּ
בָאָרֶץ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִי תַעֲבֹד אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ: פ

לשוא, עכ"ל, חמס הדגש בעלת ונתתי הוא במקום כ"ן. לא במקום תי"ו, ובעלת
תת חין בת"ו האחרונה מן השורש, אלל כוספת, כמו געת מן גע, ובעלת חתת אלסס
היא במקום מִתְּכַת. (ל) עד אשר תפרה ונחלת את הארץ: שרש כחל עכני
האחיזה בחלק מן הירושא המגיעה לכל אחד מן האחים, והנה אחר כשתוליד בנים
ובני בנים תוכלו להאחז חיש חיש בחלקו בלי שתסיס הארץ שומם. ושרש כחל נגזר
מן חול, מלשון יחולו על ראש יואב, על ראש רשעים יחול, ונאמר על מי שנאחז

כד

(א) וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עָלָה אֶל־יְהוָה אֹתָהּ

(א) ואל משה אמר: עד כאן אחר לו המזכרים שיאמר לכל ישראל, ועכשיו

precedere dai calabroni, i quali diseacceranno dal tuo cospetto gli Hhivvei, i Cananei, e gli Hhittei. (29) Non li scaccerò dal tuo cospetto in un anno, perchè il paese non resti deserto e si moltiplichino contro di te le bestie selvagge. (30) A poco a poco gli scaccerò dal tuo cospetto; sino a che, prolificando, tu possa occupare il paese. (31) Costituirò il tuo territorio dal mare rosso sino al mare dei Filistei, e dal deserto sino al fiume [Eufrate]; poichè darò in vostro potere tutti gli abitanti del paese, e tu gli scaccerai dal tuo cospetto. (32) Non devi stabilire con essi e loro dèi (alcuna) convenzione: (33) Non devono restare nel tuo paese, perchè ti farebbero peccare a me; poichè serviresti i loro dèi. Sì, (quella gente) ti sarebbe d'inciampo [cagione di rovina].

בנחלתו ומחזיק בה (מזה"ר דוד חכניה ויטרני), ובנ"הע אחרתי שהמלה כגזרת משרש חלק, והכני מנטל דברי. (לא) ועד ים פלשתיים: הוא חלק מהים הנקרא mare mediterraneum, ולדעת בני א"ג עד עכו היה נקרא ים פלשתיים, משם ולמעלה לבני נור ולידן. (ומדבר: אחר שהוא המדבר שהלכו בו ישראל, ולפי זה הוא מיותר אחר שהזכיר ים סוף, וכראש דבריו בני שהוא למורת א"י, והוא קו אחד עם כהר פרת, כמו ים סוף וים פלשתיים הם קו אחד. וגרשחמו: אני אחנס בידכם, ואחס עמו את שלכם וגרשו אותם ולא תכרתו להם ברית. והנה כחן להם גבולים טבעיים, הם והמדבר והנהר, כדי שיהיו מופרשים מכל האומות עכ"ס, ואם לא היו מקיימים בנייהם אכזאי הכהר היו עומדים בארצם לבטח כל ימי עולם; אך הם מרו דברו. וסוף סוף כל מה שהיה איכנו אלא מה שעלה במחשבתו יח', כי ע"י כן מלאה הארץ דעה את ה' (לב) ולא לדורם: שחס תכרות להם ברית, על כרחך תכרות ברית גם לאלהיהם, כי תנטוך להנח להם זיקייו אותם, כי אחנס להכריח אדם לעזוב יראתו אשר גדל זה לא יחכן. (לג) כי ידחה לך למוקש: העם שאמר עליהם בלשון יחיד אגרשנו מפניך, אותו העם יסיה לך למוקש אם ישב בארץ.

XXIV

(1) A Mosè poi disse: Sali al Signore, tu ed Aronne, Nadàv

אחר לו מה שיעשה אחר שישלים להגיד לעם את המשפטים. עלה אל ה': ולא אחר

וְאַהֲרֹן נִדְבַּב וְאַבִּיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְהִשְׁתַּחֲוִיתָם מִרְחָק: (ב) וַנִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ
 אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ:
 (ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה
 וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד
 וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה:
 (ד) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיִּשְׁכַּם
 בַּבֹּקֶר וַיָּבִין מִזִּבְחַת תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
 מִצְבֵּה לְשָׁנִים עֶשֶׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: (ה) וַיִּשְׁלַח
 אֶת־נָעֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ
 זִבְחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים: (ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה
 חֲצִי הַדָּם וַיִּשֹּׂם בְּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־
 הַמִּזְבֵּחַ: (ז) וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ
 הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה
 וְנִשְׁמָע: (ח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרַק עַל־
 הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת

אלי, כמו שאמר ונגש משה ולא אמר ונגשת. והשתחויתם מרחוק: לתת שכם והדלף
 לפניו ית' על התורה אשר נתן לעמו, והיה עולה עמהם משה, כעבד המלך כאחז בתי

ed Avihù, e settanta degli anziani d'Israel, e vi prostrerete da lungi. (2) Mosè solo si appresserà al Signore, ed essi non si appressino, ed il popolo non salga con lui. (3) Mosè andò, e narrò al popolo tutte le parole del Signore, e tutte le leggi; e tutto il popolo rispose ad una voce, e dissero: Tutto ciò ch' il Signore parlò, eseguiremo. (4) Mosè scrisse tutte le parole del Signore; indi, alzatosi alla dimane, fabbricò un altare sotto il monte, e (eresse) dodici lapide, giusta (il numero del)le dodici tribù d'Israel. (5) E mandò i giovani dei figli d'Israel, i quali immolarono olocausti, e scannarono tori in sacrifici di contentezza, al Signore. (6) Mosè prese metà del sangue, e lo pose nei bačili, e metà del sangue sparse sull'altare. (7) E prese il libro del patto, e lo lesse davanti al popolo; e dissero: Tutto ciò ch' il Signore parlò, eseguiremo ubbidienti. (8) E Mosè prese il sangue e lo sparse sul popolo, e disse: Ecco il sangue dell'alleanza ch' il Signore stabilisce con voi, sulla base

שנבוא אכזים אל המלך ינא לפניהם וידבר בעדם (דון יצחק). (ב) והעם לא יעלו
עמו: אהרן והאחרים יעלו עמו ולא יגשו עמו, והעם אפילו עליה כל שהוא לא יעלו.
(ד) את כל דברי ה': נראה שהכוונה על עשרת הדברות ועל מה שנאמר אחריהן
מן אחת ראייתם כי מן השמים (כ' י"ט) עד כי יהיה לך לחוקש (כ"ג ל"ג), זה נקרא
ס' הנדבות. ושתיים עשרה מצבה: הניב, הפעל נכח השם. (ה) נערי בני ישראל:
הנבחרות. ויעלו עולות יג': לתודה לה' על התורה שנתן להם, ולשמחה על זה, וכל
זה סימן שהעם כלו מקבלים עליהם התורה ההיא וכורחים עליה ברית. פרים: אין
ידוע אם חזר לשלמים בלבד (כמו שהוא לפי הטעמים) או גם לעולות (תנינה ו').
(ו) נעשה: מנות עשה. ונשמע: מנות לא תעשה, שאין בהן עשייה, אלא לשמוע
נקה ה' (וכן מנחת אח"כ לר"דק נשרש סבת). (ז) הנה דם הברית וגו': הדם
ההוא היה דינו להזרק כלו על המזבח, והנה הוא לחם ה', וה' צוה להזרק מזיו על
העם, כאדם הנושא משאות ממת פניו אליהם, דרך תנה על שקבלו תורתו, והנה הוא
כאלו אכלו משלחנו של מקום, והאכילה הזאת היא סעודת הנדבות אשר כרת ה' עמם
להיות להם לאלהים ולקחת אותם לו לעם כל עוד שיעשו את כל הדברים האלה אשר
צוה; וכן כל כורתי ברית אהבה סועדים סעודה יחדו. על כל הרברים האלה: כמו
להלן (ל"ד כ"ז) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. אכילום שנה
סענין ותרגם חזק על מדבחה לכפרה על עמא (כך הוא נכח ר' נחמן וכן מלא בעל
ספר יא"ר בתרגום ספרדני) ור"שי הגיה וכתב: ותרגמו ואדי על מדבחה, כן הוא בר"שי

יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־דְּבָרִים הָאֵלֶּה: (א) וַיַּעַל
 מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיֵּרְאוּ אֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת
 רַגְלָיו כִּמְעָשָׁה לְבַנַּת הַסְּפִיר וּכְעָצִים הַשָּׁמַיִם
 לְטָהָר: (ג) וְאֶל־אַצִּילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח
 יָדוֹ וַיַּחֲזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: (ד) ס
 (ה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֶה אֵלַי הַהֲרָה
 וְהִי־הָיָה שָׁמָּה וְאֶתְנָה לָּךְ אֶת־לְחֹת הָאָבֶן
 וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:
 (ו) וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֶׁעַ מִשְׁרָתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה
 אֶל־הַר הָאֱלֹהִים: (ז) וְאֶל־הַזִּקְנִים אָמַר שְׁבוּ־
 לָנוּ בָּזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֵלֵיכֶם וְהָיָה אַהֲרֹן
 וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בְעַל דְּבָרִים יִגֹּשׁ אֱלֹהִים:
 (ח) וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר וַיְכַסּ הָעָנָן אֶת־הַהָר:

כ"י צנידי, וסודפסים לא הניכו כוונתו, וכתבו גם כר"י ורק על מדבצא לכפרא על
 עמא. גם בתרגום המיוחס ליונתן מתורגם חרק על מדבצא לכפרא על עמא, ונראה
 שמתורגמים שבו הענין מפני הסדעיות והכברים, שלא ילעגו על התורה (כ"י) אדר
 שני תר"כד) (תלמודי שלום שמעון מודינא). (י) ויראו וגו': גם זה נחת כבוד לאחז
 שקבלה תורתו, רנה ה' שיתקבצו אליו הככבדים שבהם, ונמראה להם התורה. כמעשה:
 כ"ל כי מלת מעשה נאמרת על כל דבר, יהיה מה שיהיה, וכן כאן הכונה ראו דבר

di tutti questi comandamenti. (9) Indi salirono Mosè ed Aronne, Nadav ed Avihù, e settanta degli anziani d'Israel. (10) E videro il Dio d'Israel [cioè il fuoco in cui apparve], e sotto i suoi piedi qualche cosa di simigliante in chiarore alla bianchezza [lucidezza] del zaffiro, ed alla sostanza del cielo [cioè al cielo puro e sereno]. (11) Su quegli eletti tra i figli d'Israel (Iddio) non avventò la sua mano [non subirono alcun castigo per aver contemplato la divina apparizione]. Essi videro Iddio, indi mangiarono e bevettero. (12) Indi il Signore disse a Mosè: Sali a me al monte, e rimani ivi, e ti darò le tavole di pietra che ho scritto, e le leggi ed i precetti da insegnar loro. (13) Mosè si mosse, con Giosuè suo domestico; e Mosè salì al monte di Dio. (14) Ed agli anziani disse: Attendeteci qui, finchè ritorniamo a voi. Aronne e Hhur rimangono presso di voi; chi ha qualche causa, si presenti ad essi. (15) Mosè salì al monte, e la nube

זה שהיה דומה (במראהו) ללבן הספיר. לבנת: לבן חוהר (ר' יונה ורש"ם ורמב"ן ורש"י ונ"י), ורמב"ן מן השב שכן הוא ג"כ בתרגום ירושלמי, זה עשות, כי בתרגום ירושלמי מתורגם כעבוד לבן לספירטון, ובלשון ארמית חין אחרים לבן אלא חור להוראת הלכניכות, אבל אחרים לנגין להוראת לנגים (כ"ח אדר שני תרכ"ד). והדבר ההוא שהיה דומה ללבנת הספיר היה ג"כ כעם השמים לטהר וכל זה מראה שראו אצלי בני ישראל, והוא כבוד נכבד לשעתו, אבל העם נמתן תורה לא ראו עוד תמונה; וכל זה על דרך מלכותא דרקיעא בעין מלכותא דארעא, ובימי קדם לא היו המלכים מתראים לכל העם כי אם לקצת נבחרים. (יא) ואל אצילי: אהרן ושאר העולים אתו. לא שלח ידו: לא ניוקו בראותם תמונת ה', כו' ה' רנה לכבודם. ויאבלו וישתו: אחר שראו מה שראו ידלו ואכלו עם אחיהם נבצר השלמים. (יב) ואחנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוות וט': אשר כתבתי חתך על הלוחות, ולהורותם על התורה והמצוות, ושיעור הכתוב ואחנה לך את לוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוות להורותם, והוא כאשר אמר במשנה תורה ואחנה כה עמוד עמודי ואדברה אליך את כל המצוות והחקים והמשפטים אשר תלמד (רמ"ב), וספעל ואחנה לפי עיקר הוראתו כופל על הלוחות, ובדרך השאלה יכול גם על התורה והמצוות. ורמ"ן תרגם ואחנה לך את לוחות האבן עם התורה והמצוות שכתבתי עליהם; אך כ"ל שלא ילדק שם תורה על עשרת הדברות, ומכאן שלא נזכר בהם שום חלקי, כשיאמר כך תעשה כך, וכשיאמר כך תעשה כך, עיין מה שכתבתי בנראות כ"ח ה'. (יד) וחור: ע' למעלה י"ז ו'. (טז) וישבון בבור ה': הוא האש האוכלת הנזכרת במקרא שחור זה.

מִסְמַד (מז) וַיֵּשְׁבֶן כְּבוֹד-יְהוָה עַל-הָר סִינִי
 וַיִּכְסְהוּ הָעֲנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל-מֹשֶׁה
 בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי מִתּוֹךְ הָעֲנָן: (מ) וּמָרָאֵה כְּבוֹד
 יְהוָה כְּאִשׁ אֹכֶלֶת בָּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (מא) וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעֲנָן וַיַּעַל
 אֶל-הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם
 וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

כה

יט (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר:
 (ב) דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ-לִי תְרוּמָה
 מֵאֵת כָּל-אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תִּקְחוּ אֶת-
 תְּרוּמָתִי: (ג) וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֲתָם
 זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת: (ד) וּתְכַלֶּת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעֻזִּים: (ה) וְעֹרֹת אֵילִם מְאֲדָמִים
 וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים וְעֻצֵּי שִׁטִּים: (ו) שֶׁמֶן לַמָּאֹר
 בְּשָׁמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטָרֹת הַסָּמִים:
 (ז) אֲבִנֵי-שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֵּאִים לְאַפֹּד וְלַחֹשֶׁן:

coperse il monte. (16) La maestà del Signore stanziò sul monte Sinai, e la nube lo coperse per sei giorni; indi nel giorno settimo (Iddio) chiamò Mosè di mezzo alla nube. (17) La maestà del Signore appariva agli occhi dei figli d'Israel, qual fuoco vorace, in cima del monte. (18) Mosè entrò in mezzo alla nube, e salì al monte. Mosè rimase sul monte quaranta giorni e quaranta notti.

XXV

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Parla ai figli d'Israel, che raccolgano per me un tributo. Da chiunque sarà dal proprio cuore ispirato, riceverete il mio tributo. (3) E quest'è il tributo, che riceverete da essi: oro ed argento, e rame. (4) E lana azzurra, e porpora, e scarlatta, e bisso, e pelo di capre. (5) E pelli di montoni, tinte in rosso, e pelli di tassi [?], e legni d'acacia. (6) Olio, da illuminazione; droghe per l'olio da unzione [consacrazione], e pel profumo aromatico. (7) Pietre

(א) אחר שקבלו עליהם המשפטים והתורות והיה ה' בישורון מלך, ראוי שיעשו לו מקדש, כאילו מלכם שוכן בתוכם, כי יהיה סבה חזקה לשמירת האמדות באומה והתחדות דבקותה בתורה, ואע"פי שעדיין לא נגזר עליהם להתעבב במדבר, לא ראה ה' שימתינו לעשות לו מקדש עד שיכבשו ויחלקו את הארץ ויהיה להם מקום נבחר להיות מרכז לכל הממלכה, וזה לעשות משכן מיטלטל, שגם בבואם אל הארץ יוכלו להקימו בכל מקום שירצו לפי צורך השעה, והמשכן הזה שמש שמונים שנה רח' מאות שנה עד שנבנה הבית בנימי שלמה (מלכים א' ו' א'). (ב) ויקחו לי: מזה לכלל האומה שיפקידו פקידים לקבל מיד המתנדבים וכמו שאומר תכף מאת כל איש וכו' תקחו את תרומתי, חזאת התרומה אשר תקחו מאתם, וכן אחר להם משה (ל"ה ה') קחו מאתכם תרומה לה' (שאכשי האומה הממונים לכך יקחו משאר האומה ויקבלו מידם מה שיחבדו) כל כדע לנו יביאה את תרומת ה' (ל"ד הממונים); ונראה כי העם לא הפקידו פקידים, אלא הביאו אל משה עצמו, ככתוב (ל"ו ו') ויקחו מלפני משה והם הביאו אליו עוד וגו'. (ג) וזהב ובסקף: לדעת רש"י עיין למטה (ל' ע"ו) נחבו איש מחנית השקל, וגם החבדו כסף איש כרבונו. (ד) עורות תחשים: תש לא נמלא חוץ מספור המשכן רק פעם אחת (ביחזקאל

(ח) וַעֲשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכָם: (ט) כָּל־
 אֲשֶׁר אֲנִי מֵרְאֶה אוֹתְךָ אֶת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן
 וְאֶת תְּבִנֹת כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס (י) וַעֲשׂוּ
 אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמָתִים וְחָצִי אַרְכּוֹ וְאִמָּה
 וְחָצִי רָחְבוֹ וְאִמָּה וְחָצִי קָמָתוֹ: (יא) וְצִפִּית אֹתוֹ
 זָהָב טָהוֹר מִבֵּית וּמִחוּץ תִּצְפֹּנוּ וַעֲשִׂיתָ עָלָיו
 זָר זָהָב סָבִיב: (יב) וַיִּצְקֶתָ לוֹ אַרְבַּע טַבַּעַת
 זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמָתָיו וְשִׁתִּי טַבַּעַת
 עַל־צִלְעוֹ הָאַחַת וְשִׁתִּי טַבַּעַת עַל־צִלְעוֹ
 הַשֵּׁנִית: (יג) וַעֲשִׂיתָ בָרֵי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּית אֹתָם
 זָהָב: (יד) וְהִבֵּאתָ אֶת־הַבָּרִים בְּטַבַּעַת עַל־
 צִלְעַת הָאָרֶן לְשֵׂאת אֶת־הָאָרֶן בָּהֶם: (טו)
 בְּטַבַּעַת הָאָרֶן יִהְיוּ הַבָּרִים לֹא יִסְרוּ מִמֶּנּוּ:
 (טז) וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֶן אֶת הָעֹדֶת אֲשֶׁר אָתָּן
 אֵלֶיךָ: שְׁנֵי (יז) וַעֲשִׂיתָ כִּפְרֹת זָהָב טָהוֹר אֲמָתִים
 וְחָצִי אַרְכָּהּ וְאִמָּה וְחָצִי רָחְבָּהּ: (יח) וַעֲשִׂיתָ

י"ו (י) ולאנבלך חתש. לדעת המחרגמים הקדמונים הוא שם עור נבוע בלנע מיוחד,
 וכן דעת בושארט, ומכאן התלמוד לערו (שנה כ"ט) שהוא שם חיה, וכן דעת גז' וסוף

d'onice, e pietre da incastonare, pel dorsale e pel pettorale. (8) E mi faranno un Santuario, ed io avrò sede in mezzo ad essi. (9) Giusta il modello ch'io ti farò vedere del tabernacolo, ed il modello di tutt' i suoi arredi, così, in tutto, farete. (10) Faranno un'arca di legni d'acacia; due braccia e mezzo (sarà) la sua lunghezza, un braccio e mezzo la sua larghezza, ed un braccio e mezzo la sua altezza. (11) La coprirai d'oro puro, di dentro e di fuori la coprirai; e le farai al di sopra una cornice d'oro intorno. (12) E le farai di getto quattro anella d'oro, e le applicherai ai quattro suoi angoli; cioè due anella sopra un suo lato, e due anella sull'altro suo lato. (13) E farai stanghe di legni d'acacia, e le coprirai d'oro. (14) Ed introdurrà le stanghe nelle anella lungo i lati (minori) dell'arca, per servire a portar l'arca. (15) Nelle anella dell'arca staranno le stanghe, non debbono esserne rimosse. (16) E porrai nell'arca l'Ammonizione [le Tavole della Legge] che ti darò. (17) E farai un coperchio d'oro puro: due braccia e mezzo (sarà) la sua lunghezza, ed un braccio e mezzo la sua larghezza. (18) E farai

אומר שהוא Phoca או כוילא בו. שמים: בערני שנט, וכלעז Acacia (עין כת"ה).
 (יא) זר: מל' כור. (יב) פעמוליו: עין מלכיס א' ז' ל' ול"ד, כי סגס ראה כי
 פעמוליו כמו פמוליו. וי' וסתי קנעות ענינה idest, וקטוה בברא' ל"ד מ"א, שמת
 י"ד י"ט, ישעיה כ"א י', ירמיה כ' ט', מ' ט'. מ"ו כ"ו; יחזקאל כ"ג ל"ז, שמואל א'
 כ"מ ג', וכיולא בזה למטה פסוק י"ט. (טז) עדות: ענינו תורה על העל העיד בנן
 פאז, וכל תורה היא אזורה והתראה. (יז) כרובים: כמו הפך רכוב, כפנרת
 Gussetius והסב יס"ר בנכרי העמים מק"ל עמוד ז', רק לא להיות מורכבים מנורות
 שונות (כדעת רש"י), כי לשון הכנסה להוראה כז הוא לשון שדו לשם האחרונים;
 אך נקראו כן מפני שהם רכב אלהים, כטעם ורכב על כרוב, ולתננית המרכבה הכרונים
 זכב (דברי הימים א' כ"ח י"ח). פקשה: מעבין קשה, שלא יהיו מלולים, לא מן נקש,
 כי אין הק"ף דגש; מלבד כי הולאת הכרובים והמנורה נביעים כפתורה ופתיחה
 מנשה אחד אי אפשר לעשותה נבאלת קורנם, אבל עיקר המלכה נרץ שיהיה נמרע
 ונבלים מוחכים, וכן כתב גם ר"א וקוחד בכלי האומות. וגיו' ענן נד מ' שפירא

שָׁנִים כָּרְבִים זֶהב מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם מִשְׁנֵי
 קְצוֹת הַכַּפֹּת; (יט) וְעָשָׂה כָּרוֹב אַחֲדֵי מְקַצָּה
 מִזֶּה וּכְרוֹב־אַחֲדֵי מְקַצָּה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּת
 תַעֲשׂוּ אֶת־הַכָּרְבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו; (כ) וְהָיוּ
 הַכָּרְבִים פְּרִשֵׁי בְּנָפִים לְמַעַלָּה סָבְכִים
 בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּת וּפָנִיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו
 אֶל־הַכַּפֹּת יִהְיוּ פָנֵי הַכָּרְבִים; (כא) וְנָתַתָּ
 אֶת־הַכַּפֹּת עַל־הָאָרֶן מִלְמַעְלָה וְאֶל־הָאָרֶן
 תִּתֵּן אֶת־הָעֹדֶת אֲשֶׁר אָתָּן אֵלֶיךָ; (כב) וְנוֹעַדְתִּי
 לְךָ שָׁם וּדְבַרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּת מִבֵּין
 שְׁנֵי הַכָּרְבִים אֲשֶׁר עַל־אָרֶן הָעֹדֶת אֵת כָּל־
 אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; פ
 (כג) וְעָשִׂיתָ שְׁלַחַן עֲצֵי יִשְׁטִים אֲמָתִים אָרְכוֹ
 וְאַמָּה רָחְבוֹ וְאַמָּה וַחֲצִי קָמָתוֹ; (כד) וְצִפִּיתָ
 אוֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לוֹ זֶר זָהָב סָבִיב;

כפירוש, כי מצאנו במלכים (א' ו' כ"ג וכו') שהיו הכרובים מעץ שזן ומטופים זהב;
 ואני חומר שאין להביא ראיה מזה שעשה שלמה למה שעשה משה, כי של שלמה היו
 גדולים הרבה, לפיכך לא עשה אותם מקשה זהב. הלא תראה שהיתה קומתם עשר אמות,
 ואותם של משה אי אפשר שהיו גבוהים כל כך, כי המשכן כלו לא היה גבוה יותר מעשר

due cherubini d'oro: li farai un corpo solido [non composto di parti separabili], alle due estremità del coperchio. (19) Farai cioè un cherubino all'estremità di qua, ed un cherubino all'estremità di là: farete i cherubini (quasi) formanti parte del coperchio alle due estremità sue [dell'arca]. (20) I cherubini avranno le ali stese in alto, riparando colle loro ali sul coperchio, ed avranno le facce l'uno rimpetto all'altro; verso il coperchio saranno i volti dei cherubini. (21) Porrai il coperchio al di sopra dell'arca, e dentro all'arca porrai l'Ammonizione [la Legge] che ti darò. (22) Ed ivi mi congregherò a te [mi troverò teco], e parlerò con te d'in sul coperchio, di mezzo ai due cherubini, situati sull'arca della Legge, tutto ciò di cui avrò a incaricarti presso i figli d'Israel. (23) E farai una mensa di legni d'acacia: due braccia (sarà) la sua lunghezza, ed un braccio la sua larghezza, ed un braccio e mezzo la sua altezza. (24) E la coprirai d'oro puro, e le farai una cornice d'oro

אחות, שנאמר עשר אמות אורך הקרש, והכרובים היו מונחים על הכפורת והכסות על הארון, והארון היה אמה ומצי קומתו. והיה אפשר לעיני משה שחלצו מקשה בחלוצות כסף (במדבר י' ז'), ואין ספק שהיו חלולות, ואני אומר כי מכל מקום היה אפשר לעשותו עץ (או נחושת) מופה בכסף, ולכך אמר מקשה מעשה אוחס (סין תר"ט), ועיין מלת מקשה במשכב חרות ריש פרק ג' ב"מ צ"ג ע"ב. (י"ט) מן הבפורת: מחזירים אל הכפרת וכלתי כפרדים מוחה, כאילו הם חלק מוחה, וכן נביעים כפתורים ופרמיה מוחה יהיו (ל"א), ממנו תהיינה קרבותיו (כ"ז ז'), ממנו קרבותיו (ל' ז'), ומשכב אפודתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה (כ"ח ח'), ממנו הוא כמעשהו (ל"ט ה'). אל הבפרת ידיו פני הברובים: כותים מעט למטה (רא"צ) הכרובים היו פורשים כנפיהם למעלה כאילו מעופפים, ואמנם אין הכרובים דמות האל חלילה, אלא כמו שראה יחזקאל שעל ראשי המיות היה דמות רקיע ועל הרקיע דמות כסא, ועליו השכינה. (כ"א) ואל הארון חתן את העדות: קודם שאמר ונעדתני לך שם הדברתי אחר מעל הכפרת וגו' חזר והזכיר מה שינתן בתוך הארון להודיע כי קדושת הארון היא נעבור הלמות שבתוכו לא בשביל הכפרת והכרובים (אזכיר תר"כד). (כ"ב) ונושדתי: שם יהיה מקום בואי לדבר אחר. שרש יעד נוטל על המקום ועל

(כה) וְעָשִׂיתָ לוֹ מִסְגָּרַת טַפַּח סָבִיב וְעָשִׂיתָ
 זֶרֶזֶהב לְמִסְגָּרָתוֹ סָבִיב: (כו) וְעָשִׂיתָ לוֹ אַרְבַּע
 טַבָּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע
 הַפָּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רִגְלָיו: (כז) לַעֲמֹת
 הַמִּסְגָּרָת תַּהֲיֶינָה הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים לְבָדִים
 לְשֵׂאת אֶת־הַשְּׁלֶחָן: (כח) וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבָּדִים
 עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשְׂאֲבָם אֶת־
 הַשְּׁלֶחָן: (כט) וְעָשִׂיתָ קַעֲרֹתָיו וּכְפֹתָיו וּקְשֹׁתָיו
 וּמִנִּקֵּיתָיו אֲשֶׁר יִסָּךְ בָּהֶן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה
 אֹתָם: (ל) וְנָתַתָּ עַל־הַשְּׁלֶחָן לֶחֶם פָּנִים לִפְנֵי
 תְּמִיד: (לא) וְעָשִׂיתָ מִנֶּרֶת זָהָב טָהוֹר מְקֻשָּׁה
 תִּיעֲשֶׂהָ הַמְנוּרָה יִרְכָּה וְקִנָּה גְבִיעֶיהָ
 כְּפֹתָרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמָּנָה יִהְיוּ: (לב) וְשִׂשָׁה קָנִים

הזמן, וכאן הכוונה על המקום ולא על הזמן, ורמ"ב"ן ור"ש חרגמו בזמנים קדומים,
 וסוף טעות. (כה) מִסְגָּרַת: למעלה לסגור בעד מה שעל השלחן, לבלתי יכול מחוץ
 דבר, ולפיכך נקראת מִסְגָּרַת, ואם הייתה למטה לחזק השלחן כ"ל שלא יפול עליה שם
 מִסְגָּרַת, כי אין דבר כסגר בחובה, ותלמודי יומא פארוח מוסיף כי אע"פ כן הייתה
 משמשת לחזק השלחן, כי יתכן שלא היה השלחן מונח על ראשי כרגלים, אך היו ככנסים
 בעצמו ובעזרי המִסְגָּרַת. (כו) לַעֲמֹת הַמִּסְגָּרָת תַּהֲיֶינָה הַטַּבָּעֹת: מקצועות כרגלים
 אצל המִסְגָּרַת. (כז) עֲצֵי שִׁטִּים: עץ שפירשו ר"ל ור"ש כלים האלה נראה שכן היה בבית

intorno. (25) E le farai una chiusura [una fascia], alta un palmo, intorno; e farai una cornice d'oro tutt'attorno alla sua chiusura. (26) E le farai quattro anella d'oro; ed applicherai le anella sui quattro angoli, corrispondenti a' suoi quattro piedi. (27) Accanto alla chiusura saranno le anella da passarvi le stanghe, per portare la mensa. (28) E farai le stanghe di legni d'acacia, e le coprirai d'oro, e con esse verrà portata la mensa. (29) E' farai i suoi piatti, e le sue scodelle, i suoi nappi, e i suoi vasi libatorii, coi quali si faranno i libamenti: d'oro puro li farai. (30) E porrai sopra la mensa pane di presentazione, (che abbia a stare) innanzi a me continuamente. (31) E farai un candelabro d'oro puro: il candelabro sarà fatto un corpo solido [non composto di parti staccabili], il suo fusto, e ciascun suo ramo, i suoi calici, i suoi bocciuoli e i suoi fiori, saranno (parti inseparabili) da esso. (32) E sei rami usciranno dai suoi lati, tre rami da candela-

אֶת, וְאֵין כְּרֹאֵה שֶׁהִיא כֵּן נִשְׁדָּבֵר. בָּרָא: מִסְתַּמָּח שֶׁהוּא כְּכֹף כְּכֹף הִיא, וְכֵן נִתְחַדֵּר
 פֶּרֶק ה' וּבִכְף דְּמוֹה לְמִדְכָּה גָדוֹל שֶׁל זֶה מִחֲזִיק ג' קָנִים; וְכִיּוֹלָא זֶה כֹּף אֶחָד מִלֵּאֵה
 קְטֹרוֹת. א"כ הַקְּעֵרָה, פְּשׁוּטָה אִזּו עֲשׂוּקָה פְּחוּת מִן הַכֹּף, כִּי אֶחָד מִפְּשׁוּטָה מֵאֵל לֹא יִתְכַּן
 שְׁחֵיבָה, כִּי שֶׁרָא קֶעֶר מוֹרֵה נִעְרָבִי עֲמוּק (מִזֶּה קֶעֶר מוֹרִית) וְאֵע"פ כֵּן סִפָּר כְּפֹסֶה
 וְעֲמוּקָה מִמֶּנָּה. דִּקְשׁוֹת: נִמְשָׁנָה הַגּוֹכֵךְ אֶת הַקְּסוֹה, א"כ אֵיכֶנָּה לֹא הַסְנִיפִין וְלֹא הַקָּנִים
 שֶׁהֵם קְנֻעִים וְקֵשֶׁה לְגֻבְשָׁם, אֲנִל הֵם כְּלִים קְטָנִים לְכַסֵּךְ נֶהֱם, כֹּאמְרוּ וְאֵת קְשׁוֹת הַנֶּסֶךְ,
 וְנִקְנִיטֵנוּ כֹּלֵל יִתֵּר כְּלֵי הַנֶּסֶךְ. וְהַקְּעֵרוֹת וְהַכְּפֹת לְכַבֵּד הַשְּׁלֵמָן שֶׁלֹּא יִסָּרֵר בּוֹ מִה שֶׁדָּרְכוּ
 לְהִכָּתֵן עַל הַשְּׁלֵמָנוּת אֵע"פ שֶׁלֹּא הִיא תִּשְׁמָשֵׁן לְעֹרֵךְ הַשְּׁלֵמָן, כִּמוֹ שֶׁגַּם הַקְּשׁוֹת וְהַמְּקִיאוֹת
 שֶׁהֵיוּ לְכַסֵּךְ לֹא הֵינּוּ תִּשְׁמָשֵׁן לְעֹרֵךְ הַשְּׁלֵמָן אֲלֵא לְעֹרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ. וּפְנִינִיּוֹתָיו: תִּרְגֹּם סוּרֵי
 מִקְנִיטָא דְּמִתְכַּתֵּף נִסְיָן, וְנֶסֶךְ לֹא תִּסְכּוּ עֲלָיו, תִּרְגֹּם סוּרֵי וְנִקְנִיטָא לֹא תִּקְנִיטָן עֲלֵיהֶם,
 א"כ מִקְנִיטָא לִי בִּסְכָךְ וְכֵן לִי בִּסְכָךְ כִּתְרֹגֶם לְמִקְנִיטָא; הֵן אֶחָד כִּי סִכָּךְ לִי סִכָּךְ;
 אֲנִל הַקָּנִים שֶׁהִזְכִּיר ר"ג לֹא הֵיוּ מְכֻסִּים לֹא אֶת הַשְּׁלֵמָן וְלֹא אֶת הַלֵּמֶס. מִקְנִיטָא הוּא
 ג"כ תִּרְגֹּם סוּרֵי שֶׁל לֹא, וְפִירֵשׁ בֵּר נֶחֱלָל שֶׁהִיא מִדֵּה הַנִּקְרָאֵת נִעְרָבִי כֹאשֵׁאֵת וְהוּא
 מִחֲזִיק Cyathos 2. וְהִנֵּה הַתִּנְחָר כִּי הַקְּשׁוֹת וְהַמְּקִיאוֹת אֶחָדָה, וְהֵן מִדּוֹת הַלֵּחַ אִזּו כְּלִים
 קְטָנִים לְמִחֲזִיק מִשְׁקִים, וְכִרְאֵה כִּי הַמְּקִיאוֹת גְּדוּלוֹת מִן הַקְּשׁוֹת, מֵאֲחֵר שֶׁהַמְּקִיָּה הִיא
 כְּשִׁיעוֹר לֹא, וְכֹאשֵׁאֵת אֵינָה אֲלֵא Cyathos 2. וְעַתָּה בֵּר נֶחֱלָל כֹּאמְרוּ שֶׁהִיא הִיא,
 וְהַחֲלֹק נִינִיִּים נִשְׁעִירוֹם. (לֹא) בְּפִתְחוֹרִית: אֲוִי מִן כֹּף תוֹר, כֹּף שׁוֹר, פֶּרֶסֶה

יֵצְאִים מִצִּדֵּיהָ וְשִׁלְשָׁה י קָנִי מִנֶּה מִצִּדֵּיהָ
 הָאֶחָד וְשִׁלְשָׁה קָנִי מִנֶּה מִצִּדֵּיהָ הַשֵּׁנִי:
 (לג) שְׁלֹשָׁה גִבְעִים מִשְׁקָלָם בַּקֶּנֶה הָאֶחָד
 כַּפֹּתוֹ וּפָרָח וְשִׁלְשָׁה גִבְעִים מִשְׁקָלָם בַּקֶּנֶה
 הָאֶחָד כַּפֹּתוֹ וּפָרָח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאִים
 מִן־הַמִּנְהָ: (לד) וּבַמִּנְהָ אַרְבַּעָה גִבְעִים
 מִשְׁקָלָם כַּפֹּתֶיהָ וּפָרָחֶיהָ: (לה) וּכַפֹּתֹת תַּחַת
 שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וּכַפֹּתֹת תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים
 מִמֶּנָּה וּכַפֹּתֹת תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת
 הַקָּנִים הַיֵּצְאִים מִן־הַמִּנְהָ: (לו) כַּפֹּתֶיהֶם
 וּקְנָתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כָלָה מְקֻשָּׁה אַחַת זָהָב
 טָהוֹר: (לז) וַעֲשִׂיתָ אֶת־נִרְתִּיהָ שִׁבְעָה וְהָעֶלָּה
 אֶת־נִרְתִּיהָ וְהָאֵיר עַל־עֶבֶר פָּנֶיהָ: (לח)
 וּמִלְקַחֶיהָ וּמִחֻתֶּיהָ זָהָב טָהוֹר: (לט) כֹּכַב
 זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים
 הָאֵלֶּה: (מ) וּרְאָה וַעֲשֶׂה בְתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־
 אָתָּה מֵרָאָה בְּהָרִ: ס

שלישי

bro da un suo lato, e tre rami da candelabro dall'altro suo lato. (33) Tre calici (saranno) niellati in un ramo, (cioè) un bocciuolo ed un fiore; e tre calici niellati nell'altro ramo, un bocciuolo ed un fiore: così in tutti i sei rami procedenti dal candelabro. (34) E nel candelabro stesso [cioè nel fusto] quattro calici; (vi saranno cioè) niellati i suoi bocciuoli e i suoi fiori. (35) Un bocciuolo (vi sarà) sotto due dei suoi rami, un (altro) bocciuolo sotto due dei suoi rami, ed un bocciuolo sotto (gli altri) due suoi rami; pei sei rami procedenti dal candelabro. (36) I loro bocciuoli, ed i relativi rami, saranno (parti inseparabili) da esso: esso sarà tutto un solo corpo solido, d'oro puro. (37) E gli farai i suoi sette lumi; e (sian fatti in modo che) quando verranno accesi, mandi (ciascheduno) la luce verso quella parte ch'è dirimpetto (al candelabro). (38) E i suoi smoccolatoi e le sue pinzette, d'oro puro. (39) D'un talento [tremila sicli] d'oro puro si farà il candelabro, con tutti questi arredi. (40) Contempla, per poi eseguire, il loro modello, che ti viene mostrato nel monte.

סופו, והנחת זה במשנה במסכת כלאים ראש תור, ואיננו מעבין תורי זה (כדעת הרב שם פרק ב' משנה ז') ולא כל קרן זאת נקראת ראש תור, אלא קרן זאת המכה על קו ער (כזה V) נקרא כן, כי הוא דומה לראש שור בעל שתי קרנים. (לג) כל גביע הוא כפתור וכרס. (לד) ארבעה גביעים: אחד למטה ממקום יציאת הקנים, והשלושה האחרים הם כפתור תחת כל שני קנים. (לה) כפתוריהם: של הקנים, וקנותם של הכפתורים. (לו) והעלה את נרותיה: על שם שהלפנת עולה למעלה, וכן ואש נשקה ביעקב, מסיקין את החטור, כסך סלק בחרמית עבין עליה. על עבר פניה: כל הכרות יהיו מאירין לנד השלחן שכנגד החטור, שכן זאת החטור נכח השלחן, וכן כחול אל מול פני החטור יאירו שבעת הכרות, כל שבעת מאירין לנד השלחן שכנגדה לפניה (רש"ם). (מ) וראו.... בתבניתם: עבין הסמכלות, כמו וירא בסנחוט, ראה בכנר (יחזקאל כ"א כ").

כו

(א) וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֹשֶׂר יִרְיעַת שֵׁשׁ
 מִשֹּׁר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וּתְלַעַת שְׁנֵי כָרָבִים
 מַעֲשֶׂה חֹשֶׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: (ב) אָרֶךְ הַיִּרְיעָה
 הָאֶחָת שְׁמֹנֶה וָעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע
 בָּאַמָּה הַיִּרְיעָה הָאֶחָת מֵדָה אֶחָת לְכָל־
 הַיִּרְיעֹת: (ג) חֲמִשָּׁ הַיִּרְיעֹת תִּהְיֶינָּה חִבְרֹת אִשָּׁה
 אֶל־אֶחָתָהּ וְחֲמִשָּׁ יִרְיעַת חִבְרֹת אִשָּׁה אֶל־
 אֶחָתָהּ: (ד) וַעֲשִׂיתָ לָּלֶאֱת תְּכֵלֶת עַל שַׁפַּת
 הַיִּרְיעָה הָאֶחָת מִקְצֶה בַּחֲבֶרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה
 בְּשַׁפַּת הַיִּרְיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשְּׁנִיָּת:
 (ה) חֲמִשִּׁים לָלֶאֱת תַּעֲשֶׂה בִּירְיעָה הָאַחֶרֶת
 וְחֲמִשִּׁים לָלֶאֱת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֶה הַיִּרְיעָה אֲשֶׁר
 בַּמַּחְבֶּרֶת הַשְּׁנִיָּת מִקְבִּילַת הַלָּלֶאֱת אִשָּׁה
 אֶל־אֶחָתָהּ: (ו) וַעֲשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קָרְסֵי זָהָב

XXVI

(1) E farai il tabernacolo, (composto) di dieci cortine, le quali farai di bisso ritorto, di lana azzurra, di porpora, e di scarlatto, con figure di cherubini, a lavoro di arazziere. (2) La lunghezza di una cortina (sarà) di ventotto braccia, e la larghezza (sarà) di quattro braccia per cortina: una stessa misura avranno tutte le cortine. (3) Cinque cortine saranno attaccate [cucite] l'una all'altra, e (le altre) cinque cortine attaccate l'una all'altra. (4) E farai lacciuoli di lana azzurra sull'orlo di quella cortina, ch'è all'estremità di una serie; e lo stesso farai nell'orlo di quella cortina ch'è la ultima nella seconda serie. (5) Cinquanta lacciuoli farai in una cortina, e cinquanta lacciuoli farai nell'estrema cortina della seconda serie: i lacciuoli saranno l'uno dirimpetto all'altro [cioè quelli d'una cortina corrisponderanno esattamente a quelli della cortina attigua]. (6) E farai cinquanta fermagli d'oro, e congiungerai le cor-

(א) שש משור ותכלת וארגמן ותלעת שני: לפי פשוטו כל אחד מן המינים האלה היה משמש לבדו, כי כל אחד היה נבעו מיוחד, ועי"כ היו עושים ציורים של גוונים שונים, ודעת ר"זל שכל חוט היה מארבעה מינים. דו"ש: עושה ציורים מגוונים שונים באריגה, ועיין למטה כ"ח ל"ט. (ד) הלולאות היו מחזרות בגוף היריעה, חמשים מחאן וחמשים מחאן, והיה מכנים קרם נחשת בתוך שתי לולאות. המשכן היה ארוך מחזרת למערב 30 אמה, ורחב מחפון לדרום 10 אמות, וגובה 10 אמות, והיה פתחו מזד המזרח (עיין דק בייחזקאל ח' י"א), והיו על גוו 4 מכסאות: א': יריעות שש משור ותכלת וארגמן ותלעת שני; ב': יריעות עזים; ג': מכסה עורות חילים מאדמים; ד': מכסה עורות

וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה לֹא־אֶחָתָהּ בַּקָּרָסִים
 וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: ^(א) וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עֹזִים
 לְאַהֵל עַל־הַמִּשְׁכָּן עֲשֵׂתִי־עֲשֶׂרָה יְרִיעֹת
 תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ^(ב) אַרְבֵּי הַיְרִיעָה הָאֶחָת
 שְׁלֹשִׁים בָּאֲמָה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאֲמָה הַיְרִיעָה
 הָאֶחָת מִדָּה אֶחָת לְעֲשֵׂתִי עֲשֶׂרָה יְרִיעֹת:
^(ג) וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמִשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ
 הַיְרִיעֹת לְבָד וּבִפְלֹת אֶת־הַיְרִיעָה הַשְּׁשִׁית
 אֶל־מֹול פְּנֵי הָאֹהֶל: ^(ד) וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לְלֹאֹת
 עַל שַׁפַּת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצָנָה בַּחֲבֶרֶת
 וְחֲמִשִּׁים לְלֹאֹת עַל שַׁפַּת הַיְרִיעָה הַחֲבֶרֶת
 הַשֵּׁנִית: ^(ה) וְעָשִׂיתָ קָרָסִי נְחִישֶׁת חֲמִשָּׁים
 וְהִבֵּאתָ אֶת־הַקָּרָסִים בְּלֹלֹאת וְחִבַּרְתָּ אֶת־
 הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד: ^(ו) וּסְרַח הָעֶדְף בִּירִיעֹת
 הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֶדְפָּת תִּסְרַח עַל
 אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן: ^(ז) וְהָאֲמָה מִזָּה וְהָאֲמָה מִזָּה

חמשים. יריעות שש ותכלת וכו' היה ארכן 28 ורעבן 4 והיו עשר יריעות, כמנא רעבן
 40, 30 לארך המשכן, 1 כנגד עובי הקרשים שנמערב, 9 לאחורי המשכן (זה כר')

tine l'una all'altra coi fermagli [da introdursi nei lacciuoli], ed il tabernacolo resterà unito. (7) E farai cortine di pelo di capre, da servire di padiglione sopra il tabernacolo; undici ne farai di tali cortine. (8) La lunghezza d'una cortina (sarà) di trenta braccia, e la larghezza (sarà) di quattro braccia per cortina: una stessa misura avranno (tutte) le undici cortine. (9) E attaccherai cinque cortine a parte, e sei cortine a parte; e ripiegherai la cortina sesta sul davanti del padiglione. (10) E farai cinquanta lacciuoli sull'orlo di quella cortina, che è l'estrema d'una serie, e cinquanta lacciuoli sull'orlo della cortina dell'altra serie. (11) E farai cinquanta fermagli di rame, ed introdurrà i fermagli nei lacciuoli, congiungendo così il padiglione, in guisa che resti unito. (12) Il ridondante poi, che abbonda nelle cortine del padiglione, (cioè) la mezza cortina che avanza [mentre l'altra metà è ripiegata sul davanti], strascicherà al di dietro del tabernacolo. (13) Quel braccio poi dall'una parte, e quel braccio dall'altra, avanzante nella lunghezza delle cortine del padiglione, penzolerà ai lati (maggiori) del tabernacolo, dall'una e dall'altra parte, per coprirlo [cioè per difendere le sottoposte cortine di bisso ecc., dette del ta-

נחמיה שעובי הקרשים אמה, ולר' יהודה הקרשים עבים למטה אמה, ולמעלה מחקקרים והולכים עד כאלכנע, ולדעתו 10 לאחורי המשכן והיו גם האדנים מכובים) וארכן 28, 10 לרחק המשכן, ואמה מכאן ואמה מכאן לכסות עובי הקרשים (כר' נחמיה), ושמה אמות מכאן ושמה מכאן מכסות הקרשים, ושמי אמות התחתונות מוגלות, ולר' י לא כשאר אלא אמה מוגלה, והיא אמת האדנים. למעלה מיריעות אלו היו יריעות עזים והיה ארכן 30 (שתי אמות יותר מיריעות ראשונות) ורחקן 4 והיו 11 (אחת יותר מיריעות ראשונות) כמלא רחבן 44, והכה היה ארכן מכסה אמה מכאן ואמה מכאן יותר מן הראשונות (עד האדנים לר' נחמיה, וגם האדנים לר' יהודה, ע' ר"ט פסוק ח'), ורחקן היה 30, אמה לארכו של משכן, וע' או י אחורי המשכן, וכיריעה העודפת היה תיבה (ב' אמות) אל מול פני המשכן לדר מזרח, ותיבה סרוח על אחורי המשכן (לר' נחמיה אמה אחת נגררת על הארץ, ולר' י שתינה נגררות). למעלה מזה

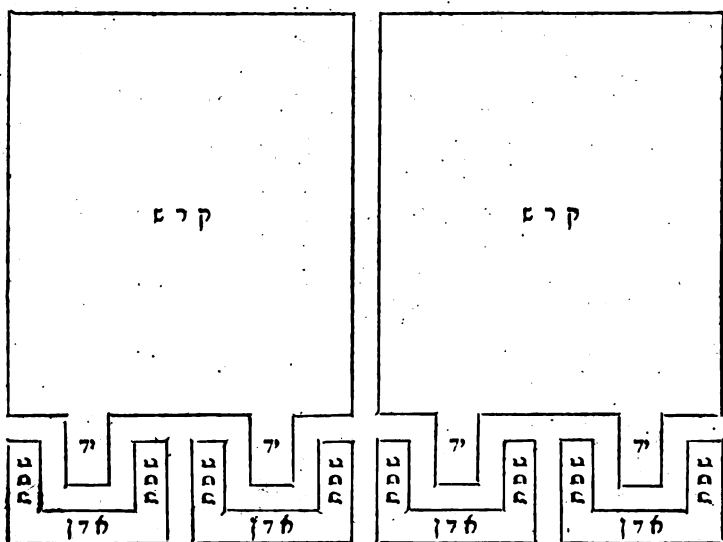
בַּעֲדָךָ בְּאֶרֶךְ יְרִיעַת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוֹחַ עַל־
 צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסְתּוֹ: (יד) וַעֲשִׂיתָ
 מִכְסֵּה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאֻדָּמִים וּמִכְסֵּה
 עֹרֹת תְּחָשִׁים מְלֻמָּעֹלָה: פ רַבִּיעִי (טז) וַעֲשִׂיתָ
 אֶת־הַקָּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֲמֻדִים:
 (יז) עֶשֶׂר אַמּוֹת אָרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי
 הָאַמָּה רָחֵב הַקָּרֶשׁ הָאֶחָד: (יח) שְׁתֵּי יָדוֹת
 לַקָּרֶשׁ הָאֶחָד מִשְׁלָכֶת אִשָּׁה אֶל־אֶחָתָה כֵּן
 תַּעֲשֶׂה לְכָל קָרֶשֶׁי הַמִּשְׁכָּן: (יט) וַעֲשִׂיתָ אֶת־
 הַקָּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲשָׂרִים קָרֶשׁ לַפָּאֵת נִגְבָּה
 תִּימְנָה: (כ) וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת
 עֲשָׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת־הַקָּרֶשׁ
 הָאֶחָד לְשְׁתֵּי יָדָיו וּשְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת־הַקָּרֶשׁ

מכסה עורות חילים, ומכסה עורות תחשים, על הגג בלבד, ארכן 30 ורחבן 10.
 (יד) לדברי ר' יהודה שמכסה אחד היה (עיין ר"ט), כך היה ראוי להטעים הפסוק
 הזה: וַעֲשִׂיתָ מִכְסֵּה לַאֲהֵל עֹרֹת חֵלִים מְאֻדָּמִים וּמִכְסֵּה עֹרֹת־תַּחְשִׁים מְלֻמָּעֹלָה:
 (יז) משולבות: ערוך ערך שלב ב', וקדירה של בשר דלית לה עליה פי' כגון דדי
 הכיור שמקליחין המים. א"כ אפשר שיהיה משולבות בולטות, וכן בל"ם שליכות הסולם,
 הם העננים הבולטים בו שעליהם מניחים הרגלים, וע' ר"ט למטה כ"ה. אשה אל
 אחותה: תרגם אנקלוס חד לקבל חד. (יד) נראה כי השם השני מוספת ביאור

bernacolo, mentre quelle di pel di capre son dette del padiglione]. (14) Farai poi al padiglione una coperta [una difesa] di pelli di montoni, tinte in rosso, ed una coperta di pelli di tassi al di sopra. (15) E farai le assi del tabernacolo, di legni d'acacia, in piedi [segate per lo lungo]. (16) Dieci braccia sarà la lunghezza dell'asse, ed un braccio e mezzo la larghezza di ogni asse. (17) Ogni asse avrà due cardini, sporgenti l'uno in faccia all'altro; così farai a tutte le assi del tabernacolo. (18) Farai le assi del tabernacolo (distribuite come segue): venti assi al lato del mezzodi, (altrimenti detto) il lato destro [in relazione ad un osservatore che sia rivolto all'oriente, vedi XXVII. 13]. (19) E quaranta basi d'argento farai sotto le

אל הראשון כי השני יותר המונח, וכן קדמה מזרחית, סמך ידוע לכל. ותמונה מן ימין, והנפון נקרא שמאל, בשארם פונה כנגד המזרח תהיה ימינו ללד דרום, ושמאלו ללד צפון:

עין רש"

הָאֶחָד לְשֵׁתִי יִדְתִּיו: (כ) וּלְצֹלַע הַמִּשְׁכָּן
הַשְּׁנִית לִפְאֶת צִפּוֹן עֲשֵׂרִים קָרָשׁ: (כא) וְאַרְבָּעִים
אַדְנִיָּהֶם כֶּסֶף שְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת הַקָּרָשׁ הָאֶחָד
וּשְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת הַקָּרָשׁ הָאֶחָד: (כב) וּלְיִרְכְּתִי
הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַעֲשֶׂה שְׁשֶׁה קָרָשִׁים: (כג) וּשְׁנֵי
קָרָשִׁים תַעֲשֶׂה לַמִּקְצֶעַת הַמִּשְׁכָּן בִּירְכְּתִים:
(כד) וַיְהִי תֹאמֶם מִלְמָטָה וַיַּחֲדּוּ יְהוֹי תַמִּים
עַל־רֹאשׁוֹ אֶ־הַטֹּבַעַת הָאֶחָת בֶּן יִהְיֶה לְשֵׁנִיָּהֶם
לְשְׁנֵי הַמִּקְצֶעַת יְהוֹי: (כה) וְהָיוּ שְׁמֹנֶה קָרָשִׁים
וְאַדְנִיָּהֶם כֶּסֶף שְׁשֶׁה עֶשֶׂר אַדְנִים שְׁנֵי אַדְנִים
תַּחַת הַקָּרָשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אַדְנִים תַּחַת הַקָּרָשׁ
הָאֶחָד: (כו) וַעֲשִׂיתָ בְּרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה
לְקָרְשֵׁי צֹלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד: (כז) וְחֲמִשָּׁה
בְּרִיחִם לְקָרְשֵׁי צֹלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִית וְחֲמִשָּׁה
בְּרִיחִם לְקָרְשֵׁי צֹלַע הַמִּשְׁכָּן לְיִרְכְּתִים יָמָּה:
(כח) וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכָן בְּתוֹךְ הַקָּרָשִׁים מִבֶּרֶחַ
מִן־הַקֶּצֶה אֶ־הַקֶּצֶה: (כט) וְאֶת־הַקָּרָשִׁים תַצְפֶּה
וְהָב וְאֶת־טֹבַעְתֵּיהֶם תַעֲשֶׂה וְהָב בָּתִּים

venti assi: due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini, e due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini. (20) Ed all'altra parte del tabernacolo, (cioè) dal lato del settentrione, venti assi. (21) E le quaranta loro basi d'argento, due basi sotto un'asse, e due basi sotto un'asse. (22) E nel fondo del tabernacolo, (cioè) all'occidente, farai sei assi. (23) E due assi farai ai cantoni del tabernacolo in fondo. (24) E saranno gemelle [si combaceranno] abbasso, ed insieme finiranno in cima, in un anello; tali saranno quelle due (assi): staranno ai due cantoni. (25) Saranno (insieme) otto assi, colle loro basi d'argento, cioè sedici basi; due basi sotto un'asse, e due basi sotto un'asse. (26) E farai sbarre di legni d'acacia, cinque per le assi di un lato del tabernacolo. (27) E cinque sbarre per le assi dell'altro lato del tabernacolo, e cinque sbarre per le assi di quel lato del tabernacolo, ch'è in fondo, (cioè) a occidente. (28) La sbarra poi di mezzo, (situata) alla metà (dell'altezza) delle assi, deve scorrere da una estremità all'altra [mentre sopra e sotto di essa ogni sbarra sarà di due pezzi]. (29) Le assi coprirai d'oro, e d'oro farai le loro anella, per passarvi le sbarre, e

(בר) האמצים: כאילו הם תאומים, וכן יקרו יהיו חמים כירש ר"ש כמו תאומים, ואני תרגמתי כפי הנקדה (finiranno), והכתוב אחז בלשון הנופל על הלבן, חלה תאומים (לשון תאומים), ואח"כ חמים, מענין חם ונשלים. (בט) כיפיוח שכתב ר"ש יש דומה

לְבָרִיחַם וְצִפִּית אֶת־הַבְּרִיחַם זָהָב׃ (א) וְהִקְמַת
 אֶת־הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הִרְאִיתָ בְּהָר׃ ס
 הַמִּישֵׁי (לא) וְעָשִׂיתָ פָּרְכָת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזֹר מַעֲשֵׂה חִשָּׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ
 כָּרָבִים׃ (לב) וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעַה עֲמוּדֵי
 שָׁטִים מְצַפִּים זָהָב וְוִיָּהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעַה
 אֲדָנֵי־כֶסֶף׃ (לג) וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרְכָת תַּחַת
 הַקָּרְסִים וְהִבֵּאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרְכָת אֶת
 אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהַבְרִילָה הַפָּרְכָת לָכֶם בֵּין
 הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֹּדֶשִׁים׃ (לד) וְנָתַתָּ אֶת־
 הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת בְּקֹדֶשׁ הַקֹּדֶשִׁים׃
 (לה) וְשִׁמַּתָּ אֶת־הַשְּׁלֹחַן מִחוּץ לַפָּרְכָת וְאֶת־
 הַמִּנְדָּה נֹכַח הַשְּׁלֹחַן עַל צִלְע הַמִּשְׁכָּן תִּימְנָה
 וְהַשְּׁלֹחַן תַּתָּן עַל־צִלְע צָפוֹן׃ (לו) וְעָשִׂיתָ מִסְךְ
 לַפֶּתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
 וְשֵׁשׁ מִשְׁזֹר מַעֲשֵׂה רִקְם׃ (לז) וְעָשִׂיתָ לַמִּסְךְ
 חֲמִשָּׁה עֲמוּדֵי שָׁטִים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְוִיָּהֶם
 זָהָב וַיִּצְקַתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אֲדָנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס

coprirai le sbarre d'oro. (30) Indi erigerai il tabernacolo nell'adequata maniera che ti sarà mostrata nel monte. (31) E farai una portiera di lana azzurra, di porpora, e di scarlato, e di bisso ritorto: sarà fatta con figure di cherubini a lavoro di arazziere. (32) E la porrai sopra quattro colonne di legni d'acacia, coperte d'oro, coi loro uncini d'oro, sopra quattro basi d'argento. (33) Porrai cioè la portiera sotto i fermagli; ed ivi, al di là della portiera, introdurrà l'arca dell'Ammonizione; e la portiera vi servirà di divisione tra il luogo santo ed il Santo dei santi [il santissimo]. (34) E porrai il coperchio sull'arca dell'Ammonizione, nel Santo dei santi. (35) E collocherà la mensa al di fuori della portiera, ed il candelabro rimpetto alla mensa, al lato meridionale del tabernacolo, e la mensa porrai al lato settentrionale. (36) E farai una tenda all'ingresso del padiglione, di lana azzurra, e di porpora, e di scarlato, e di bisso ritorto, a lavoro di ricamatore. (37) E farai per la tenda cinque colonne di legni d'acacia, e le coprirai d'oro, coi loro uncini d'oro; e farai per esse, di getto, cinque basi di rame.

לו בלשון אייטליקן, pippio, עיין ר"ש ומה שכתב סדקי קנה חלול הכוונה קנה חלול
חלוק לארבעו (mezzo tubo).

כז

וַעֲשֵׂתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה (א)
 אַמּוֹת אָרְךְ וְחֲמִשַּׁ אַמּוֹת רָחֵב רְבֹועַ יְהִי־הֵה
 הַמִּזְבֵּחַ וְשֵׁלֶשׁ אַמּוֹת קָמָתוֹ: (ב) וַעֲשֵׂתָ קִרְנָתָיו
 עַל אַרְבַּע פְּנֵיתָיו מִמֶּנּוּ תִהְיֶינָה קִרְנָתָיו וְצִפִּיתָ
 אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: (ג) וַעֲשֵׂתָ סִירְתָיו לְדִשְׁנוֹ וַיַּעֲזוּ
 וּמִזְרְקָתָיו וּמִזְלָגָתָיו וּמַחְתָּתָיו לְכָל־כֵּלָיו
 תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת: (ד) וַעֲשֵׂתָ לוֹ מִכְבָּר מַעֲשֶׂה
 רִשֶׁת נְחֹשֶׁת וַעֲשֵׂתָ עַל־הָרִשֶׁת אַרְבַּע טַבַּעֲת
 נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו: (ה) וְנָתַתָּה אֹתָהּ
 תַּחַת כִּרְכַּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְמָטָה וְהִיְתָה הָרִשֶׁת
 עַד חֲצֵי הַמִּזְבֵּחַ: (ו) וַעֲשֵׂתָ בָדִים לַמִּזְבֵּחַ בָּדֵי
 עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת: (ז) וְהוּבֵא אֶת־
 בָּדָיו בַּטַּבַּעֲת וְהָיוּ הַבָּדִים עַל־שְׁתֵּי צִלְעֹת
 הַמִּזְבֵּחַ בְּשֵׂאת אֹתוֹ: (ח) נָכוֹב לַחַת תַּעֲשֶׂה
 אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הָרָאָה אֶתְךָ בְּהָר בֵּן יַעֲשׂוֹ: ט
 שְׁבִיעִי (י) וַעֲשֵׂתָ אֶת חֲצֵר הַמִּשְׁכָּן לַפָּאֵת נֹגֵב־

XXVII

(1) E farai l'altare di legni d'acacia, di cinque braccia di lunghezza, e cinque braccia di larghezza; quadrato sarà l'altare: e di tre braccia (sarà) l'altezza sua. (2) E farai le sue prominenze sui quattro suoi cantoni; (parti inseparabili) da esso saranno le sue prominenze: e lo coprirai di rame. (3) E farai le sue caldaje, ove raccoglierne la cenere, e le sue pale, e i suoi bacini, e le sue forchette, e le sue palette: tutt'i suoi arredi farai di rame. (4) E gli farai un graticolato di rame, un lavoro (cioè) a guisa di rete; e farai sopra la rete quattro anella di rame, alle quattro sue estremità. (5) E l'applicherai sotto il Carcòv [?] dell'altare, dall'ingiù; e la rete sarà (da terra) sino alla metà (dell'altezza) dell'altare. (6) E farai stanghe per l'altare, stanghe (cioè) di legni d'acacia, e le coprirai di rame. (7) Le sue stanghe verranno introdotte nelle anella; e le stanghe staranno ai due lati dell'altare, quando si avrà a portarlo. (8) Vuoto, (formato) di tavole, lo farai; come ti si fa vedere nel monte, così faranno. (9) E

(ג) יעיו: לאסוף הדשן. מורקותיו: לקבלת הדם. מולגותיו: להסוך הכתמים על האש. מחתותיו: לחמות האש. (ד) כפירוש ר"י וכנ"ד העצמים, המכבר סביבות המזבח לקבל הכתמים והעצים הנופלים (מרגום ירושלמי). ועשית על הרשת ארבע טבעות נחשת: לשאת בהן את המזבח, עיין למטה ל"ח ה' ו' ז' (יא"א), והיו על הרשת אצל המכבר למעלה, אך לא היו קבועות במכבר, אלא נחזות. המכבר לא היה

תִּימְנָה קִלְעִים לַחֲצֵר שֵׁשׁ מִשְׁזֹר מֵאָה בָּאֵמָה
 אֶרֶךְ לַפֶּאֱה הָאֶחָת: (י) וְעַמֻּדָיו עֲשָׂרִים
 וְאֲדָנִיהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת וְוֵי הָעַמֻּדִים וְחִשְׁקֵיהֶם
 כֶּסֶף: (יא) וְכֵן לַפֶּאֱת צִפּוֹן בְּאֶרֶךְ קִלְעִים מֵאָה
 אֶרֶךְ וְעַמֻּדָיו עֲשָׂרִים וְאֲדָנִיהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת
 וְוֵי הָעַמֻּדִים וְחִשְׁקֵיהֶם כֶּסֶף: (יב) וְרֹחַב הַחֲצֵר
 לַפֶּאֱתָיִם קִלְעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם
 עֲשָׂרָה וְאֲדָנִיהֶם עֲשָׂרָה: (יג) וְרֹחַב הַחֲצֵר
 לַפֶּאֱת קֶדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אַמָּה: (יד) וְחֲמִשׁ
 עֲשָׂרָה אַמָּה קִלְעִים לַכֶּתֶף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה
 וְאֲדָנִיהֶם שְׁלֹשָׁה: (טו) וְלַכֶּתֶף הַשְּׂנִית חֲמִשׁ
 עֲשָׂרָה קִלְעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאֲדָנִיהֶם
 שְׁלֹשָׁה: (טז) וְלִשְׁעַר הַחֲצֵר מִסָּךְ עֲשָׂרִים
 אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזֹר
 מַעֲשֶׂה רֶקֶם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאֲדָנִיהֶם
 אַרְבָּעָה: (יז) מִסָּטֵר (יח) כָּל־עַמּוּדֵי הַחֲצֵר סָבִיב
 מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וְוִיהֶם כֶּסֶף וְאֲדָנִיהֶם נְחֹשֶׁת:

(*) וְעַמּוּדָיו ק'

farai l'atrio del tabernacolo. Al lato di mezzodi, (detto) il lato destro, l'atrio avrà delle cortine di bisso ritorto, in cento braccia di lunghezza: (ciò) per un lato. (10) E (avrà) le sue colonne, venti, colle loro basi, venti, di rame; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento. (11) E così al lato settentrionale della lunghezza (vi saranno) cortine (lungo lo spazio di) cento braccia, colle relative venti colonne, e le loro venti basi, di rame; e gli uncini delle colonne e i fregi delle medesime, d'argento. (12) E la larghezza dell'atrio, dalla parte d'occidente, (avrà) cinquanta braccia di cortine, e le loro colonne dieci, e le loro basi dieci. (13) E la larghezza dell'atrio dal lato dinanzi, (cioè) all'oriente, (sarà di) cinquanta braccia. (14) E quindici braccia di cortine (vi saranno) da una parte colle loro colonne tre, e le loro basi tre. (15) E dall'altra parte quindici (braccia di) cortine, colle loro colonne tre, e le loro basi tre. (16) Ed all'ingresso dell'atrio (vi sarà) una tenda di venti braccia, di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto, lavoro di ricamatore; colle loro colonne quattro e le loro basi quattro. (17) Tutte le colonne dell'atrio, intorno [cioè ai quattro lati del medesimo], avranno fregi d'argento, e i loro uncini d'argento, e le loro basi di

קבוע אלא מיטלטל, כי למטה (ל"ט ל"ט) הזכיר שהביאו אל' משה את מוצני הכנשת
ואת מכבד הכנשת אשר לו, ואם לא הזכיר דבר ממה שהיה קבוע בגוף אחר, כגון
הוללות, המסגרת, הדר, הגניעים, הכפתורים והפרחים (א"ס). (יד) וחמש עשרה

אמת קלעים לכתב: עיין ר"שי פסוק י"ג. (יח) ודרב חמשים בחמשים:
עיין ר"שי, חו היא נורמו:

rame. (18) La lunghezza dell'atrio cento braccia, e la larghezza cinquanta per cinquanta [cioè l'atrio propriamente detto era un quadrato di cinquanta braccia, ma coll'inchiuso tabernacolo e venti braccia di spazio ai lati e al di dietro del medesimo, formava un rettangolo di cinquanta per cento braccia], e l'altezza cinque braccia; (formato di cortine) di bisso ritorto, colle relative basi di rame. (19) Tutti gli arredi del tabernacolo, per tutto ciò che vi possa occorrere, e tutti i suoi chiodi, e tutt'i chiodi dell'atrio (saranno) di rame. (20) E tu commanderai ai figli d'Israel, che ti rechino dell'olio d'oliva, chiaro, vergine [cioè estratto con una semplice ammaccatura delle olive], da illuminazione, per far ardere un lume quotidianamente. (21) Nel padiglione di congregazione, al di fuori della portiera, situata davanti al(l'arca del)la Legge, Aronne e i figli suoi l'acconceranno (in guisa che arda) da sera a mattina, innanzi al Signore. Statuto perpetuo per l'età avvenire, a carico dei figli d'Israel.

(כ) ויקחו אליך: קחו ויניחו אליך, כמו קחם כל אלה (ברא' ח"ב ט'). כחית:
 מאר לשמן, וכן זך, ולא לזית. תמיד: כל ערב וערב, ולא היה דולק אלא מערב
 עד בקר, ככתוב במקרא שאחר זה. (כא) מאת: ע"ד כי חק לכהנים מאת פרעה,
 חה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זונאי הזנח (דברים י"ב ג').

כח

(א) וְאַתָּה הִקְרַב אֵלַיָּךְ אֶת־אֶהֱרֹן אָחִיךָ
 וְאֶת־בָּנָיו אֲתוֹ מֵתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִבְהִנּוּלִי
 אֶהֱרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי
 אֶהֱרֹן: (ב) וַעֲשִׂיתָ בְּגָד־קֹדֶשׁ לְאֶהֱרֹן אָחִיךָ
 לְכָבוֹד וּלְתַפְאֶרֶת: (ג) וְאַתָּה תִּדְבֹּר אֶל־כָּל־
 חֲכָמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלְּאֲתִי רוּחַ חָכְמָה וַעֲשׂוּ
 אֶת־בְּגָדֵי אֶהֱרֹן לְקֹדֶשׁוֹ לִבְהִנּוּלִי: (ד) וְאֵלֶּה
 הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאַפֹּדֶם וּמַעֲיֵל
 וּכְתָנֶת תְּשֻׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְגָּט וַעֲשׂוּ בְּגָד־
 קֹדֶשׁ לְאֶהֱרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לִבְהִנּוּלִי: (ה) וְהֵם
 יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן
 וְאֶת־תוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ: פ (ו) וַעֲשׂוּ
 אֶת־הָאַפֹּדֶם זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תוֹלַעַת שָׁנִי
 וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב: (ז) שְׁתֵּי כֹתֶפֶת
 חֲבֹרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחִבָּר:

XXVIII

(1) Tu poi avvicina a te [dichiarerai prossimi a te in rango] tra i figli d'Israel, Aronne tuo fratello, e i figli suoi con lui, perchè siano sacerdoti a me; Aronne (dico), e Nadàv ed Avihù, ed Eleazzaro ed Ithamàr, figli d'Aronne. (2) E farai abiti sacri per Aronne tuo fratello, per onore e per maestà. (3) E tu parlerai a tutti gli uomini d'ingegno, ad ogni uomo che fu da me dotato di spirito ingegnoso; ed essi faranno gli abiti d'Aronne, coi quali sarà consacrato ad essere sacerdote a me. (4) E questi sono gli abiti che faranno: pettorale, dorsale, manto, tonaca trapunta, mitra, e cintura. Faranno cioè abiti santi per Aronne tuo fratello e pe' figli suoi, coi quali saranno sacerdoti a me. (5) I medesimi [gli artefici] riceveranno l'oro e la lana azzurra, e la porpora, e lo scarlatto, ed il bisso. (6) E faranno il dorsale, d'oro, di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto, a lavoro d'arazziere. (7) Avrà

(א) ואתה הקרב אליך: אין סבוכה שחקראם שינאו אליך, אך הוא כמו ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אחיך (במדבר י"ו י'), ענין הפרשה והנדלה לגדולה וכבוד. לברגו: אין סו"יו כתי, אלא ע"ד ל' ארמית, לקטלה, לקטלותיה; ולמות כאן אחר הפעל מלת לי שהיא מלה זעירה עשוה ככתי מחובר, ואמרו לכהנו לי בדרך שאמורים לקטלותיה. ואמנם שיהיה לכהנו פעל יולא (לעשות אותו כהן) איננו נראה, כי לא מלאנו כהן אלא פעל עומד; מלבד שאם היה יולא הי"לל לכהנס ל' והנה סבוכה ניכרת בנגדים, ומה כמתן יכתן פאר, ולפיכך פירש מיד הנגדים אשר יעשו. (ג) אשר מלאותיו: כל אחד מהם, ולדעת ראב"ע הכתי חוזר ללב, ואינו ככין, כי מלאנו וימלא אותו רוח אלהים, מלא אותם חכמת לב, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה, ומלינת מלא לבו רוח חכמה לא מלאנו. (ו) זהב תכלת וארגמן ואזר המינים כל א'

(ח) וְחִשָּׁב אֶפְרָתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ
 יִהְיֶה זֶהְבַּ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
 מִשְׁזָרִ: (ט) וּלְקַחְתָּ אֶת־נִשְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפְתַחְתָּ
 עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (י) נִשְׁשֶׁה מִשְׁמָתָם
 עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־שְׁמוֹת הַנְּשִׁימָה
 הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוּלְדָתָם: (יא)
 מַעֲשֶׂה חֲרָשׁ אֶבֶן פְּתוּחֵי חֹתָם תִּפְתַּח אֶת־
 נִשְׁתֵּי הָאֶבֶנִים עַל־שְׁמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסִּבָּת
 מִשְׁבָּצוֹת זֶהְבַּ תַּעֲשֶׂה אֹתָם: (יב) וְשִׁמְתָּ אֶת־
 נִשְׁתֵּי הָאֶבֶנִים עַל כְּתֹפֶת הָאֹפֹד אַבְנֵי זָכָרָן
 לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִשְׂאָ אֶהְרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי
 יְהוָה עַל־נִשְׁתֵּי כְּתִפּוֹ לְזָכָרָן: ס שני
 (יג) וַעֲשִׂיתָ מִשְׁבָּצַת זֶהְבִּי: (יד) וְנִשְׁתֵּי שְׂרָשְׁרַת
 זֶהְבִּי טָהוֹר מְגִבֹּלֶת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֶׂה עֹבֵת
 וְנִתְּתָה אֶת־שְׂרָשְׁרַת הָעֹבֵת עַל־הַמִּשְׁבָּצַת:
 (טו) וַעֲשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֶׂה חֹשֶׁב כְּמַעֲשֶׂה
 אֹפֹד תַּעֲשֶׂנוּ זֶהְבִּי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: (טז) רְבוּעַ יִהְיֶה

due spallini attaccati alle due sue estremità, mediante i quali resterà unito (al pettorale). (8) E la fascia con cui stringerlo, la quale gli starà sopra, sarà del medesimo lavoro, formante parte di esso (dorsale); d'oro (cioè), di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto. (9) E prenderai due pietre d'onice, e inciderai sopra di quelle i nomi dei figli d'Israel. (10) Sei dei nomi loro sopra una pietra, e i nomi dei sei rimanenti (inciderai) sull'altra pietra, secondo la loro nascita. (11) A lavoro d'incisore in pietra, a incisione di sigillo, inciderai nelle due pietre i nomi dei figli d'Israel; attorniate di castoni d'oro le farai. (12) Ed applicherai le due pietre sopra gli spallini del dorsale, pietre di ricordo pei figli d'Israel; Aronne cioè porterà i loro nomi innanzi al Signore, sulle due spalle sue, per ricordo. (13) E farai castoni d'oro. (14) E due catenelle d'oro puro, farai di fila attortigliate, a lavoro di fune; ed applicherai tali catenelle funiformi sui castoni. (15) E farai il pettorale di decisione [onde traevansi gli oracoli], a lavoro d'arazziere; simile al lavoro del dorsale lo farai, d'oro (cioè), di lana azzurra, di porpora, e di scarlatto, e di bisso ritorto lo farai. (16) Sarà un quadrangolo ripiegato [alla metà della

מהם היה משמש לנדר. מעשה חושב: שאורג חוטים של לבנים הרבה וחוליא מהם
 זיורים שונים; ומה שכתוב: וירקעו את פתי הזב וקנץ פתילים לעשות בתוך החבלת
 ובתוך הארגמן וגו' גם הוא כך פירושו: פתילי הזב היו משמשים בקלת מקומות בין
 שאר החוטים שהיו משמשים באריגה. (ח) האפוד לא היה אלא לאתרוגיו כמו שפירש ר"י
 בפסוק ו'. אך היה בו חשב האפוד שהיה מקיף את כל הגוף, כמ"ש ויתגור אותו בחשב
 האפוד ויאפד לו בו (ויקרא ח' ז'), וא"כ הוא חומר ואש עליו את התשן, א"כ קודם
 כתיבת התשן היה האפוד תגור על הגוף, ואין תגור אלא מה שמקיף סכל לך. וכן יפה
 יובן מ"ש (פסוק כ"ח) להיות על חשב האפוד, שהתשן נתון ממש על חשב האפוד, כי
 התשן מקיף מכל לך. (יא) מעשה חרש אבן: כך היו ראויים להיות טעמי התבות
 כלל, ע' ר"ש. (טז) חשן משפט: על שם האורים והחומים הכתובים בו. (טז)

כָּפֹל זֶרֶת אֶרְכּוֹ וּזְרֵת רָחְבוֹ: (י) וּמִלֵּאת בּוֹ
מִלֵּאת אֶבֶן אַרְבַּעַת טוֹרִים אֶבֶן טוֹר אֶדָם
פְּטָרָה וּבִרְקַת הַטּוֹר הָאֶחָד: (יט) וְהַטּוֹר הַשֵּׁנִי
נֶפֶךְ סַפִּיר וַיִּהְלֶם: (כ) וְהַטּוֹר הַשְּׁלִישִׁי לַשֵּׁם
שָׁבוּ וַאֲחֻלְמָה: (כא) וְהַטּוֹר הָרְבִיעִי תַרְשִׁישׁ
וְשֹהֶם וַיִּשְׁפֹּה מִשְׁבָּצִים זָהָב יָהִיוּ בְּמִלּוֹאֲתָם:
(כב) וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶינָה עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פְּתוּחֵי חוֹתָם אִישׁ
עַל־שֵׁמוֹ תִּהְיֶינָה לַשֵּׁנִי עֶשֶׂר שִׁבְטִים: (כג) וַעֲשִׂיתָ
עַל־הַחֹשֶׁן שְׁרֵשֶׁת גְּבֻלַת מַעֲשֵׂה עֶבֶת זָהָב
טָהוֹר: (כד) וַעֲשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבָּעוֹת זָהָב
וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת
הַחֹשֶׁן: (כה) וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת הַזֹּהָב
עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן: (כו) וְאֵת
שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֶבֶתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי
הַמִּשְׁבָּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כַּתְּפוֹת הָאֶפֶד אֶל־
מֹול פָּנָיו: (כז) וַעֲשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבָּעוֹת זָהָב וְשָׂמַתָּ
אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׁפָתָיו אֲשֶׁר

lunghezza, per poter contenere gli Urim]; avrà una spanna di lunghezza, ed una spanna di larghezza. (17) E v'incastrerai, come incastransi le pietre (preziose), quattro file di pietre. Una fila: rubino, topazio, e smeraldo: (queste formeranno) il primo ordine. (18) E l'ordine secondo: carbonchio, zaffiro, e diamante [?]. (19) E l'ordine terzo: giacinto, agata, ed amati-sta. (20) E l'ordine quarto: crisolito, onice, e diaspro. Inca-stonate in oro saranno nelle loro incastrature. (21) Queste pie-tre porteranno i nomi dei figliuoli d'Israel, essendo dodici, giusta i nomi di quelli; (incise) a incisione di sigillo, rappre-senteranno le dodici tribù, ciascheduna col suo nome. (22) E farai pel pettorale catenelle di fila attortigliate, a lavoro di fune, d'oro puro. (23) E farai pel pettorale due anella d'oro, ed applicherai le due anella sulle due estremità del pettorale. (24) Ed applicherai le due funi d'oro sulle due anella, all'e-stremità del pettorale. (25) E le due estremità delle due funi porrai sui due castoni, i quali applicherai sugli spallini del dorsale, dalla parte anteriore [cioè esterna]. (26) E farai (al-tre) due anella d'oro, e le porrai sulle due estremità del pet-

כפול: כדי לתת בו האורים. (כא) תדוין על שמות בני ישראל: הכוונה יהיו עליהם שמות ב"י, כמו למעלה (י"א) תפתח את שתי האבנים על שמות ב"י, וכיוצא בזה (יחזקאל מ"ח ל"א) ושערי העיר על שמות שבטי ישראל וכו' שער ראובן אחד שער יהודה אחד וגו', הכוונה הזעירים יהיו כקראים על שמות שבטי ישראל, יהיו כקראים עליהם שמות השבטים, וכאן האבנים תהיו על שמות בני ישראל, הכוונה שיהיו שמות בני יעקב כקראים וחרומים עליהן. שתיים עשרה על שמותם: איכנו כפל לשון, אבל הכוונה כי לכך היו י"ב כנגד שמות השבטים. פתוחי חותם וגו': האבנים תהיינה מפותחות פתוחי חותם באופן שיהיה עליהן כל שם בשמו, והנה האבנים תהיינה לשני עשר שם, תהיו אות וחרון לכל השבטים.

אֶל-עֶבֶר הָאָפוֹד בֵּיתָהּ: (כ) וְעִשִּׂיתָ שְׁתֵּי
 טִבְעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל-שְׁתֵּי כְתָפוֹת
 הָאָפוֹד מִלְמָטָה מִמּוֹל פָּנָיו לְעֵמֶת מַחְבְּרָתוֹ
 מִמַּעַל לְחֹשֶׁב הָאָפוֹד: (כא) וַיִּרְכְּסוּ אֶת-הַחֹשֶׁן
 מִטְּבַעְתּוֹ אֶל-טִבְעַת הָאָפוֹד בְּפִתִּיל תְּכֵלֶת
 לְהִיּוֹת עַל-חֹשֶׁב הָאָפוֹד וְלֹא-יִנָּח הַחֹשֶׁן מֵעַל
 הָאָפוֹד: (כב) וְנָשָׂא אֶהֱרֹן אֶת-שָׁמוֹת בְּנֵי-
 יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל-לְבָבוֹ בְּבָאוֹ אֶל-
 הַקֹּדֶשׁ לְזִכְרָן לִפְנֵי-יְהוָה תָּמִיד: (כג) וְנָתַתָּ אֶל-
 חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת-הָאוּרִים וְאֶת-הַתָּמִים וְהָיוּ

(*) מִטְּבַעְתּוֹ ק'

ESODO XXVIII

torale, sull'orlo che ha verso il dorsale internamente. (27) E farai (altre) due anella d'oro, e le applicherai sugli spallini del dorsale, inferiormente, dalla parte anteriore [esterna], presso alla sua giuntura, al di sopra della fascia del dorsale. (28) E si allaccerà il pettorale dalle sue anella alle anella del dorsale, con un cordoncino di lana azzurra, perchè stia sulla fascia del dorsale, ed il pettorale non si stacchi dal dorsale. (29) Aronne così porterà i nomi dei figliuoli d'Israel nel pettorale della decisione, sul suo petto, quando entrerà nel Santuario, per ricordo innanzi al Signore, di continuo. (30) E

עַל-לֵב אֶהְרֹן בְּבָאוּ לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אֶהְרֹן
 אֶת-מִשְׁפַּט בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל עַל-לְבָבוֹ לִפְנֵי יְהוָה
 תָּמִיד: ס שלש (לא) וַעֲשִׂיתָ אֶת-מַעֲיֵל
 הָאֶפֶוד כָּלִיל תְּכֵלֶת: (לב) וְהָיָה פִּי-רֹאשׁוֹ
 בְּתוֹכוֹ שֹׁפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֶג
 כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה-לוֹ לֹא יִקְרַע: (לג) וַעֲשִׂיתָ עַל-
 שׁוּלְיוֹ רִמְנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
 עַל-שׁוּלְיוֹ סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב:
 (לד) פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל-

ESODO XXVIII

porrai dentro al pettorale della decisione gli Urim e i Tum-
 mim, e staranno sul petto d'Aronne quando entrerà innanzi al
 Signore; ed Aronne porterà sul petto sempre, (presentandosi)
 innanzi al Signore, la decisione [l'oracolo] dei figli d'Israel.
 (31) E farai il manto portante il dorsale, tutto di lana azzurra.
 (32) Ed avrà l'apertura superiore (ripiegata) al di dentro, la
 sua apertura (cioè) avrà un orlo intorno, a lavoro di tessitore;
 avrà un'apertura simile a quella d'una lorica, affinché non si
 laceri. (33) E farai ai suoi lembi melagrane di lana azzurra,
 e porpora, e scarlatto, a' suoi lembi (dico) tutt'intorno; e tra
 quelle sonagli d'oro tutt'intorno. (34) Un sonaglio d'oro ed

(בר) ולא ירח: עין ר"ק נזרש"ס. (ל) עין למטה ויקרא ח'. (לא) זהאפוד
 נתון עליו (רש"י) ואפוד כולל גם הפגן, כמו אפוד ירד בידו (שמואל א' כ"ג ו')

שׁוּלֵי הַמַּעִיל סָבִיב: (לח) וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן
 לְשָׂרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבָאוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי
 יְהוָה וּבִצְאָתוֹ וְלֹא יָמוּת: ס (לח) וְעָשִׂיתָ
 צִיץ זָהָב טָהוֹר וּפְתַחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחַי חֹתָם
 קֹדֶשׁ לַיהוָה: (לח) וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פֶּתִיל תְּכֵלֶת
 וְהָיָה עַל־הַמִּצְנֶפֶת אֶל־מֹול פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת
 יִהְיֶה: (לח) וְהָיָה עַל־מִצַּח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן
 אֶת־עֹן הַקֹּדְשִׁים אֲשֶׁר יִקְדִּישׁוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
 לְכָל־מִתְנַת קֹדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָמִיד
 לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה: (לח) וְשִׁבְצָתָ הַכֶּתֶנֶת
 יָשָׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת יָשָׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂהָ
 מַעֲשֶׂה רָקִם: (מ) וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֶּתֶנֶת
 וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם
 לְכָבוֹד וּלְתַפְאֶרֶת: (מ) וְהַלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־
 אַהֲרֹן אֶחָיֵךְ וְאֶת־בָּנָיו אֹתוֹ וּמִשְׁחָתָ אֹתָם
 וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וּבִהְנֹלִי:

שהכוונה בו חפוד וחושן עם אורים ותומים. (לח) בראש"י כ"י שנימי, וסיק בוחן את המצ"ע על
 ראשו כמין כובע, והפחיל האומנעי מחזיקו וכו'. (לח) לרצון לרם: שאם יקרינו ויקדשו

una melagrana, un sonaglio d'oro ed una melagrana, (farai) ai lembi del manto tutt'attorno. (35) Aronne l'indosserà per officiare, e così egli si farà sentire al suo entrare nel Santuario, ed al suo uscire, ed egli non morrà [cioè altrimenti morrà]. (36) E farai un diadema d'oro puro, e v'inciderai sopra, a incisione di sigillo: Santo al Signore. (37) E gli applicherai un cordoncino di lana azzurra, e starà sulla mitra: esso starà dalla parte anteriore della mitra. (38) Starà sulla fronte d'Aronne, e così Aronne porterà [assumerà sopra di sé, e n'impetrerà da Dio il perdono] le trasgressioni relative alle cose sante, ch'i figli d'Israel consecreranno, (relative cioè) a tutte le offerte da essi consacrate. Esso gli starà sulla fronte di continuo [ogni qual volta officierà], per ottenere per essi gradimento innanzi al Signore. (39) Farai la tonaca di bisso, trapunta; e farai una mitra di bisso; ed una cintura farai, a lavoro di ricamatore. (40) Farai poi delle tonache pei figli di Aronne, e farai loro delle cinture; come pure farai loro dei turbanti, per onore e per maestà. (41) Li farai indossare [i sin qui accennati indumenti] ad Aronne tuo fratello, ed ai figli

אֵלֶּה דְּבַר כָּל עֹשֶׂת הַכֹּהֵנִים, אֲשֶׁר יַהֲיוּ קֹרְבָנוֹתֵיהֶם לַרְחוֹק, עַיִן הַיָּץ שֶׁהִיא כְּתוּב עָלָיו קֹדֶשׁ לֵה', כָּל־זִכּוֹת הַכֹּהֵן שֶׁהִיא קֹדֶשׁ וְהֵנָּה הוּא כְּמוֹ מַלְיָן בֵּין הָעָם לְאַלֹהֵיו. כִּי־שִׁמְשָׁם נֹו. (לֹא) מַעֲשֵׂה רֹקֶם: כִּי־כִי מִתְחַלֶּה לֹא הִיא מְלֹאכֶת הַרְקָמָה בְּמַסַּע, אֲלָא שֶׁהִיא מְשִׁירִים הַטָּרָס בְּגָד בְּפָנָיו עֲלֻמָּה, וְהִיא כִּי הִיא מְדַבְּקִים אֹתָהּ עַל הַבְּגָד הַחָצֵר. וְהִיא אֲנִי פֶקֶד וְרָקְמָה (ד"ה א' כ"ט ב') אֲנִי שֶׁמְדַבְּקִין אֹתָהּ עַל הַקִּיר לְטִי: עֵינָן מִיִּרְוֵי לִשְׁעֵיהֶם כִּד' י"א. וְהֵנָּה שֶׁרָשׁ רָקֵם קָרֹב לְשֶׁרֶשׁ קָרֵם, שֶׁעֲנִינֵי שְׂטִימָה הַסֹּדֶר הַמְּדַבְּקֵן עַל הַגּוֹף, וְקָרֹב לֹא ג"כ שֶׁרָשׁ רָקֵם שֶׁעֲנִינֵי שְׂטִימָה, וְכִי אֲרֻמִּית עֲנִינֵי מִיָּקֶן הַבְּגָד עַיִן טָלָא שְׂטֻמִּים וּמַדְבִּירִים עָלָיו: וְהִיא כִּי הַתַּחֲכֹּמוֹ לַעֲשׂוֹת הַרְקָמָה עַיִן מַחֲטָה כָּל־תּוֹסֶפֶת בְּגָד עַל בְּגָד, וְכִשְׁאֵר לְמַלְאכָה זוֹ שֶׁסָּר רָקְמָה, כִּי־קָדָם: וְהִיא כִּי הַתַּחֲכֹּמוֹ לַעֲשׂוֹת הַנִּזְרוֹת בְּאַרְעֵיהֶם עֲלֻמָּה, וְקִרְאוֹ לַמַּעֲשֵׂה זֶה מַעֲשֵׂה חוּשָׁן לְרֹדֶת הַתַּחֲכֹּמוֹ וְהַעֲיִין הַכְּלָרֶכֶת לֵה'. (מֵא) עֵינָן לְמַטָּה כ"ט ט'.

(מב) וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנָסִי-כָדָר לְבָסוֹת בְּשָׂרָה
 עֲרוֹהָ מִמַּתְנִים וְעַד-יָרְכִים יִהְיוּ; (מג) וְהָיוּ עַל-
 אֶהְרֹן וְעַל-בָּנָיו בְּבֹאֵם אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ
 בְּגִשְׁתֶּם אֶל-הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בְּקֹדֶשׁ וְלֹא-יִשָּׂאוּ
 עֹון וּמָתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו: ס

כט

רביעי (א) וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם
 לְקֹדֶשׁ אַתֶּם לְכַתֵּן לִי לָקַח פֶּר אֶחָד בֶּן-
 בָּקָר וְאֵילָם שְׁנַיִם תְּמִימִים: (ב) וְלָחֶם מִצּוֹת
 וַחֲלֹת מִצָּה בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְרִקְיָקִי מִצּוֹת
 מִשְׁחִים בַּשֶּׁמֶן סָלַת חֲטִיִּם תַּעֲשֶׂה אַתֶּם:
 (ג) וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל-סֵל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם
 בַּסֵּל וְאֶת-הַפֹּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם: (ד) וְאֶת-
 אֶהְרֹן וְאֶת-בָּנָיו תִּקְרִיב אֶל-פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
 וְרַחֲצֵת אַתֶּם בַּמַּיִם: (ה) וְלָקַחְתָּ אֶת-הַבָּגָדִים
 וְהַלְבַּשְׁתָּ אֶת-אֶהְרֹן אֶת-הַכֹּהֲנֹת וְאֵת מְעִיל

suoi con lui; e gli ungerai, e gl'installerai, e li dichiarerai santi, e saranno sacerdoti a me. (42) Fa loro altresì calzoni di lino, per coprire le parti vergognose; i quali saranno dai lombi sin giù delle cosce. (43) (Questi indumenti) staranno sopra Aronne e sopra i figli suoi, quand'entreranno nel padiglione di congregazione, o quando si appresseranno all'altare per fare le sacre funzioni; altrimenti incorrerebbero in trasgressione, e morrebbero. Statuto perpetuo per lui, e per la sua discendenza dopo di lui.

XXIX

(1) E questo è ciò che farai loro, per consacrarli, sicchè siano sacerdoti a me. Prendi un giovine toro, e due montoni immacolati. (2) E dei pani azzimi, e delle focacce azzime intrise coll'olio, e focacce azzime di pasta molle, unte d'olio; le quali (tutte) farai di fior di farina di frumento. (3) E le porrai in un paniere, e le presenterai [le recherai nell'atrio del tabernacolo] nel paniere. Come pure (condurrà ivi) il toro e i due montoni. (4) E farai che si presentino all'ingresso del padiglione di congregazione [cioè nell'atrio suddetto] Aronne e i figli suoi, e si bagnino nell'acqua. (5) E prenderai gl'indumenti, e farai indossare ad Aronne la tonaca, ed il manto del dorsale, ed il dorsale ed il pettorale, e glieli assetterai

(ב) ורקיק מצות: מרגם אבקלם אסמתינ, וגליו סמכתי נחרגו. (ג) והקרבתי אותם: אל חנר המשכן (ר"ש). (ד) אל פתח אהל מועד: הוא חנר המשכן,

הָאֵפֶד וְאֶת־הָאֵפֶד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאֶפְרֹתָ לֹו
בְּחֹשֶׁב הָאֵפֶד: ^(א) וְשָׂמַתְּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ
וְנָתַתְּ אֶת־נֹזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנֶפֶת: ^(ב) וְלָקַחְתָּ
אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וַיִּצְקֶתָ עַל־רֹאשׁוֹ וּמִשַּׁחֲתָ
אֹתוֹ: ^(ג) וְאֶת־בָּנָיו תִּקְרִיב וְהִלַּבְשָׁתָם כִּתְנָתָ:
^(ד) וְחִנֵּרְתָּ אֹתָם אֲבִנֹט אֶהְרֶן וּבָנָיו וְחִבְשָׁתָ
לָהֶם מִגִּבְעֹת וְהִיְתָה לָהֶם כֹּהֵנָה לַחֲקֹת
עוֹלָם וּמִלֵּאת יַד־אֶהְרֶן וַיִּד־בָּנָיו: ^(ה) וְהִקְרַבְתָּ
אֶת־הַפֶּה לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אֶהְרֶן וּבָנָיו
אֶת־יְרֵידָהֶם עַל־רֹאשׁ הַפֶּה: ^(ו) וְשַׁחֲטָתָ אֶת־
הַפֶּה לִפְנֵי יְהוָה פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ^(ז) וְלָקַחְתָּ
מִדָּם הַפֶּה וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ
בְּאֶצְבָּעְךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד
הַמִּזְבֵּחַ: ^(ח) וְלָקַחְתָּ אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמִּכְבֶּסָה
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיִּתְּרֹת עַל־הַכֶּבֶד וְאֵת שְׁתֵּי
הַכָּלִיֹּת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ
הַמִּזְבֵּחַ: ^(ט) וְאֶת־בֶּשֶׂר הַפֶּה וְאֶת־עֲרֹו וְאֶת־
פָּרְשׁוֹ תִשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמִּחֲנֶה חֲטָאת

colla fascia del dorsale. (6) E gli porrai la mitra sul capo, ed applicherai sulla mitra il sacro diadema. (7) E piglierai l'olio di unzione, e ne colerai sul suo capo, e (così) lo costituirai Unto [cioè investito della sua dignità]. (8) Indi farai che si avvicinino i suoi figli, e farai loro indossare le tonache, (9) E cingerai loro la cintura, ad Aronne (cioè) ed ai figli suoi, ed avvolgerai loro [a questi ultimi] i turbanti; ed acquisteranno il sacerdozio qual diritto perpetuo. Indi installerai Aronne e i figli suoi. (10) Farai cioè avvicinare il toro innanzi al padiglione di congregazione, ed Aronne e i figli suoi imporranno le loro mani sul capo del toro. (11) E scannerai il toro davanti al Signore, (cioè) all'ingresso del padiglione di congregazione. (12) E piglierai del sangue del toro, e ne metterai col dito sulle prominenze dell'altare, e tutto il (restante del) sangue verserai al (sito detto il) fondamento dell'altare. (13) E prenderai tutt' il sevo che cuopre le interiora, e la rete [omento] ch'è sul fegato, e i due reni, ed il sevo ch'è sopra di essi; e arderai (cioè tutto) sull'altare. (14) E la carne del toro, e la sua pelle, e le sue feccie, abbrucerai fuori dell'accampamento: egli è questo un sacrificio di aspersione [cioè

ע' ר"י פסוק ג' וי"א. (ו) ומשחת אותו: הכוונה ע"י הליקה הזאת תעשה אותו משיח, כל' מזהבה שעה הרי הוא וכל זרעו כהנים, המשיחה היתה סימן לגדולה ושררה קדושה העוברת מאב לבן, ולכך לא נמשחו בני אהרן, ולא בני המלכים (אם לא נשעת מחלוקת, כמו שנמשח שלמה מפני מחלוקתו של אדוניוהו). ולמטה פסוק כ"ט למשחה בזה, בזה המלה להוראת הגדולה בלי שתייה שם משיחה ממש. וכן יען משח ה' אותי (ישעיה ס"א ח'), ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתך (מ"א י"ט י"ו) הם לשון מושאל דרך משל, כי לא היתה שם משיחה, גם לא יתכן שיהיה הנביא נמשח, כי אין גדולתו ירושה לנביא. (ז) ומלאת יד אהרן: נראה עיקר המליכה הזאת כי הנא לכהן היה נא לפני האל בידים מלאות מחסה, כענין התנופה; וכיוצא בזה ומי מחבר למלאות ידו היום לה' (ד"ה ח' כ"ט ה'), וכן כאן ושמת הכל על כפי אהרן, ונ"ע.

הוא: (מ) וְאֶת־הָאֵיל הָאֶחָד תִּקַּח וְסָמְכוּ
 אֹהֶרֶן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאֵיל: (מא)
 וְשַׁחֲטָה אֶת־הָאֵיל וְלִקַּחְתָּ אֶת־דָּמּוֹ וְזִרְקָתָה
 עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: (מי) וְאֶת־הָאֵיל תִּנְתָּח
 לַנְּתָחָיו וְרַחֲצֵה קִרְבּוֹ וּכְרַעָיו וְנָתַתָּ עַל־
 נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ: (מז) וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־
 הָאֵיל הַמִּזְבֵּחַה עֲלֶיהָ הוּא לַיהוָה רִיחַ נִיחֹחַ
 אִשָּׁה לַיהוָה הוּא: חמישי (מח) וְלִקַּחְתָּ אֶת־הָאֵיל
 הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אֹהֶרֶן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ
 הָאֵיל: (כ) וְשַׁחֲטָה אֶת־הָאֵיל וְלִקַּחְתָּ מִדָּמּוֹ

ESODO XXIX

del cui sangue dovevano farsi aspersioni sulle prominente del-
 l'altare]. (15) E piglierai uno dei montoni, ed Aronne e i suoi
 figli imporranno le loro mani sul capo del montone. (16) E
 scannerai il montone, e prenderai il suo sangue, e lo spar-
 gerai sull'altare, all'intorno. (17) E taglierai il montone nei
 suoi quarti, e ne laverai le interiora e le gambe e le porrai
 presso ai suoi quarti ed al suo capo. (18) E arderai tutt'il
 montone sull'altare, esso è un olocausto ad onore del Signore;
 odore propiziatorio, sacrificio da ardersi al Signore egli è.
 (19) E prenderai l'altro montone, ed Aronne e i figli suoi
 imporranno le loro mani sul capo del montone. (20) E scan-

וְנִתְּתָה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אֶהְרֶן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן
 בְּנֵי הַיְמָנִית וְעַל־בֶּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֶּהֶן
 רַגְלָם הַיְמָנִית וַיִּרְקַת אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ
 סָבִיב: (כא) וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ
 וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזִּיתָ עַל־אֶהְרֶן וְעַל־בְּגָדָיו
 וְעַל־בְּנָיו וְעַל־בְּגָדֵי בְנָיו אֹתוֹ וְקָרַשׁ הוּא
 וּבְגָדָיו וּבְנָיו וּבְגָדֵי בְנָיו אֹתוֹ: (כב) וְלָקַחְתָּ
 מִן־הָאֵיל הַחֵלֶב וְהָאֵלִיָּה וְאֶת־הַחֵלֶב
 הַמִּכְסֶּה אֶת־הַקָּרֵב וְאֶת יִתְרַת הַכֹּהֵן וְאֶת
 שְׁתֵּי הַכֹּלִיֹּת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֶת

GENESI XXIX

nerai il montone, e prenderai del suo sangue, e ne metterai sulla sommità dell'orecchia destra d'Aronne e su quella dei figli suoi, e sul pollice della loro mano destra, e sul pollice del loro piede destro; e spargerai il (rimanente del) sangue sull'altare, all'intorno. (21) E piglierai del sangue ch'è sull'altare, e dell'olio di unzione, e ne spruzzerai sopra Aronne e sui suoi abiti, come pure sui suoi figli e sugli abiti loro; e così resterà consacrato egli, come pure i suoi abiti, e con lui i figli suoi e gli abiti dei figli suoi. (22) E prenderai del

(יד) דמאת: ע' ויקרא ד'. (כב) כי איל מלואים הוא: לפיכך תקח גם שוק הימין להקטיר עם האמורים שלא מלאכו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד,

שֹׁק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלְאִים הוּא: (כב) וּכְכֹר לָחֶם
 אַחַת וַחֲלַת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרִקִּיק אֶחָד
 מִסֵּל הַמִּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה: (כד) וַיִּשְׁמַת
 הַכֹּל עַל כַּפֵּי אֶהֱרֹן גַּעַל כַּפֵּי בָנָיו וַהֲנִיפָה
 אַתֶּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה: (כה) וּלְקַחְתָּ אֹתָם
 מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחַ עַל־הָעֹלָה לְרִיחַ
 נִיחֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁה הוּא לִיהוָה: (כו)
 וּלְקַחְתָּ אֶת־הַחֹזֶה מֵאֵיל הַמִּלְאִים אֲשֶׁר
 לְאֶהֱרֹן וַהֲנִיפָה אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה
 לָךְ לְמִנָּה: (כז) וְקִדַּשְׁתָּ אֶת יְחֹזֵה הַתְּנוּפָה
 וְאֵת שֹׁק הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוֹנֵף וְאֲשֶׁר הוֹרֵם
 מֵאֵיל הַמִּלְאִים מֵאֲשֶׁר לְאֶהֱרֹן וּמֵאֲשֶׁר
 לְבָנָיו: (כח) וְהָיָה לְאֶהֱרֹן וּלְבָנָיו לְחֶק־עוֹלָם
 מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וְתְרוּמָה

עין ר"ע. (כד) התנופה היא הגבה והולכה והונאה, כי הכהן היה מקבל מיד מביאי
 הקרבן ויוגבה ויוליך ומביא לביתן שהדבר יולא מרשות הצעלים לרשות גבוה, וכן אהרן
 קבל את הלויים שהיו כתובים לה' מֵאֵת בני ישראל והניף אותם (במדבר ח' י"א וכו').
 וכן בכל השלישים המקריב את זבח שלמיו לה' ידיו מביאיכה את אשי ה' את החלב על
 החזה יביאנו, את החזה להניף אותו תנופה לפני ה' (ויקרא ל' ז') שפירושו יביא את
 החזה כדי שעליו יטף הכהן את החלב לפני ה'. והנה החזה לא היה משמש אלא כדי

montone il sevo e la coda, ed il sevo che cuopre le interiora, e la rete ch'è sul fegato, e i due reni, e il sevo ch'è sopra di essi, e la gamba destra; perocchè egli è montone d'installazione. (23) E un tondo di pane, e una focaccia di pane coll'olio, ed una di pasta molle, (piglierai) dal paniere dei pani azzimi, esistente innanzi al Signore [cioè nell'atrio]. (24) E porrai il tutto sulle palme d'Aronne, e sulle palme de' figli suoi, e ne farai la dimenazione innanzi al Signore [atto, col quale il sacerdote riceveva dall'oblato l'oggetto consacrato; e qui Aronne e i suoi figli erano gli oblatori, e Mosè, che gl'installava, fungeva da sacerdote]. (25) E piglierai quelle cose dalla mano loro, e le arderai sull'altare, coll'olocausto, in odore propiziatorio innanzi al Signore, egli è (ciò tutto) un sacrificio da ardersi al Signore. (26) E piglierai il petto del montone dell'installazione, appartenente ad Aronne, e ne farai la dimenazione innanzi al Signore, e ti apparterrà qual (tua) porzione. (27) E dichiarerai sacri il petto, di cui fu fatta la dimenazione, e la gamba di tributo [cioè di diritto sacerdotale, questa volta però arsa sull'altare], che furono dimenati e levati (in tributo) dal montone d'installazione d'Aronne e de' figli suoi. (28) Ed apparterranno (in avvenire, il petto e

לשטוח עליו התלבים שהיו נריכים תנופה כי היו נקטרים על המזבח, ולכן נקרא חזה התנופה, והיה כאשר לכהן כמו הכל שהיו נותנים בו הבכורים. אבל השוק הוא תרומה לה' והאל נותנו לכהן, על כן נקרא שוק התרומה. ונפסם הזאת שהיא התחלת הקרבנות, ומנך אהרן ובניו, רנה ה' שיוודע כי השוק הוא חלק גבוה, על כן נקטר גם הוא, ומזה שהיה משמש ככהן לא קבל רק המזה, והניף גם אותו וכאשר לו למזה, ולשון תנופה כאשר ג"כ להוראת ההפרשה ונתיכה לגבוה, כי כל דבר הניתן לגבוה נקרא בשון הגבוה והרמה, כגון אשר הניף תנופת זהב (למטה ל"ה כ"ב), לכל תנופות בני ישראל (במדבר י"ח י"א); ועיין מה שכתבתי בדברים י"ו י' ושם כדפס בטעות מלה יונית, ונ"ל מלה רומית. (בו) וקדשת: לדורות, עיין רש"י, א"כ וקדשת אינו

יְהִיָּה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שְׁלֵמִיָּהֶם
 תְּרוֹמָתָם לַיהוָה: (כט) וּבְגָדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר
 לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמִשְׁחָה בָּהֶם
 וּלְמִלֵּאֲכֶם אֶת־יָדָם: (ל) שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשׁוּם
 הַכֹּהֵן תַּחֲתֵיו מִבְּגָדֵי אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל
 מוֹעֵד לְשֵׁרֶת בַּקֹּדֶשׁ: (לא) וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים
 תִּקַּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בִּשְׂרוֹ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ: (לב)
 וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בִּשְׂרֵי הָאֵיל וְאֶת־
 הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסֵּל פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: (לג) וְאָכְלוּ
 אֹתָם אֲשֶׁר כִּפֹּר בָּהֶם לְמִלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ
 אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קָדֹשׁ הֵם: (לד) וְאִם־
 יוֹתֵר מִבִּשְׂרֵי הַמִּלֻּאִים וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר
 וְשִׂרְפָתָ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֹאכַל כִּי־קָדֹשׁ
 הוּא: (לה) וַעֲשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כְּכֹה כָּל־
 אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתְכֶם שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם:
 (לו) וּפָר חֲטָאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכֹּפָרִים

דבק עם מחיל המלואים, וראוי האתחננו לבוא במלת התרומה, ועלות אשר הוכן ואשר
 סורס דבקות עם מחיל המלואים, הנהו והשוק שנפעם הזאת הוכן והורס מחיל המלואים

la gamba⁶ destra) ad Aronne, ed a'suoi figli, qual diritto perpetuo, (da percepire) dai figli d'Israel, poichè sono un (sacro) tributo. Saranno un tributo dei figli d'Israel, (da prelevarsi) dai loro sacrifici di contentezza, la parte (cioè) che avranno a prelevarne pel Signore. (29) Gli abiti sacri poi d'Aronne apparterranno a'suoi figli, dopo di lui, per venire con quelli investiti della loro dignità, e con quelli ricevere la loro installazione. (30) Per sette giorni gl'indosserà quel de'suoi figliuoli che avrà ad uffiziare in luogo suo, ch'entrerà nel padiglione di congregazione a fare le sacre funzioni. (31) Prenderai poi il montone dell'installazione, e ne cucinerai la carne in luogo sacro. (32) Ed Aronne e i figli suoi mangeranno la carne del montone, ed il pane ch'è nel paniere, all'ingresso del padiglione di congregazione. (33) Essi mangeranno quelle cose, colle quali fu fatta l'espiazione per installarli, per consacrarli: ed alcun estraneo [cioè chi non è della famiglia sacerdotale] non ne mangerà, poichè cosa sacra sono. (34) E se avanzerà della carne (del sacrificio) d'installazione, o del pane, sino alla dimane; abbrucerai quell'avanzo, non si mangerà, poichè è cosa sacra. (35) Farai ad Aronne ed a'suoi figli così, il tutto come ti comandai; per sette giorni celebrerai la loro installazione. (36) Ed un toro in sacrificio di aspersione farai ciaschedun giorno, oltre alle (anzidette) espiazioni, ed aspergerai (il sangue) sull'altare, facendo espiazione per esso [cioè per mondarlo d'ogni colpa che potesse essere stata commessa nella sua costruzione, o nell'offerta dei suoi materiali], e l'un-

לעיתיד יהיו לאהרן ולבניו (אח"ס). אשר הונף ואשר הורם: שניהם הונכו מנחה לפני ה' כמפורש כאן וניקרא ח' כ"ז כ"ט, ושניהם נתנו מרומה לה', הזקק בקטור, והחזה היה למנה לנשה שניה מכהן בניו המלואים והיה אוכל משלחן גבוה. (ל) ר"י היה גורם ילגסם הכהן, וכן עיקר, אבל בכ"י שנינו ושני כ"י של רמ"בן אינו,

וַחֲטֹאתַ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בַּכֶּפֶרֶךְ עָלָיו וּמִשַּׁחַת
אָתּוֹ לְקַדְּשׁוֹ: (ל) שִׁבְעַת יָמִים תִּכַּפֵּר עַל־
הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קָדֹשׁ
קֳדָשִׁים כָּל־הַנִּגַּע בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ: ס שש
(לח) וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׁים
בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לְיוֹם תָּמִיד: (לז) אֶת־הַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבִים: (מ) וְעֹשֶׁן סֹלֶת בָּלוּל
בְּשֶׁמֶן כְּתִית רַבֵּעַ הֵהִין וְנָסַךְ רִבְעֵת הַהִין
יַיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד: (מא) וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי
תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעֶרְבִים כַּמִּנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנֹסְכָהּ
תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לָרִיחַ נִיחֹחַ אִשָּׁה לַיהוָה: (מב)
עַל־תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי
יְהוָה אֲשֶׁר אֹמֵר לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלַיִךְ
שָׁם: (מג) וְנִעְדַרְתִּי שָׁמָּה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדָּשׁ
בַּכֶּבֶדִּי: (מד) וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אֹהֶרֶן וְאֶת־בָּנָיו אֶקְדָּשׁ לְבָהֶן
לִי: (מה) וְשִׁכַּנְתִּי בְּתוֹךְ בָּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי

gerai per consacrarlo. (37) Per sette giorni farai espiazione per l'altare, e (così) lo consacrerai, e l'altare diverrà cosa santissima, tutto ciò che toccherà l'altare diventerà sacro. (38) E quest'è ciò che farai sull'altare: agnelli nati entro l'anno, due per giorno cotidianamente. (39) Un agnello farai la mattina, e l'altro agnello farai verso sera. (40) Con un decimo (di efà) di fior di farina, intriso con olio vergine, un quarto di Hin, ed il libamento d'un quarto di Hin di vino, per un agnello. (41) Ed il secondo agnello farai verso sera, accompagnandolo dell'offerta farinacea e della libazione, come quello della mattina, in odore propiziatorio, sacrificio da ardersi al Signore. (42) Olocausto cotidiano per tutte l'età avvenire, (da farsi) all'ingresso del padiglione di congregazione, davanti al Signore, dove io mi congregherò a voi, per ivi parlare a te. (43) Io mi congregherò ivi ai figli d'Israel, e (quel luogo) acquisterà santità per la mia gloriosa presenza. (44) Io santificherò il padiglione di congregazione e l'altare, ed Aronne e i figli suoi santificherò ad essere sacerdoti a me. (45) Ed avrò sede in mezzo ai figli d'Israel, e sarò il loro Dio [tutelare]. (46) E conosceranno ch'io, il Signore, sono il loro Dio, che li trasse dalla terra d'Egitto, per aver sede fra di loro. Son io il Signore, Iddio loro.

ונבאחת אין נראה שיהיה הכהן כמו המכהן, אך הוא מקרא קצר, הכהן אשר יקום תחתיו, כמו שהוא בתרגום ירושלמי. (לך) יקראש: עיין למטה ל' כ"ט בר"ש ורא"נ. והנה רז"ל חילקו בין ראוי לשאינו ראוי, שהמזבח וכן כל בלי שרת מקדשין כל מה שנוגע בהם אם דבר הראוי להיות קדש, לא אם אינו ראוי. ור"ל כי אף מה שאינו ראוי להיות קדש כיון שנוגע בכלי שרת הרי הוא אסור בהנאה לזרים. (מא) תעשה לה: לה חזר לעולם הנזכרת אח"כ (עולת תמיד לדורותיכם).

לָהֶם לֵאלֹהִים: (מ) וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה
 אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לִשְׁכֵנִי בְּתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: פ שבע

ל

(א) וַעֲשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטָר קֹטֶרֶת עֲצֵי שִׁטִּים
 תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: (ב) אֹמֶה אָרְכּוֹ וְאֹמֶה רָחְבּוֹ
 רְבֹועַ יְהִיָּה וְאַמְתִּים קָמְתּוֹ מִמֶּנּוּ קִרְנָתָיו:
 (ג) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גִּגּוֹ וְאֶת־
 קִירָתָיו סָבִיב וְאֶת־קִרְנָתָיו וַעֲשִׂיתָ לוֹ זָרָהָב
 סָבִיב: (ד) וְשִׁתִּי טַבַּעַת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לוֹ
 מִתַּחַת לְזָרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעָתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־
 שְׁנֵי צַדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבָדִים לְשֵׁאת אֹתוֹ
 בַּהֲמָה: (ה) וַעֲשִׂיתָ אֶת־הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים
 וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב: (ו) וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי
 הַפֹּדֶת אֲשֶׁר עַל־אֶרֶן הָעֵדוּת לִפְנֵי הַכְּפֹדֶת
 אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת אֲשֶׁר אֹנֵק לָךְ שֹׁמֵר:

XXX

(1) E farai un altare, da ardervi il profumo: di legna d'acacia lo farai. (2) Un braccio (sarà) la sua lunghezza ed un braccio la sua larghezza, quadrato sarà, e due braccia la sua altezza: ed avrà le sue prominente, da esso (inseparabili). (3) E lo coprirai d'oro puro, il suo piano superiore, le sue pareti tutt'attorno, e le sue prominente; e gli farai una cornice d'oro intorno. (4) E due anella d'oro gli farai al di sotto della sua cornice, ai due suoi lati, (due cioè ne) farai da ambe le parti; onde passarvi le stanghe, colle quali portarlo. (5) E farai le stanghe di legna d'acacia, e le coprirai d'oro. (6) E lo collocherai davanti alla portiera, che sovrasta all'arca della

(ד) על שתי צלעותיו תעשה על שני צדיו: היום כ"ה תמוז תר"ט כ"ל
 שהכוונה שמים שהן ארבע, שתי טבעות על שתי גלעותיו, אך לא שמים בין הכל, אלא
 שמים מכל זד, כמו שהיה בארון ובשלחן ובמזבח העולה, כי חלצי טבעות אחת מחאן
 ואחת מחאן (כמו שפירש ר"י בכור שור) לא היה ככון לשאת אותו, כי יהיה מתמוטט
 ומוזדעזע, וזה שלא נכתב בהדיא ארבע טבעות, אינו אלא לאסבת החלוקה, ע"ד מהנב
 ל"הק לכפול הענין בחלות שוכות. הלא חראה כי בכל אחד משלשה כלים שנזכרו בהם
 צדים הלשון משוכה חמיה, בארון כתוב (כ"ה י"ב) וינקת לו וכו' ושתי טבעות על גלעו
 האחת ושתי טבעות וגו', ובשלחן כתוב (כה כ"ו) ועשית לו ארבע טבעות זהב ונתת
 את הטבעות על ארבע הפאות וגו', ובמזבח העולה (כ"ז ד') כתוב ועשית על הרשת ארבע
 טבעות נחשת על ארבע קטותיו, וא"כ כתוב והיו הנדים על שתי גלעות המזבח, וכאן
 נמצא הקטורה שנה ג"כ נלשט ואמר שתי טבעות, ולא אמר ארבע טבעות, אבל כירש
 שהיינה על שתי גלעותיו כלשון הנאמר במזבח העולה, ואם היו הטבעות ד' ולא ב',
 אזור ופירש על שני זריו, כל' ב' מכל זד. אח"כ מלאתי שכן היא ג"כ דעת דון יצחק,
 שהיו שם ד' טבעות, אלא שהוא אומר שהיו על הזוית, חס אפשר, אבל אין ספק
 כי גלעותיו אינן זוויותיו, ואולי המתרגם נזר לתרגם זוויותיה, כי היה הענין מתחיה
 חר להזכיר הנדים שתי פעמים חכופות, אך באמת אין מלת גלע מורה כלל על הזוית.

(ו) וְהִקְטִיר עָלָיו אֶהָרֶן קִטְרֶת סַמִּים בַּבֶּקֶר
 בַּבֶּקֶר בְּהִיטִיבוֹ אֶת־הַנֶּרֶת יִקְטִירָנָהּ: מַסְמַד
 (ז) וּבַהֲעֵלֹת אֶהָרֶן אֶת־הַנֶּרֶת בֵּין הָעֶרְבִים
 יִקְטִירָנָהּ קִטְרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם:
 (ח) לֹא־תֵעָלוּ עָלָיו קִטְרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה
 וְנֹסֶךְ לֹא תִסְכוּ עָלָיו: (ט) וּכְפַר אֶהָרֶן עַל־
 קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדָּם חֲטָאת הַכֹּהֲנִים
 אַחַת בַּשָּׁנָה יִכַּפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־
 קֹדֶשִׁים הוּא לַיהוָה: פ פ פ כ א (יא)

(יא) בי חשא וגו': כאדם מוכה את כספו ואת זהבו, או כשהמלך מוכה את אנשי
 מצאו, קרוב הדבר מאד שיהיה נוטף בעשרו ונכרבו מייליו, ויתגאה בלבו ויאמר בכחי
 ועונוס ידי עשימי חיל, או לעשה חיל; ואז יקרה על הרוב שיתפסק עליו הגלגל ותנאזהו
 שואה לא ידע (כי אומנם זה אחד ממשפטי ההשגחה, לפני שזר גאון, חס התאמת
 ומתאמת בכל הדורות, גם ביחידים, גם באומות ונחלכים) וזוהו נולדה בכל העמים
 אמונת העין הרע, ונראה שכבר התפשטה האמונה הזאת בישראל בדורות שקדם מתן
 תורה, והנה לא רצה ה' לבטל האמונה הזאת מכל וכל, יען יסודתה על אמונת
 ההשגחה, והיא מרחיקה את האדם מבעות בכחו והוכו, וזהו עיקר כל התורה כלה.
 לפיכך מה עשה? נזה שימנו צעת היותו, בתחלת היותם לנו אחד, ושימנו כופר נקע
 לגלגלת וינתן הכסף ההוא על עבודת אהל מועד, לזכרון לפני ה' לכפר על כפשותיהם,
 באופן שמהיום ההוא והלאה יוכלו להמנות בלי שייראו מעין הרע, כי המשכן העשי
 מכסף הכפורים הוא יכפר עליהם. והנה אמר כי תשא וגו' ונחנו איש כופר נפשו
 זכו וכו', ומשמעות הדברים היא שזה דבר הכובד גם למדות, שכל זמן שימנו ולא
 ימנו כופר יהיה בהם נגף; אבל בסוף הענין אמר ולקחת את כסף הכפורים מאל

Legge, dirimpetto al coperchio ch'è sopra la Legge, dov'io mi congregherò a te. (7) Ed Aronne arderà sopra di quello il profumo aromatico; di mattina in mattina, quando egli pulisce i lumi, lo arderà. (8) Come pure quando Aronne accende i lumi verso notte, lo arderà. Profumo quotidiano innanzi al Signore, per tutte l'età avvenire. (9) Non arderete sopra di esso (altare) alcun profumo estraneo, nè olocausto, nè offerta farinacea, nè vi farete sopra alcuna libazione. (10) Ed Aronne farà l'espiazione sulle sue prominenze una volta l'anno. Del sangue del sacrificio di aspersione (del giorno) dell'espiazione, una volta l'anno, espierà sovra di esso, in tutte l'età avvenire. Cosa santissima al Signore egli è (quell'altare). (11) Il Signore parlò

בני ישראל ונתח אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשתיכם, הורה בזה שהכסף-הזהב יהיה לזכרון לפני ה' לדורות הנאים ולא ינטרכו עוד לכופר, כי אע"פ שהנאים נריכים לכופר בנה המשכן העשוי בכסף הכהמרים הוא יכפר עליהם, ולפי זה כי תשא אינה מורה אלא לאותה שעה בלבד, כדעת דון יצחק; רק צאת לא אסכים עמו, בזה שאמר שהיה עיקר הטוה הזה למען אכופ הכסף הנריך לעבודת המשכן, כי אחרוב שזולת התחבולה הזאת היו מניבים להביא כסף הרבה יותר מדי המלאכה, כמו שהביאו מן הזהב והאזנים וכל שאר המינים, אבל עיקר המכוון במטה הזאת היה כדי שתהיה גם תרומה אחת שיטו בזה העשיר והעני, ושמן התרומה היא יעשו האדנים שעליהן המשכן והפרכת עומדים, באופן שלא יוכל העשיר לומר לעני חלקי גדול במקדש יותר מחיך (כמו שכתבו חכמי התוספות בס' דעת זקנים); אחת שנית כדי להחליש אימת העין הרע כשימכו לנורך כי המשכן העומד על אותו הכסף שכתבו איש כופר נפשו יכפר עליהם, וכן מלאנו כי כמה פעמים אחר זה התפקדו בני ישראל ולא נזכר שכתבו כופר, ולא היה בהם נגף. וכל זה אמנם כשימכו לנורך, אבל אם היו נמנים שלא לנורך ורק מפני גאות המושל או יתכן שיבגסו מקרה רע לעונש הגאווה ולפי דרכי ההשגחה העליונה; וכן אמרו במדרש תנחומא כל זמן שכתבו ישראל לנורך לא חסרו, שלא לנורך חסרו, והנה דוד בסוף ימיו התאזה תאזה לדעת מספר מפקד העם, ולא היה זה לנורך, כי לא עשה עוד מלחמה, רק דרך גאווה וגאון, ולכן פחד יואב פן יהיה קלף ממת ה', והיה דבר המלך נחשב בעיניו, וגם ה' שלח בגף בעם. ובאותה שעה נתעורר דוד להקים בית לה' שיהיה מכפר על ישראל, והתנדב והכין בכל כמו זהב וכסף וכתשת וברזל ועינים ואבן יקרה ואבני שיש, ושאל ג"כ מהקהל כלו שיתנדבו גם הם, ומיד התנדבו בלל שלם כדנה גדולה,

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יב) כִּי תֵשָׂא
אֶת-רֹאשׁ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנּוּ אִישׁ
כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בַּפֶּקֶד אַתָּם וְלֹא־יְהִי־
בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אַתָּם: (יג) זֶה יִתְּנוּ כָל-
הָעֵבֶר עַל-הַפְּקֻדִים מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחְצִית הַשֶּׁקֶל
תְּרוּמָה לַיהוָה: (יד) כָּל הָעֵבֶר עַל-הַפְּקֻדִים
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה:
(טו) הָעֹשִׂיר לֹא־יִרְבֶּה וְהַדָּל לֹא יִמְעִיט
מִמַּחְצִית הַשֶּׁקֶל לִתֵּת אֶת-תְּרוּמַת יְהוָה
לְכַפֵּר עַל-נַפְשֹׁתֵיכֶם: (טז) וּלְקַחְתָּ אֶת-כֶּסֶף
הַכֶּפָּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל-
עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכְרוֹן
לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל-נַפְשֹׁתֵיכֶם: פ (יז)

והיה כל זה לכפר על ישראל לזירות הבאים. ואנחה לגוף הענין, והוא ענין
עין הרע, ואומר כי קנת חן מחתפלים כגון רב"ג בקשו לפרשו על דרך הטבע,
ואמרו שהאילים היוצאים מעיני העניים אל פני האיש הכשקף יוכלו להיות ארסיים
ולחזקו או להחיות, הכל לפי טבע החקבל; ומכאן דורנו נהפך, רובם לטענים על
אמונת העין הרע על דברים אחרים רבים הנלתי מוננים על דרך הטבע. ולעמי

a Mosè, con dire: (12) Quando farai la rassegna dei figli d'Israel, di quelli (cioè) che sono da enumerarsi [esclusi i minori e le femmine], daranno ciascheduno al Signore il riscatto della propria persona, quando ne verrà fatta l'enumerazione; e così non accadrà in essi mortalità, quando [verranno enumerati. (13) Questo daranno tutti quelli ch'entreranno nella numerazione: mezzo siclo, secondo il peso del Tempio. Il siclo è venti gherà. La metà del siclo è il tributo (da pagarsi) al Signore. (14) Chiunque entra nella numerazione: dall'età di vent'anni in poi, pagherà questo tributo al Signore. (15) Il ricco non darà di più, ed il povero non darà meno, del mezzo siclo, per pagare il tributo al Signore, per riscattare le vostre persone. (16) Riceverai dai figli d'Israel l'argento del riscatto, e l'impiegherai ad uso dell'ufficiatura da farsi nel padiglione della congregazione, e servirà ai figli d'Israel di ricordo davanti al Signore, per riscattare le vostre persone. (17) E il Si-

אלו ואלו טועים. אבל העולם איננו מתנהג על פי חקות הטבע החמרי לבדן, אבל יש עוד חוקו אחרות, חקקה אבות החכמה העליונה במחלת הנריאה, על פיהן מסובינה מסבות המוארעות, להביא על גוי ועל אדם יחד הטובות והרעות המעידות על ההשגחה; אשר יביט אליהן המתפלסף, ויאמר מקרה הם, ויביט אליהן ההמון ויאמר מעשה נסים המה; ובאמת הם מסובנים טבעיים הנמשכים בהכרח מסבותם הטבעיות, אבל המסובנים ומסוביהם כלם מושרים מחלת הנריאה במחמת המסדר העליון ית' שמו; והיא שגורה שיהיה הקור קשה ומוקדים בשנת התקע"ג, למען הפיל מלך עריל, ולהשקיט ארץ ומלואה, היא חקקה בתהליכות קורות הצור והימיד גזרת לבני שזר גאון, וממנה ימשך כי כשאדם (או הגוי כלו) עומד ברום ההלכה ומתגאה ומתכבד בה, ומביא קנאה בלב רואיו יקרה לו שיהפך עליו הגלגל, ותבואהו שואה לא ידע, וההמון ייתם זה לעין הרע, ולפעמים ייתם זה לקללת הזונאים, ולפי האמת אין העין חזקה, ולא הקללות מביאות רעה. אבל המשפט לאלהים הוא, והוא גור ומקק בשדר השתלשלות מסבות הטוב והרע, שגאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד, ומאזר נרפתי אחר

Du triomphe à la chute il n'est souvent qu'un pas.

(VOLTAIRE, *la Mort de César*).

והמעמר כתב כי אנשי הדור ההוא הוזכרו לתת כופר מסכני שמתאו בעגל וכתמיניו כליה; ולא זכר כי הגוי הזה קדם למעשה העגל. (צו) לבשר על נפשותיהם: וכן

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: (יח) וְעָשִׂיתָ
כִּיֹּר נְחֹשֶׁת וּבָנוּ נְחֹשֶׁת לְרַחֲצָהּ וְנָתַתָּ אֹתוֹ
בֵּין-אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מַיִם:
(יט) וּרְחֲצוּ אֶהְרֶן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת-יְדֵיהֶם וְאֶת-
רַגְלֵיהֶם: (כ) בְּבֹאֵם אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ
מַיִם וְלֹא יָמָתוּ אוֹ בְּגָשְׁתֶּם אֶל-הַמִּזְבֵּחַ
לְיִשָּׁת לְהִקָּטִיר אִשָּׁה לַיהוָה: (כא) וּרְחֲצוּ
יְדֵיהֶם וּרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמָתוּ וְהִיטָה לָהֶם חֹק-
עוֹלָם לָו וּלְזָרְעוֹ לְדֹרֹתָם: פ (כב) וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: (כג) וְאַתָּה קַח-לָךְ בָּשָׂמִים

ESODO XXX

gnore parlò a Mosè, con dire: (18) Farai eziandio una conca di rame, col suo piedestallo di rame, ad uso di bagno; e la collocherai tra il padiglione di congregazione e l'altare, e vi porrai dell'acqua. (19) Ed Aronne e i figli suoi vi si bagneranno le mani e i piedi. (20) Entrando nel padiglione di congregazione, si bagneranno, altrimenti morranno; come pure accostandosi all'altare per officiare, per ardere qualche sacrificio da ardersi al Signore. (21) Si bagneranno le mani e i piedi, e non morranno; e ciò sarà per essi statuto perpetuo, per lui (cioè) e per la sua discendenza, per tutte l'età avvenire: (22) Ed il Signore parlò a Mosè con dire: (23) E tu pren-

כסף הכפורים, הנכון כרח"נ ציין ענין כופר נפש, וכן כי הדם הוא נכפף יכפר, הוא כופר הנפש, כי הדם הוא הנפש, והמקריב קרבנו כותן נפש חמת נפש. (כג) כפי

ראש מִרְדְּרוֹר חֲמִשׁ מֵאוֹת וּקְנָמָן בֶּשֶׂם
 מִחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתַיִם וּקְנֵה־בֶשֶׂם חֲמִשִּׁים
 וּמֵאֲתַיִם: (כד) וְקֹדֶה חֲמִשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
 וְשֶׁמֶן זַיִת הָיִן: (כה) וַעֲשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
 רֶקֶח מִרְקַחַת מַעֲשֶׂה רֶקֶח שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
 יִהְיֶה: (כו) וּמִשְׁחַת בּוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת
 אֲרוֹן הָעֵדֻת: (כז) וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
 וְאֶת־הַמִּנְדָּה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת:
 (כח) וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
 הַכִּיֹּר וְאֶת־כִּנּוֹ: (כט) וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ
 קֹדֶשׁ קֳדָשִׁים כָּל־הַנִּגְעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ: (ל) וְאֶת־

ESODO XXX

diti scelti aromi: mirra spontanea, cinquecento (sicli di peso);
 cinnamomo aromatico, la metà dell'antecedente, (cioè) duecen-
 tocinquanta; e calamo aromatico [cannella] dugentocinquanta.
 (24) E cassia, cinquecento, (il tutto) col peso del Tempio; e
 olio d'oliva, un Hin. (25) E ne farai un olio di sacra unzione,
 un composto odoroso, lavoro d'unguentario: olio di sacra un-
 zione sarà. (26) E ungerai con esso il padiglione di congrega-
 zione, e l'arca della Legge. (27) E la mensa e tutti i suoi ar-
 redi, ed il candelabro e i suoi arredi, e l'altare del profumo.
 (28) E l'altare degli olocausti e tutt'i suoi arredi, e la conca
 e il suo piedestallo. (29) E li dichiarerai sacri, e saranno cosa
 santissima; tutto ciò che li toccherà diventerà sacro. (30) Ed

אֶהְרֶן וְאֶת־בְּנָיו תִּמְשַׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן
 לָיו: (לז) וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שְׁמֹן
 מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם: (לח) עַל־
 בָּשָׂר אָדָם לֹא יִסָּךְ וּבְמִתְכַנְתּוֹ לֹא תַעֲשֶׂהוּ
 כְּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם: (לח) אִישׁ
 אֲשֶׁר יִרְקַח כְּמֹהוּ וְאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זֶרַע
 וְנִבְרַת מַעֲמִיו: ס (לח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
 מֹשֶׁה קַח־לָךְ סָמִים נָטָף וּשְׁחַלֵּל וְחִלְבְּנָה
 סָמִים וּלְכַנָּה זָכָה בָּר בְּבָר יִהְיֶה: (לח) וַעֲשִׂיתָ
 אֹתָהּ קְטֹרֶת רֶקַח מַעֲשֶׂה רֶקַח מִמֶּלֶךְ טָהוֹר
 קֹדֶשׁ: (לח) וּשְׁחַקֵּת מִמֶּנָּה הֶרֶק וְנִתְּתָה מִמֶּנָּה
 לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאַהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אוֹעֵד לָךְ
 שִׁמָּה קֹדֶשׁ קֹדֶשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: (לח) וְהַקְטֹרֶת
 אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמִתְכַנְתָּהּ לֹא תַעֲשֶׂה לָכֶם קֹדֶשׁ
 תִּהְיֶה לָךְ לִיהוָה: (לח) אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְּמוֹהַ
 לְהַרְיֵחַ בָּהּ וְנִבְרַת מַעֲמִיו: ס

הַטַּעַמִּים, וּבִדְעַת הַיְרוּשָׁלַיִם שֶׁקִּלְסִים רַחֵם פֶּרֶק שִׁנִּי. (לז) לֹא יִסָּךְ: ע"ד וַיֵּשֶׁם בְּחָרֶן
 בְּמִזְבֵּחַ. (לח) וְחִלְבְּנָה סָמִים: קֶח נָטָף וּשְׁחַלֵּל וְחִלְבְּנָה מִזְבֵּחַ שִׁיבוּ רִאשִׁים

Aronne e i figli suoi ungerai, e li consacrerai ad essere sacerdoti a me. (31) Ed ai figli d'Israel parlerai, con dire: Olio di sacra unzione sarà questo a (onore di) me, per tutte l'età avvenire. (32) Sul corpo d'alcuna persona non dev'esserne fatta unzione, e non ne farete del simile con quelle medesime dosi. Sacro è, sacro dev'essere per voi. (33) Chi ne comporrà di consimile o ne farà uso sopra persona estranea, andrà estinto di mezzo ai suoi popoli. (34) Ed il Signore disse a Mosè: Prenditi droghe: balsamo, unghia odorata, e galbano, (ed altre) droghe, ed olibano diafano: siano a dosi uguali. (35) E ne farai un profumo, un composto, opera di profumiere, lavorato con purità e santità. (36) E ne pesterai in minuta polvere, e ne adopererai davanti l'(arca della) Legge, nel padiglione di congregazione, dove mi troverò teco. Esso dev'essere per voi cosa santissima. (37) Questo profumo che farai — di egual composizione non ne farete per vostr'uso — dev'essere da te riguardato cosa sacra al Signore. (38) Chi ne farà di consimile, per goderne l'odore, andrà estinto di mezzo ai suoi popoli.

לכנוי סמים, זה על דרך שאמר למעלה קחמן נשם וקנה נשם, כך היה כ"ל לפי הפשט, ודעת הטעמים כדעת ר"ז. בר בבר ירדה: חלק כנגד חלק, משקל כנגד משקל, באוכקיא של טף חתן אוכקיא של שחלת, ועיין למעלה כ"ז י"ח. כשני הדברים נשארים מחוברים, או זה אלל זה, אחרים נב"ית, וכשהם נפרדים זה מזה אחרים נב"ק, חלק בחלק יאכלו (אח"ס). (לה) ממולח: רא"צע, רח"בן, רח"בין, רא"ז וגו' כירש שיתנו נה חלק; וכ"ל כי אחר שמיאנו נחלת חמלת בבנין הקל, הפעול יקרא חלות ולא מוחלת. ואנקלוס תרגם מערב, ור"ש כירש מן מל"ת, הים, שמהפכין את היםים נמשוטים, וכן בקטורת. היו טורפין ומערבין יפה סמים שונים. ולדעתי חמ"ת הים הוא כמו עושה מלאכה נמים רבים (מהלים ק"ז כ"ג), וכמו שכן כלך אחרו שלח, כן מן מלאכה אחרו חמ"ת, והנה טעם מוחלת טהור קדש, שתייה מלאכתו נעשית בטוהרה ובקדושה. ומוחלת מוחלת טהור לשון זכר, חחרות לא לקטורת אלא לרוקח. נר"ש כ"י שנידי לערבם חלומן וחלטון באכנעו בנדך.

לא

(א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (ב) רְאֵה
 קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן-אוּרִי בֶן-חֹר לְמִטָּה
 יְהוּדָה: (ג) וְאִמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחֻמָּה
 וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל-מְלָאכָה: (ד) לַחֲשֹׁב
 מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בִּזְהֵב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת:
 (ה) וּבַחֲרֹשֶׁת אֲכָן לְמַלְאֲאֵת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ
 לַעֲשׂוֹת בְּכָל-מְלָאכָה: (ו) וְאֲנִי הִנֵּה נֹתְתִי
 אֹתוֹ אֶת אֱהִי־אֵב בֶּן-אֲחִיסָמֶךְ לְמִטָּה-דָּן
 וּבִלֵּב כָּל-חֲכָמִים לֵב נֹתְתִי חֻמָּה וְעִשׂוֹ אֶת
 כָּל-אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ: (ז) אֵת אֱהֵל מוֹעֵד וְאֶת-
 הָאֹרֶן לַעֲדוֹת וְאֶת-הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֶת
 כָּל-כְּלֵי הָאֱהֵל: (ח) וְאֶת-הַשְּׁלֶחַן וְאֶת-כְּלָיו
 וְאֶת-הַמִּנְחָה הַטְּהֹרָה וְאֶת-כָּל-כְּלֵיהָ וְאֶת
 מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת: (ט) וְאֶת-מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת-
 כָּל-כְּלָיו וְאֶת-הַכִּיּוֹר וְאֶת-כְּנֹו: (י) וְאֶת בְּגָדֵי

XXXI

(1) Il Signore parlò a Mosè con dire: (2) Vedi, io chiamo per nome Bessalèl, figlio di Uri, figlio di Hhur, della tribù di Giuda. (3) Io l'ho ripieno di spirito di Dio, in quanto a sapienza, a discernimento, e ad assennatezza, ed in qualsiasi arte. (4) Per pensare (nuove) idee, per lavorare in oro, ed in argento, ed in rame. (5) E pei lavori in gemme da legare, e pei lavori in legname; per lavorare (in somma) di qualsiasi arte. (6) Io poi gli assegno in compagnia Aholiàv figlio di Abhisamàch, della tribù di Dan, come pure tutti gli (altri) uomini ingegnosi, quelli (cioè) che furono da me forniti d'ingegno; ed eseguiranno tutto ciò che ti comandai. (7) Il padiglione di congregazione e l'arca per la Legge, ed il coperchio che le sta sopra, e tutti gli arredi del padiglione. (8) E la mensa, e i suoi arredi, ed il candelabro puro [lucente] e tutt'i suoi arredi, e l'altare del profumo. (9) E l'altare degli olocausti e tutt'i suoi arredi, e la conca ed il suo piedestallo. (10) E i panni a rete [che stendevansi sui sacri arredi, quando il popolo ed il tabernacolo ponevasi in viaggio. Vedi Numeri, Capo IV], e gli abiti sacri per Aronne il sacerdote, e gli abiti

(ב) קראתי בשם: ענין בחירה, וכן תרגם אונקלוס דרנתי, כמו קראתי בשםך לי אחם (ישעיה מ"ג א'). (ו) ואני חנה נחתתי אחריו..... ובלב כל חכם לב נחתתי חכמה: וגם נחתי אחר את כל חכם לב אשר בלבו נחתי חכמה, והוא על דרך ולכל נהן מיי רוחי (ישעיה ל"ח י"ו). (י) שרד: תרגום של קלעים ושל מִכְבָּר (ר"ש ראו' גי'א), והם לכסות הכלים בנסות המחכה, וענין ר"ש למטה ל"ט א', ואם מוצא שגששו מן התכלת והארגמן ותולעת השני; ובסוף פרשת במדבר מוצא שהיו שלשה מינים, נגד תכלת ונגד ארגמן ונגד תולעת שני, כל אחד מכלי הקדש קבע לו כתוב באיזה משלשה מיני בגדי השדר יכסוהו. בר"ש כ"י מפרשים, לא יש מפרשים, כי הכל היו מפרשים

הַשָּׂרָד וְאֶת־בְּנֵי־הַקָּדָשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־
בְּנֵי־בָנָיו לְכַהֵן: (א) וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְאֶת־קֶטֶרֶת הַסַּמִּים לְקָדָשׁ כָּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתָךְ
יַעֲשׂוּ: פ (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:
(ג) וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ
אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי
וּבֵינֵיכֶם לְדַרְתֵּיכֶם לִדְעַת כִּי אֲנִי יְהוָה
מְקַדְּשְׁכֶם: (ד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קָדָשׁ
הוא לָכֶם מִחֻלְלֶיהָ מוֹת יוֹמָת כִּי כָל־הָעֹשֶׂה
בָּהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקֶּרֶב
עַמִּיהֶ: (ה) שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת שַׁבְּתוֹן קָדָשׁ לַיהוָה כָּל־
הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוֹמָת:
(ו) וּשְׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת
אֶת־הַשַּׁבָּת לְדַרְתָּם בְּרִית עוֹלָם: (ז) בֵּינִי
וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת
יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ

(*) קי"ז כ"ק

dei suoi figli, per funzionare. (11) E l'olio d'unzione, ed il profumo aromatico, pel Santuario. Faranno il tutto come ti comandai. (12) Ed il Signore disse a Mosè quanto segue: (13) E tu parla ai figli d'Israel, con dire: Però i miei Sabbati osserverete, poichè esso [il Sabato] è un segnale per tutte l'età avvenire, [dell'alleanza ch'è] tra me e voi, perchè si sappia ch'io, il Signore, vi ho dichiarati santi. (14) Osserverete dunque il Sabato, poichè sacro esso è [esser deve] per voi, chi lo profana sarà fatto morire; poichè chiunque farà in esso lavoro, quell'individuo [se non sarà punito] andrà estinto di mezzo ai suoi popoli. (15) Sei giorni si lavorerà, ed il settimo è giorno di grande riposo, sacro al Signore. Chiunque fa opera nel giorno del Sabato, sarà fatto morire. (16) I figli d'Israel osserveranno il Sabato, celebrando il Sabato in tutte l'età avvenire, qual patto perpetuo. (17) Del patto ch'è tra me e i figli d'Israel esso sarà perpetuamente un segnale; poichè in sei giorni fece il Signore il cielo e la terra, e nel giorno settimo cessò e riposò. (18) Ora, terminato ch'egli ebbe di parlare con Mosè nel monte di Sinai, gli diede le due tavole della Legge, tavole di pietra, scritte col dito di Dio.

בְּנֵי שָׂרָד כִּמוֹ בְּנֵי שָׂרָה, וְיִשְׂרָאֵל לֹא מִדַּעְתּוֹ מִלֵּא פִּירִיּוֹת הַכֹּכָבִים. (יא) וְאַתָּה שְׂמוֹן
הַמַּשְׁחָה וְאַתָּה קִצְרַת הַסִּמִּים לְקִדְשׁ: שְׂמוֹן הַמַּשְׁחָה הִיא מִשְׁחָה לְמַשְׁחָה כְּלִי הַקִּדְשׁ
וְאִתְּךָ הַקִּדְשׁ. (יב) שְׁבַת שְׁבַתוֹן: הַכָּפָל לְמִזְכָּר, כִּמוֹ מִדַּעְתּוֹ דַּעְתּוֹ אֲנִיּוֹ (שׁוֹפְטִים
ה' כ"ג), מִפְּנֵי רַעַת רַעַתְּךָ (הַשֹּׁעַ י' ט"ו). שְׁבַתוֹן עֲנִיּוֹ שְׁבַתוֹת וְהוּא כְּאִמֶּה עַל כָּל
יוֹם טוֹב (לְמַעַל י"ו כ"ג וְיִקְרָא כ"ג כ"ד וְל"ט), וְכֵן שְׁנַת שְׁבַתוֹן (וְיִקְרָא כ"ה ה').
שְׁנַת שְׁבַתוֹת; וְשְׁנַת שְׁבַתוֹן עֲנִיּוֹ שְׁבַתוֹת גְּדוּלָּה, וְהוּא כְּאִמֶּה אֵלָּה עַל יוֹם הַשָּׁבַת וְעַל
יוֹ"הָ (וְיִקְרָא י"ו ל"א וְכ"ג ל"ג), וְכִמוֹ שְׁבַתוֹת נְקִירָא שְׁנַת וְנְקִירָא ג' כ' שְׁנַת
שְׁבַתוֹן, כֵּן שְׁנַת הַשָּׁמַיִם נְקִירָא שְׁנַת שְׁבַתוֹן וְגַם שְׁנַת שְׁבַתוֹן (וְיִקְרָא כ"ה ד' ה').
וְהִיא שְׁנַת וְיִקְרָא ה' יוֹם שְׁבַתוֹת גְּדוּלָּה, כִּי לֹא הוּא כְּאִמֶּה מִלֵּאכַת אֲבוֹל כֶּסֶף, כִּמוֹ
שְׁבַתוֹת ד' יוֹם לְפִי קֶלֶת טוֹפִיּוֹת. (יד) דְּנִיּוֹ ד' יוֹם לְפִי קֶלֶת טוֹפִיּוֹת, וְהִיא כְּאִמֶּה כְּתוּבָה לְפִי
דְּפִיּוֹת אֲחֵרִים כְּכֹכָב, וְהִיא כְּדָרִי ד' אֵל, וְעֵינִי פִירִיּוֹת בִּירְמִיָּה ו' כ"ג.

וביום השביעי שבת וינפש: ס שני (יד) ויתן
אל-משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני
לחת העדת לחת אֶבֶן כתבים באצבע
אלהים:

לב

(א) וירא העם כי-בשש משה לרדת מן-
ההר ויקהל העם על-אהרן ויאמרו אליו
קום עשה-לנו אלהים אשר ילכו לפנינו
כיונה משה האיש אשר העלנו מארץ
מצרים לא ידענו מה-היה לו: (ב) ויאמר
אלהם אהרן פרקו נזמי הזהב אשר באזני
נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי: (ג)
ויתפרקו כל-העם את-נזמי הזהב אשר
באזניהם ויביאו אל-אהרן: (ד) ויקח מידם
ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו
אלה אלהינו ישראל אשר העלוך מארץ
מצרים: (ה) וירא אהרן ויבן מזבח לפניו

XXXII

(1) Ma il popolo, vedendo che Mosè tardava a scendere dal monte, si radunò presso Aronne, dicendogli: Alzati, fanne dèi, che ci vadano davanti [cioè simulacri, che, mediante celeste influxo, abbiano a servirci di guida]; poichè ecco, Mosè, l'uomo che ci condusse fuori della terra d'Egitto, non sappiamo che cosa siane avvenuto. (2) E Aronne disse loro: Spiccate i pendenti d'oro, che le vostre mogli, i vostri figli e le figlie vostre hanno agli orecchi, e recateli a me. (3) E tutt' il popolo si spiccò i pendenti d'oro che aveva agli orecchi, e recolli ad Aronne. (4) Egli ricevette (quell'oro) dalla loro mano, lo raccolse in una borsa, e ne fece un vitello di getto; ed essi dissero: Quest'è [cioè rappresenta] il tuo Dio, o Israel, che ti trasse dalla terra d'Egitto. (5) Aronne, visto ciò, gli fabbricò davanti un altare; indi Aronne proclamò e disse:

(א) ויקהל העם על אהרן: העם נקהל על אהרן ונקשו מאבן במדקה יעשה להם אלהים, והוא ראה שאם לא יעשה אלהים יתגדלו ויאמרו מה יעשו מה שירבו, ואז מה תועיל מיתתו? ובהקד נהיו בנחיים עלתה נידו להפריעם במחולות נאופן שלא תהיה מלחמה במחנה כמו שפירשתי בפסוק וירא משה את העם כי פרוע הוא: (ג) ויתפרקו את נוסרי: פרקו מעליהם הכנזים, הכנזים הם אקוזאטיף, וההתפעל כולל אקוזאטיף פרקו את ענמם, והנה כאן שני פעולים, ע"ד וילמדו דעת (ישעיה מ' י"ד). (ד) עגל: העגל לא היה לע"ז, ולא קבלוהו עליהם לאלוה אלא שיהיה כלי מקבל שפע האל, ויעמוד להם למנהיג במקום משה (ואהרן לא היה מספיק להם כי גם הוא בן אדם) וכן דעת הכוזרי מאמר א' סימן ז' וראב"ע ורמ"ב בן וזקוני ורל"ג, ועיין בה"ע חק"ס פ"ח. קל ויצר: קל משרש צור כמו וצרת הבסף. בחרט: ל' המרטיס (ישעיה ג' כ"ב) (ר"י נאמד משגי הפנים שהניא, ותרגום ירושלמי ור"י נכור צור וצוארט וגו').

וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַיהוָה מָחָר: (א)
וַיִּשְׁלִימוּ מִמַּחֲדָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּגְשׁוּ שְׁלָמִים
וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וּשְׁתּוּ וַיִּקְמוּ לַצַּחֲקִים: פ
וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּךְ־דָד בִּי נִשְׁחַת
עִמָּךְ אֲשֶׁר הָעֵלִית מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: (ב) סָרוּ
מִהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתָם עֲשׂוּ לָהֶם עֲגֹל
מִסָּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לָהּ וַיִּנָּבְחוּ־לָהּ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה
אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹךְ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאִיתִי אֶת־הָעָם
הַזֶּה וְהִנֵּה עֹסֵק־שֶׁה־עָרֹף הוּא: (ג) וְעַתָּה
הַנִּיחָה לִּי וַיַּחֲרֹאֲפִי בָהֶם וְאֶכְלֶם וְאֶעֱשֶׂה
אוֹתְךָ לְגֹי גָדוֹל: (ד) וַיַּחֲלֵ מֹשֶׁה אֶת־פָּנָיו
יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה יְהוָה יַחֲרֶה אַפִּי
בְּעַמָּךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכַח
גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: (ה) לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם
לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהָרֹג אֹתָם בַּהָרִים

(א) לַצַּחֲקִים: כולל אור וטעם וריקוד, כמו עוד תעדי תמיד וינחת במתנול משחקים (ירמיה
ל"א ד'), ודוד שהיה מפזז ומכרכר לפני ה' אמר: ושמחתי לפני ה' (ט"ז ו' כ"א);

Festa al Signore domani! (6) Alzatisi alla dimane, immolarono olocausti, e presentarono sacrifici di contentezza. Il popolo si assise a mangiare ed a bere, indi si alzarono a trescare. (7) Ed il Signore disse a Mosè: Vanne, scendi, poichè commise una grave colpa il tuo popolo, che conducesti fuori della terra d'Egitto. (8) Si scostarono presto dalla via ch'io ho loro prescritta, si fecero un vitello di getto, e gli si prostrarono, e gli fecero sacrifici, e dissero: Quest'è il tuo Dio, o Israel, che ti trasse dalla terra d'Egitto. (9) Ed il Signore soggiunse a Mosè: Vedo che questo popolo è gente di dura cervice [caparbia]. (10) Ora, lasciami, e l'ira mia arderà in essi, ed io esterminerollì; indi farò sì che tu divenga una grande nazione. (11) Mosè allora supplicò il Signore suo Dio, e disse: Perchè, o Signore, vuoi che l'ira tua arda nel tuo popolo, che traesti dalla terra d'Egitto, con forza grande e mano potente? (12) Perchè vuoi che dicano gli Egizi: « Malignamente li fece uscire (di qui), per poi ucciderli tra i monti, ed esterminarli d'in su la faccia della terra »? — Calmati dall'acceso tuo sdegno, e pentiti del male (minacciato) al tuo popolo.

וכן לויתן זה יצרת לשחק בו (תהלים ק"ד כ"ו) הלויתן מנחם צים, כלומר מתכונע בו
 נכה ומניע את המים כאילו הוא מרקד. (ד) מן הדרך אשר צויתים: ולא אחר
 סרו מעלי, הרי שלא עזבו את ה' לעבוד אלהים אחרים. (ה) קשה עורף: משמע
 שהיו קודם לכן דבקים בע"ז כנזכר ציחוקאל ב' ז' (רמב"מ), ואין צורך לומר שהיו
 דבקים בע"ז ממש, אלא בעשיית נלמים לכבוד האל. רמב"מ העתיק דברי ר"י ודברי
 ראב"ע, ולא הבין שהם שני הפכים, ר"י מעמיד המוכות לפני הקוטה והקוטה הופך
 לו ערבו, וראב"ע עושה המוכות הולך אחר הקוטה להשיבו מדרכו והקוטה ר' בדרבו
 ולא יפכה לאחוריו. גם דברי ראב"ע קטומנמים, באמרו "ולא ישיב עורף לקורא אליו"
 וה"ל ולא יחזיר פניו לקורא אליו. ואין ספק כי ענין המליצה, שערבו קשה ונלמי
 מתכונע, ולפיכך הוא הולך לדרבו בלי יחזיר פניו למי שקורא לו מאחוריו, כלומר שאינו
 שומע בקול מוריו. (ו) ועתה הגידתה לי: ואם תאמר מה אעשה לשבועת אבות?
 ואעשה אותך לגדול שאתה מזרעם (במדבר רבא, עין ר"י במדבר י"ד י"ב).

ESODO XXXII

(מח) מזה ומזה הם כתובים: כמו פנים ואחור, אלא שנמלה שיך ל' פנים ואחור, כי יש הפרש בקלף בין גד לגד, אבל באצנים אין חילוק והפוךד לומר מהו מהו ומהו.

הִלָּחַת: (י) וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת-קוֹל הָעָם
 בִּרְעָה* וַיֹּאמֶר לֹא-מִשָּׁה קוֹל מִלְחָמָה בְּמַחֲנֶה:
 (יח) וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנֹת גְּבוּלָה וְאֵין קוֹל
 עֲנֹת חִלּוּשָׁה קוֹל עֲנֹת אֲנָכִי שִׁמְעִי: (יט) וַיְהִי
 כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל-הַמַּחֲנֶה וַיֵּרָא אֶת-הָעֵגֹל
 וּמַחֲלַת וַיַּחֲרֹאף מִשָּׁה וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת-
 הִלָּחַת וַיִּשְׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר: (כ) וַיִּקַּח אֶת-
 הָעֵגֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ וַיִּטְחֵן עַד

ESODO XXXII

parte e dall'altra erano scritte. (16) Esse tavole erano opera di Dio, e la scrittura era scrittura di Dio, intagliata sulle tavole. (17) Giosuè sentì il popolo che schiamazzava, e disse a Mosè: Sento romore di battaglia nell'accampamento. (18) E (Mosè) disse: Non sono quelle che sentonsi grida di vittoria, nè sono grida di sconfitta; suono di canti io odo. (19) Quando poi fu vicino al campo, e vide il vitello e le danze, Mosè s'accese di sdegno, e gettò dalle mani le tavole, e le spezzò appiè del monte. (20) E prese il vitello che avevano fatto, e

(יז) ברעו: מקור קל מן ריע, וכן ויריעו נר"ש כ"י שנידי ושמיין ונעקיס לא ונזקיס
 כמו נספרי הדפוס, וע' ר"ש נפסוק י"ח. (יח) ענות: ענוי כלן כאחת (מזנה
 סוף מועד קטן). (יט) וישלך מידיו את הלוחות וישבר וגו': לא מתמיהן לנב,
 וכראה עשה כן להפחיד העם ולהראות להם כי נאצרה הנרית אשר בינם וזין ה'.
 (כ) וישרוף באש: עירצו נזכר או דבר אחר המציא את הזהב לידי קלניכאניין,

(*) נרעו ק'

(*) מידיו ק'

אֲשֶׁר־דָּק וַיֹּזַל עַל־פְּנֵי הַפִּיִּם וַיִּשָּׁק אֶת־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל: (כא) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מַה־עָשָׂה
 לָךְ הָעָם הַזֶּה כִּי־הִבֵּאתָ עָלֶיךָ חַטָּאת גְּדוֹלָה:
 (כב) וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־יִיְהוָה אֵף אֲדַנִּי אַתָּה
 יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בָרַע הוּא: (כג) וַיֹּאמְרוּ
 לִי עֲשֵׂה־לָּנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי־
 זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לֹא יָרַעֵנוּ מֶה־הָיָה לוֹ: (כד) וַיֹּאמֶר לָהֶם לְמִי
 זֶהב הַתַּפְּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וַאֲשַׁלְכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא

ESODO XXXII

lo bruciò [calcinò] nel fuoco, e lo tritò sino a che divenne polvere, la quale poi sparse sull'acqua, e fece bere ai figli d'Israel. (21) E Mosè disse ad Aronne: Che cosa ti fece questo popolo, per cui gli tirasti addosso un grave peccato? (22) Ed Aronne disse: Non si accenda lo sdegno del mio Signore. Tu conosci il popolo com'è proclive al male. (23) Mi dissero: Fanne dèi, che ci vadano innanzi; poichè ecco, Mosè, l'uomo che ci condusse fuori della terra d'Egitto, non sappiamo che cosa siane avvenuto. (24) Dissi loro: Chi ha dell'oro? — (e tosto) se lo spiccarono di dosso, e mel diedero. Lo gettai nel fuoco, e n'uscì questo vitello. (25) Mosè vide ch'il popolo era

ואז הוא מתפרד לעפר, עיין רא"ב רמ"ב נחן וראו'. (כב) כי פָּרַעָה: ע' מה
 שכתבתי נב"ה תק"ט עמוד 122. והנחת הענין הזה תחלה בטאליטוס. Annalium lib. I.
 שם Cecina שהרג בתפולת אֵת המורדים; וחלמדי מוס"ר רר אברהם די קייכשטער

הַעֲגֵל הַזֶּה: (כד) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרַע
 הוּא כִּי־פָרַעַה אֲהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקִמְיָהֶם:
 (כה) וַיַּעֲמֵד מֹשֶׁה בִּשְׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי
 לַיהוָה אֵלַי וַיֵּאֲסֹפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי: (כו)
 וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
 שִׁימוּ אִישׁ־חֶרְבוֹ עַל־יָרְכוֹ עִבְרוּ וּשׁוּבוּ
 מִשְׁעַר לְשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו
 וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קָרְבוֹ: (כז) וַיַּעֲשׂוּ

ESODO XXXII

spensierato [distratto nei sollazzi], poichè Aronne l'avea reso tale [col prescrivere la festa], in guisa che sarebbero rimasti sbalorditi in mezzo a quelli che si fossero sollevati contro di essi. (26) E Mosè si fermò all'ingresso dell'accampamento, e disse: Chi è pel Signore (venga) a me! — E si radunarono presso di lui tutt' i figli di Levi. (27) Egli disse loro: Dice così il Signore, Dio d'Israel: Mettetevi ciascheduno la spada al fianco, passate e ripassate il campo, dall'una all'altra porta (di esso), ed uccidete [gli adoratori del vitello] quand'anche fossero vostri fratelli [consanguinei], vostri amici, o vostri aderenti. (28) I figli di Levi eseguirono l'ordine di Mosè, ed

אחור של היתה כונת אהרן שימנו בקמיהם, אלא משה כשראה את העם פרוצ כי פרעו אהרן באופן שימנו בקמיהם, חיד אחר מי לה' אלי. (כו) שימו איש דברו: אע"פ שלא היה העגל ע"ז ממש, היה התחלה לע"ז והדרך האל בתחלה הייתה האומה לנער הקוטאים, ולהשאיר אל כל העם זכרון נורא, למען לא יתחילו

בְּנֵי־לֵוִי כְדַבֵּר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעַם בַּיּוֹם
הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ: (כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
מֵלֹאֹו יָדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בְּבָנוּ
וּבְאַחֵיו וּלְתַת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בִּרְכָה: (ל) וַיְהִי
מִמַּחֲרַת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעַם אַתֶּם חֲטֹאתֶם
חֲטֹאתָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלִי
אֲכַפְּרָה בְּעַד חֲטֹאתֵכֶם: (לא) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי חֲטָא הָעַם הַזֶּה חֲטֹאתָה
גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהִי זָהָב: (לב) וְעַתָּה אִם־
תִּשָּׂא חֲטֹאתֶם וְאִם־אֵין מַחְנִי נָא מִסַּפְרְךָ
אֲשֶׁר כָּתַבְתָּ: (לג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי
אֲשֶׁר חֲטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסַּפְרִי: (לד) וְעַתָּה לָךְ
נָחָה אֶת־הָעַם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה
מֵלֶאכִי יֵלֶךְ לִפְנֶיךָ וּבָיִים פָּקְדִי וּפְקַדְתִּי

לסדמות לעובדי אלילים. (כט) מלאו: פעל עבר, מוכיח פועל, והוא פעל סתמי (impersonale) כמו יקראו לך (ישעיה מ"ז ח'), יקראו הקוראים, אף כאן מלאו המולאים, אלא שזה כאמר ד"מ כאילו היה שם מי שמלא ידם, והוא כאילו אמר: ידכם מלאה לה, קבלתם מלי היד בזכות איש בנו ואחיו. איש בבנו: הוא בן בנו שאינו לה,

in quel giorno caddero (morti) del popolo circa tremila uomini. (29) E Mosè disse [ai Leviti]: Voi avete oggi ricevuta la vostra installazione al servizio del Signore, sì, ciascheduno (l'ha ricevuta) col (sacrificio del) proprio figlio, e col (sacrificio del) proprio fratello; e ciò vi attira oggi la (celeste) benedizione. (30) Alla dimane Mosè disse al popolo: Voi avete commesso un grave peccato. Or dunque voglio salire al Signore [sul monte Sinai], forse otterrò perdono pel vostro peccato. (31) E Mosè tornò al Signore, e disse: Deh! questo popolo ha commesso un grave peccato, e si fecero un dio d'oro. (32) Ora dunque, o tu vuoi perdonare il loro peccato; o, altrimenti, mi cancella deh! dal libro del tuo registro [cioè dal libro dei viventi, vale a dire: meglio è ch'io muoja]. (33) Ed il Signore disse a Mosè: Chi peccò verso di me, quello cancellerò dal mio libro. (34) Or dunque va, guida il popolo al paese che t'ho promesso. Già un mio angelo ti andrà innanzi [cioè: ma io non verrò con voi, non avrò sede tra voi, vale a dire, non vi permetto di erigermi il Tempio]. Indi, quando che sia, farò

וגם חתנו שהוא כבן למותו. מלאו: יפה הנין רש"ס שהוא פעל עבר מצנין פעל, כמו כי מלאו אחריה, ויפה פירש חזקוני; אבל לדעת רש"י רא"ב ורמ"במן הוא נזון מן הקל, ולא יתכן, כי לשון מלוי יד אינו אלא בפיעל, וגם לא יתכן שיהיה אדם מלא יד ולוקח גדולה לעצמו. אבל נריך שאחרים יתנו לו הגדולה, וכן נעגלי ירבעם כתוב דרך גנאי הכפץ ימלא את ידו (ח"א י"ב ל"ג). (לב) מספרד: ס' המינים, על דרך כל הכתוב למינים נירושלם וכן וגם נדיקים אל יכתבו; וכן היא דעת רש"ס והר"במן וגם בתלמוד (ברכות ל"ב) אמר שמואל שמסר עצמו למיתה עליהם שני מחני כא וגו'. (לד) הנה מלאבי ילך לפנך: כאן הוא מלאך משה, כל' שלא תלך שכינתו עמו, כלומר שלא יעשו המעשן, כיהמשכן הוא אות שהאל נקרבם. ובירום סקדרי וגו': אין עמו כיום פקידה אחרת אפקד עליהם גם עון זה, אבל היא מליצה נהוגה בלשון, כמו ושמו איש כיום שמועו, ישמע כל זמן שיהיה, ישמע כשישמע; וקרוי לה כי יכול הכופל, יכול מי שיפול, מי שיהיה, ושמו השומע, ישמע מי שישמע, מי שיהיה,

עֲלֵהֶם חֲטָאתָם: (לח) וַיִּגַּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל
אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן: ס

לג

(א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּךְ עֲלֵה מִזֶּה
אֹתָהּ וְהָעָם אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וְלַיַּעֲקֹב לֵאמֹר לְזֶרְעֶךָ אֶתְנַנָּה: (ב) וּשְׁלַחְתִּי
לְפָנֶיךָ מִלֶּאךָ וְגִרְשָׁתִי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֹמֶרִי
וְהַחֲתִי וְהַפְּרָזִי הַחֲוִי וְהַיְבוֹסִי: (ג) אֶל־אֶרֶץ
זִבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקֶרְבְּךָ כִּי
עַם־קָשֶׁה־עֹרֶף אֹתָהּ פֶּן־אֲכַלְךָ בְּדֶרֶךְ: (ד)
וַיִּשְׁמַע הָעָם אֶת־הַדְּבָר הַרַע הַזֶּה וַיִּתְּאֲבָלוּ
וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֲדִיו עָלָיו: (ה) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה אֹמַר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־
קָשֶׁה־עֹרֶף רַגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְּקֶרְבְּךָ וּכְלִיתִיךָ
וְעָתָה הוֹרֵד עֲדִיךָ מֵעֲלֶיךָ וְאִדְּעָה מָה אֶעֱשֶׂה־

loro scontare il loro peccato. (35) Ed il Signore mandò una mortalità nel popolo, perchè fecero [vullero che fosse fatto] il vitello, che fece Aronne.

ובן יחנתי את אשר אהון וגו'. (לח) אשר עשו את העגל: כי הם אהרו קום
עשה לו אלהים. והאריך בזה כי לא היה זה מיד אלא אחר זמן כדברי ראב"ע, והוא
כמשך למה שאחר וזיום פקדי וגו' (תלמודי יסודם לזכאטו).

XXXIII

(1) Il Signore disse a Mosè: Va, parti di qui, tu, ed il popolo che hai condotto fuori del paese d'Egitto, verso il paese che ho giurato ad Abramo, ad Isacco, ed a Giacobbe, con dire: Alla tua progenie lo darò. (2) Manderò innanzi a te un angelo, e scaccerò i Cananei, gli Emorei, e gli Hhittei, e i Perizzei, gli Hhivvei ed i Jevussei. (3) (Va, dico,) a quel paese che scorre latte e miele; poichè non verrò in mezzo a voi, poichè siete un popolo di dura cervice, e non vorrei dovervi estermiare lungo il viaggio. (4) Il popolo udì questa cattiva cosa, e si rattristarono, e nessuno si pose addosso i suoi ornamenti. (5) Ed il Signore disse a Mosè: Di'ai figli d'Israel: Voi siete un popolo di dura cervice. Se io viaggiassi in mezzo a voi [cioè se vi permettesti l'erezione del Tempio], potrebbe accadere ch'in un istante io vi esterminassi. Ora dunque fai bene a spogliarti de' tuoi ornamenti, ed io deciderò come trat-

(ג) כי לא אעלה בקרבך: לא תעשה לי משכן. (ד) ולא שתו איש עדיו
עליו: כי העדיים היו לזכרון לעגל, כי מהם נעשה, או סימן חבלות גרידא, כדעת
ראב"ע. (ה) רגע אחד וגו': התחיל לדבר עמכם דרך חבה בראותו תשובתם שהתאבלו
והסירו עדיות, ואמר להם כי זה שלא יעלה בקרבם אינו אלא לטובתם שלא יכלס אם
יוסיפו למטוא, ושחמס יפה יעשו אם יחמירו להוריד עדים מעליהם, ויבטחו עליו

לך: (ו) וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֲרֵידִם מִהָרָה
 חֹרֵב: (ז) וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת־הָאֹהֶל וַנִּטְהֶלּוּ
 מִחוּץ לַמִּחֲנֶה הָרָחֵק מִן־הַמִּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ
 אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל־מִבְקֵשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־
 אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמִּחֲנֶה: (ח) וְהָיָה
 בְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יִקְוּמוּ כָּל־הָעָם
 וַנִּצְבּוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֶלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה
 עַד־בָּאוּ הָאֹהֳלָה: (ט) וְהָיָה כִּבְּאֵ מֹשֶׁה
 הָאֹהֳלָה יֵרֵד עַמּוּד הָעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל

ESODO XXXIII

tarti. (6) Così i figli d'Israel si spogliarono dei loro ornamenti, mentr'erano presso il monte Orèb. (7) Mosè poi prese la propria tenda, e la tese fuori dell'accampamento, lungi dal medesimo, e la denominò padiglione di congregazione. Ora, chiunque voleva consultare il Signore, usciva al padiglione di congregazione, situato fuori del campo [vale a dire, il popolo non essendo degno d'avere nel suo grembo il tempio di Dio, anche le rivelazioni di Dio a Mosè non dovevano aver luogo entro gli alloggiamenti]. (8) Ora, quando Mosè usciva (per recarsi) al padiglione, tutt' il popolo alzavasi, ed ognuno stava in piedi, all'ingresso della propria tenda, e guardava dietro a Mosè, sinchè fosse entrato nel padiglione. (9) Ora, quando

ויביתו לו שנימך הדרך להכניסם לטוב להם. (ו) ויתנצלו... מדר חורב: כלומר
 מהו והלאה. (ז) מחוץ למחנה: כי כדרך שלא רנה ה' שיבנו לו משכן ושחצרה שכינתו

וידבר עם-מֹשֶׁה: ^(י) וראָה כָּל-הָעָם אֶת-עַמּוּד
הָעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל-הָעָם
וַהֲשִׁתָּחוּ אִישׁ פֶּתַח אֹהֱלוֹ: ^(יא) וידבר יהוה
אֶל-מֹשֶׁה פָּנִים אֶל-פָּנִים כַּאֲשֶׁר ידבר אִישׁ
אֶל-רֵעֵהוּ וַיֵּשֶׁב אֶל-הַמַּחֲנֶה וּמִשְׁרָתוֹ יְהוֹשֵׁעַ
בֶּן-נּוּן נָעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל: פ
שְׁלִישִׁי ^(יב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-יְהוָה רְאֵה אֹתָהּ
אָמַר אֵלַי הֲעַל אֶת-הָעָם הַזֶּה וְאֹתָהּ לֹא

ESODO XXXIII

Mosè entrava nel padiglione; scendeva la colonna di nube, e si fermava all'ingresso del padiglione, e (Dio) parlava con Mosè. (10) Tutto il popolo vedeva la colonna di nube ferma all'ingresso del padiglione, e tutt'il popolo, ciascheduno all'ingresso della propria tenda, alzavasi e prostravasi. (11) Il Signore parlava a Mosè faccia a faccia, come parla un uomo al suo amico; indi (Mosè) tornava al campo; ed il giovine Giosuè figlio di Nun, suo domestico, non si moveva dal padiglione. (12) E Mosè disse al Signore: Vedi, tu mi dici: «Fa marciare questo popolo»; ma tu non m'hai notificato chi man-

נתחכם, כן לא היה ראוי שיצא הדבור למשה בקרב המחנה. ^(יא) פנים אל פנים: שהיה הדבור מורגש לו בעת היקילה, וכן פנים בפנים דבר ה' עמכם, וקרוז לזה עין בעין. ושוב אל המחנה וגו': יהושע לא היה משרת משה מנעוריו (כדעת רמב"ם) כי לא היה צמוד. לא ימיש מתוך האהל: השכינה היתה מדרגת עם משה בפתח האהל, אבל יהושע היה יושב בתוך האהל מנכנס (משה"ר יא"א). ^(יב) ואתה לא הודעתני וגו': אם

הוֹדַעְתָּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אֲמַרְתָּ
 יִדְעֶינִךָ בְּשֵׁם וְגַם־מִצָּאת חֵן בְּעֵינָי: (יג) וַעֲתָה
 אִם־נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֶת־
 דְּרָכְךָ וְאֶדְעֶךָ לְמַעַן אֲמַצֶּא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וְרֹאֶה
 כִּי עִמָּךְ הֵגוֹי הַזֶּה: (יד) וַיֹּאמֶר פָּנֶי יִלְכוּ
 וְהִנַּחְתִּי לָךְ: (טו) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ
 הַלְכִים אֶל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה: (טז) וּבַמָּחָה יוֹדַע
 אִפּוּא כִי־מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעִמָּךְ הַלּוֹא
 בְּלִבְתֶּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעִמָּךְ מִכָּל־הָעָם
 אֲשֶׁר עַל־פָּנֶיךָ הָאֲדָמָה: פ רַבִּיעַ (יז) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
 דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִי־מִצָּאת חֵן בְּעֵינִי וְאֶדְעֶךָ
 בְּשֵׁם: (יח) וַיֹּאמֶר הִרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבוֹדְךָ:
 (יט) וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל־טוֹבִי עַל־פָּנֶיךָ

עמוד ענן או מה. (יג) דְּרָכְךָ, בלל יו"ד, הראוי דְּרָכְךָ. כלומר הודיעני את
 כוונתיך ואיך תמנהג בהנהגת העם הזה, אם תנצל שכינתך עמו, אם לא; והכוונה
 לומר אם תתן לנו רשות להקים המשכן אם לא. כי אמנם פרשת תרומה ותנוה הכוללת
 מעשה המשכן נאמרו למשה מיד אחר מתן תורה בארבעים יום ראשונים, ומעשה
 העגל גרם עיכוב לעשיית המשכן, כי היו ככופים למקום, ולא היה ה' רוצה להשחית
 שכינתו בקרבם, ומשה לא הגיד לעם לזוי עשיית המשכן עד שכתפיש להם המקום,

derai con me. Tu stesso mi dicesti: Ti conosco nominatamente [ti contraddistinguo, ti prediligo], avendo tu già incontrata la mia grazia. (13) Or dunque, se incontrai la tua grazia, fammi conoscere la tua intenzione, e ch'io ti comprenda, affinché possa meritarmi la tua grazia; e considera ch'ella è il tuo popolo questa nazione. (14) E (il Signore) disse: Io stesso verrò, e ti porrò in riposo [cioè vi condurrò nella terra promessa]. (15) E (Mosè) gli disse: Se non vieni tu stesso, non ci far partire di qui. (16) Ed in che dunque s'ha da conoscere che abbiamo incontrato la tua grazia io ed il tuo popolo, se non è venendo tu con noi [cioè operando per noi dei prodigi], in guisa ch'io ed il tuo popolo siamo distinti fra tutt'i popoli che sono sulla faccia della terra? (17) Ed il Signore disse a Mosè: Anche questa cosa, di cui (mi) parli, eseguirò; poichè incontrasti la mia grazia, e ti conosco nominatamente. (18) E (Mosè) disse: Fammi di grazia vedere la tua Maestà [in segno di solenne promessa, come in Genesi XV]. (19) E (il Signore) disse: Io farò passare davanti a te tutta la mia bontà, proclamerò cioè innanzi a te il nome [gli attributi] del

עיין ר"י למעלה ל"ג י"א, ומלות לנוותו הכתובה באותו דבור היא משוּבֶּשֶׁת, ונרדף לומר לנוות או לנוותן, עיין פירושי להפסטר נ"ו והנה כתרצה ה' לשאלת משה, והשיב כפי ילכו והניחותי לך, כלומר אני בעצמי אלך עמכם ואניא אחכם אל המנוחה ואל הנחלה, כלומר תעשו לי מקדש ואחלהך בקרבכם. וכששקע משה כך הוסיף לשאול אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה, כלומר מאחר שכבר נתפייסת לנו בקרבנו, אל תסיענו מחאן אכילו מסע אחד צורם יוקם המשכן. (יד) פני ילכו וגו': ר"י, רש"י וראש"י, וכן אנקלוס. והכוונה לדעתי שחשבו לי משכן, ומשה השיב ונקט שלא יסיעם ממקומם כלל צורם יעשו המשכן, באופן שלא יסעו עוד מסע בלי שתהיה שכינת ה' ביניהם. (יד) הראני נא את כבודך: לברות לו ברית כמו שעשה לאברהם, והנה תנור עשן (רש"י), זה כדי שלא יגרסו הסטא הוואל והם עם קשה עורף, ולא אחר קשה לי, מפני שעל ראש ההר לא היו נהמות ולא היה מותר שיעלו שם. (י"א) אני אעביר כל טובי וגו': כל טובי כמו וכל טוב אדוניו ביהוה, טוב כל ארץ מזרים, ענינו דבר טוב ויקר, ובאין ענינו אעביר לכנף המרחץ היותר יקרה שאפשר, ומכל מקום לא תחשוב שאכרות ברית לכסות על כל כשעים, כי אע"פ שאמרתי לך: גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה, דע שלא

וְקִרְאתִי בְשֵׁם יְהוָה לִפְנֶיךָ וַחֲנַתִּי אֶת־אֲשֶׁר
אָחַן וְרַחֲמַתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם: (א) וַיֹּאמֶר לֹא
תֹכֵל לִרְאֹת אֶת־פָּנַי כִּי לֹא־יִרְאֵנִי הָאָדָם
וַחַי: (בא) וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אֵתִי וְנִצַּבְתָּ
עַל־הַצּוּר: (בב) וְהָיָה בְּעֵבֶר כְּבֹדִי וְשִׁמְתִּיךָ
בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשָׁכַתִּי בְּפִי עָלֶיךָ עַד־עֲבָרִי:
(בג) וְהִסְרַתִּי אֶת־כְּפִי וְרֵאִיתָ אֶת־אַחֲרִי וּפָנַי
לֹא יֵרָאוּ: פ חמישי

אחון ולא אדום אלא הראויים לך, והא אודיעך במה שקרא בשם ה', שאתה
 לך שמי ואחרי, ובכן אחרי כדיתת הבית הואת אחון ואדום כפי מה שתגורכנה מדותי
 אשר אשמיעך. וקראתי בשם ה': אודיעך תחרי, מדת רחמים ומדת הדין, למיכך
 אלא אחון כל חוטא אלא קדשם, וקדשם אענוש בשם כ"ל סודך, וכן למטה ל"ד ה',
 אע"פ שאין כן דעת בעלי הטעמים. קריאה בשם ה' האמורה כאן אין ענינה בבל
 מכל אשר קריאה בשם, ורא"ב צע חשב כי בנדרם (ברא' י"ב י"ח) הכוונה שקרא בנבי

לד

(א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה פֶּסֶל-לְךָ שְׁנֵי-
לַחַת אֲבָנִים כְּרָאשֵׁינִים וּכְתַבְתִּי עַל-הַלַּחַת
אֶת-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל-הַלַּחַת הַקְּרָאשִׁינִים
אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: (ב) וְהָיָה נֶכּוֹן לְבָבְךָ וְעָלִיתָ

Signore; indi (però) farò grazia a chi vorrò farla, ed userò clemenza a chi vorrò usarla [vale a dire: promettendo di venire con voi, non prometto indulgenza a tutt'i peccatori]. (20) E soggiunse: Non potrai vedermi in faccia [vedere cioè la parte anteriore dell'apparizione], poichè non può l'uomo vedermi e restare in vita. (21) Il Signore disse ancora: Ho un sito appo me [cioè sul Sinai havvi una grotta], e tu aspetterai sulla rupe. (22) E quando passerà la mia Maestà, ti porrò nella caverna della rupe, e ti riparerò colla mano sin ch'io sia passato. (23) Indi ritirerò la mia mano, e mi vedrai per di dietro, in faccia però non sarò veduto.

אדם לעבודת ה', זה אינו שא"כ ה"ל לשם, לא בשם, אך האמת כי כל קריאה בשם אין עיניה קריאה (rufen), אלא הרמת קול, ושעם קרא בשם, הריס קולו בהזכרת שם פלוני, זה למח לו כבוד ולהגיד שנתן ומעלותיו, כמו הדור לה' קראו בשמו, וכן כאן לשפר תאריז; ולפעמים הוא להודיע ולפרסם שאנו בחרים בפלוני, כמו ראה קראתי בשם בגלגל (למעלה ל"א ב'), קראתי בשםך לי אתה (ישעיה מ"ג א'). (ב) ויאמר לא תוכל וגו': המראה אשר הנשחיתך להעביר לפניך, תראה אותה בעברה לפניך, אבל לא תוכל להסתכל בפניה, כי זה א"א לענע בן אדם מבלי שימות; וכל זה כדי שלא ילמדו בני אדם לעשות תמונה. (בא) אחרי: זהר סיני יס יתקום מוכשר לכך, כי יש שם נקרא הנור. (בב) ושכוחי כפי עליך: כמו ובסתך על הארון את הפרכת (למעשה מ' ג'), תשים הפרכת למחינה לפני הארון; וכן כאן אשים כפי מחינה לפניך, שלא תוכל לראות את פני, והנה שרש סכך וסך נשכך וסך לא היו מתחלתם אלא סך או שך, והוכחו להורות הנגה אם מלמעלה אם מן הגד, וזהו מסך הוא מחינה מן הגד, וסוכה שם לדירת עראי המחינה בין מלמעלה בין מן הגד, ומסוכה וביע הס מחינה מן הגד, והנה הסוכה מתחלתה הייתה כלה מעשים ומעשנים ונלא בזמן אכנים, ואח"כ התירו לעשותה בתוך הבית ולהשתמש בקירות הבית לדפנות הסוכה, ומאז והלאה אמרו סכך להוראת הכסוי בלבד, אבל בלשון מקרא סכך נופל על כל הנגה בין למעלה בין מן הגד, וע' ר"ש למטה ל"ה י"ב.

XXXIV

(1) Ed il Signore disse a Mosè: Tagliati due tavole di pietra come le antecedenti, ed io scriverò su quelle tavole le parole ch'erano sulle tavole prime che rompesti. (2) Sii pronto.

בִּבְקֹר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִּי שָׁם עַד־רֹאשׁ
הַהָרִ: (ג) וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אֶל־
יֵרָא בְּכַל־הָהָר גַּם־הַצֵּאן וְהַבֶּקֶר אֶל־יִרְעֹו
אֶל־מֹוֹל הַהָר הַהוּא: (ה) וַיַּפְסֹל שְׁנֵי־לַחַת
אֲבָנִים כְּרֹאשֵׁינִים וַיִּשְׁכֶּם מֹשֶׁה בִּבְקֹר וַיַּעַל
אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח
בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים: (ה) וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן
וַיִּתִּיצֶב עָמוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בִּשְׁם יְהוָה: (ו) וַיַּעֲבֹר

(ה) וַיִּתִּיצֶב עָמוֹ שָׁם: הענן עמד חלל משה, חלל ויעבור ה' איננו הענן חלל
מראה אחרת חולי של אש. ויקרא בשם ה': הוא מה שהבטיחו וקראתי בשם ה'
לפניך, והנה ויקרא בשם ה', הוא כלל, ואח"כ ויעבור ה' על פניו הוא פרט; והנה
גם למעלה וגם כאן כ"ל כי בשם ראוי להיות בטעם מזרת. (ו) ה' ה': הכוונה
ה', ה' לבדו, הוא אל רחום וחנון, וטעם הכפל הוא דוקא ולא אחרים, וכן כי אני
אני הוא ואין אלהים עמדי, וכן אנכי אנכי הוא מנחמכם. ואלו הן י"ג מדות על
דרך הפשט: 1. אל רחום, 2. חנון, 3. ארך אפים, 4. רב חסד, 5. רב אמת, 6. נור
חסד לאלפים, 7. נוא עון ונקמה לא ינקה, 8. נוא פשע ונקמה לא ינקה, 9. נוא
חטאה ונקמה לא ינקה, 10. פוקד עון אבות על בנים, 11. פוקד עון אבות על בני
בנים, 12. פוקד עון אבות על שלשים, 13. פוקד עון אבות על רבעים. והנה כשהתחיל
לפרש מדותיו ית' אחר תחלה כי הוא אל, ובשם זה ככללו הנגזרות והגבורה והמחמה,
שכן המדות שהיו גם הגוים מייחסים לכל אלוה; ואח"כ פרט המדות הפרטיות לאלהי
ישראל, והתחיל ברחמים, והכוונה בו הרגשת המחלה והאהבה, זה בזה, ואח"כ חנון
והכוונה בו הנטייה להטיע בפעל למי שגריך, ואח"כ ארך אפים, שאם יראה דבר
נגד רצונו איננו נוח לבעוס. ואח"כ רב חסד שעושי רעונו הוא מרנה ללבוש אותם
ולעשות עמדם חסד. ורב אמת, אחר שנעשה אובד לאחד הוא כאמן לו ואמונתו
רבה מאד, והוא נור חסדו גם לבניו עד אלפי דורות. ואם יטא איש לו, הוא נוא
עון ופשע וחטאה, אך נקה לא ינקה כי הוא פוקד עון אבות וגו'. והנה הכלל העולה

per domattina, e salirai domattina alla sommità del monte, e m'attenderai quivi sulla sommità del monte. (3) Alcun altro non salga teco, nè persona si lasci vedere in tutto il monte; ed anche il bestiame, minuto e grosso, non pasturi verso quel monte. (4) E Mosè tagliò due tavole di pietra come le prime, ed alzatosi alla dimane, salì sul monte Sinai, come il Signore gli comandò, e prese seco le due tavole di pietra. (5) Ed il Signore scese nella nube, e si fermò ivi presso di lui, e proclamò il nome del Signore. (6) Il Signore cioè passandogli

מן המדות האלה שהוא אל חפץ להיטיב, וקשה לכעוס, ואע"פכ הוא ג"כ מעניש החוטאים. והנה אע"פ שלפי הפשט אין זום הכרח שהיהנה המדות י"ג, הנה חלוקה זה שאמרתי היא מחייבת יפה לפי הפשט. והא לך דעות אחרות בזה:

י"ג מדות

I

לדעת רבנו כמים ראש ישיבה במגלת ספרים (עיין תוספות ר"ה י"ז ע"ב) 1 ה', 2 אל, 3 רחום, 4 חנון, 5 ארך אפים, 6 רב חסד, 7 אמת, 8 נוזר חסד, 9 לאלפים, 10 נושא עון, 11 ופגע, 12 וטעאה, 13 ונקא.

II

לדעת רבנו תם (שם) ורא"צ ורמ"ב ו"ש: 1 ה', 2 ה', 3 אל, 4 רחום, 5 חנון, 6 ארך אפים, 7 ורב חסד, 8 ואמת, 9 נוזר חסד לאלפים, 10 נושא עון, 11 ופגע, 12 וטעאה, 13 ונקא.

III

לדעת הנהגה בתוספות: 1 ה', 2 אל, 3 רחום, 4 חנון, 5 ארך אפים ללדיקים, 6 ארך אפים לרשעים, 7 רב חסד, 8 ואמת, 9 נוזר חסד לאלפים, 10 נושא עון, 11 ופגע, 12 וטעאה, 13 ונקא.

IV

לדעת ס' המסידים סימן ר"כ: 1 רחום, 2 חנון, 3 ארך אפים, 4 ורב חסד, 5 ואמת, 6 נוזר חסד לאלפים, 7 נושא עון, 8 ופגע, 9 וטעאה, 10 ונקא, 11 ופלת לעוננו, 12 ולטעאחנו, 13 ונחלתנו.

V

לדעת דון יצחק: 1 ה', 2 ה', 3 אל, 4 רחום, 5 חנון, 6 ארך אפים, 7 ורב חסד, 8 ואמת, 9 נוזר חסד לאלפים, 10 נושא עון ופגע וטעאה, 11 ונקא, 12 לא ינקא, 13 פוקד עון אבות.

יְהוָה יֶעֱלֶפְנֵי וַיִּקְרָא יְהוָה יְהוָה אֵל רַחוּם
וְחַנוּן אֲרֹךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְאַמֶּת: (ח) נָצַר
חֶסֶד לְאַלְפִים נִשָּׂא עֵינָיו וּפָשַׁע וְחַטָּאת
וְנִקְהָ לֹא יִנְקֶה פֶקֶד עֵינָיו אֲבוֹת עַל־בָּנִים
וְעַל־בָּנֵי בָנִים עַל־שְׁלֹשִׁים וְעַל־רַבְעִים: (ט)
וַיִּמָּהַר מֹשֶׁה וַיִּקְדֵּ אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶה: (י) וַיֹּאמֶר
אֲסֵנָא מִצְּאֹתֵי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יִלְךְ־נָא אֲדֹנָי
בְּקִרְבִּנוּ כִּי עַם־קָשֶׁה־עֲרָף הוּא וְסָלַחְתָּ
לְעֹונָנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וְנִחַלְתָּנוּ: שִׁשִּׁי (י) וַיֹּאמֶר

VI

לדעת ר"י ערומה: 1 ה', 2 ה', 3 אל, 4 רחום, 5 חנון, 6 ארך אפים, 7 רב חסד, 8 ואמת, 9 כושר חסד לאלפים, 10 כושר עין, 11 ופשע, 12 וחסד, 13 פוקד עון אבות.

VII

והרמ"ב: 1 ה' אלו ה' ה', 2 אל, 3 רחום, 4 חנון, 5 ארך אפים, 6 רב חסד, 7 ואמת, 8 כושר חסד לאלפים, 9 כושר עין, 10 ופשע, 11 וחסד, 12 ונקה, 13 לא ינקה.

VIII

ושלפי האנדלוסיים: שונקס לא ינקה מדה אחת היא, ויהיה פוקד עון אבות על בנים הסדה ה"ג.

IX

לדעת אח"ס: 1 ה', 2 אל רחום, 3 חנון, 4 ארך אפים, 5 רב חסד, 6 ואמת, 7

(י) כ' רבתי.

davanti proclamò: Il Signore, (unico) il Signore è Dio clemente e benigno, longanime, e grandemente benevolo e verace. (7) Egli conserva la benevolenza [da lui dimostrata ai buoni] anche ai millesimi discendenti; tollera il peccato, la colpa ed il trascorso, senza però mandarli impuni; esigendo anzi conto dei peccati dei padri dai figli e dai nipoti, dai terzi e dai quarti discendenti. (8) Mosè allora prestamente s'inchinò a terra e si prostrò. (9) E disse: Se pure hò incontrata la tua grazia, o Signore, venga deh! il Signore in mezzo a noi; poichè egli è questo un popolo di dura cervice, e tu (solo) potrai perdonare i nostri peccati e trascorsi, e trattarci qual tuo patrimonio. (10) E (il Signore) disse: Ecco io (ti) do solenne

נוצר חסד, 8 לאלפים, 9 נושא עון, 10 ופגע, 11 ומטהה, 12 ובקה לא ינקה, 13 פוקד עון אבות.⁴

X

לדעת ח"א: 1 אל רחום, 2 וטון, 3 ארך אפים, 4 רב חסד ואמת, 5 נוצר חסד לאלפים, 6 נושא עון, 7 נושא פגע, 8 נושא מטהה, 9 ובקה לא ינקה, 10, 11, 12, 13 פוקד עון אבות וגו'.

XI

(לדברי ח"מ לדעת דון יצחק) 1 ה', 2 אל רחום, 3 וטון, 4 ארך אפים, 5 רב חסד, 6 רב אמת, 7 נח"ל, 8 נע"ו, 9 ובקה לא ינקה, 10, 11, 12, 13 פוקד עון אבות וגו'.

XII

(לדברי ח"ס על דעת ר"ת) 1 ה', 2 ה', 3 אל רחום, 4 וטון, 5 ארך אפים, 6 רב חסד, 7 רב אמת, 8 נח"ל, 9 נושא עון, 10 ופגע, 11 ומטהה, 12 ובקה לא ינקה, 13 פוקד וכו'.

(ט) ילך נא אדני בקרבנו, כי עם קשה ערף הוא וסלחת: חור משה ואל שאלנו העיקרית, שהיא שיהיה שכינת ה' בקרב ישראל, כלומר שיתן להם רשות להקים המשכן, והעבודה תהיה מכפרת למטאחם ולעוונותם, ואז כרת לו ברית, ולא הזכיר בכריתת הברית. ענין הליכת שכינתו בקרבם, שכבר הנתיחו עליה (פני ילכו והנתיחו לך), אבל הזכיר המעלה היותר גדולה שתמזך להם מהיות שכינתו בחוכם, והוא שיעשה להם אמות ואפחים, וזה טעם הכה אנכי כורת ברית כנגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' (ו) וראה כל העם וגו': שיעורו וראה כל העם כי נורא הוא מעשה ה'

הִנֵּה אֲנֹכִי בֹרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל-עַמֶּךָ אֲעִשֶׂה
נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא-נִבְרְאוּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל-
הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל-הָעָם אֲשֶׁר-אַתָּה בְּקִרְבּוֹ
אֶת-מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי-נֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי
עֹשֶׂה עִמָּךְ: ^(יא) שְׁמַר-לָךְ אֵת אֲשֶׁר אֲנֹכִי
מַצִּוֶּךְ הַיּוֹם הַנֶּנִּי גֵרֶשׁ מִפְּנֶיךָ אֶת-הָאֱמֹרִי
וְהַכְנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוֹסִי: ^(יב)
הִשְׁמַר לָךְ פְּנֵי-תְכֵרֶת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן-יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ
בְּקִרְבְּךָ: ^(יג) כִּי אֶת-מִזְבְּחֹתָם תִּתְּצוֹן וְאֶת-

· ESODO XXXIV

promessa: al cospetto di tutt'il tuo popolo farò prodigi, quali non furono operati in tutta la terra, nè fra alcuna nazione; dimanierachè tutt'il popolo fra il quale tu sei, scorgendo quello ch'io farò per voi, vedrà come sono tremende le opere del Signore. (11) Bada bene a quanto io ti comando oggi. Ecco, io sono per discacciare dal tuo cospetto gli Emorei, e i Cananei, e gli Hivveï ed i Jevussei. (12) Guardati che tu non faccia (alcuna) convenzione con gli abitanti del paese, che occuperai; perchè, restando in mezzo a te, non ti siano d'inciampo [cagione di rovina]. (13) Ma i loro altari demoli-

(על דרך וירא אלהים את האור כי טוב), כלומר מה שאני עושה עימך. (יב) פן
חברות ברית: שיעורו אני ירא שיהיה כך וכך, כל' אם תכרות להם ברית,

מִצַּבְתָּם תִּשְׁבְּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרֵי תְּכַרְתּוֹן: (יג)
 כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר* כִּי יְהוָה קִנָּא
 שְׁמוֹ אֵל קִנָּא הוּא: (יד) פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית
 לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנּוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָכְחוּ
 לְאֱלֹהֵיהֶם וְקָרָא לָךְ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחֹן: (טו)
 וְלִקַּחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנּוּ בְּנֹתָיו אַחֲרֵי
 אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ אֶת־בְּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן:
 (טז) אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ: (יז) אֶת־חַג
 הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת

ESODO XXXIV

rete, e le loro lapide spezzerete, e i loro boschi sacri taglie-
 rete. (14) Poichè non devi prostrarti ad alcun'altra divinità,
 poichè il Signore appellasi geloso, Dio geloso egli è. (15) Chè
 se tu farai convenzione con gli abitanti del paese, essi forni-
 cheranno dietro ai loro dèi [seguiteranno ad adorarli] e fa-
 ranno sacrifici ai loro dèi, e t'inviteranno, e tu mangerai dei
 loro sacrifici. (16) Indi tu prenderai delle loro figlie (in mo-
 gli) ai figli tuoi, e quelle loro figlie forniccheranno dietro ai
 loro dèi, e faranno fornicare i tuoi figli dietro ai loro dèi.
 (17) Dèi di getto non ti farai. (18) La festa dei pani azzimi

אז יעבדו ע"ז בִּזְרָאָךְ, וּמַעַט מַעַט תִּתְּחַתְּנוּ בָהֶם וּתַעֲבֹדוּ ע"ז; וְהָאֵל פִּירוּשׁ לַמָּה
 שֶׁאֵינָהּ לַמַּעֲלָה דְרֶךְ כָּלל פֶּן יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבְּךָ. (יח) אֲחֵר שֶׁזֶהוּכִיר עַל עֲבֹדַת הָאֱלֹהִים

(*) ר' רבתי.

אִשֶּׁר צוֹיתָךְ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאֲבִיב בִּי בְּחֹדֶשׁ
הָאֲבִיב יֵצֵאתָ מִמִּצְרַיִם: (יט) כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי
וְכָל־מִקְנֶךָ תִּזְכֹּר פֶּטֶר יְשׁוּר וְשֶׁה: (כ) וּפֶטֶר
חֲמוֹר תִּפְדֶּה בִּשְׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וְעִרְפָּתָהּ
כָּל בְּכוֹר בְּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רִיקָם:
(כא) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת
בְּחֹרֶשׁ וּבִקְצִיר תִּשָּׁבֵת: (כב) וְחַג שִׁבְעַת

ESODO XXXIV

osservarai: sette giorni mangerai pahi azzimi, (secondo) che ti comandai, allo stabilito tempo del mese della prima maturazione (dell'orzo); poichè nel mese della prima maturazione uscisti dall'Egitto. (19) Ogni primo parto appartiene a me: di tutte cioè le tue mandre (sacrificherai) i maschi, i primi nati de' buoi e degli agnelli (e delle capre). (20) Ed ogni primo parto asinino riscatterai con un agnello (o capretto), e se nol vorrai riscattare l'ammazzerai; ogni primogenito de' tuoi figli riscatterai; nè si veggia la mia faccia a mani vuote. (21) Sei giorni lavorerai, e nel giorno settimo riposerai; anche nella stagione dell'arare e del mietere riposerai (nel sabbato). (22) Celebrerai eziandio la festa delle settimane, (festa delle)

חמס נמה שיעשו לכבוד המקום. (יט) כל פטר רחם לי: נאדם ובהמה, והוא כלל שחמיו פרע. תזכר: נא כלן מקנה לשון נקנה. כלומר תהיה נזכרת, והטעם מטעם שתהיה נזכרת, אחת חיינ להפריש ממונם הזכרים (וכן דעת רש"י) נע בניאור סקנר) ואח"כ פירש לא כל הזכרים, רק פטר חמס. תזכר: הכף קמונה להודות שהמלה מן השם זכר. (כא) בחריש ובקציר תשבט: אפילו בזמן פחריש והקציר.

(*) קח' נז' ק

תַּעֲשֶׂה לָךְ בְּכוּרֵי קִצִּיר חֲטִיִּם וַחֵג הָאֲסִיף
 תְּקוּפַת הַשָּׁנָה: (כג) שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה
 כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פָּנֶי הָאָדָם יִהְיֶה אֱלֹהֵי
 יִשְׂרָאֵל: (כד) כִּי־אֹרִישׁ גּוֹיִם מִפְּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי
 אֶת־גְּבֻלְךָ וְלֹא־יִחְמַד אִישׁ אֶת־אֶרֶצְךָ
 בַּעֲלַתְךָ לִרְאוֹת אֶת־פָּנֶי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ
 פַּעַמִּים בַּשָּׁנָה: (כה) לֹא־תִשְׁחַט עַל־חֶמֶץ דָּם
 זְבָחִי וְלֹא־יֵלֵן לְבָקָר זֶבַח חֵג הַפֶּסַח: (כו) רִאשִׁית
 בְּכוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־

ESOD XXXIV

primizie della messe del frumento; e la festa del raccolto, terminato il giro dell'anno. (23) Tre volte l'anno comparirà ogni tuo maschio innanzi al (supremo) padrone, il Signore, Dio d'Israel. (24) Poichè scaccerò nazioni dal tuo cospetto, e dilatterò il tuo territorio; nè alcuno penserà ad occupare il tuo paese quando andrai a comparire innanzi al Signore tuo Dio tre volte l'anno. (25) Non verserai sopra [cioè avendo in casa] pane lievitato il sangue del mio sacrificio, nè rimanga sino alla dimane il sacrificio della festa della pasqua. (26) Le più elette primizie della tua terra recherai alla Casa del Signore

חֲשֹׁנֹת נֶחֱם הַשָּׁנָה, כֵּן תָּרַגַם רַחֲמֵי"מ, וְכֵן כִּכּוֹן, וְשׁ חֲפָרִשִׁים חֲשֹׁנֹת אֲפִי מִמְּלָאכֹת
 הַחֲרִישָׁה וְהַקְּטִירָה, וְלִפִּי זֶה מִחֲרִישׁ וּמִקְטִיר הֵי"לל. (כג) יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ: הַכֹּפֶן
 יֵרָאֶה, עֵינֵי מִירוֹשֵׁי נִשְׁעִיהֶם א' ו"ב. (כד) זֶבַח חֵג הַפֶּסַח: אֲמֹרִיו (ר"ש), וְלִמְעֻלָּה
 (כ"ג י"ח) כְּתוּב וְלֹא יֵלֵן מִלֵּב חֲגִי עַד בֹּקֶר, וְכֹאֵן אֲנִקְלוֹם חֲרָגִם מִלֵּב, וְאֲזִילִי זֶבַח כּוֹלֵל

תִּבְשֹׁל גְּדִי בַחֲלֵב אִמּוֹ: פ שְׁבִיעִי (כו) וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב לָךְ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
 כִּי־עַל־פִּי יְהִי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּרְתִּי אִתָּךְ בְּרִית
 וְאֶת־יִשְׂרָאֵל: (כז) וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה אַרְבָּעִים
 יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא
 שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלְּחָת אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית
 עֶשְׂרֵת הַדְּבָרִים: (כח) וַיְהִי בְּרֹדֶת מֹשֶׁה מִתּוֹ
 סִינֵי וּשְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרֹדֶתוֹ
 מִן־הַהֶר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו
 בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ: (כט) וַיֵּרָא אֶהֱרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ESODO XXXIV

tuo Dio. Non cucinerai capretto nel latte di sua madre. (27) Indi il Signore disse a Mosè: Scriviti questi comandamenti, poichè sulla base di questi comandamenti stabilisco alleanza con te e con Israel. (28) E (Mosè) fu ivi col Signore quaranta giorni e quaranta notti, pane non mangiò ed acqua non bevette; e (il Signore) scrisse sulle tavole le parole del patto, (cioè) i dieci comandamenti. (29) Ora, quando Mosè scese dal monte Sinai — e le due tavole della Legge erano in mano di Mosè nel suo scendere dal monte — Mosè non sapeva che la pelle del suo volto erasi fatta irradiente, mentre (il Signore) parlava con lui. (30) Aronne e tutti gl' Israeliti, vedendo Mosè,

הַמִּלֵּן וְהַדָּם שֶׁעָלָה עָלָיו: (כו) עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: הַמְּאֻמָּרִים כַּפָּרָה וְזָמֶן

אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קֶרֶן עוֹר פָּנָיו וַיִּירָאוּ מִגִּשְׁתֹּ
 אֱלֹהֵיוֹ: (לא) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים מֹשֶׁה וַיֵּשְׁבוּ אֵלָיו
 אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשָׂאִים בַּעֲדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה
 אֲלֵהֶם: (לב) וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְשׂוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וַיֵּצְאוּ אֶת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲתוֹ בְּהַר
 סִינַי: מִפְּסָד (לג) וַיְכַל מֹשֶׁה מִדְּבַר אֱתָם וַיִּתֵּן
 עַל־פָּנָיו מַסּוּהָ: (לד) וּבָבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה
 לְדַבֵּר אֲתוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסּוּהָ עַד־צֵאתוֹ וַיֵּצֵא
 וּדְבַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצִוָה: (לה) וַרְאוּ

ESODO XXXIV

e scorgendo che la pelle del suo volto era irradiente, temet-
 tero di accostarsi a lui. (31) Ma Mosè li chiamò, ed Aronne e
 tutt'i principi ritornarono a lui nel (luogo del)la radunanza,
 e Mosè parlò ad essi. (32) Poscia si accostarono tutti gl'I-
 sraeliti, e Mosè comandò loro tutto ciò, di cui il Signore gli
 aveva parlato nel monte Sinai. (33) E quando Mosè ebbe ter-
 minato di parlare con essi, si pose sulla faccia un velo. (34)
 Quando poi Mosè si presentava al Signore, perch'egli gli par-
 lasse, levavasi il velo sino al suo uscire. Usciva e comunicava
 agl'Israeliti ciò che gli veniva imposto. (35) Allora gl'Israeliti

הכני גורש מפניו (רש"ם). (לד ולה) לדבר אתו: שידבר ה' עמו, ע' סוף פרשת
 כזא. (לה) וראו בני ישראל את פני משה: כשהיה מדבר עם ישראל היה
 עומד בלא מסוה והיו רואים כי קרן עור פניו, וכשכלה לדבר והיה סוֹלֵךְ נִדְרָךְ לשוב
 לאהל היה מתכסה בו.

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פָּנָי מֹשֶׁה כִּי קָרָן עֹר פָּנָי
 מֹשֶׁה וְהָשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמָּסוּהָ עַל־פָּנָיו עַד
 בָּאוּ לְדַבֵּר אִתּוֹ: ס ס ס

לה

כב (א) וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־
 צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת אִתְּכֶם: (ב) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה
 מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קָדֹשׁ
 שַׁבַּת שַׁבְתּוֹן לַיהוָה כָּל־הָעֲשִׂיָּה בּוֹ מְלָאכָה

ESODO XXXIV-XXXV

vedevano la faccia di Mosè, (vedevano cioè) che la pelle del volto di Mosè era irradante. Indi Mosè si rimetteva il velo sul volto, sino al suo rientrare perchè il (Signore) gli parlasse.

XXXV

(1) Mosè fece radunare tutta la congregazione degl'Israeliti, e disse loro: Son queste le cose ch' il Signore ha comandato che si facciano. (2) Sei giorni si lavorerà, ed il giorno settimo sarà per voi sacro, gran riposo ad onore del Signore;

יומת: (ג) לֹא־תִבְעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מִשְׁבְּתֵיכֶם
 בְּיוֹם הַשַּׁבָּת: פ (ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־
 עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־
 צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: (ה) קָחוּ מֵאֲתֹכֶם תְּרוּמָה
 לַיהוָה כָּל נָדִיב לִבּוֹ יְבִיאָהּ אֵת תְּרוּמַת
 יְהוָה זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת: (ו) וּתְבַלֵּת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: (ז) וְעֹרֹת אֵילָם
 מֵאֲדָמִים וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים וְעֵצֵי שִׁטִּים: (ח) וְשֶׁמֶן
 לְמָאֹר וּבִשְׁמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת

ESODO XXXV

chiunque in esso farà opera sarà fatto morire. (3) Non accen-
 derete fuoco in alcuna parte delle vostre sedi [del vostro
 paese] nel giorno di sabbato. (4) Indi Mosè disse a tutta la
 congregazione degl'Israeliti quanto segue: È questa la cosa
 ch' il Signore ha comandato. (5) Raccogliete tra voi un tributo
 al Signore — chiunque è dal proprio cuore ispirato lo por-
 terà questo tributo ad onor del Signore — oro, ed argento,
 e rame. (6) E lana azzurra, e porpora, e scarlatto, e bisso, e
 pelo di capre. (7) E pelli di montone tinte in rosso, e pelli
 di tassi [?], e legni d'acacia. (8) Ed olio da illuminazione, e
 droghe per l'olio da unzione [consacrazione], e pel profumo

(ג) לֹא תִבְעֲרוּ אֵשׁ: צַעֲזֹר שֶׁזִּכִּיר (לְמַעַל שׁ"ב י"ו) צִוָּה הַמֹּת אֶךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל
 לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְדַוּ יַעֲשֶׂה לָכֵס, אֲחֵר עֹתָה בְּשָׁבַת לֹא תִבְעֲרוּ אֵשׁ לְאִפּוֹת לֶחֶם וּלְנֶגֶל

הַסִּמִּים: (ט) וְאֶבְנֵי־שֹׁהַם וְאֶבְנֵי מִלֵּאִים לְאַפֹּד
וְלַחֹשֶׁן: (י) וְכָל־חֶכֶם־לֵב בְּכֶם יָבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: (יא) אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־
אֹהֶלוֹ וְאֶת־מִכְסֵּהוּ אֶת־קַרְסָיו וְאֶת־קַרְשָׁיו
אֶת־בְּרִיחֹ* אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו: (יב) אֶת־
הָאָרֶן וְאֶת־בָּדָיו אֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת פָּרְכָת
הַמִּסְכָּה: (יג) אֶת־הַשְּׁלֶחַן וְאֶת־בָּדָיו וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֶת לֶחֶם הַפָּנִים: (יד) וְאֶת־מִנְרַת הַמָּאֹר
וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרְתֶיהָ וְאֶת שֶׁמֶן הַמָּאֹר:
(טו) וְאֶת־מִזְבַּח הַקְטֹרֶת וְאֶת־בָּדָיו וְאֶת שֶׁמֶן

ESODO XXXV

aromatico. (9) E pietre d'onice, e pietre da incastonare, pel dorsale e pel pettorale. (10) E chiunque è tra voi uomo d'ingegno, venga, e (fra tutti) facciano tutto ciò ch'il Signore ha comandato. (11) Il tabernacolo, il suo padiglione, e la sua coperta; i suoi fermagli, le sue assi, le sue sbarre, le sue colonne, e le sue basi. (12) L'arca, e le sue stanghe; il coperchio, e la portiera divisoria. (13) La mensa e le sue stanghe, e tutt'i suoi arredi; ed il pane di presentazione. (14) Ed il candelabro da illuminazione, e i suoi arredi, e i suoi lumi, e l'olio da illuminazione. (15) E l'altare del profumo, e le sue stanghe, e l'olio da unzione, ed il profumo aromatico; e la

(*) צרימיו ק'

הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַפִּמִּים וְאֶת־מִסְכַּךְ
הַפֶּתַח לִפְתַּח הַמִּשְׁכָּן: (מז) אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בְּרִיו וְאֶת־
כָּל־כִּלָּיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כִּנּוֹ: (יח) אֵת קַלְעִי
הַחֲצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מִסְכַּךְ
שַׁעַר הַחֲצֵר: (יח) אֶת־יִתְדֵת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֵת
הַחֲצֵר וְאֶת־מִיתְרֵיהֶם: (יט) אֶת־בְּגָדֵי הַשָּׂרָד
לְשָׂרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן
וְאֶת־בְּגָדֵי בָנָיו לְכַהֵן: (כ) וַיֵּצְאוּ כָל־עַרְת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה: שני (כא) וַיָּבֹאוּ כָל־
אִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׁאָו לָבוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ

ESODO XXXV

tenda d'ingresso, all'ingresso del tabernacolo. (16) L'altare degli olocausti, ed il relativo graticolato di rame, le sue stanghe, e tutt'i suoi arredi; e la conca ed il suo piedestallo. (17) Le cortine dell'atrio, le sue colonne, e le sue basi; e la tenda all'ingresso dell'atrio. (18) I chiodi del tabernacolo, e i chiodi dell'atrio, e le corde loro. (19) I panni a rete, per servire nel (trasporto del)le cose sacre; gli abiti sacri per Aronne il sacerdote, e gli abiti de' figli suoi, con cui esercitare le funzioni sacerdotali. (20) Tutta la congregazione degli Israeliti uscì dal cospetto di Mosè. (21) E (tosto) tutti quelli che si sentirono dal proprio cuore sollevati [portati a generosità], e

אָתּוּ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְמִלְאֲכֶת
 אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃
 (כב) וַיָּבִיאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים כָּל יִגְרִיב לֵב
 הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב
 וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפֶת זָהָב לַיהוָה׃
 (כג) וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אֹתוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מֵאֲדָמִים
 וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים הֵבִיאוּ׃ (כד) כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת
 כֶּסֶף וְנִחֲשֶׁת הֵבִיאוּ אֶת תְּרוּמַת יְהוָה וְכָל

ESODO XXXIV

dal proprio spirito eccitati, vennero, e recarono il tributo al Signore per l'opera del padiglione di congregazione, e per ogni relativo servizio, e per gli abiti sacri. (22) Vennero in folla uomini e donne; ogni cuor generoso portò spilletti, ed orecchini, ed anella, e cumàz [?], ogni sorta d'arredi d'oro; come pure ogni uomo che presentò dell'oro [non lavorato] in offerta al Signore. (23) E tutti quelli che trovavansi possedere lana azzurra, o porpora, o scarlatto, o bisso, o pelo di capre, o pelli di montoni tinte in rosso, o pelli di tassi, recarono. (24) Taluni recarono in tributo al Signore offerte di argento e di rame; e tutti quelli che trovavansi avere legni

נָשָׂר, כִּי הָיָה נוֹרָךְ לְכָל מַאֲכָל (רא"צ). (כב) חָח: כִּמוּ וְשִׁמְחֵי חֲמִי בִּאֲכִיד (ישעיה
 ל"ז כ"ט). כוּמָז: כִּמוּ בְּלִי עֲרֵבִי - rei laxioris collectio et compressio ut in for-
 mam rotundam redigatur וְזֶמֶת לוֹ שֶׁרָא כֶּסֶף, וְנִחֲשֶׁת שֶׁהֵם כִּכְמוֹת חֲמֵת הַכֶּסֶף.

אֲשֶׁר נִמְצָא אֹתוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל-מְלָאכֶת
 הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ: (כה) וְכָל-אִשָּׁה חֲכַמַּת-לֵב
 בִּירֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מִטּוֹה אֶת-הַתְּכָלֶלֶת וְאֶת-
 הָאַרְגָּמָן אֶת-תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת-הַשִּׁשִּׁי: (כו)
 וְכָל-הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֶתְנָה בַּחֲכָמָה
 טָווּ אֶת-הָעֵזִים: (כז) וְהַנָּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֶת
 אֲבִנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אֲבִנֵי הַמִּלֻּאִים לְאֹפֹר
 וּלְחִישָׁן: (כח) וְאֶת-הַבֶּשֶׂם וְאֶת-הַשֶּׁמֶן לְמָאֹר
 וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: (כט) כָּל-
 אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהֵבִיא
 לְכָל-הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד-

ESODO XXXV

d'acacia, (opportuni) pei varj lavori da farsi, recarono. (25) E tutte le donne d'ingegno filarono colle loro mani, e recarono filati di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso. (26) E tutte le donne, il cui ingegno le sollevava [distingueva] per abilità, filarono il pelo di capre. (27) E i principi portarono le pietre d'onice, e le pietre da incastonare, pel dorsale e pel pettorale. (28) E le droghe, e l'olio, sì quello da illuminazione, che quello da unzione; e (le droghe) pel profumo aromatico. (29) Ogni uomo e donna dal proprio cuore ispirati a portare per tutta l'opera ch' il Signore, per mezzo

מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נִדְבָה לַיהוָה: פ
 שְׁלִישִׁי (שני כשהן מוחברין) (ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצִלְאֵל בֶּן־
 אוּרִי בֶן־חֹר לְמִטָּה יְהוּדָה: (לא) וַיִּמָּלֵא אֹתוֹ
 רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בְּתִבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־
 מְלָאכָה: (לב) וַלְחָשָׁב מַחֲשַׁבֹּת לַעֲשׂוֹת בֹּזֶהָב
 וּבַבֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת: (לג) וּבַחֲרֹשֶׁת אֲבֵן לְמַלְאֵת
 וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכֶת מַחֲשַׁבֹּת:
 (לד) וּלְהוֹרֹת נֶתֶן בְּלִבּוֹ הוּא וְאַהֲלִיאֵב בֶּן־
 אַחִיסָמָךְ לְמִטַּה־דָּן: (לה) מִלֵּא אֹתָם חֻכְמַת־
 לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכֶת חֲרָשֵׁי־וְחָשָׁב וְרָקִם

ESODO XXXV

di Mosè, prescrisse da farsi; gl'Israeliti (dico) recarono offerte
 al Signore. (30) E Mosè disse agl'Israeliti: Vedete, il Signore
 chiamò per nome Bessalèl, figlio di Uri, figlio di Hhur, della
 tribù di Giuda. (31) Ed egli lo riempi di spirito di Dio, in
 quanto a sapienza, a discernimento, e ad assennatezza, ed in
 quanto a qualsiasi arte. (32) E per pensare (nuove) idee, per
 lavorare in oro, ed in argento, ed in rame. (33) E pei lavori
 in gemme da legare, e pei lavori in legname: per lavorare
 (in somma) in qualsiasi lavoro ingegnoso. (34) Gli diede an-
 che il talento d'insegnare altrui. (Tale è) egli, e (tale è)
 Aholiàv figlio d'Ahissamàch, della tribù di Dan. (35) Ei gli

בְּתִכְלֶת וּבְאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבִשְׁשׁ
וְאַרְגָּ עֲשֵׂי כָּל-מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשַׁבֶּת:

ha ripieni d'ingegno per fare qualunque lavoro di fabbro (fer-rajo, legnajuolo, e lapidario), e d'arazziere, ricamatore e te-store, in lana azzurra, in porpora, in scarlatto ed in bisso. Sono atti ad eseguire ogni lavoro, ed a fare (nuove) invenzioni.

לו

(א) וְעֲשֵׂה בְצִלְאֵל וְאַהֲלִיאֵב וְכָל־אִישׁ
חֶכֶם-לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חֲכָמָה וּתְבוּנָה
בְּהִמָּה לְדַרְעַת לַעֲשֹׂת אֶת-כָּל-מְלָאכֶת עֲבֹדַת
הַקֹּדֶשׁ לְכָל־אֲשֶׁר-צִוָּה יְהוָה: (ב) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה
אֶל-בְּצִלְאֵל וְאֶל-אַהֲלִיאֵב וְאֶל כָּל-אִישׁ

ESODO XXXVI

XXXVI

(1) E Bessalèl ed Aholiàv, e tutti gli uomini d'ingegno, ch' il Signore ha dotati di sapienza e discernimento per saper lavorare, eseguiranno ogni lavoro dell' opera santa, per tutto quello ch' il Signore ha comandato. (2) Indi Mosè chiamò Bes-

(א) וְעֲשֵׂה בְצִלְאֵל: ע' אֹהֶב גַּר עַמּוּד 81. ור"ש בַּמִּכּוֹת י"ב הֵבִין שְׁאִיכְנוּ לִי עֵבֶר, וְלִדְעָתוֹ הוּא לִי נוֹרִי, אֵךְ לִפִּי זֶה הֵי"לל וַיַּעֲשֶׂה, אֲנִל וְעָשָׂה הוּא עַמִּיד אִיכִידִיקָטִיק, וְהַטְעַם יִרְעֵה אֲנִי שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה.

חֲכָם-לֵב אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה חֲכָמָה בְּלִבּוֹ כָּל
אֲשֶׁר נִשְׁאוּ לָבֹ לְקָרְבָּה אֶל-הַמִּלְאכָה
לַעֲשֹׂת אֹתָהּ: (א) וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֶת כָּל-
הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּלְאכָה
עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו
עוֹר נִדְבָה בִּבְקָר בִּבְקָר: (ב) וַיָּבֹאוּ כָּל-
הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֶת כָּל-מִלְאכַת הַקֹּדֶשׁ
אִישׁ-אִישׁ מִמִּלְאכָתוֹ אֲשֶׁר-הָמָה עֹשִׂים:
(ג) וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה לֵּאמֹר מִרְבִּים הָעָם
לְהֵבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמִּלְאכָה אֲשֶׁר-צִוָּה
יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ: (ד) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ

ESODO XXXVI

salèl ed Aholiäv, ed ogni uomo d'ingegno, ch' il Signore dotò di sapienza, ognuno che si sentì animato ad accostarsi all'opera, per eseguirla [cioè per contribuire alla sua esecuzione]. (3) E (questi) presero d'innanzi a Mosè tutto il tributo portato dagl'Israeliti pel lavoro dell'opera santa, (lo presero, dico) per eseguirla [l'opera]; e quelli gli portarono ancora offerte di mattina in mattina. (4) Vennero quindi tutti gli artisti ch' eseguivano tutt' i lavori sacri, ciascheduno da quel lavoro di cui si occupava. (5) E dissero a Mosè: Il popolo porta più di quanto basta pel lavoro dell'opera ch' il Signore ha comandato di fare. (6) E Mosè comandò, e fu fatto andare

קֹוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ וְאִשָּׁה אֶל־יַעֲשׂוּ
עֹד מְלָאכָה לְתִרְוַמַת הַקֹּדֶשׁ וַיְכַלֵּא הָעָם
מִהָּבִיא: (7) וְהַמְּלָאכָה הִיְתָה דִּים לְכָל־
הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר: 8 רַב־עֵי
(8) וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֶכֶם־לֵב בַּעֲשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־
הַמִּשְׁכָּן עֹשֶׂר יִרְעֵת שֵׁשׁ מִשְׁזֹר וְתַכְלֵת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרִבִּים מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב
עֹשֶׂה אֹתָם: (9) אֶרֶךְ הִירִיעָה הָאֶחָת שְׁמֹנֶה
וָעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרַחֵב אַרְבַּע בָּאַמָּה הִירִיעָה
הָאֶחָת מִדָּה אֶחָת לְכָל־הִירִיעָת: (10) וַיַּחֲבֹר

ESODO XXXVI

per l'accampamento una grida, con dire: Nessuno, uomo o donna, faccia più opera [cioè non prepari più materiali] pel sacro tributo. — Ed il popolo si ristette dal portare. (7) E la materia preparata era tale, da bastar loro [agli artisti], per tutta l'opera, per eseguirla, e d'avanzo. (8) L'insieme quindi degli uomini ingegnosi impiegati nell'opera fece il tabernacolo (composto) di dieci cortine, di bisso ritorto, di lana azzurra, di porpora, e di scarlatto; le quali fece con figure di cherubini, a lavoro di arazziere. (9) La lunghezza d'una cortina (fu) di ventotto braccia, e la larghezza (fu) di quattro braccia per cortina: una stessa misura ebbero tutte le cortine. (10) Ed attaccò cinque cortine l'una all'altra, e (le altre)

אֶת־חֲמִשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת וְחֲמִשׁ
 יְרִיעֹת חֹבֵר אַחַת אֶל־אַחַת: ^(א) וַיַּעַשׂ לָלֶאֱת
 תְּכֵלֶת עַל שְׁפַת הַיְרִיעָה הָאַחַת מִקְצֶהָ
 בַּמַּחְבֶּרֶת בֶּן עֶשֶׂה בַשְּׁפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה
 בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית: ^(ב) חֲמִשִּׁים לָלֶאֱת עֶשֶׂה
 בַּיְרִיעָה הָאַחַת וְחֲמִשִּׁים לָלֶאֱת עֶשֶׂה בַקֶּצֶה
 הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מִקְבִּילַת
 הַלָּאֶת אַחַת אֶל־אַחַת: ^(ג) וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים
 קָרְסֵי זָהָב וַיַּחֲבֵר אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־
 אַחַת בַּקָּרְסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד: ^(ד) פ
 וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עֲזִים לְאַהֲלֵי עַל־הַמִּשְׁכָּן עֶשְׂתֵּי־

ESODO XXXVI

cinque cortine attaccò l'una all'altra. (11) E fece lacciuoli di lana azzurra sull'orlo di quella cortina, ch'è all'estremità di una serie; e lo stesso fece nell'orlo di quella cortina, ch'è l'ultima nella seconda serie. (12) Cinquanta lacciuoli fece in una cortina, e cinquanta lacciuoli fece nell'estrema cortina della seconda serie: i lacciuoli furono l'uno di rimpetto all'altro. (13) E fece cinquanta fermagli d'oro, e congiunse le cortine l'una all'altra coi fermagli, ed il tabernacolo rimase unito. (14) E fece cortine di pelo di capre, da servire di padiglione sopra il tabernacolo: undici ne fece di tali cortine.

עֲשֶׂה יְרִיעַת עֹשֶׂה אֹתָם: (מ) אֶרֶךְ הַיְרִיעָה
הָאֶחָת שְׁלֹשִׁים בָּאֲמָה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחֵב
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אֶחָת לַעֲשֵׂתִי עֲשֶׂה
יְרִיעַת: (מא) וַיַּחֲבֹר אֶת־חֲמִישׁ הַיְרִיעַת לְבָד
וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעַת לְבָד: (מב) וַיַּעַשׂ לָלֶאֱת
חֲמִשִּׁים עַל שְׁפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצָנָה בַּמַּחֲבֶרֶת
וְחֲמִשִּׁים לָלֶאֱת עֹשֶׂה עַל־שְׁפַת הַיְרִיעָה
הַחֲבֶרֶת הַשְּׁנִיית: (מג) וַיַּעַשׂ קָרְסִי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים
לַחֲבֹר אֶת־הָאֶהָל לְהִיָּת אֶחָד: (מד) וַיַּעַשׂ
מִכְסֵּה לָאֶהָל עֹרֹת אֵילִם מְאֲדָמִים וּמִכְסֵּה
עֹרֹת תְּחָשִׁים מְלֻמָּעָה: ס חמישי (כ) וַיַּעַשׂ

ESODO XXXVI

(15) La lunghezza d'una cortina, (fu) di trenta braccia, e di quattro braccia la larghezza di ciascheduna cortina: una stessa misura ebbero (tutte) le undici cortine. (16) E attaccò cinque cortine a parte, e sei cortine a parte. (17) E fece cinquanta lacciuoli sull'orlo di quella cortina ch'è l'estrema d'una serie; e cinquanta lacciuoli fece sull'orlo della cortina dell'altra serie. (18) E fece cinquanta fermagli di rame, per congiungere il padiglione, in guisa che resti unito. (19) Fece poi al padiglione una coperta di pelli di montoni tinte in rosso, ed una coperta di pelli di tassi al di sopra. (20) E fece le assi

אֶת־הַקִּרְשִׁים לַמִּשְׁכָּן עָצִי שִׁטִּים עֹמְדִים:
 (בא) עֶשֶׂר אַמֹּת אַרְךְ הַקִּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאֹמָה
 רֹחַב הַקִּרֶשׁ הָאֶחָד: (בב) שְׁתֵּי יָדָת לַקִּרֶשׁ
 הָאֶחָד מִשְׁלָלָת אַחַת אֶל־אַחַת בֵּן עֲשֶׂה לְכָל
 קִרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן: (בג) וַיַּעַשׂ אֶת־הַקִּרְשִׁים לַמִּשְׁכָּן
 עֶשְׂרִים קִרְשִׁים לַפָּאָת נֹגֵב תִּימָנָה: (כד)
 וְאַרְבָּעִים אֲדָנִי־כֶסֶף עֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים
 הַקִּרְשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקִּרֶשׁ הָאֶחָד
 לִשְׁתֵּי יָדָתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקִּרֶשׁ הָאֶחָד
 לִשְׁתֵּי יָדָתָיו: (כה) וּלְצֹלַע הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִית
 לַפָּאָת צִפּוֹן עֲשֶׂה עֶשְׂרִים קִרְשִׁים: (כו) וְאַרְבָּעִים

ESODO XXXVI

del tabernacolo, di legni d'acacia, in piedi [segate per lo
 lungo]. (21) Dieci braccia (fu) la lunghezza dell'asse, ed un
 braccio e mezzo la larghezza d'ogni asse. (22) Ogni asse ebbe
 due cardini, sporgenti l'uno in faccia all'altro; così fece a
 tutte le assi del tabernacolo. (23) Fece le assi del taberna-
 colo (distribuite come segue): venti assi al lato di mezzodì,
 (altrimenti detto) il lato destro (24) E quaranta basi d'argento
 fece sotto le venti assi: due basi sotto un'asse, ai due suoi
 cardini, e due basi sotto un'asse, ai due suoi cardini. (25) Ed
 all'altra parte del tabernacolo, (cioè) dal lato del settentrione,
 fece venti assi. (26) E le quaranta loro basi d'argento, due

אֲדָנִיהֶם כֶּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
 וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד: (כו) וּלְיִרְכְּתֵי
 הַמִּשְׁכָּן יָמָה עָשָׂה שִׁשָּׁה קֶרְשִׁים: (כז) וּשְׁנֵי
 קֶרְשִׁים עָשָׂה לַמִּקְצֹעַת הַמִּשְׁכָּן בִּירְכְּתִים:
 (כח) וְהָיוּ תֹאמֶם מִלְמָטָה וַיַּחֲדּוּ יֵהִיוּ תָמִים
 אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטֹּבַעַת הָאֶחָת בֶּן עֲשָׂרָה
 לְשִׁנֵּיהֶם לְשְׁנֵי הַמִּקְצֹעַת: (כט) וְהָיוּ שְׁמֹנֶה
 קֶרְשִׁים וְאֲדָנִיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עֶשֶׂר אֲדָנִים
 שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד:
 (לא) וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקֶרְשֵׁי
 צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת: (לב) וַחֲמִשָּׁה בְּרִיחִם
 לְקֶרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשְּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְּרִיחִם

ESODO XXXVI

basi sotto un'asse, e due basi sotto un'asse. (27) E nel fondo del tabernacolo, (cioè) all'occidente, fece sei assi. (28) E due assi fece ai cantoni del tabernacolo in fondo. (29) E si combaciaron abbasso, ed insieme finirono in cima, in un anello: così le fece quelle due (assi), ai due cantoni. (30) Furono (insieme) otto assi, colle loro basi d'argento, cioè sedici basi; due basi sotto ciaschedun'asse. (31) E fece sbarre di legni di acacia, cinque per le assi di un lato del tabernacolo. (32) E cinque sbarre per le assi dell'altro lato del tabernacolo, e

לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לִירְכָתִים יָמָה: (לג) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לְבָרָחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים
 מִן־הַקֶּצֶה אֶל־הַקֶּצֶה: (לד) וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צָפָה
 זָהָב וְאֶת־טַבַּעְתָּם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לְבְרִיחַם
 וַיִּצַּף אֶת־הַבְּרִיחַם זָהָב: (לה) וַיַּעַשׂ אֶת־הַפְּרָכֶת
 תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזֹר
 מַעֲשֶׂה חֹשֶׁב עָשָׂה אֹתָהּ כְּרִבִּים: (לו) וַיַּעַשׂ
 לָהּ אַרְבָּעַה עֲמוּדֵי שֹׁטִים וַיִּצַּפֵּם זָהָב וְוִיָּהֶם
 זָהָב וַיִּצַּק לָהֶם אַרְבָּעַה אֲדָנֵי־כֶסֶף: (לז) וַיַּעַשׂ
 מִסָּךְ לַפֶּתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת

ESODO XXXVI

cinque sbarre per le assi del tabernacolo in fondo, a occidente. (33) Fece poi la sbarra di mezzo, da scorrere alla metà (dell'altezza) delle assi, da una estremità all'altra. (34) E le assi coprse d'oro, e d'oro fece le loro anella, per passarvi le sbarre, e coprse le sbarre d'oro. (35) E fece la portiera di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso ritorto: la fece con figure di cherubini, a lavoro d'arazziere. (36) E le fece quattro colonne di legni d'acacia, cui coprse di oro, coi loro uncini d'oro; e fece per esse di getto quattro basi d'argento. (37) E fece una tenda all'ingresso del padiglione, di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di

שְׁנֵי וְשֵׁשׁ מִשּׁוֹר מְעִשָּׂה רָקִים: (א) וְאֶת־עֲמֻדָּיו
חֲמִשָּׁה וְאֶת־וִוִּיהֶם וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשְׁקֵיהֶם
זָהָב וְאֲדָנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת: פ

לז

(א) וַיַּעַשׂ בְּצִלָּאֵל אֶת־הָאָרֶן עֲצֵי שִׁטִּים
אֲמָתִים וְחִצֵּי אַרְכּוֹ וְאֲמָה וְחִצֵּי רָחְבוֹ וְאֲמָה
וְחִצֵּי קָמָתוֹ: (ב) וַיַּצְפֶּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבֵּית
וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זָר זָהָב סָבִיב: (ג) וַיַּצֵּק לוֹ
אַרְבַּע טַבַּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וְשִׁתִּי־
טַבַּעֹת עַל־צִלְעוֹ הָאֶחָת וְשִׁתִּי טַבַּעֹת עַל־

ESODO XXXVI-XXXVII

bisso ritorto, a lavoro di ricamatore. (38) Come pure le sue colonne, cinque, e i loro uncini, e ne indorò le cime, e d'oro ne fece i fregi; e (fece) le loro basi cinque di rame.

XXXVII

(1) E Bessalèl fece l'Arca di legni d'acacia, di due braccia e mezzo di lunghezza, un braccio e mezzo di larghezza, ed un braccio e mezzo di altezza. (2) E la coprse d'oro puro di dentro e di fuori, e le fece al di sopra una cornice d'oro intorno. (3) E le fece di getto quattro anella d'oro, ai quattro

צִלְעוּ הַשְּׁנִיתִי: (ד) וַיַּעַשׂ בְּרִי עֲצֵי שִׁטִּים וַיִּצָּף
 אֹתָם זָהָב: (ה) וַיָּבֵא אֶת־הַבָּרִים בַּטֹּבְעֹת עַל
 צִלְעֹת הָאָרֶץ לְשֵׂאת אֶת־הָאָרֶץ: (ו) וַיַּעַשׂ כַּפֹּת
 זָהָב טָהוֹר אֲמָתִים וַחֲצִי אַרְכָּה וְאִמָּה וַחֲצִי
 רַחְבָּהּ: (ז) וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרָבִים זָהָב מְקֻשָּׁה עֲשֶׂה
 אֹתָם מִשְׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּת: (ח) כְּרוֹב־אֶחָד
 מְקַצֶּה מִזֶּה וּכְרוֹב־אֶחָד מְקַצֶּה מִזֶּה מִן־
 הַכַּפֹּת עֲשֶׂה אֶת־הַכְּרָבִים מִשְׁנֵי קְצוֹתָיו:
 (ט) וַיְהִיו הַכְּרָבִים פְּרָשֵׁי כְנָפַיִם לְמַעַלָּה
 סֹבְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּת וּפְנֵיהֶם אִישׁ

ESODO XXXVII

suoi angoli; cioè due anella sopra un suo lato, e due anella
 sull' altro suo lato. (4) E fece stanghe di legni d' acacia, e le
 coperse d' oro. (5) Ed introdusse le stanghe nelle anella, lungo
 i lati (minori) dell' Arca, (per servire) per portar l' Arca. (6) E fe-
 ce un coperchio d' oro puro, di due braccia e mezzo di lunghezza,
 ed un braccio e mezzo di larghezza (7) E fece due cherubini
 d' oro: li fece un corpo solido, alle due estremità del coper-
 chio. (8) Un cherubino all' estremità di qua, ed un cherubino
 all' estremità di là, fece i cherubini, (quasi) formanti parte
 del coperchio, alle due estremità sue [dell' Arca]. (9) I cheru-
 bini ebbero le ali stese in alto, riparando colle loro ali sul
 coperchio, ed ebbero le facce l' uno rimpetto all' altro; verso

(*) קַמִּיּוּ ק'

אֶל-אָחִיו אֶל-הַכֹּפֶרֶת הָיוּ פָּנֵי הַכְּרֻבִּים: פ
 (י) וַיַּעַשׂ אֶת-הַשְּׁלָחַן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמָתִים אַרְבֹּ
 וְאַמָּה רָחֲבָה וְאַמָּה וַחֲצִי קָמָתוֹ: (יא) וַיִּצַּף אֹתוֹ
 זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֶר זָהָב סָבִיב: (יב) וַיַּעַשׂ
 לוֹ מִסְגֶּרֶת טַפַּח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֶר-זָהָב לְמִסְגֶּרֶתוֹ
 סָבִיב: (יג) וַיִּצַּק לוֹ אַרְבַּע טַבַּעֲת זָהָב וַיִּתֵּן
 אֶת-הַטַּבַּעֲת עַל אַרְבַּע הַפְּאֵת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע
 רַגְלָיו: (יד) לְעֹמֶת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבַּעֲת בָּתִּים
 לַבָּרִים לְשֵׁאת אֶת-הַשְּׁלָחַן: (טו) וַיַּעַשׂ אֶת-
 הַבָּרִים עֲצֵי שִׁטִּים וַיִּצַּף אֹתָם זָהָב לְשֵׁאת
 אֶת-הַשְּׁלָחַן: (טז) וַיַּעַשׂ אֶת-הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל-

ESODO XXXVII

il coperchio furono i volti dei cherubini. (10) E fece la mensa di legni d'acacia, di due braccia di lunghezza, un braccio di larghezza, ed un braccio e mezzo d'altezza. (11) E la coprse d'oro puro, e le fece una cornice d'oro intorno. (12) E le fece una chiusura [una fascia], alta un palmo, intorno; e fece una cornice d'oro tutt'attorno alla sua chiusura. (13) E le fece di getto quattro anella d'oro; ed applicò le anella sui quattro angoli corrispondenti a' suoi quattro piedi. (14) Accanto alla chiusura furono le anella, da passarvi le stanghe, per portare la mensa. (15) E fece le stanghe di legni d'acacia, e le coprse d'oro, per portare la mensa. (16) E fece gli arredi

הַשִּׁלְחָן אֶת־קַעֲרָתוֹ וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֶת־מִנְקֵיתָיו
וְאֶת־הַקְּשׁוֹת אֲשֶׁר יִסֹּךְ בָּהֶן זֶה־ב טָהוֹר: פ
שש (שלישי כשהן מחוברין) (ח) וַיַּעַשׂ אֶת־הַמִּנְרָה
זֶה־ב טָהוֹר מִקֹּשֶׁה עֹשֶׂה אֶת־הַמִּנְרָה יִרְכָּה
וְקָנָה גְּבִיעֶיהָ כַּפֹּתֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמָּנָה הָיוּ:
(יח) וַיִּשְׁשֶׂה קָנִים יִצְאִים מִצְדֵּיהָ שְׁלֹשָׁה קָנֵי
מִנְרָה מִצְדָּה הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קָנֵי מִנְרָה
מִצְדָּה הַשֵּׁנִי: (יט) שְׁלֹשָׁה גְּבָעִים מִשְׁקָדִים
בְּקָנָה הָאֶחָד כַּפֹּתוֹ וּפְרָחוֹ וּשְׁלֹשָׁה גְּבָעִים
מִשְׁקָדִים בְּקָנָה אֶחָד כַּפֹּתוֹ וּפְרָחוֹ בֵּן לְשֵׁשֶׁת
הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמִּנְרָה: (כ) וּבַמִּנְרָה

ESODO XXXVII

da collocarsi sulla mensa, i suoi piatti, e le sue scodelle, e i suoi vasi libatorii, e i suoi nappi, coi quali si faranno i libamenti; (tutti questi arredi fece) d'oro puro. (17) E fece il candelabro d'oro puro: un corpo solido fece il candelabro, il suo fusto, e ciascun suo ramo: i suoi calici, i suoi bocciuoli e i suoi fiori, furono (parti inseparabili) da esso. (18) E sei rami uscirono dai suoi lati, tre rami da candelabro da un suo lato, e tre rami da candelabro dall' altro suo lato. (19) Tre calici (furono) niellati in un ramo, (cioè) un bocciuolo ed un fiore; e tre calici niellati nell' altro ramo, un bocciuolo ed un fiore: così in tutt' i sei rami procedenti dal candelabro. (20) E

אַרְבַּעַה גִּבְעִים מִשְׁקָלִים כִּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ:
 (כא) וּכְפֹתֹר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וּכְפֹתֹר
 תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וּכְפֹתֹר תַּחַת שְׁנֵי
 הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֵּצְאִים מִמֶּנָּה:
 (כב) כִּפְתֹּרֶיהֶם וּקְנָתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כָּלָה מְקֻשָּׁה
 אַחַת זָהָב טָהוֹר: (כג) וַיַּעַשׂ אֶת־נֹרֵיתָהּ שִׁבְעָה
 וּמִלְקָחֶיהָ וּמִחַתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר: (כד) כִּכְר
 זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כְּלִיָּהּ: פ
 (כה) וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אֲמָה
 אַרְבֹּו וְאֲמָה רַחְבּוֹ רְבֹועַ וְאֲמָתַיִם קָמָתוֹ מִמֶּנּוּ

ESODO XXXVII

nel candelabro stesso [cioè nel fusto] quattro calici: (vi furono cioè) niellati i suoi bocciuoli e i suoi fiori. (21) Un bocciuolo (vi fu) sotto due dei suoi rami, un (altro) bocciuolo sotto due de' suoi rami, ed un bocciuolo sotto (gli altri) due suoi rami; pei sei rami procedenti da esso (candelabro). (22) I loro bocciuoli, ed i relativi rami, furono (parti inseparabili) da esso: è tutto un solo corpo solido, d'oro puro. (23) E fece i suoi sette lumi, e i suoi smoccolatoi e le sue pinzette, d'oro puro. (24) D' un talento d' oro puro fece quello, e tutti i suoi arredi. (25) E fece l' altare del profumo, di legni d' acacia, d' un braccio di lunghezza ed un braccio di larghezza, quadrato, e di due braccia d' altezza; colle sue prominenze, da esso (inseparabili).

הָיוּ קִרְנֹתָיו: (כ) וַיִּצַּף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גִּגְיוֹ
 וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קִרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זָר
 זָהָב סָבִיב: (כז) וּשְׁתֵּי טַבַּעֲתֵי זָהָב עָשָׂה־לוֹ
 מִתַּחַת לְזָרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צַדָּיו
 לְבָתִּים לְבָדִים לְשֵׁאת אֹתוֹ בָּהֶם: (כח) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הַבָּדִים עֲצֵי שִׁטִּים וַיִּצַּף אֹתָם זָהָב:
 (כט) וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קָדָשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת
 הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רִקָּח: ס

לח

שביעי (רביעי) (א) וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבֵּחַ הָעֹלָה עֲצֵי

ESODO XXXVII-XXXVIII

(26) E lo coperse d'oro puro, il suo piano superiore, le sue pareti tutt'attorno, e le sue prominenze; e gli fece una cornice d'oro intorno. (27) E due anella d'oro gli fece al di sotto della sua cornice, ai due suoi lati, (due cioè) da ambe le parti; onde passarvi le stanghe, colle quali portarlo. (28) E fece le stanghe di legni d'acacia, e le coperse d'oro. (29) E fece l'olio da unzione, sacro, ed il profumo aromatico, puro, opera da profumiere.

XXXVIII

(1) E fece l'altare degli olocausti, di legni d'acacia di cinque braccia di lunghezza, e cinque braccia di larghezza,

שָׁטִים חֲמִשׁ אַמּוֹת אָרְכוֹ וְחֲמִשׁ־אַמּוֹת רָחְבוֹ
 רְבֹועַ וְשֵׁלֶשׁ אַמּוֹת קָמְתּוּ; (ב) וַיַּעַשׂ קָרְנָתָיו
 עַל אַרְבַּע פְּנֵתָיו מִמָּנוּ הָיוּ קָרְנָתָיו וַיִּצֶף אֹתוֹ
 נְחֹשֶׁת; (ג) וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־
 הַפִּסֵּית וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֶת אֶת־
 הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כְּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת;
 (ד) וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת
 תַּחַת כָּרְכָבוֹ מִלְמָטָה עַרְחָצִיו; (ה) וַיִּצֶק אַרְבַּע
 טַבַּעֲת בְּאַרְבַּע הַקְּצוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים
 לְבָרִים; (ו) וַיַּעַשׂ אֶת־הַבָּרִים עֲצֵי שָׁטִים וַיִּצֶף
 אֹתָם נְחֹשֶׁת; (ז) וַיָּבֵא אֶת־הַבָּרִים בַּטַּבַּעֲת

ESODO XXXVIII

quadrato, e di tre braccia d'altezza. (2) E fece le sue prominenze sui quattro suoi cantoni; (parti inseparabili) da esso furono le sue prominenze; e lo coprse di rame. (3) E fece tutti gli arredi dell'altare, le caldaje, le pale, i bacini, le forchette, le palette; tutt' i suoi arredi fece di rame. (4) E fece all' altare un graticolato di rame, un lavoro (cioè) a guisa di rete, (applicato) sotto il suo Carcòv [?], dall' ingiù [cioè da terra] sino alla sua metà [sino alla metà dell'altezza dell' altare]. (5) E fece di getto quattro anella alle quattro estremità del graticolato di rame, da passarvi le stanghe. (6) E fece le stanghe di legni d'acacia, e le coprse di rame. (7) Ed introdusse le stanghe

עַל צִלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לִשְׂאֵת אֹתוֹ בָּהֶם נָכוֹב
 לַחַת עֲשֶׂה אֹתוֹ: ס (ח) וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹר
 נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמִרְאֵת הַצְבָּאוֹת
 אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ס (ט) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הַחֲצֵר לַפֶּאֱתָיִם נֶגֶב תִּימָנָה קִלְעֵי הַחֲצֵר
 שֵׁשׁ מִשְׁוֹר מֵאָה בְּאַמָּה: (י) עֲמֻדֵיהֶם עֲשׂוּרִים
 וְאֲדָנֵיהֶם עֲשׂוּרִים נְחֹשֶׁת וְזֵי הָעֲמֻדִים

ESODO XXXVIII

nelle anella, ai lati dell'altare, per servire a portarlo. Vuoto, (formato) di tavole, lo fece. (8) E fece la conca di rame, ed il suo piedestallo di rame, cogli specchi delle donne, che recavano a lavorare all'ingresso del padiglione di congregazione, [le quali, oltre all'opera loro, tributarono gli stessi loro specchi, fatti di lucente rame]. (9) E fece l'atrio. Al lato di mezzodi, (detto) il lato destro, (fece) le cortine dell'atrio, di bisso ritorto, cento braccia. (10) E le loro colonne venti, e le loro basi, venti, di rame: e gli uncini delle colonne, e i fregi delle

(ח) במראות הצבאות: נחשת המראות היה נחשת קלל וחומרט יותר משאר נחשת, לפיכך נחר לעשות ממנו הכיור (דון יצחק). הצבאות אשר צבאו: אולי הכוונה על דרך יבא לנבא נבא, לעבוד עבודה נאה מועד, וכן הלא נבא לנבא עלי ארץ וכימי שכיר ימי, זמן קבוע לעבוד עבודה ליום אחד או ליומים או לחודים וזמן שיהיה. והנה קצת הנשים קבעו לעצמן חק ללכת פתח אהל משה (שהיה בקרא אהל מועד, למעלה ל"ג ז'), ושם היו הכל מביאים תרומתם, עיין למעלה ל"ו ג') לעשות מלאכה בתרומת הקדש, כגון לעוות את העוים או מלאכה אחרת, והן כתבו מראותיהן, וכן הנובאות דבני עלי (שמואל א' ג' כ"ב) היו מניאות קרבן ומעבדות שם יום אחד או

וַחֲשִׁקִיהֶם כָּסֶף: (יא) וּלְפָאתַי צִפּוֹן מֵאֵה בָּאֵמָה
 עֲמֻדֵיהֶם עֲשָׂרִים וְאַדְנִיָּהֶם עֲשָׂרִים נְחֹשֶׁת
 וְוֵי הָעֲמֻדִים וַחֲשִׁקִיהֶם כָּסֶף: (יב) וּלְפָאתַי
 יָם קָלְעִים חֲמִשִּׁים בָּאֵמָה עֲמֻדֵיהֶם עֲשָׂרָה
 וְאַדְנִיָּהֶם עֲשָׂרָה וְוֵי הָעֲמֻדִים וַחֲשִׁקִיהֶם
 כָּסֶף: (יג) וּלְפָאתַי קֶדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים אֲמָה:
 (יד) קָלְעִים חֲמִשֶּׁ-עֲשָׂרָה אֲמָה אֶל-הַכֶּתֶף
 עֲמֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנִיָּהֶם שְׁלֹשָׁה: (טז) וּלְכַתֵּף
 הַשְּׂנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר הַחֲצֵר קָלְעִים חֲמִשֶּׁ
 עֲשָׂרָה אֲמָה עֲמֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנִיָּהֶם
 שְׁלֹשָׁה: (יז) כָּל-קָלְעֵי הַחֲצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מִשְׁוֹר:

ESODO XXXVIII

medesime, d'argento. (11) Ed al lato settentrionale, cento braccia (di cortine), colle relative venti colonne, e le loro venti basi di rame; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento. (12) Ed al lato d'occidente, cinquanta braccia di cortine, colle loro dieci colonne e dieci basi; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento. (13) Ed al lato dinanzi, (cioè) all'oriente, (la facciata dell'atrio è di) cinquanta braccia. (14) Quindici braccia di cortine (fece) da una parte, colle loro colonne tre, e le loro basi tre. (15) E dall'altra parte, (cioè) tanto di qua che di là dell'ingresso dell'atrio, quindici braccia di cortine, colle loro tre colonne e tre basi. (16) Le cortine dell'atrio tutt'intorno sono di bisso ri-

(ח) וְהָאֲדָנִים לְעִמָּדִים נְחֹשֶׁת וְוֵי הָעַמּוּדִים
 וְחֹשְׁקֵיהֶם כָּסֶף וְצָפוּי רֹאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם
 מְחֻשָּׁקִים כָּסֶף כָּל עִמָּדֵי הַחֹצֵר: מִסְמֵר (יח) וּמִסָּךְ
 שַׁעַר הַחֹצֵר מַעֲשֵׂה רָקִים תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשּׁוֹר וְעֵשָׂרִים אַמָּה אָרָךְ
 וְקוֹמָה בְּרֹחַב חֲמִשָּׁה אַמּוֹת לְעֹמֶת קִלְעִי
 הַחֹצֵר: (יט) וְעִמָּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאֲדָנֵיהֶם
 אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וְוֵיָהֶם כָּסֶף וְצָפוּי רֹאשֵׁיהֶם
 וְחֹשְׁקֵיהֶם כָּסֶף: (כ) וְכָל־הֵיטָלָת לַמִּשְׁכָּן
 וְלַחֹצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת: ס ס ס ס ס ס (כא) אֵלָּה

ESODO XXXVIII

torto. (17) E le basi delle colonne sono di rame; e gli uncini delle colonne, e i fregi delle medesime, d'argento, e le cime di esse sono coperte d'argento. Sono in somma fregiate d'argento tutte le colonne dell'atrio. (18) E la tenda all'ingresso dell'atrio è lavoro di ricamatore, di lana azzurra, di porpora, di scarlatto, e di bisso ritorto; ed ha venti braccia di lunghezza, e d'altezza, (ossia) di larghezza, cinque braccia, come le (altre) cortine dell'atrio. (19) Colle relative colonne quattro, e basi quattro, di rame; e i loro uncini d'argento, e le cime delle medesime coperte d'argento, e i fregi loro d'argento. (20) E i chiodi del tabernacolo e dell'atrio, tutt'intorno sono di rame. (21) È questa la recensione che fu fatta, per ordine di

יוֹמִים כְּעֶזְרֹת לִפְנֵי ה' (כאמור בדואג, שמואל א', כ"א ח'). (כא) מִשְׁכַּן הָעֵדוּת:

פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן הַמִּשְׁכָּן הָעֹדֶת אֲשֶׁר פָּקַד
עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבַדְתָּ הַלְוִיִּם בִּיד אִיתְמָר
בֶּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן: (כב) וּבְצֹלָל בֶּן־אוּרִי בֶן־
חֹר לְמִטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֶת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: (כג) וְאֵתוּ אֶהֱלִיאָב בֶּן־
אֲחִיסָמֶךְ לְמִטֵּה־דָן חֲרָשׁ וְחֹשֶׁב וּרְקָם בַּתְּכֵלֶת
וּבְאַדְמָן וּבַתוֹלְעֵת הַשָּׁנִי וּבַנִּשֵּׁשׁ: ס (כד) כָּל־
הַזֶּהב הָעָשׂוּי לְמַלְאכָה בְּכָל מְלָאכַת הַקֹּדֶשׁ
וַיְהִי זֶהב הַתְּנוּפָה תָּשַׁע וְעֶשְׂרִים כֶּכָר וּשְׁבַע
מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: (כה) וּבֶסֶף

ESODO XXXVIII

Mosè, del tabernacolo, albergo della Legge, (affidato alla) cura dei Leviti, sotto la direzione d'Ithamàr, figlio d'Aronne il sacerdote. (22) E Bessalèl figlio d'Uri, figlio di Hhur, della tribù di Giuda, fece tutto ciò ch'il Signore comandò a Mosè. (23) E con lui Aholiàv figlio d'Ahissamàch, della tribù di Dan, fabbro (ferraio, legnajuolo, e lapidario), ed arazziere; e ricamatore in lana azzurra, in porpora, in scarlatto, ed in bisso. (24) Tutto l'oro impiegato nel lavoro in tutta l'opera sacra; l'oro (dico) dell'offerta fu ventinove talenti, e settecento e trenta sicli, secondo il peso del tempio. (25) E l'argento ricavato dalla nu-

מל' ארון העדות, ענין תורה, והמשכן כלו כקרא על שם לוחות העדות וארון העדות,
כי הם עיקר הקדושה. הלא תראה למעלה (כ"ה) ויקחו לי תרומה, ועשו לי מקדש,
ומיד ועשי ארון. (כד) הככר הוא ג' אלפים שקל.

פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כָּבֵד וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת
 וַחֲמִשָּׁה וּשְׁבַעִים שֶׁקֶל בִּשְׁקֶל הַקֹּדֶשׁ:
 (כ) בָּקָע לִגְלָגֶלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בִּשְׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
 לְכָל הָעֵבֶר עַל־הַפְּקָדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
 וּמַעֲלָה לְשִׁש־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
 וַחֲמִשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: (כא) וַיְהִי מֵאֵת כָּבֵד
 הַכֶּסֶף לְצֹקֶת אֵת אֲדָנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אֲדָנֵי
 הַפָּרֹכֶת מֵאֵת אֲדָנִים לְמֵאֵת הַכָּבֵד כָּבֵד
 לְאֶדָן: (כב) וְאֵת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וַחֲמִשָּׁה
 וּשְׁבַעִים עָשָׂה וַיִּים לְעַמּוּדִים וְצִפָּה רִאשֵׁיהֶם
 וַחֲשֶׁק אֹתָם: (כג) וַנְּחַשֶׁת הַתְּנוּפָה שְׁבַעִים כָּבֵד

ESODO XXXVIII

merazione della comunità fu cento talenti, e mille settecento settantacinque sicli, col peso del tempio. (26) Un beca per testa, (cioè) mezzo siclo, di peso del tempio, per ogni entrante nella numerazione, dall'età di vent'anni in poi; (cioè) per seicento e tre mila, cinquecento e cinquanta (individui). (27) Ora i cento talenti d'argento servirono per fare di getto le basi del tempio e le basi della portiera; cento basi con cento talenti, un talento per base. (28) E dei mille settecento e settantacinque (sicli) si fecero uncini per le colonne, e se ne inargentarono le cime, e si fecero fregi alle medesime (colonne). (29) Il rame dell'offerta fu settanta talenti, e duemila

וְאַלְפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שֶׁקֶל: (ל) וַיַּעַשׂ כֹּה אֶת־
 אֹדְנֵי פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת
 וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
 הַמִּזְבֵּחַ: (לא) וְאֶת־אֹדְנֵי הַחֹצֵץ סָבִיב וְאֶת־
 אֹדְנֵי שַׁעַר הַחֹצֵץ וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן
 וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הַחֹצֵץ סָבִיב:

לט

(א) וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי
 עָשׂוּ בְגָדֵי־שָׂרָד לְשָׂרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־

ESODO XXXVIII-XXXIX

e quattrocento sicli. (30) E se ne fecero le basi dell'ingresso del padiglione di congregazione, e l'altare di rame, ed il suo graticolato di rame, e tutti gli arredi dell'altare. (31) E le basi dell'atrio tutt'intorno, e le basi dell'ingresso dell'atrio; e tutt'i chiodi del tabernacolo, e tutt'i chiodi dell'atrio tutt'intorno.

XXXIX

(1) E della lana azzurra, e della porpora, e dello scarlatto, fecero panni a rete, per servire nel (trasporto del)le cose sa-

בְּגָדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
 אֶת־מֹשֶׁה: פ שְׁנֵי (חֲמִישֵׁי כֶּשֶׁת מְחוּבְרִין) (ב) וַיַּעַשׂ
 אֶת־הָאֶפֶד זֶהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
 וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר: (ג) וַיִּרְקְעוּ אֶת־פָּתֵי הַזֶּהָב וְקִצָּץ
 פְּתִילֹם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ
 הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ
 מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב: (ד) כִּתְּפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֲבֵרֹת עַל־
 שְׁנֵי קְצוֹתָיו* חֲבֵר: (ה) וַיַּחֲשֹׁב אֶפְרָתוֹ אֲשֶׁר
 עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זֶהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
 וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

ESODO XXXIX

cre; e fecero gli abiti sacri, per Aronne, come il Signore comandò a Mosè. (2) E fece il dorsale, d'oro, di lana azzurra, e porpora, e scarlatto, e bisso ritorto. (3) Batterono delle lamine d'oro, e le tagliarono in fili, da adoperarsi in mezzo alla lana azzurra, ed in mezzo alla porpora, ed in mezzo allo scarlatto, ed in mezzo al bisso, a lavoro d'arazziere. (4) Gli fecero (due) spallini attaccati, alle due sue estremità fu congiunto (al pettorale). (5) E la fascia con cui stringerlo, la quale gli sta sopra, formante parte di esso, è del medesimo lavoro; d'oro (cioè), di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso

(*) קְצוֹתָיו ק'

אֶת־מִשָּׁה: ס (ח) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אֲבְנֵי הַשֹּׁהַם
 מִסֶּבֶת מִשְׁבָּצֹת זָהָב מִפְתַּחַת פְּתוּחֵי חוֹתָם
 עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ט) וַיִּשֶּׂם אֹתָם עַל
 בְּתֻמַּת הָאֶפֶד אֲבְנֵי זָכָרֹן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר
 צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ (י) וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן
 מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב כַּמַּעֲשֵׂה אֶפֶד זָהָב תְּכֵלֶת
 וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁזָר: (יא) רְבֹועַ
 הָיָה כְּפֹל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אֲרָבוּ וְזֶרֶת
 רַחְבּוֹ כְּפֹל: (יב) וַיַּמְלִאוּ־בּוֹ אַרְבָּעָה טֹוֵרֵי אֲבֵן
 טֹוֵר אֶדָם פְּטֵדָה וּבִרְקָתָה הַטֹּוֵר הָאֶחָד:
 (יג) וְהַטֹּוֵר הַשֵּׁנִי נֶפֶךְ סַפִּיר וַיַּהֲלִם: (יד) וְהַטֹּוֵר

ESODO XXXIX

ritorto, come il Signore comandò a Mosè. (6) E lavorarono le pietre d'onice, attorniate dai castoni d'oro coi nomi dei figli d'Israel incisi in esse a incisione di sigillo. (7) E le applicò sopra gli spallini del dorsale, pietre di ricordo pei figli d'Israel, come il Signore comandò a Mosè. (8) E fece il pettorale a lavoro d'arazziere, simile al lavoro del dorsale; d'oro (cioè), di lana azzurra, e di porpora, e di scarlatto, e di bisso ritorto. (9) Un quadrangolo ripiegato fecero il pettorale; d'una spanna di lunghezza, ed una spanna di larghezza, ripiegato. (10) E v'incastarono quattro file di pietre. Una fila: rubino, topazio, e smeraldo: (queste formano) il primo ordine. (11) E l'ordine

הַשְּׁלִישִׁי לַשֵּׁם שֶׁבוּ וְאַחֲלָמָה: (יב) וְהַטּוֹר
הָרְבִיעִי תַרְשִׁישׁ שֶׁהֵם וַיִּשְׁפֹּה מוֹסֶבֶת מִשְׁבָּצַת
זָהָב בְּמִלְאָתָם: (יד) וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פְּתוּחֵי
חֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנַיִם עֶשֶׂר שָׁבֵט:
וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁרָשֶׁרֶת גְּבֻלַת מַעֲשֵׂה
עֶבֶת זָהָב טָהוֹר: (טז) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבָּצַת
זָהָב וּשְׁתֵּי טַבַּעַת זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבַּעֲתַיִם
עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן: (יז) וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתוֹת
הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבַּעֲתַיִם עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן:
(יח) וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתוֹת נָתַנוּ עַל־

ESODO XXXIX

secondo: carbonchio, zaffiro e diamante [?]. (12) E l'ordine terzo: giacinto, agata, ed amatista. (13) E l'ordine quarto: crisolito, onice e diaspro. Attorniate di castoni d'oro sono nelle loro incastrature. (14) Queste pietre portano i nomi dei figliuoli d'Israel, essendo dodici, giusta i nomi di quelli; (incise) a incisione di sigillo, rappresentano le dodici tribù, ciascheduna col suo nome. (15) E fecero pel pettorale catenelle di fila attortigliate, a lavoro di fune, d'oro puro. (16) E fecero due castoni d'oro, e due anella d'oro; ed applicarono le due anella sulle due estremità del pettorale. (17) Ed applicarono le due funi d'oro sulle due anella, sull'estremità del pettorale. (18) E le due estremità delle due funi posero sui due castoni,

שְׁתֵּי הַמִּשְׁבָּצֹת וַיִּתְּנֵם עַל־כְּתֹפֶת הָאֹפֶד אֶל־
 מֹול פָּנָיו: (יט) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבַּעֲתַי זָהָב וַיִּשְׁיִמוּ
 עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שִׁפְתּוֹ אֲשֶׁר אֶל־
 עַבְדֵּי הָאֹפֶד בִּיתָה: (כ) וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבַּעֲתַי זָהָב
 וַיִּתְּנֵם עַל־שְׁתֵּי כְּתֹפֶת הָאֹפֶד מִלְמָטָה מִמֹּול
 פָּנָיו לָעֶמֶת מַחְבְּרָתוֹ מִמַּעַל לַחֹשֶׁב הָאֹפֶד:
 (כא) וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבַּעְתָּיו אֶל־טַבַּעֲתֵי
 הָאֹפֶד בִּפְתִּיל תְּכֵלֶת לַהֲיִית עַל־חֹשֶׁב הָאֹפֶד
 וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֹפֶד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
 אֶת־מֹשֶׁה: פ שְׁלִישִׁי (שֵׁשִׁי כֶּשֶׁן מְחוּבְּרִין) (כב) וַיַּעֲשׂוּ
 אֶת־מַעֲיֵל הָאֹפֶד מַעֲשֵׂה אֶרֶג כָּלִיל תְּכֵלֶת:

ESODO XXXIX

i quali applicarono sugli spallini del dorsale, dalla parte anteriore [cioè esterna]. (19) E fecero due anella d'oro, e le posero sulle due estremità del pettorale, sull'orlo che ha verso il dorsale internamente. (20) E fecero (altre) due anella d'oro, e le applicarono sugli spallini del dorsale, inferiormente, dalla parte anteriore [esterna], presso alla sua giuntura, al di sopra della fascia del dorsale. (21) Ed allacciarono il pettorale dalle sue anella alle anella del dorsale, con un cordoncino di lana azzurra, perchè stia sulla fascia del dorsale, ed il pettorale non si stacchi dal dorsale, come il Signore comandò a Mosè. (22) E fecero il manto portante il dorsale, a lavoro di tessi-

(בג) וּפִי־הַמַּעִיל בְּתוֹכוֹ בָּפִי תַחֲרָא שֹׁפָה לְפִי
 סָבִיב לֹא יִקְרַע: (כד) וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי הַמַּעִיל
 רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מִשְׁזָר:
 (כה) וַיַּעֲשׂוּ פַעֲמָנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־
 הַפַּעֲמָנִים בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים עַל־שׁוּלֵי הַמַּעִיל
 סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים: (כו) פַּעֲמָן וּרְמָן פַּעֲמָן
 וּרְמָן עַל־שׁוּלֵי הַמַּעִיל סָבִיב לְשֵׁלֶת בְּאֶשֶׁר
 צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (כז) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־
 הַבִּתְּנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֶרֶג לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו:
 (כח) וְאֵת הַמְּצַנֶּפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פָּאָרֵי הַמִּגְבָּעַת

ESODO XXXIX

tore, tutto di lana azzurra. (23) Il manto ha l'apertura (ripiegata) al di dentro, simile a quella d'una lorica; la sua apertura (cioè) ha un orlo intorno, affinchè non si laceri. (24) E fecero ai lembi del manto melagrane di lana azzurra, e porpora, e scarlatto, ritorto. (25) E fecero sonagli d'oro puro; e posero i sonagli tra le melagrane; ai lembi del manto, tutt'attorno, alternati colle melagrane. (26) Un sonaglio ed una melagrana, un sonaglio ed una melagrana, ai lembi del manto tutt'attorno, per officiare, come il Signore comandò a Mosè. (27) E fecero le tonache di bisso a lavoro di testore, per Aronne, e pe'figli suoi. (28) E la mitra di bisso, e gli ornamenti (del capo, ossia) i turbanti di bisso, e i calzoni di lino di bisso ritorto.

יָשָׁה וְאֶת־מִבְּנֵי הַבָּדָר יִשָּׂה מִשְׁזָר: (בט) וְאֶת־
 הָאֲבִנִּיט יִשָּׂה מִשְׁזָר וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
 שָׁנִי מַעֲשֶׂה רֶקֶם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
 מֹשֶׁה: ס (ל) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֹזֵר־הַקֹּדֶשׁ
 זָהָב טָהוֹר וַיִּבְתְּבוּ עָלָיו מִכֶּתֶב פְּתוּחֵי חוּתָם
 קֹדֶשׁ לַיהוָה: (לא) וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תַּכְלֵת לַתֵּת
 עַל־הַמִּצְנֶפֶת מִלְמַעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
 אֶת־מֹשֶׁה: ס (לב) וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן
 אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר
 צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֶּן עֲשׂוֹ: פ רביעי
 (לג) וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל

ESODO XXXIX

(29) E la cintura di bisso ritorto, e lana azzurra, e porpora, e scarlatto, a lavoro di ricamatore, come il Signore comandò a Mosè. (30) E fecero il diadema, sacra corona, d'oro puro; e vi scrissero sopra in caratteri (intagliati) a incisione di sigillo: Santo al Signore. (31) E gli applicarono un cordoncino di lana azzurra, per poi collocarlo al di sopra della mitra, come il Signore comandò a Mosè. (32) Fu dunque terminato tutt'il lavoro del tabernacolo del padiglione di congregazione, e gl'Israeliti eseguirono completamente tutto ciò ch' il Signore comandò a Mosè. (33) E recarono il tabernacolo a Mosè, il padiglione e tutti i suoi arredi, i suoi fermagli, le sue assi, le

וְאֶת־כָּל־כֶּלָיו קָרָסוּ קִרְשָׁיו בְּרִיחָו וְעַמֻּדָיו
וְאֶדְנָיו: (לח) וְאֶת־מִכְסֵּה עוֹרֹת הָאֵילִם
הַמְּאֲדָמִים וְאֶת־מִכְסֵּה עֲרֹת הַתַּחֲשִׁים וְאֶת
פָּרֶכֶת הַמָּסָךְ: (לה) אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בָּרָיו
וְאֶת הַכַּפֹּרֶת: (לו) אֶת־הַשְּׁלֶחַן אֶת־כָּל־כֶּלָיו
וְאֶת לֶחֶם הַפָּנִים: (לז) אֶת־הַמִּנְחָה הַטְּהֻרָה
אֶת־נִרְתְּיָה נֹרֹת הַמַּעֲרֵכָה וְאֶת־כָּל־כֶּלֶיהָ
וְאֶת שֶׁמֶן הַמָּאֹר: (לח) וְאֶת מִזְבַּח הַזֹּהֵב וְאֶת
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת מָסַךְ

ESODO XXXIX

sue sbarre, e le sue colonne, e le sue basi. (34) E la coperta di pelli di montoni tinte in rosso, e la coperta di pelli di tassi, e la portiera divisoria. (35) L'arca della Legge, e le sue stanghe, ed il coperchio. (36) La mensa, tutt' i suoi arredi, ed il pane di presentazione. (37) Il candelabro puro, i suoi lumi, lumi d'apparato [cioè destinati ad ornamento del tempio, non al proprio uso d'ogni lucerna, poichè il sacro luogo non era frequentato di notte], e tutt' i suoi arredi, e l'olio da illuminazione. (38) E l'altare d'oro, e l'olio da unzione, ed il pro-

(לח) נרות המערכה: נרות שלא היו להאיר כי לא היתה שם עבודה בלילה.
אבל היו למערכה בלבד (דרך כבוד לנית), ורמ"במן לא הבינו והניח הסנה בלא תרגום.

(*) ברישיו קרי

פָּתַח הָאֹהֶל: (למ) אֶת י מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת-
 מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר-לוֹ אֶת-בָּדָיו וְאֶת-כָּל-
 כֵּלָיו אֶת-הַכִּיֹּר וְאֶת-כַּנּוֹ: (מ) אֶת קַלְעִי הַחֲצֹר
 אֶת-עַמֻּדֶיהָ וְאֶת-אַדְנֶיהָ וְאֶת-הַמָּסָךְ לְשַׁעַר
 הַחֲצֹר אֶת-מִיתָרָיו וִיתְדֹתֶיהָ וְאֶת כָּל-כְּלֵי
 עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד: (מא) אֶת-בִּגְדֵי
 הַשָּׂרָד לְשָׂרֵת בִּקְדָּשׁ אֶת-בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
 לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת-בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן: (מב) כָּל
 אֲשֶׁר-צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה בֶּן עֲשׂוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
 אֶת כָּל-הָעֲבֹדָה: (מג) וַיֵּרָא מֹשֶׁה אֶת-כָּל-

ESODO XXXIX

fumo aromatico, e la tenda all'ingresso del padiglione. (39) L'altare di rame, ed il suo graticolato di rame, le sue stanghe, e tutt'i suoi arredi; la conca, ed il suo piedestallo. (40) Le cortine dell'atrio, le sue colonne, e le sue basi, e la tenda all'ingresso dell'atrio, le sue corde, e i suoi chiodi; e tutti gli arredi relativi al servizio del tabernacolo del padiglione di congregazione. (41) I panni a rete per servire nel (trasporto del)le cose sacre; gli abiti sacri per Aronne il sacerdote, e gli abiti de' suoi figli, per funzionare. (42) Giusta quanto il Signore comandò a Mosè, così eseguirono i figli d'Israel tutto il lavoro. (43) E Mosè vide tutta l'opera, e trovò che l'ave-

הַמְּלֹאכָה וְהֵנָּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
בֶּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה: פ

מ

חֲמִישִׁי (שביעי) (א) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵאמֹר: (ב) בַּיּוֹם־הַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַחַד
לַחֲדָשׁ תִּקְּים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד: (ג) וַיִּשְׁמַת
שֵׁם אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסִבֹּתָ עַל־הָאָרֶץ אֶת־
הַפָּרֹכֶת: (ד) וְהִבֵּאתָ אֶת־הַשְּׁלֶחָן וְעִרְכָתָ אֶת־
עֲרֻכּוֹ וְהִבֵּאתָ אֶת־הַמִּנְחָה וְהִעַלִיתָ אֶת־

ESODO XXXIX-XL

vano eseguita pienamente come il Signore aveva comandato ;
e Mosè li benedisse.

XL

(1) Ed il Signore parlò a Mosè, con dire: (2) Nel dì del primo mese [novilunio], (cioè) nel primo (giorno) di esso mese ergerai il tabernacolo del padiglione di congregazione. (3) E porrai ivi l'arca della Legge, e porrai divisoria davanti all'arca la portiera. (4) Introduirai la mensa, e porrai in ordine il suo apparecchio; ed introduirai il candelabro, e ne accen-

(ג) וסבת: ל' מסך, ולמטה כ"א מנזר יותר וישם את פרכת המסך מסך על

נִרְתִּיחַ: (ה) וְנִתַּתָּה אֶת־מִזְבַּח הַזֶּה־בֹּ לְקִטְרֹת
 לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשִׁמַּת אֶת־מִסַּךְ הַפֶּתַח
 לְמִשְׁכָּן: (ו) וְנִתַּתָּה אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי
 פֶּתַח מִשְׁכָּן אֹהֶל־מוֹעֵד: (ז) וְנִתַּתָּ אֶת־הַכִּיֹּר
 בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנִתַּתָּ שֵׁם מַיִם:
 (ח) וְשִׁמַּת אֶת־הַחֹצֵר סָבִיב וְנִתַּתָּ אֶת־מִסַּךְ
 שַׁעַר הַחֹצֵר: (ט) וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
 וּמִשַּׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ
 וּקְדַשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהִיֵּד קֹדֶשׁ:
 (י) וּמִשַּׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
 וּקְדַשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִיֵּד הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ

ESODO XL

derai i lumi. (5) E collocherai l'altare d'oro, (quello cioè) del profumo, davanti l'arca della Legge; e porrai la tenda d'ingresso al tabernacolo. (6) E collocherai l'altare degli olocausti davanti all'ingresso del tabernacolo del padiglione di congregazione. (7) E collocherai la conca tra il padiglione di congregazione e l'altare, e vi porrai dell'acqua. (8) E porrai l'atrio tutt'attorno, e collocherai la tenda d'ingresso dell'atrio. (9) E prenderai l'olio da unzione, e ungerai il tabernacolo e quanto è in esso, e (con ciò) consacrerai quello, con tutt'i suoi arredi, e sarà cosa sacra. (10) E ungerai l'altare degli olocausti e tutt'i suoi arredi; e consacrerai l'altare, e l'altare

קִדְּשִׁים: (יא) וּמִשַּׁחַת אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כִּנּוֹ
 וּקְדִשְׁתָּ אֹתוֹ: (יב) וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אֹהֲרֹן וְאֶת־
 בָּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּרְחַצְתָּ אֹתָם
 בַּמַּיִם: (יג) וְהִלַּבְשְׁתָּ אֶת־אֹהֲרֹן אֶת בְּגָדֵי
 הַקֹּדֶשׁ וּמִשַּׁחַת אֹתוֹ וּקְדִשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי:
 (יד) וְאֶת־בָּנָיו תִּקְרִיב וְהִלַּבְשְׁתָּ אֹתָם כְּתֹנֶת:
 (טו) וּמִשַּׁחַת אֹתָם כַּאֲשֶׁר מִשַּׁחַת אֶת־אַבְיָהֶם
 וְכִהְנוּ לִי וְהָיְתָה לְהִיָּת לָהֶם מִשַּׁחַתָּם לְכַהֲנֵת
 עוֹלָם לְדֹרֹתָם: (טז) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה אֹתוֹ בֶּן עֶשְׂרֵה: ׀ שִׁשִּׁי (יז) וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ
 הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּת בְּאַחֵר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה

ESODO XL

sarà cosa santissima. (11) E ungerai la conca ed il suo piedestallo, e li consacrerai. (12) E farai che Aronne e i figli suoi si presentino all' ingresso del padiglione di congregazione, e si bagnarino nell' acqua. (13) E farai indossare ad Aronne gli abiti sacri, e l' ungerai, e lo consacrerai, e sarà sacerdote a me. (14) E i figli suoi farai che si presentino, e indossino le tonache. (15) E gli ungerai, come ungesti il padre loro; e saranno sacerdoti a me; e ciò avrà l' effetto che siano investiti di sacerdozio perpetuo, per tutta la loro posterità. (16) E Mosè eseguì, e fece pienamente quanto il Signore gli comandò. (17) Ora, nel mese primo dell' anno secondo, al primo del mese,

הַמִּשְׁכָּן: (ח) וַיִּקַּם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־
 אֲדָנָיו וַיֵּשֶׁם אֶת־קִרְיָיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו וַיִּקַּם
 אֶת־עַמֻּדָיו: (ט) וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
 וַיֵּשֶׁם אֶת־מִכְסֵּה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמַעְלָה
 בְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (י) וַיִּקַּח
 וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֶץ וַיֵּשֶׁם אֶת־הַבַּדִּים
 עַל־הָאָרֶץ וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֶץ
 מִלְמַעְלָה: (כא) וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֶץ אֶל־הַמִּשְׁכָּן
 וַיֵּשֶׁם אֶת־פְּרֶכֶת הַמִּסְכָּךְ וַיִּסֹּךְ עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת
 בְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (כב) וַיִּתֵּן
 אֶת־הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יָרֵךְ הַמִּשְׁכָּן

ESODO XL

fu eretto il tabernacolo. (18) Mosè eresse il tabernacolo, e collocò le sue basi, e pose le sue assi, e collocò le sue sbarre, e rizzò le sue colonne. (19) E stese il padiglione sopra il tabernacolo, e vi sovrappose la coperta del padiglione, come il Signore comandò a Mosè. (20) Prese (le tavole del)la Legge, e le collocò nell'arca, e pose le stanghe sull'arca, e collocò il coperchio al di sopra dell'arca. (21) Introdusse l'arca nel tabernacolo, e pose la cortina divisoria, riparando (così la vista del)l'arca della Legge, come il Signore comandò a Mosè. (22) Collocò la mensa nel padiglione di congregazione, dal lato settentrionale del tabernacolo, al di fuori della portiera.

צָפְנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת: (כג) וַיַּעַרְךָ עָלָיו עֵרֶךְ
 לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
 מֹשֶׁה: ס (כד) וַיֵּשֶׁם אֶת־הַמִּנְחָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד
 נֹכַח הַשְּׁלַחַן עַל יָרֵךְ הַמִּשְׁכָּן נֹגֵבָה: (כה) וַיַּעַל
 הַנֶּגֶר לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
 מֹשֶׁה: ס (כו) וַיֵּשֶׁם אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל
 מוֹעֵד לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת: (כז) וַיִּקְטֹרַע עָלָיו קְטֹרֶת
 סָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס שְׁבִיעִי
 (כח) וַיֵּשֶׁם אֶת־מִסַּךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן: (כט) וְאֵת
 מִזְבַּח הָעֹלָה שָׁם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד

FSODO XL

(23) E vi ordinò sopra l'apparato di pane davanti al Signore, come il Signore comandò a Mosè. (24) E pose il candelabro nel padiglione di congregazione, di rimpetto alla mensa, dal lato meridionale del tabernacolo. (25) Ed accese i lumi davanti al Signore, come il Signore comandò a Mosè. (26) E pose l'altare d'oro nel padiglione di congregazione, davanti alla portiera. (27) E v' arse sopra il profumo aromatico, come il Signore comandò a Mosè. (28) E pose la tenda d'ingresso al tabernacolo. (29) E l' altare degli olocausti pose all'ingresso del tabernacolo del padiglione di congregazione, e vi arse

אֶרֶן הַעֲדוּת. (כו) וַיִּקְטֹרַע עָלָיו: כ"י שְׁבִיעִי אֶרֶן שְׁמִרַת וְעֲרִבִית, וְכֵן מִלֵּא
 גַּם הַרְמִיזוֹן, וְאִמָּר וְלֹא יִדְעִתִּי אִם הוּא ע"ס (כְּלֹמֶר אִי עֲשׂוֹת רַע"ג כִּי אֲחֻסֵּם אִין

וַיַּעַל עָלָיו אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (ל) וַיֵּשֶׁם אֶת־הַכִּיֹּר
בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם
לְרַחֲצָה: (לא) וַרְחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנָיו
אֶת־יְרֵיכָם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: (לב) בְּבֹאֲם אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד וּבִקְרִבְתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחֲצוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ס (לג) וַיִּקֶּם
אֶת־הַחֲצֹר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וּלְמִזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־
מָסַךְ שַׁעַר הַחֲצֹר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמֶּלָּאכָה: פ
מספר (לד) וַיְכַסּוּ הָעֲנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד
יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן: (לה) וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה

ESODO XL

sopra gli olocausti e le offerte farinacee, come il Signore comandò a Mosè. (30) E pose la conca tra 'l padiglione di congregazione e l'altare, e vi pose acqua da bagnarsi. (31) E da quella Mosè, Aronne e i figli suoi, bagnavansi le mani e i piedi. (32) Al loro entrare nel padiglione di congregazione, ed accostarsi all'altare, bagnavansi, come il Signore comandò a Mosè. (33) E rizzò l'atrio intorno al tabernacolo ed all'altare, e collocò la tenda d'ingresso dell'atrio; e Mosè terminò l'opera. (34) Allora la nube coprì il padiglione di congregazione, e la Maestà del Signore empì il tabernacolo. (35) E Mosè non poteva entrare nel padiglione di congregazione,

לְבוֹא אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד כִּי-שָׁכַן עָלָיו הָעֲנַן
וּבְכוֹר יְהוָה מָלֵא אֶת-הַמִּשְׁכָּן: (לח) וּבַהֲעֵלוֹת
הָעֲנַן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל
מַסְעֵיהֶם: (לח) וְאִם-לֹא יֵעָלֶה הָעֲנַן וְלֹא יִסְעוּ
עַד-יוֹם הָעֲלֹתוֹ: (לח) כִּי עֲנַן יְהוָה עַל-הַמִּשְׁכָּן
יוֹמָם וָאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינַי כָּל-בֵּית-
יִשְׂרָאֵל בְּכָל-מַסְעֵיהֶם:

ESODO XL

poichè la nube vi stanziava sopra, e la Maestà del Signore empieva il tabernacolo. (36) E quando la nube si scostava d'in sul tabernacolo, gl'Israeliti movevansi, in tutt'i loro viaggi. (37) E se quella non si scostava, non movevansi, (e attendevano) sino al giorno che si scostasse. (38) Poichè la nube del Signore era sul tabernacolo durante il giorno, e durante la notte eravi fuoco dentro di essa (nube); (e ciò era) alla vista di tutta la casa d'Israel, in tutt'i loro viaggi.

ספק שהעננה היתה נמשכה וע' ספר הזכרון. (לח) ואש תהיה לילה בו: נלילה היה אם נחקר הענן, הענן היה תמיד ביום ובלילה, אלא שנלילה היה אם נחכו, ועיין במדבר ט' כ"א.

ח ז ק

In alcuni esemplari incorsero i seguenti errori:

Pag.	Lin.	Errata	Corrige	Pag.	Lin.	Errata	Corrige
2	6	וּיַמַּח	וּיַמַּח	231	21	לֹא	לֹךְ
"	11	נִתְחַכְמָה	נִתְחַכְמָה	234	29	לֹא	לוֹ
16	4	אֵין	אֵין	246	11	נִנְחַ	נִנְחַ
54	9	רַבֵּךְ	רַבֵּךְ	272	9	וְהַיְבוֹסִי	וְהַיְבוֹסִי
"	20	כִּכִּיךְ	כִּמִּיךְ	369	9	וְרַפְּלִי	וְרַפְּלִי
75	2	זְנוּבִים	זְנוּבִים	370	6	צִיָּה	צִיָּה
82	4	לֹאֵךְ	לֹאֵךְ	372	9	וְאַתָּה	וְאַתָּה
84	5	הַטְּאֲחִי	הַטְּאֲחִי	374	3	כָּלֹו	כָּלֹו
92	5	אָתְךְ	אָתְךְ	"	6	וְכָלֹו	וְכָלֹו
126	12	עֲצֻמְתִּי	עֲצֻמְתִּי	393	6	חֲמִשִּׁים	חֲמִשִּׁים
144	15	שׁוּעוֹת	יִשׁוּעוֹת	"	7	עֲשֻׁרָה	עֲשֻׁרָה
148	14	שָׁכֹו	שָׁכֹו	391	9	הַאֲלֵךְ	הַאֲלֵךְ
173	19	עֲשֵׂה	מִשֵּׁה	395	3	וַעֲשֵׂי	וַעֲשֵׂי
188	10	וַיִּשְׁאַלְנִי	וַיִּשְׁאַלְנִי				

626
33
47-33

A FINE IS INCURRED IF THIS BOOK IS
NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON
OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED
BELOW.

STILL STUDY CHARGE CANCELED	5780365 MAR 22 1976 CANCELED